

روؤی عه‌لمانیه‌ت له‌دروست بوونی

مه‌ینه‌تی کورد

مەسکۆر عەبدوللەه

ابو علي الكردي منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra-ahlamonline.com

بۆدابه زاندىنى جۆرلەپ كىتەپ: سەردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

پىرايى دائىرە كىتابىلارنىڭ مۇتەخەسسىس: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

لىككىتەپ (كوردى ، عربى ، فارسى)

ناسنامەى كتيب

- ناو: رۆلى عەلىمانىيەت لەدروست بونى مەينەتى كورد.
 بایەت: ئىكۆلىنەوه.
 نووسەر: مسعود عبدالخالق.
 وەرگێر:
 پىنداچونەوه: د. عىمان على
 کارى کۆمپيووتەر: نووسینگەى MÔM - ٢٦٤٨٩٠٧ / N.
 پاك نوسکردن: نووسەر.
 چاپخانه: رۆژھەلات.
 چاپ: دووھەم / ٢٠١٢.
 تیراژ: ٢٠٠٠ دانە.
 بەرھەم: ﴿ ١١٣ ﴾.
 نرخ: ٤٠٠٠ دینار.
 بۆ: فرۆشتن و بلاوکردنەوه: M / ٠٧٥٠٤٦٧١٣٩٤.
 بۆ: ھونەرکاری و چاپکردن: M / ٠٧٥٠١١٨١٩١٩.
 مافی چاپ: یاسایی ھەموو شىوازیکی پارێزراوه.

لە بەرئێوەبەرایەتى گشتى کتیبخاڤە گشتییه کان ژمارەى سپاردنى (٧٦٨) ى سالى (٢٠١١) ى یندراوه.

روئی عه‌مانیه‌ت له‌دروست بونی مه‌ینه‌تی کورد

پیداچونه‌وه: د.عثمان علی

نوسینی: مسعود عبدالخالق

ئیمیل و ژماردی مۆیایل: abdkaliq@yahoo.com، ٠٧٥٠٤٤٩٩٠٤٢

دووه‌م چاپ

هه‌ولێر ٢٠١٢

پیشہ کی سہنتہر (۱)

شیوہی لہ دایک بوونی ہر بیردۆزو بیرۆکھو ریتیازیک گرنکہ بۆ گہشہ و بلابوونہ و ہو سہرکھوتنی، بیرۆکھ کی عملانیہت بہ سہلبی و نیجاییہ و ہ لہرووی تیۆری و جیبہ جیکردنہ و ہ لہ لایہن زۆر دام دہزگا و کتیب باسی لیوہ کراوہ، بہ لام ہیچ کامیان و ہ کو نووسہری نہم کتیبہ نہ ہاتوہ باس لہ رہگ و ریشہ و ہکارہ راستہ قینہ کانی دروست بوون و ہ بلابوونہ و ہ بیر عملانیہت بکات بہ تاییہتی کاریگہریہ کانی لہ سہر مہینہتی کوردیہ و ہ.

سہرہتای بیر عملانیہت لہ کوئی ہات؟ ہکارہ رپخۆشکەرہ کان چی بوون بۆ ہاتن و ہ بلابوونہ و ہ کی بوون یہ کہم جارنہ و بیرۆکیان و ہرگرت و کاریان بۆ کرد؟ نامانج و مہبہستیان چی بوو؟ پاساوی کارہ کیان چی بوو؟ ویکچوون و جیاوازیہ کانی ژینگہی نیتمو ژینکہی سہرہ کی بیرۆکھ کی عملانیہت چی یہ؟

بہ بروای نیتمہ گہورہترین خالی لاواز لہم بیرۆکیہ و ہ مہموو بیرۆکیہ کی تری دہستکردی مرۆفہ ئەوہیہ دہبی بیرۆکھ ہ لقلولای ناو جہرگی میللہت و خاک ونہتہ و ہ ناخی مرۆفہ بیت، تاکو بتوانیت گہشہ بکات و بیتہ خزمہت. ئەوہش بہ بیروپروایہ کی گہردوونی پتہ و دہ کریت، جگہ لہ مہ مہموو بیرو بۆچوون و فیکرو پئشنیاریکی مرۆفہ وابہستہ و سنووردارن بہ تواناو حەزو پئداویستیہ کاتی و ناوچہیی تەسک کەلتی سہرہ لئدہ دہن.

خالیکی تری لاوازی نہم بیرۆکیہ لہ و ہ دہرد کەویت کە نہیتوانیہ لہ سہرہتای سہرہ لئانیہ و ہ نامانج و مہبہستی راستہ قینہی بہ بەرگی ناشکرای خۆی پیشان بدا، خۆی و ہ خۆی پیناسہ بکات. ئەوہش ہۆکاریکی سہرہ کی بورہ لہ درێژکردنہ و ہ بگرہ بہ لاریدابر دنی کیشہ و ململانیکانیش. ہەرودہا وای لہ میللہتی کورد کردہ کە لہ ناوہرۆکی چارہ سہریہ کە تینہ گات تاکو بتوانی بہ شیوہیہ کی دروست چارہ سہری بۆ دابریژی.

چونكه بنهچەى بىرى عەلمانىيەت لەنيو خاك و ميللەتتىكى جياواز لە كوردستان سەرى
هەلداود. ناساييەلەجياتى بىيىتە چارەسەر و دەرمەن بۆ كىشەو گرتەكانى نەو خاك و
مىللەتە. بىيىتە ھۆكارى دەردو مەينەتى و بگرە كاردەساتيش بۆمان.

ئەم كىتەبە بەشيۆدەيەكى بابەتيانەو لە روانگەى ليكدانەودى نەكادىمى و بەلگەنامەيى
پووداوە ميژووييەكان و شيوازي بەدواي يەكداھاتنى رووداوەكان باس لە پۇلى عەلمانىيەت
دەكات لەدروست بوونى مەينەتيەكانى كورد. ئەم شيوازە نۆيە لەباسكردنى عەلمانىيەت و
بەو شيۆە راشكاوى يە پەردەلادان لەسەرى، چونكە لەناوكوردواباوە كەنىسلام سەرچاوەى
ئەومەينەتيە بىت، لەھەمانكاتدا سەليياتى سولتانى سەردەمى خۆى و وولاتانى ئىسلامى
ئەو سەردەمەش وەك خۆى باس بكا، تەقەلاشى داوە ماندووبوونى عەلمانىيە كوردەكانيش
بنرخىنى وچوارچىۆدەيەكى ليك نزيك بوونەودى بۆ ھەمو لايەك دروست كردوھەبپرواي نىمە
زۆر كەس دىنيىتە وەلام و قسەو گفتوگۆ. وەھەموو وەلام و قسەيەكىش لەسەر ئەم باسە،
بابەتەكە دەولەمەندتر و ئەنجامەكەى ناشكرا تر دەكات.

پروژەى تيشك

چاپی دووهم

بهناوی خودا

دواي نهوهی کتیبی (رۆلی عه‌لمانیهت.....) کهوته بازار دهرکهوت خوینه‌ریکی زۆری بۆ په‌یدا بوو و له بازار نه‌ما، په‌رتوو‌کخانه‌ی حاجی قادری کۆبی وه‌ک چهند جاره‌ی پیشووشی له سۆنگه‌ی دلسۆزی بۆ ووشه‌ی جوانی کوردی و وه‌ک نه‌رکیکی ئایینی و نیشتمانی داوای کرد ته‌رکی چاپی دووهم به‌ دابه‌شکردنه‌وه له نه‌ستۆی خۆی بگریت، هه‌ندێ هه‌للە‌ی بچوکی ناوه‌رۆکی و هونه‌ری تێدا بوو هه‌لسان به‌ چاککردنی، ئیهمه‌ش زانیان مه‌به‌ستیان خزمه‌ت کردنی زانست و زانیاریه‌ به‌ سوپاسه‌وه به‌بێ مه‌رج پیمان به‌خشین، به‌ هیواين سه‌رکه‌وتوو بن، زۆر سوپاسی تری ده‌زگای تری دلسۆز ده‌که‌ین که نه‌وانیش ئاماده‌یی خۆیان دهرپری بۆ چاپ.

پېښه کې پېداچوونه وه (۲)

نډو توپښه وه وهك هه مو توپښه وهيك بى كه م وكورې نيه، بهلام بهلاى بابته
نور گرنگ وده گمهن به بويرانه و زانستيانه چوه، توانيو به تيروانينه چاره نوس
وقوله كانى ميژوو بگورى كه كاريگه رى راسته وخوى له سره سياسه تى بالاي ئيستاي
كورده هيه، واي ده بينم نهو كتيبې شورش وئاسويه كى نوئ و فراوان به سه پرؤگرامى
خويندن وميژوونوسه كورده كان ده كاته وه، نوسه له باره ي منهجى توپښه وه كه ي
ده لټت: "ته قه لا دده ين به پي توانا وهك خوى باسى نهو ميژوو به كين، زياتر
شيوه زيكى نه كادى وهرگرئ نهك سياسى، بوته تارادهيه كى زور پالشت دده كينه سر
ديكوت مينته كانى به ريتانى وفرنسى ورووسى و عوسانى و كتيب و سرچاوه بټلايه نه كان،
همروها بو نهو مبه مستهش له سالى (۱۹۹۳) وه نيمه به رده وام وهكو توپښه وه ي
ميدانى هه مو نهو خه لكانه ي كه ميك وشارن و به ته مهن دهيان دوپنن وهك (شايه دهك
نهر ميژوى كورد) زانبارى زورمان لى وهرگرتون، نهو توپښه وه ميدانيانه هه ر سى
كوردستانى گرتوته وه، خوارو و روژهلالت و سهروو، زانبارى هه ر زورمان له كوردستانى
سهروو له به ته مهنه كان وهرگرتوه كه تا ئيستا نهو زانباريانه بلاونه كرايه وه،".

له گه له نهو هى نوسه پالپشتيه كى ميدانى زورى نه كرده، بهلام سوديكى زورى له
به لگه نامه و توپښه وه ي جيا جيا و زمانى جيا جيا وهرگرتوه، له هه مان كاتيشدا له گه لى نيم
كه ده لى توپره كورده كان به هه له دا چوينه كاتى به منهجيكى عملانى په تى بو ميژوى
كورد چوينه، كيښه له وه نه بو به لكو ملكه چى بو منهجى مهر كه زيه تى توپنه وه ي
روژناوايى سرچاوه ي كيشه ي منهجى توپښه وه ي ميژوى كورده، له ده سټيكي باسه كه ي
توپره ۳ هوى بو نهو توپنه وه كرده:

(۱).. ناواش ميژوو و كه لتور وميرات و فهره نكيش قورخ بكرى و له خزمه تى
پرؤزه ي نه ته وه يى عه ره بى بخري، نه وانه هه لساون پرؤزه لاوازه نه ته وه ييه كه يان به
شارستانيه تى زه به لاحى ئيسلام ده وله مند كرده، بهو شيوه يه ميژوى ئيسلاميان تيك
شيواندوه به زه حمت بو خه لكى ساده راستيه كان دده وزرته وه، كوردش كه له و ميراته

بى بەش كرا نەشیتوانى بۇ خۆى میژووی خۆى بنوسیتهود، نەك وەك ئەوانى تر، بەلكو وەك راستیهكەش بۆى نەنوسرایهوه، هەلساوه خۆى زیاتر بیبەش كرده

۲) ئەودى ئەمپۆ بەسەرئجهوه تەماشای پروگرامى خویندنى كوردی و میتۆدى نویسنهوهی میژووی كورد له لایەن میژونوسان و سیاسهتەدارانی كوردبكا، بەو روانگه سهقهتەى عەلمانیەت، بەتایبەتەى لەو دەمە لەدوای سەدەیهك لەو ئەزمونە لەنگەى (نویسنهوهی میژوو) تازە نیمەى كورد بەبى بەرنامەو پلانى زانستى دەستیان بە نویسنهوه كرده، لەژێر رهوشێكى سیاسى و فیکرى نادروست، لەو دەمە كە ولاتمان نوڤومى گەندەلى و خوویستی و دوولەتى و دورویی بووه لەپیتناو بەرژهوهندى مادى، دەبى چ جۆره نویسنهوهیهك بۆ میژوو بكرى...

۳) (كورد هەزاران سالە دەچەوسیتەوه)، ئیتر باسى تەنها لای شكستەكانى كورد دەكەن، كەمتر باس لە دەسلالت و لایەنە گەشەكانى كورد دەكەن، ...

نوسەر توێژینهوهكەى كردۆتە پینچ تەودەر:

بەشى یەكەم: میژووی سیاسى كورد،

بەشى دووهم: كوردایەتى ومەینهتى كورد،

بەشى سێیەم: لەمەینهتیهكەوه بۆ مەینهتیهكى تر-باشورى كوردستان و دروست بوونى

دەولەتى عیراق،

بەشى چوارەم: هۆى راستەقینهى بە دەولەت نەبوونى كورد،

بەشى پینجەم: دەروازەكانى رزگارى كوردستان.

نوسەر بەوه دەست پى دەكا كە مەینهتى كورد تەمەنى قوول نیە لەدوای داپووخانى خەلافەتى عوسمانى دیت، ئینجا كوردستان بوویته گۆرهپانى تاقیکردنەوهى سوپایه داگیر كەرەكان، پيشووتر خاوهنى میرنشین وکیان و دەولەت بوە، پارچه پارچهش نەبوە وای بۆ دەچى كە دەگەنە ئەنجام، لیدانى شۆرشەكانى كوردی شیخ سعید وشیخ سلام وشیخ محمود له لایەن داگیركەرانی نوئى لەبیریكى تەسكى ناشیونالیزمى ئەو جۆره وولاتانەو عەلمانیەتیكى توندروە دیت، كە زادهى عەلمانیەتیكى رۆژئاوايه ئالیرەدا عەلمانیەتى كوردی لەدوولاه توشى ناكۆكى دەكا، له لایەكى تریش وای دەردهخا كە چاره‌نوسى بزوتنەوهى

کوردایه‌تی له‌گه‌ل به‌رژه‌وه‌ندی ئیمپریالیزم و ئیسرائیل ناگونجی، له‌سه‌ر ئه‌و بنچینه‌یه‌ نوسه‌ر ده‌لیت:

ئه‌و لایه‌نانه‌ی به‌رپرسیاری بوون له‌دروست کردنی مه‌ینه‌تی کورد بریتی بوون له‌ غه‌لمانیه‌تی جهانی (به‌ریتانیا، فرنسا، رووسیا...) عه‌لمانیه‌تی ئیقلمی (بزوتنه‌وه‌ی اتحاد الترقی و کمالی...) تاراده‌یه‌کیش بزوتنه‌وه‌ی شریفی، ئینجا عه‌لمانیه‌تی کورد که به‌و دوولایه هه‌له‌تانه.

واته‌ گه‌لانی ناوچه‌که له‌عه‌ره‌ب و تورک و... خودی ده‌وله‌تی عوسمانیش به‌رپرسیارین نه‌ دروستبوونی مه‌ینه‌تی کور

له‌وباره‌یه‌وه‌نوسه‌ر له‌کۆتایی ته‌وه‌ره‌کانی به‌وشیوه‌یه‌ پوخته‌ی ده‌کا:
هه‌لبه‌ته به‌پروونی ده‌رده‌که‌وی که‌کورد له‌ وه‌رچه‌رخانی خه‌لافه‌ت بۆعه‌لمانیه‌ت زه‌رده‌مه‌ندی هه‌ره‌ گه‌وره‌یه، زیاتر له‌وه‌ش تا ناوچه‌که هه‌نگای زیاتر نا له: مه‌له‌کی بۆکۆماری، بۆمه‌ده‌نیه‌ت، بۆده‌ستوریه‌ت، بۆمۆدیرنیه‌ت.. مه‌ینه‌تی کورد زیاتر بوو، یان به‌واتایه‌کی تر نه‌و نه‌خشه‌ نویسه‌ی عه‌لمانیه‌ت له‌ناوچه‌که جی گیرتر ده‌بوو مه‌ینه‌تی کورد تۆکمه‌ ترده‌بوو...

له‌ته‌وه‌ری چواره‌م هاتۆته‌ سه‌ر هۆیه‌کتنی به‌ ده‌وله‌ت نه‌بوونی کوردو ده‌یگیرپه‌ته‌وه‌ بۆ عه‌لمانیه‌تی تورکی وعه‌ره‌بی وولاتانی ئۆروپی وئه‌و تاوانی له‌ نیسلاام و موسلمانان دوور ده‌خاته‌وه‌، له‌ته‌وه‌ری پینجه‌م هاتۆته‌ سه‌ر نه‌و نه‌ینی و مه‌ته‌له‌ی که‌ده‌وله‌تی کوردی تیا ژیر کل‌ کرا، ده‌یگیرپه‌ته‌وه‌ بۆ پیکه‌وتنامه‌و پیلانی هه‌مه‌لایه‌ن نه‌ک نااماده‌یی کورد، له‌وه‌ییلان وکۆنگره‌نه‌ش وه‌ک له‌ سایکس پیکۆ لۆزان ده‌رده‌که‌وی سه‌رباری وولاتانی ناوچه‌که هه‌ردوولای رۆژه‌لات ورۆتاوا ده‌ستیان له‌و مه‌ینه‌تی هه‌به‌وه‌، له‌وه‌وه‌ تیۆریکی سیاسی-نیشتمانی نوێ داده‌په‌ژێ بۆ (ده‌رباز) و ته‌وه‌ژمی ئیسلامی و عاملی نایینی له‌ناوچه‌که به‌ رزگارکه‌روه‌اوپه‌یمان ده‌بینی، ناشیشارته‌وه‌ که‌له‌نیو ته‌وه‌ژمی نیسلاامیش په‌هه‌ندی شۆقینی و سه‌لبیاتی ترسناک هه‌یه، له‌وباره‌یه‌وه‌ نویسیوه‌تی:

ئه‌وه‌ی زۆر زه‌قه‌ نه‌وه‌یه وه‌ک پپۆیست ئه‌و لایه‌نانه به‌هانی میله‌ته‌ی کورد نه‌هاتوون، هه‌ر چه‌نده‌ خۆیان به‌شدار نه‌بوینه له‌وتوانانه، زیاتر حزبیکی عه‌لمانی وه‌ک به‌عس و دامو

دەزگای سیاسی تری عەرەبی شۆقینی پانپشتیان کردوون، بەلام لەچاو دادگەری ئیسلام
هەلۆیستی بزووتنەو ئیسلامی وزانایانی ئاینی (بەتایبەتی عەرەب) لاواز بوو
لەوێش لێی جیام کە عەلمانیەتی بەوشیوەیە ڕەت کردۆتەووە هەمو تاوانی مەینەتی
کوردی خستۆتە نەستۆی ئەوان، چوارچێوەیەکی حەوانەوێ بۆ هەردوولای ئاینی و عەلمانی
دانەناوە، لەسەرەتای سەدە ٢٠ و دەستیچکی کوردایەتی توێژیکێ ڕەوشەنبیری کورد
لەهەول و تەقەلادایە بۆ خزمەتی کورد، ئەو کوردایەتیە لە ناوەراستی سەدە ١٩ هەشەو
لەلایەن زاناوشیخەکانمان دەستی پێکردووە، لەگەڵ هاتنی ئیتحادولتەرەقی لەسالی
١٩٠٨ هەو بەشیک لەو ڕەوشەنبیرانە کوردی ناشیۆنالیزمی (عەلمانی) لە ئەستنبۆل
و بەغداو سلیمانی هەولیان بۆ کورد داو، واتە ئیسلامی و عەلمانی هەردوولاهەولیان
داو، بەلام لەو کاتیەو ئەو مەشت و مەرەلەنیوان هەردوولا تائەوساتەش دروست بوو
ئاخۆ چ ئایدیۆلۆژیە کۆنجاو بۆ کوردایەتی، لەسەرەتای سەدە ٢٠ بیستەم ئەو
مەشت و مەرە شێوازی تری وەرگرت و جۆریک لەدوو باڵی ئی خەملی، سەرەپای
ئەوێش هەر هاریکاری و پێکەوێبیان لە نیوان هەبوو، لێرەدا نوسەر پیتی وایە ئەو
مەشتو مەرە توند تر دەبێ مادام تەپاری ئاینی لە ناوچە کە کاریگەر دەبێ لەسەر
چارەنوسی کورد، بەتایبەتی لە بارودۆخی نوێدا دەبینین ئیسلامی عەب و تورک
و فارس ئیسلامیە کەو نیشتمانیە کە تیکەل کردووە، کاتی ئەو هاتووە عەلمانی کورد واز
لەپەرەوێز کردنی ئیسلامی بەینی، بۆ ئەوێ بێتوانی هەردوولا بەیەکەوێشان
بەشان خزمەتی کوردایەتی بکەن، لەکۆتاییدا دەلیم ئەو کتێبە پەرەتووکخانە
کوردی زۆر دەوڵەمەند دەکا، هیچ نوسەر و پەرەوشەنبیو توێژەرێک نیە سودی ئی
نەبینی، نوسینی کە زۆر بە سادەیی زمانیکی پالو نوسراوە.

د. عوسمان أحمد محمد علي،

مامۆستا لە میژووی هاوچەرخی (کۆلیجی ئاداب-زانکۆی سەلاحەدین)

پېښه کی نوښه (۳)

نښه ی زیاتر هانی داین به لای وها پرژیهه دا بچین نهو خالانهی خواره ویه:

- ۱- بلاو کردنه و هی زانیاری وراست کردنه و هی تیگه یشتن وچه مکه کان. چونکه تهنه ا عه رب وعه جم به هله له میژووی کورد نه گه یشتون به لکو زۆربه ی خودی کوردیش نهو دهرده ی هیه.
- ۲- بۆ بینا کردنه و هی تاکی کوردستانی و به رگه گرتنی له به رامبه ر خوښی و ناخوښی.
- ۳- بۆ ده ست نشان کردنیکی دادگه رانه ی دۆست و ناهه ز و دۆزینه و هی ریبازیکی دروست بۆ

ررگاری

- ۴- بۆ نه و هی نهو چه و ساندنه و نه بته کار دانه و هی به رپا کردنی ده مارگیری و چاندنی رق و قینه له میله تانی برامان

۵- زۆر به ووردی تیبینیمان کرد کیشه ی به هله تیگه یشتن له میژو و بویته سه رچا و دی کۆمه لیک دهردی تری زانیاری و سۆسیؤلۆژی و ده روونی و.. نه و دش به ده وری خو ی بویته کاریگه ر له سه ر تاکی کورد که سیته کی له رزۆکی لی دروست بیئت، نینتمای لاواز بیئت، به هه موو کزه بایه ک لار بیته و ه،.. به ناسانی له نینتمای فه ره نگي و شارستانی په سه نی خو ی هه لوه شیتته و ه، هه ر له و سۆنگه شه و ه ده بینین شه پۆله کانی ته بشیری و لانیکی و مارکسی له نیو هه ندی گه نج ره و شه نبیری کورد به ناسانی نه نجام بدریئت.

- ۶- ویستومانه که نالیکی تیگه یشتنی راشکاوانه و راسته قینه له نیوان کوردستانی خو به خو میله تانی ناوچه که دروست بیئت دوور له رق و قینه که له نه نجامی نهو تیگ نه گه یشتنه وزالی لایه ک به سه ر لایه ک دروست ده بی، بۆیه نه گه ر زۆر به ووردی له و مه به سه مان نه گه ن نه و اه له سه ر هتا وا دهرده که و ی که نهو نویسه بی لایه ن نه و جۆره ده مارگیری کی تیدا بیئت.

دەروازەى كوردۆلۆزى

لەدواى شىكستى عوسمانى لە جەنگى جيهانى يەكەم ۱۹۱۴-۱۹۱۸ دوايش كۆتايى
هيننانى بەيەكجارى بە پشتيوانى رۆژئاواوە، دەولەتى نەتەوهيى لە ناوچەكە سەرى ھەلدا،
ھەريەكە ھەلسان بە دووبارە دارشتنەوہى ميژووى ناوچەكە لەسەر بنچينەى نەتەوهيى،
ھەر لايە تەقەلايدا چۆن ميراتى خيلافەتى ئىسلامى دابەشكرا، ئاواش ميژوو و كەلتور و
فەرھەنگيش قۆرخ بکړئ و لە خزمەتى پرۆژە نەتەوهيەكەى، تەوانە ھەلساون پرۆژە لاوازە
نەتەوهيەكەيان بە شارستانىيەتى زەبەلاحى ئىسلام دەولەمەندكردو، بەو شىوہيە نەو
ميژوويەيان تىك شىواندوہو بە زەھمەت بۆ خەلكى سادە راستيەكان دەدۆزيتەوہ، كوردريش
كە لەو ميراتە بى بەشكرا نەشيتوانى بۆ خۆى ميژووى خۆى بنوسيتەوہ، نەك وەك ئەوانى
تر، بەلكو وەك راستيەكەش بۆى نەنوسرايەوہ، ھەلساود خۆى زياتر بيبەشكردو، ئەوہى
نەمپۆ بەسەرئەوہ تەماشاي پرۆگرامى خويندنى كوردى و ميتۆدى نويسينەوہى ميژووى
كورد لەلايەن ميژوونوسان و سياسەتمەدارانى كوردبكا، بەو روانگە سەقەتەى عەلمانىيەت،
بەتايبەتى لەو دەمە لەدواى سەدەيەك لەو ئەزمونە لەنگەى (نوسينەوہى ميژوو) تازە
ئىتمەى كورد بەبى بەرنامەو پلانى زانستى دەستيان بە نويسينەوہ كردو، لەژێر رەوشىكى
سياسى و فيكرى نادروست، لەو دەمە كە ولاتمان نوقومى گەندەلئ و خۆيىستى و
دوولەتى و دورويى بوو لەپيتناو بەرژەوہندى مادى، دەبى چ جۆرە نويسينەوہيەك بۆ ميژوو
بکړئ، بۆيە زۆر ئاساييە لە زەرەرى خۆمان بى، ھەر تويژەريك بەوردى نەو تەقەلايە
لەقەپان بدا بۆى دەردەكەوئ نويسينەوہى ميژووى كورد و تيروانينى نوئى رۆشنبيزانى
كورد بۆ ميژووى كورد لە فەوزا دايەو سەنتريالى نيە، ئەگەر بۆ خەلكى تر بەو شىوہ
ھەنگاو بنيت بۆ خەلكى كوردستان ھەرگيز نابى، چونكە ئىتمە لە قۆناغى رزگاريدان،
بەجىماوين، واتە: پتيويستمان بە پەيام و ليخووين ھەيە تا بگەين بە كاروان، لەو زەلكاوە
دەرباز بين، پتيويستمان بە رينمايى و كۆكردنەوہو راپەراندن ھەيە، ئەوہش پتيويست دەكات
ھەمو بەشەكانى چالاكيان لە بوارەكانى سياسى و كۆمەلايەتى و ياسايى و مەعريفى و
فيكرى و فەرھەنگى و شارستانى و تەعليميان يەكخەين لەپيتناو ئەو پەيام و رزگار يە،

ديسان ئەوئەش پىتويست بەدىيارىكردنى سەنتەر و چەق دەكا وەك ژىرخانىك، تا باقى سەرخانەكانى تر لەسەر ئەو بنچىنەيە داپرېژىن، ھەروەك چۆن يەكەم جار دەبى چەقى بازىنە ديارىكەين ئىنجا دەتوانىن (لەسەر بنچىنەى ئەو چەقە) تىردە نىوئەترەو چىوئە ژى و لىكەوت بۆ ئەو بازىنەيە بكىشىن.. ئاواش يەكەم جار پىتويستە چەقى كوردايەتى، كە دەكاتە بنەماكانى ناسايشى نەتەوئەيى داپرېژىن، وەك ژىرخانى سىستەمى سىياسى كوردستان ئىنجا چالاكىەكان و سىستەمەكانى ئابورى و نىدارى و ياساى و كۆمەلايەتى و فيكرى و مەعريفى لەسەر ديارى بكەين، پلان و پرۆژەو ستراتىيەمان لە ھەموو بوارەكان ديارى بكەين.. ھەر لەسەر ئەو بنچىنەيەش پىتويستە بنوارپنە مېژووى خۆمان.

مېژوو غەدرى لىكردووين يان وا غەدر لە مېژوو دەكەين، جىي سەرسوپمانە ئەوئەى ئىستا دەكرى بە حىساب بۆ پتەوى نەتەوايەتيە، كەچى رېك پىچەوانەيە، خۆ ھەموو لايەك دەزانىن پتەوى نەتەوايەتى لە پتەوى مېژوو وسەركرەدەكان و ئاين و كەلتورو سەرورەى نىشتەمانى وزمان دىت، ئەوئەى ئىستا لەلايەن رۆشەنبىرانى دەسەلاتى كوردى دەكرى برىتيە لە قىزەونكرەنى مېژووى كورد وسەركرەدەكانى و ئاينى مەيلەتى كوردو... ھتە، واى لىدەكا جىي شانازى نەيىت، لەكاتىكا دەيىنين مەيلەتانى تر بە پىچەوانە خيانەتى سەركرەدەكانىشيان وەردەچەرخىنە شانازى، سەرنج بەدە عەرەب ناوى لەو خيانەتە گەورەى (شريف حسين بن علي) سالى ١٩١٦ بە (الثورة العربية الكبرى) !

ئەوئەى بە روانگەى ئىستاي كوردەوئە تەماشاي مېژووى كورد و ئەو مەنتوق و رېساينە بكات، وەك: ئىمە ھەزاران سائە داگير و پارچەپارچەكراوين، كورد ھەر زوئەى لىكراو، نىسلام بۆ ھەموو لايەك خىربوئە تەنھا بۆ كورد نەبى، ئەوئە ئەنقالى دووئەمەو ئەنقالى يەكەم لە فتوحات بوو، تورك و عەرەب و فارس ھەر كوردیان چەوساندۆتەوئە... خۆمان نەزان بوينە، سەلاھەدين كوردايەتى نەكردو، سەركرەدەكانى كوردى وەك شىخ ئىدىرىسى بەدلىسى، مەلاى خەتى، شىخ مەھمود، شىخ عبدالسلام، مەلا مستەفا، عەشايرى و نەزان بووينە...

ھەموو ئەوانە ديمەنىك دىنىتە پىش چاوان، كە باب و باپىران و ئەژدادى ئىمە ترسنۆك و ژىردەستەو دىل بووينە، بەپىچەوانەى مېژووى راستەقىنەو بەلگەنامەى رۆژھەلاتناس و

کتیبە نیسلامی و بیانیەکان کە باسیان ئە کورد کردوو، وەك میللەتییکی ئازاو نەبەرد و پیاو لیبوردەو بەهاناو ولاتپارێز و بەناوبانگ بوو... تا ئەو رادەیە لە کتیبە نیسلامیەکان کورد بە (قورەیشی عەجەم) ناسراو، لەلای هەند ئۆقرو و خۆراگری کورد بە نەستەق دەهێنرێتەوه^١، لەلای یۆنانی رۆژئاواییەکانیش کوردستان بە گرتیی (کۆرتیۆن)ی رۆژھەلات وەسفکراو، واتە: گرتی کۆرتیە کە هەرچی نەتوانی بیکاتەو و لەگەڵ کورد رێک نەکەوئ ناتوانی زال بێ بەسەر رۆژھەلاتی ناوەرەست، بۆیەش ئەو ئیمپراتۆرانە وەك ئەسکەندەر و تەیمور و ھۆلاکۆ و سولتان سەلیم... ھاتونە ئەو ناوچەیە ھەمیشە لەگەڵ دەسەلاتی سیاسی و کۆمەڵایەتی کورد رێککەوتوون و نەھاتونە کوردستان وەك داگیرکەر بەدەگمەن نەبێ، باسکردنی ئەو مێژوو وەك خۆی لەخەمەتی کێشە کورد دایەو بە پێچەوانەش بەخۆرای داگیرکەرەکانی ئیستاو بەپرسانی مەینەتی کورد ساغڵەم دەردەچوین، لە کوردستان دوو وەلامی جیای (پرسی مەینەتی کورد) ھەیە، ھەریەکە گوزارش لە مەدرەسەییەکی جیا دەکا:

وەلامی یەكەم پیتی وایە لە کۆنەو چەوسانەو ھەبوو، بەلام چەوسانەو ھەبوو نەتەو ھەبوو، ھەتا سەرھەتای سەدەیی بیستەم، بۆیە پیتی وایە مەینەتی کورد تەمەنی ئەوئەندە زۆر نیو لەسەدەیک تێ ناپەری. ھەرچی وەلامی دوو ھەمە زیاتر عەلمانیەتی کوردەو دەلتی: کورد ھەزاران سالە دەچەوسینەو، لەسەر ئەو بنچینەییە.

^١ خودی ناوی کورد لە گۆدی (جودی) وەرچەرخا بۆ گورد (بەمانای تازاییەتی)، غورد لە فارسی مانای ئازا، لە (شانامە)ی فردۆسی دەلتی (رۆستەمی زال) کورد بۆ، لە پۆلیسی کەسایەتی بە ھێزەکانی مێژووش فاسیلی نیکیتن (٣) کەسی لە مێژوو بەکاربکەر ھەلبەزاردو (نەردەشتەر، صلاح الدین، کریم خانی زەند)، نە بەلگەنامەیی زياترەو دەسەلتینی.

'File No. ١٣/١٤ vol. ٧١١, secret. Kurdish policy- New Delhi, India.

وزارة الداخلية- ١٦ شباط ١٩٣٠ مذكره سري، رقم ٦٤٦ آسي

...عرف الكرد منذ القدم بقدراتهم القتالية واصبحوا رمزا للمقاتل والفروية والتي ليس هناك امم تستطيع ان تنبوا الى ما كانوا عليه في هذه الصفات. ان ثبات الكرد وصبرهم اصبح مثلاً يحتذى بها ويذكر حكمااء الهند..

...وزردشت معروف بقوله حكم الكرد وحرية العالم. قلدا اشاعات في ايران والحانات والفراعنة الكرد في النظام الاداري التي اقاموها في بلدانهم. قهر الكرد في ديارهم الغزاة من اليونانيين والسلجوق والرومان والمغول. وفي عهد زينغين عرف كردستان فوق السماء بكونه بلاد الزهار والفردوس الارضي وحضارته المزهرة

سەرۆکی فەرهنسا له وهلامی پرسیاریک (ناخۆ تاکهی کورد ههروا مهغدور بن؟) وتی: خو ئیمه غه درمان له کورد نه کردوه، به لکو میژوو غه درێ لیکردوه!، ههیه کێک که میک زانستی سیاسی و یاسایی بگا ده زانیته و تێگهیشتنه ی سەرۆکی فەرهنسا له به چهوت نویسنه وهی میژوو دیت، که وایان تێگهیاندوه کورد له میژوودا هه چه وساونه تهوه، هه له وه وهش مه وسوعه یه کی بالای وه (موسوعه العربیه العالمیه) له ماده ی (کورد) ده لێ نه وانه له میژوودا بی ده ولته بووینه، کیسنجه ریش ده لێ: تراژیدیای کورد میژوو و جوگرافیا دروستیکردوه^۲، ههروه ها له راقه ی کیشه ی کورد که له لایه نه وه زاردتی ده ره وهی نه مریکا هاتوه و ده لێ: نه و کوردستانه کۆنه قه د کیانیکی جیاوازی نه بوه^۳، له راپۆرتیکی تر بۆ کۆنگرێسی نه مریکی له ۱۹۷۹/۱۱/۲۹ له ژێر سهردیتری (کوردی هه تیوی نیو ده ولته تی) ئاوا هاتوه و ده لێ: کورده کان چاره ره شی میژوون له سه رده می یۆنانی و مه غۆل و تورک و به ریناتیا هه ردا گیرکاون، وا پێشان دده هه ر داگیرکراو بووین، له سوریا ش له لایه نه نوسه ریکی به عسی (محمد ته له ب هلاله) له باره ی کورد نویسیویه تی: نه وانه نه ته وه یه کن به بی میژوو و شارستانی وزمته و...^۴، له گه ل هه زاران غونه ی تری وا، له و تێگهیشتنه چه وته هه ر داگیرکه ر به رپرسیار نیه، به لکو خو شمان به نه زانی نه و فەرماشته ده لیینه وه، نیتر نه گه ر وای که واته:

- ۱ - دیارنیه کی به رپرسه له مهینه تی کورد.
- ۲ - دیارنیه که ی کورد که و تۆته مهینه تی.
- ۳ - مافه کانیشمان دیارنیه لای کییه.
- ۴ - نه و شوێرش و هه و جۆله ی داوای نازادی و زرگاری کوردستان بی مانا و عه به سیه، مادام مافخۆر و داگیرکه ر و دابه شکه ری کوردستان دیاری نه بی.

^۲ - کوردو کوردستان له به لگه ناهه گانی نه مریکا ص ۳۳

^۳ - نه و تووێزیه وهی وه زاردتی ده ره وهیه، به دزییه ی ۱۹۷۲/مایی/EL۳۱ ده قه کی له (ه س) ص ۲ به لاو کرایته ره.

^۴ - به روانه: اکرا د سوریا مه عد مع التاریخ ص ۸۲

كهواته ناحهقى (محمد موكرى) نهبوو كه له كانگهى شوڤشدا كتيبيكى بهناوى (سهگوه) نوسى بهپي بۆچوونه وجوديه (عدهسياهكانى) خۆى جوجوول و چالاكى و شوڤشى كوردى به سهگوه لهقهلم دابوو^٤

كهواته نيتمه ناحهقين و دوژمنانمان لهسهر ههقن، نيتمهين موشكيله نهك نهوان، دهردهكهوى كه نهوه قهدهرى كوردى وابى و واى بۆ دانراوه ههر ژيژدهسته بيت، گوايه نهو دوخه رهسهنهو ميژووويه، كهچى ههمو نهوانه ناپاستن، كورد له ميژوو سهروهري نازناوى (قورهيشى عهجهم) ههبوو (توركيش بهبي نيدرakis) كهواته ميژوومان زور باشبو بهلام نيتمه (بهنهزاني) وداگيركهزان (بهزاني) ونيهمهكى بهههله بۆ ميژوو دروستدهكهين، كورد زياتر له ميللهتى تر خاوهنى دهسهلاتى خۆى بووهو كهمر داگيركراوه، هيچ ميللهت و خاكيكيش نيه له ميژووى سهردهمى ئيمبراتوريات و نهريتى پهلامارى نهو بۆ نهو و نهولا بۆ نهملاو وههر داگيركارى و تالان و ويرانى نهبووى، سهرجهم زياتر له (٣٠) جار بهغدا داگيركراوه، بهنيوهى نهو نهندازهيهش كوردستان داگيرنهكراوه، سهرهپاي نهوهى داگيركاريهكانى كوردستانى زورى نهخاياندوه، ههمو داگيركردنى كوردستان لهماوهى ١٣٠٠ سالى خيلافى ئيسلامى به نهندازى چاريهكى سهردهمى عهلمانيهتى نهو ١٠٠ ساله ناييت، بهشى زورى دهسهلاتى كوردى خۆى حوكمرانى بوينه، نهوهى زياتر نهو قهناعهتهى دروستكرده، ههندى له پاو بۆچوونه به(پيوانهيه) باسكراوه، نهگهر زور وورد نهى ونيهمهكى ههلهت دهلاتى و وادهردهكهوى يهكهه جار له ميژوو و پيش نهو ههر ژيژ دهستهو چهوساندنهو بو، ههندى نمونه باس دهكهين:

١ - كوتلوف دهليت: سيفهري ١٩٢٠ يهكههين كۆنگرهى نيو دهولهتیه، كه كيشمه

كورد تيايدا بهنيو دهولهتى كرا

٢ - نيستاش دهليت دهستورى ١٩٥٨ بۆ يهكهه جار تيايدا هاتوه، كه كوردو عهرهه

هاوبهشن له عيراق.

---

^٤ له بنهچيدا له پرتوكۆلى ١٩٠٥ى (پرتوكولات حكماو الصهيون) شوڤش به سهگوه واهاتوه: ان الشره ليس اكثر من نباح كلب على فيل، ففي الحكومه المنظمه تنظيما حسنا من وجهه النظر الاجتماعيه لا من وجهه النظر الى بوليستها، ينبع الكلب على الفيل من غير ان يحقق قدرته. وليس على الفيل الا ان يظهر قدرته بشل واحد متقن حتى تكف الكلاب عن النباح، وتشرع في البصبة باذناها عندما ترى الفيل.

۳ - ناوزه کردنی بهرگری و جهنگی نێوان (میرنشین و دهولهته کوردیه کان) له گهل داگیر کهران به (شۆرش)^{*}

۴ - گیرانهوهی یه کهم دابهشی کوردستان بۆ چالديرانی ۱۵۱۴

۵ - باسکردنی کۆتایی سهدهی ۱۹ و سهدهتای سهدهی بیست و هک (بزوتنهوهی کوردایهتی مۆدیرن)، چهند نمونهیه که کتیبه زۆر نایابه کان ههلهدهبژێرین، که ئهوانیش وهک پرۆگرامی خویندنی بالایی کوردستان عێراق کهوتۆنه ئهوه ههلهیه وهلهی تر:

أ - کتیبی (دراسات فی الحركة الکوردیه المعاصره - د. عثمان علی)، له سهردهمی شیخ عبیدالله له کۆتایی سهدهی ۱۹ دهست پێ دهکا، ئهوه (حرکه الکوردیه المعاصره) نیه، بهلکو ئهوه سهدهتای ئهوه بزوتنهوهیه، به پێی ئهوه تیروانینه باوه دهبی بزوتنهوهی کوردایهتی سهدهکانی پێش ۱۹ (حرکه الکوردیه القديمه) بیته، ئهوهش تیروانینه که دهاته خوینهر که کورد ههر له شۆرش و کوردایهتی بووه له زرگاری... کهچی وانیه.

ب - کتیبی د کمال مهزههر (کوردو کوردستان له بهلگهنامه نهینهییهکانی حوکمهتی بهریتانیادا) له ۲۹۸ دهلی: شریف پاشا له سالی ۱۹۱۹ ههولێ داوه کوردستانیکی سهربهخۆ له ههر سێ پارچهی کوردستانی عێراق و ئێران و تورکیا پێک بهیشتی... ئهوهش وانیشان دهدا که ئهوه کاتیش ئهوه کوردستانانه دابهشکرا بیته و کهوتیبته ژێر دهستی ئهوانه له کاتی که نه دابهشکرا بوو نه دهولهتی عێراقی و تورکی و سوریش ههبوینه.

ج - کتیبیک به ناوی (القضية الکوردیه فی الصراع البريطانی العراقی ۱۹۱۸ ۱۹۳۲)^۱، ههر له عنوانه کهی وای لی دهخویندریتهوه که مل ملانی له نێوان بهریتانیای دهولهتی عێراق له سههر کوردستان ههبووی، له گهل رێژ بۆ مانهووبوونیان بهلام ئهوه کتیبه له تهرازووی (ناسایشی نه تهوهی کوردستان) کفری ته کادیی کردوه، چونکه: یه کهم سالی ۱۹۲۱ دهولهتی عێراقی دروستکراوه.

^{*} کتیبی (معضلة کردستان...) - د حکیم مختار ههلهدهبژێرین که نوسهریکی وورد، کهچی شۆرشهکانی کوردی ناوی پێز کردوه له ص ۴۴ عام ۱۷۸۸ - انتفاضة عبدالرحمن باشا البابانی کردستان الجنوبیه العراق، عام ۱۸۱۰ حرکه محمد باشا الرواندوزی... بهو شینیهی ههمری پێز کردووتا بهرینهی ۱۹۹۱ ی خواروو، ههلهته ههلهی کوشنده تهوهیه کهی عبدالرحمن باشا شۆرش و پا بهرینه ئهوه دهسهلات بور خۆی والی دیاریده کرد له بهغدا، وادیه پێش چاری خوینهر که نهویش داوای تۆتۆنۆمی بۆ کوردستان و دیو کراسی بۆ عێراق کردبێ له بهغدا !!

^۱ - ئهوه تۆتۆنۆمهیهکی زانستی بۆ و درکرتنی مابستیره له لایهن (عمر محمد کریم) نوسراوه، به سههر پهرشتی دحسان الحلاق، پێداچوونهوهی دکمال مزهر، له ۲۰۰۸ له کوردستان چاپ کراوه.

دووهم باوکی شهرعی دهولتهی عراقی بهریتانیایه نیت (صراع)ی چی
سییم تاسالی ۱۹۲۵ به توپ و تیارهی بهریتانی دژ به کوردو دیپلوماسیهتی بهریتانی
دژ به تورکیا و فرسا کوردستان خرا سر عراق

چواردم تا سالی ۱۹۳۲ همر بهریتانیا بود جهیشی عراقی له گهل خوی راپیتچاوهو شهری
دهسهلاتی کوردی کردوه، بۆیه له ناوه رۆکه کهشی یهک دیری تیدانیه گوزارش لهو (صراع)ه
بکا تنها نهوه نهبی عنوانهکی تیایه (النصرع البريطاني العراقي والترکی علی ولاية
الموصل ص ۲۷۲). واته بهریتانیا و عراق له لایهک بووینه و تورکیاش له بهرامبهر، که واته
نهو لیژنهیهی مناقشه چۆن نهو عنوانهیان قهبول کردوه که له ناوه رۆکه یهک لاپه ره
پالشت نه بووبی، چۆن نهوه به سهر دکمال تپه ریوه

۶ - له ولایهش عرویه کان باس له عراق دهکهن وهک نهوه وابیت عراق پیتش ۱۹۲۱
به سه دان سال و به هه زاران سال دهولت بوویت، هه روه ها باسکردنی و یلایهتی به غدا
به ناوی عراق به تاییهتی له سیسته می خویندنی بالای کوردی^۷، بۆ نمونه دهووتری: مدحت
پاشای والی عراق بوو، له راستیدا والی به غدا بود، نهو کاتی عراق بونی نه بو، نهو
هه لانهی کورد به نه زانی و نهو هه لانهی عروبی به زانایی ریک یه کتر تهوا و دهکهن، بۆ
نهو دی وینهیهکی وه رگه را و به نه خویندنی کوردو جیهان، که کورد هه ر چه وساده و ژیر
دهستی عه رهب و عراق بووبی و هه ر خه ریکی شورش و راپه رین بووبی !!

لهوهی (کۆتلۆف)یش واده رده خا که ته قه لای کورد بۆ دهولت بون تازه یه له میژوو،
له کاتی که بۆ هه موان تازه یه، نهی سیقه ر بۆ ولاتانی عه ره بیش یه که مین کۆنگره ی نیر
دهولتهی نه بوه، یان که باسی دهستور ده کری دهبی بگۆتر ی له وه ته ی عراق له سالی
۱۹۲۱ دروست بوه، نه گینا له کام دهستور باسی عه ره ب و سوریا و عراق کراوه تا باسی
کوردستان بکری...

^۷ - له هه مری سه رنج راکیش ترتوژینه وه کی نایابی دکتر خلیل إسماعیل محمد به نارتیشانی (کوردستانیه کرکوک فی حل الحقائق التاريخية - الجغرافية) ته قه لای کوردستانی بوونی که رکوکی داوه، که چی باسی عراق دهکا وهک له ۶ سه ده پ ز هه بووبی!! دهقه کی: ... ((إلا أن الميدين استطاعوا في (١٩١٢ق.م) من تحريرها. فكان العراق يومئذ مقسما بينهم وبين الكلدان الذين سيطروا على القسم الجنوبي. ثم خضعت المنطقة إلى نفوذ المقدونيين)).

باس کردنی جەنگی نیوان دەسلەتە کوردیەکان لەکەل عوسمانی و سەفەوی و بەریتانی بە راپەرین و شوێن بە ئاسانی وای لێ دەفامریتەوه کە وەك ئیستەو شوێنەکانی دواى ١٩٢١ بووئیت لە ژێر دەسلەتە داگیرکەرێک هەلسابن... نەخێر هەریەک لەوانە چەند سەدەیکە بوو دەسلەتدار بووینە، بۆیە (ناوزدەکردنی شەری نیوان دوو دەسلەتە گەورەى میری سۆران و عوسمانی بە شوێن و راپەرین زۆر هەلەیه)، خەریک بوو میری سۆران لەگەل محمد علی پاشای میسر دەست بە سەر ئەستەنبۆلێش داگیرن...

ئینجا داگیر و دابەشیکەى ئیستای کوردستان ناگەریتەوه بۆ جەنگی چالدىرانى ١٥١٤، ئەوکاتەى ئەو دابەشیکە لەسەر بنچینەى سەربازی بوو لە کەنداو دەوێ تا دەریای ڕەش بوو، واتە: هەر کورد دابەش نەبوو و عەرەب و تورک و تورکمان و فارسێش دابەش بون، راستیکەى ئەوێە مەینەتى کورد و دابەشیکەى دەگەریتەوه بۆ فەتردى ١٩٠٨ تا سالى ١٩٢٤ و لایەنە تاوانبارەکانیش دیارن، بریتین لە: فەرەنسا و بەریتانیا و ئەتاتورک و پرووسیا لەگەل هەلەى کورد خۆشى، دوايش ئەو دەولەتانەى لە ناوچەکە دروستبون بەرپرسيارەتى بەردەوامى مەینەتیا ن دەکەوتتە ئەستۆ، تا رادەیکەى زۆریش ئەو جۆرە گوتارە چەوتەى کوردیش بەرپر سە لێنى.

پلانى توێژینەوه کەمان

تەقەلā دەدەین بەپێى توانا وەك خۆى باسى ئەو میژوووە بکەین، زیاتر شیوازێکى نەکادیمى وەرگرێ نەك سیاسى، بۆیە تارادەیکەى زۆر پالپشت دەکەینە سەر دیکۆمێنتەکانى بەریتانى و فرەنسى و پرووسى و عوسمانى و کتیب و سەرچاوە بیلایەنەکان، هەرەها بۆ ئەو مەبەستەش لەسالى (١٩٩٣) وە ئێمە بەردەوام وەكو توێژینەوهى مەیدانى هەمو ئەو خەڵکانەى کەمێک وشیارن و بەتەمەنن دەیان دۆینین وەك (شایەدەك لەسەر میژووى کورد) زانیارى زۆرمان لێ وەرگرتوون، ئەو توێژینەوه مەیدانیانە هەر سێ کوردستانی گرتۆتەوه، خواروو و پۆژە لآت و سەروو، زانیارى هەرەزۆرمان لە کوردستانی سەروو لە بەتەمەنەکان وەرگرتووە کە تا ئیستە ئەو زانیاریانە بلاونەکرایتەوه، وەدەبى زۆر سوپاسى د. عوسمان عەلى بکەین دیکۆمێنتێکى زۆرى بەریتانى بە تەرجمە کراوى (لەلایەن خۆیەوه) بەتایبەت بۆناردم کە تا ئیستە بلۆ نەکرا بوو دە بە کوردی.

به‌شی یه‌که‌م

میژووی سیاسی کورد

باسکردن له میژووی سیاسی هه‌ر میلله‌تیک ناسان نیه، چونکه به‌شی هه‌ره زۆری نه‌وانه‌ی نه‌و میژووه ده‌نوسنه‌وه له‌پیناو ده‌وله‌مه‌ندکردنی سامانی میژوویانه، که‌متر گوی به‌قه‌یدو مهرجی زانستی ده‌دن، غونه‌یه‌ک له‌وانه ته‌قه‌لاکانی (د. احمد سوسه) بۆ دۆزینه‌وه‌ی جیکه‌وتیک له‌ قولایی میژوو بۆ عێراق چی کردوه؟ پێش ٤٠ سال له‌مه‌و به‌ر (واته: ٢٣٠ پ ز) بابلیه‌کان نه‌خشه‌یه‌کی جیهانیان به‌ پیتی زانیاری نه‌و سه‌رده‌م کیشاوه‌ی ناوی بابل و ئاشوریان به‌ پیتی هیموگلوفی خستۆته‌ سه‌ر له‌ ژیر ناوی یه‌که‌م و دوهم^٨، د. احمد سوسه هه‌لساوه‌ نه‌و نه‌دریسه‌ی به‌ (اقدام خارطة للعالم توضع فيها العراق) گوزارشکردوه. به‌هه‌مان شێوه‌ش له‌کتیبی (الحضارة في العراق ص ٣٢١) ده‌لیت: بعد أن اتمت الجيوش العربية تحرير العراق من الحكم الفارسي أصبح العراق جزءا من الدولة العربية الكبرى، وكانت هذه الدولة قد اسسها الرسول

به‌شی زۆری نه‌و ولاتانه‌ی که‌زیاتر ده‌مارگیری نه‌ته‌وه‌بیان هه‌یه‌ یاخود ولاته‌که‌یان په‌سه‌ن نیه ته‌قه‌لایان داوه‌ بناغه‌یه‌کی میژووی سیاسی بۆ بدۆزنه‌وه، هاتوون هه‌رجی پروودایتک له‌سه‌ر نه‌و نیشتمانه‌ی ئیستایان پرووداوه‌ خۆمالیان کردوه، غونه‌ی عێراق له‌ هه‌موی زه‌قتره، هه‌لساون پرووداوه‌کان و میژووی ئاشوری و بابلی و فارسی هیلنستی.. تا ده‌گاته‌ مه‌ملوکی و سه‌لجوقی و عوسمانیان خستۆته‌ سه‌ر، له‌ کتیبی (العراق في التاريخ) دوو کۆله‌گه‌ی میژوویی گه‌وره‌ی کردۆته‌ پالپشت بۆناسنامه‌و په‌سه‌نايه‌تی عێراق، یه‌کیان: گهربونی که‌شتیه‌که‌ی (ح نوح)^٩ له‌ جودی دووه‌میان: نه‌شکه‌وتی شانده‌ره‌ که‌چی هه‌یجیان په‌یوه‌ندی به‌ عێراق نیه، ته‌نها نه‌وه‌یه نه‌و بۆچونه هه‌ولێ داوه‌ وینه‌ی میژوو به‌ پیتی واقعی ئیستا بکیشی وه‌له‌ ده‌رده‌چی.. نه‌وه ته‌قه‌لای عروبه‌که‌نه به‌رامبه‌ر نه‌و

^٨ ده‌قی نه‌خشه‌که له‌کۆتایی نه‌و نویسه‌یه.

^٩ به‌مه‌ست له‌ پیتی (ح) وشی جه‌زه‌ته.

میلەتانەى دروستکەرى شارستانی ئىسلام بووینە، ئەوانە لە چالاکی سەربازی و سیاسى وزانستى وهونەرى بۆ ئىسلامیان کردووە کەچى عرووبە شۆڤىنىيەکان دەبەخەنە سەر ئەرشیفى میژووى عەرەب، زیاتر ئەوەش دەیکەنە پالپشتیک بۆ ناسنامەى عەرەبى بۆ عێراق، کەچى راستیەکەى ئەویدە لەسەردەمى سیستەمى ئىمپراتۆرى و پەلامار مەرج نیە نىشتمان و دانىشتوانەکەى پەيوەندیان بەرووداوە سیاسىيەکەو عەسکەریەکانى سەر ئەو خاکە هەبى، مادام پەيوەندى یاسایى و سیاسى لە نىوان نىشتمان و نەتەووە دەسەلاتى سیاسى نەخەملىبوو، ئەو خەملىنە لە رۆژئاوا تا سەردەتای سەدەى (١٩) بەتەواوى دیت، لەرۆژھەلات و جیھانى ئىسلامىش تاسەردەتای سەدەى بیستەم بەتەواوەتى خەملى، بۆیە زۆر ناسایى بوو دەسەلاتى سیاسى ناوچەیک ناسنامەى لەگەل ئەو مىللەت و نىشتمانە جىابوایە، سۆمەرى و ئاشورى و کلدانى و بابلى و فارسى لەگەل زۆرایەتى ھەرە زۆرى دانىشتوانى ئىستای عێراق جىان، ھەرچەندە میژوونووسە عەرەبەکان بەتایبەتى دکتۆر ئەحمەد سوسە تەقەلای داوە ئەوانە لەسەر عەرەب پۆلین بکات^١، لەولایەش (عبدالله نۆجەلان) لە کتیبى (من الدولة الکهنه السومریة نحو الحضارة الديمقراطية) ویستویەتى لەسەر کوردیان پۆلین بکا، کەچى ئەووە میراتگرى ئەوانە ماون لەو ناوچەیک، نە کوردن و نە عەرەب، ئەو سەردەمى وەك ئىستا نەبوو، ناسایى بوو دەسەلاتى فارسى لە سەر خاکیک بەدەر لە (مسقط رأس)یان ھوکمران بىت یان پىچەوانە، بۆیە دەبینن ئەسکەندەرى مەقدونى (دامەزرىنەرى دەولەتى یۆنانە) و کەچى دەسەلاتى لە بابل بوو، صلاح الدین خەلکى کوردستان بوو دەسەلاتى لە میسرو شام و جەزیرە بوو، تەنانەت پیاویک بەناوى محمد کورى پۆستەم لە دەست فارسەکان راپیکردە مەغریب لەوى تەوانى دەولەتیک دروست بکا یەك سەدە بخایەنى، بنەمالەى گىان پۆلاکان لە دەست ھەندى میرنشینی کورد پرویان کردە ولاتى شام و لوینان میرنشینیکی بەھىزیان لەوى دروستکرد ئىستا (جونبلا تەکان نەودىتیان)، عوسمانیەکانیش لە دەست مەغۆل ولە ناوچەى تۆران (ئاسیا نزیک چین) راپانکرد ھاتنە ئەنادۆل و ئەورپا دەولەتیان دروست کرد، بەم شێویدە ئەو چالاکیە سیاسى و نىدارى و سەربازی و شارستانیانە مولکى ئەو نىشتمان و ولانە نین، کە بۆیان ماوەتەو، مەگەر وەك میژوو و شارستانی و کەلەپور.

^١ - دکتۆر احمد سوسە - تاریخ حضارة وادی الرافدين.

هەر بۆیەش دەسەلاتی سیاسی ئەمەوی و عەباسیش (هەرچەندە عەرەبیش بووینە) ناگەرێتەوه بۆ ئەو عێراقی ئیستا، چجای دەسەلاتی مەملوکه‌کان و مەغۆل و تەتەر و فارس و کورد و عوسمانی و... هەمو ئەوانە بە ئەمەویشەوه (بەپێی تەرازووی نیشتمانیه‌وه) بەداگیرکردن هاتوونە بەغدا، ئەو ناوچه‌یه‌ی پێیدەوتریت عێراق داگیریان کردووە نینجا دەسەلاتیان لەسەر دروستکردووە، واتە دەسەلاتەکه‌یان نەشوونای نەکردووە بەپێی هه‌نگاوی سیاسی و یاسایه‌کانی دۆڵەت دروستبون، ئەو هەر سەبارەت بە عێراق نەبوو، بەلکۆ نەریتیکی جیهانی بوو تا دروستبونی دۆڵەتی هاوچه‌رخ لەسەرەتای سەده‌ی ۲۰ هه‌روابوو.

بۆ ئێمەش که به‌دوای میژووی سیاسی کورد ده‌گه‌ڕێن هه‌مان گه‌روگرفت هه‌یه، لێره ناکرێ بڵێن: هەر هیچ په‌یونديه‌ک له‌ نێوان میژوو و ده‌سەلاتی سیاسی کورد و کوردستان نه‌، وه‌ عێراق و سوریا نه‌یه، کورد زیاتر له‌وانه‌ دۆڵه‌مه‌ندتره، خودی مانای کوردستان ئەو په‌یوه‌ندیه‌ی هه‌لگرتووه که بریتیه له‌ په‌یوه‌ندی کورد به‌ نیشتمان‌ه‌که‌ی نه‌گه‌ر به‌لاوازیش بێ، به‌لام ولاتیکی وه‌ عێراق ئەو ناوه که له‌ بنه‌چه‌دا فارسیه‌(له‌ نه‌راک هاتوو) گوزارشت له‌ هیچ په‌یوه‌ندیه‌ک له‌ نێوان گه‌لی ئیستار ئەو عێراقه‌ ناکا، کوردستان له‌پێش سەده‌ی (۱۲) وه‌ک زاراوه‌یه‌کی کارگیرێ به‌کارهاتوو لێره له‌وێ، له‌سالی ۱۳۳۹ز که‌وته‌ سه‌ر نه‌خشه‌ی ئێن مسته‌وفی بۆ یه‌که‌جار، به‌ فهرمی له‌ له‌دوای سەده‌ی ۱۷ وه‌ک نه‌خشه‌ی ئیداری بۆ (۵) ویلايه‌ت ناوی کوردستانی به‌ره‌ به‌ره‌ لێنرایتەوه، یه‌که‌م وه‌رچه‌رخانی بۆ زاراوه‌یه‌که‌ سیاسی له‌لایه‌ن شیخ عبیدالله هاته‌ کایه‌وه، له‌ دوای ئنقلابی ۱۹۰۸ ودايش له‌ دانۆستانه‌کانی سالانی ۱۹۱۲ تا ۱۹۲۰ نێوان عوسمانی و کورد به‌سیاسانه‌ به‌رجه‌سته‌ بوو، له‌کۆنگره‌ی سیقه‌ری ۱۹۲۰یش به‌یاسایی بوو، به‌وشیوه‌یه له‌سەرەتای سەده‌ی بیستم کوردستان به‌جیا له‌ ولاتانی ناوچه‌ زووتر مانائیداری و سیاسی و یاسایی خۆی وه‌رگرت، هه‌روه‌ها له‌سەرەتای سەده‌ی بیستم سیاسیه‌ ته‌واوی کوردستانی ئیستای گرتۆتەوه، سه‌ره‌رای ئەوه‌ش مانای ئەوه‌ نیه هه‌مو رووداوه‌کانی سه‌ر ئەو کوردستانه‌ یه‌کسان بێ به‌ میژووی سیاسی کورد، یان به‌ دیویکی تری لێکدانه‌وه: میژووی کوردستان و میژووی کورد لێک جیا، هه‌روه‌ها میژووی عێراق و عه‌ره‌ب لێک جیا، میژووی تورک و تورکیاش لێک جیا... به‌لام لێک جیا بونه‌کان هه‌ریه‌که به‌

بەشێوەیەکی، بە گۆشتیەکی میژووی کوردستان مانای وایە هەرچی پرووادیك لەسەر
 نەو خاکە پروویدیابی میژوویەتی، هەرچی میژووی سیاسی کوردە ئەو مەرجەیی تێدا نیە،
 حەر وایە پرووادی لەسەر خاکی کوردستان روویداوێ لەسەر ئەو حساب نیە مادام دەسلاتی
 سیاسی نەبووبی، یان خاوەنی خۆی نەبووبی، وەك جەنگ و پرووادی کانی نیتوان عوسمانی و
 عەفەوی، پۆم و فارس و ئەرمینیا...، هەرچی میژووی کوردە بریتیە لەو پرووادیەکی
 بەگەزی کورد بە شدارێ تێدا هەیە، جاروایە میژووی سیاسی کورد لەدەرەوێ ئەو
 نۆزە کوردستانی ئیستاش هەیە، وەك: دەولەتی میدیا، ئەبویی و گیان پۆلا لەگەڵ
 میرتشین و دەولەتە کوردیەکانیش، کە لە کوردستان دەسلاتیان هەبوو، جا لیترە بە
 نسانی ئەو بەشە میژووی دەسلاتە سیاسییەکانی کوردو بەرگری کۆمەڵایەتی و
 خێلەکانیش بەروونی دیاری بکەین، بەلام بەزەحمەت ئەوانەیی بەدەر لە کوردستان
 بەرزەفت دەکری، ئەو بنچینە بە خێرای سەرە باسێك بۆ ئەو میژوو دەکەین.

دەسلاتی کورد لە پێش ئیسلام:

میژوویەکی کۆن بە خێرای: لەلایەن ئاینەکانەوێ ح. ئادەم بە سەرەتای میژوو
 دەناسی، بە پێی (بداية والنهایة - ابن کثیر) ح ئادەم پۆزی هەینی دروست کراوە^{۱۱}،
 یەكەم جار لە لە شاری غوکلاندی هند^{۱۲} نەوێ کانی بەسەر زەوی دا بلاوونەو، هەندیک
 میژووی دابەزینی بۆ ۳۵ - ۴۰ سەدە پ.ز. دەگیرنەو، (یوشەر) دەلی ژیان لە ۴۰۰۴
 پ.ز. دەستی پێکردو، هەرچی (لایتفوت) دەلی: ژیان لە ۱۳/نۆکتوبەری/۴۰۰۴ پ.ز.
 سەعات ۹ی بەیانی^{۱۳} دەستی پێکرد!!، بەلام وا پێدەچی زۆر زیاتر بی، ئەگەر بە ووردی

- لە احمد بن حنبل دەگیریتەو: گواهی پۆزی شەمە خۆلخاک دروست کراو، یەك شەمە شاخ و کێو، دووشەمە دارو درخت، سێ شەمە خرابە
 کزی، چارەشەمە ناگروووناک، پێنج شەمە گیان لەبەر، پۆزی هەینی لە نیتوان عەسترا عیشا ح نەوێ دروست کراو.
^{۱۱} برۆانە (معجم دیانات و أساطیر العلمیة... ج ۳ ص ۱۴۰) دەلی: لە بناری شاخی هیمالایە هەر بەرزی جەهان دابەزیتە سەر زەوی. بەلام هەری
 فیرست دەلی لە غوکلاند، لە (تاریخ جرجان - بن یوسف المرجانی) هاترە: سمعت أبا الحسن عمر بن جعفر یقول وجدت ببلد الهند حجرا منقوشا
 بالعربية ببلد سرنديب يقال اهبط آدم
 أنا الموجود فاطلني محمدني
 فان تطلب سواي فلا محمدني
 محمدني أين تطلني عتيدا
 قريبا منك فاطلني محمدني
^{۱۲} - برۆانە: داربین- اصل الانواع ص ۳۴

كل قائم كان على وجه الأرض)^{١٩}، له ثينجیلی(برنابا)ش ده لئ جیهانی بوه. (٧ فبسیب الشهوة إن الطوفان حتى أن العالم هلك أمام رحمة الله ولم ينج إلا نوح وثمانون شخصا بشريا فقط ٨) به پیتی (الكتاب المقدس - العهد القديم سفر تکوین (٧) له ته مهنی ٦٠ ساله ی (ح نوح) توفانه که بووه دواى له ته مهنی ٦٠١ ی له ده لئ له نه رارات گیربوه) واستقر الفلك في الشهر السابع في اليوم السابع عشر من الشهر على جبال اراط ٥ (٢١) به لام دواى له دوزینه وه که ی ناسه واری که شتی که ته وه ی قورنان راست ده رجوو (وقیلَ يَا اَرْضِ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءِ اقْلَعِي وَغِيضُ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ^{٢٢} له جودی گیر بووه^{*}، جاریکی تر له وه کوردستانه له ده وروبه ری شاخی جودی ژیان و میژووی مروقایه تی لیئی دهستی پیکردوته وه، که واته کورد کۆن ترین میله تن له سه ر خاکی خویان نه گهر توفانه که سه رتاسه ری بووی، کوردستان لانه ی مروقایه تی نیستایه، به پیتی هه ندئ سه رچاوه شاری (شه رناخ) که له نزیک (جودی) به مانای (شاری نوحه)، هه روه ها ئین عه باس ده لئ له بناری چیای جودی (ح نوح) شاریکی دروستکرد، تا نیستاش ناسه واری ماوه به ناوی هه شتیان^{*}

هه مو تهو شارستانی و چرا پروناکانه ی قولایی میژوو یه که م جار له پینگه ی هۆکاری ده ره کی و په یامی ناسمانیه وه بنریژ کراون، ئنجا درژیه یان به خۆداوه، هه رچه نده عه لمانیه تی تهو سه رده مه ده یه وئ ناسنامه ی میژووی خزی بگێرپته وه سه ر لاتینی کۆن بژ ته وه ی نه چیتته وه سه رتوخمی ئاین، گوایه که لتووری یۆنان بناغه ی ئاینی نه بی، که چی به ووردبونه وه ده بینن هه تا شارستانی (یۆنان) یش بناغه کانی ئاینی ناسمانیه، ناوی یۆنانیشی له (ح. یونس) هاتوه^{٢٣}، هه روه ها ناوه کۆنه که شی (هه یاس) هه رناوی پیغه مبه ری که،

^{١٩} - العهد القديم - سفر تکوین ٧، ٨

^{٢٠} ثینجیل برنابا - فصل ١١ آیه (٧-٨) ترجمه: حماده

^{٢١} عهد القديم - سفر التکوین - اصحاب ٨

^{٢٢} سوره تی هود - ئایه تی ٤٤

^{*} به ووردی لهو میژوانه مان کۆلیه وه، ده رکهوت له تهوراتیان و ده رگرتوه، نین جه زم له کتیبی (الملل والأهواء والنحل) به توندی رده ی تهو جۆره زانیارانیه تهوراتی داوه ته وه به لام لهو زانیاریانه بی ده نگ بووه.

^{٢٣} هه شتیان وانته هه شتا ته وده ش گوزارش لهو ٨٠ که سه ناسنامه جیا جیا یانه ده کا که له گه لی به وون.

^{٢٣} به وانه (لسان العرب)، هه روه ها (صاحب)، هه مو له تهوراتیش له جیاتنی یونس یۆنانی نویسه له.

ئىمپىراتورىيەنى ساسانىكان (ئاردهشير) دەپمۇ چەتكە كورد بود، {بەپىنى ئەو نامەيەى بۆى ھاتبوو لە لاينە(ئۆردوانى پىننەجەم) وپىنى دەلىق تۆ ئە ژيەر ھەشالى كورد گەورە بىووى}، زۆرى تر.

ئەو مېژووناسە كۆنانەى باسى كوردىيان كىردووە بەناوى سەردەمى خوۆى ھەريەكە ئە(ھىرودۆتس ۴۸۴ - ۴۲۵ پ.ز) و (زەينەفون و سترابو) لەپىش زايىن، پۆلى كورد لە مېژوو بە چاك و خراب ھەيە بە پىنى كىتەبە ئىسلامىيەكان يەكەم چەكى كۆكۆزى(مەنەجەنىق) كورد دروستيان كىردو، ھەر بە پىنى ئەو سەرچاوانە وا پىدەچى پىروداوى سوتاندنى ح نىبراھىم لەنىو كوردان بووبى چونكە دەلىق بەو مەنەجەنىقەى (ھەزنى) كورد ئاگرەكە كرايەو^{۲۸}، كىشەى باسى ئەو دەسەلاتە سىياسىيەى ئەو سەردەم لەسەرتاسەرى جىھان ھەيە، چونكە لەو سەردەمى دەتوانرا دەسەلاتى سىياسى دروست بكىرى لەسەر خاكىك بىى نەوہى ناسنامەيان جووت بىت، تەنانەت ناسنامەى دەسەلات وگەلىش جوت نەبو، بىنەمالەى قاجارى تا سالى (۱۹۲۱) ھوكمى فارسىيان كىردو بەناوى فارسىش كەچى تورك بوينە، ئەردەشیر^{۲۹} و كرىم خانى زەند كورد بووينە، يەك لەپاشاى پۆمىيەكان ەەرەب بوو، دەولەتى رۆستەمى لە مەغرىبى(ئىستا) فارسى بووينە، لەو ميانەدا باسى لە كۆمەلىك كيان و ئىمپىراتورىياتى ەك لولەكان و كاردۆ و مىتانى و دەكرى لەھەمويان زەقتەر و نزىك تر لە كورد ئىمپىراتورىيەتى مېدىا بوو، ئەودى لەو ەش لىلە ئەو دەسەلاتە دوور بوو لە كوردستان لای خوراسان بووينە، ئىستاش كىيانىكى بچووك لە نزىك ھىمالايە بەناوى مېدىا ماون^{۳۰}، لەسەر دەستى فارسەكان لەنىوچووينە، بۆيە بە گشتى ئەو مېژووە سىياسىيەى ئەو سەردەم لىلە.

^{۲۸} - ثم وضعوا ابراهيم عليه السلام في كفة متجنبت صنع لهم رجل من الاكراد يقال له هزن وكان اول من صنع المجانيق فخسف الله به الارض فهدرت جبل فيها إلى يوم القيامة-المصدر: بداية والنهاية (۱/۱۶۸)

^{۲۹} - بە لای كەمى بەلگەى كوردبوونى ئەردەشیر لەو نامە گۆزىتەوانە بە زوونى دەردەكەوئ كە لە(تارىخ الطبرى) وەرگىزارد: إذ ورد عليه رسول الأزدان (ئۆردوانى پىننەجەم) بكتاب منہ فجمع أردشير الناس لذلك وقرأ الكتاب بمحضرتهم فإذا فيه إنك قد عدوت طورك واجتلبت حتفك أيها الكردي المربي في خيام الأكراد من أذن لك في التاج الذي لبسته والبلاد التي احتوت عليها وغلبت مونكها وأهلها ومن أمرن ببناء المدينة التي أستها في صحراء بريد جور مع أنا إن خلىناك وبنّاها فابت في صحراء طولها عشرة فراسخ مدينة وسما رام أردشير وأعلمه أنه قد رجع إليك ملك الاهواز ليأتيه به في وثاق

فكتب إليه أردشير إن الله جاني بالتاج الذي لبسته وملكني البلاد التي افتتحتها وأعانني على من قتل من الجبابرة والملوك وأما المدينة التي أنبئها وأسميها رام أردشير فانا أرجو أن أمكن منك فأبعث برأسك وكنوزك إلى بيت النار الذي أسسه في أردشير خرة

^{۳۰} - القانون الدولى فى الاسلام - (تەنها ئەو كىتەبە باسى لەو كىيانە بچوكە دەكا: بەلەم باسى مېژوويان نا كا).

له سه‌رده‌می نیسلام:

کورد به‌زه‌بری شمشیر یان به بیرو باوه‌ر موسولمان بوو؟
به‌شیککی زۆر له ره‌شه‌نبیران و سیاسه‌تمه‌داران به‌بی زانیاری ده‌چنه ناو نه‌و بابه‌ته‌و
ده‌لێن: یاوه‌ران به زه‌بری شمشیر به‌تالان و جینۆساید هاتونه کوردستان، له‌وانه (سالخ
قه‌فتان) ده‌لێ: کوردستانیان داگیر کردو خه‌لکیان کرده (موالی) مزگه‌وتیان دروست کرد،
تا نوێژ بۆخوای عه‌ره‌ب ببینن^{۳۱}، له‌تازه‌ترین کتیب به‌ناوی (ته‌نفال له‌ پۆمانی کوردیدا
له‌ ل(۱۵ - ۲۸) دووباره‌ی نه‌وه ده‌کاته‌وه، که هاتنی عه‌ره‌ب و نه‌سحابه‌کان نه‌نفالی
کوردیان کردوه پشت به‌و پیسته ده‌به‌ستیت که له‌خواره‌وه‌و باسی ده‌که‌ین، ئیت‌ر نه‌وه
به‌لای نه‌وانه نه‌نفالی یه‌که‌م بووه نه‌وه‌ی به‌عسیش نه‌نفالی دووه‌م بووه، بۆ نه‌و مه‌به‌سته
پیستیکی ته‌زوی‌ر (گوايه) له‌ناوچه‌ی هه‌ورامان دۆزراوه‌ته‌وه گوزارش له‌ راستی نه‌و ددنگ و
باسانه ده‌کا^(*)، نه‌و رایه و زۆربه‌ی نه‌و رایانه‌ی له‌باردی خیانه‌تی مه‌لای خه‌تی وزانیانی
تری کورد له‌دوای به‌ عملانیکردنی شۆرش و ده‌سه‌لاتی کوردی هاتووه، نه‌گینا له‌پیشتر
نه‌و راو بۆچونه نه‌بووه، ته‌وه‌ش گوزارش له‌رای هه‌مو عملانیه‌کان ناکا، به‌شیککی زۆر له
میژوونوسه کورده‌کانیش باوه‌ریان وایه، که کورد به‌خۆشی بوویته نیسلام له‌وانه: مام
هه‌ژار، مه‌سه‌عود محم‌د، ته‌نانه‌ت له‌سه‌روو صالح قه‌فتان و ده‌لێ، که‌چی له‌ (میژووی کورد

^{۳۱} - میژووی گه‌لی کورد ص ۱۴۲ له‌راستیدا به‌ریژ سالخ قه‌فتان بیدیاریکی گه‌وره‌ بوو، به‌لام وایه‌ده‌چی له‌و بابه‌تانه لاواز بشت، چه‌رنکه‌موالی
تایبته‌ بوو به‌سه‌رده‌می نه‌مه‌وی وه‌س، کاتی هاتنه‌ کوردستان سه‌رده‌می نه‌مه‌وی نه‌بوو، نینجا له‌زۆر شرتنی تر که‌وتته‌ هه‌له، له‌ل ۲۹۴ ده‌لێ
سالی ۱۹۰۸ ناوی عوسمانی گۆزا بۆ تهرکیا، راسته‌که‌ی نه‌ویه له‌سالی ۱۹۰۸ ئینقلابی ئینحاده‌یه‌کان بوو، له‌سالی ۱۹۲۲ بو‌د تهرکیا.

^(*) ده‌قی نووسراوی سه‌ر پیسته‌که‌ (له‌ هه‌وسره‌می جردی) وه‌رگیراوه:

هه‌رمه‌زکان ره‌مان تاتهران کوژان
ویشان شاره‌وه‌ گه‌وره‌ گه‌وره‌کان
زۆر کار ئاره‌ب کرد: نه‌ه خاپوور
کتا و پالمیی هه‌تا شاره‌زور
شه‌ن و که‌نیکان و دیل بشینا
مه‌رد نازا ته‌لی ده‌رووی هه‌ینرا

۱- له‌ سه‌رده‌می ناوی شاره‌زور نه‌بوو، نه‌و کاتی به‌ (شه‌ر زیقار) ناوزه‌ ده‌کا.

۲- گوايه نه‌وه بوو له‌سه‌ر نه‌و پیسته نووسراوه‌، ئیستا گه‌یشته‌ته مه‌زه‌خانه‌ی به‌ریتانیا، وایه‌ بیی ده‌کری:

۱- به‌پیشی پسپۆزانی زه‌مانه‌وانی زۆر وشه‌ی نویی تیا‌دایه... بۆیه به‌ ده‌ست‌کرد ده‌جیت وه‌ک نه‌و رووده‌وه‌ی (آسان پلشداون)، که‌ ویستیان
هه‌ندێ ئیشک و ته‌زوی‌ر بکه‌ن له‌که‌ل (تیژری په‌سه‌ندنه‌ی - داروینی) بگوه‌ی.

۲- هه‌مان ته‌ر به‌ندانه به‌ش به‌ش له‌ شینی ژنانه‌ی ده‌رسیم هه‌یه، لی‌ره هه‌ندێ ناوی تری (ناره‌ب)، (شاره‌زور).. زیاده‌کراوه... بۆ زیاتر سه‌رنج
به‌د کتییی د.نوری ده‌رسیمی (ده‌رسیم له‌ میژووی کوردستان) - ده‌قی هه‌لبه‌سته‌که‌ به‌لاتینی له‌ لاپه‌ره (۴۱) هه‌یه..

له كۆنمه تا ئەرۆ) دەلّی به خۆشی خۆیان بووینه ئیسلام... له هه موان به ووردتر له
پیشه کیه کهی شهره نامه و ئینجا له کتیبی (عمده مین زکی بهك - خولاسه ی تاریخی کوردو
کوردستان له ۱۲۳) دهلّی به خۆشی و بی جهنگ ئیسلام له کوردستان وه رگراوه.

گابانی هاو له نزیکه ی سالیك راسته وخۆ له دیدنه ی پیغه مبه ر (د-خ) به وه، دوايش
گهراوه ته وه مه رگه وه له دژى زولم و زۆرى فارسه كان خه باتى کردوه، له نىوان سالانى ۱۴-
۱۶ ی ریکه خسته کانی ئیسلامی له کوردستان به نه یئى بلۆکر دۆته وه، له و کاتى کوردستان
داگىرو دابه شکرابو له نىوان پۆم و فارس، له بارودۆخى کى سیاسى و نابوورى و
کۆمه لایه تى و فره ههنگى زۆر ناخۆش بووه، کۆمه لیک باجیان خرابووه سه ر، هه ردوو
ریبازى (منحرفى) زه رده شتى (مانى و مازده کى) له نىو کورد بلۆکرابۆوه، به شىواى جۆره
سوسالیستى و عه لمانىه تیكى وا که س خاوه نى مال و مندا ل و کچ و ژنه کانی نه به وه
به ته وا وه تى، له هه ردوو سه رچاوه ی (قصة الحضارة - وىل دیورانت) و (الحجاب - مرتضى
مطهرى) هاتوو کيسرا داریۆش ۳۰۰ ژنى هه بوو که چى نامى بۆ کىخواکان ده نووسى
وه سفى ئافره تى ده کرد که به مواسفاته ی نه و زیاترى بۆ بنیترن، کيسراکانى دواى نه ویش
هه روا بوون، به پى پى وه سفى (سینۆهه) که ده لّی خۆم میوانى کيسرا بووم پى پى وتم: برۆ
ئافره تیك له باخچه هه لبۆتیه بالات بیته هه تا میوانى^{۳۳}، زیاتر له وه ش له کوردستان
نه ریتىكى تریش بلۆکرابوو وه نه ویش نه وه بووه هه ر یه کىک هاوسه رى بکردبايه ده بوايه
شه وى یه که م بیه ردايه لای به گ و کىخواکانى فارس له کوردستان (پى پى) ده ووترا مافى
شه وى یه که م، جاروا بوو نه و زه ماوه نده دوا ده خرا له به ر نه وه ی کىخواى کيسرا له
کوردستان هه ر شه وى بوو که کى پى به رى ده کرا! بۆیه هه روه ک نه زموونى هاتنى نه مریکا
له (۲۰۰۳) هیواخوازى پرزگار که ریک بون، نه وه بوو له شکرى ئیسلام هات.

چۆن هات؟ که متر سه رچاوه عه ره بیه کۆن و نوێکان باسى شه پى راسته قینه ی (سه د) و
(رۆسته م) ده که ن، که کى رۆسته مى شکاند، له (امجاد الاکراد) به درى ژى به و شى وه یه
هاتوو: کاتى پووبه رووبونه وه یه کى هاوسه نگ له قادسیه له نىوانیان درى ژدى کىشا، نه وا

^{۳۳} - بر وانه به شى یه که م (سینر هه - دکتۆرى فیه وه ون)

کیسرا سوپایه کی له شیوهی (گاردی کۆماری) لای خۆی نه سپێر هه بوو به سه رکردایه تی دێلم^{۳۴} و (۴۰ تا ۵۰) جهنگاوه دی نازا به ره و نه و جهنگه چوون، له پشت سعد هه لیاندا و زۆریشیان لی ترسا، به لām دوا یی بۆ یه ک ناشکرا بون که نه وانه سه ره به رێکخسته کانی ئیسلامن له ریتی گابان و مه یونی کوری^(۳۵)، به و شیوه بۆ به یانی به هه ردوولا له رۆسته میان داو شکاندیان و بووه هۆی داڕوو خانی ئیمپراتۆریه تی فارسی، له شکره که ی دێلمیش ناو را (جیش الحمراء)^{۳۵}، دوا ی نه و ناوه بوه ناوی هه مو نه و سوپایانه ی له دوا ی فتح دروست ده بون ناو ده نران (سوپای سور)، له و ناوچانه ده سه لاتدار بون، هه ر سوپای دێلم والی حران و دیاله یان دانا، دوا یش هاتن کوردستانیان رزگار کرد، که متریش شه ر پوویدا، له گه ل هاتنیان خه لکی کورد له فارس و کرێگر ته کانیان هه لسان و خۆیان رزگار کرد، بۆ یه که م جار له دوا ی میدیا کورد ناوا ده سه لاتێکی زۆری بۆ په یدا بوو، هه ره و که له (ج ۸ و فیات الاعیان) له باره ی ده سه لاتێ زۆری کور دیه وه ده لیت: (ثم ذکر الطبری في سنة تسعين أن الحجاج خرج إلى الأكراد الذين غلبوا على عامة أرض فارس فخرج ييزيد معه وأخبره المفضل وعبد الملك وجعل عليهم في العسكر كهيشة الخندق وجعلهم في فسطاط قريبا منه وجعل عليهم حرسا من أهل الشام وأغرمهم ستة آلاف ألف وأخذ يعذبهم وكان يزيد يصبر)^{۳۶}. ديلمه کانی ش ده سه لاتێ ته وایان له خوارووی عیراقی ئیستا و به غدا و سه رو و رۆژه لات بوه، جاریش وابوه نه و ده سه لات ه زۆره ی کورد زولمی له عه ره ب و فارس و خه لکی تر کردوه تا پا ده ی نه نفال، له (ج ۸- و فیات

^{۳۴} - له کۆنه فارسه کان به (دیلیمه کانیان) ده ووت کوردی ته به رستان، به عه ره به کانی شیان ده ووت کوردی سورستان (عیراقی نیستا).
(^{۳۵}) - هه رچه نه ده رۆژه لاتناسی فه ره نسی (لویس ماسینز له کتیبی: خطط کوفه و شرح خریطتها) ده لێ دێلم بۆیه له زۆی رۆسته م وه رگه را وه له تۆ له ی بابیرانی میدیا، به لām نه و تۆره میژوویه پینا چی را ست بێت چو نه که (۴) سه ده به سه ر شکتی میدیا روت ببو، به زه حه ت نه و کار یکه ریه ی ما بێت بۆ یه نه و بۆ چوونه را ست ته ده که ده لی سه ر به ریکخستنی نه یه تی نیسا می بووه.

^{۳۶} له فتوح البلدان- بیلادی ج ۲ ص ۲۴۲ باسی نه و شه ره و بۆی ديلمه کان ده کا، ته ویش به زه حه ت زانیاره کانی ده ست که و ته، له (ابن مسعود کوفی و مسعر بن کدام) بیستوه که له و شه ره ی سعد و رۆسته م نه گه ر ديلمه کان (که له وێ به سوپای شاهانه ناوی بردوون) نه هاتبو و نایه یار مه تی سعد نه په ده وتلێ زال بیت له (موسوعی بریتانی - ویکیبیا) ده لی نه و هیزه ی ديلم ۴۰۰۰ شه پکه ر بووینه، ده شلی له ناو کورد زانییه کان (و ابزان زه رزاریه کانه) و له ناو عرب ديلمه کان پاشماوه ی ديلمه کان و عبدا لقادر گیلانی له ولنه ، جیی داخه وه ک په گه زیه رسته تیک زۆریه میژو و نوسه عه ره به کان له چوارچێوه ی نه فزه لیه تی عه ره ب و لاوا زکردنی غه یره عه ره ب له ناو ئیسلامدا نه و بابه ت و زۆر بابه تی ته ری بۆی کورد بزر کراوه و خیا نه ت له گه ل زانست و تاین کراوه، بۆی ديلم له کوفه و به غدا و ناوچه که گه لی زۆر بووه به ده سه لات بووینه که چی نا لێن له نه سلدا نه واته چۆن هاتو نه !!... بۆ زیاتر بپوهه ۱- وینای کورده زانیی میژووی ئیسلامیدا ۲- بپوهه ۲۰۶ ی نه و کتیبی به ره ده ست.

^{۳۷} تاریخ الطبری ل ج ۳ ص ۶۸۴ باسی نه و سه رب ده یه ی کردوه که مه یك به جیاوا ز ته.

الأعيان) هاتوه به هوى كوژرانى يه ك كورد چيان به سهر هيئاون: قال أفرأيت مسلما يوجه بالاكرد الكفار إلى بلاد المسلمين فيقتلونهم ويحملون نساءهم ويأخذون أموالهم ألم تعلم أن أحمد ابن الليث الكردي قتل بكرمان سبعانة إنسان على دم واحد وافترض الاكرد مائتي بكر من أهل البيوتات وحملوا معهم نحو ألفي امرأة إلى بلادهم أفرأيت مسلما يرضى

له كتيب و ميژوونووسه نيسلاميه كانيش واى لى ده خويندريته وه، كه كورده كان به شدارى شهريان دژ به هيزى نيسلام كردوه له په رگه كانى كوردستان، واته له وشوينا نهى كه لايه نى تر زال بوه، ته نانه تين خه لدوون وئين كه سيرو چند سهرچاوه ده كى تريش به سهرديرك باسى شهريك له گهل كورد ده كمن به ناوى (غه زوه ت لسه كراد) بهو شيوهى خواره وه: (غزوة الاكرد - ثم ذكر ابن جرير بسنده عن سيف عن شيخه: أن جماعة من الاكرد والتف إليهم طائفة من الفرس اجتمعوا فلقبهم أبو موسى بمكان من أرض بيروذ قريب من نهر تيري، ثم سار عنهم أبو موسى إلى أصبهان وقد استخلف على حربهم الربيع بن زياد بعد مقتل أخيه المهاجر بن زياد، فتسلم الحرب وحنق عليهم، فهزم الله العدو وله الحمد والمنة)، به لام ده بينين نه ويش له ده ورو بهر بوه نهك له كوردستان، واته شهري خه لكى تر بوه هه ندى كورد كردوويانه، شهر له ناو جهرگه ي كوردستان نه بوه، كه متر نهو ناوانه ي وهك دؤلى نه سحابان و بهرده قاره مانه (گوايه نيمامى على پشتى پيداوه نه وهنده له شهري كورد ماندوو بووه)، ته نانه ت نه وهى جزيره ش گوايه (عه ياز) نه نفالى كردوون هيچ بناغه ده كى نيه، هه رچهنده نه ويش ناو جهرگه ي كوردستان نيه به لام (ته بهرى) وزورى تر باسيان له ويى كردوه كه چؤن رينمايى داوه نه گهر بوه شهر په چاوى مافى ناده ميزاد بكه ن، له ته بهرى وا هاتوه: ذكر خبر سلمة بن قيس الأشجعي والاكرد ((... فإن قاتلوكم فلا تغلوا ولا تغدروا ولا تمثلوا، ولا تقتلوا وليدًا...))، سهره نجامه كه شى له لايه ن ميژوونووسى گه وره مقدسى وا هاتوه كه شهر نه بوه به ناشتى وريكه وتن جزيره كرايه وه (ورام هرمز وبعض نواحي فارس وكان سعد لما بعث عتبة بن غزوان إلى البصرة بعث أبا موسى إلى الجزيرة فافتتح الموصل ونصيبين صلحاً)^{٣٧}، هه ندى

^{٣٧} الطهر بن طاهر المقدسي - البدء والتأريخ ص ٣٩٢

شەرى بوە لەو ناوە لەگەڵ کورد بەلام بە پێچەوانەى ئەوێ گوايه عرب هاتىن ووايان لەكورد كردييت بەلكوكوردوعەرب لەوئى هاوپەيان بووينە دژى لە شكرى ئىسلامى وەك لە تارىخالطبرى وا هاتوة: وكانت الأعراب والأكراد لما بلغهم خروج المعتضد تحالفوا أنهم يقتلون على دم واحد واجتمعوا^{٣٨}

زۆربەى ئەوگوتارەگريۆكانەى هەندى رەوشەنبىرى كورد دروست نىن، پاستىيەكەى ئەو دىيە هەر لەدواى گەيشتنى بانگى ئىسلامى - بەپێچەوانە عەرب كە زۆربەيان بە زەبرى شمشىر ئىسلام بون - كوردەكان بەخۆشى ئىسلام بون، ئەوانەى ئىستا دەلێن كوردلەو كاتى ئەنفال كراو و شەرى لەگەڵ كراو بەلگەيان نىيە، ئەگەر كورد شەرى كرديى بۆ كىيى كرددو و چ دەسلەتتێك كۆى كردۆتەو و خۆ ئەو كاتى داگير كراو بوە، زۆرىش بىزار بوە لە داگيركەر بۆيە لە هەندى ناوچە كە سوپاى ئىسلام نزىك بۆو كورد لە سوپاى فارس راپەرى وباقىيەكەى ترىش بە ئارەزووى خۆيان پيشوازيان لەو ناينە نوێيە كرد، هەر بۆيەش يەكسەر ناوى مەندالەكانيان تا ئەو ساتەش بوو محمد وعلی و عمرو خالد...، ئىنجا دياردەى (ردە)ش لە كوردستان پەيدانەبوو، لەگەڵ زۆر بەلگەى تر، بەلام بەگشتى ئەو دىبوو ناينى ئىسلام وەك ئىمپراتۆريەكانى تر نەبوو هەر داگيركەربو، بەلكو خاوەنى پەيام و بەرنامەيەك بوو، پتويستى بەسوپايەكى زەبەلاح نەبوو بىكاتە پاسەوان لەسەر مەيللەتى داگيركراو، بەلكو كە پەيامەكە دەگەيشت مەيللەتانى ناوچەكە خۆيان دەبونە خاوەنى، ئەگينا چۆن چەند هەزار نەفەرتێك بەشى ئەو هەمو پانتاييەى جيهانى ئىسلامى ئەوساى دەكرد، نيشانەى داگيركەريش يان تۆزىكار ئەو دىيە بەماوێيەكى كەم دەرەكريت و ئاسەوارى سياسى و عەسكەرى و فەكرى فەرھەنگيشى دەبرێتەو.

بەشى كورد لەشارستانى ئىسلام:

شارستانى ئىسلام مەولكى كىيە؟ دەتوانين بلىين سەرەتايەكى مەژووبى سياسى پاستەقینەى گەلانى ئىسلام لەوشارستانىيە دەست پێدەكا، هەمو لایەك لەدروستكردى مەژووى سياسى و شارستانى و زانستى و فەرھەنگى ئىسلامى بەشدار بووينە، ئەو دى

^{٣٨} تاريخ طبرى ج ٥ ص ٦٠٩

نیست - له‌دوای نووسینه‌وه‌ی میژوو له سهرده‌می ناشیونالیزمی - گهلانی غه‌یره عه‌رده به‌بێ هۆیه‌کی مه‌تتیقی و زانستی ته‌سلیمی نه‌وه بووینه که شارستانی نیسلامی مولکی عه‌ربه، که‌چی وانیه، نه‌ک نیسلام به‌لکو نیم‌راتۆریه‌ته‌کانی تریش نابنه مولکی نه‌ته‌وه‌یه‌ک، نه‌گه‌ر به ته‌رازووی نیستاش حوکم له‌سهر میژوو بکه‌ین هه‌ر راست نیه، چونکه ده‌سه‌لاتی سیاسی نیسلامیش ماوه‌یه‌کی که‌م نه‌بێ له‌ده‌ست عه‌ربه نه‌بووه، زیاتر له‌وه‌ش نیسلام و نیم‌راتۆریه‌کانی تر نه‌بووه جوړیک له سینت‌ریالی په‌گه‌زی، به‌و مانایه‌ی هه‌ر نه‌ته‌وه یان بنه‌ماله‌یه‌ک سهرده‌سته بن له نیم‌راتۆریه‌ته‌که‌دا، به‌لکو وه‌ک ده‌بینین ده‌سه‌لاتی نیسلامی ده‌ست گۆری پیکراو که‌وته ده‌ست فارسی (سه‌فه‌وی) و کورد (نه‌یوبی) و تورکی (عوسمانی)... گهلانی تریش ونه‌و ده‌سه‌لاته جیاجیایانه‌ی خواره‌وه دروست بووینه: راش‌دین له‌مه‌که (۶۳۲ - ۶۶۱)، نه‌مه‌وی دیمه‌شق (۶۶۱ - ۷۴۹)، عه‌باسی به‌غدا (۷۴۹ - ۱۲۵۸)، عه‌بادیه له شیبیلیه (۱۰۲۳ - ۱۰۹۱)، عامریه بلنسیه (۱۰۲۱ - ۱۰۸۵)، ... مرابتون له‌ سه‌رووی نه‌فریقا (۱۰۵۶ - ۱۱۴۶)، فاتی له‌ میسرو قه‌یره‌وان (۹۶۹ - ۱۱۷۱)، نه‌یوبی شام و میسرو جزیره (۱۱۷۱ - ۱۲۵۰)، مالیکی بحری (۱۲۵۰ - ۱۳۸۲)، مالکه شرکسیه‌کان (۱۳۸۲ - ۱۵۱۷)، محمدعلی له‌ میسر (۱۸۰۵ - ۱۹۵۲)، تاهیری له‌ خۆراسان (۸۲۰ - ۸۷۲)، سه‌قاریه له‌ فارس، سامانی له‌ تورکستان، سه‌لجوقی له‌ ئاسیا، زه‌نکیه‌کان له‌ شام و میزوپوتامیا، نه‌رته‌کی له‌ دیاربه‌کر، سوژان له‌ کوردستان، عوسمانی له‌ نه‌وروپا و عه‌ربه، سه‌فه‌وی له‌ ئاسیا، ... غه‌زنه‌وی له‌ نه‌فغانستان، گۆریه‌کان له‌ هند...^{۳۹}، که‌واته‌ مولکی یه‌ک ره‌گه‌زو نه‌ته‌وه نه‌بووه، هه‌روه‌هاش شارستانی و میراته زانستی و فره‌ه‌نگیه‌که‌شی، به‌پیتی (ابن خلدون) نه‌ک زانسته‌کانی میژوو کیمیا و فیزیقا فلسفه‌و... ته‌نانه‌ت زانایانی زمانناسی قورئانیش غه‌یره عه‌ربه بووینه، نه‌گه‌ر که‌می‌ک وردینه‌وه‌له میژوو شارستانی عه‌ربه له‌گه‌وره‌ترین قه‌یران و قه‌لۆشی دایه، چونکه شارستانی نیسلامی وه‌ک ئین خه‌لدوون

^{۳۹} - بۆ زیاتر به‌روانه: موسوعة العربية المیسرة - الماده: دول الإسلامیه

دهلێ: كه می جی په نجهی عه ره بی تیدا به بویه عرویه کان و یستویه زاناو ناودارانێ ئیسلامی ته عریب بکهن ونه کرا، قهیرانه که له وه دیت عرویه کان ده یانه وی یشه یه که به شارستانی عه ره ب به بی ئیسلام به خو به دن، یان به لای که م پرۆژهی عرویه یان له سه ر میلاکی پرۆژاوا پۆلین نه کړی و بلین نه وه ته میژوومان هیه، که چی نه، ئیتر نه و میژوه شارستانی ئیسلامه نه که عه ره ب، شارستانی عه ره بی په تی وراسته قینه له دوا ی سه ده ی ۲۰ ده ست پی ده کا نه ویش جیتی شانازی نه له ه یچ روویه کی تکنۆلۆژی و سیاسی و فره هنگی وزانستی ...، عه یب نه نه گه ر شارستانی راسته قینه ی عه ره ب ده ست نیشان بکه ین زیاتر بریتی بی له میژووی ره وه ندی به هه مو سه رخانیه کانیه وه، میژووی ده سه لاتی سیاسیش هه ر نه و قهیرانه ی هیه، زیاتر ژیر ده سه بوینه وخه لکی تر حوکی کردوون، ته نه ات تا نه و دوا یه ش هه ره و که له به لگه نامه کانی به ریتانی ده ر ده که وی له ویلا یه ته کانی به غدا و به سه ره و شام^{۴۰} و ته نه ات یه مه ن^{۴۱} و جزیره ش کورد پۆلی گرنگی بینیه ^{۴۲}، زیاتر له وه ش وادیاره زمانی کوردی زال بو ده سه ر زمانی تر بوویه هوی پاراستیان، له (الکورد والکوردستان في الوثائق البريطانية) هاته وه: ان اللغة الكردية منتشرة بحيث تستخدم عند شعوب اخرى من الأرمن والأشوريين والعرب والسوريون^{۴۳}، له لایه ن عه رب توانیویه نه به سه ر ناوچه کانی شام و میسه ر زال بین که چی نه توانا وه زال بن به سه ر زمانی کوردی^{۴۴}، هه ر له خو دی قورثان وله مه وسوعه کان و زیاتر له وانیش ابن خلدون را سه وخۆ عه ره ب به میللله تیککی درنده و نه قام و دوور له شارستانی له قه له م ده دا نه گه ر ته و او ناو یته ی ئیسلام نه بن^{۴۵}، بویه ش کورد له میژو ودا به چاویکی سوک روانیتیه نه و جو ره

^{۴۰} - بز زیاتر رۆلی کورد سهیری: العبر في خبر من غبر - الإمام الذهبي ص ۴۸۷ ج ۲ هه ره وه ها(اثار البلاد وأخبار العباد - زکریا بن محمد بن محمد القزويني) ... باس له ده سه لاتی کورد له شام و مه سل ده که ن

^{۴۱} - له یه مه ن باس له (امرا الکورد) کرا وه له تیب (باب الاکراد) هه بر

^{۴۲} به لگه نامه ی: CO ۷۳۰/ ۱۶۱/۲ بریتانی ... کان للکرد في العهد العثماني دورا مهما في ادارة ولاية بصره وبغداد وموصل. هناك حاليا عدد كبير من الاداريين الكرد من العهد العثماني ومن ذوي الكفاءات الجيدة. ...

^{۴۳} وليد حمدي- کورد و کوردستان فی الوثائق البريطانية ص ۱۵-۱۷

^{۴۴} CO ۷۳۰/ ۱۶۱/۲ .... اللغة ينطق الكرد باللغة الكردية التي تعود الى اللغات الآرية ولا تربطها شيء بالعربية ذات الاصل السامي. بينما استطاع العرب ان يفرضوا لغتهم على الشعوب الغير العربية في سوريا ومصر ومناطق اخرى فلم يستطيعوا ذلك في كردستان حيث لا زال الكرد والاشوريين والكلدان (ذوي الاصول الآرامية) يتكلمون بلغاتهم الاصلية. ...

^{۴۵} - بروانه: ابن خلدون - مقدمة هم له: تاريخ ابن خلدون زیاتر له ۱۰ شین باس له و راستیانه ده کا،

عەڕەبە، تا ئەو دواییەش ھەروەك لەبەلگەنامە جەھانیەكان دەرەكەوی^{٤٦}، مەبەستی نەوێه ھەر كاتیك عەڕوبەكەیان بچەنە پیش نیسلام ئەوا سەرگەردان و سووك بووینە كارى بەدەویان كردووە، بۆیە شارستانی نیسلامى و شارستانی عەڕەبى جودایە ھەروەك شارستانی تورك و كورد و فارسی و میللەتانی تری نیسلام لێك جیان، شارستانی نەتەوێبى لەدوای سەدەى (١٨) بە گشتى ولە جیھانى نیسلامیش لەدوای سەدەى ١٩ - ٢٠ دەست پێدەكا و شارستانیەتیكى ئەمانیشە.

لەپراستیدا لەو فەترەیش چالاكى سیاسى و شارستانی و فەرھەنگى عەڕەب جێى شانازى نیە، ناچار لەبەر قەتۆشى پەنا بۆ نیسلام دەباو ددەوێ بێكاته پالپشت و ڕەگ و ریشەى خۆى، ئینجا تەقەلأ ددەا صلاح الدین و تارق و زانایان و فەیلەسوفان و میژوودەكانى تریش خۆمالى بكا كە ناكړى، لەسەردەمى شارستانی نیسلام پارێزگارى فەلەستین و قودس كراوە، سەردەمى شارستانی نیسلام بە سلبى و نیجاییەو مەولكى ھەمو لایەكە ناگەریتەوہ بۆ هیچ نەتەوێك.

دەسەلاتەكانى كوردی:

ھەر لەدوای ھاتنى نیسلام بنەماى (رضا) بەلى بە سەر ھەمو پەيوەندىەكان كێشا، گەلى جارىش دەسەلاتدارە دىكتاتۆرىەكانى خەلیفە و والیەكان لەسەر ئەو نەوەستان زولمیان لە ھەمو لایەك كردووە بە پێى دوورو نزىكى خەلك لە مەلەبەندى خىلافەت، لەدوای پاشیدین دوو دەسەلاتى ئەمەوى و عەباسى دىكتاتۆرى^{٤٧} بووینە (جگە لە ھەندى فەترەیان نەبى)، زیاتر لە ھەموان زولمیان لەعەرب خۆبەخۆ كردووە، وا باوہ دەسەلاتى ئەمەوى (كە ھەردوو زاراوہى موالى و شعوبى لى چەكەرەكرد) دەسەلاتىكى عەڕەبى پەتەى بووبى، بەلام (ابن خلدون) جوان تر و دەسفیان دەكا دەلى دەسەلاتى دەمارگیری قورەیشى بووہ لە بەرامبەر دژایەتى بنەمالەى (ئالوبەیت)، لەو فەترە ناخۆشانەش ئەو نەند

^{٤٦} - الكتاب معنونة الى ر.جيب سليد حيايط الجناح دائرة استخبارات القوة الجوية الملكية البريطانية مقر القيادة، ذوبيان - الحركة القومية الكردية... و ان الكرد ينظرون بعين الريبة و عدم الاحترام لكل الاوامر الصادرة من الحكومة المركزية التي تسيطر عليها العرب و ان الكرد ينظرون للعرب كما تنظر نحن في بريطانيا للزنج السود و القادمين من افريقيا الوسطى...

^{٤٧} بۆ مانای دىكتاتۆرى بگەریتوہ بۆ مەوسوعەى جودى

کاریگه‌ریه‌که‌ی نه‌ده‌گه‌یشته کوردستان، (تۆماس بوا)ش ده‌لێ: ((به‌دریژایی ته‌مه‌نی خیل‌افه‌ت کورده‌کان سه‌ربه‌خۆ بووینه، جگه له هه‌ندێ دۆخی تایبه‌تی و هێرشه‌کانی ده‌ره‌کی نه‌بی))^{٤٨}، نه‌و دۆخانه‌ش زیاتر له سه‌رده‌می نه‌مه‌وی و عه‌باسی بوه و ناوا له کتییی (الملل والنحل والاعراق) باس کراوه: ((فقد اکتفی معظم خلفاء في دولتين الأموية والعباسية الولاء من القبائل الكردية دون ممارسة حکم المباشر علیهم))^{٤٩} ده‌لێ: له‌و ساتانه‌ش ته‌نها ميره کورده‌کان به نامه‌یه‌ک موالاتی خۆیان بۆ خه‌لیفه ناردووه و به‌س، نه‌گینا هه‌ر خاوه‌نی ده‌سه‌لاتی خۆیان بووینه، شیخ الاسلامی عوسمانلی (خواجه سه‌عه‌دین) له (تاج التواریخ) ده‌لێ: ((کورد هه‌ر سه‌ربه‌خۆ بووینه، نه‌گه‌ر نه‌و کێشه ناو‌خۆیه‌یان نه‌بویه نه‌وا فارس و هه‌مو جیهان لێیان ده‌ترسا)).

له‌سه‌رده‌می عوسمانیش چاکتر بووینه، له نووسینه‌کانی محمد امین زکی به‌گ هاتووه: ((حکومه‌تی عوسمانی به واسیته‌ی دامه‌زراندنی به‌عزێ حکومه‌تی محلی قه‌ومی کوردی به ته‌واوی له‌خۆی پازی کردبوو))^{٥٠}.. هه‌مو نه‌وانه له‌گه‌ل بۆچونه‌که‌ی به‌یتار نوری ده‌رسیمی یه‌که‌ده‌گرێته‌وه که‌ده‌لێ بۆ یه‌که‌م جار له میژوودا له ١٩٣٦ ده‌رسیم داگیرکرا، دوا‌ی هاتنی ته‌تاتورک، نه‌گینا کوردستان هه‌ر سه‌ربه‌خۆ بووه^{٥١}، کوردستانیش وه‌ک ولاتی تریش له میژوویدا چه‌ندین جار دوو چاری په‌لاماره مه‌زنه‌کانی فارسی و پۆم و ئه‌رمه‌ن و هیلنیستی و ته‌ته‌ر و مه‌غۆل بووینه‌وه، به‌لام پانتایی هه‌ره فراوانی کوردستان له میژوودا سه‌ربه‌خۆیی بووه، ته‌نانه‌ت له‌و کاته ته‌نگانه‌شدا هه‌ر له‌میلله‌تانی تری ده‌وربه‌ر به به‌رگری تر بووه، هه‌ندێ جاریش دانوستانیان کردووه به‌پاره سولحیان کردووه، هه‌ندێ له ميره ناقله‌کانی کورد جاری وا بووه بانگی راویژکارانی کردووه پیتی وتونه: نه‌و شه‌ره‌ی ئییمه له‌گه‌ل (هۆلاکو وه‌ک نمونه) چه‌ندی تێده‌چی؟ ووتوویانه نه‌و گوژمه‌یه، ووتوویه‌تی ده‌باشه به‌ناو بژیوان بلێن با به‌و پاره‌یه سولحمان له‌گه‌ل بکاو برۆن، هه‌لبه‌ته زۆربه‌ی نه‌و نیمه‌راتۆرانه‌ش مه‌به‌ستیان له داگیرکردن زیاتر نه‌وه‌بوو بگوتری نه‌وه پاشای فلان ناوچه سه‌ری شوێر کرد، ئیدی هه‌روه‌ک باسی هۆلاکو‌مان کرد نه‌وانه هه‌مو جیهانی ناوه‌دانیان

^{٤٨} - تاریخ الاكراد ص ١٩١-١٩٣

^{٤٩} - سعدالدین ابراهیم ص ٢٧١

^{٥٠} - خولاسه‌ی تاریخی کورد و کوردستان ل ١٦١

^{٥١} - ده‌رسیم له میژووی کوردستان... ل ١٤٧

گرت، له کوردستان وردتر له شا ری ههولیتز بهرگریه کی بئ وینهی کرا بویه قایل بوو بهیری . ١٠) میسقال زیو ناوچه که بهجی بهیتلی بهسولحه وه^{٥٢} زۆر جاریش دهسهلاتی کوردی په پریته وه بۆ شام ومیسرو چه نندین جار حوکمی بهغداشیان کردوه، هه مو نه وانه یشانهی ناستی بهرزی دهسهلاتی سیاسی کوردی بووه، ته نانهت له دوا قۆناغیش ونه سه رو بهری رووخانی عوسمانی نه وراستیه بهدی ده کړی هه روهک لهو به لگه نامه ی یه یوون ترده ده ده کوئ^{٥٣}، به کورتی به پیتی (مهردۆخی) له دوا ی ئیسلام تا کوتایی سه رجه م کورد خاوه نی ٦٤ ده ولت و میرنیشینی جیا جیا بووه، که چی به پیتی (د سيار الجمیل) به هه مو عه رهب سه رجه م خاوه نی (٦٣) ده ولت و میرنشین بووینه^{٥٤}، په یوه ندی کوردو عه رهب له قازانجی کورد بوه زۆریه ی جار عه شایره عه ره به کان چه کیان بۆ کورد هه لگرتوه و ناویان نرابوو (سوارچه)، یه که م خراپه ی عه رهب به رامهر کورد نه وه بووله سه ره تای سه ده ی بیستم که ئیبراهیم میلی پاشا له ١٩٠٨ وله دوا ی یه که هه فته له ئینقلابه که ی نیت حاد و لترقی شۆرشی کرد، نه وه بوو عه ره به کاننی شه مهر که پیشووتر جاشی کوردان بون، هه لگه رانه وه به گه ر نیت حاده ی تۆزانیه کان که وتن و پیکه وه وهک جاش هیرشیان کرده سه ر شۆر شه که^{٥٥}

^{٥٢} - نیکیتین- کورد کوردستان ل ٣٠٣

^{٥٣} - FO ١٩٥/٢٣١٧ ملحق في تقرير السيد هيرد، ٣ كانون الثاني ١٩٠٩ أقام النادي الكردي في الجامع الكبير حفلا كبيرا.... أن لهذا الاجتماع مغزى واضحا وهو أن النادي الكردي أقوى بكثير من فرع الاتحاد والترقي في ديار بكر الذي بدأ يفقد الكثير من أتباعها هنا. وفي الخامس من هذا الشهر غادر حاجي مقصود بيك ديار بكر مترجها إلى مكة، وحسب المعلومات الموجودة عند روجيدشيان، هناك مؤتمر تعقد هناك لنقباء الأشراف في الامبراطورية العثمانية لمناقشة الأوضاع الجديدة في الدولة العثمانية. وحسب رأي روجيدشيان دروغومان (مترجم- القنصل الرسمي) أن النمر الكبير للحركة الكردية مؤخرا يعود إلى عدم تمسك الكرد للنظام الجديد (اتحاد والترقي)، ليس هناك أي شك بأن الترويج للشرعية يرضي أكثرية الجماهير الكردية المجاهدة....

^{٥٤} - بروانه كتيبي(بقايا وجذور تكوين العربي الحديث) ص ٤١٧

^{٥٥} - وثيقة رقم ٢ (مقتبس من كتاب بيشان اوغلو) حديث عارف أفندي يرغبي زادة نائب ديار بكر في المجلس الوطني التركي ١٩٠٨ عن حركة ابراهيم باشا الملي... تم تجميع حوالي ٣٥٠٠ جندي منطوع واحتياطي في ديرك للهجوم على ويرانشهر. كانت هذه القوة مشكلة من ٨٠٠ فارس جيدي التابع لكنية ٤٧ المولفة من أبناء عشيرة طي و ٢٠٠ منطوع من الحياطة من عشيرة اضاور و ٢٥٠٠ جندي من ديار بكر وديرك... ولكن قامت القوات الحميدية لفصيل ٤٤ التابعة لعشيرة قرة قاج، والآلاف من المسلحين العرب من عشائر الشمر والعنزة المهاجم على ويرانشهر وحواليها بأمر من وزارة الحربية ونهبوا ممتلكاتها من الأغنام والميراثات الأخرى. وفي اليوم التالي قامت قوات الاحتياط من ماردین وديار بكر اقدموا على نهب خيام اليزيدية المذكورة أعلاه والتحق بهم الكر د على أمل الحصول على الفئانم...

دهسه لاتی کوردی و عوسمانی:

به‌شیکێ زۆر دوو به‌شی میژوویی له عوسمانی لێک جياناکه‌نه‌وه، به‌شی سه‌لته‌نه‌ت^{٥٦} و به‌شی خيلافه‌ت، بۆيه ده‌بينن له شيعريکي (د فەرهاد پيربال) باسی (عوسمانه شه‌ل) ی د‌ه‌کرد و ه‌ک يه‌که‌م خه‌ليفه، راستيه‌که‌ی نه‌وه‌يه له سه‌ره‌تا‌دا نه‌و بنه‌ماله‌ی ته‌غرو‌ل به‌گ له ده‌ست مه‌غۆله‌کان رايان‌کردو له کۆتايی سه‌ده‌ی ١٣ - يان به ووردتر نيسماعيل بيشکچی له کتیبی (النظام فی اناضول الشرقية ص ٣٥٢) ده‌لێ: تورک له‌سالی ١٢٠٨ هاتن له نه‌نا‌دۆل جیگير بون، دوا‌یی په‌لاماره‌کانيان روو له رۆم بوو نه‌ک ميلله‌ته نيسلاميه‌کان، ده‌سه‌لاتيان دروست بوو به (سه‌لته‌نه‌ت) گه‌يشته سولتان سه‌ليم (١٥١٢ - ١٥٢٠) له‌گه‌ڵ کورد رێکه‌وت، به‌وه‌وه توانی ناوچه‌کانی ميزوپۆتاميا و شام و دوايش ميسر له‌سالی ١٥١٧ به‌گرێ و له قاهره به‌يعه‌ت^(٥٧) له (موکل) دوا خه‌ليفه‌ی عه‌باسی وه‌رگرێ و سه‌لته‌نه‌تی عوسمانی له سه‌رده‌ستی سه‌ليم يا‌وزله ١٥١٦/٩/٢٩ به‌فه‌رمی وه‌رچه‌رخا بۆ خيلافه‌ت، که‌واته نه‌وه‌ی ووتويه‌تی کورد له رۆژه‌لاتی ناوه‌راست (گرێ ی کورتيۆنه)^{٥٧} راستی وتوه، نه‌وه‌ی نه‌و گرێه‌ی به‌خۆشی يان به‌ناخۆشی پێ نه‌کرێته‌وه بونی له‌و ناوچه‌يه و ه‌ک ده‌سه‌لاتی ئيمپراتۆری نامينیته‌وه، بۆيه زۆربه‌ی ئيمپراتۆر ده‌کان ويستويانه له‌گه‌ڵ کورد رێکه‌وتيان هه‌بێ، نه‌ک جه‌نگ و ناخۆشی، هه‌ر له راستيشدا کورد گرنگ بوه، قاسیلی نيکيتين (٣) که‌سی له‌ميژوو به‌کاره‌گر هه‌لبژاردوه (ئه‌رده‌شير، صلاح‌الدين، کریم خانی زه‌ند) نه‌وانه‌به‌لای که‌م دوانيان کوردن، فر‌دۆسيش له (شانامه) که‌ی ده‌لی رۆسته‌می زال کورد بوه، بۆيه له‌گه‌ڵ کورد رێکه‌وتن کراوه له‌گه‌ڵ نه‌وانی تر (وه‌ک عه‌ره‌ب به‌ نمونه) نه‌کراوه، پيش نه‌وه‌ی عوسمانی بيته ناوچه‌که هه‌مو

^{٥٦} - هه‌ريه‌که له: عوسمان غازي (١٣٥٩-١٣٨٩)، اورخان غازي (١٣٢٦-١٣٥٩)، مرادی يه‌که‌م (١٣٥٩-١٣٨٩)، بلدرم بايزيد (١٣٨٩-١٤٠٢)، محمد الجلي (١٤٠٢-١٤٢١)، مرادی دوهم (١٤٢١-١٤٤١)، محمد الفاتح (١٤٤١-١٤٨١)، بايزيد دوهم (١٤٨١-١٥١٢)، نه‌وانه سولتان بويينه نه‌ک خه‌ليفه، له رۆژی ١٥١٦/٩/٢٩ ز سه‌لته‌نه‌ت وه‌رچه‌رخا بۆ خيلافه‌ت له‌سه‌رده‌ستی سولتان سه‌ليم وبه ياره‌ستی شينخ نيدريسی بدليسی

^(٥٧) هه‌ر بۆيه‌ش به‌شێک له ياساناس وهه فيقهه‌کان پێ يان وايه (به‌يعه‌ت له نيسلامدا) مه‌رجی پينجه‌می بوو ن به‌ده‌وته.

^{٥٧} - پێ نا نيه‌ کانن له دوا‌ی نه‌ زمرو نيکی دور و درۆژ له سه‌رده‌می نه‌که نده‌به‌ده‌ تا سه‌ ده‌ی (١٦) تينجا گه‌ بيشتر نه‌وه را ستيه‌ر بلين کرێ ی رۆژه‌لات له‌کو‌ر ده‌ستان ده‌ست پێ ده‌کا، پيتيان ده‌وت گرێی کورتيۆن.

ناوچه که له دهست کورد بووینه، نینجا له سه رکه وتنه کانی کورد به سه رک دایه تی صلاح اندین پیروزیایی و دیاری له لایهن سه لجوقی وعه شایه ری عوسمانی ولای تر بۆ ناردوه، هه ربۆیه ش سه لجوقیه کانیش رپکه وتنیان له گه له دهسه لاتی کورد کردوه، هه روه ک رپکه وتن نه کهل عوسمانی کاریگه ر بوه

رپکه وتنی به دلیسی — سولتان:

نهو رپکه وتنه له ۱۵۱۴ له نیوان (۲۳) میرنیشینی کوردی و سولتان سه لیم به سه ره رشتی^(*) شیخ نیدریسی به دلیسی (گه وه پیاوی کورد) نه نجام درا، هه رچه نه ده سولتان سه لیم کاغه زی سپی بۆ شیخ نیدریس نارد و نهوی سه ریشک کرد هه رچی بۆ کورد و میرنیشینه کان ده یانه وی بۆیان بکا و خۆی بنوسی، به لām شیخ نیدریس ترسا له وه نه وه ک سه ره خۆیی ته واو بپته هۆی شه ری برا کوژی^ه، وای به باش زانی رپکه وتنه کی چرکراو له (۵) ماده مۆر بکه ن له گه له سولتان^ه، ماده ی (۱) بریتی بوو له سه ره خۆیی ته واوی ده سه لاتی کوردی، ماده ی (۲) بریتی بوو له گوازتنه وه ی ده سلاتیان به میرات، ماده کانی (۳) و (۴) بریتییه له (دفاع المشترك) به زمانی نهو سه رده مه، ماده ی (۵) بریتی بوو له پشک و یارمه تی نهو ده سه لاتانه له (بیت المال) ی گشتی، دوا ی سولتان ۳ فه رمانی ده رکرد بۆ به رجه سه کردنی نهو رپکه وتنامه یه، که واته نه و رپکه وتنه بایه خیکی یاسایی سیاسی زۆر گرنگی هه بووه، به داخه وه نو سه ر و میژوو نووسی کورد جار وایه به سوکی هه لیده سه نگینی، که چی خۆیان له و سه رده مه هه رچی رپکه وتنامه یه کیان کردبی له گه له ولاتانی ده ورو به ر له دانو ستانه کانیاندا نه گه یشتۆته ئاستی رپکه وتنی سولتان ویدلیسی، سو ره ییا به درخان ناوه رۆکی نهو رپکه وتنه ی له نامه که ییدا له کانونی یه که م ۱۹۱۸ به ناوی (کۆمیته ی ئیستیقلالی کورد) بۆ به ریتانیا ده رخسته، تیایدا باسی له وه کردوه

^(*) — ده یی تی پینی نه و رپکه وتنه بکری چه نده گرنگ بووه بۆ کورد شیخ نیدریس لایه ن نه بووه به لکهر له ژێره ره ره رشتیاری نه و هه ردوو لایه نکه وتن

^ه — به روانه: شه ره فنامه ۱۴۳ل، ده فی فه رمانی سرلانی ش له و باره یه وه له ۱۴۵هه

^ه — ده فی نهو خالانه ی رپکه وتن له کتیه کانی: کوردو کورستان فی الوثائق الیه طانیة — ولید الهادی، هه روه ها: الکورد والدوله العثمانیه ص ۳۶۹ هه یه.

که کورد به ناره زووی خۆی ئەو پێکهوتنه چاکهیان له کهڵ سه نيم مۆرکردوو^{٦٠}، ههر ئەو پێکهوتنه بناغەى سیستەمى ویلايات و لامهركهزى بۆ عوسمانى دارشت و سه رجه م ٣٢ ویلايه تيان هه بوو، له دوايه کهى کوردستان به و ناو و ناوه پۆکه وه بوو به ئیالهت له سه رووی ویلات، له ژێر سایه ی ئەو پێکهوتنه (له گهڵ هه ورازو نشیویش)، تا سه ره تاي سه ده ی (١٩) به رده وام بوو، له راپۆرتی به ریتانی - کۆلۆنیل نیفلینستۆن هاتوه و ده لێ: ئەو پێکهوتنه ی کوردو عوسمانی تا سالی ١٨٢٦ ی خایاند، بووه هۆی دروست بونی ١١ نیماره تی تر^{٦١}، دکه مال مه زه هه ر هه مان رای هه یه ده لێ: تا سولتان عه مدی دوو هه هات له سالی ١٨٢٦ سیاسه تی نوێخوازی گه رته به ر و ئەو پێکهوتنه تی کچو^{٦٢}، له کتییی (سیاسه البریطانیة العظمی تجاه مستقبل کردستان ص ٢٤) که له سه رچاوه جیهانیه کانی وه رگێراوه ده لێ: ئەو پێکهوتنه ٤ سه ده ی خایاندو کوردیش زۆر قازانجیان لێکرد، راستیشه تا نه زموونی عه لمانی به فراوانی په ریه وه نیو عوسمانی له سه ره تاي سه ده ی ١٩ ئینجا ئەو پێکهوتنه تی ک چوو، وردتر له سه رده می سولتان محمودو له ١٨٣٣ ده پیاده ی سیستەمى مه رکه زیه تی کرد، ئینجا ده سه لاتی سیاسى کورد (میری سۆران و بۆتان و...) که وتنه ژێر هه رده شه، نه ک هه ر بۆ کورد (میرنشینی عه رهبی مونته فه ک له خوارووی عیراقی ئیستا) وجه لیلی له موسل و چه رکه س و هه تا میرنشینه تورکه مانیه کانی ئەنادۆلیشیان له ١٨٣٠ به دواوه له ناو به رده، ئەوه ش ده رکه وت که زیاتر ده ستی به ریتانیا بوو له سه ده ی ١٩ تا ئەو لامرکزیه نه بیته به هیزی میله تان وله عوسمانی جیا بنه وه نیچیره که ی که م بکا^{٦٣}، له وکاته ی که ده سه لاتی ئەوانه ی لاواز ده کرد به لام به ریتانیا و فرنسا مه سیحیه کانی لبنا نی به هیژ ده کرد، تا له سالی ١٨٦٤ ز ئۆتۆنۆمی بۆ وه رگرتن، له پیش تر پیشیلکاری سه ربازی و منافسه ی ده سه لاتی هه بوو له لایه ن هه ردوولا، ئەوه ی هه رد زده که له رووی یاسایی که پیشیلی ئەو پێکهوتنه کرابی له لایه ن عوسمانی به ره، له و کاته هات که پێکهوتنی (کوچک که ی نارچی) له ئیوان عوسمانی و روسی له ١٧٧٤/٧/٢١

٦٠- بروهانه: به لکه نا مه کانی بریتانیا ژ: ٩٥/٦٠٨ ده قی نا مه که ش کر او ده ته کوردی له کتییی: کر مه له ورێکه خراوه کورد له به لکه نا مه ی وه زاوه تی ده ره وه ی بریتانیا.

٦١- که مال مه زه هه ر- کورده کردستان له به لکه نامه نهینیه کانی به ریتانی ٢٢٢

٦٢- کورده کردستان... ٢٢٢

٦٣- بۆ برسی مه رکه زیه ت و یاره مه تی بریتانیا بۆ مه رکه زیایه تی عوسمانی و مه به سه ته کانی بروهانه کتییی: سیاسة البریطانیا العظمی تجاه مستقبل کردستان ص ٣٧

مۆزکرا (پێک هاتبوو له ٢٨ ماده)، له مادهی (٣) باس له مافی گهلانی ژێر دهستی
 یووسیا کردبوو، کهچی کورد لهوێ هههون باسی مافیان نه کرابوو که دهباو به پێی
 ههردوو مادهی (٣ و ٤) ی پێکهوتنی بدلیس - سولتانی باس بکرانایه.

ئهو ماوهیهدا له گهل (کرژی و خاویهکی زۆر) بهلام فهتریهکی زیرینی دهسهلاتی
 کوردی بوو، که ناکرێ ئهو بارودۆزه ههموو بدهینه پال پیاوهتی سولتانهکانی عوسمانی،
 راستیهکی ئهوهیه زۆربهیان وهک سهڕۆکهکانی تری دنیا به (کوردیشهوه) ههزیان له زان
 بون و فراوان کردنی دهسهلات بووه، ههروهکه بۆ ئهویت له دهرفت و بۆسهبووه تا
 دهسهلاتی ئهویت لاواز بکاو بیخاته ژێر پکێفی خۆی، لهو پوهوه دهکرێ ئهوهش ناشکرا
 بکهین، که مهرج نیه ئهو پێکهوتنه ی بدلیسی سولتان له لای عوسمانی پیشیل کرابی،
 نه گهر بهووردی سه رنج بدهینه یه کهم پوهه پوهبونهوه له گهل دهسهلاتی عوسمانی دهبینین
 دهسهلاتی گیانی پۆلاکانی شام بوو، که کوردن، که واته نه گهر بهو پێوانه لێک بدهینهوه
 لایهنی کوردیش هاوبه شه له پیشیل کردنی ئهو پێکهوتنه، ئهوه پاکانه نیه بۆ چاوچنوکی
 ههندی خهلیفه، دهسهلاتی عوسمانی گهلی جار به ناوو ههههتی جیا و یستویهتی
 کوردستان داگیر بکا، وهک ولاتی عهرهبی و ئهروپی تهواو نهیتوانیوه، بۆیه به پێگهی
 تری پێکهوتن و سه رهخۆیی پێدان بووینه، ههروهک محمد امین زکی به گیش دهلی:
 حکومهتی عوسمانی به واسیتهی دامهزراندنی به عزی حکومهتی محلی قهومی کوردی به
 تهواوی له خۆی پازی کردبوو^{٦٤}، جار وایه ئهوهی میژوو دهنوسیتهوه یان دهخوینیهوه
 دیمه نیککی به ههله دروستدهکا، ویلایهتیک یان شاریک یان میرنشینیک دوو چاری جهنگ و
 داگیر کردن بووه ئهوه ههموو کوردستان نهبووه، چه ندين میرنشین له وساتیدا سه رهخۆ بووه،
 ههروهک محمد ئه مین زهکی به گیش دهلی: دهسهلاتهکانی کوردی زیاتر کۆمه لایهتی بووینه
 به ناوی نه تهوهیی و کوردستانی نه بووه، بۆیه رهنه گه که له یه کیکیان قهوما بێ دلوژی
 ئهویت بووه، بنه مای (مصائب القوم عند الفوائد) پهیره کراوه، ئهوه تهنها له نیو
 کورد نه بوو، میژووی هه ر میللهتیک هه لدهیه وه هه مان شیوازه و ئهو گله یانه شیان
 لیده کرێ له لایه ن ئه وهکانی سه ردهم، تورک و عه ره ب له هه موان زیاتر گله یان له میژوو
 هه یه و گوایه دهسهلاتهکان هه ر به ناو عوسمانی بووه ئه گینا کورد و چه رکه سی و خه لکی

^{٦٤} خولاسی تاریخی کورد و کوردستان ١٦١

تر دهسه لاتدار بووینه و تورک تهنه خزمه تکاریان بووه، عهردیش ناوا ده دویسن، بهلام سهرجه م دهسه لاتتی کوردی بهو ناوه ردنکه له ههموان زیاتر گهشه سه ندووتر بی په یوه ست به نیشتمان و گهل (له رووی یاسایه وه) تووندتول تریبوه، بهم شیویه:

۱ دهسه لاتنه کانی کوردی ناستی بهرزبوه تاناستی ده ولت، به ههله به هندیکیان ووتراوه میرنشین، چونکه کوله گه کانی یاسایی ده ولته تییدا بووه وهك: هه ریم، گهل، دهسه لاتتی سیاسی. نینجا له رووی یاسایه شه وه خواوهنی (شه خسته تی قانونی) بووینه مادام له گهل ده وروبه ر و په یوه ندی دوه لیه وه ریکه وتن ته عامولی سیاسی و نابوریان کردوه.

۲ بهشی زۆری نهو دهسه لاتانه نالای سهر به خو و جیا له نالای عوسمانیان هه بووه، ههروه ها له نوژی ههینی دوعا بو میری کورد کراوه نهك خه لیه، نهو دوو ره ههنده لهو سهرده می مانای سیاسی و یاسایی خو ی هه بووه، مه سه له ی نالاو دوعای رۆژی ههینی زۆر گرنه بووه بو سهر به خو ی وه کله ماده ی (۷) ده ستوری عوسمانیش واهاته^{۹۵}

۳. سکه و پاره ی تایه تی خو شیان هه بووه^{۹۶}، ده ستوری سهر به خو به پی مه زه ب و فتوای نایینی خو یان که شافیعین جودا له گهل مه زه ب حه نه فی عوسمانی کاریان کردوه.

سهره تای کیشه ی کورد^(*) :

به شیکی زۆر به پی واقیعی ئیستا ده روانیته رووداوه کانی میژوو و نهو هه مو په لامار و نا کۆکیانه ی که له گهل عوسمانی و عه باسی و نه مه وی و لایه نه کانی تر به نا کۆکی نه ته وه بی گوزارش ده کا، نه وه ش رهنگی داوه ته وه سهر هه لو یستی سیاسی و نووسین و ناوه رۆکی میژوو. باقی چالاکیه کانی نهو سهرده مه - واته له دوای سه ده ی

^{۹۵} ده ستوری عوسمانی له ۱۸۹۸ ماده پێک هاتوو به ناوی (مشروطیة)

^{۹۶} - نهو ده ولت و میرنشینان ی تا سه ده ی ۸ سکه و پاره ی خو یان هه به ره بریتی بووینه له هه ولیر، نامه د، بدلیس، جزیره، حسن کیف، نه فلان، سنجا، نا کرێ، نامیدی، وان، ... سهر جاوه: کوردستان فی القرن الثامن الهجری

^(*) یاساناسان پشیمان باش نه زاراوی (کیشه ی کورد) به کار به یتری، چونکه کورد کیشه نه بووه، به لکو کیشه یان بز کورد درسته کردوه، بۆیه و اچا که دۆزی کورد به کار به یتری به لام هه ر بز سانایی تیگه یشت به ره دوام ده بین له سهر نهو وشه یه

يېتەم تا ئىستا -، كەچى راستىيەكەى وانىيە، وەك نەدوايى زىياتر دەردەكەوى كە ئەو پرووداوانە (شانازى يان شەرمەزارى) بە ئاراستەى پالئەرى نەتەوئەيى نەبوو، بەلكو زىياتر گوزارش بوو لە: دەسلەت پارىزى، مەللانئى شەپە دەسلەت، پالئەرى ئىمپراتورىيەتى و زال بون، مەللانئى چىنايەتى و ھەندى جار ئاينى و تائىفى و رەنگە خۆى لەقەرەى ئاوجەگەرىش دابى بەلام نەچوويەتە قالبى نەتەوايەتى، تەننەت گەلى جار سەنورى عەشائىرىشى بىرە، ھۆيەكەش سادەيە ئەوئەيە ئەو سەردەمى باسى خواسى لە نەتەوايەتى و ھەستى نەتەوايەتى و ئىنتىماي نەتەوايەتى و بىرو ئايدىئۆلۇيايى نەتەوايەتى نەبوو، بۆ ھەمو لايەك نەك تەنھا كورد. بۆيە پىئويستە لە سەرتا بە كورتى ھە ئۆستەيەك بىكەين ئەسەر سەرھەلئەنى نەتەوئەيى لەنەورپا ئىنجا لەجىھانى ئىسلامى.

سەرھەلئەنى نەتەوئەيى لەنەورپا:

جاران وەلامى ئەوئەرىسارە ستونىيە (تۆكئىت؟) ئۆتۆماتىكى ئەو بوو مەن فلانە عەشەرەم، بۆيە دەلئەين پەرسىارە ستونىيە ئەگىنا پەرسىارى ئاسۆيش ھەبوو لە شىوئەى تۆچى؟ مەن مەسىھىم يان ئىسلام، تۆخەلئى كۆبى ئەوئۆمەلە پەرسىارەى پرو لە ح.يونس دەكرى كە لە (تە ورات - يۆنان تەرب الی تەرىش) ھاتوو: ماھو عەمەك؟ مەن ئىن ئاتىت؟ ماھو ئرضك؟ مەن ئى شەب ئنت؟ وانەزانن (شەب) لەگەل ئەو مانايەى ئىستاتىيە بەلكو لەوئەلامدا دەلئەى: مەن عەرائىم، فەقالت لھم: ئانا عەرائى^{٦٧}، بەھەمان شىوئە (يا قوم) لە قورئان لەگەل ماناى ئەو (قەوم) ھى ئىستاي نىيە، ماناى (قەوم) لەپىش ئىسلام و لەناو قورئان و لە دواى ئىسلام لەو سەردەمە لىك جىايە^{٦٨} بەو شىوئەى تۆ كىيەت، چىت، لەكۆى، وەلامى جىاجىايى خۆى ھەبوو، ئەوئەى لىرە مەبەستمانە (تۆ كىيەت) لەو سەردەمى لەگەل ئىستا لىك جىايە، ئىستا دەلئەى: مەن فلانە نەتەوئەى، وا خەرىكە ئەوئەش لەئەتە سايەى عەولەمە بگۆرئى، كەواتە لە ئەوروپاش ئىنتىماي ستونى تەك زىياتر بە بىنەمالە و عەشەرەت بوو، ناوى نەتەوئە نەبوو، وا ديارە ئەوئەش پاسا و بارودۆخى خۆى ھەيە، سەردەم لە پىئەدانى ئاسنامەى وا بەرپەرسىارە، ئەو سەردەم بوارى چالاكى مەروۇ زۆر تەسەك

^{٦٧} - بىروانە: الكتەب المقدس - دار الكتەب المقدس - بصر - ط ٢٠٠٢ - ص ٦٤٩ (يۆنان مەبەستى يەنە).

^{٦٨} - بىروانە: راغب الاصفهانى، يان لسان العرب، ماھو القوم.

بوو، پېتوستى به ناسنامەيەكى فراوانتر لەعەشیرەت نەبوو، بۆیە ئىنتىماي نەتەوايەتى نووستبوو، تا كۆمەلەك گۆرانكارى گرنىگ هاتە كايەووە لەژێرخانى كۆمەلگە و سنورى چالاكى تاكيش فراوان تر بوو، ئىنجا ئەو ئىنتىمايە وروژاو بەرە بەرە سەرى هەلدا، وەرچەخانى ئىنتىماي تاك لە عەشیرەتەووە بۆ نەتەوايەتى كۆمەلەك گۆرانكارى پىشەيى لەگەڵ خۆى راپېنچا، بەكورتى بەوشیوەیە:

۱. لە پرووى فكریەووە - ئىنتىماي ئاییدیۆلۆژى شان بە شانى ئىنتىماي ئایىنى هاتەكايەووە، رېتيازى فەلسەفى مادىش بە تەنىشت رېتيازى مىسالى سەرى هەلدا.

۲. لە پرووى سیاسى - سەرھەلدانى راپەرۆى مىكافیلی سیاسى، دیموکراتى لەجیاتى سیوكراتى، ئىمراتۆرىش بەرەو كۆمارى وەرچەرخا.

۳. لە پرووى ئابوورى - سەرمايەدارى لەناو جەرگەى دەرەبەگى سەرى هەلدا، هەرودەها پىشەسازیش لەناو كشتوكاڵ ئەویش بوو هۆى گۆرانى گرنىگ لە گوندەووە بۆ شار، لە پەوندەووە بۆ شارستانی... ئىتر سەرھەلدانى بەرژەوهندى تا بىبەتى و چىنايەتى.

۴. لە پرووى كۆمەلایەتى: ئىنتىماي عەشیرەتى وەرچەرەخا بۆ ئىنتىماي نەتەوايەتى چىنى ئاغەش وەرچەرەخا بۆ بورجوازی شار، چىنى كرىكارىش پەيدا بوو شان بە شانى چىنى جووتیار.

۵. لە پرووى یاسایەووە لەجیاتى كارکردن بە نەرىت كاركارا بەیاسا، شریعت و ئاینىش بۆ دەستور، ئەنجومەنى كىشەكانىش بۆ پەرلەمان، لە دەسەلاتى ئایىنى بۆ دەسەلاتى یاسا.

۶. لە پرووى ئایىنییەووە: دەسەلاتى ئایىنى بەتەواوى وەرچەرەخا بۆ دەسەلاتى عەلمانى. هەمو ئەوانە بنەماو زەمىنەى وەرچەرەخانى ئىنتىماي عەشیرەتى وەرچەرەخان بۆ ئىنتىماو سەرھەلدانى نەتەوايەتى.

ئەو گۆرانكارىیانە بە بریارو رېككەوتن نەبوو بۆ هێنانە دى نەتەوايەتى، بەلكو ئەو رەوتى گەشەى كۆمەلگەبوو، هەریەكە لەو گۆرانكارىیانەش چیرۆك و بەسەرھاتى دوورو درێژى خۆى هەیه بەدەر دەبێ لە رەوتى بابەتەكەمان، بەلام ئەو بەشەى كە راستەوخۆ كارىگەرى لەسەر هەبوو هەلۆستەيەكى لەسەر دەكەین:

جاران نه وړپاش و هك جيهان دابهش بيوو بؤ دهسلاتي نيمپراتوره كان رتيككهوتبون له گهڼ كهنيسه، نايني مهسحيش و هك نيسلام (ته بشريه) و (نومه ميه) قهتيس نامييني له ناو يهك ميللهت و به ميرات بؤيان بميښته وه و هك يه هودى، بؤيه به زه حمت نه ته و ايه تى نه فزاي وا سره هډه دا، هر دهبى نه وه دهسلاتهى لاواز بيت ښجا نورهى ديت، له و باره يوه چنه د بؤچوونيكى جيا جيا هيه بؤسره تاي چه كره بونى نه ته و ايه تى، نه وهى به زورى ده گوترى نه وهيه كه له دواى ميراتى شارلمان له (په يمان نامه ي فirdانى ۸۴۳ز) * بؤ كوره كانى دؤخى تاييه تى و ناوچه ي تاييه تى دروستبوو، به لام نه بووه نه ريتيك، تا له رتيكه و تنامه به ناو بانگه گه ي (ويستيفاليا- نوكتوبر ۱۶۴۸) نه وه دؤخه به ته و اوى هاته دى، له راستيدا زوريه ي چه مكه هاوچه رځه كانى و هك ده ولت، ده ستور، علمانيه ت، نه ته و ايه تى، بؤ ويستيفاليا ده گه رتيكه وه، نه وهش له نه نجامى جهنگيكى نايني و تايي ۳۰ ساله له نتوا ن نيسپانيا و هولندا و نه لمانيا^(*) له سر خاكى نه لمانيا كرا تاييدا دان به سر به خوځي نه و لايه نانه نرا و نازادى نايني به كاڅوليك و پروتستان و كالفى^{۱۹} كرا و خاكيش به پيى تاييه تمندى دابهش كرا^{۷۰}

له دواى نه وه هريه كه و بارودؤخ ره وتيكى تاييه تى به خوځى و هر گرت، كنيسه نه و روله مكره زيه ي نه ما هر ته نها له سر خاكى نه لمانياى نيستا به ده يان كياني سياسى و كومه لايه تى پيدا بوو به پيى كتيبي (معجم الحروب) (۱۳۰۰). ميرنيشيني بچوك پيدا بووه، نه و چوار ده ولته ش به رجه سته بون: به ريتانيا، فره نسا، هولندا، نيسپانيا، له و قوناغه دا بارودؤخ و كياني تاييه تى دروست بووه، هريه كه له شورشى فرنسى ۱۷۸۹ و هلمه ته كانى ناپليون له لايه ك يه كخته وهى نه و هم مو پارچه پارچه ييه ي نه لمانيا له سالى ۱۸۷۱ له لايه ن (بسمارك) وه هاتنه كايه ي نه لمانيا به به ردى بناغه ي سره هډانى نه ته وهى داده نرى، هر وهك ني تالياش له ۱۸۶۱ له سر ده ستي (مازيني)، هلبه ته نه و ههنگا وانهش به ره به ره ده سلاتي كنيسه ي پاشه كشيى پى ده كړدو ده ولت و ده سلاتي

* نه و په يمان نامه يه له ۸۴۳ز كرا مهمله كه تى نوروييا به سر كوره كانى شارلمان (لوسر، لؤدفيز، شارل) دابهش كرا.

(۵) - دهبى ناگادارين ناوى نه و ولاتنه دههينين نهركانى نه بريته بؤ سانايى نه و هه ليه ده رزين.

۱۹ - ريبازنكي تاييه تى نيو مهيجه ته (جون كالفن ۱۵۰۹-۱۵۶۹) باوهرى وايه سياست ونايني مهيحى ليك جيا نيه، بيور راكاني له كتيبيك به ناوى (أنظمة الدين المسيحي) دان به ده سلاتي بايا ناهيني و ديه وئ كتاب المقدس چونه ناواى پياده بكا

۷۰ - بروانه: ويل ديورات - قصة الحضارة - ج ۳ ص ۵۳۰

نەتەۋەبىي جىيى دەگرتەۋە، تا ۋاي لىتھات كنىسە قەتيس ماۋە لە ۋلاتىك بەناۋى فاتىكان رووبەرەكەي ۱ كم گەلەكەش ۱۰۰۰ نەفەر پايتەختى رۆما، بەپىتى رېكەۋىتىكى زۆر سەير لە نيوان مۆسۋلىنى و پاپا لە ۱۹۲۹ كرا بەم شىۋەيە: مەۋژ تا كۆرپەلەيە لە سكى دايكى ئەۋا ھەر نىش و كارىكى پىتويست بوو لە نەستۆي كنىسەو پىساۋانى ئاينى بىت، ھەر لەدايك بوو لە نەستۆي مۆسۋلىنى بىت تامردنى، ئەۋ كاتى تەرمەكەي تەسلىمى كنىسە بىكرىتەۋە تا قىيامەت^(*)، بەۋ شىۋەيە ۋلاتانى ئەۋروپا لەسەر بىنچىنەي ئاين كۆتايى ھات و كەۋتە سەر بىنچىنەي نەتەۋايەتى.

نەتەۋايەتى و نىشتىمانى (Nationalize & patriotic)

نەتەۋايەتى لە ئەۋروپا جياكارىيەكى ھەبوو زىاد لە رادەي خۇي تىكەل بە نىشتىمانى بوو، نەتەۋايەتى ماناي پەيۋەستى ھاۋخوئىنى، نىشتىمانى ماناي پەيۋەستى ھاۋلاتى، بەلام سەرەتاي ھەردووكيان نەتەۋايەتتە، ھەر يەكە لە ھىگل، نىتچە لە (ئەلمانىا) گۆپىنۆ، شامپىرلن، مازىنى ئىتالىا چەمكى شۆفىنى لە فەرەنسار دۋاي چەمكەكانى فاشى لەئىتالىا، نازى لەئەلمانىا، فالنژىسى لە ئىسپانىا، زياتر بىرۆكەي نەتەۋايەتتە گەياندە ترۆك وگەرەنەۋە، بەلام زۆر ۋلاتى تىرىش لەسەر بىنچىنەي نىشتىمانى دروست بون، بەشىكىش لە چەند نەتەۋەۋە كەمايەتى وپەرەگەزى دروستبون لەسەرەتادا دۋاي بەھۋى پەيۋەۋى دىموكراسى تەۋافوقى ۋەرچەرخا بۆ نىشتىمانى ۋچەمكى (ھاۋلاتى دەستورى)، لەۋانە: لەنەمسا، بىلجىكا، ھولندا جاران^{۷۱}، بىجگە لە ئەزمونەكانى چىكۆسلۇۋاكىا و قوبرس و لىبان و عىراقى نوئى تا رادەيەك ئىماراتى عەرەبىش، يەكەم روو بەروو بونەۋەي نەتەۋايەتى (ناشىۋناليزم) لەگەل نىشتىمانى لە شۆرشى ئەمىرىكا ۱۷۷۶ دروست بوو، چونكە ئەۋ شۆرشە لەسەر بىنچىنەي نىشتىمانى لىك جيا دروست بوو، ئەگىنا شۆرشگىرانى ئەمەرىكى و داگىرەكرانى بەرىتانى يەك نەتەۋە (ئىنگىلىز) بون، بەسەرەكەۋتى ئەمىرىكا و دامەزاندنى دەۋلەت زياتر بىرۆكەي دەۋلەتى نىشتىمانى بەرجەستە كرد، بەرە بەرە لەگەل

(*) - ئەۋ رېكەۋىتتەيە مەۋسۋلىنى - پاپا بەناۋىبانگە، ۋەك دوۋىرا كەۋىك كەۋىن لەسەر بەشكردنى مالى و گەرە، كە بەرا بىچۈرەكەي روت خۇم دەغە ۋەدەكەم لەبەر خاترى تۆ. باھالەكە لەزەمىنەۋە تاسەربان بۆمىن بىت و لەسەر بانىش تاناسمان بۆتۆ بى ھەلبەتە لەنيوان غەلمانى و نىسلاى كوردستانىش تارادەيەكى زۆر بەرېكەۋىتى مەۋسۋلىنى پايدەچىت.
^{۷۱} - بروانە: الديمقراطية والتوافق في المجتمع متعدد - اوت لىبھارت ص ۱۲

تختی تیۆره‌کانی فاشی و نازی زیاتر ولاتانی نه‌وریا ده‌وله‌تی نیشتمانیان په‌یرو کردو
 جهمکی (هاونیشتمان)ی گرتهموه له‌ده‌ستور و شه‌زمونیککی سه‌رکه‌وتوتتری دا به‌ده‌ست و
 جینگهی که‌مایه‌تی جیاجیاش له‌ولاتا بووده، تاوای لیتهات ده‌وله‌ت له‌سه‌ر بنچینه‌ی
 حرژه‌ه‌ه‌ندی هاوبه‌ش بی، هه‌رچه‌نده وه‌ک باوه ده‌وتری نه‌لمانی له‌سه‌ر بنچینه‌ی ره‌چه‌له‌ک
 دروست بووه، فهره‌نسا له‌سه‌ر بنچینه‌ی به‌رژه‌ه‌ندی هاوبه‌ش، ئیتالیا له‌سه‌ر بنچینه‌ی
 ئیثمانی هاوبه‌ش.

نه‌ه‌وای جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م ۱۹۱۴ - ۱۹۱۸ چوار ئیمپراتۆریه‌تی (نه‌لمانی،
 نمسا، روسیا، عوسمانی) وه‌رچه‌رخان بۆ کۆماری و ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی نیشتمانی، به‌و
 تنویه تا سه‌رده‌تای سه‌ده‌ی بیستم هه‌مو نه‌وروپا بونه ده‌وله‌تی هاوچه‌رخ (نیشتمانی یان
 نه‌ته‌وه‌یی)، نه‌وه‌ی گرنگ بوو له‌ وه‌رچه‌رخانی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی بوو بۆ تورکیای
 سو، ده‌وله‌تی نیشتمانی لی دروست نه‌بوو، به‌لکو ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی لی دروست بوو، یان
 ووردو دروستتر بلین: لی دروست کرا، نه‌وه‌ش به‌شیکی تری کاریگه‌ری گرنگی به‌سه‌ر
 سه‌ره‌له‌دانی بیری نه‌ته‌وايه‌تی کورده.

بیری نه‌ته‌وايه‌تی تورکی:

له‌ بنه‌چه‌دا عوسمانیه‌کان خه‌لکی ناوه‌راستی ئاسیا بون له‌ده‌ست مه‌غۆله‌کان هه‌لاتن بۆ
 ناوچه‌کانی نه‌نا‌دۆل، له‌وئ خۆیان قایم کردو که‌متر پرووی شه‌ریان له‌لای جیهانی ئیسلامی
 بوو، به‌لکو زیاتر پروو له‌ هه‌یه‌کانی رۆم بوو، به‌و شه‌یه‌یه سه‌له‌ته‌نه‌تی عوسمانی دروست
 بوو، له‌ دوا‌ی رنکه‌وتنی شه‌خ ئیدریسی بدلیس و سولتان سه‌لیم له‌ ۱۵۱۴بووه هۆی
 نه‌وه‌ی له‌ جه‌نگی چال‌دیران سه‌رکه‌وئ و دوا‌یش ناوچه‌کانی عه‌ره‌بیش گرتهموه تا قاهره،
 (خه‌لیفه متوکل)ی عه‌باسی هه‌لاتبووه نه‌وئ، متوکل به‌یه‌ته‌ی به‌سولتانی عوسمانی
 (سلیم) داو ئیتر سه‌له‌ته‌نه‌تی عوسمانی گواسترایه‌وه بۆ خه‌لافه‌ت، عوسمانیش وه‌ک
 ئیمپراتۆریه‌کانی تر بۆ پارێزگاری له‌ ده‌سه‌لاته‌که‌ی خۆی توند بووه، جار وابوو به‌رای
 خۆیان کوشتوو^{۷۲}، چاکو خراپه‌یان هه‌بووه شه‌رو شه‌ریان هه‌بووه، په‌لاماری ده‌سه‌لاتی

^{۷۲} - قتل یازید الاول (۱۳۸۹-۱۴۰۳) آخاه الأصغر وابنه فی سبیل ذلك، ومحمد الاول (۱۴۰۳-۱۴۲۱) قتل أخوته الأربعة، وممراد الثاني (۱۴۲۱-۱۴۴۱) قتل آخاه وعمه، ومحمد الثاني (۱۴۴۰-۱۴۱۱) قتل آخاه الرضیع، وسلیم بازو (۱۴۱۲-۱۴۲۰) قتل خمسة من أولاد آخاهه

دەورو بەریان داو، بنچینەو پێوە نەو، بوو کەس ئەوان سەردارتر نەبێ، بۆیە ھەرۆک بەگژ پۆم و فارس داچوونە بەگژ کوردو عەرەب ھەتا تورکیش چوونە، بەلام نەو نەگۆرو پوونە عوسمانی لە سەرتاوە تا نەو پۆژدی رووخان لەسەر بنچینە نەتەواوەتی و تورک تۆرانی کاری نەکردوو، بۆسەلمانەن و دۆزینەوێ نەو پراستیش چەند بەلگەیکە سەرەکی بەکار دەھێنین، لەوانە:

١ چالاکێ سەربازێ کانیان پوو لە ئەوروپا و نیو ولاتانی عەرەب بوو بەلای نەتەوێ کە خۆی دانەچوو، کە لە ناو پراستی ئاسیا بوو و بریتین لە مەغول و تەتەر و نازەر و قرغیز و ئۆزبەگ و تاجیک و... بۆیە نەخشە عوسمانی نەک ھەر جووت نەدەبوو لەگەڵ نەخشە توخمی تورک بەلکو زۆر لێک دووربون. سەرەنجام وەک (— B — Gancyclobildia) گۆتەنی دەولەتی نەتەوێ بریتییە لە جووتبونی سنوری نەتەوێ بە نیشتمانیکە، کەچی دەبینن سنوری ولاتی عوسمانی نەک ھەر جووت بە نیشتمانی تۆرک (تۆران) نەبوو بەلکو زۆر لێی دوور بوو.

٢. تائەو ساتەش ھیچ بەلگە نامەیکە عوسمانی نەدۆزرایتەو لە باس و خواسی تورک و تورکمان و قیرغیز و ئۆزبەک و نازەری پێچابیتەو، یان لەبارە تورکمانی کوردستانی کۆلیبیتەو، خەلکیکی زۆر و تێگەشتەو بونی تورکمان لە کوردستان و ئەو ھەمو ناو تورکمانیانە کوردستان بۆ عوسمانی دەگەریتەو، کەچی ئەو دەگەریتەو بۆ ھەلەتەکانی تەتەر و مەغۆل و تورکمان و سەلجوق و ماوێ سالیکیش دەستیان بەسەر ھەمو کوردستان و ناوچە داگرت، ئەو ناو و (بونی خودی تورکمانیش لە کوردستان) بۆ ئەو سەردەم دەگەریتەو نەک عوسمانی.

٣. بە پێچەوانەی گومانی خالی ٣٢ تورک لەناو کورد تواینەو، لە سەردەمی خیلەفەتی عوسمانی پەرگەز و نەتەوێ تر لەناو کورد دەتوایەو، ھەرۆک (تۆماس بوا) لە ١٩٧٧ کتیبی (تاریخ الاکراد) و راپۆرتی لیژنە (تەحکیمی موصل ص ١٤٨) ھاتو:

وأخيراً، سليمان القانوني (١٤٢٠-١٤٦٦) قتل بعض أولاده وبعض أفعاده بدسيسة زوجته، ومصاد الثالث (١٤٧٤-١٤٩٤) قتل اخوانه الخمسة، وعبد الثالث (١٤٩٦-١٦٠٣) قتل (١٩) أخا له خنقا قبل دفن أبيه، وعثمان الثاني (١٦١٨-١٦٢٢) قتل أخاه... وبعضهم خلع وقتل... (الدولة العلية العثمانية - ص ٧٧٧)

تورك و عەرب و ڕەگەزەكانى تر هاتوو نە ئەناو كورد تواینەو، هەر وەها لە راپۆرتەكانى بەریتانیشتەو دەردەخا، كە لەسەر دەمى عوسمانى تورك لەناو كورد تواینەو^{٧٣}

٤. لە كاتى مەملەكەتى سەفەوى و عوسمانى توركمەنى كوردستان و عێراق و (جگە لە تەنە عەفرە) زیاتر لای سەفەوى گرت، ئەو دیاردەى توركمەن و نازەرهكانى نازەریجانیشت دەگرێتەو، باقى توركمەكانى ناوەراستى ناسیاش نەگەر زیاتر بە لای سەفەوى نەبووین ییلاىەن بون، ئەویش بە لگەى هەرەگەورەى ئەوێە مەل مەلانیستى ئەوسەردەم (رەگەزى و نەتەوێەى) نەبوو.

٥. لەو شەڕ و شۆڕەى دەكرا لە چوارچێوەى یەكەم یاخى بون لە عوسمانى بنەمالەى گیان پۆلایەكانى شام بون، دوو دەیان توركى نەنقەرە بە ئەمیریەتى (قەلەندەر تۆغلو)، نینجا دروزو^{٧٤}، لێرە دەردەكەوئ ئەو یاخى بونانە (یان راپەرینانە) پەيوەندى بە نەتەوێەى نەبوو، بەهەمان شێوەش لە بەرپا كردنى سیستەمى مەركەزى لە ناوەراستى سەدەى ١٩ چۆن میرنشینى كورد كۆتایی پى هێنرا ئاواش میرنشینە توركمەكان لە ئەنادۆل.

٦. لە دانیەى ڕەگەزنامەى عوسمانى ناوى نەتەوێە نەدەنووسرا، بە لكو ناوى نایین و شوێن دەنووسرا، بۆیە كەس كەسى نەدەناسى لەسەر بنچینەى ڕەگەزى و نەتەوێەى، یەكەم جار لە سەردەمى دەسلەلتى ئێتەحادولترقى بەرامبەر هەر ئەفسەریكى غەیرە تورك هیمایەكیان بەرامبەر دادەنا (ع) بۆ عەرب، (ك) بۆ كورد.

٧. لە نێو دام و دەزگای عوسمانى ڕەگەزى تورك جێى شانازى نەبوو، زیاتر مانای كێلایەتى و بى ئیدراكى دەدا (پروانە: محاضرات في نشوء القومية - ساطع العصري، هەر وەها دراستە فى الحركة الكوردية المعاصرة - د. عثمان علي) "لە راپۆرتى ویلاىەتى موسلیش باس لە ڕەچەلەكى تورك دەكا بە كرێگرەتى عەباسیەكان و نیتەر ئەوێە هاتوێە وەك جەرمانەكان بە كرێى گرتوێە، دەلێت: بۆیە لە نێو عوسمانى كە ناوى تورك دەهات وەك

^{٧٣} - تقرير المفتش العام الأول حول الأوضاع السياسية الداخلية في ولاية ديار بكر، بتليس، وان، هكاري، موش، و مازدين، و روفة و سەرد - FO. ٣٧١/١٢٢٤٤. يمكن ان نستنتج بان سكان المنطقة تصنف الى صنفين. الصنف الأول هم الكرد، و الصنف الثاني هم الأتراك الذين حسب المصادر و الوثائق التاريخية المتوفرة فقدوا هويتهم القومية و تكردوا.

رغم ان هذا التمييز هو مهم جدا في عملية بناء المشروع القومي و لكن ليس هناك بيانات محدودة عن نسبة الكرد و الترك المتكردين ضمن ٧٦٥٠ انسان الذين عرفوا انفسهم كاكرد... و استنادا الى احصائيات نفوس عام ١٩٢٧ كان هناك ٢٧٤ - ١٢٤٠ كردي في ٤٣ ولاية في تركية. ان اترك الذين كانوا في السابق ينتقلون الى المناطق الداخلية في تركية و يعيشون هناك و (معروفين) كالكرك يسجلون ككرد.

^{٧٤} - پروانە: الدولة العثمانية-عوامل النهوض واسباب السقوط ص ٢٧٧

گه مژده و غه شیم سیر ده کرا تا ۱۹۰ له سهر ددستی (بزوتنه و دی عموم الترك*) بونه جیی شانازی^۷، بۆیه که متر تورک له پایه ی دده و له تی عوسمانی بو زیاتر سهر بازو فرمانبره ی ساده بووه، له و ده بزوتنه و دی توپانی و که مالی سهری هه لداو و وتیان تورک له هاو کیشه ی عوسمانی زور مه غدوره له بهرام بهر کورد و چه رکه س و نه رناتوت و عه رده ب... پاساوی بنچینه یی مسته فا نه تاتورک له گو تاره کانی رۆژی ۱، ۲، ۳/۳/۱۹۲۴^۸ نه نجومه نی بالا ی تورکی - په رله مان - نه و ده بوو، به و هه س سه رکه و تن و خیلانه تیان هه لوه شانده و ده نه گینا دژایه تی له ناو په رله مان زور بوو.

۸. نهو کات باوی نازناو بوو، نازناوی وهک: أسد الدولة، الأعز، الأغا، أمين الدولة، تاج الملوك، شاهنشاه، الغازی، القاهرة، المستنصر بالله، ملك الأشراف، الناصر... به لام نازناویك نادۆزیه وه بۆنی ره گه زی تورکایه تی لیبت

۹. ماده ی (۷۱) ی ده ستوری عوسمانی (مه شرو تیه) هاتبوو: که نه نداما نی په رله مان (مه بعوسان) نوینه رایه تی ویلایه تیك و چینیک و ره گه زیك ناکه ن به لکو نوینه رایه تی هه مو عو سمانی ده که ن، له نیسو ده ستوری عوسمانی که پیک هاتبوو له ۱۱۹ ماده ووشه یه کی تیا نه بوو چ راسته و خو چ ناراسته و خو بۆنی ره گه زی لیبت، به پیچه وانه ی ده ستوری نیستای تورکیا پره له ماده ی ره گه زیه رستی - له گه ل کۆمه لیک خالی تر.

که ی تورکایه تی (نه ته وایه تی - توپانی) سهری هه لدا؟

وه لامی نهو پرسیاره له وه لامی پرسیاریکی ترده ست پی دده کا، نه ویش نه وه یه بزچی رۆژناوا هه ولیدا بیرى نه ته وایه تی بنیریته جیهانی نیسلامی؟ نه وه ی شاره زای رووداو و پالنه ری رۆژناوای نو ی بیت له پاش سیسته می سه رمایه داری له لایه ک و له لایه کی تر سروشتی شاینی مه سیحی به سانایی و ده لامی دده ست ده که و ی، رۆژناوا له سه ده ده کانی ۱۶ - ۱۷ له گه ل هه لوه شانده و دی کنیسه هه ولئ یه که خستنی هه لو یستی نه وروپی داوه، له سه ده ی ۱۷ له کاتی جهنگی ۳۰ ساله که نه نجومه نیکی بالا ی نه وروپی

* عموم الترك نه به ره دکه له گه ل نیتحاد و الترقی بیت

^۷ - تقریر ولایه الموصل ۱۲۷، ص ۱۲۹، ص ۱۳۲

^۸ - له ۳ رۆژه له دانیشنی په رلمان ی تورکیا مناقشه له باره ی هه لوه شانده و دی خلافت کرا.

دروستکرد، له سالی ۱۷۱۳ کونگره‌ی تریخت پیک هات بۆ دروستکردنی یه کیتی نه‌ووروی،
نمو ته‌قه‌لایانه شانبه‌شانی پارچه پارچه کردنی جیهانی نیلامی به‌رده‌وام بوو تانه‌وان به
یه کیتی نه‌ووروی نیستا گه‌یشتن وجیهانی نیلامیش به پارچه پارچه‌یی گه‌یشت، هه‌ول
به‌رده‌وامه خه‌لکی تر پارچه پارچه بکه‌ن و سوود له‌بنه‌مای (فرق تسد)^(*) وهر‌بگرن، ته‌نهما
بۆ دابه‌شی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست نزیکه‌ی ۱۰۰ کونگره‌ کرا، (دین کروسیه) له‌کتیبه‌ی (وجه
اسیا) ده‌لیت نه‌و ته‌قه‌لایانه‌ی دابه‌شی عوسمانی وجیهانی نیلامی له‌(معاهده‌ کارلو
فیجە ۱۶۹۹م) ده‌ستی پیکرد، به‌به‌شداری (بریتانیا - فرنسا - روسیا - ایطالیا).

هه‌لبه‌ته‌ نایینی نیسلام وه‌ک مه‌سیحی نیه، نایینی مه‌سیحی کی‌شه‌ی له‌گه‌ل مۆدیرن
وسه‌رده‌م و عه‌وله‌مه‌و خودی زانست هه‌بو، فاکته‌ری گه‌شه‌ی پی‌ نه‌ما، هه‌رجی نایینی
نیلامه‌ به‌ پی‌چه‌وانه‌ نه‌ک هه‌ر له‌گه‌ل نه‌وانه‌ ده‌گونجا به‌لکو پی‌ش‌ه‌ه‌بوو، ئینجا فاکته‌ری
یه‌کتی میلیه‌تانی‌ش بوو، بۆیه‌ به‌ مانه‌وه‌ی نایینی نیسلام و قورئان و خیلافه‌ت (هه‌روه‌ک
کلادیستۆنی سه‌رۆک وه‌زیرانی به‌ریتانی ووتنه‌ی)^{۷۷} جیهانی نیلامی داگیرو دابه‌ش
نه‌ده‌کرا، نه‌ده‌بووه‌ بازارینکی راسته‌وخۆی رۆژئاوا، ده‌وله‌تی ئیسرائیلیشی لی‌ شین نه‌ده‌بوو،
نه‌و جۆره‌ ده‌سه‌لاته‌ی وه‌ک نیستای عه‌ره‌بیش دروست نه‌ده‌بوو. که‌واته‌ کۆمه‌لیک پالنه‌رو
فاکته‌ری جیا‌جیا، هێزی جیا‌جیا، بۆ نه‌و مه‌به‌سته‌ کۆبونه‌وه‌و نه‌خشه‌ی ناردن‌ی بیر‌ی
نه‌ته‌وه‌بیان نارده‌ نۆ جیهانی نیلامی وه‌ک ده‌روازه‌ی په‌رته‌وازه‌یی بۆیان، زیاتریش دوو
نه‌ته‌وه‌ پیتی کاریگه‌ر بون، یه‌که‌م تورک و دووه‌م عه‌ره‌ب (نه‌وانه‌ش هه‌ر یه‌که‌یان به‌پیتی
شوینی سیاسی کاریگه‌ریان له‌سه‌ر رابونی نه‌ته‌وايه‌تی کورد هه‌بووه‌، به‌پیتی ئین خه‌لدوون و
د. علی وه‌ردی و هه‌ ندی توێژه‌ری تر په‌یوه‌ستی تورک و عه‌ره‌ب به‌ بیابان ونه‌ریتی

(*) نه‌ و بنه‌ما یه‌ ده‌ گه‌ پشته‌ وه‌ بۆ نه‌ و نا مه‌ یی (نه‌ سه‌که‌ نه‌ه‌ر مه‌ که‌وتی) که‌ بۆنه‌ر ستۆی ما مرستا ی نارده‌و تیا یه‌ر سیا
ری نه‌ وه‌ی کردیو نا خۆنه‌ و خاکی فارسی داگیر کردوه‌، به‌لام چۆن بترانی به‌سه‌ر دل و ده‌روونی میلیه‌ته‌ که‌ش زالی بیت، له‌وه
لامدانه‌ر ستۆ بۆ نویسی: په‌رش و بلاویان بکه‌و به‌سه‌ریان دا زالی به‌... نامی نه‌سه‌که‌ندن: آته‌ شاهد بایران شهر رجالا ذوی أصالة
فی الراي، وه‌لامی نه‌رستۆ... آشیر علیک برأی هو ابلغ، تتفرق کلمتهم، رجتمعوا علی الطاعة لک، ولا یؤذی بعضهم إلی بعض طاعة، ولا
یتفقوا علی أمر واحد، ولا تجتمع کلمتهم.

^۱ - پروانه: د کمال مژه‌ر - کوردستان فی ستوات حرب.. ص ۳۱۶

^{۷۷} - بنی مرجه - صحوة الرجل المریض ص ۲۹۴

به ده‌وی وای کردووه نهو دهمارگریه‌ی ره‌که‌زی خیراتر له‌میلله‌تانی تری ناوچه‌که بووروژی، بویه ده‌بینین تا نهو ساته‌ش که‌متر میلله‌تانی تری جیهانی نیسلامی به بیرى نه‌ته‌وه‌ی و دهمارگری کاریه‌گریبووه، نهو دوو میلله‌ته زیاتر که‌وتنه نهو داوهو بونه سهر نییشه بوخویان و بۆ میلله‌تانی ده‌ورو به‌ریشیان، عه‌ره‌ب له‌ژیر سایه‌یدا بونه ۲۲ پارچه‌ی ریسواو تورکیش ناوا بجووک بونه‌وه، نهو دوو‌ده‌ش هه‌ریه‌که به‌ده‌وری خو‌ی کاریه‌گری هه‌بوو له‌سهر پابونی نه‌ته‌وايه‌تی کوردیش.

سهره‌ل‌دان وگه‌شه‌کردنی: له‌به‌ر نه‌وه‌ی بیرى نه‌ته‌وايه‌تی له‌ناو زه‌مه‌ینه‌ی عه‌لمانی چه‌که‌ره‌ده‌کا، بویه پیوسته سهره‌تایه‌ک له‌باره‌ی ره‌گ و ریشه‌ی عه‌لمانی له‌ناو ده‌وله‌تی عوسمانی بزاین له‌ که‌یه‌وه‌یه، هه‌ندێ سهرچاوه زۆر قولی ده‌که‌نه‌وه بۆ جم و جۆلی رۆکسلانی* هاوسه‌ری سولتان سلیمان، به‌لام به‌روونی له‌سهرده‌می سولتان محمود که نینکشاریه‌ی له ۱۸۲۶ هه‌لوه‌شاندوه، سولتان عبدالجید له‌سالی ۱۸۳۹ به‌ نیمچه ده‌ستورێکی هاوبه‌ش (له‌ بنه‌ماکانی شۆرشى فهره‌نسا و شریعت) قایل بوو - نیتر هه‌نگاه‌کانی عه‌لمانی پته‌وبوو، تاوای لی‌هات معاره‌زه‌یه‌کی پان و به‌رین له‌ نیتره‌شه‌نبه‌ره (ته‌غریبه‌کان) واپه‌یدا‌بوو، توانیان وا پیشان بدن که‌چاره‌سه‌ری ده‌رده‌کانی عوسمانی (که‌به‌پیاوه نه‌خۆشه‌که نازده ده‌کرا)* بریتیه له‌ لاسایکردنه‌وه‌ی رۆژناوا، نامق پاشا (که له‌دایدا بوه سهرکرده‌ی تورکیای لاو) دروشمی نه‌وه‌بوو ده‌رده‌کانی عوسمانی به‌ چاره‌سه‌ریه‌کانی نه‌وروپا به‌کۆتایی دیت، تا له‌ ۱۸۶۵ز بوه بزوتنه‌وه‌ی عوسمانی لاو، هه‌تا نه‌و وه‌خته‌ش هیشتا معاره‌زه‌یه‌کی گشتی بوو، (مراد) پیش سولتانیه‌تی وه‌ک یه‌کی له‌ بنه‌ماله‌ی سولتان له‌گه‌ل نه‌و بزوتنه‌وه‌یه بوو، له‌وێرا به‌ره‌به‌ره وه‌رچه‌خا بۆ نه‌ته‌وه‌گه‌ری، عوسمانی لاو گۆرا به‌تورکیای لاو(جوان تورک)، نه‌و ناوه‌ش هاوشیوه‌و لاسایی به‌ریتانیای لاو، ئیتالیای لاو، نه‌لمانیای لاو..هتد، به‌و مانایه‌ی ده‌وله‌تیکی تازه له‌سهر بنچینه‌ی تورکی دروست بکری، نه‌و رێکخراوه له‌ناوه‌کش وه‌ک نه‌وانه مانای دروست کردنی

* نا‌فره‌تیکی بلیه‌تی روسی نابین یه‌ه‌دی بوو.

** یه‌که‌م جار نیکرلا قه‌یه‌ری روسیا ناوی ده‌وله‌ته نه‌خۆشه‌که‌ی له‌ عوسمانی نا.

دەولەتییکی مۆدیرنی (جوان - لاو - تازە) لەسەر بنچینەی تورکایەتی نەك عوسمانی، کەواتە عوسمانی لاو چاکسازی تەواوی عوسمانی بوو، بەلام تورکیای لاو ئینقلاب بوو بەسەر عوسمانی بۆ تورکیایەکی نوێ هەروەك ڕوویدا لە ۱۹۰۸، دوايش لە بزوتنەوێکەى نەتاتورك، تورکیای لاو لەسەر ترازى بزوتنەوێکەى کاربونارى ئیتالى کە لە ساڵى ۱۸۰۷ بە مەبەستى دروستکردنى دەولەتییکی نەتەوێی بۆ نابۆلى ئیتالى سەرى هەلدا، بە بەندەبیاتی شۆرشى فرىنساى کارىگەر بوو، دواى بە بۆنەى یادى ۱۰۰ سالەى شۆرشى فەرەنسا لە ۱۸۹۹/۷/۱۴ تورکیای لاو کرا بە (ئیتحاد الترقى) و لەساڵى ۱۹۰۸ ئینقلابیان بەسەر عوسمانى کرد، لەوکاتێوە دەسەلاتى خىلافەت وەك مەلەکی دەستورى مایەو، هەر سێ سەرکردەى ئیتحادى (انور پاشا، طلعت پاشا، جمال پاشا) دەرکەوتن و دەستکاری میژوو و پرۆگرامى خۆندن و هەمو بەشەکانى عوسمانیان کرد لەقازانجى ڕەگەزى تورك، ئیتر نیازى ئەو بزوتنەوێکەى ئاشکراتر دەرکەوت کە تورکایەتییەو لەساڵانى ۱۹۱۲ بەدواوە بە تەواوی بزوتنەوێکەى تۆرانى بەلای کیشا، یەكەم جار یەكێك بەناوى (نىكىت ئەلب^{۷۸} - پینچ بەرگى كتیپى نووسى بە ناوى تۆران)، وەك ئەدەبیاتی نازى و فاشى بەسەر تورکی هەڵدەگوت، ئیتر لەساڵى ۱۹۱۸ بەدواوە دوو دەسەلات دروست بوو، یەکیان بەسەرۆکایەتى نەتاتورك ئەوێ تریش بەسەرۆکایەتى سولتان و دواى نەتاتورك زال بوو (لەدواى تاییبەت لەو دۆخە بەووردی دەکۆلینەو)، تورکیای نوێ لى هاتەدى. کە کۆمارێکە لەسەر بنچینەى تورکایەتى و عەلمانى^{۷۹} دروست بوو هەروەك لە مادەى (۶۶) دەستورى تورکیا (ana yasa) و اش تۆمارکرا.

لەو تەوەرە کارىگەرێکەى زۆرى کردە سەر کوردو عەرەب و نەتەوێکانى تر، هەریەکە لە (ساطع العصرى) لە (محاضرات فى نشوء القومية) و (محمد امين زكى بەگ - هەر لە پێشەکی كتیپى خولاسەى میژووى کورد و کوردستان) باس لەوێ دەکەن دەلێن: هەتا

^{۷۸} ئەوێ ناوی نەینی بوو ناوێ راستەقینەکەى (زیاو ئەلب کۆك) بوو .

^{۷۹} - درووشمى بریتى بوو لە: (کۆمارى - نەتەوێى - مێلى - عەلمانى - مۆدێرن - شۆرشگێرى) سەرچاوە: تاریخ الإسلامى ج ۱۷ ص ۴۹

ئىنقىلاكىي ئىتىجاد الترقى سالى ۱۹۰۸ نەكراۋ بانگىشەي بۆ توركاىيەتى نەكرد ئىمە
هەستمان بەكورد بون و عەرب بونى خۆمان نەدەكرد، بەلام پىش نەودى بىنە سەر
درىژەي نەو كارىگەرىيە بابزانىن لاي عەرب چۆن بىرى نەتەوايەتى سەرى ھەلدا.

سەرھەلدانى عروبە (نەتەوايەتى عەربى):

نەوانەي لەسەر تەوهرى توركاىيەتى ئىشيان كورد لە نىودەولەتى عوسمانى بەشى ھەرە
زۆرى لەوانە لە بنەچەدا يەھودى بون، كەچى نەوانەي لەسەر تەوهرى عروبى ئىشيان كورد
بەشى ھەرە زۆرى مەسىحى بووينە لەوانە: محمد عزە دروزە، بنەمالەي بستانى، سليم
يازچى، جورج ئونتۆنيۇس، نجىب غازورى، ناسيف يازچى، مېشىل علق، شوبلى شىل،
سلامە موسى... ئىسماعىل مەزھەر، قاسم امين، لوتفى سىد،

نەوانە لەگەل جم وچۆلى (توركيى لائو) جولنران، مەرج نىە ھەمو نەوچوچۆلە بدرىتە
پال پىلانى رۆژناۋا، چونكە مەسىحىي و يەھودىيەكان جىھانى ئىسلامى لەھاوگىشەي
نەتەوايەتى بونيان بەھىژترە نەك لە ھاوگىشەي ئىسلامى عوسمانى، بۆيە خۆشيان
ئامادەبون، ھەر بۆيەش يەكەم دەرۋازەي كرانەود بۆرۆژناۋا لەلاي نەوان بوو كە بودە ھۆي
پىك ھىنانى بىرى عروبى نەتەوېش، يەكەم دەزگاي چاپى لەسالى ۱۶۱۰ ھاتە لوېنان،
يەكەم كۆمەلەي عەرەبىش بەناۋى (جمعية السورية العلمية) لە ۱۸۵۶، يەكەم كىتب
كەناۋى (امّة العربية) لەجىياتى (امّة الاسلامية) نوسرا لەسالى ۱۹۰۵ لايەن نجىب غازورى
بە ناۋى (يقظة الأمة العربية) بو، ئىنجا بىروس بستانىش كىتبىكى بەناۋى (جامعة الوطن
العربى) نوسى، ھەرچەندە لە (معجم الشامل للمصطلحات الفلسفية ص ۶۶۱) دەلى يەكەم
كەس ئومەي عەرەبى لە تەرجمەي (ناشالى) نەوروپى بەكارھىنا ساتىع الحوسەرى بوو،
لە پىش نەو بەرۋارانە لە ھىچ كىتبىك ناۋ و زاراۋەي ۋەك (امّة العربية) (امتي العربية
والاسلامية) (وطن العربي الكبير) نادوزيەو.

ھەلس و كەوتى عەلمانى تۆرانى نىو دەزگاكانى عوسمانى لەلايەك لەلايەكى تىرىش
نەزانى و خراپى و بى توانايى دەسەلاتى سولتان و دارو دەستەكەي كاردانەودكى بۆ
نەتەوەكانى تىرىش دروست كىردبوو، عەرب مىللەتىكى زۆر بون كەچى دەسەلاتيان زۆر

لاواز بوو، له نيو عوسمانی نه ده گه‌یشته ناستی کوردو چهرکه‌س و نه‌وانه‌ی تر، ټینجا له نيو ویلايه‌ته‌کانی عه‌ره‌بیش که‌متر وەك کورد خاوه‌نی میرنشین و ده‌سه‌لاتی خو‌جایی بووینه، چەندین سەده بوو هەر ژێر دەسته بون، عبدالرحمن به‌زاز له کتییی (العراق من الاحتلال الى الاستقلال ص ۳۰) ده‌لێت له‌وه‌ته‌ی سالی ۱۲۵۸ز وه عه‌ره‌ب ژێر ده‌سته‌و بێ ده‌ولەت و ده‌سه‌لات بون، فۆرستەر ده‌لێ: ۷ سەده عه‌ره‌ب ژێر ده‌سته بون^۸، له‌ پۆژی ۳/تشرینی یه‌که‌م/۱۹۳۲ ی به‌ بۆنه‌ی وه‌رگیرانی عیراق له (عصبة الامم) سکرتری عوسبه (مسیۆ پۆلتس) وتی: نه‌وه چەندین سەده‌یه عه‌ره‌ب ژێر ده‌سته بوه بۆ یه‌که‌م جار بتوان سەرودیه‌کانیان به‌ده‌رخه‌نه‌وه. نه‌و دۆخه ژێر ده‌سته‌یان له‌لای عه‌ره‌ب به‌ گشتی هه‌تا له‌لای زانایانی ئایینی عه‌ره‌بیش کاردانه‌وه هه‌بوو، له‌وانه (شیخ محمد عبده)، (عبد الرحمن کواکبی) باسی جوړتیک عروبه ده‌کرا، به‌ راسته‌وخو وەك کورد نه‌وه‌ی کاری لیک‌کردن نینقلابه‌که‌ی ۱۹۰۸ی نه‌ته‌وه‌گه‌ری تۆرانی بوو، له‌ دوا‌ی نه‌وه جیاوازی کردن و نه‌ته‌وه‌ی سەرده‌ست په‌یدا‌بوو، هه‌ر به‌ نمونه‌ جارن له‌ په‌گه‌زنامه‌ی عوسمانی ناوی نه‌ته‌وه‌ی هیچ لایه‌ك نه‌ده‌نووسرا، که‌چی له‌ دوا‌ی نه‌و نینقلابه‌ له‌به‌رامبه‌ر هه‌ر نه‌فسه‌ریکی عه‌ره‌ب پیتی (ع) ده‌نووسرا، نیتر نه‌وه تورکه‌و نه‌وه کورده‌و نه‌وه عه‌ره‌ب بووه ناسنامه‌ی نو‌ی و هه‌مو‌جۆلی سیاسی و فیکری له‌سه‌ر دروست بوو، چەندین ده‌سته‌و تاقمی سیاسی عه‌ره‌ب دروست بوو، یه‌که‌میان الجمعية السورية له ۱۸۵۷ دروست بوو، دوا‌ی جمعية العربیة له ۱۸۷۵، دوا‌ی نه‌وانه‌ی خوا‌ره‌وه‌ش دروست بون:

- ۱- جمعية العربیة، ۱۸۷۵م له دمشق و ته‌رابلس.
- ۲- جمعیه بیروت - سالی ۱۸۸۰م.
- ۳- جمعیه حقوق المرأة، ۱۸۸۰م.
- ۴- جمعية السورية الفتاة - ۱۸۸۹، سه‌رۆکه‌که‌ی جمیل معلوف
- ۵- جمعية الوطن العربي دامه‌زرینه‌ری خیرالله خیرالله، ۱۸۹۵م له‌باریس.
- ۶- جمعية رابطة (الوطن العربي)، نجیب عازوری دامه‌زراند له ۱۹۰۴م له‌باریس.
- ۷- جمعية الشوری العثمانیة، مصر - ۱۹۰۷ - ۱۹۰۸م.
- ۸- جمعية الأخاء العثماني - ۱۹۰۸م له‌ استانة.

^۸ - بروه‌نه: فۆرستەر - نشأه الدولة العراقية ص ۴۹

- ٩- جمعية القحطانية، خليل حمادة دايمه زراند له ١٩٠٩م
- ١٠- جمعية العربية فتاة له پاریس، ١٩١١م.
- ١١- حزب اللامركزية، ١٩١٢م.
- ١٢- جمعية بيروت الإصلاحية، ١٩١٢م، لقه کانی چوه: دمشق، بیروت، حلب، بغداد، البصرة، الموصل..

١٣- حزب العهد، ١٩١٢م له نیتو ته فسه رانی عراقیه کان.

١٤- جمعية العلم الأخضر، د. فائق شاکر - ١٩١٣م.

١٥- جمعية العلم - ١٩١٤م^{٨١}

دوای سالی ١٩١٣ کونگره به کی عهده بی له پاریس به ستر او بۆسه به خوایی جودابونه وه له عوسمانی، له هه مووی گرنگرتو کاریگه رتر ریکه وتنامه که ی شریف بن حوسین (باوکی مه لیک فیه سهد و باپه ری مه لیک کی نوردنی نیستاش) بوو له گه ل به ریتانیا له پرتی ماکماهون به ریوه به ری هه والگری به ریتانیا له مه کته بی قاهره، که له ١٩١٦ شوړشیکی لی هه لگرسا ناویان ناوه (ثورة العربية الكبرى)، که له کاتی جهنگی جیهانی له عوسمانی هه ستان به هوئی یارمه تی به ریتانی، به ناماده بونی (لورانس) ناوچه کانی جزیره و شامیان له عوسمانی ستاندو به ریتانیا و فرنساش به لیتنیا به (شریف بن حسین) دا، که له پاداشتی نه و چاکه بیکه نه خه لیفه، دوایی لی پشیمان بونه وه هیتانیانه ئاستی سهرداری هه مو عهده ب، دوای بۆ سه رۆکی ده ولته تی عهده ب به شی ناسیا. نه و کاتیش له ژیره وه ریکه وتنی سایکس - بیکو له ١٩١٦ نه نجام درا بوو عهده بیان پارچه پارچه کردبوو، دواش به لینی به لفوریان له ١٩١٧ جارد و فله ستین و سنجاقی قودسیش درایه یه هودی، به لینه مه زنه کان خووردبونه وه بۆ پرۆژی نیستعماری ناوچه که و نه و ولاته عهده بیانه ی لی هاته دی.

له نیو عهده ب تاراده که هه ندی ئاسه واری په هه ندی فقهی نیسلا میش به دی ده کری بۆزه مهینه به کی میژوویی وئانی سه ره له دانی ناشیونالیزمی و عروبه، که خو ی له و تهقه لایانه ی سهرده می ته مه وی وه مو نه و نیمام و فیه قیهانه ی په ره وی (فه زلی عهده ب)

^{٨١} - له سه رچارانه ی خواره و درگزاره: له الموسوعة المیرة... ص ٤٤٤-٤٤٥، ب- دراسات في الوطن العربي... ص ٦٠-٦٤ ج- الصحوة... ص ٣١١ د- الاسلام والعلمانية... ص ٨١

د د کهن، تارادهیه کی باش یارمه تی بوډ بۆ شوو پرژدهیه یی بیرى نه ته وایه تی، واته ههـر مسیحیه کان بهر پرس نین لهو سه ره هلدانه به شیکی نیسلا میش لیبی بهر پر سیاره .
 شهو زۆر به کورتی باسی سه ره هلدانى ههردوو ته یاری نه ته وه گهـری له نیو تورک و
 عهـره بمان باس کرد، بزانیـن سهـر جهـم کاریگهـریان چی دهـبی لهـسهـر سهـرهـهلدانى کوردایه تی.

بیری نه ته وایه تی و کوردایه تی

له وهو پێش بۆمان ده رکهوت که سه ره تای نه ته وایه تی له سه ده دی (١٨) له نه وروپا
 ههـری ههـلدا بهـلام له کۆتایی سه ده دی (١٩) به پرونی خۆی له ده ولت خهـم لاند، ههـر
 له ویشرا بۆ جیهانی نیسلا می هینرا، یه کهم جاریش تورک و عهـره ب وهـریان گرت له سهـر
 دهستی خهـلکی تر، نه وانه ی شهو بیرد نه ته وایه تی هینا ناو تورک و عهـره ب له خۆیان
 نه بوو، پێش ده وایه تی بۆ شهو ههـنگاهه گوزارش له پێشکه وتویی و شارستانی نه کرد، یان
 قازانجیان کردبی، له لایه کی تریش مهـرج نیه نه وانه ی به درهـنگه وه هاتبه سهـر شهو بیر و
 پهـوته دواکه وتوو بن، له راستیدا میلیله تانی فارس و چهـرکهـس و ئۆردۆ و پشتۆو کۆری و
 ژاپۆنی و مالیزی ... تا شهو ساتهـش (واکو تاییه) شهو بیر هیان وهـرنه گرت، بهـلام کورد
 کێشه که ی درێژه ی کیشا بۆیه شهو بیرد نه ته وایه تی به ناوی کوردایه تی بۆ دروست بوو،
 شهو دهـش له نهـشاره زایی و دواکه وته یی نه بوو، شهو هتا به شیکی گرنگی دامهـزێنهـری بیرى
 تورکایه تی تۆزانی کورد بوینه، (٢) له (٤) دامهـزێنهـره که ی (اتحاد الترقی) کورد بوینه ^{٨٢}
 د. عبدالله جووت، د. نیسحاق سکوتلی، زیا ئەلب کۆک، عصمت ئینینۆ... زۆری تریش،
 به پیتی ههـندیک سهـرچاوه شهو ی بناغه ی په یوهـندی نیوان شهـلمانیاو عوسمانی ریکخهـست
 وله دوایدا پێکه وه که وخته بهـره یه کی جهـنگ شریف پاشای کورد بوو، شهو ی پیتی لاتینی
 هینا ناو عوسمانی ههـر کورد بوو (د. عبدالله جودت) بوو. له راستیدا شهو پیاوه مونهـزیری
 تورکیای نوی بوو نه که مستهـفا کمال، پهـوشهـنیرانی تورک و عهـره ب که میک له پێش
 سه ده دی (٢٠) بیروباوهـری نه ته وایه تی یان له نیو بلاو ببۆو، شهوانه به هۆی به هاونهـریتی
 به دهـوی و کهـلتووی بیابانی ههـردوو لایان جوړیک له دهـمارگیری خێله کیان ههـر ههـبووه

^{٨٢} - دامهـزێنهـره کان بریتی یون له دهـعبالله جودت له عریکیر له دایک بوو، نیسحاق سکوتلی له دیارهـکهـر، نیرا هیم تهـمۆ- نهـرناوتی، محمـد رشید چهـرکه سی.

نه‌گهر به‌های ئاین ناماده نه‌بووبی وهك (ابن خلدوون) و (د.علی وه‌ردی) گۆته‌نی، له‌و سه‌رو به‌ریش ئاین زۆر له‌ پاشه‌كشه‌ بوو، بۆیه‌ دیسان فاكته‌ره‌ شاقوولییه‌كان به‌ خێرایه‌ جێی فاكته‌ره‌ ناسۆیه‌یه‌كانی گرتوه‌، نه‌و بیره‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ی توركی و عه‌ره‌بی له‌ داهێنانی عوسمانی نه‌بوو، ته‌واو به‌ پێچه‌وانه‌ی تیگه‌یشتنی به‌شێك له‌ پۆشه‌نیرانی كورد، به‌لكو نه‌و بیره‌ دژ به‌ عوسمانی بوو، له‌ هه‌ردوولا ئێی یاخی بون و بیرى توركایه‌تی له‌ سالی ۱۹۰۸ ئینقلابیان به‌سه‌ر عوسمانی كرد و له‌ دواى نه‌و میژووه‌ هه‌ر به‌ ناو (عوسمانی) و (سولتان) مابون، نه‌گینا ده‌سه‌لات له‌ ده‌ست نه‌نوه‌ و جمال و ته‌لعت بوو كه‌ هه‌رسیكیان سه‌ركرده‌ی ئیتحاد الترقی بون، نه‌وانه‌ش پێش تر به‌ ناوی تر به‌شێك له‌ عه‌ره‌ب و كوردی عه‌لمانیان هه‌لخه‌له‌تاند بوو له‌ گه‌لیان بون، تا له‌ دواى ئینقلابه‌كه‌ نینجا دیوی ناوه‌ه‌یان ده‌ركه‌وت كه‌ توركایه‌تی، عه‌دامین زه‌گی به‌گ له‌ پێشه‌کی كتیبه‌ به‌ناوبانگه‌کی (كوردستان و كورد) ده‌لێ ئیمه‌ هه‌ستمان به‌ خو‌ نه‌ده‌كرد كوردین هه‌تا ئیتحاده‌یه‌كان بانگه‌شه‌ی توركایه‌تیان نه‌كرد، ئنجا ئیمه‌ش به‌ خو‌ كه‌وتین، له‌ نێو كورد له‌ كاردانه‌وه‌ی دا له‌ لایه‌ن (شیخ عبدالقادر شمیانی، ذو الكفل، نه‌مین عالی به‌درخان، ...) حزبیکی هاوشیوه‌یان له‌ ۱۹۰۸/۱۰/۲ دروستكرد به‌ناوی (ته‌عالی و ترقی كورد جمعیته‌له‌) ... به‌لام هێشتا زۆر سه‌هه‌تا بوو، به‌لام ده‌توانین نه‌و میژووه‌ بكه‌ینه‌ بنچینه‌ و هه‌مو لایه‌ك له‌ به‌لگه‌نامه‌كانی به‌ریتانی^{۸۲}، عوسمانی، نه‌رمه‌نی، رووسی، فرنسی..... هه‌روه‌ها میژوو نووسه‌ كورده‌كان هه‌ر هه‌مو لایه‌نگری عه‌دامین زه‌گی به‌گ ده‌كهن، كه‌ سه‌ره‌تای بیرى كوردایه‌تی له‌ نێو پۆشه‌نیران له‌ دواى سالی ۱۹۰۸ چه‌كه‌ره‌ی كردوو، له‌ پێش نه‌و میژوووه‌ كێشه‌و ناكۆکی و چه‌وسانه‌وه‌ی پێچه‌وانه‌، داگیرکاری و داگیرکاری پێچه‌وانه‌.....هه‌بووه‌، سولتان و والی

٨٢- له‌به‌لگه‌نامه‌ی بریتانی ۱۹۱۱ ی كتیپی (كوردو كوردستان له‌ به‌لگه‌نامه‌ی بریتانی)ته‌وناوه‌ی تیا دا هاتوه‌: مسته‌فا باه‌زاده‌ی كۆنه‌ والی حه‌یازه‌، دووگوری سیدعبدالقادر، هه‌مدی به‌گی مه‌ته‌سه‌ریف، میجه‌ر سلیمانی نوری به‌گ، میجه‌ر نه‌مین به‌گ، د. محمدشوكری به‌گ، عه‌لیشان به‌گ له‌ نه‌شرانی قۆجگیریه‌، علی مسته‌فای به‌گزاده‌، مه‌ولانزاده‌ رفعت به‌گ، پروفیسۆر محمدنوریه‌ فه‌ندی، جنه‌رال حمیدی پاشا، جنه‌رال مسته‌فاپاشای یامۆلكی - سه‌رزگی نه‌و داگایه‌ بوو، كه‌ خوكمی له‌سێداره‌دانێ بۆ كمال ته‌ئاتورك ده‌ركرد.

٨٣- FO ۱۹۶/۲۳۱۷ ملحق في تقرير السيد هيد، ۲ كانون الثاني ۱۹۰۹... أن هذا الاجتماع مغزى واضح وهو ان النادي الكردي أقوى بكثير من فرع الاتحاد والترقي في ديار بكر الذي بدأ يفقد الكثير من اتباعها هنا. وفي الخامس من هذا الشهر غادر حاجي مقصود بيك ديار بكر متوجها الى مكة، وحسب المعلومات الموجودة عند روجيديدشيان، هناك مؤتمر تعقد هناك لبقاء الاشراف في الامبراطورية العثمانية لمناقشة الاوضاع الجديدة في الدولة العثمانية. وحسب رأي روجيديدشيان دروغومان (مترجم-القنصل الرسمي) أن النمو الكبير للحركة الكردية مؤخرا يعود الى عدم تحمس الكرد للنظام الجديد(مه‌به‌ستی ئیتحادوله‌ره‌ده‌یه‌م ع).

خراپ هه‌بووه، چه‌وسانه‌وهی چینیایه‌تی و ده‌سه‌لاتی زۆرداری و بگره تالان و سووتان هه‌موی هه‌بووه، هه‌م کورد پیتی کراوه هه‌م کوردیش له گه‌ل خه‌لکی تر کردوویه‌تی و جاریش وابوه‌خۆیه‌خۆش کراوه، عه‌شیره‌ته‌ک له گه‌ل عه‌شیره‌ته‌کی تر، جینشینیک له گه‌ل یه‌کی تر، سه‌رده‌مه‌که وابوو نه‌ک هه‌ر بۆ کورد بۆ هه‌مولایک، نه‌وه‌ی نه‌بوو داگیرکاری و چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی بوو، به‌ سه‌رباز و به‌ریرسه‌کانی عوسمانی نه‌ده‌وترا تورک، نه‌گه‌ر زۆر ڕقیشیان لی بونایه له ناو کورد به‌ سه‌ربازه‌کانیان ده‌ووت (جل خواره‌کان) یان (گورگه‌ بۆره‌کان)، به‌ سه‌ فرمانبه‌ره‌ گه‌وره‌کانیشیان ده‌ووت نه‌فهندی، کۆمه‌لێک خه‌لک (نه‌فهنده‌کان) به‌ ڕۆژئاوا و نه‌زمونه‌کانی ئه‌لمانیا و ئیتالیا و شۆرش فهره‌نسی کاریگه‌ر بون، هه‌ر له‌سه‌ر نه‌و بنچینه‌یه‌ش سیسته‌می عوسمانیان له‌ ویلایاته‌وه‌ وەرچه‌رخانده‌ سیسته‌می ناوه‌ندی و زیاتر گرنگی به‌و والیانه‌ درا، که‌ باجی چاک کۆده‌که‌نه‌وه، بووه‌ سه‌رده‌می ماداییه‌تی و له‌و ده‌میش ده‌ستکرا به‌ ململانی ئه‌لمانیا و به‌ریتانیا و فرنسا و ڕوسیا له‌سه‌ر میراتی عوسمانی، قه‌یسه‌ر ناوی له‌ عوسمانی نا (ده‌وله‌ته‌ نه‌خۆشه‌که‌)، ده‌وله‌ت و ده‌سه‌لات له‌ سه‌ر بنچینه‌ی نه‌ته‌وه‌ی سه‌ر ده‌ست و بن ده‌ست نه‌بوو، بۆیه‌ش له‌ به‌رامبه‌ردا هه‌ست و خه‌یالی نه‌ته‌وايه‌تی و بیر نه‌ته‌وه‌یه‌تی... نه‌بووه، له‌ ناو کوردیش تا سه‌رده‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌م له‌ شیعر و گۆرانی و نووسین و جموجۆلی سیاسیی کۆمه‌لایه‌تی نه‌و په‌هه‌نده‌ به‌دی ناکه‌ی، ڕاپه‌رین و میرنشینه‌کانیش به‌ ناوی کوردایه‌تی نه‌بووه، غومیه‌کی یه‌ک لاکه‌روه‌ هه‌یه‌ سه‌باره‌ت به‌ (شه‌ریف پاشا) چونکه‌ نه‌و پیاوه‌ هه‌یمای کوردایه‌تی بووه، نوێنه‌ری کورد بووه له‌ نیو ده‌وله‌تی، که‌ باسی شریف پاشا ده‌کری و هه‌ک وایه‌ باسی میژووی کوردایه‌تی بکه‌ی، نه‌و پیاوه‌ له‌و کاته‌ی گۆقاریکی ده‌رده‌کرد به‌ ناوی (مشروتییه)^{٨٤} له‌و گۆقاره‌دا باسی بابته‌ی گرنگی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی و میژوویی تیا‌دا کراوه، که‌چی هه‌تا ژماره‌ (٤٧)ی سالی ١٩٠٣ ئینجا نه‌و باسانه‌ی کوردایه‌تی و کیشه‌ی نه‌ته‌وايه‌تی کوردی هاتۆته‌ نیوگۆقاره‌که‌، به‌شیکی زۆری نه‌کادیمیای کوردی پێیان وایه‌ شریف پاشا یه‌که‌م دامه‌زرێنه‌ری کوردایه‌تی ده‌وله‌تی

^{٨٤} - مه‌شروتییه نه‌و بزوتنه‌وه‌یه‌ بوو که‌ داوا‌ی ده‌ستوری بۆ ده‌وله‌تی عوسمانی ده‌کرد و هه‌ک نه‌وریا.

سەرانشەری کوردستانە^{۸۵}، گومان لەوە نیه یەكەم دامەزریتهری بیرى کوردایهتی شیخ عبید اللهی نه‌ری بو‌ه له کۆتایی سەده‌ی ۱۹ - که خۆی له داوای یه‌ک‌خستنی سیاسى کوردستان ده‌نۆتینیت (وه‌ک ب‌سمارک و نه‌لمانیا)، بۆ‌دنسیایی پروانه نه‌و به‌ل‌گه‌نامه‌یه‌ی به‌ریتانیا له‌ خواروو^{۸۶}، هه‌رچى به‌ل‌گه‌نامه‌کانى نه‌رمه‌نیه به‌ جۆریکی تر لایه‌نگری نه‌و راستیه ده‌کات، تیایدا هاتوه که (یه‌کیتى کورد) به‌ رابه‌رایه‌تى (شیخ عبیدالله نه‌ری) له‌ سالی ۱۸۸۰ دروست بو‌وه بۆ یه‌ک‌خستنه‌وه‌ی هه‌مو کوردستان^{۸۷}، له‌لایه‌کی تریش له‌سالی ۱۹۰۷ له‌شارى ده‌ۆک له‌مالی شیخ محمد بریف‌کانی له‌کۆبون‌وه‌یه‌کی فراوان (په‌یوه‌ندی کورد) به‌سه‌رو‌کایه‌تى شیخ عبدالسلام راگه‌یه‌تراو تیایدا خواسته‌کانى کوردی به‌رجه‌سته‌کرا له (۷) ماده^{۸۸}، له‌وه‌سیه‌تنامه‌کانى شیخ سعیدی نه‌وره‌سى (گه‌وه‌رى ۳) له‌باره‌ی نه‌ته‌وايه‌تى هاتوه: (نه‌ته‌وايه‌تى کومه‌هنده‌ک خسه‌لتین تاييه‌ت هه‌نه وه‌روه‌سا یین به‌رى مه‌مال ناهاى کرین هه‌رده‌م بیره‌اتنین وان و جا کى وقه‌نجییت وان ماینه لده‌ژ مه، دفتیت ئەم گيانی نه‌ته‌وايه‌تیى^{۸۹} ب‌پارێژین هه‌تا گيانی وان جانه‌مه‌رگان د‌گوریت وان دا دلخوش و کامه‌ران بیست)^{۹۰}، هه‌ر هه‌موشیان داوای جی به‌ جی کردنى ته‌واوی شریعه‌تى ئیسلامیان ده‌کرد، نه‌وانه مانیفیستی کوردایه‌تین به‌ هه‌مو پێوانه‌یه‌ک.

^{۸۵} - نه‌نانه‌ت ده‌ فەرهاد پیربال توژینه‌وه‌یه‌کی هه‌یه به‌ناوی (شەریف پاشا ۱۸۶۵-۱۹۰۱) ده‌لى شەریف پاشا یه‌که‌مین سیاسه‌ت‌ده‌اری

کوردبو‌وه‌که‌ داوای ده‌وله‌تیکی سه‌ره‌بخۆی بۆ کورد کرد

^{۸۶} - لقاء تاريخي فريد مع الشيخ عبيدالله النهري FO ٦٠\ ٤٤١ تيريز ١٨٨١\١٠\١٩ وزارة الخارجية، رقم الملف ٤٤١\١٦٠ رقم الوثيقة ٢٣، سري للغاية سيدي ابرل اوف كرافلسيق وان اشرت في المذكرة رقم ٢٧ إلى موضوع الشيخ عبيد الله... ثم سالت الشيخ عن برنامجنا فاجاب بأنه يريد إعادة تنظيم كردستان وتوحيده تحت حكمه كامارة مستقلة. وقتل متسانلا ركيف يفكر الشيخ في تنفيذ هذه الفكرة فرد الشيخ قاتلا" لن الحكومتين الايرانية والعثمانية أساءتا معاملة الكرد" أما بالنسبة للحكومة العثمانية فأنها لم تقدر حسن نواياه وأدعى الشيخ أيضا أن كردستان تحتاج إلى إدارة تحكمها بقبضة حديدية وليس هنالك شخص يفهم هذه الحقيقة أكثر منه....

^{۸۷} - له‌ سالی ۱۸۸۰ له‌نه‌ری کۆبون‌وه‌یه‌کی فراوان بۆ سه‌رو‌ک ب‌ه‌شیره‌ت و که‌سایه‌تیه‌کان کراو تیایدا شیخ گوتاریکی ناینی و سیاسى خوژنده‌وه‌ روتی: پیش نزیکه‌ی ۶۰ هه‌ده‌ عوسمانی ده‌سه‌لاتی گرتۆته ده‌ست بۆ ده‌نگ ب‌وین به‌لام تیس‌تا به‌وه‌ عمل‌نیه‌ت ده‌روا هه‌مه‌ن تێک ده‌چیت، کاتى یه‌که‌کرتان هاتوه، به‌و شێویه‌ کۆمه‌له‌ی کورد له‌وێ راگه‌یه‌نرا، بۆ زیاتر برپاوه: جیلی جلیل - الإنتفاضه و خالفین - صراع علی کوردستان و الکورد والدوله العثمانیه.

^{۸۸} - برپاوه: (الکورد والدوله العثمانیه - محمدزکی برپاوی) و (امارة به‌ذینان س‌مدیق الدملوجی) - هه‌ر له‌ویش نامه‌یه‌کی ۷ ماده‌ی وه‌ک داخرا‌یه‌کانی کورد بۆ نه‌سه‌مه‌بۆل ده‌نێرن و کۆتیه‌کیش بۆ شریف پاشا ده‌نێرن.

^{۸۹} - تێبینیه‌کی کرێک: مانای کوردایه‌تى هاتوای ع‌روبه‌و تو‌رک‌جیایه‌تى نیه، چونکه نه‌وان کێشه‌ی نه‌ته‌وه‌ییان نیه نیشتمانیان پارچه‌ کرایین ورۆژانه زولی نه‌ته‌وه‌یی بیسین، بۆیه نه‌وه‌ی نه‌وان ره‌گه‌زه‌یه‌ریه‌یه، وۆژێک له‌ وۆژان کورد زرگ‌ار بیست و کوردایه‌تى ب‌کا نه‌وه‌ دیه‌نی ناشرینه‌و نه‌و کاتى نه‌و نویسه‌نی نیشه‌و نه‌و وه‌سیه‌تنامه‌ی سعید نه‌وره‌سى وۆژری تر ده‌سته‌ پالێشت بۆ ره‌گه‌زه‌یه‌ریه‌تى نه‌که‌ر مه‌ش‌وو نویسه‌کی زۆر ورد قو‌ناغی خۆی بۆ دیاری نه‌کا.

^{۹۰} - س‌ی گه‌وه‌ره‌ن له‌ شێوه‌ی ۳ وه‌سیه‌تنامه‌ی شیخ سعیدی نه‌وره‌سى که‌له‌ ژ: ۱ ی وۆژنامه‌ی (ته‌عه‌الی و ته‌ره‌دی) سالی ۱۹۰۸ به‌لارکرایه‌وه، هه‌ر نه‌و سالیش (یه‌کیتى محمد)ی دروست کرد.

دوای ئەوا بە سود وەرگرتن لە یاسای (الجمعيات) ی عوسمانی، کە لە ١٩٠٩/٨/٣ دەرجوو کۆمەڵێک ڕێکخراو دەستە و کۆمەڵەی سیاسی سەریان هەڵدالە کتییی (ناسنامە ی حزبە کوردستانیەکان) تۆمارمان کردوون، هەروەها لە بەلگەنامەکانی بەریتانی و فرەنسی ناوی دەستە یەک لە کۆمەڵا و ڕێکخراوی سیاسی و ناسنامە ی تر بەو شێوە هاتووە: کۆمەڵەی عەزم (دەلێ لە سالی ١٩٠٠ز دروست بوو لە ئەستەمبۆل بە سەرۆکایەتی نەحمەد رامز، بەشیکی تر دەلین لە قاهیرە دروست بوو بە سەرۆکایەتی فکری دیار بە کری، جەمعیەتی نەشری مەعاریفی کورد لە ١٩١٢/٧/١٧ ئەستەمبۆل - عبد الرحمن بدرخان، کۆمەڵەی تیرشاد لە نەرزەدروم، کۆمەڵەی دیفاع لە هەزاران، کۆمەڵەی برسیان، کۆمەڵەی دۆستایەتی کورد، جەمعیەتی هێفی کورد، کوردستان محبی جمعیتلر - د نوری دەرسیمی، کۆمەڵەی جیهانزانی، کورد ئیستقلال قومیهتی، جەمعیەتی تەعالی کورد - لە ١٢/١٧/١٩١٨ بە سەرۆکایەتی شیخ عبدالقادر دروست بوو لە گەل تەعالی و ترەقی سەرورو جیا یە نەگەر چی بە هەمان ناو سەرکردەش بوو، لە بەلگەنامە یەکی تر باسی کۆمەڵە یەکی تر بە ناوی (هاوکاری) لە خوار دە بەلگەنامە کە یە ^{٨٩}، لە گەل زۆری تر.

^{٨٩} - میثاق مقترح للجمعيات الكردية تم صياغة المشروع التالي في بيت اسماعيل افندي في رواندوز و بمساعدة الأشخاص التالية في صيف عام ١٩٢٦ سيد طه أمين افندي رواندوزي الذي كان في اجازة محمد افندي، مدير المالية (رفضت وزارة الداخلية اعطاء الرخصة لفتح الجمعية على اساس الميثاق المقترح أدناه:

١- يسمى الجمعية "هاوکاری - (Sociability - جمعية التضامن الاجتماعي) تسعى الجمعية لنشر الثقافة المتعلقة باللغة الكردية، و التاريخ الكردي و تطوير الشخصية الكردية و تمتنع من الخوض في السياسة.

٢- تكون مقر الجمعية حيشا تتواجد اكثرة الأعضاء و ان الأعضاء المتواجدين في المناط الأخرى يتبعون توجيهات المقر.

٣- تكون الهيئة الإدارية في المقر و في مراكز الفروع من:

سەرھەتا یەکی کوردایەتی (کوردو عوسمانی لە جەنگی جیهانی یەکەم)

پیشتر باسی نه‌وه‌مان کرد که عوسمانی له سه‌رده‌تای سه‌ده‌ی (۱۹) ده‌ستی کرد به ته‌قه‌لای هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌ ئۆتۆنۆمی و کۆنفیدرالیه جیاجیاکانی سیسته‌می ویلايات، نه‌وه‌ش له چوارچۆه‌ی نه‌وه‌زمونه‌ عه‌لمانیه‌ ناوه‌ندی له نه‌ه‌روپا هه‌نایه‌وه‌، هه‌روه‌ك به راشكاوانه‌تر له وه‌سه‌ته‌کانی مدحت پاشا هاتبوو : له‌وه‌تره‌یه‌ی ۱۸۵۰ به دواوه‌ باری نیداری و سیاسیی ده‌وله‌تی عوسمانی به‌پیتی نه‌خشه‌ی کاری نوێیان گۆرا، له ۱۸۵۶ ده‌وله‌تی عوسمانی چو‌نه‌ناو خانواده‌ی نه‌ه‌روپیی ... له‌گه‌ل زۆر هونگاوی تر^{۹۰} نه‌گه‌نا پیشتر له‌مرکزیه‌کی راسته‌قینه‌ هه‌بوو، سه‌رجه‌م ویلايه‌ته‌کانی عوسمانی گه‌یشته‌وه ۳۲ ویلايه‌ت، ویلايه‌ته‌کانی وان و به‌دلیس و نامه‌د و ... یه‌كه‌رخان و به‌ ناوی نیاله‌تی کوردستان، دوا نه‌خشه‌ی عوسمانی که له‌ ۱۸۹۳ دوايش له‌ سالی ۱۸۹۶ له‌ سه‌رده‌می عبدالحمید ده‌رچوو ده‌سه‌ر ویلايه‌ته‌کانی کوردستان چوار به‌ نه‌ندازه‌ی عێراق دیایکراوه‌ له‌ ژێر ناوی کوردستان، که‌واته‌ له‌سه‌رده‌مه‌ هه‌ره‌ خراپه‌که‌ی عوسمانی چ له‌سه‌ر نه‌خشه‌ چ له‌سه‌رزه‌مین کورد ناماده‌یه‌کی فراونیی هه‌بووه‌، سه‌ره‌ۆکی نه‌نجومه‌نی ده‌وله‌ت شیخ عبدالقادر شمزینی کورد بوو، پیشتریش شیخ عبیداللهی باوکی دووه‌مین که‌سایه‌تی نیو عوسمانی بوو له‌ دوا‌ی سوڵتان، دووه‌مین ده‌وله‌مه‌ندی عوسمانی ئیبراهیم میلیلی پاشای کورد بوو، وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی سعید پاشای بارکی شریف پاشای خه‌ندان بوو، جه‌نرال هارندی پاشا وه‌زیری جه‌نگی عوسمانی بوه^{۹۱}، داودپاشا حه‌یدره‌ی ج وه‌زیری ده‌ره‌وه‌، حمیدی بابان و ئیبراهیم حیدری و زۆربه‌ی شیخ الاسلامه‌کانی عوسمانی له‌ بنه‌مه‌اله‌ی حیدری و به‌تلیسی

٢- له وسمه گانې محدث پاشا بڼه اتحاد تروقي به چې هيټيزوله وسمه تناسمي ٢ و ١٥٤ دې توندو تيږو ميگافيلي بن له سياست، له ١٧٤٧ز څو ناماده بگنه بڼه ښاغلب... دوقې نډو وسمه نامانه له کتبيتي (بني مرجه - صوة الرجل الرضي ص ٤٦ بخوښه وه، محدث پاشا بهر ډيرو بڼو چرته له سالي ١٨٧٢هـ بڼه سدرې نغزهمي عرسماني.

٩- بروانه: الإسلام والعلمانية.. ص ٣٢

١١- حركة الشيخ سعيد بيران: ١٩٢٥. وزارة الخارجية الأميركية الوثائق الدبلوماسية الرية المنشورة الشرق الأوسط العراق -منشورات الجامعة الأميركية، القنصلية الأميركية ، أثينا، يونان ٢٤ -أيلول ١٩٢٥ الموضوع:تحرركات معادية للترك في كردستان الى وزير شؤون الخارجية، واشنطن يشرفي ان ابعت اليكم المعلومات التي وصلتنا من الجنرال الكردي هاندي باشا، وزير الحرية السابق في الدولة العثمانية الذي نفا، مصطفى كمال بعد استلام السلطة وذلك لكونه خصما قويا،

نهو نیراھیم حیدر دیر ۳ جار ھەلبژێردراوە، بۆ یۆستی شیخ الإسلام. بڕوانە: القومیە الکوردیە و دعبداڵە جودت ص ۷۷

ونامیدی بووینه، حمدی پاشا رابه‌ری گشتی ده‌ریایی بوو، داود پاشا جیگری به‌حری گشتی بوو، مسته‌فا زیهنی والی حیجاز بوو حسین فکری پاشا والی کۆسۆقا بوو، نه‌سهرده‌می سولتان سلیمانی قانونی ابو سعوده فهندی ۳۰سال شیخ لئیسلام بوو، نه‌هه‌ندی سه‌رچاوه باس له‌وه ده‌کا هه‌ریه‌که له شیخ عبیدالله ونه‌وره‌سی و مالی بدرخان پالیوراوی جینشیننی خیلافه‌ت بون^{۹۲}، په‌یکه‌ری عوسمانی که‌متر تورکی تیدا بوو، هه‌تا نیتحاد والترقی له ۱۹۰۸ ده‌سه‌لاتیان گرتنه ده‌ست تنجا ته‌قه‌لای نه‌وه‌یان کرد نه‌و په‌یکه‌ره به‌تورک بکه‌ن، لازاریف وکۆتلۆف زۆر به‌ووردی باس له‌و فشارانه ده‌که‌ن که نه‌لایه‌ن نیتحادی وتۆرانیه‌کان خرابود سه‌ر سولتان عبدالحمید تا کورد له‌ عوسمانی دوور خاته‌وه^{۹۳}، ده‌توانین بڵین له‌ باره هه‌ره خراپه‌کانی عوسمانیش باری سیاسی کورد باش تر بوو (به‌به‌راورد) له‌گه‌ل دوا‌ی نه‌مانی عوسمانی، زل هێژد جیهانیه‌کان وه‌ک درنهدی گوشت خۆر له‌ ده‌ره‌وه‌ی عوسمانی وه‌ستابون بۆ نه‌وه‌ی بکه‌وی و ده‌ست به‌ خواردنی بکه‌ن(وه‌ک سولتان حه‌مید گوته‌نی)، به‌لام به‌ریتانیا زیاتر له‌ هه‌موان ده‌یویست به‌ تاقی ته‌نها ده‌ست به‌سه‌ر میراته‌که‌ی دابگری و به‌ هه‌مو جوړیک ده‌ستی خسته‌بووه نیو عوسمانی، پۆلێکی گرنگی بینی له‌ سه‌رکو‌تکردنی ده‌سه‌لاتی کوردی به‌ تایبه‌تی هێرشه‌ هاوبه‌شه‌که‌ی میری سۆران و محمد پاشای میسر بۆ سه‌ر نه‌سته‌مبۆل، له‌ هند نه‌و مه‌سه‌له‌یه له‌ باردی به‌ریتانیا به‌ ناوبانگ بوو ده‌یانوت، نه‌گه‌ر دوو ماسی له‌ ناو ده‌ریا به‌ شه‌ر هاتن ده‌ستی به‌ریتانیای تیدا،ه، قونسوله‌کانی ده‌سه‌لاتی زۆریان په‌یدا کردبوو، به‌رپرسانی نیتحاد و الترقی ده‌ستیان کرد به‌ ویلایه‌ت و زه‌وی فرۆشتن، روبا‌ری دیجله‌یان به‌ ۲۵۰۰۰۰لیره^{۹۴} فرۆشته (کۆمپانیای لینجی) به‌ریتانیا، ویلایه‌ته‌کانی روملی (نه‌هروپا) به‌ره‌ به‌ره‌ فرۆشان، ویلایه‌تی ته‌رابلوس (لیبیای نیستا) به‌ دوو به‌له‌می جه‌نگی فرۆشرا به‌ ئیتالیا^{۹۵} و دوا‌یش دوو به‌له‌مه‌که‌شی نه‌دانی، له‌وه سه‌رده‌مه‌ که‌رین و فرۆشتنی وڵات به‌ ته‌وا‌وی هه‌بوو، نه‌مهریکا فلیپینی به‌ ۲۰ملیۆن دۆلار له‌ ئیسپانیا ک‌ری، سه‌ره‌تای نه‌مهریکا ۱۳

^{۹۲} - بروه‌نه:ه‌شاهیر کوره‌وکوردستان نه‌مین زکی به‌گ، معجم اعلام الکورد،

^{۹۳} - بروه‌نه: دراسات فی الح‌رکه‌ الکوردیه‌ المعاصره ..ص۱۶۸-۱۵۰

^{۹۴} - له‌ چه‌ند سه‌رچاوه‌یه‌ک هاتوه‌ ده‌لێن : کاشی کیشه‌ دوست بوو له‌ نیوان بریتانیاو عوسمانی ناخۆ عوسمانیه‌کان (نیتحادیه‌کان) دیجله‌یان فرۆشته‌ یان فورات، له‌ تۆمارگه‌که‌ی خۆیان نه‌یان دۆزیه‌وه، به‌ریتانیا نه‌وه‌ی قۆزته‌وه‌ وتی هه‌ره‌دو‌گم ک‌ریه‌.

^{۹۵} - بروه‌نه: الإسلام والعلمانية و اثرهما فی نشأة الدولة العراقية الحديثة ص۷۷

ويلایهت بوو زۆریه ی نهو ویلایهتاته ی نیتسا به پاره کریه وه، یههودیه کانیش پیش تر ههولیان له گهڵ سلطان عبدالحمید دابوو بۆ کریتی فلسطین بهلام قایل نهبوو، یههودیه کان ههنده چاو ترستین بیون لهو جهنگه ی سهلاح الدین ئاواش عوسمانلی لاوز ببوو نهده ویران دهست بۆ فلسطین درێژ بکهن، بهلکو دهیان ویست له رێی کرین وفروشتن بگه نه فلسطین، له نامهیه کی^{۹۶} سولتان عبدالحمید بۆ شیخ محمود نهبو شامه دهلی: یههودیه کان بری ۱۵۰ ملیۆن لیره^{۹۷} نینکلیزیان پێدام تا سنجاقی قودسیان پێ بدهم، دوا ی نیتحادیه کان به ۴۰۰،۰ لیره قایل بون^{۹۸}

له ئه وروپاش شه ره مله یه کی زۆر به هیژ له سه ر بازار و موسته عمه ره دروست ببوو، له گهڵ کۆمه لێک هۆی تر ناکوکیه کی خهست له سه رهتای سه ده ی (۲۰) دهستی پێکردبوو، تا له رۆژی ۱۹۱۴/۶/۲۸ به دهستی (پرانسیب) ی قوتابییه کی سربی که سه ر به ریکخراوی (له پ ره شه کان) بوو جێنشینی نه مسا (ئه رشیدۆک فرنیسیس فردیناند) وهاسه ره که یان تیروړ کرد و شه ره هه لگیرسا، نه لمانیا و نه مسا و مه جه ر و بولگاریا ودوایش عوسمانی له

^{۹۶} - دهقی نامه که: بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين وأفضل الصلاة وأتم التسليم على سيدنا محمد رسول رب العالمين وعلى آله وصحبه أجمعين والتابعين إلى يوم الدين.

أرفع عريضتي هذه إلى شيخ الطريقة العلية الشاذلية، إلى مفيض الروح والحياة، وإلى شيخ أهل عصره الشيخ محمود أفندي أبي الشامات، وأقبل يديه المباركتين راجياً دعواته الصالحة. بعد تقديم احترامي أعرض أنني تلقيت كتابكم الموزع في ۲۲ مایس من السنة الحالية، وحمدت المولى وشكرته أنكم بصحة وسلامة دأتمتین. سيدي: إنني بتوفيق الله تعالى مداوم على قراءة الأوراد الشاذلية ليلاً ونهاراً، وأعرض أنني مازلت متعجباً لدعواتكم القلبية بصورة دائمة. بعد هذه المقدمة أعرض لرشاتكم وإلى أمثالكم أصحاب السماحة والعقول السليمة المسألة المهمة الآتية كإمانة في ذمة التاريخ:

إنني لم أقبل عن الخلافة الإسلامية لسبب ما، سوى أنني - بسبب المضايقة من رؤساء جمعية الاتحاد المعروفة باسم (جین تورک) وتهديدهم - اضطررت وأجبرت على ترك الخلافة. إن هؤلاء الاتحاديين قد أصروا وأصرأوا علي بأن أصادق على تأسيس وطن قومي لليهود في الأرض المقدسة (فلسطين)، ورغم إصرارهم فلم أقبل بصورة قطعية هذا التكليف، وأخيراً وعدوا بتقديم ۱۵۰ مائة وخمسين مليون ليرة إنجليزية ذهباً، فرفضت هذا التكليف بصورة قطعية أيضاً، وأجبتهم بهذا الجواب القطعي الآتي: (إنكم لو دفعتم ملء الأرض ذهباً - فضلاً عن ۱۵۰ مائة وخمسين مليون ليرة إنجليزية ذهباً فلن أقبل بتكليفكم هذا بوجه قطعي، لقد خدمت الملة الإسلامية والمحمدية ما يزيد عن ثلاثين سنة فلم أجد صحائف المسلمين أباني وأجدادي من السلاطين والخلفاء العثمانيين، لهذا لن أقبل تكليفكم بوجه قطعي أيضاً). وبعد جوابي القطعي اتفقوا على خلعي، وأبلغوني أنهم سيعدونني إلى (سلانيك) فقبلت بهذا التكليف الأخير. هذا وحمدت المولى وأحمدت أنني لم أقبل بأن ألطخ الدولة العثمانية والعالم الإسلامي بهذا العار الأبدي الناشئ عن تكليفهم بإقامة دولة يهودية في الأراضي المقدسة فلسطين... وقد كان بعد ذلك ما كان، ولذا فإنني أكرر الحمد والشأن على الله المتعال، وأعتقد أن ما عرضته كان في هذا الموضوع الهام، وبه أختتم رسالتي هذه. أتم بديكم المباركتين، وأرجو واسترحم أن تتفضلوا بقول احترامي سلامي على جميع الإخوان والأصدقاء.

يا أستاذي المعظم لقد أظلت عليكم التحية، ولكن دفعني لهذه الإطالة أن نخط ساحتكم علماً، ونخط جماعتكم بذلك علماً أيضاً. والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته.

في ۲۲ أيلول ۱۳۲۹

خادم المسلمين

عبد الحميد بن عبد المجيد

^{۹۷} - پارێ بریتانی نوو کاتیش جونه یی نیتسه لینی بوو، له دهقی نامه کی تیۆدۆر هرتزل بۆ سولتان باس له (جونه یه) دهکاو دهلی سالانه یهک ملیۆنت دهدهینی نه که ره به پێی یاسای نیر دهوله تی سه ره به خۆی بدیه یه هودیه کانی فلسطین.

^{۹۸} - له کتیبی (اليهود والدولة العثمانية) دهلی: فلسطین به دوو سینه لیره فروشرا.

لایه ک بون، ولانی تهوهریان پی ده کوئن، فرسا و بهریتانیا و روسیا و... ولانی هاوپه یانیان پی ده گوئن، دواى دوو دلّیه کی زور (ته نوهر پاشا) برپاری دا له ۱۹۱۴/۱۰/۲۹ بچیتته ناو جهنگ له قازانجی ولانی تهوهره بی نهو هی پرس به سولتان بکات، یه کهم کاردانه وه بهریتانیا له ویلایه تی به سره هیترشی هیتایه سمر عوسمانی و هیزه کانی له به حرهین را به رهو کهنداو جولاند، له رۆژی ۱۹۱۴/۱۱/۷ شیخ الاسلام خهیری فهندی و ۳۰ زانای گه وره له گهل محمد ره شاد فتواى جیهادی دا، له همر سی ویلایه تی موسل و به غدا و به سره وه لّامی نیجایی لهو شوتنانه درایه وه که مه دره سه ی ناینی لی هه بوو، له سر نهو بنچینه یه له ناوچه به دهویه کانی (سونه نشین) زور به که می به پیل نهو بانگه وازه ی شیخ الاسلام هاتن، به لّام له کوردستان و له ناوچه کانی سامرا و کازمیه و نه جف و که ره به لا... زور به گهرمی هاتن، هیترکی مه زن به سه رۆکایه تی شیخ محمود چوو خواروو شان به شان ی هیزه کانی زانیانی نه جف و که ره به لا، لهو ی پرو به پرو ی هیزه کانی بهریتانیا بونه وهو خهریک بون شکستی پی بهین جنرال تاو زندیان به دیل گرت، نهو هۆسه یه ی عهره ب لهو سه رکه و تنانه هات به سه ر شیخ (ثلثی المجنة لهادینا وثلث للشیخ احمد واکراة)، نه گهر خیانه تی عه شایره عهره ب و نه فسه ره عهره به کانی وه ک نوری سعید و مولود مخلص و علی جودت نه یوبی و تالب پاشا (میری به سره) و شیخ خزعل (میری محمه ره) نه بوا یه نهوا خهریک بوو بهریتانیا ده ریکه نه له (دارالاسلام - وای پی ده ووترا)، نهو خیانه تانه وای کرد (سلیمان عسکری پاشا) ی سه رکرده ی عوسمانی خو ی بکوژی، نیجا نهو هاوپه یانیه ی شیعه و کورد و عوسمانی هه لّودشایه وهو هیزه کانی کوردیش گه رایه وه، به تابه تی دواى نهو ی هه والی نهو دیان پیگه شت که هیزه کانی پروسی به سه رکرده تی باراتوف له چند لایه ک نزیک کوردستانی خوارووش بوو یته وه، لهو کاتی علی نیحسان پاشا به ناوی ده ولّته ی عوسمانی له رۆژی ۱۹۱۷/۱۰/۳ بروسکه یه کی فهرمی بو شیخ محمود نارد و له میزوپوتامیا و کوردستان شیخی کرده میراتگری عوسمانی و مومته له کانی عوسمانی بووه مولگی نهو حکومه تیشی دروست کرد.

سه ره رای نهو سه لیبیاتانه ی عوسمانلی به لّام وا دیاره سه رکرده کورده کان به وردی زانیویه عوسمانلی بو کورد باشتره نه ک ته یاری عه لمانی تو زانی (نیتحدیه کان و دوایش که مالییه کان)، بو یه زور دیفاعیان له عوسمانلی کردووه، شیخ سعیدی نه ورده سی دوعای بو

خەلیفە دەکرد، شریف پاشاش لە دوایەکان ستایشی سولتانی کردو لە ۱۹۲۰/۴/۲۳ بروسکە ی ریزی بۆ سولتان لێدا لە بەرامبەر هەلۆستی چاکی بەرامبەر کورد، هەر لە دواى ئینقلابی ئیتحادی دژ بە عوسمانی بە یەک هەفتە هەلسا بە شۆرش، دواى ئەو لە ۱۹۱۲ - ۱۹۱۳ مەلا سلیم وشیخ شهاب الدین وشیخ عبدالسلام بارزانی لە ۱۹۱۴، شۆرش و راپەڕینیان کرد دژ بە ئیتحادیەکان وداواى گەرانەوهی خیلافەتیان کردو، بە روونتر ئەوەبوو دژ بەو کارەى ئیتحادیەکان بوو کە ویلایەتیان دەفروشت و... زیاتر ئەوانە چارەنووسی کوردیان لە عوسمانلی دەدۆزیووە ئەک لە تۆرانیەت، ((شیخ عبدالقادر) لەگەڵ رۆژنامەى (نیقدام) تۆمارکردووە بە جوانی ئەوە رۆنکراوێتەو کە شیخ عبدالقادر و ئاینیەکان چیان دەوی^{۱۰۰}، پێیان وابوو لەچارچێوەی دەولەتی عوسمانی ئۆتۆنۆمی وەرگریی بۆ ماوێەک وەری دەچەرخێننە سەر بەخۆیی تەواوی کوردستان^{۱۰۱}، بۆ زیاتریش پڕوانە دەقی نامەکەى شیخ عبدالقادر بۆ فەرەنس، کە لە ۱۹۲۰/۶/۲۵ نویستی^{۱۰۲} زیاتر شیخ عبدالقادر و (ئەوێ ناویان نرابوو کوردە ئەستەمبۆلیەکان) رۆلیان بینی هەم لە پێی هادی پاشا (نۆینەری سولتانی عوسمانی) هەم خۆشی راستەوخۆ لە هەمو لایەک لە تەقەلادا بوو، ئەگەر بە ووردی سەرنج بدەینە نامەکەى عبدالقادر -کە بەناوی سەرۆکی کۆمەڵەى کوردی ناردووە بۆ کۆنگرەى ناشتی لە ۱۸ - ۱۹۲۰/۱/۲۱ دەبینین ناوێرۆکی مادەکانی (۶۲، ۶۳، ۶۴) ی زۆر لى نزیکە^{۱۰۳}، شیخ عبدالقادر پێی وابو ئەوێ لەپێی

^{۱۰۰} - لەکتێبەکەى مسعود بارزانی - البارزانی والحركة الكردية... وەک نوسەرە عەلمانیەکان بەهەلەداچەرە دەلی شیخ عبدالسلام لەگەڵ عوسمانی رۆوبەرۆو بۆنەو، لەراستیدا بەپێچەوانەى ئەگەل ئیتحادوالترقی رۆوبەرۆو بۆنەو هەرەک لە بەلگەنامەبریتانیە رۆون تر باسی دەکا:

نائب القنصلية البريطانية وان. ۱۳/آذار ۱۹۱۴/۲۴۴۸/۱۹۴ REF: FO

اتخذ شيخ البارزان و باستمرار موقفا عدائيا من حكومة الاتحاد و الترقى و كانت منطقة نفوذ مركز الاضطرابات، يقال بان عبد الرزاق بدرخان، الذي كان يحفظ ضد الترك في العام الماضي قد انضم الى شيخ البارزان و لعل هذا هو السبب الذي دفع الحكومة باقتاد قرار بقمعه... نينجا نتو واليقي كة دايقتيشي کرد والى موصل بهناوى (سليمان نەزىف- نەندامى ئیتحادوتەرەقى بىرو) کەواتە کرا دۆژمانیەتى

عوسمانی وشیخ عبد السلام

^{۱۰۱} - کۆمەڵە رێکخراوە کوردیەکان لەبەلگەنامەداکەى بەریتانیای فرەنسە بەلگەنامەى ژ: ۴۴ و ۱۴۹ بڵاوکراوێتەو

^{۱۰۲} - بۆ ئەم مەبەستە پڕوانە: کورد لە بەلگەنامەى بەریتانیای ژمارە: ۴۰، ۴۰۶۸/۵-۳۷۱ بۆ وەزارەتى دەرەو: ۱۹۲۰/۴/۸

^{۱۰۳} - کۆمەڵە رێکخراوە کوردیەکان لەبەلگەنامەداکەى بەریتانیای فرەنسە بەلگەنامەى ژ: ۴۴ بۆ بڵاوکراوێتەو

^{۱۰۴} - دەقی نامەکە لەکتێبى (کۆمەڵە رێکخراوە کوردیەکان ۱۹۱۸-۱۹۲۳) بەلگەنامەى بریتانی (فرەنسى) - ۱۴۸-۱۴۹ بەلگە نامەى ژ: ۴۴، نەو کاتى شریف پاشا بەپێى (کریس کۆچیرا) لە رقی ئەوێ بەشیکی کوردستان درابەر نەرمەنەکان لە ۱۹۲۰/۴/۲۷ وە

عوسمانی دیت راست و دروست تر: له به لئنی بئ بنه مای نه تاتورك و فروفیللی
 بهریتانیا (بروانه نه به لگه نامه ی خواروو) ^{۱۰۴}، نه و پرۆژه یه له لایهن فرید پاشای سه رۆك
 و دزیرانی دهوله تی عوسمانی (نهسته مبول - سولتان واحداالدين) به فهرمی مۆركراوه ^{۱۰۵}،
 له به لگه نامه یه کی تربی بهریتانی (FO.۳۷۱/۵۰۶۷) هاتوه ده لئ: فهرید پاشا لایهنه نگیری
 دروست بونی دهوله تی کوردی کردوه له ربی ئۆتۆنۆمی ناوه خو، (دیقید ماکدونالد) یش
 هر وای بۆچه له کتیبه کی خو (میژووی نوئی کورد - به نینگلیزه) بۆیه له نیو
 کوردیش به وهۆیه وه بونه دوو بهش، ههریه که له شیخ عبدالقادر شزینی و شریف پاشا و
 شیخ سه عید پیران و نه وره سی و هه ندئ له به درخانیه کان و هه ندئ دهسته ی تری کوردی و
 نایینه کان ^{۱۰۶} پێیان وابوو نه وه ی مسته فا نه تاتورك ده یکا فروفیل و تاکتیکه و
 دهسته که وه کانی کورد له نهسته مبول و په یان نامه ی سیقه ر هه لده وه شیته وه ^{۱۰۷}،
 به شه که ی تربیتان وابوه له دهوله تی تورکیای نوئی به سه رکردایه تی نه تاتورك باشتره، وه ک
 له به لگه نامه ی بهریتانی له لایهن جیگری مه ندوبی سامی بهریتانی له ۱۹۲۰/۳/۱۸

نیستقاله ی دابوو (القضية الكردية فی المؤتمرات الدولية. هه روه ها له (کوردو کوردستان له به لگه نامه نه نیه کانی حوکه تی بهریتانی - د کمال
 مه زهر) دا هه مان به رواروی نیستقاله کی دیاری کردوه.

^{۱۰۴} استنبیل ۱۸ نیسان / ۱۹۲۰ برقیه رقم / ۴۰۱

الی \ وزارة الخارجية

اشاره الى برقيتكم

..تعقد المذيق بالنسبة القضية الكردية وذلك لحصول الانشقاق داخل النادي الكردي الذي اشرت اليها في برقيتي رقم ۳۰۲....

يتهم البدرخانيين والآخرين من النخبة الكردية السيد عبدالقادر اندي بعدم كونه متعاطفا مع المشاعر القومية الكردية وذلك لما صدر منه
 بعض التصريحات. يدعي عبدالقادر بأنه يقف كليا مع توحيد كردستان أدلريا ولكن يكن الكثير من الاحترام للخلافة ولا يرى اية فائدة في
 الاستقلال السياسي. يقل عبدالقادر أنه بحاجة الى الدعم البريطاني ويقدره وأنه متى ما شاءت الحكومة البريطانية ودعمت استقلال كردستان
 فإنه مستعد أن يعلن الاستقلال ولكن في الظروف الحالية ليس هناك اية حاجة لأشارة كل هذا الضجيج حول الاستقلال الكامل. يبدو أن
 عبدالقادر رجل صادق وأنه يفضل مكانته الدينية أكثر الشخصيات الكردية شعبية وأن خصومه عبارة عن مزيج من القوميين الكرد الذين
 يعملون انكارا مثالية ودعاة القومية التركية من الذين يعملون للمصالح القومية.

^{۱۰۵} د عثمان علی - دراسات قی الحركة الكردية المعاصرة ص ۳۲۴، هه روه ها بروانه: به لگه نامه ی بهریتانی Air ۱۲ تهله کرام له
 ۱۹۱۹./۴/۱۸

^{۱۰۶} - دیقید ماکدونال ناوی له رانه نابور کوردی تهسته میژلی.

^{۱۰۷} - بۆ وردتر بروانه: نه و به لگه نامه ی بهریتانی چۆن عبدالقادر شه مزینی تاموژگاری نه فه ندی و سه رۆك عه شیر: ته کان ده کا که دوا ی نه تاتورك
 نه که ون مذکره حلل السيد عبدالقادر الشمريني وسمکر

من المندوب السامي البريطاني / القسطنطينية (۲۰ مایس ۱۹۲۲)

وأشكى السيد عبدالقادر بأن كل المناشدات التي قدمها للحكومة صاحب الجلالة لم تلق أذناً صاغية و أنه فشل في كسب ثقة جلالتة. وكّر،
 كما فعل ذلك عدة مرات، بأنه كان في موقع يساعد، على السيطرة على الكرد في الولايات الشمالية الشرقية، لو أعطيت له الفرصة للتحرك.
 وأكد هذه المرة وثيقة على قدرته بإقناع سكر للعمل وفق مصالحنا وأضاف أنه لا طائل من الاعتماد على أشخاص مثل مصطفى باشا وآخرين
 الذين يجرمون هنا وهناك. هؤلاء ليس لهم تأثير حقيقي على الكرد.

ناردوه و دهلێ (ناحه زانی سهید عبدالقادر بریتین له ددستهیهکی زۆر لهیهک نهچوو هی نهوتۆیان تیدایه زۆر ههزبان له سههریهخۆیی کورد نیسه، زیاتر لهگهڵ نهتاتورك رۆیشتون)^{١٠٨٩}، بهشێک له عهلمانیهکان وهک ههنوکه ناسا داوای بهرژهوهندی شهخسیان کردوه، لهگهرمهی شۆرش (وهک لازاریف) دهگهتێت: ههندیك له بنه ماله ی بدرخانیه کان خهریکی دانوستان بون لهگهڵ ئیتیحادیه کان داوای پارچه زهوی گهورهو ٢٠ لیره ی کردبوو^{١١٠}، نهو بارو دۆخه ی عهلمانی کورد له کوردستانی خوارووش ههروابوه^{١١١}، جگه لهوهش له چه نندین سه رچاوه ی تریش واده رده کهوی که عهلمانیه کورده نیشتمان په روه ره کانیش یه کرا نه بووینه، به شێکیان به فرساو شۆرشه که ی سه رسام بوه، به شێکی تر به بهریتانیا، به شه که ی تر به نه زمونی ئیتالیا و ئه لمانیا، هه ندیکیش به بلشفی، له هه موان ترسناک تر به شێکیان به که مالی، دوا ی به (نازی)^{١١٢}، له پێش تریش سیسته می

^{١٠٨} - دهقی نهو به لکه نامه ی له پێشوتر له نیجا به یه کانی سیفهر بلاو کرایته وه.

^{١٠٩} - بهروانه: به لکه نامه ی بریتانی ژ: ٦٢٠/م - ١٧٤٢ له ٧٧٧ ی کتییی کوردو کوردستان له به لکه نامه نهتی به یه کانی حکومه تی بریتانیا دا بلاو کرایته وه.

^{١١٠} - دراسات فی الحریة الکوردیة المعاصرة ص ٢٤٢

Orandale House FO ٣٧١/١٣٤٢٥٥ -

July- ١٨ - ١٩٥٨, Eaton Castle

.... ما ذکر اعلاه کان ملخص الحديث الذي دار بيننا لمدة ١٥ دقائق حيث حاولت الكثير بأن ادفع بأن يقول شيئا قريبا من الحقيقة ولو مرة واحدة. رغم انه لم يكن مرتاحا من الكثير من الأسئلة الا أنه أجاب بمنتهى التهذيب. أن هذا الشخص وأمثاله الكثيرين اناس غير موشوقين بهم ومستعدون بأن يبيعوا أنفسهم لمن يقدم لهم العرض الأكبر. ان هؤلاء الانتهازيين من الكرد لم يستطيعوا ان يطوروا لحد الآن ولو خطوة واحدة نحو الاستقلال ولكنهم شوكة كبيرة في جسم السلطات الحكومية. يدعي هؤلاء بأن نفط كركوك هو نفطهم وطبعوا معايدة على شكل كارت لتجسيد هذا الادعاء ، سبق ان أرسلت نسخ من الكارتات الى مستر سام ويقول هؤلاء بأن بإمكانهم أن يفجروا السدين الكبيرين في الشمال اذا اردوا....

^{١١٢} - العلاقة بين الكرد و المانيا النازية

١٩٣٩ - FO ٣٧٠/٦٧١ - تقرير الاستخبارات البريطانية - فرع العراق للأبجوع المنتهي في ٢٧-٤-١٩٣٩

...استنادا إلى المعلومات الواردة إلينا من مصادرها الموثوق هناك نوع من التوتر في الأجواء في سليمانیه وان حركات أنصار الإنكليز مراقب من قبل أعضاء الحزب النازي في المدينة. علما أن إبراهيم أحمد (أحد الناشطون في سليمانیه) والدعو رمزي المتصرف في المدينة وقانقما جهمال يعد من مؤيدي الحزب النازي في المدينة المؤيد لألمانيا وهؤلاء على صلة وثيقة بفائق طاهر المؤيد للحزب النازي.

٥) أخیر الشیخ محمود ابنه الشیخ لطیف الذي كان يزوره في بغداد بأن ابنیه: الشیخ رؤوف والشیخ بابا علي قد خدعا إلى درجة بحيث بدا یعملان لصالح الحزب النازي في بغداد. ولكن طلب الشیخ محمود من الشیخ لطیف عدم الإفصاح بهذه الحقیقة لأحد لأنها تسوء إلى سمعة العائلة.

٦) استنادا إلى مصدر موشوق بأن الشیخ کریم من عبد ولان والشیخ حسام الدین النقشبندی یعملان لصالح المعسكر الألماني بین الكرد. ویعمل کریم کلاري الجاف أيضا لصالح المعسكر الألماني....

جامیعه‌ی نیسلامی که له‌لایهن سولتان عبدالحمید و شیخ سعیدی نه‌ورده‌سی و جمال‌الدین نه‌فغانی و نه‌بوهدا رفاعی، نه‌سه‌ده قه‌یسه‌رلی له‌مدینه، شیخ فه‌زله‌لا له‌ملیبار، شیخ محمد زاهیر له‌نه‌فریقا، حسین بن علی له‌مه‌که... بریتی بوو له‌کۆمه‌له‌ده‌وله‌تیک‌ی کوردستانی و عه‌ره‌بی و تورکی و چه‌رکه‌سی و نه‌فغانی... له‌چوار چیه‌جامیعه‌ی نیسلامی (عوسمانلی)^{۶۹}، به‌لام دیسان نیت‌حادیه‌کان هه‌لیان وه‌شاندوه‌ده، بۆیه کورد ترسی زیاتر له‌نیت‌حادیه‌عه‌لمانیه‌کان هه‌بوو...، وادیاره له‌دوا ساته‌کانی عوسمانی تا راده‌یه‌که پابه‌ند بوو به‌(جامیعه‌)ی بۆیه قایل بوو حکومه‌تی کوردستان له‌سلیمانی دا‌بمه‌زری و دانی پیا‌هینا، به‌لام شکستی عوسمانی له‌جه‌نگی جیهانی و شکستیشی به‌رام‌به‌ر عه‌لمانیه‌تۆرانیه‌کان هه‌مو نه‌و نوم‌یدانه‌نیژران، جه‌نگی جیهانی به‌ره‌به‌ره له‌قازانجی ها‌وپه‌یمانان ته‌واو بوو، نا‌وچه‌که‌ش که‌وته ده‌ستی به‌ریتانیا و فرنسا و نه‌خشه تاییه‌تیه‌که‌(له‌سایکس پیکۆرا) جیه‌جیکرا، نه‌خشه‌ی جامیعه‌ی نیسلامی هه‌له‌شایه‌وه و عوسمانی و کورد و نا‌وچه‌که و جیهانیش که‌وته قۆناغیک‌ی نوی.

له‌به‌رام‌به‌ریشدا میله‌تانی نا‌وچه‌که و ه‌که نه‌ته‌وایه‌تی بیدار بونه‌وه و ده‌توانین نه‌و قۆناغه به‌سه‌رده‌تای نه‌ته‌وایه‌تی به‌گشتی و کوردایه‌تی به‌تایبه‌تی پۆلین بکه‌ین.

° - له‌وکاتی کۆمه‌لێک له‌جامیعه‌نه‌هاتنه‌کایه‌وه، له‌وانه: جامیعه‌ی چه‌رمه‌نی، جامیعه‌ی لاتینی...نینجا جامیعه‌ی نیلامیش.

به‌شی دووهم

کوردایه‌تی و مه‌ینه‌تی کورد

به‌شیکی کاریگهر له میژوونوس و ڕه‌شه‌نبیر و سیاسه‌تمه‌دارانی کورد (به‌تایبه‌تی نه‌وه‌ی نیتسا) که باسی سیاسه‌تی کورد ده‌که‌ن عاده‌ته‌ن به‌و فه‌رمایشته ده‌ست پی ده‌که‌ن: (کورد هه‌زاران ساڵه ده‌چه‌وسیته‌وه)، نیتر باسی ته‌نها لای شکسته‌کانی کورد ده‌که‌ن، که متر باس له ده‌سه‌لات و لایه‌نه گه‌شه‌کانی کورد ده‌که‌ن، نه‌وان و ده‌زانن به‌و ڕینگه‌یه مه‌زلومه‌یه‌تی کورد پیشانی جیهان ده‌دری، هه‌لبه‌ته هه‌مو میلله‌تانی جیهان و ناوچه‌که هه‌مان بارودۆخی به‌خۆده‌بینیوه، ڕه‌نگه کورد له عه‌رده‌ب زۆر باشتربو‌ی، هه‌ر ته‌نها نه‌و به‌غدایه زیاتر له (٣٠) جار و به‌ناسانی داگیر و وێران و تالانکراوه، نیتر به‌و ته‌نها کورد، نه‌وه‌ی زۆر ترسناکه نه‌و میژوونوس و ڕه‌شه‌نبیر و سیاسه‌تمه‌دارانه ده‌یکه‌ن هه‌نگاوێکی زۆر زیان به‌خش و چه‌وتیشه، نه‌وه‌ی کورد ده‌یکا زۆر سه‌رسوڕه‌ینه‌ر و نالۆژیکه، جۆریکه له لاسایی به‌لام چ لاساییه‌ک، عه‌رده‌ب و تورک له چوارچێوه‌ی (پێداچونه‌وه‌ی زانستی میژوویان) هه‌ولیان داوه ڕه‌گ و ڕیشه‌ی نه‌ته‌وایه‌تیان به‌ ساخته به‌و قوڵایی میژوو به‌نه‌وه، سه‌رنج ده‌ کتیبی (الحضارة في العراق ص ٢٢١) چ ده‌لێت: بعد أن امت الجيوش العربية تحرير العراق من الحكم الفارسي أصبح العراق جزءا من الدولة العربية الكبرى، وكانت هذه الدولة قد أسسها الرسول(ص)... له شوێنێکی تر له‌به‌شی (الشعور القومي لدى البابليين ص ٢٤٤) باس له عه‌روبه‌و ناشیۆنالیزمی ده‌کات له‌و سه‌رده‌م، هاته‌وه: ((استخدم العراقيين القدماء إسم نبوخذنصر كرمز القومي))، احمد سوسه - له‌کتیبی (تاریخ حضارة وادی الرافدين) به‌ته‌قه‌لای ناشیۆنالیسته عه‌رده‌کان نه‌وه‌ستاده، که هه‌ولیان داوه عه‌روبه‌ بگێزنه‌وه به‌و سه‌ر نه‌مه‌وی، نه‌و ته‌قه‌لای داوه توخمی عه‌روبه‌ له‌ سۆمه‌ری و بابلیه‌کان بدۆزیته‌وه، نه‌و ته‌قه‌لایانه به‌و نه‌وه‌ی بیرى نه‌ته‌وايه‌تی ڕه‌سه‌نايه‌تی و ده‌رگری، چونکه زۆر ده‌ست کورت و لاوازه و ده‌کری بلێن هه‌ر بیر و نايدۆلۆژیا نیه، نه‌گه‌ریش ببی نه‌وا ڕه‌گه‌ز په‌رسته‌یه‌کی وای لی ده‌ده‌چی له‌ سه‌ر شیوه‌ی شوێنی فرنسی،

فاشی ئىتالى، نازى ئەلمانى، ئالانژىسى يىپانى، تۆرانى توركى، بەعسى غەربىي... بۆيە بە ناچار پشتىۋانى مېژۋىيى بۇ دەۋىزىنەدە كە نېشە^{۱۱۳}، ھەرچى كوردە تەقەلايەكى تىرى ھاۋتەرىيى ئەۋانە دەدا، بەلام زۆر بە چەۋتى، ئەۋ مەينەتەيەكەي تەنسىل دەكا، تەياری ئەلمانى ئىستاي كورد بە دوۋنارستەي ترسناك كاردەكا، يەكيان لە روى سىياسى وكردارى دەيەۋى ئايىدىۋلۆژىيە نەتەۋەيى پىادەبىكا بەفت كوردنى ئاين ومېژۋو وسومبەلە سەركردەكانى، ئەۋانە دەلئىن : ئاين بۇ ھەمولايەك بە سود بود تەنھا بۇ كورد نەبى، زىاتر ئەۋەش دەلئىن باكوردايەتى وئاين لىك جىا كەينەۋە، لە جىياتى ھاۋئاينى با ھاۋ ۋلاتى پىادەبىكەين^{۱۱۴} نەتەۋەيى، ئاين دوۋركەۋىتەۋە لە كۆمەلگەۋ بىتە كىشەي تاكە كەسى... لەۋ لايەش ھەۋل دەدا مېژۋو ۋا پىشان بدا كەمىللەتى كورد ھەر ژىر دەستەۋ دۋا كەۋتەۋ داگىر كراۋ بوۋە مېژۋوى كورد مېژۋوى گريان ونوزەۋ پارانەۋە بود... سەركردە رۈحىيەكانى ۋەك سلاح الدين وشيخ نىدرىسى بدلىسى وشيخ عبيدالله وشيخ سلام وشيخ سعيد وقازى تا مەلا مستەفا بە نەزان وخزمەتكارى ئەۋلاۋ نەملای پۆلین بىكەن...، جىا كاردە سەرسامىيەكە لەۋدەيە كەبەۋ كارەيان دەيانەۋى بىناي ئايىدىۋلۆژىيە نەتەۋەيى دابرىژن، ئى باشە ھەمولايەك دەزانن كۆلەكەكانى نەتەۋەيى برىتيە لە: مېژۋو وئاين وسەركردەۋ زماۋ و نىشتىمان، ئەگەر سى كۆلەكە خۆت تەرتوۋىزانى بىكەي چۆن بە دوو كۆلەكە بىناي نەتەۋەيەتى رادەۋەستى، خۆ دلنىام ئەگەر ئەۋ دوو كۆلەكەيەي زماۋ و نىشتىمان ئاۋا لە قەپان بدرى ئەۋىش ويرانكراۋە، بەلام ئەۋدوۋە بۇ پىسپۇرى خۆي بە جى دىلئىن، دوۋەمىيان نەزەريەۋ سەرسام ترە لەۋى تر ھەۋلدەدا مېژۋوى داگىركارى ۋژىر دەستەي قىۋول بىكاتەۋە بۇ ھەزاران سال ياخود بە لای كەم بۇ يەكەم فەتھى كوردستان لە لايەن ئاينى ئىسلامەۋە، ئەگەر بە ووردى سەرنج بەدەين دەيىنن دياردەكانى ۋەك تەغرىب يان داگىركارى يان ئەنفال... پەرەگەكەي بۇ ئەۋ كاتى دەگىرنەۋە... بريا ھەروەك ئەۋانە ھەۋلى ئەۋەي بدابۋايە

^{۱۱۳} - لە راستىدا مېژۋوى ئارستانى غەرب لەكەۋرەترىن قەيران دايە، چۈنكە ئارستانى ئىسلامى ۋەك نېن خەلدورن دەلى كەمى جى بەغەي غەربىي ئىتايە بۆيە غەربىيەكان وىستىرانە زاناۋ ناۋدارانى ئىسلامى تەغرىب بىكەن ۋەكرا، نىتر ئەۋ مېژۋە ئارستانى ئىسلامە نەك غەرب، ئارستانى غەربىي پەتى ۋراستەقىنە لەۋاۋى سەۋەي ۲۰ دەست پى دەكا نەۋىش جىنى شانازى نېە لە ھىچ رۈۋىيەكى تىكىۋلۆژى

ۋىياسى ۋفەرەنگى ۋزانستى

^{۱۱۴} - ئەۋ تەقەلايە لەلەين توۋىزىنەۋەيەكى گرنگى (پشتىران سادق) بە سەرىبەشتى د غەم شريف بەناۋى(مەسرەعە الإزهاب ج ۴ الإزهاب نى كوردستان ص ۲۳۵) ھاۋتەۋ دەلئىت: ((العمل على إقناع الناس بأن العلاقة بين المواطنين هي المرافعة وحدها وليست الدين)) نەۋەش بەدەق ۋكت ۋەت مەۋەي (۳) ى دەستورى حزبى بەعسە.

پهگ و ریشهی کوردایه‌تی و نه‌ته‌وایه‌تی قول دایه بۆ میژوو، تا کوردایه‌تی په‌سه‌نایه‌تی وەرگری به ناسنامه‌ی میژوویی و نایینی...، به‌لام وا ناکهن، هه‌لساون له ته‌قه‌لایه‌کی بی‌ووچاندان تا مه‌ینه‌تی کورد قول بکه‌نه‌وه‌و به په‌سه‌نی بکه‌ن، نه‌و دوو ته‌قه‌لایه‌ی (په‌شه‌نبیرانی عه‌لمانی کورد) و (ناشیۆنالیزمانی داگیرکهر) له شیۆه یه‌کن، هه‌ردوو لایه‌وت و ساخته‌یه، به‌لام له ناوه‌رۆک و نه‌نجام زۆر لێک جیان، بۆیه ده‌بی‌جاری نه‌و هه‌له‌و چه‌وتیانه راست بکه‌ینه‌وه، له پیش هه‌مواندا نه‌و فه‌رمایشته راستکه‌ینه‌وه که‌گوايه: کورد هه‌زاران ساله ده‌چه‌وسیتته‌وه، هه‌چ مه‌یله‌تێک له‌و جیهانه له‌وانه‌ی نیستاش ژێر ده‌ستن وه‌ک باسک و تیرله‌ندو به‌ره‌ر و چیچانی و کشمیری و..... هه‌زاران سال نیه بچه‌وسیتته‌وه، به‌لکو راستیه‌که‌ی نه‌وه‌یه چه‌وسانه‌وه هه‌بوو به‌لام چه‌وسانه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌تی له دوو سه‌ده تیئناپه‌ری، چه‌وسانه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کوردیش خه‌ریکه بگاته سه‌ده‌یه‌ک، نه‌گه‌ر سالی ۱۹۰۸ به سه‌ره‌تای سه‌ره‌له‌دانی کوردایه‌تی دابنیتین، نه‌گینا میژووی سیاسی کوردستان زیاتر سه‌ره‌به‌خۆیی بوه نه‌ک داگیرکاری وه‌ک له‌کتیبی (الملل والنحل والاعراق)^{۱۱۰} ده‌لێت: کوردستان بۆ ماوه‌ی ۱۳ سه‌ده یه‌که‌پارچه بو تا له رێکه‌وتنی سایکس پیکۆ پارچه پارچه کرا، دوا‌ی به درێژی باسی نه‌و بابته ده‌که‌ین، له راستیدا مه‌ینه‌تی کورد له نیۆان ۱۹۰۸ - ۱۹۲۴ دروست بووه، بۆیه نه‌و فه‌تره‌یه پره له پروداوی وه‌ک:

۱- ۱۹۰۸ ئنقلابه‌که..

۲- ۱۹۰۹ لادانی سولتان عبدالحمید.

۳- سه‌ره‌له‌دانی ده‌سته و کۆمه‌له‌یه‌کی سیاسی کوردستانی زۆرو زنجیره شۆرشه‌کانی کورد.

۴- ۱۹۱۴ هه‌لگیرسانی جه‌نگی جیهانی.

۵- رێکه‌وتنی سایکس پیکۆ ۱۹۱۶

۶- له ۱۹۱۸ کۆتای جه‌نگ و داگیرکردنی ناوچه‌که له لایه‌ن هاو‌به‌یمانوه.

۷- کۆنگره‌ی پاریس

۸- کۆنگره‌ی سیقه‌ر ۱۹۲۰

۹- دابهش کردنی عوسمانی و سهرجه ئدانی ددهته نهته وه ییه کان له ناوچه که و دروست بونی (عصبه الامم)

۱۰- رووبه پرووبونه وهی دهسه لاتی عهلمانی له نهنقه ره و دهسه لاتی عوسمانی له نهسته مبول و شکستی نهسته مبول.

۱۱- له دواي ۱۹۲۰ نهو دهوله تانهی وه تورکیا و عیراق و سوریا و نوردن و... هتد دروست بون.

۱۲- له ۱۹۲۴/۳/۳ به یه کجاری خیلافهتی عوسمانی له لایمن نه تاتورك^{۱۱۶} ههله شایه وه.

لهو نیوانهش مهینهتی کورد دروست بوو، بۆیه پتویسته ههله وهسته یه کی وورد بو نهو ماوه میژوویه بکهین، شتی کمان تا کوتایی جهنگی جیهانی باس کرد، نهوهی زۆر په یه وهسته به چاره نووسی کورد و دروست بونی مهینه ته که ی سهره نجامی نهو ململانییهی نیوان دهسه لاتی عهلمانی که مالی له نهنقه ره بوو له گهله دهسه لاتی سولتان له نهسته مبول و سهربردهی ههردوو پتکه و تنی سیقه ر ۱۹۲۰ و لوزان ۱۹۲۳

کورد له ململانی ی (نهنقه ره ی عهلمانی) و (نهسته مبولی ئایینی):

ههله ته رهگ و ریشه ی نهو ململانی یه قول دهیته وه بو سهره تای سده ی (۱۹)، به راییه که ی له وانه دهستی پتکرد که کۆمه له خه لکێک پییان وابوو گواسته نهوهی نه زموونی رۆژناوا و شۆرش فرنسی بو ناو عوسمانی له جیاتی شریعه تی ئیسلامی و نه زموونی رۆژه لاتی چاره سهره بو کیشه کانی نیو عوسمانی، له ۱۸۶۵ نهو بیر و بۆچووانه له بزوتنه وه ی عوسمانی لاودا سهری ههله دا، دواي کۆمه لێک له نیو نه وانه به پان عوسمانی (پان ئیسلام) قایل نه بون و بانگه شه ی نه و دیان کرد، که تورک له نیو هاوکی شه ی عوسمانی مه غدوره، بۆیه عوسمانی لاویان به لای تورکیای لاو (جوان تورک) ههله پری، له سالی ۱۸۹۹ ز به بۆنه ی یادی ۱۰۰ سالی شۆرش فرنسی اتحاد الترکیان لی راگه یاند.

^{۱۱۶} - نه میل لودیفخ دهلی: نه تاتورك له ناپلیون به هیزتره چونکه ناپلیون نه میوانی خیلافهت بروخینی به لām نه تاتورك ترانی - الصحرة الرجل المرض بنی مرجة ص ۲۶۸ سهرجه س نازناوی درایی (نه تاتورك) باوکی تورک، (میلکیف) سهر کرده ی هه میشمی، (غازی) سهرکه وتوری مهیدان.

له سالى ۱۹۰۸ ئىنقلابيان كرد، نه ۱۹۱۴ هەر نهوانه عوسمانيان پالدا بۆ ناو نهو جەنگه و له سالى ۱۹۱۸ شكستيان هينا، ناوچهكانى عوسمانى و نهنادۆلش داگیركراو نۆرهى مستهفا كه مال هات، نهو وا دهركهوت به بزوتنهوهيهكى رزگارى هستا و نهنادۆلى له يۆنانيهكان پاك كردهوه، پايتەختى خسته نهقهره و پايتەختى عوسمانيش هەر له نهسته مېۆل به لاوازی مابون، كهواته ئىستا له دهرووبهري سالى ۱۹۲۰ نيمه باس له دوو حكومهت و دوو ههلوئىست و دوو ناوهندى زۆر ليكجيا دهكهين، حكومهتێك له نهقهره كه پێك هاتوه له سهروكهكهى مستهفا كه مال نهتاتورك و جينگرهكهى عصمت ئينينو نهجمهنيكى مهزنى توركياشيان پێك هيناوه، حكومهتهكهى عوسمانيش به سهروكايهتى فريد پاشايه و سولتانيش (محمد واحداالدين) له نهسته مېۆل، نهو دوو حكومهته ههلوئىست و نامانجيان زۆر ليك جيايه به شيويهك نهقهره نوينه رايهتى بالى عهلمانى توركچيايهتى دهكا، دهيهوى دهولهتێك بۆ تورك له سهر ترازى مۆديرن به دهستورى رۆژئاوايى سنوريكى ديايكر او... دروست بك، خۆى لهو بهرپرسياريهتهى نيسلامى به تهواوى دهركا، هەرچى نهسته مېۆلش دهيهوى دريژ به دهسهلاتى كلاسيكى عوسمانى بدا، بابزانين ناوهروكى نهو ناكۆكيه چيه؟ رهوتى بهچى دهگا و سهرنجنامهكانى چيه؟ كام لايان له قازانجى كورده؟ كورد ههلويسىتى چى بوو؟ بهتاييهتى بالى عهلمانى كورد وبالى زانايانى ئاينى؟... له گهل زۆر پرسيارى تر.

هيشتا مستهفا كه مال له سهرهتا بوو زۆرى پهنای دههينايه بهر كوردهكان، به پيى پاى (تۆماس بوا) و (رۆبهرت ئۆلسن) و زۆربهى رۆژههلاتناسهكان نهگهر كوردهكان - عهشاير و نهفنديهكان - يارمهتيان نه دا بوايه نهتاتورك به سهر نهسته مېۆل زال نه دهبوو^{۱۱۷}، له كتيبي (دراسات فى الحركه الكورديه المعاصره) هاتوه: نهوسوپايهى نهقهرهى گرت زۆربهى ههره زۆرى كوردبون^{۱۱۸}، زياتر له وهش به پيى بهلگه نامهيهكى بهريتانى دهگهمن باس له وه دهكات، كه كوردهكانى نهروپا مانگانه يارمهتيان كۆكردۆته وه و بۆ نهتاتوركيا ناردوه^{۱۱۹}، تهنانهت خودى ئيحسان نوري پاشاى سهروكى شۆرشى كوردى

^{۱۱۷} - رۆبهرت ئۆلسن - راپهرينى شيخ سعيد ل ۱۹۸

^{۱۱۸} - د. عثمان على ص ۳۲۰

F.O ^{۱۱۹} رقم "۲۱" سري ديترويت، مشيفان ۱۸ نيسان ۱۹۲۹

سيدي، أوسن شاميرلين، وزير الشؤون الخارجية البريطانية، لندن. يشرني ان اعلمكم....

- گری داخ نه وکاتی سه رگوردی عه سکهری هه مو نهسته مېۆل بوو نهو نهسته مېۆلی دا هه دهست نه تاتورك، وای لیتهات به شیک له شیخ و مه لای سادهش به ناوی (گوايه نه تاتورك دژ به ینگلیز و نه رهنه و پرزگار کهری دار الإسلام وه له سه رکه و تنه بوخاری ده خوینی) بونه پانپشتی، هه ر له بنه چه شدا نه تاتورك دوو کۆنگره ی خو دروستکردنی نه بجا مه ل ه ژیر پرزگاری ده سه لاتی عه شایه ره کورده کان^{۱۲۰}، یه که میان له نه رزه رۆم له ۱۹۱۹/۷/۲۳ و دوو ده میان له ۴ - ۱۹۱۹/۹/۱۱ له سیواس، ریکه و تنی سیواس بنه مه ی زۆر تر سناکی تیادا هاتبو، که کوردستان به تیکرایی به شیک جیا نه کراوه ی تورکیای نو ی بیت، نه وهش خورده و نه وه ی بیرى عه لمانیه تی کوردی نه و سا بو به تابه تی ده عبدالله جودت، ته نه ا به راه به ر به لیتیکى زاره کی نه تاتورك گوايه برانه و مافی جیای بۆچه، خالید به گ یه کیک له و سه رۆک عه شیر ده تانه بو که له و مه جلیسه دانیشبو گوی له مه سته فا نه تاتورك کرتوو هه ر به لینی ده دا و له ولایهش له پیلان بوو له کورد^{۱۲۱}، بیریکى قوولی کرده و ده بینى ده سه لاتى نهسته مېۆل زۆرشتی بو کورد کرده و ده تاراده ی سه ره به خو بۆچی نی مه (حازر به قه رز) بگۆرینه وه^{۱۲۲}، نینجا حازره کهش له قه رزه که زیاتر بی، سه ری له بن گو یی (حسن خه یری) نا و پیتی ووت من وا ده بینم نه و نیشه ی نی مه و پشتیوانیمان له نه تاتورك له ده ژى سولتان تیغه بو ملی خو مان تیژ ده که یین، چونکه له و کاتى سولتان له گه ل کورد ریکه ووت بو سه ره به خو یی پی دان و مۆرکرا له نیوان هادی پاشا و شیخ عبدالقادر و شریف پاشا دوا ی دوو وه فد پیک هات له هه ر دوولا، نوینه رانی کورد پیک هاتبو له: عبدالقادر شزینی (سه رۆک)، نه مین عالی بدرخان، مراد بدرخان، مه ولان زاده رفعت به گ، له لایه ن نوینه رانی عوسمانیش پیک هاتبو له: دوو ده مین که سایه تی نیتو عوسمانی شیخ الإسلام صبری زاده (سه رۆک)، نه حمه د عبوق پاشا، عونی پاشا له چوارچی وه ی جامیعه ی نیسلامی به هۆی نه و دوو دلیه و گومانانه بوو سه رۆک عه شیر ده ته کانی لایه نگرى نه تاتورك له

آن خوبون (جمعیة استقلال کردستان) هی التي بعثت بسورية بدرخان الى الولايات المتحدة الاميركية. أن الكرد في السابق كانوا يرسلون سنويا ٥٠ الى ٦٠ ألف دولار أميركي الى مصطفى كمال. و لكن سورية أقتنعتهم بأقتاف ذلك و أقتفرا بأنهم سيدخرون كل أسبوع دولار و لهم بمجهود استقلال...

دکمال مزهر له وه لامی نوسه ری نازربجانی (نالیف) شانازی به وه ده کات که بزرتنه وه ی کورده یه تی نه و کاته پته بوو که به و ه ی سه رکه و تنی شو رشی نیت حاده کان.

^{۱۲۰} - نیحسان نوری پاشا له ل ۲۰ عی کتیه که ی خو ی (شو رشی نه ته وه یی کورد له تورکیا) ده لی تورکه کان له کاشی لی دانی نه رهنه نه کان دیان گووت با له (زۆ - نه رهنه) ته و ابو بین نۆزه ی (لۆ - کورد) دیت.

١٥/١١/١٩١٧ کۆبۆنەو بە ناوی (هەبە یانی ھۆزەکان) ^{٥٠}، نامە یەکێ (٥) پرسیاریان بۆ ئەتاتۆرک نووسی، تیایدا داوایان کردبوو بۆیان ڕوون بکاتەوە ناخۆ ئەویش وەک سولتان نامە یەکێ بە تەواوی دان بە سەر بە خۆیی کوردستان بنیّت ^{١٢١}، بۆیە زۆربە ی سەرکردە کۆردەکان دژ بە هاوکاری ئەتاتۆرک بون، تەنانەت یەکیکی وەک مستەفا پاشای یامۆلکیش لە نامە یەکێ بۆ کۆردەکی کە لە بەلگە نامە ی بەریتانی بلۆبۆیتەو لە بەر کە مێک هاریکاری سێکۆ لە گەل کە مالی ئومیدی پێ نامیّت و گومانی لێ دەکا، کە مار شەعونیشتی بە رینمای ئەوان کوشتی ^{١٢٢}، لێرەو پێویست دەکا بە راوردیک ئە نێوان هەلویستی هەردوولایان (ئەنقەرەو ئەستەمبۆل) تۆمار بکەین بەرامبەر بە کێشە ی کۆرد لەدوای سالی ١٩٢٠، بەم شیوە ی خوارەو بوو:

یە کەم - هەلویستی عوسمانی بەرامبەر کۆرد: باسمان کرد لە سەرەتا بە پێی رێکەوتنی شیخ نیدریس بەدلیسی و سولتان سەلیم لە ١٥١٤ لە گەل (٢٣) میرنیشنی کۆردی ریک کەوتن هەردوولا یارمەتی یە کتر بدەن، ئەو رێکەوتنە جار جار پێشیل کرابو، بەلام دەتوانری بگوتری هەتا سەرەتا سەدە ی (١٩) بەردەوام بوو، لە کتییی (سیاسة البريطانية العظمى تجاة مستقبل کردستان ص ٢٤) کە لە سەرچاوە جیهانیەکانی وەرگیراوە دەلی: ئەو رێکەوتنە ٤ سەدە ی خایاندو کوردیش زۆر قازانجیان لێ کرد، لە راپۆرتی بەریتانی - کۆلۆنیل نیفلینستۆن هاتوو و دەلی: ئەو رێکەوتنە ی کۆردو عوسمانی تا سالی ١٨٢٦ ی خایاند وە بوو ھۆی دروست بونی ١١ ئیمارەتی تر ^{١٢٣}

لەدوای ئەو هەلویستی عوسمانی بەرە بەرە خراب بوو، سەرە رای ئەو هەش ناخۆ بزانی ئەو کاتە ی کە ئێمە وەسفی بە خرابی دەکەین چۆن بوو:

^{٥٠} بە یانی عەشرەتەکان ئەو بڕۆتە کە سێریان کەرت بکەرە بایە و هەریە کە پارچەکی بخراردە بایە ئەو بە یان بۆ. ^{١٢١} ھەر (٥) پرسیار لە کتییەکانی: کوردستان مەن بادیە الحرب العالمية الأولى الى نهاية مشكلة الموصل ص ٢٠٩، ھەروەھا لە کتییی جلیلی جەلیل و لازاریف و بێتار نوری دەرسی و زۆر سەرچاوە ی تر ھەمە. دەقی پرسیارەکان لە (خویندە یەکی تری سیفەر بلۆمان کۆردەو). ^{١٢٢} رقم الوثيقة FO ٣٧١/٧٧٨١ سلیمانیة - ١٢/کانون الثاني/١٩٢١

ملاحظة: ابني العزيز إن هؤلاء الكرد الغير المنظمين لا يستطيعون تحقيق التطور وبتعبير آخر إن سكر جاهل وأنه على علاقة وطيدة بالقوميين الترك بسبب الأسلحة والعتاد التي يتلقاها منهم باختصار إن مسألة سكر أمر ميزوس منه. ^{١٢٣} - کەمال مەزھەرە کۆردو کوردستان لە بەلگە نامە نەتییەکانی بەریتانی ل ٢٢٢

۱- سولتان عبدالحمید قایل بوو به پرۆژه‌کە‌ی شیخ سعید نه‌ورده‌سی و جمال‌الدین نه‌فغانی بۆ پیدانی مافی چاره‌نووسی به هه‌مو میلله‌تان له‌چوار چیه‌ی (جامیعه‌ی نیسلا‌می)، هه‌رله‌سه‌ر نه‌و بن‌چینه‌یه‌ش بوو له‌ ۱۹۰۲ / ۲ / ۹ کۆنگره‌یه‌ک له‌پاریس کراکورد^{۱۲۴} و نه‌رمه‌ن و عه‌ره‌ب و ئیتحاده‌یه‌کانیش له‌و گۆنگره به‌شداربون دانیان نا به‌مافی کورد نه‌رمه‌ن و عه‌ره‌ب^{۱۲۵}

۲ - پێش نه‌وه‌ی بنه‌ماکانی مافی چاره‌نووسی بێته نیو رۆژ هه‌لاتیش و بنه‌ماکانی (۱۴ بنه‌ماکە‌ی) ویلسون له‌ ۱۹۱۸ دوا‌یش لیدوانه‌ هاوبه‌شه به‌ناو بانگه‌کە‌ی فرנסاو به‌ریتانی (French pederation - Anglo) له‌ ۱۹۱۸ / ۱۰ / ۷، ننجا جاری مافی گه‌لان نه‌شۆرشێ ئۆکتۆبه‌ری ۱۹۱۷...، سولتانی عوسمانی (هادی پاشای) به‌ نوێنه‌ری خۆی نارده‌ لای سه‌رکرده‌ کورده‌کان و پێ و تن: مادام میلله‌تان وا به‌ره به‌ره سه‌ربه‌خۆیی خۆیان وهرده‌گرت و ده‌وله‌تی سه‌ربه‌خۆ دروست ده‌که‌ن (هێشتا له‌و ناوه هیه‌چ ده‌وله‌تێک دروست نه‌ببو، ته‌نها رێکه‌وتنامه‌ی سایکس بیکۆ به‌ نه‌هینی له‌ ۱۹۱۶ گری درابوو) وهرن با نیتمه وه‌ک عوسمانی نه‌و مافه به‌کورد بده‌ین، دوا‌ی نه‌وه‌ک میژوو به‌هه‌له له‌سه‌ر نیتمه بنووسی و بلێن: خه‌لافه‌ت و نیسلا‌م زو‌لی له‌کورد کردوو، به‌و شێوه هادی پاشای نارده‌ نه‌گه‌ل هه‌ردوو سه‌رکرده‌ی کورد (شیخ عبدالقادر شمزینی و شریف پاشا) مۆریان کرد که‌سه‌زه‌خۆیی بده‌نه کورد.

۳- هه‌مان نه‌و پرۆژه رێکه‌وته‌یه‌ی نیوان هادی پاشا (نوێنه‌ری سولتان) و کورده‌کان بر‌درا بۆ کۆنگره‌ی سیقه‌ر ۱۹۲۰، به‌شیکی زۆر له‌میژوو نووسی و سیاسه‌ته‌دار ده‌سه‌که‌وته‌کانی په‌یمانی سیقه‌ر ده‌دنه پال به‌زه‌یی و م‌رو‌فایه‌تی رۆژ ئاوا، که‌چی نه‌گه‌ر به‌ووردی سه‌رنجی بده‌ینه ده‌بینین نه‌و کۆنگره‌یه تاکانه بوو له‌نیوان کۆنگره‌کانی سایکس بیکۆ ۱۹۱۶، پاریس ۱۹۱۹،... کۆنگره‌ی قاهره، ۱۹۲۱ تا ده‌گاته لۆزانی ۱۹۲۳ ته‌نها نه‌و کۆنگره‌یه زۆر خا‌لی چاکی تێدا‌بووه (که له‌دوا‌یی زیاتر با‌سی ده‌که‌ین)،

^{۱۲۴} - له کتێبی: دراسات فی الحركه الكردیه المعاصره ناوی نه‌و کورده‌نهی به‌شدار بوو له‌و کۆنگره‌یه له‌ ص ۱۴۷ بریتین له: حکمت بابان ، عبدالرحمن بدر خان. له سه‌ره‌تا زۆربه‌ی کورده‌کان له‌و ئیتحاده‌ ب‌ورن دوا‌ی کشانه‌وه

^{۱۲۵} - به پێی (موسوعة الس‌فیر التاریخ الإسلامی): ((أول مؤتمر لتقسیم الدولة العثمانیه الذی شارک فیه معارضون للدولة العثمانیه هم مؤتمر باریس الذی عقد فی ۴-۹/فبرایر/ ۱۹۰۲ وعلی رأس المشارکین: الإجماع والت‌رقی، ومن أهم قراراته کان تقسیم الدولة العثمانیه الی حکومت مستقلة علی أساس ع‌رقی وقومی)).

هه‌ڕه‌چهنده هه‌ندی لای لێلی تێدايه، به‌لام نه‌وه‌ی كرنه‌گه سه‌ركرده‌كانی كورد پيشنياريان كرد نه‌و پێكه‌وتنه‌ی عوسمانی و كورد بۆ سه‌ربه‌خۆیی كوردستان مۆركيكی نێوده‌وله‌تی هه‌بێ و سولتانی لاری نه‌بو، بۆيه هادی پاشا هه‌لټێردرا به‌سه‌رۆکی وه‌فدی عوسمانی له‌و كۆنگره‌یه له‌سه‌ر نه‌و مادانه‌ی (٦٢، ٦٣، ٦٤)ی سێهه‌ر مۆر كرد به‌سانایی^{١٢٦}، به‌پێی هه‌ندیک توێژه‌ر قایل بونی هادی پاشا بۆ ولاتانی عه‌ره‌بی ناوا به‌ناسانی نه‌بوه‌.

دووه‌م - هه‌لوێستی عه‌لمانی تورك به‌رامبه‌ر كورد بۆ زیاتر چهند به‌راوردیکي خێرا له‌نیوان باری سیاسی كورد له‌ سه‌رده‌می خيلافه‌ت و دواي هاتنی عه‌لمانيه‌ت به‌كورتی ده‌نوسينه‌وه:

أ- كورد وه‌ك ميلله‌تیکي ره‌سه‌ن له‌گه‌ڵ كاروانی ميلله‌تانی ناوچه‌كه‌ بو، نه‌گه‌ر له‌پيشتریش نه‌بوی، له‌دواي خيلافه‌ت وهاتنی عه‌لمانيه‌ت له‌ كاروان به‌جێ ما.

ب - به‌دریژایی خيلافه‌ت خاوه‌ن ده‌وله‌ت و مېرنشینی به‌هێز و مه‌زن بووینه و جار جار حوكمیان په‌رته‌وه به‌غدا و شام و هه‌تا لبنايش، جگه‌ له‌ نه‌یویه‌كان كه‌ میسر و شام و لیبیا و یه‌مه‌ن و ناوچه‌كانی نیوانیشیان حوكم كردوه، كورد له‌به‌ر لێهاتوویی و ده‌سه‌لاتیان به‌پانتایی نیشتمانی ئیسلام له‌جیهان سه‌ركرده و والیان لێ هه‌بوه، تا نه‌و دوايه‌ش له‌ سه‌رده‌می حوكمی عبدالرحمن بابان والی به‌غدا له‌لایه‌یه‌ن خۆی دیاری ده‌كرا، بۆیه ئیستاش له‌ هه‌مو جیهانی ئیسلامی بنه‌ماله‌كانیان ماون، هه‌تا له‌ دواستی خيلافه‌تیش كه‌چی سه‌رۆکی ئه‌نجومه‌نی ده‌وله‌ت، سه‌رۆکی ئه‌نجومه‌نی ئه‌عیان، وه‌زیری ده‌ره‌وه، هه‌ریه‌كه‌ له‌ (سید عبدالقادر شه‌مزی، شیخ عبیدالله، شه‌ریف پاشا...) هه‌روه‌ها شیخ الإسلام كه‌ دووه‌م ده‌سه‌لات بوه له‌دواي خه‌لیفه‌ به‌زۆری له‌ده‌ست كورد بوه

كه‌چی له‌دواي دارماني خيلافه‌ت و سه‌رده‌می عه‌لمانيه‌ت، كوردستان پارچه‌پارچه‌ كراو رۆژی ره‌شی هات و هه‌ر به‌شی سوتان و وێران و... تا ئه‌نفال و كیمیایش.

.. پڕوانه: ده‌قه‌كانی سېه‌رو خۆینه‌وه‌یه‌کی تر، وه‌رگێڕانی ده‌ق: پ ی سه‌لام ناوخۆش - خۆینه‌وه‌یه‌کی تر: مسعود عبدالخالق.

ج - بۆيەكەنجار دياردهی تهعریب، تهتریک^{۱۲۷} و راگوازتتهوهی نهتهوهیی، جینۆساید، قەدەغەکردنی زمان، بەسەریدا سهپیترا، ئەو کوردستانه فراوانهیی سەردهمی خیلافەت کەمه نزیك کەنداوی فارسی دەستی پێدەکرد بەخوار (جبل جەڕین) - یان وهك ئێبن خەلدون - جبل الاكراد ناوی بردووه- به پرووباری فرات بهرو دهره دهریای سپی دهره ههتا نه نادۆل، عویش بهرو ئهزمینیا^{۱۲۸}، ئەو نهخشهیه ههتا له دواستای مه‌رگی کوردستانیش له سیقه‌ر و دوایش له لیژنه‌ی (ته‌حکیمی موسل) هه‌روا به فراوانی هاتبوو، کهچی له‌دوای خیلافەت و هاتنی عملانیه‌ت و داگیرکردنی ناوچه‌که له‌لاین به‌ریتانیا و فەردنسا و له‌ سه‌رووشی له‌لاین پرووسیا و دابه‌شکردنی میراتی خیلافەت و بێ به‌ش کردنی کورد، ئەوا سنووری کوردستان^{۱۲۹} هه‌روا بچووک ده‌بێته‌وه، ئیستا له‌نیوه‌ی ئەو کوردستانه‌ی ئەوسا بچووکتره‌، تهنانه‌ت له‌ به‌شی عێراقی حکومه‌تی به‌عس له‌ سالانی دوای هه‌شتاکان هه‌مو کوردستانی نه‌ ۹۰کم^۲ کۆکردبۆوه‌، تا ئەو ساته‌ش هه‌روا بچووک بونه‌وه‌ به‌رده‌وامه‌.

ئه‌وپرۆسه‌یه‌ له‌هه‌ر چوار پارچه‌ی کوردستان به‌ پروونی به‌دی ده‌کری، له‌ ئه‌رشه‌یفیکێ شاری نانتی فهره‌نسی سالی ۱۹۳۵ زانیاری سه‌بارده‌ت به‌ پێکهاته‌و ژماره‌ی دانیه‌شتوانی

۱۲۷- به‌که‌م پرۆسه‌ی باکتاری ده‌گه‌زی له‌ لاین آنور باشای (اتحاد الترقی) کرا.

۱۲۸- بۆ زیاتر له‌ نه‌خشه‌یه‌ به‌روانه (شه‌ره‌فنامه) ل ۱۱۷- ۱۲۸، هه‌روها سه‌رجه‌ی نه‌خشی کوردستان له (شه‌ره‌فنامه) ل ۱۲۸، هه‌روها کتیی (گێردو کوردستان- محمد امین زه‌کی به‌گ). هه‌روها به‌ندی ۶۲ سیفر. هه‌روها به‌ناره‌فنامه‌ی سیفر، هه‌روها درا نه‌خشی ئیداره‌ی عوسمانی به‌شی ناسیا سالی ۱۸۹۳ ئیایدا ده‌رده‌که‌وی کوردستان چه‌ند جار له‌ عێراقی عه‌ره‌یی که‌وردته‌.

۱۲۹- سنووری کوردستان نه‌و کاتی دووقاتی ئیستا بوو له‌ ژۆر سه‌رچاوه‌ پیشانی داوه‌ به‌لام له‌و دێره‌ شیعری قانیه‌ ده‌ری ده‌برین:

به‌لێ سنووری به‌بێ زیاده‌ر که‌م
بۆت به‌یان ده‌که‌م به‌بێ ده‌ردوخه‌م
به‌ پیتی نویسی جوگرافیاکان
ته‌رده‌فی غه‌ری بۆت نه‌که‌م به‌یان
له‌ کێزی تۆروس تا نه‌که‌نده‌روون
هه‌تا به‌حری ره‌ش بێ چه‌ندو چوون
ته‌رده‌فی شمال هه‌ر له‌به‌حری زه‌ش
هه‌تا نه‌رده‌هان به‌بێ غه‌ل و غه‌ش
له‌ تارده‌هان بۆ ناوی تاراس
ته‌مه‌ شه‌ماله‌ به‌ عیلمی قیاس
ته‌رده‌فی شه‌رقی له‌ کێزی نه‌لوه‌ند
تا کۆلی ووه‌ری به‌بێ چوون وچه‌ند
له‌ کێزی نه‌لوه‌ند تا جبه‌له‌ جه‌مرین
نه‌هه‌واز و شه‌نگار پارچه‌ی نه‌ییین
ته‌مه‌ جنووبه‌ چاکی بزانه
ناو نه‌و سنووره‌ خاکی کوردستانه‌

د - له سەردەمی خەلافەت پەگەز و نەتەوێ تر لەناو کورد دەتوایەوه، هەرۆه (تۆماس بوا) له ١٩٧٧ کتیبی (تاریخ الاکرد) و راپۆرتی لیژنە (تەحکیمی موصل ١٤٨) هاتوه: تورک و عەرەب و پەگەزەکانی تر هاتونە لەناو کورد توایەوه، هەرۆه، له راپۆرتەکانی بەریتانی ئهوه دەرده خا که له سەردەمی عوسمانی تورک لەناو کورد توایەوه ^{١٣٠} سەرنج بده (سەید) پەگەزەکان عەرەب، له نێو هەموو میلەتان بە نێمیتیا زهوه ماون، بەلام لەناو کورد توایەوه، تەنانت زۆری سەرچاوه کان بنەمالە بەدرخانەکان دەرده و نهوه سەر خالید کورپی وه لید ^{١٣١}، زۆر عەشیرەتی تری کوردی له بنەچه دا عەرەب بووینە له نێو کورد توایەوه، باری سیاسی کورد وابوه شانازی به خۆی کردوه وه که له (تقریرولایه الموصل ص ١٤٨) هەرۆه له زۆر سەرچاوه تریش د کمال مەزھەریش ^{١٣٢} نقلی کردوه به پالێشت به بەلگەنامە بەریتانی ژ: ٨٩/١٣٠١/٢٨٩٧ (S W) که له ١٩٤٧/٤/٢١ نوسراوه بۆ وه زارەتی دەرده هاتوه کورد جێی شانازی بووینە و پرۆسە به کورد بون هەبوه، خودی تورک له سەردەمی عوسمانی لەناو کورد توایەوه، له سەر نهو بنچینه قووله قانێ ده لێ:

بەدەستی خۆم نیه وه لا له دیوانی خوا کوردم
له ناو شیخ و بهگ و میرو مهلا و شاهو گدا کوردم
تهماشای جهوهری من کهی نه زانی ناشکرا کوردم
کهچی نیستا هەم خاک و هەم تاکی کورده ده تویتەوه هەتا له ناو چه رگی
کوردستانیش، له ژێر سایه فەرهنگی شکست و (تقزم الثقافی) دا کورد توایەوه، وا
مه سیحیه کورده کانیس به ره و جیا بونه وهی فەرهنگ و نینتما به رپۆنه بۆ سەر فەرهنگی

^{١٣٠} - تقریر المفتش العام الأول حول الأوضاع السياسية الداخلية في ولاية دیار بکر،

بعلیس، وان، هکاری، موش، وماردین، وورقه و سەردە ٢٧١/١٢٢٤ FO. یکن ان نستنتج من قانون الأستيطان الخاص بالمنطقة و تصريحات و آراء قاهتا و المسؤولين الذين زاروا المنطقة ولم آراء حول الكرد، بان سكان المنطقة تصنف الى صنفين. الصنف الأول هم الكرد الذي لا تعرف و كيف و متى ظهورا. و الصنف الثاني هم الاتراك الذين حسب المصادر و الوثائق التاريخية المتوفرة فقدوا هويتهم القومية و تكرهوا.

رغم ان هذا التمييز هو منهم جدا في عملية بناء المشروع القومي و لكن ليس هناك بيانات محددة عن نسبة الكرد و الترك السالكين ضمن ٧٦٤٠٠ انسان الذين عرفوا انفسهم كاكرد... و استنادا الى احصائيات نفوس عام ١٩٢٧ كان هناك ٢٧٤٠٢٧٤ كردي في ٤٣ ولاية في تركية. ان اتراك الذين كانوا في السابق ينتقلون الى المناطق الداخلية في تركية و يعيشون هناك و (معردين) كالتك يجلون كالكرد.

^{١٣١} - بۆ زیاتر برهانه: وژانهی (نوییل)، هەرۆه که مال مەزھەر - کورده کوردستان له بەلگەنامە نەتیه کانی بەریتانی ل ١٠٣

^{١٣٢} - کورده کوردستان... ل ٢٢٦

ترن، كه جاران ههروهك له راپۆرتى لێژنهى (تخكىمى موصل ل ٥٢) هاتوو (كه مایه تیه ناینیه كان له نیتو كوردان له هه مو میلله تانى تر به ئاسایى ترده ژین و به شیکن لییان)).

ه - دهسه لاتى كورد له سهرده مى خىلافهت گهلى زۆر بو، جگه له وهى والى و سهركرده و بهرپرسان له وان بو، ئینجا وهك میلله تیش قورساییه كى زیاتریان له میلله تانى تورك و عه رهب و نیت هه بو، هه تا له دواساته كانیش، سه رنج بده: دواى نه وهى له كۆنگره كانى (به رلین) و (سان ستیقانو) ١٨٧٨ز له بنده كانى ١٦ - ٦١) به سه ر عوسمانلى سه پیترا، كه مافى سه ربه خۆبى بدریته نه رمه نى، نه وا سه ركرده كانى نه رمه ن گه رانه وه بۆ كۆنگره و پیتان راگه یانده ن ته گه ر سه رانى كوردیش قایل نه بێ، به ته نها عوسمانلى ناتوانی سه ربه خۆبىمان بده نى، چونكه زیاتر كورد له نیتو ده سه لاتى خىلافهت ده سه لاتدارن، هه تا (معاره زه) ی عوسمانلیش هه ر زۆربه ی كورد بوینه، دامه زینه رانى (نیتحادالترقى) زۆربه ی كورد بوینه، نه وه نیشانه ی نه وهیه كه كورد ده سه لاتدار بوینه، بۆیه هه م له ناو عوسمانلى و هه م له ده ره وه یان سه ركرده بوینه.

جا به روانه نهوكاتى خهلكى تر داواى مافى نه ته وایه تى و سیاسیان له كورد كردو، كه چى له سه رده مى عه لمانى و فكرى نه ته وه گه رى هه ر كورد و مافى خورایه و هه تا زمانیشى لى قه دهغه كراوه و لیقه و ماوه و به (یتیم الامه الاسلامیه) ناوبراون، له كاتێكا له سه رده مى خهلافه له بهر رێزى كورد به (قوربه شى عه جه م)^{١٣٣} به ناوبانگ بوو. كه ی نه و دوو دۆخه وهك به كه .. (هل یستویان)؟

و- نهوكاتى له بهر به هیزى ده سه لاتى كوردی عه شایره عه ربه كانى وهك شه مه ر وعه نزو.. چه كیان بۆ كورد هه لگرتوه ناویان (سواریه چه) بو، كه چى له دواى خىلافهت وهاتنى عه لمانى هه ر خهلكى تره بارێك چه كى جاشایه تى خستۆته سه ر پشتى كورد

^{١٣٣} - شفاء العلیل ٣، ههروهها شه ره فنامه ل ١٣٢ پێشه كى.

خشته‌ی به‌راوردعه‌لانی تورک و عوسمانی سه‌بارت به‌کورد

ده‌سه‌لاتی خیلافته له نه‌سته‌مبۆل	ده‌سه‌لاتی نه‌نقهره‌ی عه‌لمانی (ئه‌تاتورك)
۱- بیریککی ئیسلامی عوسمانی به‌لاوازی.	۱ - بیریککی عه‌لمانی نه‌ته‌وه‌گه‌ری تۆزانی.
۲- نه‌خشه‌ی سیاسی کوردستان زۆر گه‌وره‌بوو	۲ - ناوی نه‌ماو کوردستان نیوه‌ ماوه
۳ - دژایه‌تی کوردی تیا نه‌بوو.	۳ - بنه‌ماکانیان دژ به‌ نیسلام و کورد بوو
۴- سیفه‌رو ماده‌کانی ۶۲ و ۶۳ و ۶۴ مۆرکرد	۴ - سیفه‌ری به‌ مه‌رگی تورکیای نوێ ژمیرکردوه
۵- ریکه‌وتنی دووبه‌دوو و نیۆده‌وله‌تیشی مۆرکردبوو بۆ سه‌ربه‌خۆیی کوردستان	۵- هیچ ریکه‌وتنیککی مۆرکراوی نه‌بوو له‌گه‌ڵ کورد، هه‌ر به‌لێنی زاوه‌کی بوو.
۶- چالاکی سیاسی و په‌وشه‌نبیری حزبی هه‌مو له‌ نه‌ستامبۆل بوو	۶- بواری هیچ چالاکیه‌کی سیاسی و په‌وشه‌نبیری کوردی نه‌ده‌دا.
۷- به‌شداری لۆزان نه‌بوو ته‌نها له‌سیفه‌ر به‌شداری کرد	۷- لۆزانی هینادی.
۸- حزب و کۆمه‌له‌و چالاکیه‌ کوردیه‌کان له‌ نه‌سته‌مبۆل بوو	۸- له‌گه‌ڵ که‌وتنی نه‌سته‌مبۆل هه‌مو ی قه‌ده‌غه‌ کرد دوا ی قرا نه‌کوردی چاردا.
۹- له‌ماوه‌ی خیلافته‌ ۶۴ ده‌وله‌ت و حوکمداری کورد په‌یا بوو، ئه‌گه‌ر خیلافته‌ سه‌رکه‌وتبایا ئیستا کوردستان له‌ریزی میلله‌تان بوو.	۹ - سه‌ره‌نجام نه‌نقهره‌ سه‌رکه‌وت و میلله‌تی کورد که‌وته‌ ئه‌و مه‌ینه‌تیه‌ تا ئیستایه‌ک ده‌سه‌لاتی بۆ دروست نه‌بوو.
۱۰ - نه‌ک ویلایه‌ت هه‌تا ئیاله‌تیش به‌ ناوی کوردستان بووه ^{۱۳۴}	۱۰ - ناو وزمانی کوردو کوردستانی قه‌ده‌غه‌ کرا
۱۱- ده‌ستوری عوسمانی (مه‌شروویه) جیی هه‌موانی تیدا بوو	۱۱- ده‌ستوری تورکیا (نه‌نا یاسا) ته‌نها جیی تورکی تیدا یه‌و نکولی له‌ بونی کورد ده‌کا

^{۱۳۴} - بره‌انه: نه‌خشه‌ی عوسمانی سالی ۱۸۹۳- ویلایه‌ته‌کانی به‌شی نایا.

سەرەنجامی ململانی ئەنقەرە و ئەستەمبۆل

ئەوێ زۆر بەووردی شارەزای دیوی ناوێ و پێکەوتنامەکانی نێودەولەتی و مەبەستەکانی پۆژ ئاوا لەجەنگی جیهانی و چالاکیه‌کانی (له) پۆژھەلات (نەبێ بەسادیی شۆڤە سەرکەوتنی ئەتاتۆرک و عەلمانیەتی ئەنقەرە بەسەر سولتان و ئەستەمبۆل ددکا، نەراستیدا کۆمەڵیک سیناریۆی زۆر ئالۆز ڕوویدا لەناوچەکە بەھاریکاری زۆر لای سەرەکی، لەوانە: ھیزەکانی ھاوپەیمانان، ئازانسە ئابووری و سیاسەتەکانی زایۆنی، بەلشەفەیکان، دۆستەکانی پۆژئاوا لە ئاشیۆنایزم و عەلمانیەکان، تیایدا ئەتاتۆرک وەک پالەوانیکی رزگارکەر و شۆرشگێڕ و ئاین پەرورە ناسیندرا، سی نازناوی پێدرا (غازی - جەنگاوەر)، (میللی چیف - سەرکردەیی ھەمیشەیی)، (ئەتاتۆرک - باوکی تورک)، ھەست پێدەکرا ئەوێ کاریکی زۆر مەزنی پێدەکەن کەبریتیە لەھەلۆھەشەکانی خێلافەت لەئەستەمبۆل، ئەو سەرەدەمی بەریتانیا زۆر شارەزا بو (شەری دووماسی دەریا ددگێردراوە بۆدەستی ئینگلیز)، دەیزانی ئەگەر ھاوپەیمانان و ئازانسەکانی زایۆن خۆیان کۆتایی بەخێلافەت بھێنن زیندوو ددبیتەو، بۆیە زۆر وەستایانە لەپێی ئەتاتۆرک خێلافەتیان ھەلۆھەشەو، خودی ئەتاتۆرکیش زۆر داناو بوێر و شارەزا بوو، لەسەرەتا بەگوتاریکی ئاینی ھاتە مەیدان و لەگەڵ ھەرسەرکەوتنیک بە خۆیندنی (بوخاری) دەستی پێدەکرد، ئنجا بانگیشەیی ئەوێ کرد کەخێلافەت تێک نادا، ئەو (شەریعەتی ئیسلامی) ددھێلێتەو، لە ژێرەودش دام و دەزگای بەدیلی دروست ددکرد، لە سەر ئاستی ئیقلیمی و جیھانییش ئەتاتۆرک دەستی کرد بە سەودا و پێکەوتن و چارەسەری کێشەیی سنور، لە ۱۹۲۱/۳/۱۳ لەگەڵ ئیتالیا پێکەوتن، لە ۱۹۲۱/۳/۱۶ قەرمی دا بە روسیا، لەگەڵ فەرەنسا لە ۱۹۲۱/۱۰/۲۰ پێکەوتن و کلێلکاشی دا بە فەرەنسا، لە ۱۹۲۰/۵/۳۰، لە ھەمان کاتدا بە مادە (۲۲)ی عوصبەالامم و مەرجەکانی ئینتەدابێ لەسەر میراتەکانی قایل بوو...، بۆ بە شەری کردنی جەمەو ئەو ھەنگاوانە ھەلسا لە نیسانی ۱۹۲۰ ئەنجومەنی مەزنی تورکیا (بێج تورک مجلسی) دروستکرد، لەو مەجلیسە (۷۲) کوردی تێدا بوو، لەسەر فەرمانی ئەتاتۆرک بەجل و بەرگی کوردی دەوامیان ددکرد ، بەدوای ئەوانە ئەو ھەنگاوانەیی تری نا:

+ له ۱ / ۷ / ۱۹۲۰ یاسای باری کهسیتی و سنورهکانی شهریهتی ههلهشاندوه و یاسای تاوانی هینا جی ی.

+ له ۱۶ / ۳ / ۱۹۲۱ لهناوچهی (قرم) خوش بوو لهقازانجی پرووسیا، له ۲۰ / ۱۰ / ۱۹۲۱ له ناوچهی (کلیکیا) خوش بوو لهقازانجی فرنسی و... هتد

+ له ۱ / ۱۱ / ۱۹۲۲ سهلتهنهتی ههلهشاندوه و (سولتان محمد واحد الدین) یشی لادا.

+ له ۲۹ / ۱۰ / ۱۹۲۳ خیلافهتی وهچهرخاند هکۆماری و خوشی بووه سهروک کۆمار.

+ له ۳ / ۳ / ۱۹۲۴ خیلافهتی بهیهکجاری ههلهشاندوه.

+ له ۲۸ / ۴ / ۱۹۲۴ داد گای شهرعی ههلهشاندوه.

+ له ۴ / ۱۰ / ۱۹۲۴ بریار درا یاسای مهدهنی سوپیری پهیره و بکری.

+ له ۱۰ / ۴ / ۱۹۲۸ مادهی (تایینی پهسمی دهولت نیسلامه) لهدهستور ههلهشاندوه.

+ له ۱ / ۱۱ / ۱۹۲۸ هه مو پیته نیسلامیهکانی گۆری بهپیتی لاتینی... لهگهل زۆر ههنگاوی تر تا لهسالی ۱۹۳۱ بهبیانوی نهودی تورکیا دهولهتی نیسلام نیه ناماده نهبو بچیته کۆنگرهیهکی سهرائی نیسلامی له قودس، لهگهل نهو ههنگاوانهش لهبهلینهکانی بۆ عهلمانی و عهشایره کوردهکان پهشیمان دهبووه، تا تورکیای نوی بهو دهستوروو پهوتسه لهدایک بوو لهجیاتی عوسمانی، زال بونی نهنقهه بهسهه نهسته مبول بهره بهره مهینهتی کوردیش دروست بوو، تانیوی نهو ههنگاوانهی سهروش عهلمانیهتی کوردی لهگهل بووه، ناوهکانیان لهخوارهوه تۆمار دهکهین هه مو نهوانهی چ بههله چ بهخیانهت هاریکاری خهتی عهلمانی - تۆرائی تورکیان کرد:

۱. د. عبدالله جودت - بهکینکه لهو جوار کهسهی دامهزینهری (اتحاد الترقی تورکی)، یهکهه کهسیش بوو پیتی لاتینی هینا ناو عوسمانی، زۆربهی پیادهکردن وادهیتان لهتورکیای نوی بۆ نهو ژیره پیاهه (بی کهلک بۆکورد) دهگهپیتهوه.

۲. د. اسحاق سکوتلی، یهکی له دامهزینهرانی ئیتحادولتههقی بوو.

۳. زيا نەلب كۆك بەرپەرسىلقى اتحاد الترقى دياربەكر بون، شاعرى تورانى بو،
ئەوۋە ۋەك ئەو دوو زاتەى سەرۋە نەبوو كەزانيان ئەو كارەيان دەبىتە ھۆى
مەينەتى كوردى و بە خىرايى وازيان لەو رېتازە ھىناو دانيان بەھەلەى خۆيان
ھىنا ھەرچەندە كارىگەرى ئەو ھەلەنەى بوە ھۆى مەينەتەكە، ھەلەو
خىناتەت لىك جىايە، بەلام زياكۆك وازى نەھىنا و تاكۆتايى.
۴. حسن خىرى: سەرۆكى فراكسيونى كوردى بوو لەنەنجومەنى مەزن.
۵. عىسمت ئىنىنۆ جىگىرى ئەتاتورك بوو دواى بوە سەرۆكىش، سەرۆكى ۋەفدى
توركياش بوو لە لۆزان.
۶. بىرغى زادە، زولفى بەگزاڧە ئەو دوە بەناۋى كورد چۈنەكۆنگىرەى لۆزان و وتيان
سىقەرمان ناۋى لۆزانغان دەۋى، ئەستەمبۆلمان ناۋى ئەنقەرەمان دەۋى،
شرىعەتى ئىسلامان ناۋى عەلمانىەتى ئەتاتوركىمان دەۋى.
۷. سلىمان نەزىفى والى موسىل كە ھەلەسا بەشەھىد كىردنى (شىخ
عبدالسلام) بارزانى كورد، بە پىي (ياداشتى) ^{۱۳۴} رەفىق ھلى (على سائىب)ى
سەرۆكى دادگاي بكۆزى گەۋرە كوردەكانىش ھەر كورد بوە..
۸. لوتفى فكىرى مونەزىرى تۆرانى بوو، ھەرچەندە دۆى ئىتھادىيەكان بو
سەرۆكايەتى (حزبى ئىتتلاف الحرىە)ى دەكرد، لازارىف دەلئى: ئەوۋە سەرۆكى
حزبى(نۆيخواز)بو، داۋاى ھەلۋەشانەۋەى خىلافەتى دەكرد و زۆرىەى رەۋشەنبىرە
كوردەكانى ئەستەمبۆلى لەگەل خۆى كۆكردبۈنەۋە.. ھەرۋەھا كەسانى تىرى
ۋەك سەقىفە فەندى سەرۆكى دادگا و عبدالحق توفىق و.. لە دەۋرە بوە.
۹. كۆمەلئىك كەسايەتى سەرۆك عەشىرەتى ۋەك: دىاب ئاغە، مەچۆ ئاغە،
مستەفا دەرسىمى، ئەھمەد رامز، مراد پاشا، رەھبەرى برازاي سىدردزا...
۱۰. ئەو كۆمەلە سەرۆك عەشىرەتانەى بەھىزى خۆيان يارمەتى ئەتاتوركىان
دا زال بى بەسەر ئەستەمبۆل، لەوانە: قاسم بك جوبرانلى، حاجى شكىرى
بەگ، مستەفازكى بەگ، رامزبەگ،

^{۱۳۴} - ياداشت - ب ۳ ل ۱۶۰

۱۱ لەخوارووی کوردستانیش وەك: نایبزاده نوری ئەفەندی، رفیق حلمی، سلیمان فەهی ئەفەندی، محمد نوری ئەفەندی ئەفتەچی زاده، نازم بەگ، فتاح بەگ... ئەوانە رۆڵی گرنگیان پێ بێنرا بۆ ئەقەلای گیرانەوهی ویلايەتی موسل بۆ سەر تورکیا.

تێبینی بکە هەلەو خیانەتی ئەمانی کورد چۆن تیکەل بوە، هەمویان هەركورد بوینە، بەلام دەبی ئەوەش بڵێن بەشیکیان لەدوایدا گیرانەوه.

مناقشەکەى هەلەواندەوهی خىلافەت:

رۆژی ۱ - ۳ - ۱۹۲۴، شۆین ئەنقەرەیه، لە ئەنجومەنی گەرەى تورکیا (پەرلەمان) ئەو گفتوگۆیە دەستی پێکرد سەبارەت بە هەلەواندەوهی خىلافەت، یەکەم جار ئەندامان سەریان سوپما و ئۆپۆزسیۆن زۆرایەتی بو لەنیو پەرلەمان، بەلام کەمال ئەتاتۆرک زۆر لێزان و کاریزمی بو، (۳) رۆژ بەردەوام دیمەتەقی و گوتارو گوتاری پێچەوانەو گفتوگۆ بوو، تا لە کۆتایی گەڵاڵەکەى ئەتاتۆرک سەرکەوتوو بو، لەواتارەکانی دەوەستا لەسەر دوو کۆلەگەى سەرەکی:

۱ دەپوت: شریعەتی ئیسلامی چەسپاوه کۆمەلگەش دەگۆری و بەرەو پێش دەچی، ئەو شەریعەتەش بۆ کۆمەلگەیهکی بیابانی ئەفام هاتووە لە رەگەزو زەمان و زەمینیکى جیا لەئێمە، ئەو شەریعەتە لەدوای ۱۳ سەده بۆ کۆمەلگەیهکی نەجیب زاده و پێشکەوتوی وەك تۆرک ناشیت، بۆیە مانەوهی ئەو شەریعەتە لەئێوماندا وامان لێدەکا لەولاتانی شارستانی ئەوروپى دامان کەلێنى بەپاشان بچا، بۆ ئەوهی پێشکەوین و بێنە ولاتیکی پێشەسازو مەدەنى و مۆدیرن پێویستە ئەو شریعەتە لادەین و دەستورێکی ئەمانی، کۆمەلگەو دەولەتێکی مۆدیرن دروست بکەین، ووتیشی بەلێتەان پێدەدەم پەیرەوی بۆچونەکەم بکەن، خۆتان لەو ئاینە دوور خەنەوه بەماوهی ۲۰ سال تورکیا دەچیتە رێژ فرەسا و بەریتانیو ئیتالیانو ژاپۆن...، ئەو ئەوروپایەش بەهۆی دوور خستەوهو جیاکردنەوهی ئاین لە دەولەت واپێشکەوتن.

۲ خالی دووهم له پاساوو گوتار: کانی ته تاتورك نه و ده ديووت: خوا توخمي توركي بۆ دواكه و توويى و ژيړده سته يى و په راويزى دروست نه كړد و ده، هه روهك له ناو عوسمانى وايه، بهلكو تورك توخميكه هه مو جيهان پيوستى پييه بۆ پيشره وايه تى، وهك پيوستيه كي ميژويى پيوسته له ده و له تيكي سبه رخويى توركي بخريته نه زموون، زوري نه و فهرمايشته دووباره ده كړده و ده ديووت، تورك له نيو عوسمانى زور مه غدور بو، زياتر كوردو چهر كه سى و نه رناووت ده سه لاتدار بوو، وه پيرى ده هينانه وه كه چۆن له سهرده مى عوسمانى به (تورك) ده گوترا بى ئيدراك، گيل، اعرابى تورك، نه حمق، .....) زياتر له ودهش باسى نه و ده ده كړد نه و ده خوين دهر يژى توركه و سوده كesh بۆ خهلكى ترده، باسى له و ده كړد نييمه چتر خۆمان ناكه مين به راگيږى خهلكى تر به ناوى (نومه) ئيسلامى - يان ميلله تى عوسمانى، ليړد به ولاده ته نها خزمه تى خۆمان ده كه مين و توركي يا يه كي مؤديرن و مه ده نى بنيات ده نيئن. واته ده ديوست بليت نييمه له ناستى نومه مى داد به زين بۆ ناستى نيشتمانى^{۱۳۶}، وهك مه سه له ي ريفورمخوازه كانى ئيرانى ئيستا.

به و ده و چهند ته و رديكي ترى پاساوى وروژينه ر، توانى له دواى (۳) رۆژ ده مه ته قى رايه كانى خوى به (ترهيب) و (ترغيب) زال بكاو، قايل بون به ددنگ دان خيلافه تيان له رۆژى ۳ - ۳ - ۱۹۲۱ هه لوه شانده و ده.

به و شيويه توركي اى نوى له دايك بوو به ناسنامه يه كي نويى توركي له سهر بنه ماي ده ستوريك كه ناوى كوردو كوردستان و ناوى عه رده ب چهر كه س ..... هيچ لايه كي تيډانه ما، له ماده كانى ۱ تا ۳ و له ۶۴ تا ۶۸ (به تاييه تى ماده ي ۶۶ له باره ي تورك شه تنه لهر) هه مو دانيشتوانى توركي اى به تورك له قه له مدا وهك ماده ي ۴ به رنامه ي نازى نه لمانى، به وشيويه نكولى له بونى كورد كراو مه ينه ت و رۆژى رده ش چاره روانى ميلله تى كورد بوو.

^{۱۳۶} - له سهر نه و بنچينه يه نيته داولته رده قى دروست بوو، نه و پيرى ده و له تيكي ناشيؤناليزمى له جياتى ده و له تيكي نيمپراتوري ئيسلامى له روتاره كي نيمپراتور (فاهلايم) نه لمانى ديت له كاتى سهردانى بۆ نه سته ميؤل و وتى: نيوه نه و به ريرسي! به ته ي ئيسلام له خؤ بگه نه و ده ده و له تيكي توركي دروست بگه ن سنورى له ناوهراسى ناسيا تا دهر ياي ناوهراس بيت.

کورد له و ده چهرخانه زهره یان قازانج؟

مه بهست له وهیه ناخۆ کورد قازانجی کرد یان زهره له و ده چهرخانی سیسته می خیلافهت بۆ سیسته می عهلمانی، هه چهنده پرسیاره که زۆر نامه نتیقیه به لām به شیکی زۆری رهوشه نیرانی نوی، به تایبهتی نهوانی زانیاریه کانیان سه رچیخه، له لایه کی تریش به شیکی به ههنگاهه کانی نه تاتورك و بلیمه تایه تیه که می سه رسامن، هه ریویهش له سه ره تادا نه تاتورك (به ناوی مسته فا کمال پاشا) ناوبانگی ده رکرد، دوا ی نیازه کانی ناشکرابون، نه و پیاوه به رپرسه له تیک دانی خیلافهت و مهینه تی کورد پیکه وه، سه ره رای نه وهش هیشتا به باش باسی ده کری ته نانهت له لایه ن کوردانیش، هه ره نمونه به پینوسی وه زیری رهوشه نیری حکومه تی کوردستان (سلام عبدالله) له گوڤاری گولان ژ: ۲۶۸ به سه ردی ده کی مه زن هاتوه: نه تاتورك تورکیای له تاریکیه وه گواسته وه پوناکی، که واته نه و دوو رایه زۆر لیک جیان، به رایه که به رپرس بیت له مهینه تی کوردو تاریکایی هینابی و به رای به شیکیش پروناکی بیت، که واته نه و پرسیاره نیستا لۆژیکیه و بازانین کورد چ پروناکیه کی به رکهوت و قازانجی کرد به نه مانی خیلافهت و هاتنی عهلمانیهت یاخود پیچه وانه:

هه لبه ته له پیش نه وهی وه لām به دهینه وه، نه وه مانای وانیه لی ره دیفاع له خراپه و خراپه کاری سولتان و والیه کان بکهین، به لکو به راوردی کی گشتیه ناخۆ بزانیان باری سیاسی کورد له کام لا باشت بوو؟ له سه روو هه ندی لایه نی گشتیمان له و باره ییه و به باس کرد، له وهی خواره وه به وردترو خالی نوی تر باس ده کهین:

۱ یه که به در یژایی خیلافهت نزیکه می ۶۴ میرنیشن و ده ولته تی کوردی دروستبو، له وانه: حسنوی، مهروانی، شه دادی، نه رده لان، سۆران، یابان، یونان... هتد، که چی بۆ هه مو عه رده ت نه نها ۶۳ میرنیشن دروست بون^{۱۳۷}، بۆیه ده لئین میرنیشن و ده ولته تی کوردی چونکه هه ندیکیان له ناستی ده ولته بونه، خاوه نی سکه و نالای تایبه تی بونه، له نویژی ههینی دوعا بۆ سولتان و خه لیفه نه کراوه بۆ (میری کورد کراوه، هه ریبه که له (سکه) و (نالای) و (دوعا) ی ههینی نیشانه ی سه ره خویی ته و او و ناستی ده ولته تی بو، جار و ابو ده سه لاتی

^{۱۳۷} - بر وانه سیار الجیل - بقایا و جذور تکیینات العربیه ص ۴۱۷

ئەو دەولەتە تانە دەگەشتە دەرەودى كوردستانىش، بىنەمالەي گيان پۆلاكان (جونيلات)ى ئىستا لەشام و لوپنان و دروزو دەسەلاتى بىنەمالەي محمد على پاشاۋ. - جگە لەدەسەلاتى صلاح الدين - ئەو لەسەردەمى خىلافەتى ئەي كوا لەدواي ئەوئەي لە (۱۸۴۰)ئەو لاوازكرا و لە ۱۹۲۴ پروخينرا، كوا لەدواي ئەو ميژووو سەرودى كورد چيە؟ كوا دەسەلاتيان؟ كوا ميرنشين و دەولەت؟ كوا كەسيەتى كورد... كوا... كوا؟ئەلامەكەي مەينەت و سوتان و كيميائي و نەنفال و ويران بوە.

۲. لەسەردەمى عەلمانى كوردستان دابەش وداگير كرا لە پەرەپەرەي پيشكەوتنى ميللەتان داکەلیندراو بى بەشيان كرد لەبون بەدەولەت، لەسەردەمى خىلافەت لەمیللەتانی تر كەمتر نەبوو، تەنانت زۆربەي جار لەعەرەب چاكتەر بوو، دەسەلاتى كوردى بەسەر عەرەب زائەر بوو، بۆيە بە جيا لەلایەن تۆماس بوا و راپۆرتى لیژنەي (تەحکیمی موصل) هاتو: تورك و عەرەب و پەگەزەکانى تر هاتوونە لەناو كورد تواینەو^{۱۳۸}، ئەو بۆچوونە پىوانەيەكى گرنگە بۆ بەهیزی كەسيەتى كورد، هەر بۆ ئەو رایەي تۆماس بوا ئەگەر بەوردى سەرنج بەدەینە ميژوو دەبینن لەكاتى راوهدونانى (بىنەمالەي پیغه مەبر د.خ) لەلایەن ئەمەویەکان، سەیدەکان لەجیهان پەرش و بلاو بون، لەزۆربەي ولاتان ئىنتماي پەچەلەکیان پارستوو، لەهەندى شوئینی وەك ناوچەي فارسی بە ئىمتیازەو پارستووایانە، تا ئەو ساتەش لەئێران كەسى یەكەم دەبى لەرەچەلەكى سید بى، مرجع و وەلى ئەمر دەبى سەید بى، لەناو كورد پێزی سەید گىراو بەلام لەبەر بەهیزی كەسيەتى كورد سەید لەرەچەلەك تواینەو بووینە كورد، زیاتر لەوێش زۆربەي پېشەرەوانى كوردایەتى لەوان بوو، ئەو لەپرووی كوردۆلۆجى و مرۆفناسیەو بەلگەي چاكبونی باری سیاسى و كەلتورى فەرھەنگ و كۆمەلایەتى كوردە، كەچى ئەو دۆخە بە پېچەوانە دەبینن لەدواي هاتنى عەلمانیەت هەر كوردە لەنیو میللەتانی سەردەستە توایتەو، تەنانت لەناو كوردستانیش ئەو دۆخە بەدى دەكرى، دەبینن شارى هەولێر لەسەردەتایی

^{۱۳۸} - تارىخ الاكراد ص ۱۹۷، هەرودەها برۆانە: راپۆرتى لیژنەي نێرېزى وىلايەتى مەربل

هاتنی عه‌لمانیه‌ت (۱٪) ی ناوشار تورکمان بونه که‌چی تا‌گه‌یشینه په‌نجاکانی سه‌دهی (۲۰) بووه له ۴۰٪ تورکمان، به‌شی هه‌ره زۆری به‌چه‌له‌ک کوردن... هه‌روه‌ها کوردی‌کی زۆری تری ناوچه‌ی موسل و به‌غداو حله‌و^{۱۳۹} بووینه عه‌ره‌ب.

۳. نه‌گه‌ر به‌وردی سه‌رنج به‌دینه نه‌خشه‌کانی کوردستان له‌سه‌ره‌تاوه، له‌وه‌سفه‌کانی شه‌ره‌فنامه، له‌گه‌رانه‌کانی ئین به‌تووته له‌کتیبی (تحفة النصار فی غرائب الأمصار) ده‌لی که له‌به‌سه‌ره به‌ره‌و شیراز رویشتم له‌سه‌ر ڕینگا لامدا میوانی خێله مه‌رله‌وه‌پینه کورده‌کان بووم، ئین خه‌لدوون له‌(تاریخ‌باس له‌جبل‌اکراد ده‌کا له‌نزیک که‌نداوی فارس^{۱۴۰} به‌هه‌مان شی‌وه‌ش ئه‌ولیاچه‌له‌بی سنوری کوردستان تا که‌نداو ده‌با^{۱۴۱}، واته‌ ئه‌و نه‌خشه‌یه‌ی که له‌سه‌ر ده‌ریای (که‌نداو) دیایکراوه بو‌سه‌ر ده‌ریای سپی ئه‌سلێ خۆی هه‌یه و زیاده‌په‌وی تیدا نه‌یه، له‌ (معجم البلدان) ی یاقوت حموی، له‌سیاحه‌تنامه، له‌شه‌ره‌فنامه، له‌ئهنسیکلۆبییدیای عوسمانی به‌ناوی (قاموس الاعلام) هه‌روه‌ها له‌نه‌خشه‌کانی جوگرافی ناسی نیسلامی...، له‌جوگرافی ناسه‌کانی بیانی تر نه‌خشه‌ی کوردستان هه‌ر مه‌زن بوه، جوت بوه له‌گه‌ل ئه‌و نه‌خشه‌یه‌ی له‌سالی ۱۸۹۳ و ۱۸۹۶ی سه‌رده‌می عبدالحمید که کوردستانی له‌سه‌ر دیایکراوه، له‌به‌شی یه‌که‌می ڕیکه‌وتنامه‌ی ئه‌رزه‌رومی ۱۸۲۳/۷/۲۸، هه‌روه‌ها تا ماده‌ی (۶۲)ی سیقه‌ر که‌سنوری کوردستانی له‌روژه‌ه‌لات فرات ده‌ست نیشان کردووه، هه‌مو ئه‌وانه له‌سه‌رده‌م وکو‌تایی خیلافه‌ت بوه، واته‌ نه‌خشه‌ی کوردستان له‌سه‌رده‌می خیلافه‌ت زۆر مه‌زن بوو، ده‌گه‌یشه‌ سه‌رووی... ۵۰ کم^۲، له‌ه‌وای ئه‌وه‌ی عه‌لمانیه‌ت هات نه‌خشه‌ی کوردستان هه‌م به‌چوک

^{۱۳۹} - بروه‌ه یاقوت حه‌مه‌وی و زۆریه‌ی کتیبه‌ نیلامیه‌کانی که‌په‌ده‌باس له‌پێکهاته‌ی شاری (حله‌) ده‌که‌ن و ده‌لێن دوو چینی لی ژیاوه کورد به‌شیکێ تر پێشان ووتراوه نه‌ه‌لی جامیعه‌و باس له‌که‌مێک نا‌کو‌کیش کراوه له‌نێرانیان... هه‌تا له‌ (تاریخ‌ابی‌الفداء - الملك المؤید إسماعیل بن أبي‌الفداء ج ۱ ص ۴۷۳) له‌سه‌رده‌می سولتان عمودی عوسمانی وا باسی حله‌ ده‌کا:

وفيها سار الأمير دبیس بن صدقة إلى الحلة بإذن السلطان عمود وكان دبیس معتقلاً مع السلطان محمد من حين قتل أبوه صدقة إلى الآن فلما أطلق توجه إلى الحلة واجتمعت عليه العرب والاکراد... نه‌ی کوا نیستا؟

^{۱۴۰} - وفي شرقي بلاد خوزستان جبال الاکراد متصله إلى نواحي أصبهان وبها مساكنهم ومجالاتهم وراءها في ارض فارس... تاریخ ابن‌خلدون ص ۸۱. لئه‌مقدمه‌ ص ۶۳ (دروباردی کردۆته‌وه

۱۴۱- سیاحه‌نامه ج ۴ ص ۷۵

بۆۋە، ھەم لەسەر نەخشەى نەتلىمەكانىتى نەما، تەنانەت ئىستا پروبەرى كوردستان لەسەردەمى عەلمانى نىۋەى پروبەرى كوردستانە لەسەردەمى خىلافەت.

۴. ھەلبەتتە بەروونى دەردەكەوى كەكورد لە ۋەرچەر خانى خىلافەت بۆ عەلمانىت زەرەرمەندى ھەرە گەورەى، زياتر لەۋەش تا ناۋچەكە ھەنگاۋى زياتر نا لە: مەلەكى بۆكۆمارى، بۆمەدەنىت، بۆ دەستورىت، بۆ مۆدىرنىت.. مەينەتى كورد زياتر بوو، يان بەۋاتايەكى تر نەو نەخشە نوڤەى عەلمانىت لەناۋچەكە جى گىتر دەبوو مەينەتى كورد تۆكمە تردەبوو، ھەربۆيەش دەبينىن سەر كوردە دلسۆزەكانى كورد لە (ملاسلیم، شیخ عبدالسلام بارزانى، شیخ سعید پىران، شیخ سعید نەورسى، ...)، ھەمو ئەوانە خواستیان دروشەكەى شیخ سعیدى پىران بولەشۆرشەكەى سالى ۱۹۲۵ دا، كە برىتى بو لە: يان گەرانبەۋەى خىلافەتى يان كوردستانىكى سەرىەخۆ، كەواتە خىلافەت بۆكورد باش تر بوو.

۵. لەپیشوتر لە چوار چىۋەى رىكەوتنامەى سولتان و بەدلىسى ئەۋا گەلى جاركورد ھارىكارى سوپاى عوسمانيان كورد سەريان خست، ئەگەرچى ھەندى جار ھەلەش بسوبن ۋەك گوزارشەكانى سۋارەى ھەمىدى، بەلام ھەرگىز نەگەشتە ئەۋەى تاوان بکەن و جىنۆسايد بکەن ۋەك ئەۋەى پرويدا بەرامبەر نەرمەنىەكان لەسەر دەستى سوپاى ئىتحادىەكان و كوردە كرڭرتەكانى ئەۋان^{۱۴۲}، ئەۋەش بەرونى لە مادەى (۱۴۲)ى سىقەر رونكراۋەتەۋە لە نەستۆى كورد نەبە، ھەرۋەك دۋاى لە رىكەوتنى تاشناقى نەرمەنى وخبوبونى كوردى رۆژى ۲۹/۱۰/۱۹۲۷ زياتر پروون كرايەۋە^{۱۴۳}

۶. ئنجا ئەگەر بىڤىن ساتە كۆتايىەكانى خىلافەت و سەرەتاي عەلمانىت بەراورد بکەين، ئەو سەردەمەىە كەفەترەى سەلبى عوسمانىەكانە بەرامبەر بەكورد،

^{۱۴۲} - يەكئى لەو كوردەنى تاوانبار بون بەو جىنۆسايدە (زولفى بەگزاۋە) بو، كە لەلایەن بەرئىنايەۋە فەرمانى دەستگىز كەردنى ھەبوو، لەسەرتاۋانى نەرمەنى كوشتن نىنگلىزەكان لەسالى ۱۹۱۹ لەكەمپىكا دەست بەسەريان كەردبوو، ھەر نەۋىش بوو بە ھاۋەلى عىسمەت نىڤىنۆ چور لۆزانى مۆز كەد بەناۋى كورد، لە قازانچى تۈركىياۋ مالى كوردى وىزان كەرد
^{۱۴۳} - ئەو رىكەوتنە لە ۱۹ مادە پىنكەتايو.

سەرەرای ئەوەش هیشتا چەندە لەفەترەیی دواى خۆی عەلمانى چاکتر بووه، بەو
نەوانەى خوارەوه:

أ- لە دەسەلاتى عوسمانیدا کورد زۆر دەسەلاتدار بووه، مەبەستمان مێرەش و دەسەلات
و کیانە کوردیەکانە نیه، مەبەستمان ناوێکیەری عوسمانییه، شیخ عبدالله بەکەسییى
دووهمی نیو عوسمانی پۆلێن کراوه، گۆلە بەندەکەى شیخ عبیدالله لای سولتان
عبدالحمید، دواى شیخ عبدالقادرى شەزینی سەرۆکی ئەنجومەنى دەولەت بوو، سعید
پاشای باوکی شریف وەزیری دەرەوه بووه، لەوهو پێش ناوی بەشیک لەو بەرپرە
مەزنانەمان تۆمار کرد، دووهمین دەولەمەندی نیو عوسمانی (ابراهیم ملی پاشا)ی کورد
بووه، ... یەکی لەو پینچ دامەزینەرەى جامیعیەى نیسلامی (شیخ سعیدی نەورەسى)
کورد بووه....، زۆربەى شیخە نیسلامەکان لە کورد بووینە، هەرۆک لەو پێش ناوێکەکان
تۆمار کرد، دەسەلاتى شیخ الاسلام دەگەشتە رادەى لادانى خەلیفەش، هەرۆک هەردوو
سولتان عبدالحمید و مرادیان لادا، ئنجا لە بەرامبەریشدا چونکە شەخسیەتى کورد بەهێز
بوو لەبەرەى کەسایەتیه کوردەکان زیاتر ئەوان بووینە، چوار کەس ئتحد الترقیان دروست
کرد لە ١٨٨٩ هه‌یچیان تورک نەبون برتییى بون لە: د. عبدالله جودت، د. تیسحاق
سکوتلی، محمد رشید چەرکەس، ئیبراهیم تەمۆ، دوانی پیشەوه کورد بون....، ئەى لەدواى
هاتنى عەلمانى کوا کورد پۆلى چی هەبوو، جگە لەوێ ئەگەر بوبی لەخزمەت تورکایەتى
عەرەبیەتى بوە، کۆتاییه کەشى بە مەرگەساتى خۆیان و میلله تەکیان هاتو، کاتى کمال
ئەتاتورك خۆی دروستکرد بەهۆى عەلمانى و عەشیرە تە کوردەکان سەرکرده کوردەکانى
لەسێدارە دا (کە لەدواى باسى دەکەین)، هەتا ئەوانەى دۆستى بون و یارمەتیان دا لەسەر
کەوتنى.

ب - ئەستەمبۆل بەرەسمى دانى نابو بە مافى چاره‌ى خەونوسى کورد، تارادەى دەولەتى
سەرەبەخۆ دروستکردن، هەر لەجامیعیەى نیسلامى و مافى میلله تانى عوسمانى و دواى
پێکەوتنى سولتان و شیخ عبدالقادر شەزینی^{١٤٤}

^{١٤٤} - لە پێکەوتنامەکانى عوسمانى و کوردا لەسالانى ١٩١٢-١٩٢٠ دووبارە مافى سەرەخۆى کوردستان بەتەواوى هاتبرو لە پێکەوتنى
ئێران نۆنەرانى کورد و عوسمانى لە چوارچێزى جامیعیەى نیسلامى

ج - لەھەموی گرنگتر مۆر کردنی سیقەر لەلایەن نەستەمبۆل و عوسمانیەکانەوه
دژایەتیکردنی لەلایەن نەنقەرە و کەمالیەکان لەبەر گرنگی بە ھەلوەستەیک دەیکەنە
سەردیریك.

لە سەردەمی خیلافە لەبەر ریتی کورد بە (قورەیشی عەجەم)^{١٤٥} بەناویانگ
بوو...کەچی ئیستا لە سەردەمی عەلانیەت. بە (یتیم الامە الاسلامیە) ناو دەبری ھل
یستیان؟

لە خیلافەت بۆ عەلانیەت لە سیقەر بۆ ئۆزان:

لەنیوان ئەو ھەمو رێکەوتن و پەیماننامەنە بەسترا لەکاتی جەنگی جەھانی یەکمە
١٩١٤ - ١٩١٨، وەك لیژنە ی بنسەن لە ١٩١٥، پەیماننامەکانی: سايكس بيكۆ لە
١٩١٦، فرسای لە ١٩١٩، سان ریمو لە ١٩٢٠، سیقەر لە ١٩٢٠، قاھرە لە ١٩٢١،
ئۆزان لە ١٩٢٣ بۆچی تەنھا سیقەر بۆ کورد چاک بوو؟ پرسیاریکە کە مەتر ھەلوەستە ی
لە سەراوە، ئەو پەیماننامە یە تاییبە مەندی خۆی ھەبە وەك ئەوانی تر نەبوە، لەووە
کۆمەلێك نەیتنی نویمان بۆ ئاشکرا دەبی، ئەویش ئەو یە لەو رێکەوتنە پەھەندی تری
تیا بوو، ھەر پۆژئاوا بە تەنھانە بوو، بە پیچەوانە ی ئەو ی زۆربە ی رۆشن بیری نووسەر و
سیاسەتە دارانی کورد واتیگە یشتون، کە چاکە ی سیقەر لە پۆژ ئاواوە بۆ کورد ھاتو،
کەچی وانیە، جاری لە پیشدا سیقەریش سەلبیاتی خۆی ھەبە، ئنجا سیقەر زیاتر لە لای
عوسمانی ھاتو^{١٤٦}، دەوڵەتی عوسمان ئەستەمبۆل دروستیکردو دەوڵەتی کەمالی عەلانی
نەنقەرەش لە دژی وەستا، ئەو رێکەوتنە یە کێك بوو لەو (٧) رێکەوتنامە ی لە گەل وڵاتی
دۆراو کرا بەو شێو یە:

رێکەوتنی فرسای بۆ ئەلمانیا سازدا لە ٢٨-٧-١٩١٩، سان جرمان بۆ ئەمسا سازدا
لە ١٠-٩-١٩١٩، (نەوی) بۆ بولگاریا سازدا لە ٢٧ - تشرینی دوو دەم - ١٩١٩، تەربانۆ
بۆ مەجەر سازدا لە ٦-٧-١٩١٩، (رابالۆ) لە نیوان یوکسلافیا و ئیتالیا لە ١٢- تشرینی
دو دەم - ١٩٢٠، رێک لە نیوان سۆڤیەت و پۆلۆنیا لە ١٨-٣-١٩٢١، رێکەوتنامە ی

^{١٤٥} - شفاء العلیل ٣ ل ھەروەھا شەرفنامە ١٣٢٢ پێشەکی.

^{١٤٦} - بڕوانە: دەقەکانی سیقەر و خۆیتەندەو یەکی تر...

سیفەریش بۆعوسمانی له ۱۰- ۸- ۱۹۲۰ سازدرا، رێکەوتنی سیفەر پیک هاتبوو له ۴۳ ماده، تاییهت بوو بهو ولاتانهی ژیر دهستی عوسمانی بون و سهربهخۆیی پێ دابون، ناوی کوردستان ومادهکانی ۶۲، ۶۳، ۶۴ بهروونی لهدوای ئهرمینیا هاتبوو له بهشی سییهم، ناوی عێراق بهراسته و خۆ نههاتبوو بهناوی (میزۆ بۆتومیای عهرهبی)^{۱۴۷} لهمادهی (۹۴)هاتبوو، سهروکی وهفدی عوسمانی (هادی پاشا) مۆری کردووه و، بناغهی بههیزه کهی یاسای و سیاسی ئهو رێکەوتنه ئهوه دیت که سولتان لهگهڵ کورد رێکهوت بۆ سهربهخۆیی پێدان و مۆرکرا لهنیوان هادی پاشا و شیخ عبدالقادر و شریف پاشا دوای دوو وهفد پیک هات له ههردوولا، نوینهرانی کورد پیک هاتبوو له: عبدالقادر شهزمزینی (سهروک)، ئهمین عالی بدرخان، مراد بدرخان، مهولان زاده رفعت بهگ، له لایهن نوینهرانی عوسمانیش پیک هاتبوو له: دووهمین کهسایهتی نیو عوسمانی شیخ الإسلام صبری زاده(سهروک)، ئهمهده عبوق پاشا، عونی پاشا له چوارچێوهی جامیعهی نیسلامی

له سههر رهزامهندی ههردوولا سولتان قایل بو که ئهو رێکەوتنه بپیته بهلگهنامهیهکی جهانی و بۆیه ناوهروکی ئهو رێکەوتنه له ۱۰/۸/ ۱۹۲۰ لهسیفهریش بهرجهستهکرا، ئهگهر بهوردتریش بچینه نیو بابتهکه دهبینن ئهو ناوهروکه یاسایی و سیاسیهی له سیفهر هاتووه، ههمان نهخشه و پلانی سههرکرده کوردهکانی ئهوسایه، بهتاییهتی شیخ عبدالقادی شهزمزینی و مالتی بهدرخانیهکان (ئهمین عالی بهدرخان)^{۱۴۸} که بهداخهوه بهشیک بهشیویهکی تری لی تیگهیشتون، پێیان وایه ئهوه له دهسکهوتی عهلمانیهتی کوردهو مانیهکهی شیخ عبدالقادر و ئاینیهکانی تر بوه، پرونیان نهکردۆتهوه که ئهو رێکەوتنه له لایهن عوسمانی مۆرکراوه نهک کهمالیهکان، لهوانه میژوونوسی کورد د.کهمال مهزههر^{۱۴۹}، ههروهها پروانه نارازیهکانی تر له (ل ۷۶ی کتییی مالیسانژ: القومیه الکوردیه ود. عبدالله جودت)، ههروهها کریس کۆچیراش وای بۆچوه...بهلام ههر ههمان کتییی (د.کهمال) دهقی گفتوگۆیهکی (شیخ عبدالقادر) لهگهڵ رۆژنامهی

^{۱۴۷} - بهداخهوه میژوونوسی عهرهب فیلیان لهگورد کردوو، لهتهرجهمی نینگلیزیهکه میزۆ بۆتامیان کردووه (العراق) کهلێک جیان، بۆنهوهی رهسهنایهتیهک بهر عیراقهی نیستا پهن.

^{۱۴۸} - پروانه: (فایلی دواوژی کوردستان - بهریتانی) له ۸۲، (کوردوگوردستان له بهلگهنامهی بهریتانی - کهمال مهزههر)

^{۱۴۹} - پروانه: (د.کهمال - کورد و کوردستان...) ل ۷۶

(نېقدام) تۆمارکردوو به جوانی ئەو ڕونکراوەتەو کە شیخ عبدالقادر و ناینیهکان چیان دەو، پێیان وابوو لە چوارچێوەی دەولەتی عوسمانی ئۆتۆنۆمی وەرگیرێ بۆ ماوەیهک وەری دەچەرخێننه سەر به خۆیی تهواوی کوردستان^{١٥٠}، بۆ زیاتریش پڕوانه دهقی نامهکی شیخ عبدالقادر بۆ فەرهنسا که له ١٩٢٠/٦/٢٥ نوسیتی^{١٥١}، ئەو پڕۆژەیه له لایەن فرید پاشای سەرۆکەزیرانی دەولەتی عوسمانی (ئەستەمبۆل - سولتان واحداالدین) به فەرمی مۆرکراو^{١٥٢}، دیقید ماکدونالدیش هەر وای بۆچووه له کتێبهکی خۆی و ئۆتۆنۆمی سەرەتای سەر به خۆیی بوو چ له پێی نینتەداب چ له پێی ئۆتۆنۆمی، له میساقی (کۆمەڵەی نەتەوەکان - عصبة الامم) له مادهی (٢٢)ش هەر واهاتبوو که سیستەمی نینتەداب (گروپی A)^{١٥٣} دەبێ له دواي نینتەداب ئۆتۆنۆمی محەلی وەرگیرن بۆ ئەو دی له داها تەو هەکی نزیک سەر به خۆ بێن، هەر و هاش بۆ وەرگرتن و بون به ئەندام له (عصبة) سێ پۆلی وەر دەرگرت موسستەعمەر و دۆمینیی و ئەوانەیی ئۆتۆنۆمیدارن^{١٥٤}، ئەو دەرگرتا و دهق خور د کراوەتەو له سیقەر، لیژەو چاکتر بۆمان دەر دەرگرتا که نیجاییهکانی سیقەر بۆ کورد لهو دیت، که وەفدی عوسمانی بەشدار بووه ئەک وەفدی تورکیا، وەفدی عوسمانی بریتی بوو له (هادی پاشا و دەرزا توفیق)، هادی پاشاش ئەو کەسەیه به نوێنەرایەتی سولتان محەمەد واحداالدین و فرید پاشای سەدری ئەعزەمی عوسمانی پێکەوتنی سەر به خۆیی کوردستانیان بهو قۆناغانه له گەڵ شیخ عبدالقادر شەرمزینی و شەریف پاشا ئەمین عالی بدرخان مۆرکرد، له بەلگه نامهیهکی تری به بریتانی (FO.٣٧١/٥٠٦٧) که له ١٩٢٦ی هەمان سەرچاوه هاتوه دەلی: فەرید پاشا لایەنگیری دروست بونی دەولەتی کوردی کردوه له پێی ئۆتۆنۆمی ناو دهخۆ، نینجا ده بۆ ئەو دەرگرتا و دەبیر به یێنینهو ده که (سولتان عوسمانی و فرید پاشا) علی ئیحسان پاشایان راسپارد به بروسکەیهکی فەرمی له ١٩١٩/١٠/٣٠ مومته له کاتی عوسمانیان تهسلیمی حکومهتی شیخ محمود کردو دانیشیان پێدا هینا،

^{١٥٠} - بۆ ئەم مەبەسته پڕوانه کورد له بەلگه نامهیی به بریتانیا ژماره: ٤٠، ٣٧١/٥٠٦٨ بۆ وەزارەتی دەرەو ١٩٢٠/٤/٨

^{١٥١} - کۆمەڵە پێک خراوه کوردیهکان له بەلگه نامه کاتی به بریتانیا و فرانساهه بەلگه نامه ی ٤٤ و ١٤٩١ بۆ لۆکراو: ئەو ده

^{١٥٢} د عشات علی - دراسات فی الحركة الكردية المعاصرة ص ٣٢٤، هەروەها پڕوانه: به لگه نامه ی بریتانی Air ٥١٢ تەله گرام له ١٩١٩/٤/١٨

سیستەمی نینتەداب کرا بوو سێ گروپ: A، B، C. ئەو ی عوسمانی گروپی A بوو چونکه ناستی به دۆلەت بونیا بێر تر بوو له کوردیه کانی تر.

^{١٥٣} - الامم المتحدة فی نصف القرن ص ٢٤

ئەودەش پەيپەدو كوردنى رېڭكەوتتىڭكى تىرى عوسمانى و كورد بوو لەبارەى سەربەخۆيى كوردستان، لەلايەن عوسمانى وەفدىڭ كە پىڭ ھاتبوو لە شىخ الإسلام صبرى زادە (سەرۆك)، وەزىرى كار ئەحمەد دەبوق، وەزىرى دەريايى عەونى پاشا، وەفدى كوردىش بەسەرۆكايەتى عبدالقادر شىزىنى و مەولانە رەفەعت بەگ و نەمىن بەگ، كەواتە ھەر ھەمان رۆڭەو لەسېڭەريش رەنگى داووتەو.

ئەو رېڭكەوتنە بۆكورد وەك بەلگەنامەيەكى دەگمەن مايىتەو، لەدواى تەواو بونى نەورېڭكەوتنەو دەست نیشانكردنى سنورى كوردستان بەپىيى مادەى (٦٢) رۆژ ھەلاتى فراتى دەگرتهو.

دەسەلاتى عەلمانى ئەنقەرە بە سەرۆكايەتى ئەتاتورك ئەو رېڭكەوتنەى بە (مەرگى توركيا) زانى، دەستى بەكارو چالاكى ھەمە لايەن كرد بۆ لەبار بردنى، بوو ھۆى زياتر ناكۆكى لەنيوان ئەنقەرە و ئەستەمبۆل، بەشۆدەيك ئەستەمبۆل دانى نا لەناوھەخۆ لەدەرە بەسەربەخۆيى كوردستان و ئەنقەرەش لەدژ بوو، لەوھەو سەرۆك عەشیرەتەكان كۆبونەو و بە ناوى (ھاوپەيمانى ھۆزەكان) لە ١٩١٧/١١/١٥ نامەيەكى (٥) پرسیاريان بۆ ئەتاتورك نووسى، تيايدا داوايان كردبوو بۆيان پوون بكاتەو ئاخۆ ئەويش وەك سولتان نامادەيە بەتەواوى دان بە سەر بەخۆيى كوردستان بنيت؟

بەرە بەرە ئەنقەرە لەھەول و تەقەلاكانى تكتيكي و ستراتيجى خۆى لەھەمو بەرەكانى جەنگى و سياسى و دىپلوماسى دەست پىكرد، كوردىكى زۆرى عەلمانىش بۆلاى خۆى راکيشا، تاواى ليھات بەپشتيوانى ئەو كوردانە وەك (رائول ويلسن) گۆتەنى بەسەر ئەستەمبۆل زال بوو، ئىنجا سېڭەريش ھەلۆەشان دەو لەوزانى ١٩٢٣ ى ھىنا جىيى، كەلەنيوان ١٤٣مادە ١٢٨ جار ناوى توركى تيا ھاتبوو ناويكى كوردو كوردستانى تىدانەبون.

ھەلۆىستى كورد

لەو وەچەرخانە عەلمانى كوردىش پۆلىكى زۆريان بىنى، لەو باوەرە دابون كە چارەنووسى كورد بەعەلمانى چاتر دەبى نەك ئىسلامى، لايەنگرى ئەتاتوركىيان كرد لە دژى

سیقەر و عوسمانی، بۆیه له نێۆ کوردیتی به وهویهوه یوته دوو بهش، له راستیدا سه رچاوه ی به شبنویان له وه وه دیت ثانییه کان بانگیشه ی برایه تی تورک و کوردیان له چوارچیه ی جامیعه ی نیسلامی ده کرد، هه رچی ئه و به شه عه لمانییه کورده بوو بانگیشه ی برایه تی کورد و تورکیان له چوارچیه ی ده وه ته تی مۆدیرنی تورکیا به سه رکرده یه تی نه تاتورک ده کرد^{١٥٤}، هه ریه که له شیخ عبدالقادر شزینی و شریف پاشا^{١٥٥} و شیخ سه عید پیران و نه وره سی و هه ندئ له به درخانیه کان و هه ندئ ده سه تی تری کوردی و نایینییه کان^{١٥٦} پێیان وابوو ئه وه ی مه سه فا نه تاتورک ده یکا فروفیل و تاکتیکه و ده سه که وه ته کانی کورد له نه سه مه بۆل و په یماننامه ی سیقهر هه لده وه شینیته وه^{١٥٧}، دوا ی نه وه ی عوسمانی به ره وه هه له وه شانمه وه رۆشت ثانییه کان درو شمی سه ره به خۆیان هه لگرت، هه ره وه له ئه رشیفی وه زاره تی ده ره وه ی به ریتانی یاداشتی (یانیه ناوه ندی کوردستان) تیده یه له به ره واری ١٩٢٠ / ٣ / ٢٠ داوا ی سه ره به خۆیی ته ووا ی کوردستان ده کا و نا ره زایش ده ره به رن دژ به فراوان کردنی سنوری ئه رمه ن له سه ر حیسابی کورد^{١٥٨}، به پێی به لگه نامه به ریتانییه کان که له سه ر زاری (بیرترام دیکسون) وه رگیرا وه له سه رانه ری کوردستان له به تلیس و جزیره و وان و دیاره کوه سه عه رته و بادینه ان و سلیمانی و خۆی و ما کۆو سه لماس و مو کریان و.. له هه لچوون بووینه دژ به ئیته حادی و زاله کردنی تورکیایه تی و دابه شی کوردستان، به

^{١٥٤} - بۆ ئیگه شت زیاتر به ورده ی میژووی ده عبدالله جودت بجه نه وه له کتیی: (القومیه الکردیه و ده عبدالله جودت) خۆی به نازاری کورده ی- تورکی ناوژه کردوه.

^{١٥٥} - به شیک له کورده نیشتان په ره وه ییر تیوه کان ژوو تر هه ستیان به ره کرد که نه دی نه تاتورک ده یکا مال وێزانییه بۆ کورده زوو لینی هه لکه به نه وه، شریف پاشا له سه رتا زۆر به لای پرژه کانی نایینی و نه سه مه بۆل دا نه بوو دوا ی نه وه هه لوستی و ده رگرت که بینی هادی پاشای نوته ری سولتان ناما دیه بجه ته سیقهر له سه ر مافی ته ووا ی کوردستان مۆری یکا، نیجا له ١٩٢٠ / ٤ / ٢٣ شه ریف پاشا په رسه کی ریزی بۆ سولتان لیدا له به رامبه ر هه لوستی چاکی به رامبه ر کورد.

^{١٥٦} - دیقید ما کدۆنال ناوی له وانه نابوو کورده نه سه مه بۆلی.

^{١٥٧} - بۆ ورده تر به روانه نه وه به لگه نامه یه بریتانی چۆن عبدالقادر شه مزینی نامۆژگاری نه فه ندی و سه رۆک عه شه ده ته کان ده کا که دوا ی نه تاتورک نه که من: مذكره حول السيد عبدالقادر الشمريني و سیکو

من المندوب السامي البريطاني / القسطنطينية (٢٠ مایس ١٩٢٢)

و آشتکی السيد عبدالقادر بأن كل المناشدات التي قدمها للحكومة صاحب الجلالة لم تلق أذناً صاغية و أنه فشل في كسب ثقة جلالتة. و كرز، كما فعل ذلك عدة مرات، بأنه كان في موقع يساعده على السيطرة على الكرد في الولايات الشمالية الشرقية، لـ أعطيت له الفرصة للتحرك. وأكد هذه المرة وبثقة على قدرته بإقناع سیکو للعمل وفق مصالحنا وأضاف أنه لا خاتل من الاعتماد على أشخاص مثل مصطفى باشا وآخرين الذين يحومون هنا وهناك. هؤلاء ليس لهم تأثير حقيقي على الكرد.

^{١٥٨} - به روانه: کورد و کوردستان له به لگه نامه نه نینییه کانی حکومه تی به ریتانیا- د. کمال مه زه ر ٨٢ ل.

سەرکردایه‌تی نهو (٦) سەرکرده ئاینیه (مه‌لا سلیم بدلیس، رشید ئاغهی سلێقانی، عبدالرحمن شرناختی، شیخ نوری بریفکانی، شیخ عبدالسلام بارزانی، شیخ سعید الحفید)^{١٥٩}

به‌شه‌که‌ی تر(لانیکیه‌کان) وه‌ک له‌ به‌لگه‌نامه‌ی به‌ریتانی له‌لایه‌ن جیگری مه‌ندوبی سامی به‌ریتانی له‌ ١٨/ مایس/ ١٩٢٠ ناردوه و ده‌لێ (ناحه‌زانی سه‌ید عبدالقادر) به‌ریتانی له‌ ده‌سته‌یه‌کی زۆر له‌یه‌ک نه‌چوو هی نه‌وتۆیان تێدا به‌ زۆر حه‌زیان له‌ سه‌ربه‌خۆیی کورد نیه، زیاتر له‌ گه‌ل نه‌تاتورك رۆیشتون^{١٦٠}، به‌شیکی تریش سیخوریان ده‌کرد وه‌ک نه‌و کۆمه‌له‌ په‌هوشه‌نبیره کورده‌ی له‌ده‌وری (میجهر سۆن) له‌ هه‌ولێ نه‌وه بون به‌ریتانیا له‌ شیخ محمود به‌ره‌نجین به‌ناوی نه‌وه‌ی شیخ ئاینیه^{١٦١}، (وه‌ک لازاریف) ده‌لێت: هه‌ندیک له‌ بنه‌مائه‌ی به‌درخانیه‌کانیش (لانیکیه‌کانیان) خه‌ریکی دانوستان بون له‌ گه‌ل ئیتیحادیه‌کان داوای پارچه‌ زه‌وی گه‌ورده‌ ٢٠ لیره‌یان کردبوو^{١٦٢}، ره‌فیق حلمی فه‌روه‌یه‌کی به‌دیاری له‌لایه‌ن شیخ محمود بۆ سولتان له‌ نه‌سته‌مه‌بۆل به‌ردبوو، له‌ پێگه‌ی رای گۆری و کردیه‌ دیاری بۆ نه‌تاتورکیه‌کان له‌ نه‌نقه‌ره^{١٦٣}، نه‌و ده‌رده‌ گه‌یشته‌به‌ کورده‌کانی ده‌ره‌وه‌ی وڵات، له‌ به‌لگه‌نامه‌ی به‌ریتانی ژ: ٢١ له‌ ١٨/ ٤/ ١٩٢٩ بۆ وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی به‌ریتانیا نوسراوه ده‌لێ: مانگانه‌ یارمه‌تی ٦٠,٠٠٠ \$ یان بۆ نه‌تاتورك ده‌نارد تا بزوتنه‌وه‌ی خۆیبون تێیان بگه‌یاند که‌ نه‌تاتورك چیه‌ و یارمه‌تیه‌که‌ی پێ و ده‌ستاندن، ته‌نانه‌ت ئیحسان پاشاش که‌ له‌ دواییدا له‌ ١٩٢٧ به‌ شوێنی ناگریداغ هه‌لسا، لایه‌نگیری نه‌تاتورکی کرد و نه‌فسه‌ری به‌رپرس بوو له‌ سه‌ربازگه‌ی نه‌سته‌مه‌بۆل و ته‌سلیمی نه‌تاتورکی کرد له‌ دژی سولتان^{١٦٤}، به‌و شێوه‌یه‌ کورده‌ رۆشنه‌بیر و لانیکی (عه‌لمانی) و سه‌رۆک عه‌شیره‌ته‌کان

^{١٥٩} - دراسات فی الحركة الکوردیه المعاصره ص ١٤٤

^{١٦٠} - ده‌قی نه‌وه‌لگه‌نامه‌یه له‌ (نیجاییه‌کانی سیقه‌ره‌ ده‌قه‌کانی سیقه‌ره‌ وخوێنه‌وه‌یه‌کی تر) بلاوکرایته‌وه‌.

^{١٦١} - به‌روانه: ١ هه‌مه‌ ته‌قی - خه‌باتی کورد ٩٢ له‌ هه‌روه‌ها (دراسات فی الحركة الکوردیه المعاصره ص ٢٧٤)

^{١٦٢} - دراسات فی الحركة الکوردیه المعاصره ص ٢٤٢

^{١٦٣} - به‌روانه: یاداشت سه‌ربرده‌ی دیاری فه‌روده‌که‌.

- به‌روانه: شوێنی ناگری داغ - تریسینی نیحان نوزی پاشا- ٢٢ ل

به‌شداری و پشت‌گیریان له دام و ده‌زکا و حکومت و په‌رله‌مانی نه‌تاتورك كرد له‌ژێر ناوی (برایه‌تی كورد و تورك له ده‌وله‌تی تورکیای نوێ).

حسن خه‌یری سه‌رۆکی فراکسیونی كورد بون له نه‌نجومه‌نی مه‌زنی تورکیا له نه‌نقه‌ره كه نه‌تاتورك دروستی كردبوو، ۷۲ نه‌ندامی كوردی تێدا بو، نه‌تاتورك وه‌فدیکی لی ئیك‌خست به‌سه‌رۆكایه‌تی عصمت ئینینۆ، دوو كوردیشی به‌گه‌ردا (برنجی زاده و زولفی به‌گزه‌ده)، نه‌وان له‌وێ چوونه‌ لۆزان به‌ناوی كورد قه‌سیان كرد، وتیان: ئیمه و تورك براین، ده‌مانه‌وێ پێكه‌وه بژین، نامانه‌وێ جیا بینه‌وه ماده‌كانی ۶۲-۶۴ ده‌بی هه‌لگیرێ، (حسن خه‌یری) له نه‌نجومه‌نی نه‌نقه‌ره بروسكه‌ی به‌ناوی هه‌مو كورد بۆ كۆنگره‌ی لۆزان ده‌كرد، ده‌یان ووت: سیقه‌ر و سولتان و نه‌سته‌مبۆلمان ناوێ، شریف پاشامان ناوی، جیا بونه‌وه‌مان ناوێ، به‌لكو لۆزان و نه‌تاتورك و نه‌نقه‌ره و برایه‌تی توركمان ده‌وێ^{۱۶}، تاواوی لی‌هات وه‌فدی نه‌نقه‌ره به‌شداری پی كرا و وه‌فدی عوسمانی ده‌ركران له‌و كۆنگره‌یه‌، له‌لای عیراقیش وه‌فدی لۆزان كورد بو، به‌ریتانیا (به‌سه‌ر كرده‌یه‌تی كیرزۆن) سه‌ریه‌رشتی ده‌كردن به‌شداریوان جعفر عسكری (كورده) و توفیق سویدی، به‌وشیوه‌یه‌ پێكه‌وتنی سیقه‌ر گۆزا به‌لۆزان كه پێك هات به‌ له‌ ۱۴۳ ماده ۱۲۸ جار ناوی تورکیای لی هاتوه‌ تاكه ناویکی كوردی تێدا نه‌هات^{۱۷}

له‌ومیان‌ه‌دا زانایانی ئایینی كوردستان له‌وانه‌ شیخ عبدالقادر، شیخ سعیدی نه‌وره‌سی، شیخ سعیدی پیران، شیخ محمود، ... زۆر نا‌قایل بون به‌و هه‌نگاوه‌، به‌لام چینی عه‌لمانیه‌تی كورد داوایان له‌وانه‌ كرد نه‌و هه‌نگاوه‌یان رزگاری كورده‌و ده‌وله‌تیکی عه‌لمانی تورکی مافی كورد مسۆگه‌ر ده‌كا، له‌لای نه‌و زانایانه‌ له‌سلیمانی و كوردستانی سه‌روو به‌به‌یانی په‌سمی له‌ گه‌رمه‌ی كێشه‌ی ویلایه‌تی موسل له‌ سالی ۱۹۲۴ ده‌رچوو، كۆپیشیان نارد بۆ (عصمه‌ الامم) تیایدا هاتبوو كه كوردو تورك هیچ په‌یوه‌نده‌یه‌ یه‌کیان نابه‌سته‌وه جگه‌ له‌تاین، ئاینیش نه‌ما له‌سه‌رده‌ستی نه‌تاتورك ئیتر كوا برایه‌تی كورد و تورك،

- په‌یتار ده‌رسی له ۲۲۱ی كێشه‌یه‌ی خۆی (ده‌رسی له‌ میژووی كورده‌ستان) ده‌لی حسن خه‌یری به‌ خۆی هه‌مو نه‌و قسانه‌ی بۆ كێشه‌یه‌وه كه چۆن بروسكه‌یان بۆ كۆنگره‌ی مه‌سه‌له‌تی لۆزان لێداوه
* له‌ هه‌ندێ سه‌رچاوه‌ی ده‌ك ده‌. محمد شیزنی له‌ كێشێ (جوله‌وه‌ی رزگاری نیشتمانی) محمد شیرزاد له‌ كێشێ (نضال الاكراد)، سه‌لام ناوخۆش له‌ كێشێ (احشال و تقسیم كورده‌ستان)، ده‌ قاسلو و چه‌ندین كێشێ تر ناها‌زمیان په‌ ماده‌كانی (۳۸، ۳۹، ۴۰)ی لۆزان كردوه‌ گوایه‌ مافو ناوی كوردی تیا هه‌اتوه‌، دوا‌ی نه‌وه‌ی به‌وردی به‌راورد‌مان كرد له‌ گه‌ل ده‌قی رێكه‌وتنه‌نامه‌ی لۆزان به‌ نینگلیزه‌یه‌كه‌ی ده‌ركه‌: ت ناوی كوردی تیا نه‌هاتوه‌. به‌لام له‌ كێشێ (الحركة الكردية في العصر الحديث - لازاروف و جلیلی - ص ۱۱۷)، ماده‌كانی ۳۸، ۳۹ یان ده‌ك خۆی گواسته‌وه‌ بۆ ناوی كورد.

بۆيە زانا يانی ئایینی پەوشەنبەر داوای سەربەخۆیی کوردستانیان کرد، کۆمەڵتیک لە
 پەوشەنبەران و نیشتمان پەرودەرانیش لاگیرى ئەو ڕایەى زانا یانی ئایینی بوو، بەلام ئەوانەى
 بەناوێى مۆدیرنى و سیکولارى بانگێشەیان دەکردو سور بون لەسەر ڕای خۆیان، زانا یانی
 ئاینیش بواریان پى دان تا گەیشتنە بنبەست، بەلام چ بنبەستیک؟ داوای ئەوێى ئەتاتورك
 زال بوو بەسەر ئەستەمبۆل و بەیەكجاری خىلافەتى هەلۆەشان دەو و کۆمارىكى توركى
 عەلمانى لەسەر بنچینەى تورکایەتى دامەزراند لە ١٩٢٣، لە دەستور (ANA YASA)
 نكۆلى لە کورد کرا و دەستى بە داخست و قەلا چۆکردنى دام و دەزگا و فەرھەنگ و
 کەلتورى و سیاسى کرد، کە پێشتر بەنازادانە لە ئەستەمبۆل نیشیان دەکرد، محمد زەكى
 بەك دەلێت (هەمو ئەو جەمعیەت و حزبە کوردیانەى کورد دروستى کردبون لە ژێر سایەى
 خىلافەت ئازاد بون، بەلام .. لەگەڵ تسلیم بونى ئەستەمبۆل بە حکومەتى کمالى
 هەموى داخست) ^{١٦٧}، بەرنامەىەكى ترسناکیش دارشا بۆ قەدەغەکردنى زمان و جل و
 بەرگى و تەواى فەرھەنگى کوردی... بەوانەش ئەوێى هەتسا بەگرتنى هەمو ئەوانەى
 یارمەتییان دا، دادگایەكى رىك خست بەسەرۆکایەتى (صائب پاشا) بۆ لەسێدارەدانى
 سەرکەردە کوردەکان، ئەو دادگایە گەیشتە ھاریکارەکانى ئەتاتوركیش، لەوانە (حسن
 خەیرى) بە تۆمەتى ئەوێى جلی کوردی لەبەر بوو لەنیو (ئەنجومەنى تورکیا) فەرمانى
 سێدارەى دەرجوو، ھەرچەندە ھاواری کرد و تى بەفەرمانى ئەتاتورك ئیتمە جلی کوردیمان
 لەبەر دەکرد، صائب پاشا و تى ئەو جۆرە جلانەى چ کورد چ عەرەبى و چ چەركەس و چ
 فارس چ ئىسلامى هەموى قەدەغەى، بەھەمان شیوہ تیغەکە گەیشتە ملی (برنجى
 زادە و زولفى بەگزاڤ) و ھەتا خالىد پاشا کە پىشبینى کردبوو، هەمو ئەوانەى
 بەشداربون لەمەینەتى کورد، ھەریەکە وەسیەتى خۆش خۆشیان ھەيە لەو بارەيەو، برنجى
 زادە دەلێت تەرمەکەم ببەنەو سەر پێى دیار بەکرو لەوى بشارنەو، لەسەر کێلەکەم
 بنووسن ھەر کوردیک بیژەدارەت بوو لەپای ئەو خیانەتەى کردم بابەردێکم لەگۆرەکە
 بدا ^{١٦٨}، ئەوانى تریش وەسیەتى وایان ھەيە کە ھەرگیز باوەر بەتورك نەکن، وەسیەتیشیان
 کرد کە ئیتمە زولمان کرد لە زانا یانی ئایینی کردو بەگوێى ئەوانمان نەکرد بە داوای ئەتاتورك

^{١٦٧} - خولاسە... ٣١٤ ل. لە ٣١٥ ل. باس لە داخستنى رۆژنامە کوردیەکانیش بە ھەمان شێر: ددکا
 - زانیاری لای د. جبار قادر زیاترە بەشیکى لە کەتالى (میدیا) باس کرد.

هه‌نخه‌له‌تاین، له‌دوای هه‌مو نه‌و پروداوانه‌ ننج‌ا زانایانی‌ ناینی‌ به‌خۆ‌ که‌وتن و خۆیان‌ بۆ‌ شۆرش‌ ئاماده‌کرد، پێشتر‌ بۆ‌ ته‌بابی و هه‌لته‌گیرسانی‌ برا‌ کوژی‌ مه‌یدانیان‌ بۆ‌ چینی‌ عه‌لمانی‌ کوردی‌ به‌جۆ‌ هه‌شت و نه‌زمونه‌که‌یان‌ گه‌یشه‌ته‌ نه‌وه‌ی‌ کورد‌ له‌نزیک‌ی‌ سه‌ربه‌خۆیه‌وه‌ دوور‌ خسته‌وه‌ به‌ره‌و‌ هه‌ل‌دێر.... ننج‌ا‌ شیخ‌ سعیدی‌ جاپی‌ شۆری‌ (١٩٢٥) داو، دروشمی‌ یان‌ گه‌رانه‌وه‌ی‌ خه‌لافه‌ت‌ یان‌ ئه‌مه‌ش‌ کوردستانیک‌ی‌ سه‌ربه‌خۆمان‌ ده‌وی، له‌و‌ دروشمه‌ دا‌ زۆر‌ وورده‌کاری‌ به‌هێزی‌ یاسایی‌ و سیاسی‌ و ناینی‌ لی‌ به‌دی‌ ده‌کری، خه‌لک‌یک‌ی‌ عاقل‌ دایان‌ ڕه‌شتبوو، چونکه‌‌ گه‌رانه‌وه‌ی‌ خه‌لافه‌ت‌ مانای‌ تۆماتیک‌انه‌ جۆ‌ به‌جێ‌کردنی‌ سێقه‌ر‌ بوو، هه‌روه‌هاش‌ به‌ووردی‌ بۆیان‌ ده‌رکه‌وت‌ نه‌و‌ قۆناغه‌ی‌ واهاته‌ پێش‌ له‌پۆشه‌ه‌لاتی‌ ناوه‌راست‌ بریتیه‌ له‌ گۆرنانی‌ کورد، هه‌رچۆنیک‌ بێت‌ له‌خراب‌ترین‌ دۆخی‌ عوسمانی‌ هه‌ر‌ باشتره‌ له‌وه‌ی‌ واده‌یه‌ پێش، بۆیه‌ دروشم‌ و داواکاریه‌که‌ی‌ بوه‌ مایه‌ی‌ نه‌وه‌ی‌ زانایانی‌ ناینی‌ سه‌رانه‌ری‌ جه‌هانی‌ ئیسلامی‌ پالېشتی‌ بکه‌ن، وڵاتانی‌ ڕوسیاو‌ به‌ریتانیاو‌ فرانساش‌ پالېشتی‌ تورکیایان‌ کرد، خه‌ریک‌ بو‌ شیخ‌ سعید‌ سه‌رکه‌وی‌ دوای‌ شکستی‌ هه‌ناو‌ به‌یه‌کجاری‌ مه‌ینه‌تی‌ کوردی‌ به‌رجه‌سته‌ بوو.

به‌و‌ شیوه‌یه‌ ده‌وله‌تی‌ تورکیا‌ له‌به‌شی‌ باکووری‌ کوردستان‌ دروست‌ بوو‌ له‌سه‌ر‌ بناغه‌ی‌ ڕه‌گه‌زی، به‌شیک‌ی‌ فراوانی‌ کوردو‌ کوردستانیش‌ به‌گه‌ر‌ خۆداوه‌ بی‌ نه‌وه‌ی‌ بونیکی‌ سیاسی‌ و فره‌هه‌نگی‌ بۆ‌حساب‌ بکری، خه‌له‌لی‌ هه‌ره‌ مه‌زن‌ نه‌وه‌یه‌ کورد‌ له‌و‌ ناوچه‌یه‌ کۆنترین‌ مه‌یله‌تن‌ به‌ره‌هه‌یی‌ که‌چی‌ ڕه‌گه‌زی‌ تورک‌ ته‌مه‌نیان‌ له‌تورکیای‌ ئیستا‌ له‌ (٧) سه‌ده‌ تێناپه‌ری^{١٦٩}، که‌چی‌ نه‌و‌ نه‌ته‌وه‌ی‌ سه‌رده‌سته‌و‌ کوردیش‌ بن‌ ده‌سته، له‌ راپۆرتی‌ نه‌خۆمه‌نی‌ نوێنه‌رانی‌ ئه‌مریکی‌ ڕۆژی‌ ١٩٩١/٣/٢٠ به‌ناو‌نیشانی‌ (وڵاتیک‌ بۆ‌ کوردان‌)باسی‌ له‌و‌ به‌راورده‌ی‌ دانیشه‌مه‌ندی‌ کورد‌ و تورک‌ کردوه‌ بۆ‌یه‌که‌م‌ جار، نه‌و‌ حساب‌ه‌ له‌ده‌وله‌تی‌ عوسمانی‌ نایه‌ته‌ گۆردپان‌ به‌لام‌ له‌ده‌وله‌تی‌ تورکیا‌ که‌له‌سه‌ر‌ بنچینه‌ی‌ ڕه‌گه‌زیه‌ دێته‌ گۆری، یه‌کێ‌ له‌ خه‌له‌له‌ کانی‌ سه‌ره‌ه‌لدانی‌ ده‌وله‌تی‌ هاوچه‌رخ‌ نه‌و‌ کێشه‌یه‌، زۆربه‌ی‌ نه‌وانه‌ی‌ کێشه‌یان‌ هه‌یه‌ و بونه‌ته‌ نه‌ته‌وه‌ی‌ بن‌ ده‌ست‌ له‌نه‌ته‌وه‌ی‌ سه‌رده‌ست‌ ڕه‌سه‌ن‌ ترن‌ له‌ناوچه‌که‌، ئه‌یله‌ندیه‌کان‌ له‌ ئینگلیزه‌کان‌ ڕه‌سه‌ن‌ ترن‌ له‌ئێله‌ندا، گه‌لی‌ باسک‌ ڕه‌سه‌ن‌ ترن‌ له‌ ئیسپان،

^{١٦٩} - بره‌انه: نيساعيل بيشكجي-النظام في اناضول الشرقية ص ٣٥٢، تايدا دلي توك له‌سالي ١٢٠٨ه‌اتنه‌ نه‌ر‌ ناوچه‌يه‌.

بەر بەر رەسەن ترن لە عەرەب، قیبتی (EGIPTY یانی قیبتی) پەسن ترن لە عەرەبی
میسرو، بەو شێوەیەش تامل و کشمیر تیبت....، بەهەمان شێوەش کورد لەخاکی
خۆیی نەك هەر لەمیللەتانی ناوچەکە، بەلکو لەهەموو میللەتانی جەهان رەسەن ترە مادام
لانکی دوووەمی مەروڤایەتی لەجوودیدە.

بهشی سییه م

له مهینه تیه که وه بۆ مهینه تیه کی تر

باشوری کوردستان و دروست بونی دهوله تی عیراق

میژوهه کی به خیرایی عیراق:

وا مه زهنده ده کری نه و ناوچه بهی ئیستا پیتی دهوتری عیراق له سه روپا له نیوان (دووژێ) ناوهدان کرابیتته وه، کهواته با بزانی نه وه سفانه ی گوايه کۆنترین شارستانی له عیراق سه ری هه لداوه چهنده راسته؟ کیشه یه کی زۆر ئالۆز هه یه، زۆریش به زه حمت خوینهرت پی تیده گه یه نری، با بزانی نه و کیشه یه چیه؟ کیشه که له وه سه ر هه لده دا به شی زۆری خه لکی ناسایی به پیتی واقعی ئیستا حوکم له سه ر میژوو ده دا له لایه که تریشه وه ده سه لاتی عیراق میژووشی به چه واشه یی له سه ر بنچینه ی واقعی ئیستا نووسیوه ته وه، به کورتی و ساددی نه وه یه نه وه ده وله تانه ی به و سنوره ناسروشتیه دروستکراون، هه لساون له چوار چیه ی (دارشنته وه ی میژوو) هه مو نه و روداوانه ی له سه ر نه و سنوره ده سترکرده رویداوه له تۆمارگای میژوی سیاسی عیراقی ده نوسن، نه وه ش هه لیه کی نه کادیمیه پیش سیاسیه که ی، له سه ر نه و بنچینه بی بنچینه یه شارستانی ناشوری و کلدانی و سۆمه ری و بابلی و هیلینستی و فارسی نه مه وی و عه باسی... ده که نه مولکی عیراق، له ویشه وه بۆ مولکی عه ره بی عیراقی، که چی نه و عیراقه سیاسیه ی ئیستا میژوه که ی ده گه رتته وه بۆ سالی ۱۹۲۱ و به س، له پیشتر نه ک ویلايه ت ته نانه ت جهانی ئیسلامی دابه شکرا بو بۆ ۲۰ ئیقلم، کوردستان و عیراق سه ر به یه ک ئیقلمیش نه بوینه^{۱۷۰}، هه نا به تاتۆ ده لئ:

^{۱۷۰} - له (المرسعه العربيه العالميه ماده: علوم عند العرب والمسلمين) له کۆزی نه و روڵتانه ی هه بۆینه له کتیه میژویه کانی ئیسلامی کۆزی کرده و ده و هاته:

.. و قسم الاقاليم الإسلامية المعروفة على عهده إلى عشرين إقليمًا هي: ديار العرب" ويضم شبه الجزيرة العربية وبادية الشام. بحر فارس" ويضم الخليج العربي والبحر الأحمر. ديار المغرب" ويضم بلاد الأندلس وأقطار المغرب العربي والصحراء الكبرى. ديار مصر" وتضم مصر وبلاد البجة (شرق السودان). أرض الشام. بحر الروم" ويضم شرقي البحر الأبيض المتوسط وبحر مرمرة وجزره. أرض الجزيرة" ويضم منطقة الجزيرة في العراق وبعضًا من البادية الشمالية. العراق" ويمتد من تكريت إلى عبادان وما بين النهرين. خوزستان. بلاد فارس. بلاد كرمان ويضم القسم الجنوبي الشرقي من إيران وبلاد السند. أرمينيا والران وأذربيجان. إقليم الجبال ويضم بلاد كردستان. الديلم" ويضم البلاد الواقعة على سهل بحر الخزر

بەغدا مەلەبەندی ویلايەتی موسل و بەسرە نەبوە، بۆیە ناماری ساتلی ۱۹۰۸ی عوسمانی تەنھا ویلايەتی بەغداي ژماردووە کەبیریتی بوە لە ۱۵۰کەس^{۱۷۱}، کارەساتی گەورەتر نەوێهە میژوونووس و سیاسەتەدارو پرۆگرامی نەکادیمی بالاو ناوەندی کوردستانیش کەوتوو نە داوی ئەو هەلە زانستیه و سەردیری وادەبینی: عیراق لەسەر دەمی عوسمانی (۳) ویلايەت بوو، کۆنترین نەخشە ی عیراق، عیراق لە سەر دەمی عەباسی..... هەمو ئەو دەستەواژانە هەلەن، وەک ئەو وایە عیراقی سیاسی هەبووبی نینجا عوسمانی بۆ (۳) ویلايەتی بەسرە و بەغداو موسلی دابەشکردبێ، نەخیر لەسەر دەمی عوسمانی ۳۲ ویلايەت هەبوو دواي بەریتانیا لەسالی ۱۹۲۱ عیراقی لەو ۳ ویلايەتە دروستکرد، نەو دوو دەستە واژە زۆر جیاوازن، راستەوخۆش پەیوەندی بە ئاسایشی نەتووی کورد هەیه، ئەو ناوچەبە ی ئیستای عیراق زیاتر لە ژیر دەستی فارس بوو، زۆربە ی هەرە زۆری شارەکانی وەک بابل و بەغداو سەلمان پاک و سامرا... لەلایەن ئەوانەو دروستکراون، زۆربە ی شارو ناوچەکانیش لەبەنچەدا ناوی فارسین دواي گۆراوون، خودی ناوی عیراق لە (ئەراک) ی فارس هاتوو بەمانای شاری شاهان^(۱۷۲)، بابل لە بائیل هاتوو، بەغدا لە باخی داد هاتوو، یاقوت حموی لە (معجم البلدان ج ۱ ص ۴۵۶) دەلێ بەغدا هەرمولکی عەجەم بو، سامرا لە (سام — ری) هاتوو موصل لەبەنچەدا ناوی (نو ئەردشیر)، حدیسه (نۆدی)^(۱۷۳) هتد، هەموشی لەلایەن عەجەم دروست کراون وەک ئیبن خەلدوون دەلێ: عەرەب (مەبەستی عەرەبی پەسەن، بە دەوی) شارستانیان تیکداووە عەجەمیش بینای کردوو^{۱۷۴}، لە کتێبە کۆنەکان عیراق لەسەر عەرەب پۆلین نەکراو^{۱۷۵}، ئیبن بەتووتە

الجنوبية. بحر الحزر" ويضم منطقة بحر الحزر. مفازة خراسان" ويضم منطقة صحراء شرقي إيران. سجنان ويضم جزءاً من أفغانستان. خراسان" ويضم شمال غرب أفغانستان وشمال شرق إيران. ما وراء النهر" ويضم منطقة سهول نهری سیحون وجیحون.

^{۱۷۱} - حنا بطاطو - العراق ج ۱ ص ۵۴

^{۱۷۲} - نەلرازی - صحاح ب - معجم البلدان - یاقوت حموی ج - لسان العرب .... زۆر سەرچاوەی تر.

^{۱۷۳} - برۆانە (تۆزینەوێ دە ی ماجستیری) بەئەد: الاسلام و العلمانية و اثرهما فی نشأة الدولة العراقية الحديثة ص ۱۹۵ - ۲۰۰ هەرودەها برۆانە: ابن بەترووتە، معجم البلدان،

^{۱۷۴} - بیجگە لە ساسانیەکان هەریەکە لە: نەکەدی (۲۳۴-۲۱۵ ق.م)، نۆز (۲۱۱-۲۰۴ ق.م)، بابلی کۆن (۲۰۴-۱۱۶ ق.م)، ناشوری (۲۰-۱۱۲ ق.م)، بابلی دواتر (۶۲۶-۴۳۹ ق.م)، نەخینی (۴۳۹-۳۳۰ ق.م)، هیلنستی (۳۳۱-۱۲۶ ق.م)، فەرس (۲۲۷-۱۲۶ ق.م) داکۆیان کردووە.

^{۱۷۵} - کتێبەکانی: (معجم البلدان) و (قاموس الاغلام) و (سیاحتنامه) و (شرفنامه) که لەسەدی (۱۶) دەچرۆ: (اشار الی بلاد الفارس، وجاء

فیہ انھا تشمّل: عراق العجم، آذربایجان، آرمینیا، عراق العرب) .

له (الكتاب الروض المعطار في خبر الأقطار ص ١٦٣ مادة: بلاد العرب) ناوی عیراق له بلاد العرب تیا نه هاتوه، له نامه وه لامه که ی نه رستوش بۆ نه سکته ندهری مه قدونی ناوچه ی بابل به نیرانشار وعه جهم دهبا^{١٧٦}

نهو ناوچه یه له میژوودا کۆمه لیک ناوی جوگرافی شارستانی هه لگرتوه له وانه، بلاد سومر (بروانه نه خشه ی: هیکاتا بۆس)، بلاد کلد (بروانه نه خشه ی هیرو دۆتس)، بلاد بابل و بلاد ناشوور (بروانه: نه خشه کانی ئیرانتینیستس، ههروه ها نه خشه ی هیکاتا بۆسی)، میژو بۆتامیا بروانه: (نه خشه کانی یۆنانی کۆن و نه خشه کانی تر له کتیی: تاریخ العالم - dtv - هیرتمان) هاتوه، بلاد مابین النهرین، وادی الرافدین، السواد، به شیککی لای رۆژناواش به (بادیه الشام) ناوزده ده بووه، له خواریو رۆژ ناواش به (نه جد) ناوده را، له خواریه وهش لهو دوا ییه پی ده و ترا (منتفک) و جزیره، به شی سهرووش به ثیق لیم جبال و بلاد الکورد و بلاد جزیره و کوردستان ناوزده ده کرا، هه موش له چوار چیه ی زا راویه کی گشتگیرتر به (هلال الخصیب) ناوزده ده کرا. هه ریه که له وانه سنوریک ده گریته وه هه یجیان له گه له نهو عیراقه سیاسییه ی ئیستاجووت نابیت، بلاد السومر، بلاد الاکد، بلاد الأشور، بلاد الکلد، میژو بۆتامیا، وادی الرافدین، السواد، المنتفک، بادیه الشام، الجزیره، أقليم الجبال، کوردستان، الهلال الخصیب، العراق العربی، العراق العجمی، بهو شیوه ی خواریه وه:

١ - ناوی سۆمه ر و نه که دو نا شو رله هه ر سێ نه خشه ی (ئیرانتوینتس - ١٩٦) پ ز.^{١٧٧}
(هیکاتا بۆسی - ٤٧٥ پ ز)، (هیرو دۆتس - ٤٠٥، ٤٠٠ قرن پ ز)^{١٧٨}

٢ - هه ریه که له وانهش له نه خشه ی (هیرو دۆتس) هاتوه له یه ک کاتدا له شوینی جیا جیای عیراقی ئیستا، فۆرسته ر ده لێ: کلد له ده ورو به ری به سراو نهو شوینه ی ئیستا شیعه ی لێ نیشته جین و دوا ی نا و ترا عیراقی عه ره بی^{١٧٩}

^{١٧٦} - نهو ده نامه ی نه سکته ندهر: ... اته شاهد بایران شهر رجالا ذوي أصالة في الرأي، وجمال في الوجه، لهم مع ذلك صرامة وشجاعة نهو ده نامه وه لامی نه رستویه بۆ نه سکته ندهر که هه ر دو کیان له کتیی (ابن مسکویه - تجارب الأمم ج ١) به ره مان کرتوه:

فهت کتابک فی رجال فارس. فأما قتلهم فمر من الفساد في الأرض ولو قتلهم لأبنت البلد أمثالهم لأن إقليم بابل يؤلد أمثال هؤلاء الرجال، من أهل العقول والساد في الرأي، والاعتدال في التركيب...
^{١٧٧} هه مان سه رچا وه "خريطة رقم (٩).
^{١٧٨} - بروانه: العراق في خواطر القديرة - جمع وحققها - الدكتور احمد سوسة، مطبوعات المجمع العلمي العراقي ١٩٤٩ - مطبعة معارف - بغداد -
خريطة رقم (٦)
^{١٧٩} - ه س - خارطة رقم - ٣.

۳- هەر له نیوانی (۴ - ۲) پ ز یۆنانی ورۆمانیه کان ناویان له سهرووی بهغدا ناوه میزۆپۆتامیاو نهو ناوه بۆ نهو ناوچه به کارهاتوه له هه مو دنیا، به خوار بهغداش ووتراوه میزۆپۆتامیای خوارو^{۱۸۰}

۴- بلاد مابین النهرین: زۆریه ی وا تیگه یشتون که نهوه ته رجهمه ی میزۆپۆتامیا، راست نیه، یا قوتو ت حه مهوی له (معجم البلدان) رونی کردۆته وه و ده لئ: بلاد مابین النهرین ته رجهمه ی (میان رۆزان) ی فارسیه^{۱۸۱}، هه رچی میزۆپۆتامیایه وا پێده چی له ناوی سو رداوی (جهزیره و بۆتان) هاتبۆ لهو کاته ی که سو یا که ی زهینه فۆن بهو ناوچه یه رهت بو ده.

۵- وادی الرافدین نزیکه له بلاد مابین النهرین به لām که مێک فراوانتره.

۶- عیراقی عه ره بی و عیراقی عه جه می به پێی: لسان العرب، وقاموس المحيط و سیاحتنامه ونه خشه ی نین الحوقل و نه خشه کانی عوسمانی و زۆری تر عیراقی عه ره بی ده ورو به ری به سرا ی^{۱۸۲} گرتۆته وه تا نزیک کوفه، له و ی تا نزیک هند عیراقی عه جه می پێ ووتراوه

۷- لهو شو ئینانه ی که ناوی عیراق به گشتی هاتوه و فراوانترین سنوری پێ دراوه، بریتیه له سنوری بهغداو به سره، له کاتی دروستکردنی عیراق له لایه ن به ریتانیا و وه زاره تی هن دی به ریتانی هه ر له زوه وه تی بێنی جیا یی ویلا یه ته کانی موسل و بهغداو به سره ی له (یاسای عوسمانی) کردبوو^{۱۸۳}، ده لیلی عیراقیشیان هه ر بهغداو به سره ی گرتبۆ وه.

۸- بهو شیوه ش ناوی تری وهک سه واد و بادیه ونه جدومونته فهک و جهزیره و... زۆر ناوی تری هه لگرتوه

نهو ناوانه ش به زنجیره ی میژووی یهک له دوا ی یهک نایهت، ههروهک به شێک له میژوو نووسه عه ره به ره گه زه ره سه کان ده یانهوی وای پیشان به دن، تا بی سه لمینن نهو عیراقه

^{۱۸۰} - فورستر... المصدر السابق ج ۱ ص ۱۴.

^{۱۸۱} - یا قوتو ت حه مه ی... معجم بلدان... المصدر السابق ج ۲ ص ۲۷۲

^{۱۸۲} - له زۆریه ی کتبه کۆنه کان وله خودی نه خشه ی نین حوقل عیراق و به سره به جیا ناویان هاتره نه وه (تارخ جرجانی) یه به کێ لهو نمونانه یه... أبو عمرو أحمد بن عمر بن أحمد المطرز البکرا بادی کان قد کتب الکثیر وأنفق مالا عظیما فی الحدیث وسافر إلی سجنان وبست و هراة ونیسابور وأصبهان والعراق والبصرة وبغداد واليمن کتب عن أبي عبد الله النقري باليمن بصنعاء وحمل لي عنه إجازة مات يوم الأحد النصف من جمادی الأولى من سنة إحدى وأربعمائة - تاریخ جرجان (۱۰۱ هـ)

^{۱۸۳} - سیاسة البريطانیا العظمی قیام مستقبل کردستان ص ۲۰۱

سیاسیهی نیستتا رهسهنایهتی میژوویی و جوگرافی و شارستانی هیه، نهخیر لههیچ سهردهمیک یهک (وحده نیداری یان سیاسی یان جوگرافی یان رهگهزی یان ثابینی.... هتد) نهبووه، تنهها له سهردهمی نیداری عهباسی ویلایهتی عراق ههبووه لهسهروی بهسره تا سامهردو تکریت، بهدهگمهن له کتیبی (العبر فی خبر من غیر - الإمام الذهبي ج ۱ ص ۶۶۸) باس له دهسهلاتی (قائم بأمر الله) دهکا بهو شیودی خوارهوه: وأما دست السلطنة بالعراق فكان لجلال الدولة: بغداد وواسط والبطائح وبعض السواد وليس له من ذلك أيضاً إلا الخطبة فأما الأموال والأعمال فمقسمة بين الأعراب والاکراد والأثراك مع ضعف ارتفاع الخراج والوزارة خالية من كبس والوقت هرج ومرج والناس بلا رأس.

لهو باسانهی عراق بهگشتی بوه بی نهوهی عهجهمی وعهدهیهکهی لیک بکهنهوه، جار جار کهگویمان لی دهبی باس لهوالی عراق یان اهل العراق یان... دهبی نهوا لهگهژ کوفهیتی، چونکه لهدوای سهدهی (۱۲) ناوی عراق سهری ههلدا، ههربه مانا فارسیهکهی، سهردهعراق ههمو ناوچهکانی ژێردهسهلاتی فارسی دهگرتهوه، بویه نهوکهسایهتیانهی لهقهبی (العراقی) ههلگرتوه زیاتر کورد و عهجهم بووینه، دوای له کوژی سهدهی ۱۱ کوفه بهسره بونه (العراقان)، به شیوهیک بهسره (العراق العربی) پی دهگوترا و (کوفه)ش العراق العجمی^{۱۸۴}، کهناوی عراق لهمیژوهات نابی نهو سنورهی نیستامان بیته پیش چاو، پیویسته وهک خوی لهرهوتی میژوویی خوی لامان بهرجهستهبیته.

سهرهلدانی ناوی عراق:

لهلای نههلی فیه کهباسی زانایانی عراقی کرابی مهبهستی (اهل الرأي) یه، اهل العراقیش زیاتر مهبهستی خهلکی کووفهیه، زۆر جار لهجیاتی والی کوفه وتراوه والی عراق لهبهرامبهه والی شام، که لهکیشهی نیوان بنهمالهی نهو سوفیان و بنهمالهی محمد

^{۱۸۴} - برهانه: الصحاحی الرازی، (معجم البلدان) ی یاقوت حموی، لسان العربی فیروز ناهادی، ههروهه شمهرفنامهو سیاحهتنامهو...

(د.خ) ئەو دوو ناوو ناوچەییە گرتەو، بەشیوەیەك (شام) زیاتر بەلایەنگرانی نۆمەوی، (كوفە - عراق) یش بە (اهل البيت)، ڕەنگە ئەو فەرمودانەش كە دروستكراون لەبارەى مەدەحى شام و زەمى عىراق لەجوارچىوێى ئەو مل ملانىيە سیاسىە ھاتبى، ئەگىنا چۆن فەرموودە حوكم بەچاكەو خراپە لەسەر بنچىنەى جوگرافى دەدا، لێرەدا وشەى عىراق لەبەرامبەر شام بەرە بەرە لەو مل ملانى يە سەرى ھەلدا، بەپى (ھەزرى فۆرستەر) ناوى عىراق لە سەدەى (۷) سەرى ھەلدا^{۱۸۶}، لە گەرمەى كىشەى ویلايەتى موسلىش ناوى عىراقىيان بۆ سەدەى (۱۱) گىرايەو، بەلام مێژوونۆسە عەربىيەكان عىراق دەگىرنەو، بۆ سەدەى ۱۲ پ م، گوايە بەناوى (ارىقا) ناوزەدكراو^{۱۸۷}، بەلام كەس ناتوانى نكۆلى لەو بەكا ناوى عىراقىيش وەك ناوەكانى تر پانتايەكى بچوكى لەخوارووى بەغدا گوزارش كردو، ئەخشەى ابن حوقل جوانتر ئەو ناوچەییە ديارىكردو، كە لەسەروى بەسەر بو، تانەخشەى ۱۸۹۳ى نىدارى عوسمانىش ھەرلەو ناوچەى ديارىكراو، ڕەنگە ناوەكانى تر بە جۆرىك لە جۆرەكان مێژوویەكى سیاسى وشاراستانىان ھەبى، بەلام عىراق نىەتى، تەنانت لەسەردەمى عوسمانىش لەنێوان ۳۲ ویلايەت ویلايەتێك نەبو، بەناوى عىراق، زیاتر ئەو ناوچەى بە مێژووتۆمىا ناوبرا، ئەو ناوێش یونانیە یەكەم جار یۆلیوس (۲ پ - ز) و دواى سترابۆ (۱ پ - ز) بەكاریان ھىناو، تەرجمەى ئەو ناوێش (بلاد مابین النهرین)ە، بۆ ئەو مەبەستەش پالېشت دەكەینە سەر (تەورات) كە بە (ارام النهرین) ناوى ھىناو^{۱۸۷}، بەلام یاقوت ھەمەوى جوانتر روونى كردۆتو، كە وادى الرافدین و(بلاد مابین النهرین) ... لە مێژووتۆمیانە ھاتو، وەك واباو، بەلكو (مابین النهرین) لە تەرجمەى (میان رۆزان) ى عەجەمى ھاتو، زیاتر وا پى دەچى مێژووتۆمىا لە (جزیرە) و (بۆتان) ھاتبى، كە لەسەر دەمى سوپایەكەى (زەینفۆن) بەو ناوچە ڕەتبون ڕوبەرۆى كوردان لەو ناوچەى بون و ناوەكەیان بە (میزرا بۆتۆنیا) و دواى بە (میزا بۆتۆمىا) وەچەرخابى، لەو بارەى كىبى (اكراد سوریا موعەد من تاریخ) لەنوسىنى د. ریزوان بادىنى لایەنگرى ئەو بۆچونە، ئەو ناو یۆنانیەولەلایەن رۆسیا و ئەوروپا و عوسمانى و ھەمو لایەك بەكار

^{۱۸۶} - برۆنە: سیاحتنامە - اولیا چەلەبى، شەرفنامە - شەرفخانى بدلىسى، معجم البلدان - یاقوت حموى، الصحاح - الرازى،

- نشأة الدولة العراقية - ج ۱ ص ۱۳.

^{۱۸۷} - حضارة العراق ج ۱ ص ۱۴

^{۱۸۷} - كتاب المقدس - العهد القديم سفر التكرين ، اصحاح ۲۴ - ۱۰

دهات، تەنانت خەلکی ناوچەکەش ناوی (عراق) یان نەبیستبو، لەکێشە و یلیایەتی موسل لیژنەکە (عصبە الامم) لەخەلکی خواروی موسلی پرسی بوو ئیوێ عیراقین یان عوسمانی، لەوێ لāmدا وتیان هەرگیز ناوی عیراقمان نەبیستو^{١٨٨}، بۆ گەران بەدوای ناویک کە ئەو ناوچانە عەرەبی سەر سنوری کوردستان چ ناویکی هەلگرتوو، تەنها لەکۆنەو ناویک هەبو بەناوی بلاد ناشوور وەک لە راپۆرتی لیژنە (عصبە الامم) بۆ و یلیایەتی موسل هاتو، ئەگینا لەسامرا هەتا سەر سنوری کوردستان هیچ ناویکی نیشتمانی هەلگرتوو، بەلام میژوو نوسە عروبیەکان دیسان فیلکی زانستی زۆر گەورەیان کردو، هەلساون لەتەرجمەمی میژویی بەلگە نامەکانی سەبارەت بەو ناوچە هەرچی (میژۆتۆمیا) یە بە (عیراق) یان وەرگێراو، با سەرنج بدەینە وەرگێراوی ماددە (١) ی سايکس - بيکۆ* لە دەقە نینگلیزیەکە و عەرەبیەکە چەندە جیاوازه بۆ خۆتەرور هەتا بۆ خەلکیکی پسپۆریش دەشتی وچەواشە دەبی:

١. That France and Great Britain are prepared to recognize and protect an independent Arab State or a Confederation of Arab States under the in the areas (A) and (B) marked on the annexed map and in area (B), suzerainty of an Arab chief. That in area (A) France shall have priority of right of enterprise and local loans. Great Britain shall alone and in area (B) Great Britain. That in area (A) France supply advisers or foreign functionaries at the request of the Arab State or Confederation of Arab States.

المادة الأولى: إن فرنسا وبريطانيا العظمى مستعدتان أن تعترفا وتحميا دولة عربية برئاسة رئيس عربي في المنطقتين "أ" (داخلية سوريا) و"ب" (داخلية العراق) المبينة في الخريطة الملحقة بهذا الاتفاق. يكون لفرنسا في منطقة (أ) ولإنكلترا في منطقة (ب) حق الأولوية في المشروعات والقروض المحلية، وتنفرد فرنسا في منطقة (أ) وإنكلترا في منطقة (ب) بتقديم المستشارين والموظفين الأجانب بناء على طلب الحكومة العربية أو حلف الحكومات العربية.

بۆ هیچ بناغەیدەك ناوی عیراقیان هیناوەتە ناوی، عیراقیان رەسەن کردوو، بە شیوەیەکی تر ویستراوە عیراق رەسەن بکرت، با نمونە ی تر وەرگرتن، بابروانینە توێژینەوێ (العراق و الحركه الکمالیه-٢٨) تیایدا هاتو: عیراق(٣) نوێنەری لە

^{١٨٨} - برۆنە: تقریرلجنة عصبة الأمم الخاصة بمحل النزاع التركي البريطاني حولة ولاية الموصل ص ٢١٩
* دەقی دیکەوتنامە سايکس بيکۆ لە ١٤٤٤ ی تەر کتیبە.

(مەبعوسان - پەرلەمان كە لە ۱۸۷۷/۳/۱۹ دامەزراود) ھەبوو، لە مەبعوسانی دووھەمیش (۶) نوێنەری ھەبوو، ھەلبەتە ئەو ھەڵە، وادینیتە پیش چا و كە عیراقیكى وەك ئیستا ھەبوی، كەچی ئەو توێژەرد لەسەر بنچینەى واقیعی ئیستای عیراق ئەو حوكمەى داوھتە سەر میژو، كە ئەو كاتى نەبوو، واتە ھەلساو ھەرسى و یلايەتى نوێنەردكانى (بەسردو بەغداو موسلى - كە عیراقى ئیستای لى پىك ھاتوو) كردوویە بەمولكى عیراق، لەپاستیدا نوێنەرى عیراق و سوریو نوردەن... ھەرنەبوو، چونكە ئەو ولاتانە بونیان نەبوو، ئینجا سەرەرای ئەو ھەش نوێنەر لە عوسمانى بەپیتی مادەى (۷۱) دەستورى عوسمانى (مەشروتیە) ھەر مەبعوسىك (پەرلەمان تارىك) نوێنەرایەتى تەنھا ویلايەتەكەى نەدەكرد، بەلكو نوێنەرى ھەمو میللەتى عوسمانى بوو.

راپۆرتەكانى بەریتانیا سەبارەت بەناوچەى عیراقى ئیستا بەناوى میژۆپۆتۆمیا بوو، بەشى ھەرە زۆرى كراوھتە (عیراق)، بۆنۆنە بروانە راپۆرتەكانى بەریتانى كەبەناوى (review of the civil admunstraion of mesopotam) دانەرى كتیبى (احوال العراق فى المرحلة المشروطية الثانية) ھەمو میژۆپۆتۆمیاكانى بەعیراق تەرجەمە كردوو، ھەمو راپۆرتەكان و كۆنگرەكان بەناوى میژۆپۆتۆمیا بوو، كەچی لە تەرجەمەدا وشەى میژۆپۆتۆمیايان كردوو بە عیراق، ھەر لەو راپۆرتانە بەو عنوانە ئینگلیزیەى كردوو بەكتیپ، بەلام (جعفر خياط) تەرجەمەى عەرەبى كردوو بەو عنوانە: (فصول من تاريخ العراق القريب)، ھەرۆھا ناوبراولە پەراوێزى ل ۲۵۳ى كتیبى (رسائل مس بیل) دان بەو دەنى، كە عیراقى لە جیى میژۆپۆتۆمیا داناو، بەو ھەش نەوستان لەسەر نەخشەش میژۆپۆتۆمیاكانى وەرگێراو بۆ عیراق، بۆنۆنە ئەو نەخشەىەى كەبابلەكان پێش ۴۰۰۰ سال لەمەوبەر (واتە ۲۳۰۰ پ ز) دایان ناو، تیایدا شوینی بابلی و ناشوریان دیاریكردوو، د. احمد سوسە ھەلساو كردوو بەعینوانى (اقدام خارطة للعالم توضع فى العراق)، ھەرۆھا كتیبى (العراق فى التاريخ ص ۹۱) دەلێت: ھورابى دەبوست عیراق یەكبخا !!، بەھەمان شیو ھەش دەستكارى میژۆپۆتۆمیا كراو لەرێكەوتن و دیکۆمینتەكان، دیسان بەنۆنە لەرێكەوتنامەى سیقەر ھیچ ناویكى عیراقى لەبەشە

نینگلێزه‌که‌ی نیه (که‌چی سێ جار ناوی کوردستانی تیا هاتوه)، له‌به‌ر نه‌بونی ناوی عێراق نه‌و کاتی له‌ماده‌ی (٩٤) به‌ناوی (میزۆپۆتۆمیا العریبه) هاتوه، له‌ته‌رجه‌مه‌دا کردوویانه به‌عێراق، هه‌ر به‌هه‌مان شیوه‌ش له‌به‌ر نه‌بونی ناوی عێراق و نه‌و ولاته ده‌ستکردانه له‌رێکه‌وتنامه‌ی سایکس بیکنۆ ١٩١٦ پیتی A, B په‌نگه‌کانیان بۆ دابه‌شی ناوچه‌که به‌کار هینا، هه‌تا دروست بونی ده‌وله‌تی عێراقیش له‌سالی ١٩٢١ هه‌شتا به‌ته‌واوی نه‌و ناوه‌ی نه‌بووه، زۆر به‌وردی لێ کۆلینه‌وه‌مان کرد نه‌گه‌یشتینه نه‌جمایه‌کی به‌رجه‌سته تابزاین نه‌و پێشنیاره له‌کام لا هات و ناوی نه‌و ده‌وله‌ته‌ی (که‌به‌ریتانیا بریارى دروستکردنی دا) بووه عێراق و نه‌بووه میزۆپۆتۆمیا، دواى ناماژه‌یه‌کی روونمان دۆزیوه له راپۆرتی (ویلايه‌تی موسل) ده‌لێ: به‌ریتانیا ناوی عێراقی بۆ نه‌و ناوچه نوێه دانا، نینگلیز زۆر به‌مه‌به‌ست بوو ناوی ناوچه‌که عریبی بیته، هه‌ر خۆی پۆژنامه‌یه‌کی به‌ناوی (العراق) و یه‌کیکیش به‌ناوی (العرب)^{١٨٩} دامه‌زراند له‌گه‌ڵ داگیرکردنی به‌غداو تیايدا هانی به‌لاوکردنه‌وه‌ی بیرى عروبی ده‌دا^{١٩٠}

ناوی عێراق له‌ رێکه‌وتنامه‌کانیش نه‌ده‌هات تا کۆنگره‌ی لۆزانی ١٩٢٣ بۆ یه‌که‌م جار دوو جار ناوی عێراق له‌ ماده‌ی (٣) هاتوه، له‌ راپۆرتی (کێشه‌ی ویلايه‌تی موسل)یش ده‌لێ خه‌ڵکی ناوچه‌ی موسل ناوی عێراقیان نه‌بیستبوو، به‌ریتانیا ناوی عێراقی هه‌ڵبژارد^{١٩١}، به‌هه‌رحال ئێمه‌ش له‌و نووسینه هه‌مو جار ناتوانین له‌هه‌ر ناویکی میژووویی عێراق پوونکردنه‌وه‌کی له‌پال بنووین، ناچار به‌هه‌ڵه وه‌ک باوه ناوی عێراق ده‌نووسین بۆ گۆڕدانه زنجیره‌ی میژووویی خۆی.

^{١٨٩} - نه‌ورۆژنامه‌یه یه‌که‌م ژماره‌ی له‌ ١٩١٧/٧/٤ ده‌چرو دروڤه‌که‌ی خاکی عه‌ره‌ب بۆعه‌ره‌به. ناین شتیکه‌و سیاسه‌تیش شتیکی تهره
^{١٩٠} - له‌کتیبه‌ی: العراق في دوري الإحتلال والإنتداب عبدالرزاق الحسنی ج ١ ص ٦٧ وا هاتوه: جاء في جريدة (العرب) عدد (١٤) مصاد ١٦/١٩١٨: ((الحكومة البريطانية ترمي دأماً الى تنشيط الروح الوطنية-القومية- والإستقلال في حده‌و نفوذها)).
^{١٩١} - بره‌وانه: تقرير ولاية موصل ص ٦٦ (نه‌و راپۆرتنه ته‌سلیه‌که‌یه).

دهوله‌تی عیراقتی له پلانی نیو دهوله‌تی:

مه‌به‌ست له‌نیو دهوله‌تی له‌وسه‌رده‌می هیزه جهانیه‌کانی وه‌ک رووسیای به‌ریتانیا و فرنسا و ئه‌میریکا و ئه‌لمانیا و ئیتالیا و ئیسپانیا و پرتغال و... ئه‌و ولاتانه‌می له‌ده‌وری عوسمانی ده‌سورانه‌وه‌ بۆ‌دابه‌ش‌کردنی، ئه‌و ته‌قه‌لایانه‌ له‌وه‌وه‌ هات، که‌چۆن جهانی نیسلا‌می پر له‌سامان دابه‌ش بکه‌ن و به‌کی‌تیه‌که‌می نیتوانیان (که‌به‌هۆی ئاین وه‌ستاه‌) نه‌هیلن، له‌ نه‌وروپا ئه‌وکێشه‌یه‌ به‌ناوی (مسأله الشرقیه) ناوزده‌ ده‌کرا، پلانی رێک و پێک و توێژراو له‌سه‌ده‌ی (١٨) راده‌ستی پێ‌کردوه‌، که‌له‌ناو‌چوونی خیلافه‌تی نیسلا‌می به‌دروست‌کردنی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی کۆتایی بی‌ت، نیت هرچی کراوه‌ له‌شه‌رو شۆر چالاکی تری دبلۆماسی و په‌یوه‌ندی و... له‌پێناو ئه‌وه‌ بووه‌، که‌واته‌ ئیستا ئه‌و پرسیارانه‌ پرووتیه‌ وه‌لامی ده‌بی: ئاخۆ ئه‌و ولاته‌ عه‌ره‌بیانه‌ی وه‌ک سوریا و عیراق و کویته‌ و سه‌عودییه‌ و قه‌ته‌ر و ئوردنه‌ و... به‌خواست و ئه‌رک و ماندوو بوونی عه‌ره‌ب دروست بووینه‌؟ یاخود له‌چارچێوه‌ی پلانی نیم‌پریالیزم و زایۆنی و بۆ‌دابه‌ش‌کردن و زال‌بون؟ ئایا ئه‌و هه‌نگاوه‌ی دروست‌کردنی عیراق و نه‌وانی تریش پاداشه‌ یان سزایه‌؟ وه‌لامی می‌ژوونووس و سیاسه‌تمه‌دارانی عروبی ئه‌وه‌یه‌ که‌ئه‌و عیراقه‌ به‌هۆی خه‌باتی نیشتمانی و شۆرش دروست‌بووه‌، که‌چی لێ‌ره‌ به‌ولاه‌ پێ‌چه‌وانه‌یه‌ که‌مان بۆ‌ ده‌رده‌که‌وی.

هر له‌و کاته‌ی عوسمانی که‌وته‌ قۆناغی (ده‌وله‌ته‌ نه‌خۆشه‌که‌) به‌رتانیا له‌ هه‌موان زیاتر هه‌ولتی ده‌دا ئه‌و نی‌چیره‌ گه‌وره‌یه‌ به‌ته‌نها بۆ‌ ئه‌و بی‌ت، ئه‌وه‌ کارکه‌ریکی گه‌وره‌ بو بۆ‌ شکستی میری سۆران به‌رامبه‌ر نه‌خشه‌ی کوردستانێک له‌ ناوه‌راستی ئیرانه‌وه‌ تا سه‌ر ده‌ریای سپی* و به‌غداو تاخۆزستانیش، ئه‌وه‌بوو به‌ریتانیا ئه‌و هاو‌په‌یمانیه‌ی نیتوان محمد علی پاشا و میری سۆرانی (بۆ‌دابه‌شی عوسمانی) له‌ ١٨٣٣ی کۆتاهیه‌وه‌ کۆنگره‌ی ١٨٤٠ی له‌نده‌ن تی‌ک داو نه‌یه‌یشت عوسمانی شکست به‌ی‌تی، له‌و کاتیه‌وه‌ به‌ ووردی کاری بو ئه‌و نه‌خشه‌یه‌ی خۆی زیاتر چڕ کرده‌وه‌، (لورانس - دۆستی عه‌ره‌ب) له‌کتیبه‌ی (اعمده‌الحکمه السبعه‌ pillars of wisdom -) ده‌لی به‌ریتانیا له‌سه‌ده‌ی (١٨) وه‌ خه‌ریکه‌ عوسمانی

* له‌ ٢٩ی (رحله طه‌ الکرده‌ی البالیسانی فی العراق وبلاد الشام و الاناضول و مصر و حجاز) باس له‌حه‌لب ده‌کا ده‌لی: دانیشتوانی

دابەش بكاو دەولەتی نەتەوهیی - وەك عێراق دروست بكاو بۆ ئەوێ جێی ئیسرائیلش بێتەوه، ئیشیکی زۆریشیان بەهەمەچەشن لەپێناو كردووه، لە ۱۳/ ۶/ ۱۸۵۳ (ولنسۆن) دۆسیەیهکی ووردی بۆ بەریتانیا ناردو تیایدا هاتبوو كە ئیستا وەختی دابەش كردنی عوسمانی هاتو و دەكری بەریتانیا هیرشی بۆ بكاو داگیری بكا لە دەریای سییهوه تازایی خواروو^{۱۹۲}، لە سالی ۱۹۰۵ لە لێندەن نوێنەرانی (بەریتانیا، فرەسا، بلجیکا، هۆلندا، پرتغال، ئیتالیا، ئیسپانیا،) كۆبونەوه بریاریان دا جیهانی نیسلامی (بەشی نەفریقی و ئاسیایی) لێك جودا بكەنەوه بەهۆی دروستكردنی دەولەتی ئیسرائیل نەفەلەستین^{۱۹۳}، لە سالی ۱۹۰۷ روسیاو بەریتانیا رێك كەوتن كە كوردستان و ویلایهتە تورکیەكان و سەرۆوی ولاتی فارس بدریتە روسیا، شامیش بە ویلایهتی موسلیشهوه بۆ فرەسا، لەوسەریشەوه تابه‌غدا بەجزیره‌ی عەرەبه‌وه بۆ بەریتانیا، چەند رێكەوتیکی تریش بەدوای داهاات لە ۱۸/ ۳/ ۱۹۱۵ لەنێوان فرەنسایو روسیا، رێكەوتنی قوستەنتینیە، ۱۹۱۵ لەندەن، ۱۹۱۵ سازانوف - بالبایخ لە ۲۶/ ۴/ ۱۹۱۶ تاگەیشته سایكس بیكۆ ۱۹۱۶، یەكەم گۆنگرە‌ی رەشیش لەپێناو نەوه و هاندانی گەلانی ناوچەكه لە پاریس لە (۴ - ۹) / ۲ / ۱۹۰۲ گرێدرا، بەشدار بوان بریتی بون لە معارزە‌كانی نیو عوسمانی وەك: اتحاد الترقی لەتورك، كورد، ئەرمەن، عەرەب، بۆ سەرەخۆیی بونیان، دوا‌ی لە سالی ۱۹۱۳ جاریکی تر عەرەب بەتەنها لە پاریس كۆكرانەوه بۆ هاندانیانی سەرەخۆیی، یەكەم رێكەوتنی فرمی لیژنە‌ی (بنسەن) ی سالی ۱۹۱۵ بوو^{۱۹۴}، بەلام لەهەمان ترسناك تر رێكەوتنی (سایكس بیكۆ - سازانوف) ی ۱۹۱۶ بوو، لەولایەش لەدوای هەلگیرسانی جەنگی جیهانی یەكەم لە ۱۹۱۴ دوا‌ی ماوه‌یه‌کی كورت لە دوودلی (نەنەر پاشای) دەسلەتدار لە عوسمانی لە ۵ / ۱۱ / ۱۹۱۴ بریاری چوونە نیو جەنگی دا لەپاڵ ئەلمانیا، بەریتانیا هێزی ئاماده‌ی هەبوو لە كەنداو بۆ ماوه‌یه‌کی كورت هێرش كردو فاو ناوچە‌ی بەسره‌ی گرت و سەرەتای جێبه‌جێ كردنی نەخشە‌كان لیروە دەست پێدەكاو عێراق لی هاته دی.

^{۱۹۲} - بروانه: التغافل النفوذ البريطاني في العراق.. ص ۶۲

^{۱۹۳} - بروانه: عبدالرزاق الحسني - تاريخ الزوايا العراق ج ۲ ص ۲۴۹

^{۱۹۴} - بروانه: سياسة البريطانية... سعد بشير السعدي

مەبەستە شاردراوەکانی سایکس بیکۆ دروست کردنی ئەو دەولەتەکانە (عێراق بە نمونە): بەریتانیا رابەری ئیستعمارو خاوەنی هەلگری وەسفى ھندى (ئەگەر دووماسى لەدەریا بەشەر ھاتن دەستى نینگلیزى لەگەڵە)، لەنەوروپا بێت (سالانەى جەنگەکیان ۳۵ ملیۆن جونیەى تیبجیت) و خۆینیکی زۆر بریژی (تەنھا لەعێراق ۱ کوزراوی ھەبوو) (۱۹۵)، بێت کۆمەڵە دەولەتیک دروست بکا ناوی بنی عێراق و ئوردەن و ...، خۆی مەسروفی وەزارەتەکان و سوپا و حکومەت دابین بکا... و بگەریتەوێ شۆینی خۆی...، ھەتھەن ئەو ھەنگاوە دەیەن مەبەستی شاردراوێ لەپشتە، بەتایبەتی، ئەگەر مەرج و پیشنیاردەکانی پۆژئاوا بۆدروست کردنی تورکیا لەجیاتى عوسمانى بھونینەو لەمادەى (۱۱) ی (۱۴) بنەماکانى ویلسون^{۱۹۶} و لۆزانى ۱۹۲۳

بیرۆکەى دروست کردنی ئەو دەولەتۆکانە لەجیاتى (خیلافەت) کۆنە، بە پێى کتیبى لۆزانس (v p of w) ھو تەقەلایانە بۆ سەدەى ۱۸ دەگەریتەوێ^{۱۹۷}، بەلام نوێکردنەوێکەى دەگەریتەوێ بۆ (کیشنەر) ی بەریتانى و یەكەم تەقەلایەکانى لەگەڵ شریف حسین لە ۱۴ / ۲ / ۱۹۱۴، لەپێشتەر لەکۆتایى سەدەى (۱۹) بەقازانجى پۆژ ئاوابوو ھەندى میرنیشینی بۆ شێخەکانى عەرەبى کەنداوی وەك مەسقەت و عەمان و قەتەر و بەحرەین و عەدەن دروستکران، بەکورتى نەخشەى ستراتیژی پۆژ ئاوا نەوێبوو چەند دەولەتۆکیەکی عەلمانى نەتەوێگەرى بۆجیھانى نیسلاى دروست بکا، ھەركەمێك بیرکردنەوێ لەوێ ئیستعمارێکی وەك بەریتانیا بێت ئەو ھەمو کارە مەزەنت بۆ بکات ھەمو کەس دەزانى سەد مەبەستى لە پشته، کەواتە دەتوانین پوختەى نامانجى ئیمپریالیزم و ئاوانسەکانى زایۆن لە سایکس بیکۆ^{۱۹۸} دروست کردنی ئەو دەولەتە عەلمانى (وێك عێراق) لە و خالانى خوارەوێ کۆیکەینەوێ:

^{۱۹۶} - کوتلۆف- ثورە عشرین ص ۱۷۷

^{۱۹۷} - دەقى ۱۴ بنەماکانى ویلسون ل ۲۶۱

^{۱۹۸} - بروانە: اعنەد، الحکە السبع - لۆزانس ھەروەھا: الاسلام والعلمانية.. ص ۱۴۳

^{۱۹۹} - دەقى یتکەوتنامەى سایکس بیکۆ:

المادة الأولى: إن فرنسا وبريطانيا العظمى مستعدتان أن تعترفا وتحميا دولة عربية برئاسة رئيس عربي في المنطقتين "أ" (داخلية سوريا) و"ب" (داخلية العراق) المبينة في الخريطة الملحقة بهذا الاتفاق. يكون لفرنسا في منطقة (أ) ولإنكلترا في منطقة (ب) حق الأولوية في المشروعات والقروض المحلية، وتنفرد فرنسا في منطقة (أ) وإنكلترا في منطقة (ب) بتقديم المستشارين والموظفين الأجانب بناء على طلب الحكومة العربية أو حلف الحكومات العربية.

المادة الثانية: يباح لفرنسا في المنطقة الزرقاء (سوريا الساحلية) ولإنكلترا في المنطقة الحمراء (منطقة البصرة) إنشاء ما ترغبان به من شكل الحكم مباشرة أو بالواسطة أو من المراقبة، بعد الاتفاق مع الحكومة أو حلف الحكومات العربية.

١- بۆ ئەوەی جیهانی ئیسلامی دابەش بێت و کۆتایی بە خەلافەتی ئیسلامی و زەمینی دووبارە بوونەوهی نەمیشت، تێر بە سانایی داگیرو دابەش دەکەرن و کێشەکانیشیان لە کێشە ئیسلامی دادەدرن.

٢- بۆ ئەوەی عەرەب لە ئیسلام جیا بکەتەوە، کێشە فەلسەفەیی داهاتووش نەبێت کێشە هەمو ئیسلام، بۆ ئەم مەبەستەش زاراوی وەک الامە العربیە یان (الأمیة العربیة والإسلامیة) بەکار هات بۆ زیاتر بەرجەستەکردنی ئەو لێک جیاکردنەوەی، لە لێک جیاکردنەوەی عەرەب و ئیسلام تۆتوماتیکی دەبێت هۆی پارچە پارچەکردنی عەرەبیش^{١٩٩}

المادة الثالثة: تنشأ إدارة دولية في المنطقة السراء (فلسطين)، يعين شكلها بعد استشارة روسيا والاتفاق مع بقية الحلفاء ومثلي شريف مكة. المادة الرابعة: تنال إنكلترا ما يلي: ١- ميناءي حيفا وعكا. ٢- ضمن مقدار محدد من مياه دجلة والفرات في المنطقة (أ) للمنطقة (ب)، وتتعهد حكومة جلالة الملك من جهتها ألا تتخلى في أي مفاوضات ما مع دولة أخرى للتنازل عن جزيرة قبرص إلا بعد موافقة الحكومة الفرنسية مقدماً.

المادة الخامسة: تكون اسكندرون ميناء حراً لتجارة الإمبراطورية البريطانية، ولا تنشأ معاملات مختلفة في رسوم الميناء، ولا تفرض تسهيلات خاصة للملاحة والبضائع البريطانية. وتباح حرية النقل للبضائع الإنكليزية عن طريق اسكندرون وسكة الحديد في المنطقة الزرقاء، سواء كانت واردة إلى المنطقة الحمراء أو إلى المنطقتين (أ) و(ب) أو صادرة منهما. ولا تنشأ معاملات مختلفة مباشرة أو غير مباشرة على أي من سكك الحديد أو في أي ميناء من موانئ المناطق المذكورة تمس البضائع والبواخر البريطانية. تكون حيفا ميناء حراً لتجارة فرنسا ومستعمراتها والبلاد الواقعة تحت حمايتها، ولا يقع اختلاف في المعاملات ولا يفرض إعطاء تسهيلات للملاحة والبضائع الفرنسية، ويكون نقل البضائع حراً بطريق حيفا وعلى سكة الحديد الإنكليزية في المنطقة السراء (فلسطين)، سواء كانت البضائع صادرة من المنطقة الزرقاء أو الحمراء، أو من المنطقتين (أ) و(ب) أو واردة إليها. ولا يجري أدنى اختلاف في المعاملة بطريق مباشر أو غير مباشر يمس البضائع أو البواخر الفرنسية في أي سكة من سكك الحديد ولا في ميناء من الموانئ المذكورة.

المادة السادسة: لا تمد سكة حديد بغداد في المنطقة (أ) إلى ما بعد الموصل جنوباً، ولا إلى المنطقة (ب) إلى ما بعد سامراء شمالاً، إلى أن يتم إنشاء خط حديدي يصل بغداد بجلب ماراً برادي الفرات، ويكون ذلك بمساعدة الحكومتين. المادة السابعة: يحق لبريطانيا العظمى أن تنشئ وتدير وتكون المالكة الوحيد لخط حديدي يصل حيفا بالمنطقة (ب)، ويكون لها ما عدا ذلك حق دائم بنقل الجنود في أي وقت كان على طول هذا الخط. ويجب أن يكون معلوماً لدى الحكومتين أن هذا الخط يجب أن يسهل اتصال حيفا ببغداد، وأنه إذا حالت دون إنشاء خط الاتصال في المنطقة السراء مصاعب فنية أو نفقات وإدارة تجعل إنشاءه متعذراً، فإن الحكومة الفرنسية تسمح بمروره في طريق بربودة - أم فيس - ملقا - إيدار - غسطل - مغاير إلى أن يصل إلى المنطقة (ب).

المادة الثامنة: تبقى تعريفات الجمارك التركية نافذة عشرين سنة في جميع جهات المنطقتين الزرقاء والحمراء في المنطقتين (أ) و(ب)، فلا تضاف أية علامة على الرسوم، ولا تبدل قاعدة التثمين في الرسوم بقاعدة أخذ العين، إلا أن يكون باتفاق بين الحكومتين. ولا تنشأ جمارك داخلية بين أي منطقة وأخرى في المناطق المذكورة أعلاه، وما يفرض من رسوم جمركية على البضائع المرسله يدفع في الميناء ويعطى لإدارة المنطقة المرسله إليها البضائع.

المادة التاسعة: من المتفق عليه أن الحكومة الفرنسية لا تجري مفاوضات في أي وقت للتنازل عن حقوقها، ولا تعطي ما لها من الحقوق في المنطقة الزرقاء لدولة أخرى سوى للدولة أو لحلف الدول العربية، بدون أن توافق على ذلك مقدماً حكومة جلالة الملك التي تتعهد بشل ذلك للحكومة الفرنسية في المنطقة الحمراء.

المادة العاشرة: تتفق الحكومتان الإنكليزية والفرنسية، بصفتهما حمايتين للدولة العربية، على أن لا تملك ولا تسمحا لدولة ثالثة أن تملك أقطاراً في شبه جزيرة العرب، أو تنشئ قاعدة بحرية على ساحل البحر المتوسط الشرقي، على أن هذا لا يمنع تصحيحاً في حدود عدن قد يصبح ضرورياً بسبب عداء الترك الأخير.

المادة الحادية عشرة: تستمر المفاوضات مع العرب باسم الحكومتين بالطرق السابقة نفسها لتعيين حدود الدولة أو حلف الدول العربية.

المادة الثانية عشرة: من المتفق عليه ما عدا ذكره أن تنظر الحكومتان في الوسائل اللازمة لمراقبة جلب السلاح إلى البلاد العربية.

١٩٩ - بروانه: معرجه كاتني سهره خيبي لبنان كهله (ميشاق لبنان) هاتوه: بعد اتفاق بين (بشار الحوري المسيحي) و(رياض الصلح المسلم) في عام ١٩٣٤ وسمي (ميشاق لبنان) وجاء فيها: أن يكف المسلمون عن المطالبة بالوحدة مع سوريا أو أية وحدة عربية، وأن هذا شرط

له بهرگري ميللى، له پاستيدا نهو تېروانينه يان زور پاست ددرجو، نه گهر
سهرنج بدهينه ههر دوو جهننگى ئيسرائيل له گهل عهره ب له سالى ۱۹۶۷
و ۱۹۷۲ له گهل ولاتانى عهره ب، ته نهها به (۶) رۆژ ئيسرائيل سهركهوت،
به لام هيرشه كهى ئيسرائيل بو سهر حزب الله له ته موزى (۲۰۰۶)
وهيرشه كهى بو سهر غهزه له ۲۰۰۹ ههريه كه زياتر له مانگى خاياندو
به تكنه لوجيائى زور بالاتريش به شكستى گهرايه وه.

۵- هه مو نهو نامانجان هاش ولاتيكت بۆدروست ده كه ن، ده سه لاتدارى دكتاتورى
بى، دوور له ديوكراسى هه لدېنى، نه گهر به ووردش سهره نچ بدهين
دكتاتوره كانى ولاتى عهره ب هه ميشه بى دوستى رۆژ ناوا و ئيسرائيلن، له
جيهانيش ته نهها نهوان ماونه وه به ديكتاتوريه ت.

۶- له كۆتاييدا سهره لدانى نهو جوړه ده ولته تانه له سهر بنچينه ي عه لمانى
ره گهزى تو ماتيكيه ن ده بېته هوى په راويز كردن و خانه نشين كردنى ناوه روځى
ثاينى ئيسلام.

۷- ديسان له كۆتاييدا سهره لدانى نهو ده ولته ته ده سكر دو نامۆيانه ده بېته هوى
ناسايى بونى سهره لدانى ده ولته تيكى ئيسرائيلى نامۆ له ناوچه كه.

كى قازانجى كړو كى زه ره ر؟

رۆژ ناوا له سهر نهو نه خشه و مهبه ستانه ي سهر روښت، تاگه يشته جېبه جى كردن و
سهره نجام كوردستان كرا (۵) پارچه و دابه شكرا به سهر ولاتانى ده ورو بهر، عهره بيش كرا
۲۲ پارچه، توركياش لهو ئيمراتوريه ته مه زنيه وه بووه ولاتيكي بچوكى وهك ئيستاكه تا
ساتى نهو نووسينه ش ههر به دواى مه رجه كانى نه وروپيه وه تيايدا وه رناگيريت، ده ولته تى
عيراق و سوريا و كوئيت... زاده ي نهو زه مينه و پلان ه ن، نهو ده ولته تانه و ده ولته تى
ئيسرائيليش له هه مان كارگه دروستكراون، به لام ئيسرائيل پيشكه وتوه و بو ناوه خوى داد
كه رى ديوكراسى هه يه، هه رچى ولاتانى عهره بى و داگيركه رانى كوردستانن ههر له شه رو
شور و ديكتاتورى و پاش كه وتويدان، به واقيعى به رجسته ي مهبه سته كانى سايكس

بیکیان کردوه، کهواته میلله تانی عه‌ره‌ب و کوردو تورک... هه‌موی زه‌ره‌ری کردوهه (جگه له ده‌سه‌لاتداریانی خۆپه‌رست)، به‌لام ئه‌وه‌ی زۆر زیان به‌خش بوه سی لای تهره:

- ۱- کورد هه‌م دابه‌شکرا هه‌م بی به‌شکرا له‌مافی چاره‌نوسی به‌ده‌وله‌ت بون.
- ۲- ئایینی ئیسلام، خیلافه‌تی هه‌له‌شایه‌وه و خانه‌نشین کرا، ده‌ستورو دام و ده‌زگای عه‌لمانی و زه‌مه‌ینه‌یه‌کی وا له‌روژه‌ه‌لاتی ناوه‌راست سازکرا که‌بو‌ار به‌زیندوو بونه‌وه‌ی نه‌دری.

- ۳- گه‌لی فه‌له‌ستینش هه‌م دابه‌شکران و هه‌م بی به‌ش کران مافی چاره‌ی خۆنوسی و به‌ده‌وله‌ت بون، فه‌له‌ستینش کرا چوار به‌ش، به‌شیک که‌وته ژیر ده‌ستی تائیستاش به‌عه‌ره‌ب ۱۹۴۸ ناوده‌برین، به‌شی غه‌زه درا میسر، به‌شی زیفه‌ش^{۲۰۲} درا ئورده‌ن وقودسیش ئه‌و کات خرا سه‌ر پارێزگاری نیو ده‌وله‌تی.

ئه‌وه‌ی زۆر قازانجی کرد

بریتین له: ده‌سه‌لاتداری هه‌له‌په‌رست، سیسته‌می عه‌لمانی، یه‌هودیه‌کان و ئیمپریالیزم به‌گشتی، ئه‌و زانیاری و پۆلین کردنه یارمه‌تیمان ده‌دات بۆ ده‌ست نیشان کردنی:

- ۱- ستراتیژییه‌تی بزوتنه‌وه‌ی کوردایه‌تی.
- ۲- دۆست و ناحه‌زی.
- ۳- بنچینه‌و بنه‌ماکانی دیالۆکی کوردی و عه‌ره‌بی و تورکی... هه‌مو له‌گه‌ل هه‌مر

- ۴- تی گه‌یانندی عه‌ره‌ب به‌گشتی که‌ دروست بون و به‌رده‌وامی ده‌وله‌تی عیراقی (به‌غونه) نه‌ بۆ عه‌ره‌ب نه‌ بۆ کورد قازانجی نیه، به‌لکو به‌رده‌وامبو‌یان به‌رجه‌سته‌و جێبه‌جێ کردنی مه‌به‌سته‌کانی سایکس بیکییه... بۆیه عیراق هه‌م به‌لایه بۆ کورد ئاواش بۆ عه‌ره‌ب، هه‌ر بۆیه‌ش هه‌ر به‌ناارامی بینراوه‌و

- بۆ یه‌که‌م جار له‌سالی ۱۹۴۰ ئێرده‌ن ئاری له‌و ناوچه‌یه‌ نا زالفه‌قه‌ الغریبه‌ له‌ده‌وای ئه‌وه‌ی له‌گه‌ل ئیسرائیل ڕێک که‌وتن.

ههرواش ده‌بینری، یه‌کینکه نه‌کۆمه‌نه ده‌وله‌ته‌کانی (فاشیل - له‌پری یاسیه‌وه)

ئێستا بیرۆکه‌کمان په‌یدا کرد له‌سه‌ر پلانی دروست کردنی نه‌خشه‌ی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست و نه‌و ده‌وله‌تۆکانه‌ی لێی دروست کران، بابزانی له‌ میاناندا عیراق چۆن دروست بو؟ کێ دروستیکرد؟ و نامانجی چیه و سه‌ره‌نجامه‌کانی چی بو.

دروست بونی ده‌وله‌تی عیراقی:

له‌دوای نه‌وه‌ی بریاری دروستکردنی نه‌و ده‌وله‌تانه درا له‌پرۆژ ناواو به‌نه‌خشه‌و پلانی به‌ریتانیا و فرسا و ئازانه‌کانی یه‌هودی و... زۆر لای تریش به‌شدان، به‌داخه‌وه نه‌و زانیاریانه شاردرایته‌وه که‌مه‌تر به‌لایه‌ن میژونوس و ته‌یاری عروبی باس کراوه، ئێستا ئیمه هه‌لی ده‌دینه‌وه به‌پرسیاریکی ساده ناخۆ کێ دروستکه‌ری عیراقه، نه‌وه‌تا نه‌سکه‌نده‌ری مه‌قدۆنی دروستکه‌ری یۆنان بو، شارلمان و فرانسۆی یه‌که‌م دروستکه‌ری فرسا بووه، ج واشتن دروستکه‌ری نه‌میریکایه، محمد علی جه‌ناح دروستکه‌ری پاکستانه، نه‌تاتورک دروستکه‌ری تورکیایه، ناخۆ کێ دروست که‌ری عیراقه؟ کوا جه‌ژنی نیشتمانی؟.. باهه‌نگاوه‌کانی دروست بونی ده‌وله‌تی عیراقی باس بکه‌ین، هه‌مو نه‌ینیه سه‌ر سورهمینه‌ره‌کان ده‌رده‌که‌ون، هه‌مو نه‌وانه‌ش بریتین له‌بیرپاره‌کانی نیو ده‌وله‌تی و کۆنگره‌ی قاهره و هه‌نگاوه‌کانی دیاریکردنی سنوری عیراق وه‌ینانی مه‌لیک دروستکردنی حکومه‌ت و سوپا و په‌رله‌مان و ده‌ستور.. له‌دوای نه‌وه‌هه‌نگاوانه‌ش له‌لایه‌ن به‌ریتانیاوه سپێردرا به‌ عه‌لمانی و ناشیونالیزمی عه‌ره‌بی لایه‌نگریان، بۆ زال بون به‌سه‌ر هه‌ردوو شۆرشێ نایینی له‌کوردستانی (١٩١٩) و خوارووش له (١٩٢٠)، نه‌وه‌ش هه‌نگاوه‌کانی دروست کردنی عیراق و ده‌وله‌تی عیراقیه:

١- له‌رووی چالاکی ده‌ره‌کی بریاری نیو ده‌وله‌تی: یه‌که‌م بریاری یاسایی بۆ دروستکردنی ده‌وله‌تی عیراق له‌ماده‌ی (١) ی پێکه‌وتنامه‌ی سایکس پیکۆ هاتوه بۆ هه‌ردوو ویلایه‌تی به‌غدا و به‌سه‌ره، کوردستان و ویلایه‌تی موسلی نه‌ده‌گرته‌وه. دوای له‌پێکه‌وتنامه‌ی (سانریۆی ١٩٢٠) لویده جۆرجی به‌ریتانیا توانی کلیمنسۆری فرنسی ئیقناع بکا و ویلایه‌تی موسلیشی لێ وهرگرتیه‌وه، بیخاته سه‌ر پرۆژه‌که‌ی خۆی بۆ دروستکردنی ده‌وله‌تی عیراقی،

لە وەزارەتی دەرەوێ بەریتانیا بە فەرمی دۆسیەك كراپەو بەناوی (دۆسیە دروستکردنی دەولەتی عێراق)، دواى لە ڕێكەوتنامەى سیفەر كە بەسەر عوسمانى دا سەپینرا بەپێى مادەى (٩٤) عێراقى* لى سەنداریەو (تا ئەوساتیش ناوی عێراق نەبو بەناوی میزۆپۆتامیای عەرەبى ناوی هاتو) ^{٢٠٢}، ھەرەھا بەپێى مادەى (٢٢) ى بەشى یەكەمى (عصبة الامم) بریارى دروست کردنی دەولەتی عێراقى درا، لەلایەن بەریتانیاو تایبەت بۆ دروست کردنی دەولەتی عێراقى کۆنگرەيەکیان سازدا لە قاھیرە لە ١٢ - ١٩٢١/٣/٢٤ بە ئامادەبونی چەرچل ڤۆی و مەندوبەکانى لە عێراق (کەدواى بوو عێراق) و ٤٠ شارەزاشیان ھێنا، لە عێراقیش تەنھا دووکەس ھێنران، یەکیان جەفر عەسکرى کورد بو تەنھا بۆ ڕاویژو پرسیار لەکاتی پێویست، ئەگینا بواریان پێنەدەدا بەشداری کۆنگرەكە بکا، کەسى دوهم بریتی بوو لە (ساسۆن عەسقیلى - یەھودى) ئەو ڕۆلێكى زیاترى ھەبوو لە دانێشتنەکان، بەو شێوەیە بەریتانیا و فرەنسا و ئازانسى زایۆنى و زۆر لای تری ڕۆژ ئاواپى بەشەرۆ دبلۆماسیەت و بنچینەيەکی یاسایی نیو دەولەتیان بۆ دروستکردنی دەولەتی عێراق ئامادەکرد، ئەو دەولەتە بە خواستی خەلکی عێراق دروست نەکراوە وەك د.علی وەردى دەڵێ یەكێ ئەو عێراقیانە ھاتنە لای بەریتانیەکان و پێیان وتن: ئێمە سەدان سالە لیژە دەژین ئاگامان لە (نیستقلال) نەبوو ھەتا ئێوە خستتانە میشتكى ئێمە، ئەگینا ھەرچى داگیرى کردبین و داىكى ئێمەى لابیوبى ئەو باوکمان بوو ^{٢٠٤}، ھەر لە سەر ئەو بنچینەيە کاتى ویلسۆن (لەگەل حزبى عەھد)، بە راپرسیەك ھەلسا ناخۆ عێراقیەکان کێیان دەوێت سەرەنجامەكەى ئەوانە بون وەك د. علی وردى نەقلیکردووە: ١- ملک انکلیزی برسى کوکس بی٢- ملکەکی عرب ٣- ملکەکی فارسى لە خانەوادەى قاجارى ٤- لکاندنێ عێراق بە ئێران ٥- ھەرنەمیر و دەسلەلاتیكى ناعەرەبى ٦- دەسلەلاتى بەریتانى راستەوخۆ ٧- ئەمیریکی عوسمانى ٨- ملکى ٩- کۆمارى... ^{٢٠٥}

ھێشتا کوردستان جیا بوو لە عێراق، لە کاتیكا عێراق و نێسرائیل بەیەك بەند(١٣٢) لە عوسمانى جیا برونەو کوردستان بەمادەى(٦٢-٦٤) لە عوسمانى جیا کراپەو.

^{٢٠٢} - دەقی ڕێكەوتنامەى سیفەر لە کتێبى (دەقەکانى سیفەر و خوێندنەویەکی تر- دەق: پ ب سەلام ناوخۆش، خوێندنەو: مسعود عبدالحالقی)

^{٢٠٤} وردى - لھات... ج ٧ ص ٣٠٨

^{٢٠٥} - د.علی الوردی - لھات ج ٦ ص ٩١

۲- سنوری عیراق: ئەگەر سنور لەسەرینچینەى جیاکاری جوگرافی یان میژویى یان کۆمەلایەتى و نەتەوەىی یان ئاینى.. نەبوو ئەوا پیتی دەلین (سنورى دەستکرد)، باسەرئىج بدینە دروست بونی سنورى عیراق بە روونی دەرەكەوێ دەستکردە، بەریتانیا هەر خەریك بووسنورى بۆ (ئەو عیراقەپیشنیارکراوە) فراوان دەکرد، لە کاتى داگیرکردنى فاو نە ۱۹۱۴ دەقى رینمایى سەرۆك وەزیرانى بەریتانیا بۆ سەرکردە مەیدانیەکانیان (جنرال دیلامین جنرال مۆد، برسى كۆكس، ویلسون، ...) نەوێبو كە دەولەتیک بۆ عەرەب لەو ناوچەىە دروست بکەن هەر لە فاووە تا ئەو خالەى لەشكرى بەریتانى پى دەگا (۲۰۶)، كەواتە سنورى دیار نەبوو ئەوەستا سەر سەرکەوتنەکانى بەریتانیا، هەرەك لەیەكەم تىروانىنى بەریتانى ژ (B - ۷۷۰۱) بۆ هەمو ناوچەكەكە لە ۱۹۱۷/۳/۲۹ لەلایەن وەزیری هندی لە حكومەتى بەریتانى بۆ سكرتیرۆ نوێنەرە بەریتانیەكان لە عیراق تیايدا هاتبوو:

۱- ئەوشوینانەى داگیرکراوە (لەفاووە) لەلایەن بەریتانیەووە بەرپۆه دەچیت نەك هەند.

۲- بەسەرەش لە ژیر حوكمى بەریتانیا دەبیت.

۳ - لە بەغدا مەملەكەتیکى عەرەبى دروست دەكریت و لە ژیر پاریزگارى بەریتانى خۆیان فەرمانپروا دەبن.

۴ - ئەو حكومەتە عەرەبیەك لەسەروى دەبیت ولە ژێرەو لە دەست بەریتانیا بێت و ئەو پرۆژانە بگریتە خۆى:

أ- بەسەرە وەك خۆى دەمیڤیتەووە تا عەرەبى بە تەواوى جیى عوسمانى دەگریتەووە.

ب - ئەو كارانە هەردوو ئەنجومەنى جییه جى کردن ویاسا دانان، سیستەمى باج و هندیەکانیش بە شیوہیەكى زۆر لەو مەملەكەتە بەكار نەیت.

۵- ئەگەر بەسەرە نەكەوتە سەر بەغدا ئەوا ئیداردى بەسراش بەند دەبیت بەو حاکمە بەریتانیەى لە بەغدا دەبیت.

۶- کویت وولاتە عەرەبیەکانى تری كەنداو تا عەمان سەر بە بەسرا دەبن ۲۷

۷- ناوچە پیرۆزەکانى شیەش سەرەخۆ دەبن.

۸- هەرچى یەمەن و حەزەرە مەوتە دەكەوێتە سەر وەزارەتى دەرەودى بەریتانى.

۲۰۶ - الإسلام والعلمانية... ۲۳۸

۲۰۷ - ئەو بەلگەنامەىە یەكێ لە باباى یاسایى و میژوویەکانى حكومەتەكانى عیراقە بۆ داواكردنەردى كۆیت.

٩- ناوچه کانی خوارووی نیران وعه دهستان وفارس ده که ویتسه سر هند^{٢٠٨}

کهواته تیروانی نیکی پون نه بوئه ناخو سنوری چونه، چهند ولات لهو شوینهی نیستا
عیراق دروست ده کری، چونکه تیروانی نیکی تریش هه بو که عیراقی شمالی (به غدا) و عیراقی
جنوبی یه کیلک له وانه: له ١٩/١١/١٩١٨ م (لورانس) پیشنیاری کرد، که ناوچه که بکریته
٣ هه ریم (میزو پوتامیای سه روو (به غدا) و میزو پوتامیای خواروو (به سره) و سوریا بۆ هه ر
سی کوری شریف بن حسین (عبدالله وزید وفیصل)، وزارهتی هند له ٧/١١/١٩١٨ م
لایه نگیری نهو دابه شیعی کرد، به لام ویلسون و کۆکس بروسکه یه کی به په لیهان له
٢٢/١١/١٩١٩ م نارد تیایدا نهو عیراقی نیستایان به کوردستانه وه وهک (چاک ترین
چاره سه ر) پیشنیار کرد و چه پا^{٢٠٩}

له سه ره تای جهنگ به نیاز بون نهو دهوله تهی عیراق ته نها له ویلایه تی به سه ره
به سه رکرادیه تی (تالب پاشا) دابه ز زینن بیخه نه سه ر هند، دوی سه رکه وته کان بیرو که که
فراوان بو بۆ هه ردوو ویلایه تی به سه ره به غدا هه ره وهک له سایکس بیکو دیایکرا، دوی
زیاتر سه رکه وهتن بیرو که که نهو سنورهی نیستای گرت هوه، دوی نهو سنورهی سه پاند
به ریکه وهتن له گهل ولاتانی دراوسی که نهوانیش تازه بهو شیویه دروست بیون، نه گینا
هیچ سنوریکی عیراق له هیچ لایهک نه بوئه، به پیی مادهی (١٢) ی لایحهی نیستاداب
به ریتانیا خوی کاره کانی ده ره وهی بۆ عیراق راده په راند، بهو شیوهی خواره وه:

أ - سنوری له گهل سوریا که خو شی سنوری نه بو، به پیی مادهی (٢٧) ی سیقه ر
لیژنیه کی فرنسی به ریتانی نیتالی و تورکی هاو بهش دروست بو له ٥/٥/١٩٢٠
کۆبونه وه له گوندی (عه شار) و سنوریان دارشت^(٢١٠)

ب - سنوری له گهلی ئورده ن: له به رته وهی ئورده نیش تازه دروست کرابو. هه ردو ولاش
بۆ کورانی (شریف - حسین بن علی) دیایکرا بون به بی کی شه نهو سنوره دیایکرا

^{٢٠٨} - بر وانه: آ- موسعه العراق السياس ص ٩٣ ب- تاریخ الإسلامی - محمود شاکر ص ٣٨-٣٩ ج- د فباض هس ص ١٨٩ ج- کورد
و کوردستان فی وثائق ال بریطانیة ص ٨٦-٩١.

^{٢٠٩} - له (تاریخ امة العربیه - ص ١٠٦-١٠٥) هاتره: فرنسا و بریتانیا و یستیان شام بۆ (٧) پارچه دابهش بکه: ١- جبال لبنان ٢- دولة العلویین
٣- دولة انطاکیة فی شمال سوریه. ٤- دولة جبل دروز. ٥- دولة سوریه. ٦- فلسطین. ٧- اماره شرقي الأردن. دوی هاتنه سه ره نهو نه خشیعی نیستا
که چاکترین خزمهت به پلانه که بکات

^{٢١٠} - بر وانه: الاسلام و العلمانیة.. ص ٢٣٣ - ٢٣٤، هه ره ها: لمحات.. د. علی الوردی - ج ٥ ص ١٤١

ج - لەگەڵ سعودیە: ھەندى كيشە ھەبو بۆ ديارىکردنى ئەو سنورە، لە كۆتاييدا لە ١٩٢٢/٤/٥ كۆكس بە تۆبزی بەو سنورەى ئىستای بە لايەنى سعودیەى مۆر کرد، ئەگینا بەپیتی بۆ چونی سعودیە تافرات سنورى ئەو بوە.

د- سنورى لەگەڵ كويت: مس بيل لەكتيبى (العراق فى الرسائل مس بيل - ص ٢٧٢) دەلى: من ئەو سنورەم ديارىكردوە بى كيشە

ع - سنورى لەگەڵ ئيران: جۆريك لەسنورى ميژوبى وعەسكەرى نيوان عوسمانى و سەفەوى ھەبوو لەدواى شەرى چالديرانى ١٥١٤، دواى چەند ھەموارکردنيك كە لە پێكەتتەكانى زەھاوى ١٧/ مایسى/١٦٣٩، دواى لە ١٨٣١ و دواى لە پێكەوتنى نەرزەردۆم ١٨٤٧، نىجا پرۆتۆكۆلى نوستانە لە ١٩١٣/١١/٤ لەھەمو ئەو پێكەوتنە عوسمانى بەشيك لەخاكى بۆفارس بەجى دەھيشت، بووە سنورىكى نامادەكراویش بۆعراق، ھەرچەندە جاريكى تريش لە ١٩٣٧ و دواى لە ١٩٧٥ دەستكارىكراو.

ل - سنور لەگەڵ توركيا: كيشەيەكى دوور و دريژ بوو، چونكە دەولەتى توركيا وەك ولاتانى عەرەبى دروست نەبوو، جۆريك لەسەرەخۆى و بەھيزى زاتى خۆى ھەبوو لەلايەن نەتانوركەو، بۆيە ئەو داواى تەواوى ويلايەتى موسلى دەكردەو، لە ئەنجاما ئەو كيشەيە چوو (عصبة الأمم) بەپیتی پەرەگرافى (٢) ى ماددى (٣) ى لۆزانى ١٩٢٣، (عصبة الأمم) يش لەكۆيۆنەودى ژ: ٣٠ لەبەروارى ٢٠/ ٩/ ١٩٢٤ كردو لە ٣١/ ١١/ ١٩٢٤ ليژنەيەكى نيو دەولەتى پێك ھينا بۆچارەسەرى ئەو كيشەيە كەبريتى بون لە: كونت مول - مەجەرى، ئۆپاوليس - بلجىلى، مەستر ئين فرس - سويدى)، لەگەڵ ھەندى شارەزای تر ھاتنە ويلايەتى موسل، دواى لەسەر ئەو سنورەى ئىستا پێكەوتن و ناويشيان نا (سنورى بروكسل) چونكە لەو شارە دانىشتنەكەرا.

ھ - سنور لەگەڵ كوردستان: بەداخەو تائىستا (نەم ديوە) كەسنورى عىراق ديارى دەكرى ئاو (سنور لەگەڵ كوردستانيش) ديارى بكري، ھەتا ئەكادىمىاى كورديش وەك ئەوانى تر بابەتى كوردستان بەگەر ناخەن، بەھۆى (٢) پاساوى ھەلە ئەويش ئەودە:

١- گوايە كوردستان دەولەت نەبوو، وەلامەكەش ئەودە ولاتانى دەورو بەريشى وەك سورىاو ئوردەن و كويت... دەولەت نەبون. بۆ دووھميش لەرەوتى ئەو نوسینەمان خۆى

وہ لایمیت۔ بڑیہ پیویستہ لہ بابہ تی دیاری کردنی سنوری عیراق پرۆسی دیاری کردنی
سنوری لہ گهل کوردستانی بە گەر بەدین

سنوری خواروی کوردستانی نیستا بریتیه لهوسنورہی که له نه خشه کۆنه کان و
گه ریده کان و ههروه ها به پیی نه خشه دیوگرافی به روونی هاتوه، ههروه که له نه خشه
ویلایه تهکانی ناسیای عوسمانی سالی ۱۸۹۳ سهرده می عبدالحمید دیایکراوه، ههروه ها به
پیی بهندی یه که می ریکه وتنامه ی نه زه رۆم^{۲۱۱} باسی سنوری کوردستان تانزیک به غدا
دهکا، له نه نسیکلۆیدیای عوسمانی ماده ی کوردستان له (قاموس الاعلامی - شمس الدین
سامی) سنوری کوردستان به ووردی دیایکراوه چهنده گه ورده، ههروه ها له (ماده ی
ویلایه تی موسل) دهلی: خه لکه که ی زۆری عه ره بن به لام هه ریمه که پارچه یه که
له کوردستان^{۲۱۲}، جوگرافی ناسی گه وره ی نیسلا می نیین حۆقل له سه ده ی ۱۰ له موسل
بوه ده لیت: موسل ناو و هه وایه کی خۆش و بازاره کی گه رمی هه یه و زۆریه شیان کوردن.

بیجگه له فهره نگی ولاتانی تر خودی فهره نگی نیداری و سیاسی عوسمانی کۆن
ونوی، دانیان به کوردستان نابوو، سنوریشیان دیایکردبو، له کۆنه وه له لایه ن ئۆلیا چه له بی
له سیاحه تنامه هاتبو، له نویش له هه ردوو نه خشه ی سیاسی ۱۸۹۳ و ۱۸۹۶ سنوری
کوردستان زۆر به گه وره یی هاتبو، بۆیه ناوی کوردستان له سیقهر گوزارش ی له
باکگراوندی به هیزی سهرده می عوسمانی ده کرد.

له بروسکه ی چه رچل بۆ مه لیک فیه سل له باره ی سنوری خواروی کوردستان ده لی:
نیمه به لینی پیکه یتانی ده وه تۆکه کی عه ره بیمان پیدایت نه که نیمپراتۆریه ت بۆیه سنوری
تۆ خواروی (جبل حمرین) ه له وی به سه ره وه کوردستانه، له به لگه نامه یه کی تری به ریتانیا
(۴۷۱/۱۶۳۶۷) تیلگرام ژ: ۶۱۶ هه مان راستی دوباره ده کاته وه، هه ر له (قاموس الاعلام
- نه نسیکلۆیدیای عوسمانی) باس له که رکوکیش ده کا ده لی: شاریکی کوردستانیه
و ۳/۴ی کوردن، نه وه ی تریشی تورک و عه ره بن، ۷۶۰ نیسرائیلی و ۴۶۰ کلدانی لییه.

^{۲۱۱} - نهو ریکه وتنه له نیوان عوسمانی وفارس له ۱۸۲۳/۷/۲۸ کراو پیک هاتبو له ۷ به تده، له به شی یه که م باس له کوردستان ده کات و ده لێن
سنوری ده کانه نزیک به غدا.
^{۲۱۲} - پروانه: ل ۳۰۷ ی (کورد کوردستان له یه که م نه نسیکلۆیدیای عوسمانی).

کردو، سەرکردە سەربازەکانی بەریتانی دیسان بەروونی سنوری خوارووی کوردستانیان دیایکردووە و دەلێن لەسەرووی بەغداو خواروی شاخی حەمرین بەو لاوە سنوری کوردستانە^(٢١٣)، بەهەمان شیوەش ئەو سنورە لەمادەی (٦٣) ی سێقەر دیایکرا ئەمادەی (١٦) ی لانیحە نینتداب و پەرەگرافی (٤) ی کۆنگرە قاهیرە دووبارە کراپەو، لەگەڵ زۆر بەلگەنامەی تری میژوویی و جوگرافی و واقعی...کە لەدوای جاریکی تیش باسی (سنوری خوارووی کوردستان) بە شێوەیەکی تر دەکەین.

ئەو سنوری سەرووی عێراقی عەرەبی لە کێ بو؟ وەلامەکی زۆر پونە، هەرگیزاو هەرگیز سنوری عێراقی عەرەبی لەنەخشەکۆن و نوێکانی تا پێش دروستکردنی عێراق نەگەشتۆتە بەغداش^{٢١٤}، تاکە یەک جار لە میژودا ویلایەتی عێراق هەبوو لە سەرەمی نێداری عەباسی (بێ ئەوەی دیاری بکری عێراقی عەرەبی یان عەجمە) سنورەکی تا سامرا هاتو، بۆیە لە راپۆرتی ویلایەتی موسل هاتبو، کە لە نێوان موسل تا سامرا کەس ناوی عێراقی نەبیستبو، بەلام بەریتانیا بەهۆی سوپاو فرۆکە و دەبابە گوێی بەوسنورە نەداو بەشیکی کوردستانی خستە سەر دەولەتی عێراق بێ رێکەوتن لەگەڵ دەسلاتی کوردی، ئەوەش بنچینەیەکی یاسای و سیاسە بۆ داوای مافی خۆ کردن، بەم شێوەیە سنوری عێراق دیایکرا بێ ئەوەی عێراقیەکی یان عەرەبیێک بەشداری ئەو دیاریکردنە بکەن، بەلکو هەموو بەریتانیا خۆی سەرپەرشتی کۆبونەووە دیایکردنی سنورەکانی کردووە.

لەدوای ئەوە هەندێ لە شۆقینی عەرەب بەدوای بەلگەیەکی میژویی گەراوە بیسەلمیتی پۆژیک لەپۆژان کوردستانی خوارو بەجۆریک لەگەڵ بەغدا یان لەگەڵ عەرەب سەین و بەینیکیان هەبوی، نەبە، یەک بەلگەی لاواز دۆزراوەتەو کە تاکە پاساویتان، ئەویش ئەوەیە گواهی لەرێکەوتنی شریف - ماکماهونی سالی ١٩١٥ واریکەوتن، کە دەسلاتی شریف تا ماردین و دیاربەرک بچیت هەروەک لە کتیی (دور ملک فیصل.. ص ١٤) هاتو: (ان ولاية موصل الى ماردین وکوردستان جنوبية ضمن اتفاق ماکماهون - شریف)، دوای

^{٢١٣} - الاسلام والعلمانية... ص ٢٣٦

^{٢١٤} - سەرنج بدە ئەو نەخشە: نین حۆقل، نیشتاخاری، نەلبیرونی، مسعودی، بەغی،... تا دگاتە دوا نەخشە عوسمانی ١٨٩٣

ووردبونهوه دهركهوت نهوه له ړيکهوتنهکه نههاتوه، بهلگونهوه پيشنياري ههردوو حزبى (العهد والفتاة)ى عهدهبى بوو کهلهديمهشق ريکيان خستبوو بهناوى (ميثاق دمشق) ناوزهدهکړئ، بهريتانياش پيى قايل نهبوو، راستى ړيکهوتنامهکهى شريف - ماکماهون له ههردوو کتیبى: (الملل والنحل والأعراق ص ۲۲۶)و (فورستر - نشأه الدوله العراقيه ص ۷۲) هاتوه، که نهوهى بهلئين به شريف دراوه دهقاودهق نهوهى سایکس پيکويه، واته: تاکه ميک سهرووى بهغداو کوردستاني نهدهگرتهوه

۴- حکومت: شان به شانى دروستکردنى حکومتو هينانى مهليک ولهگمل داگيرکردنى بهسرهو بهغدا بهريتانيا ههلهدهستا نهغومهنيکى نيدارى لى دروست دهکرد، لهراستيدا دروستکردنى حکومت دهگهريتهوه بو دواى شکستى شورش بيست، نهو کاتهى برسى کوکس له ۱۱/۱۰/۱۹۲۰ گهرايهوه بهغداو بريارى دا حکومت دروست بکا، به هوتاف و شيعر خويندنهوه پيشواى ليکرا لهلايهن عهلمانى و ناشيوناليزمه ليبراليهکانى عهدهب، دهيانوت: (عد للعراق وأصلح ما فسد... الخ.)، له (رسائل لمس بيل) وهسفى سر سهريهنه ده دوزيهوه، له ۲۰۸ نهو رسته بخوينهوه: ههندي له عهشايرو ماستاوجيهکانى عهدهب وتويانه: أنت بمقامه النبى عيسى وكوكس بمقام الله^{۲۱۶}، لهسهرهتا نهغومهنيکى فهرمانرهواى با لايان پيک هينا لهبهريتانياکان بريتى بون له: (سير يونام کارتهر، کولونيل هاول، ميجر بولانه، مستر فيلبى، مسى بيل)^(۲۱۷) له دوايدا (عبدالرحمن نقيب) له ۲۵/۱۰/۱۹۲۰ نهركى سهروکايهتى حکومتى پي سپيردرا، بهنامهيهک لهلايهن برسى کوکسهوه^{۲۱۸} تيايدا نارى وهزيرهکانيشى ديارىکردبوو، (نقيب) يش لهوهلامدا وتى من خزمهتکارىکى پاکی بهريتانياىم، يهکه م کوپونهوهى حکومت لهمالى عبدالرحمن نقيب له ۲/ ۱۱/ ۱۹۲۰ بهنامادهبونى کوکس کرا، کهپيک هاتبوو له (۸) وهزيرو (۱۲) ش بى وهزارهت، وهزارهتى دهروهى نهبوو تا کوکس بهنوسراويکى

^{۲۱۶} مههست له (مافسد) گرايه نهوهى شورش بيت تيكى دلوو تو چاييکهوه، بروانه: آتاريخ الزوارات... ج ۱ ص ۱۶، ب-عبد الرحمن بزاز- العراق من الإحتلال إلى إنتداب ص ۹۶، ج-الحركة الوطنية... ص ۴۶

^{۲۱۷} العراق فى رسائل مس بيل... ص ۲۹۳ (له سهرجاوى عريش نهو راستيانه دهيترى له کتیبى (مقتل ليمان...)) هاتوه: أن مس بيل لقبى فى العراق ب(أم المؤمنين)

^{۲۱۸} - العراق فى الرسائل مس بيل... ص ۲۰۸

^{۲۱۹} - دهقى نامهکه لهج ۱ کتیبى: عبدالرزاق الحسنى -تاريخ الزوارات العراقيه.

۵ - سوپا: یادی دامه‌زاندنی سوپای عیراق بۆ ۶/کانونی دووه‌می ۱۹۲۱ ده‌گیرنه‌وه، به‌لام راستیه‌که‌ی وانیه، هەر له‌گه‌ڵ داگیرکردنی ئەو ناوچه‌یه له ۱۹۱۴ - ۱۹۱۸، به‌ریتانیا میلیشیای جاش به‌ ناوی (شه‌بانه) و (لیشی) و... دروستکرد، له‌ سالی ۱۹۱۹ (۹۰۰) که‌س له‌و شه‌بانه‌یه به‌ فەرمی تۆمارکران و چونه‌ ناو لیشی، بریاری دروستکردنی له‌ پەره‌گرافی (۳۰) کۆنگره‌ی قاهره‌ش هاتوه، به‌لام به‌شیوه‌ی په‌سی یه‌که‌م نوسراو به‌ ژ: ۹۳۱۴ له‌ ۱۹۲۱/۵/۲۶ له‌لایه‌ن (مه‌ندوبی سامی به‌ریتانی) بۆ نه‌خومه‌نی وه‌زیران هاتوه‌ فەرمان ده‌دا، که‌ سوپا دروست بکه‌ن بۆ پاراستنی ناسایشی ناوه‌خۆ به‌ چه‌ک و تفاق‌ی به‌ریتانی. له‌ مانگی ته‌موزی ۱۹۲۱ یه‌که‌م گوردان (فه‌وج) به‌ناوی ئیمام کازم دروستکرا، دووه‌مین به‌ناوی که‌تیه‌ی خاتوون (واته‌ مس بیل) دووباره له‌ ماده‌ی ۷ ی رێکه‌وتنه‌نامه‌ی به‌ریتانی - عیراقی یه‌که‌م ۱۹۲۲ بریاردارا به‌ریتانیا ئەو سوپایه‌ به‌خێو بکاو پرچه‌کی بکاو به‌کاریشی به‌یتێ بۆ لێدانی هەر سه‌ره‌ڵدانیک، ئەو سوپایه‌ش به‌ سه‌رۆکایه‌تی (ئه‌ی - سی - دیلی) به‌ریتانی بو، ته‌رفیع و پایه‌ به‌ ته‌فسه‌رو په‌لده‌داره‌کانیش له‌ژێر ده‌ستی (ئه‌رشیبۆلدکلارک) بو^{۲۲}، له‌لایه‌ن زانایانی نایینی نا‌په‌زایی ده‌بر‌ا له‌ دروستکردنی سوپا و وتیان ئەوه‌ ده‌بێته‌ هۆی براکۆژی.. راستیش ده‌رچو. هەر له‌سه‌ره‌تاوه‌ هیزه‌کانی سوپا و لیشی له‌گه‌ڵ سوپای به‌ریتانی په‌لاماری میلیه‌تیان داوه‌ له‌دژی هه‌ردوو شۆرش‌کورد ۱۹۱۹، شۆرش‌کوردی ئیسلامی ۱۹۲۰ له‌ خوارو، یه‌که‌م به‌کاره‌ینانی ره‌سی ئەو سوپایه‌ش له‌دژی عیراق له‌ ۱۹۲۱/۸/۳۱ بوو به‌ فەرمانی برسی کۆکس، له‌وکاتیه‌وه‌ هه‌تا سالی ۲۰۰۳ ئەو سوپایه‌ هەر خه‌ریکی کوشت و کوشتاری گه‌لانی عیراق بووه‌ بۆ پاراستنی دیکتاتۆریه‌ت و پاراستنی تاییفی و ره‌گه‌زی هه‌روه‌ک (حنا

12V

په تاتاق) ش له توژیښه که ی له کتیبی (العراق) که یشتو ته نه و نه ځامه^{۲۲۱} که تیایدا به هو ی نه و سوپایه ناداد گهری کراوه له نهرک و فهرمان، کوردو شیعه نهرکیان زور بوو مافیان کهم بوو، له وباریده وه مه لیک فیه سل ده لئ: باج له سهر شیعه و پایه ش بو سونه... له دوا یش روژنامه ی (مردوم) له ژ: ۹۰ ی سالی ۱۹۴۶ ناماری بلا و کړد بو وه تیایدا هاتو وه: له تی کړای ۸۰ نه فهری بالای (روکن) ته نهاسیان شیعه، که چی ۹۰ ځی سهریازانی شیعه... هه مو سهر و که کانیش له سونه بووینه^{۲۲۲}، له یاداشته کانی (گولمان) ی بالویژی نه مریکا له عیراق سالی ۱۹۵۴ ده لئ ت: حکومه تی عیراق په گه زیه رستانه کاری کړد وه، په رله مانه که یان له ۱۱۶ عه رهب و ۱۹ کورد پی ک هاتو، ۷۳ یان سونی و ۵۶ ی شیعه یه^{۲۲۳} حنا به تاتو له کتیبی (العراق) ده لئ: له دوا ی په راویژ کړدنی شیعه و سوپا سی ره وتی وهر گرت، یه که میان عربی، دو وه میان کوردی، سییه میان عیراقی، له دوا ی راپه رینه که ی به کړ صدقی له ۲۹/تشرینی یه کهم/۱۹۳۶ و تیرو ژ کړدنی له ۱۴/۸/۱۹۳۷ په وتی کوردیش نه ما، له دوا ی ۱۹۵۸ په وتی عربویه که به ته وای زالا بو و زیاتر بو ده رده سهری.

۵- مه لیک:، چه ندین هاوپه یمانی له گهل شیخه کانی که ندا و به مه به سستی دروست کړدنی ده و له تو که به پیی ستانداردی به ریتانیا هاته مو ژ کړد، له پیش هه مو یان ری که وتنی قه تیف که ده که ی له خوا ره ویه^{۲۲۴}، هه روه ها ری که وتنی تر له گهل شیخه کانی که ندا و،

^{۲۲۱} - سویای عیراق هه بهرام به رن و مندالی بن ده لاتی کورد د ونده نه به، بز که لانی عیراقو خودی عه رهب و شیعه کانیش نا واپو، له کتیبی (الغزو العراقی للکویت) له بهی (المارسات والرقانع من شاهد عیان ص ۱۶۷) - چن باسی د ونده یی و تالانچایه تی نه و سوپایه ده کا. ^{۲۲۲} - سهر و که کانی عیراق: مه لیک فیه سل (۲۳ نوکست ۱۹۴۱ - ۸ سپتمبر ۱۹۴۳)، مه لیک غازی (۸ سپتمبر ۱۹۴۳ - ۴ نه پریل ۱۹۴۹)، فیه لی دو ه (۴ نه پریل ۱۹۳۹ - ۱۴ یو لیز ۱۹۴۸)، کوماری: عبده لکریم قاسم (۴ یو لیز ۱۹۴۸ - ۸ فبرایر ۱۹۶۳)، عبده السلام عارف (۸ فبرایر ۱۹۶۳ - ۱۶ نه پریل ۱۹۶۶)، عبده الرحمن عارف (۱۶ نه پریل ۱۹۶۶ - ۱۷ یو لیز ۱۹۶۸)، احمد حسن البکر (۱۷ یو لیز ۱۹۶۸ - ۱۶ یو لیز ۱۹۷۹)، صدام حسین (۱۶ یو لیز ۱۹۷۹ - ۹ نه پریل ۲۰۰۳)، دا کور کار... غازی عجیل ییا وهر (۲۸ یو لیز ۲۰۰۴ - ۶ نه پریل - ۲۰۰۵)، جلال تالبانی (۶ نه پریل - ۲۰۰۵ -

^{۲۲۳} العراق فی مذکرات الدبلوماسیین الأجانب ص ۲۲۹

۱. بسم الله الرحمن الرحيم

أولا: تعترف الحكومة البريطانية وتقر بأن نجد والمسا والقطف والمجبل وتوابعها والتي سيبحث فيها، وتعين أقطارها فيما بعد ومراتبها على خليج فارس هي بلاد ابن سعود وأبانه من قبل. وبهذا تعترف بأن سعود المذكور حاكما عليها مستقلا، ورنيسا مطلقا على قبائلها، وبأبنائه وخلفائه بالإثر من بعده، على أن يكون ترشيح خلفه من قبله ومن قبل الحاكم بعده، وألا يكون هذا المشرع مناونا للحكومة البريطانية بوجه من الوجوه، خاصة فيما يتعلق بهذه المعاهدة.

نحوته: بهريتانياو (قواسمه كان) له ٦/فبراير/١٨٠٦، دووم له ١١/يناير/١٨٢٠ له گهل شيخه كانى (رأس الخيمه، ابوظبى، بحرین، عجمان، ام القيوين، ...)، دواى هاويه يمانىكى تر له گهل نه بوزه بى له ١٨٩٢...، بهلینیان به بهريتانيادا، كه نه ويراگه وره يان بيت له هه مو نيش و كارىكى ناوه و دهر وه به تاييه تى كارى نهوتى^{٢٢٤}، پيشوو تریش له سالى ١٧٣٧ از به سه ره رشتى ريكه و تنامه يه كى نيوان (حمدى كورى نال سعود و نيمام محمد بن عبدالوهاب) كرد^{٢٢٥}، له ميسر سش ريكه و تنى وا له ١٩ يناير و ١٠ يولي/١٨٩٩ گريد رابوو، له سالى ١٩١٤ش ريكه و تنى شريف له گهل ماكماهونى بهريتانى مؤر كرا، بوه هوى سه ره كه و تنى گه وره ي بهريتانيا به سه ره خيلافه تى عوسمانى، زوره ي نهو شيخانه له ژير سايه ي عوسمانى بون، به لام موچه يان له بهريتانيا هه بو، يه كه م جار گوڤار يكى به هيزى نهو سه رده م به ناوى (شئون خارجيه) كه له ندهن دهر ده چو له مانگى ١/١٩٢٧ از له ژير ناو نيشانى (امراء العرب و داوتنغ بسكرت) ليستىكى موچه ي مانگانه ي نه ميره و شيخ و كه سايه تى

ثانياً : إذا حدث اعتداء من قبل إحدى الدول الأجنبية على أراضي الأقطار التابعة لابن سعود وخلفائه بدون مراجعة الحكومة البريطانية وبدون إعطائها الفرصة للمخابرة مع ابن سعود وتسوية المسألة، فالحكومة البريطانية تعين ابن سعود بعد استشارته، إلى ذلك القدر، وعلى تلك الصورة اللذين تعتبرهما الحكومة البريطانية فعاليتين لحماية بلدانه ومصالحه .

ثالثاً : يتفق ابن سعود ويعد بأن يتحاشى الدخول في مراسلة أو وفاق أو معاهدة مع أية أمة أجنبية أو دولة، وعلاوة على ذلك بأن يبلغ حالاً إلى معتمدي السياسة من قبل الحكومة البريطانية كل محاولة من قبل أي دولة أخرى في أن تتدخل في الأقطار المذكورة سابقاً .

رابعاً : يتعهد ابن سعود بالألا يسلّم ولا يبيع ولا يهرن ولا يوزر الأقطار المذكورة ولا قسماً منها، ولا يتنازل عنها بطريقة ما، ولا يمنح امتيازاً ضمن هذه الأقطار لدولة أجنبية بدون رضى الحكومة البريطانية، وبأن يتبع مشورتها دائماً بدون استثناء على شرط أن لا يكون ذلك مجحفاً لمصالحه الخاصة .

خامساً : يتعهد ابن سعود بحرية المرور في أقطاره على السبل المؤدية إلى المواطن المباركة وأن يحمي الحجاج في مسيرهم إلى المواطن المباركة ويرجعهم منها

سادساً : يتعهد ابن سعود كما تعهد أباه من قبل، بأن يتحاشى الاعتداء على أقطار الكويت والبحرين ومشايخ قطر وسراجل عمان التي هي تحت حماية الحكومة البريطانية ولها صلات عهدية مع الحكومة المذكورة، وألا يتدخل في شؤونها. وتحريم الأقطار الخاصة بهؤلاء ستعين فيما بعد .

سابعاً : تتفق الحكومة البريطانية وابن سعود على عقد معاهدة أكثر تفصيلاً من هذه على الأمور التي لها ماس بالفرقين .

كتب في ١٨ صفر عام ١٣٣٤هـ/الموافق ٢٦ ديسمبر ١٩١٤م.

^{٢٢٤} - دوقى ريكه و تنه كان له كتنشى ايران والخليج العربى ص ٤٢ - زوره شيان به به نجه مزيان كرد خيتند داريان نه بو.

^{٢٢٥} - جرى في عام ١٧٣٧م اتفاق بين العالم الديني محمد بن عبدالوهاب مع حمد بن سعود على ان يتولى الأول الإمامة الدينية والثاني زعامة الدولة د. صالح العابد حركة الاستقلال العربى، رسالة الماجستير - جامعة المستنصرية، بغداد ١٩٨٨ ص ١٢-١٣ (هذه الأنفاقية مشهيرة بتحالف الوهابى السعودى)

عمره بی تیډا بلاؤکرایه وه: (۱) - ابن السعود ۱۰ جنیه، ۲ - ملك حسين - شريف مكه - ۱۰ جنیه، ۳ - فهد الهذال ۱۴۰,۰۰۰ ربيه، السيد الأدرسي ۱۲,۰۰۰ ليره.. بهرامبهر نهو خزمدته ستراتيژییهی بۆ بهریتانیا دهیکدن^{۲۲۷}، زیاترو تاییهتی تریش روی له بنه مالهی مهلیک فهیسسل بو، به نهیئنی له دوی دروستکردنی نهو دام و دهزگایانه بهریتانیا بریاری دا له پاداشی نهو هه مو چاکهیهی بنه مالهی (الشريف حسين بن علي) بۆ هیژه کانی هاوپه یمانان له دژی عوسانی کردیان، به تاییهتی نهو کاره دهگمه نه یان که له ۱۹۱۶ قودسیان له دهست نیسلام دهرهتیاو کهوته ژێر دهستی بهریتانی و له وکاتیه وه قودس رویشت، لهو پاداشته دا مهلهکی بهریتانی به (وسام النصر) و (صليب الحرب مع النجل) خهلات کرا^{۲۲۸}، نهوکاتی ههر ولاتیك بۆ سهروك یان مهلیکیکی عمره بی دیاری بکرا بیه ده بویه پالېشتیک له لای ریکخراوی زایوونی بهیئیت، له سه ر نهو بنچینهیه (شکری غنام) سهروکی وه فدی سوری له ۱۹۱۹ له بهرامبهر کۆمیتیهی ناشتی ریککهکوت له گهل نوینه ری ئازانسای زایون بۆ نهودی یه هودییه کان بتوانن بی ریکگری بۆ فلسستین کۆچ بکه ن تاده بنه زۆرایه تی هوکمیشی دهگر نه بهر، به هه مان ئارسته مهلیک فهیسسل له ۱۹۱۹/۵/۳ ریکه و تنیکی له گهل (حایم وایزمان) مو ر کرد پیکهاتبو له ۹ ماده، دهقه که ی له خواروه^{۲۲۹}، دوی کۆمه لیک خه لک پالېئوران بۆ مهلهکی عیراقی له وانه: (عبدالرحمن

عبدالرزاق الحسنی - تاریخ الزارات العراقية - دار الشؤون الثقافية العامة - بغداد ۱۹۸۸ ج ۱ ص ۹۲
^{۲۲۸} هه مان س ص ۱۲۲ (ضيف فورستر ان بوانکازیه -رئیس وزراء فرسا وملك بريطانيا عندما قلدا الوسام واعتبره حليفا لهم بما قدمه من الخدمات، ومن الجانب البريطاني استقبله ملك جورج الخامس ومنح وسام فكتور ریا الملكي لخدماته الإضافية الدور المذكور فی هدم الخلافه وتسهيلاته لتنفيذ وعد بلفور وتوقيع المعاهدة مع وايزمن حول منح فلسطين لليهود).
^{۲۲۹} اتفاقية فيصل-وايزمان: هي اتفاقية وقعت في ۳ يناير ۱۹۱۹، بين الأمير فيصل (ابن ملك الحجاز) و حاييم وايزمان (فيما بعد رئيس المنظمة الصهيونية العالمية)، كجزء من مؤتمر باريس للسلام، ۱۹۱۹ وهي تعطي لليهود تسهيلات في انشاء وطن في فلسطين والإقرار بوعد بلفور. نص الاتفاقية

إن صاحب السمو الملكي الأمير فيصل مثل المملكة العربية الحجازية والقائم بالعمل نيابة عنها والدكتور حاييم وايزمن مثل المنطقة الصهيونية والقائم بالعمل نيابة عنه يدركان القرابة الحنسية والصلات القدية القائمة بين العرب والشعب اليهودي ويتحقق أن أحسن الوسائل لبلوغ غاية أهدافهما الوطنية هو في اتخاذ أقصى ما يمكن من التعاون سبيل تقدم الدولة العربية وفلسطين ولكونهما يرغبان في زيادة توطيد حسن التفاهم الذي بينهما فقد اتفقا على المواد التالية:

۱- يجب أن يسود جميع علاقات والتزامات الدولة العربية وفلسطين أقصى النوايا الحسنة والتفاهم المخلص للوصول إلى هذه الغاية تزس بحفظ بوکالات عربية وبهرد معتدته حسب الأصول في بلد كل منهما.

۲- تحدد بعد اتمام مشاورات مؤتمر السلام مباشرة الحدود النهائية بين الدول العربية وفلسطين من قبل لجنة يتفق على تعيينها من قبل الطرفين المتعاقدين.

۳- عند إنشاء دستور إدارة فلسطين تتخذ جميع الإجراءات التي من شأنها تقديم أوفى الضمانات لتنفيذ وعد الحكومة البريطانية المؤرخ في اليوم الثاني من شهر نوفمبر سنة ۱۹۱۷

۴- يجب أن تتخذ جميع الإجراءات لتشجيع الهجرة اليهودية إلى فلسطين على مدى واسع والحث عليها بأقصى ما يمكن من السرعة لاستقرار المهاجرين في الأرض عن طريق الاسكان الواسع والزراعة الكثيفة. ولدى اتخاذ مثل هذه الإجراءات يجب أن تحفظ حقوق الفلاحين والمزارعين المستأجرين العرب ويجب أن يساعدوا في سيرهم نحو التقدم الاقتصادي.

نقيب، تالب نقيب، هادي العمري، خزعل بن الحسين، برهان الدين كوري سولتان عبد الحميد، غولام رزا والي پشتگوي نيران، ناغاخان رابهري نيسماعيليه كان...، له گهلا ههنديك پالتيوراوي تر كه برسي كو كس له نامه يه كدا له رۆژي ١٩٢١/٧/٦ بۆ بهري تانيايي نارد^{٣٠}، به لام برياردرايو، له پهره گرافي (٢) ي برياره كانى كونگره ي قاهره ي ١٩٢١/٣/١٢ به رسمى مهليك فەيسەلا كرا شاي عيراقى تازه، له رۆژي ١٩٢١/٦/٢٣ به پاپۆريكي بهري تاني به ناوي (نورس بورديك) گهيشته به سرد، دواي راپرسيه كي رواله تي له مانگي ١٩٢١/٧ و له رۆژي ١٩٢١/٨/٢٣ به فهرمي دهست به كار بوو.

٦- په رله مان: يه كه م نه زموني په رله ماني (شورا) له نيتو فهره هنگي حوكمي نيسلاميدا بووه، دواي له سه رده مي نه مهوي به دواوه كه متر كاري پيكر اوه، دواي بووه مولكي نه وروپا، تا له كو تايي سه ده ي ١٩ جاريكي تر گه رايه وه نيتو حوكمي عوسماني و يه كه م په رله مان له ١٨٧٧/٣/١٧ به ناوي مهبوسان كرايه وه.

سه بربرده كه شي له عيراق ده گه رپته وه بۆ بهري تانيه كان و برياره كانى سايكس - ببيكو و چه كي نينتداب و له (مبايعه ي مهليك) و دواي تريش له ماده ي (١٨) ي په يماننامه ي يه كه مي بهري تانياو عيراق هاتوه، به فهرميش له ١٩٢٠/١١/١٠ مه وله تي تايه تي له لايه ن حكومه تي بهري تانيا ده رچو بۆ پيكه ي تاني په رله مان له عيراق ٢٣١، رۆژي ١٩٢٣/٢/٢٥ بۆ راپرسى دياريكراو يه كه م نه خومه نيش له ١٩٢٤/٣/٢٧ كرايه وه ٢٣٢

٧ - ده ستور: وشه كه كوردي يان فارسيه، نيسلاميه كان ده لئين يه كه م نه زموني ده ستوري له (بنه ماكاني سه حيفه) ي مه دينه دي ت، هه رچي عملانيه كان پي تان وايه يه كه م

٥- يجب أن لا يسن نظام أو قانون يمنع أو يتدخل بأي طريقة ما في ممارسة الحرية الدينية ويجب أن يسمح على الدوام أيضا بحرية ممارسة العقيدة الدينية والقيام بالعبادات دون تمييز أو تفصيل ويجب أن لا يطالب قط بشروط دينية لممارسة الحقوق المدنية أو السياسية.

٦- إن الأماكن الإسلامية المقدسة يجب أن توضع تحت رقابة المسلمين.

٧- تقترح المنظمة الصهيونية أن ترسل إلى فلسطين لجنة من الخبراء لتقدم بدراسة الإمكانيات الاقتصادية في البلاد وأن تقدم تقريرا عن أحسن الوسائل للنهوض بها وستضع المنظمة الصهيونية اللجنة المذكورة تحت تصرف الدولة العربية بقصد دراسة الإمكانيات الاقتصادية في الدولة العربية وأن تقدم تقريرا عن أحسن الوسائل للنهوض بها وستستخدم المنظمة الصهيونية أقصى جهودها لمساعدة الدولة العربية بتزويدها بالوسائل لاستثمار الموارد الطبيعية والإمكانيات الاقتصادية في البلاد.

٨- يوافق الفريقان المتعاقدان أن يعملوا بالاتفاق والتفاهم التامين في جميع الأمور التي شتمتها هذه الاتفاقية لدى مؤتمر الصلح.

٩- كل نزاع قد يثار بين الفريقين المتنازعين يجب أن يحال إلى الحكومة البريطانية للتحكيم وقع في لندن، إنجلترا في اليوم الثالث من شهر يناير سنة

١٩١٩

٣٠- تاريخ الوزارات - ص ٤٣

٣١- العراق في الدورى .... ج ٢ ص ٦٨

٣٢- عبد الرحمن بزاز .... ص ١١٨

ئەزموونی بریتىيە لە ماگناكارناي بەرىتانيا كە لەشیوەى بنەما لەلایەن جۆن سانتیئەر لەسالى ۱۲۱۵ دەرجو، بەلام لە سەردەمی نویدا يەكەم ئەزموونی دەستوری بۆ ئەمەریكا و فرەنسا لەسالى ۱۸۸۷ و لە ۱۷۹۱، دواى ولاتانى ئەوروپیش بەدواداھات، جارىكى تر لە كۆتای سەدەى ۱۹ بەناوى مەشروتيە گەرايەوہ نيو حوكمى عوسمانى يەكەم ئەزموونی لەسالى ۱۸۷۱ پيادەكرا، سەربەدەكەشى لەعیراق دەرگەرپتەوہ بۆ بەرىتانياكان بە پالپشت كەردنە سەر مادەى (۱)ى چەكى ئىنتەداب كە بە راشكاوانەتر ئەو ئەركە لەلایەن (عصبۃ الأمم)دوہ بە بەرىتانيا سپێردرابوو ئەوا (ويلسۆن)ى مەندوبى سامى لیژنەيەكى پێكھيئەنەلە: (بۆنھام كارتەر- سەرۆك، ميجر یۆنگ، مەسترئەدوار، مەستر فیدەرسۆن). ئەوانە دەستورپێكيان بۆ دەولەتى عیراق نوسی و بە ئینگلیزی و تيايدا لەگەڵ گيانى ئىنتەداب دەھاتەوہ، ھەرۆكە لە شیعريكى مەعروف رەسافی ھاتوہ:

أسماء ليس لنا سوى الفاظها

أما معانيها فليست تعرف

من يقرأ الدستور يعلم أنه

وفقا لصلك الانتداب مصنف

دواى بەبى دەستكارى وەرگێردرا بۆ زمانى عەرەبى بەناوى (قانون الأساسى - organic Laws) لە مانگی ۷/ ۱۹۲۴ پەرلەمانى عیراقیش پێى قایل بوو، لەرۆژى ۱۷/۳/ ۱۹۲۵ بەفەرمانى بلاوکرایەوہ وەك دەستورى دەولەتى عیراقى.

ئەو دەستورە عەلمانى بو تيايدا ئاين و سیاسەت لێك جیاکراپۆوہ، بەتایبەتى ھەردوو مادەى (۱۳) و (۱۲۲) مادەكانى بەگشتى نزیك بوو لە دەستورى ئوسترالىا و نەمسا و فەرەنسا لە ناوەرۆکدا.

بەو شیوەیە دام و دەزگا یاسایی و سیاسيەكانى دەولەتى عیراقى دەستکرد تەواو بوو، بەلام پرسیارى بنچینەیی ئەوہیە كى ئەو دام و دەزگایانەى دروستکرد، كى سنورى بۆ عیراق دیایکەرد؟ كى مەلیكى بۆ ھینا؟ كى حكوەت و پەرلەمان و دەستورى دیایکەرد؟ كى سوپای بۆ عیراق دروہست كەرد؟ ھەر ھەموى بەرىتانيا خۆى بوو؟

كهواته كى دروستكەرى عىراقە؟ بەرىتانيا ياخود مەلىك فەيسەل، يان بزوتنەوہى نىشتمانى عىراقى.. وەلامەكەى وەك مانگى جوار دەيە... بەرىتانيا، ھەربۆيەش تا نەو ساتە جەژنى نىشتمانى نيە.

بەوہندەش نەوہستا تا لەسالى ۱۹۳۲ تەقەلايەكى زۆرى دا تەنانەت راپۆرتەكانى سەبارەت بە رەوشى عىراق لە ماوہى نەو دە سالى بۆ عصبە الأمم بەرىتانيا دەينوسى و نەو بەلئىنەى بۆ بە ئەندام كردنى دەولەتى عىراق لە عصبە الأمم دەگەرئىتەوود بۆ سالى ۱۹۱۹ و نەو لىدوانەى بەرىتانيا لە رۆژى ۱۹/۹/۱۹۱۹ كە تيايدا ھاتبوو: بەرىتانيا عىراق ئامادە دەكا تا لەسالى ۱۹۳۲ پىتى بگەيەنئىت بۆ ئەندامىيەتى عصبە الأمم^{۲۳۳} راستگۆش بو لەگەل ھەمو بەلئىنەكانى و لە رۆژى ۳/۱۰/۱۹۳۲ دووشەممە سەعات ۱۱،۵ دەقيقە بو بە (۵۷) مەين ئەندام، بەو شىوہيە عىراق بوە دەولەت بە پىتى مەرجى پۆژئاوايى نىسرائىلى داھاتوو، ھەر ولاتىكى عەرەبى دروست دەكرا دوو مەرج ھەبوو بۆ سەربەخۆيى، يەكيان دان پىھىنان بە نىسرائىل وەك لەپىشوو تر نىشانماندا، دوہم تەقەلا نەدان بۆ يەكگرتنەوہى عەرەبى^{۲۳۴}

مس بيل وەسفى نەو بە ئەندام بونە بە (بەرىتانيا دروستكەر و عىراقىش دروستكراو) دەكا^{۲۳۵}، د.على ورديش لە كىتەبى (لحات.. ج ۶ ص ۱۲۸- ۱۲۹) عىراق بە كورپى بەرىتانيا وەسف دەكا. ئىتمەش دەتوانين بلئىن: دەولەتى عىراق لەدايكى عەرەب و باوكىكى نىنگلىزى بەبى ماره نەو كورەيان بوو.

بۆ ھەمو نەو تەقەلايانە لاينە عەلمانىەكان يارمەتى بەرىتانيايان داو زاناياىنى ئاينىنى و جەماوەرەكەيان لەدژى بون، بۆيە مس بيل زاناياىنى ئاينىنى عىراق بە ھەرە دوژمن پۆلين دەكا^{۲۳۶} بەتايبەتى شيعە بۆيە مس بيل دەلئى من سونيم^{۲۳۷}، زاناياىنى ئاينىش دەولەتى عىراق بە مورتەد و خيانەت لەقەلەم داوہ^{۲۳۸}

^{۲۳۳} - العراق في الدوري... ج ۲ ص ۲۳۰

^{۲۳۴} - له (ملل والنحل والأعراق - ط ۲ سعد الدين إبراهيم ص ۵۹۵) ھاتو: بعد أن أصبحت (لبنان) إدارة مستقلة عقب جھرد البطريرك (الإلياس) جاء شروط إستقلال (لبنان) عبر إتفاق غير مكتوب بين (بشار الحوري المسيحي) و(رياض الصلح المسلم) المشھورة باتفاقية (خوري - صلح)، في عام ۱۹۳۴ وسمي ب(ميثاق لبنان) وجاء في نقطته الجوهرية: أن يكف المسلمون عن المطالبة بالوحدة مع سوريا أو أية وحدة عربية، وأن هذا شرط للإستقلال. لـ (نشأة الدولة العراقية - فورستر ص ۱۶۶) ھاتو: عندما اعتلى فيصل عرش العراق عام (۱۹۲۱)م قيد بالشروط نفسها

^{۲۳۵} - العراق في رسائل مس بيل ص ۹۰- ۹۱

^{۲۳۶} - العراق في رسائل مس بيل ص ۳۹

بۆ بیرھێنانەمۆد لەسەر ووباسی ھەنگاوەکانی دروست بوونی دەولەتی تورکیامان کرد تازانین چۆن مەینەتی کورد دروست بوو، لێرەش کە باسی ھەنگاوەکانی دروست بوونی عێراقمان کردووە بۆ ئەوەی بزانی چۆن مەینەتی کورد لەبەشی خوارو دروست بوو، ھەردوولای سەر ووباسی ھەنگاوەکانی کاتدا رویدا بۆیە مەینەتیەکی تەواو کرد وەک ئێستای باسی دەکەین.

مەینەتی کورد لەدروستبوونی دەولەتی عێراق

پەڕیوەندی کورد و عەرەبی دراوسی: باشوری کوردستان مێژوویەکی سەرەخۆی زۆر کۆنی ھەیە ھەروەک بەشەکانی تر، مەگەر ھەندێ ماوە نەبێ وەبەر ھەلمەتە فراوانە جیھانیەکانی وەک پەلامارەکانی مەغۆل و تەتەر و ھەندێ لایەنی تر. سنوری خوارووی کوردستان تا ئەو ساتیش دووچاری تەغریب و بچوک بونەو نەبوو، لەسەر ووباسی یەکەم پڕۆسەی بە تورک کردن لەسالی ١٩٢٣ بە فەرمانی کرا بەپێی نوێی

^{٢٣٧} - کۆتلف لەکتێبی (الشۆری العێراقی ص ٢١٣) لە بەدی ھەلۆستێ ناوچە سونییەکان دەلی: وئی بغداد ئیظقت مظاہرە وطنیە فی ١٩٢٠/٨ مۆیدە للإعجاز و معادیة للشۆری، أما مناطق الموصل وغربي بغداد- حيث يتركز نشاط القوميين فيها - فقد منعت من انتشار الشۆری

^{٢٣٨} - الشۆری العێراقی الکبری ص ٣٦... بۆ زیاتر زانیاری لەبەدی دۆلیەتی ناینیەکان بۆ دروست بوونی دەولەتی عێراقی و لاگێری عەلمانیەکان بۆ دروست بوونی، ئەوەی خوارووە لەتەزینەوێ خۆمان بەناوی (الإسلام والعلمانية وائرهما فی شأنة الدولة العیراقیة الحدیثیة) بھوتنەو: اما من جەئە الحریکە الوطنیة والعلمانیة، فقد وقفت اکثریتھا حەد شۆری عێرین واید العیرطانی، وقد عرض (نوری السعید) خدامتە للإتکلیز حەد الشۆری وادفودا (ثابت عبد النور) نیایە عن جمعیة العهد للاتصال بوزارة الخارجية العیرطانیة عارضاً علیھا: ((ان جمعیة العهد یمن ان تقدم مساعداً قیمة للإتکلیز فی تھذیة الأوضاع ما بین النھرین)) ، وقد عرض کل من الملک فیصل وجعفر العسکری افکارھا عن طریق (مس بیل) لتانیس حکومە وطنیة مع الاعتراف بالانتداب العیرطانی ومقترحات أخرى معادیة للشۆری ، وقد وقف کل من طالب باشا وعبد الرحمن النقیب بلا ترد مع بریطانیا حیث اخذ (طالب باشا) علی عاتقہ مسؤولیة تفریق الإجتماعات المعارضة لبریطانی، بینما وصف (عبد الرحمن النقیب) الشوار - اوای من یعارض بریطانی - بأنھم مجانین و(لاشرف لھم) ، و وصف الشوار بالشیعە والتقیة والوشیة، وھکذا كانت حملہ اعلامیة متبادلة بین أدباء الشۆری والأدباء الموالین للإتکلیز، والذین شکلت منھم الحکومە العیراقیة فیما بعد، فقد وصف الموالون لبریطانی من قبل إعلام الشۆری: بالمرتزقة و المحشیة وابو زغال وحفیظ وشبانة الخونة والمرتدین... الخ، وقد منعوا دفن موتھم علی الطریقة الاسلامیة، وكذلك وصف الشریف والولادہ الملک فیصل وعبدالله... بالمارقین، ووصف الشیخ (محمد رضا الشیبی) الدولة الحدیثیة الی قامت فی العراق بعد الشۆری بانھا: ((مستقلة ذات سیادة فی الظاهر، ولكنها لم تكن كذلك فی الواقع فالاستقلال كان إستقلالاً ملوئاً، واتضح لهذا الشعب الکرم ان هناك خطة استعماریة مرسومة اعتبرت الشۆری العیراقیة الکبری بموجبھا جریمة))

١٥٠٤: که تیایدا دهست گیرا به سەر زهوی و زاری دەر به گ و شیخه کورده کان درا به تورکه مهاجره کانی که له لای یۆنان رایان کردبوو^{٢٣}، له لای خواروش یه کهم تهقه لای تمعرب به ریتانیا کردی کاتی له نه خشی ریکه و تنی سایکس بیکنزی ١٩١٦ ناوچه کانی گمرکوک و مهنده لی خسته سەر ناوچه ی (B)، دوایی له کیشی ویلایه تی موسلیش استه و خوده ستکاری ژماره میژوو ییه کانی کرد له قازانجی عهره ب، له و کاتی هوه به ره به ره تمعرب له خوارو و ته تریکیش له سهروو دهستی پیکرد، له سهروو زۆری نه خیاند، به لام نه خواروو تا روخانی سه دام ٢٠٠٣ به خهستی به رده وام بو، سنوری کوردستانی خواروو (یان سنوری نیوان کوردو عهره ب) بهو شیویه بوو و پیش دهستکاری له سه رتهای سه دهی بیسته م و له گه ل هاتنی عملانیه ت:

پیشوتر له زۆر سه رچاوه باسی سنوری کوردستان به تاییه تی (باشوری کوردستان) کراوه، نهوانه دووباره ناکه ی نه وه، ههول ده دهین سنوری کوردستانی خواروو له نیو به لگه نامه و ریکه و تنه کان دیاری بکهین بنچینه یه کیش بیت بۆ ناوچه دا براره کان^{٢٣٩}:

١- سنوری خوارووی کوردستان به پیتی سنوری عیراقی عهره بی: باسنوری عیراقی عهره بی دیاری بکهین، هه رله نه خشی نیین حو قل تا نه خشه کانی عوسمان^{٢٤٠} مه عجه م و کتیه میژوو ییه کان هه موی خوارووی کووفه تا نزیک به سه ره به عراق العربی ده ناسن، به لام بابزانی فراوان ترین نه خشی عراق العربی که باس کرابی له (عجائب البلدان)

---

^{٢٣٩} زۆری سه رچاوه کان کۆکن که یه کهم پرۆسه ی به تروک کردنی کورد له سه ر دهستی نه نوهر پاشا کراوه، به لام (تمرشاک سافراستیان) له کتیه که ی (الکوردستان ص ١١٢) ده لیت: له سالی ١٩١٤-١٩١٦ کاتی سربای روسی به روو سیری تروکیا هات، نیتجایه کان (که نهو به تروکیای لاو ناویان ده بات) تۆزبان له سولتان عهد رشاد ده کرد بۆ نه وه ی کورده کانی نهو ناوچه یه کۆچ پی بکا و له نیو تروک بیان تاروشته وه، به پرۆهی ١٠ کورد له نیو ١٠٠ تروک و زۆربشیان لی بکری تا به تروکی قسه بکه ن تا نه وه ی داها تریان کوردیان له بیر بچیتته وه و بینه تروک، له سه ر نهو بنچینه یه ٧٠٠٠٠ کورد کۆچیان پی کرا.

^{٢٤٠} - کیشی ناوچه دا براره کان له به نه ده له وه دیت که بریتانیا و فرسا له سایکس-بیکنز (١٩١٦) هه لسان نهو ناوچه یان له کوردستان جیا کرد وه و ناویان نا (B)، نه یان خسته سەر ناوچه ی عهره بی به لام له کوردستانیان جیا کرد وه، میژوو نه سه عهره به کان که (داخلیه العراقیه) به پال ناوچه ی (B) وه ده نین وای دهره ده ن که سایکس بیکنز نهو ناوچه ی به عیراق دا بیت واست نیه، له نینگلیزه که ناوی عیراقی تیدا نیه، لهو کاتیه وه حکومه ته کانی عیراقی کار له سه ر نهو ناوچه ده که ن بۆ قرتاندنی له کوردستان، نه وه ی گورز زکی تری لیندا نهو به یو له بریاری ناوچه ی (نارام) سه رووی هیللی ٣٦ دیاری کرا، که بیترست برو سه رووی هیللی ٣٤، بیت، بهر شیزیه واده رده که وئ که بریاری نیو دوله تی نه وه بیت نهو ناوچه یه ساغ نه ییتته وه بۆ کوردستان

^{٢٤٠} - بروانه نه خشی نیین حو قل له سالی ١٩٧٧ ز ههروه ها نه خشی عوسمانی ١٨٩٣ و نه خشی ١٨٩٦ و

هاتوه، ده‌لێ: بریتیه له عەبادان تا تکریت، کەواته له‌خوار (جبل حمیرین) سنوری عێراقه، ئەوه له‌گەڵ (ته‌قویمه عوسمانی سالی ۱۷۰۰ وادیته‌وه که‌موسلی خستبوه سەر حکومه‌تی دیاربه‌کرو به‌غداو به‌سره‌شی خستۆته سەر می‌زۆیۆتامیای خواروو، یاقوت حموی له‌ معجم البلدان ص ۲۹۰ له‌ زۆر شوێن باس له‌و سنوره ده‌کا به‌ بۆنه‌ی جیا‌جیا، له‌ باسی (حلوان و هه‌بونی شا هه‌نجیر لێی) ده‌لێ: حلوان دواسنوره له‌ سه‌واد و عێراق که‌مینک سه‌روی به‌غدايه که به‌ هه‌ریمی شاخ ناوده‌برێن، له‌لایه‌ن (فورستر) سنوری سه‌رووی عێراق به‌و شێوه‌یه‌ دیارکێردوه: (تبدأ من السور المادی، شمال بغداد عند نهر دجلة يصل الى الصقلاوية قرب الفلوجة والى مدينة (اوفیس - جنوب سامراء) والى الرمادي على نهر الفرات، عند درجة ۳۴ من خط العرض تقريباً حتى الخليج العربي ومن الصحراء السورية حتى الجبال الايرانية)^{۲۴۱}، هه‌رچی کۆتێلۆفه وای دیارکێردوه: حوزی نه‌ری دجلة و الفرات من حوالی بغداد الی الجنوب من مدينة بغداد، اما شمال بغداد فهو منطقة كوردستان الجنوبية^{۲۴۲}، له‌کتیبه‌کۆنه‌کان عێراق له‌سه‌ر عەرب پۆلین نه‌کراوه، ئێین به‌توته له‌(الکتاب الروض المعطار فی خبر الأقطار.. ص ۱۶۳ ماده: بلاد العرب) ناوی عێراق له‌ بلاد العرب تیا نه‌هاتوه، هه‌موشیا‌ن له‌گەڵ بروسکه‌که‌ی چه‌رچل تی‌ک ده‌کاته‌وه که‌سوپای به‌ری‌تانی گه‌یشته سه‌رووی به‌غدا دا‌وای لێ‌کردن بو‌هستن و وتی خواروی جبل حه‌مرین به‌ سه‌روه‌وه سنوری کوردستانه، ئێر باس له‌وه، که‌کوردستانی خواروو به‌شێک بێت له‌ عێراق نه‌ک هه‌ر ده‌شی و ناشی به‌لکو ئێقلیمی‌شیا‌ن لێ‌ک جیا بو‌ه^{۲۴۳}

۲- سنوری خوارووی کوردستان له‌ پێکه‌وتنه‌کان: له‌ پێکه‌وتنی نه‌زه‌رۆم که‌ له‌ ۱۸۲۳/۷/۲۸ به‌سترا، پێکهاتوه له‌ (۷) به‌ش - له‌به‌شی یه‌که‌م باس له‌ کوردستان ده‌کات و ده‌لێ: سنوری ده‌گاته نزیک به‌غدا^{۲۴۴}، ئەوه‌ش هه‌ر له‌گەڵ خا‌لی یه‌که‌م لێ‌ک

^{۲۴۱} - فورستر - تکریت العراق ص ۱۳

^{۲۴۲} - کۆتێلۆف - ثورة عشرين ص ۲۴

^{۲۴۳} - (الموسوعة العربية العالمية مادة: علوم عند العرب والمسلمين) له‌ ل ۱۳۰ ی نو کتێبه‌ ناوی ئێقلیمه‌کان و ولاتی ئێدایه‌.

^{۲۴۴} - جەرگرافی ناسی گه‌ره‌دی نیسلا‌می نی‌ین حۆقل له‌سه‌دی ۱۰ له‌ موسل بو‌ه ده‌لێت: موسل نا‌وو هه‌وايه‌کی خوش و با‌زازه‌کی گه‌رمی هه‌یه‌و زۆربه‌شیا‌ن کوردن. هه‌رچی قاموسی عوسمانیه له‌ماده‌ی کوردستان له‌ قاموس الاعلامی شمس الدین سامی، هه‌روه‌ها له‌ (ماده‌ی ویلايه‌تی موسل) ده‌لێ: خه‌لکه‌که‌ی زۆری عه‌مه‌دین به‌لام هه‌رێمه‌که‌ پارچه‌یه‌که‌ له‌ کوردستان. بۆ نه‌و مه‌به‌سته‌و زیاتر بره‌وانه‌: ل ۳۰۷ ی (کوردو کوردستان له‌ به‌که‌م نه‌نیکلۆبیدیای عوسمانی).

نزیکن. سنوری خوارووی کوردستان له مادهی ٦٢ی سیشهر سنوره که دیایکراوه و بریتیه له رۆژهه لاتی فورات^{٢٤٥}

٣- سنوری خوارووی کوردستان له نه خشه کان: نه خشه ی ئین حۆقل له سه دهی ١٠، نه لبروونی، خوارزمی، بنیامین بن حنا (١١٦٠ - ١١٧٣) زابو حسن بن سعید (١٢٧٤ز ١٠٠٠ زۆری تر سه رووی به غدايان به (جزیره) ناوزه دکردوه، خوارووی به غدايان به عیراق تۆمار کردوه، له ههردوو نه خشه ی ئیداری عوسمانی سالی ١٨٩٣ و ١٨٩٦ کوردستان زۆر به گهروهی تۆمار کراوه، له نه خشه ی سایکس پیکۆش ته نها به غدا و به سه ره ی به میزۆپۆتامیای خوارو و دیایکرد.

٤ - سنوری خوارووی کوردستان له به لگه نامه کان: له به لگه نامه یه کی به ریتانی که تیایدا بالوێزی له به غدا (کانسیری) زانیاری له باره ی رووداوه کانی کوردستان ده نیتری و سنوری باشوری بۆ نزیک (عه مه ره) ده ست نیشان ده کاو زیاتر له وهش نه و زانیاریه له به رپرستیکی گه ره ی حکومه تی عیراق ده گوازیته وه^{٢٤٦}، به پێی به لگه نامه ی نه مریکی ١٣٧٨/٣٧١٠ سنوری کوردستان نه و ویلایه تانه ی ده گرته وه که له نه خشه ی عوسمانی سالی ١٨٩٣ هاته وه

^{٢٤٥} - کوردستان مادهی (٦٢):

لیۆنه یه کی سن قۆلی پێک دێت باره گاهه ی له نه سه ته میۆل ده بیته، نه و لیۆنه یه له لایهن به ریتانیا و فه ره نسا و ئیتالیا و نوته ره ی کورده دروست ده کړته بۆ نامه ده کړنه ی پرۆژه ی نوته زمه یه کی ده فه ربی بۆ ناوچه کورده یه کان له دوا ی شهش مانگ له مۆز کړنه ی نه و په پاننامه یه، سنوری نه و ناوچه یهش بریتیه له رۆژهه لاتی فورات، و باشوری رۆژناوای سنوری نه مرییا که له دوا ی نه وهش دیا ری ده کړی، له سه رو ی سنوری تۆرکیا و سوریا و میزۆپۆتامیا که له په ره کراف ی (٢) ی ماده ی (٢٧) ده ستیشان کراوه، ته که ره له کاتیکیشا نه و لیۆنه یه له هه ره مه سه له یه ک نه گه یشتنه نه نجما یه ک نه و هه ره یه که راپۆرتی خۆی له وه مه سه له یه ده داته وه حکومه ته که ی، له وه پرۆژه یه دا پشیره ته ره چا ری ته وای مافه کانی ره گه زی و نایینی کلدان و نا شو ره و که مایه تییه کانی تری (نه ته وه یی) و (مه زه یی) به کړته له نیتر نه و سنوره ی له سه رو و دیاریکرا، بۆ نه و مه به ته ش لیۆنه یه کی تری پێکهاته وه له به ریتانی و فه ره نسی و ئیتالیا و فارسی و کورده ی سه ردانی مه یدان ی ده که ن بۆ هه ره ده ستکار یه ک نه گه ره پشیره کات له سنوره کانی تۆرکیا، له به ره نه وه ی نه و سنوره له ژێر مه رجه کانی نه و په پاننامه یه تا سنوری فارس.

^{٢٤٦} من السفارة البريطانية - بغداد ٢٢٩/٢٨٦٩ WO

الی الدائرة الشرقية - وزارة الخارجية البريطانية ٥/ شباط/ ١٩٤٩

و فی الیوم الثالث من المحاکمة صرح مه دوا ی تصریحا ماثورا للغا یه حول الکرد، قاتلا و التي سبق و ان اشرنا الیه فی الفقرة ٢ من البرقیة رقم ١٠٢ بتاريخ ٢٧ كانون الثاني و التي یزعم فیه بانه لا یرى ای اخراج من الادعاء بان نفوس العراق یصل عام ١٩٦٠ الی ١٠ ملیون لان الکرد الذین یسکنون فی المنطقة الجبلية کبیره بدا من اسکندرونه و انتهاه ا بالحمرة، یعتبرون حماة الجمهوریة العراقية الدیموقراطیة. ان هذا التصریح یصبر فی الرئیسی للمحاكمة و التي هی محاولة لکسب الکرد....

٥ - سنوری خوارووی کوردستان له راپورتی (تقریرلجنة عصبة الأمم الخاصة بجل النزاع التركي البريطاني حول ولاية الموصل) : له ٢٢٣ هاتوه ده لئی سنوری کوردو عه رب له به یه که گه یشتنی زاب و دیجله به ره و کفری ده روا، به و شتیه و موسل له عه رب جیاده بیته وه، هه ره له ٢١٩ ده لئی عیراق هیچ مافیکی له و ناوچه یه (ویلایه تی موسل) نیه و ناوی عیراقیان هه ره نه بیسته، له ١٥٣ ده لئی نیوان موسل و به غدا هیچ ناویکی دیایکراوی نه بو، له ٢١٨ راسته و خو ترده لئی: ویلایه تی موسل کوردیه، هه ره و راپورته له ١٥٩ باس له وه ده که له سه ره ده می سولتان سلیمانی قانونی (١٥٣٤) و دواتریش به غدا و موسل و که رکوک به ولایه تی شاره زور ناو زه ده کرا.

٦- سنوری خوارووی کوردستان له کتیب و مه وسوعه به ناوبانگه کان: نیین به توته له کتیبی (تحفة النصار في غرائب الامصار - ص ٢٠٨) ده لئی کاتیک له به سه به ره و نه سه هان پویشتم، له ریگا لامدا ماله کورده کان، نیین خه لدون و چهن دین سه رچاوی میژوویی نیسلامی باس له (جبل الکراد) ده کمن له و ناوچه یه ^{٢٤٧}، له دائیره ی معارفی فرنی ده لئی جه زی ره و موسل ^{٢٤٨} و که رکوک و هه ولیرو سلیمانی و رانیه و کفری یه که یه که پیک ده هینن، هه ره که له گه ریده به ناوبانگه کانی وه: پو لف له سه ده ی ١٦ و جاکسون له سه ردانه که ی سالی ١٧٩٧ و ملینگتون له سه ده ی ١٩ هه مان زانیاری و زیاتریش له وه موسلیش به کوردستان و هه سف ده کمن، له (موسوعه العالمیه العربیه) ^{٢٤٩} له (ماده: جبل حمیرین) ده لئی (جبل حمیرین) سنوریکی سروشتی نیوان کوردو عه ره به.

وه که ده رکوت له پرۆسه ی دروستبونی عیراق ده سه لاتیکی عه ره بی له و ناوچه یه نه بو، نیتر نه و بانگیشه یه ی (هه ندی ره و شه نبیری کورد) گوایه عه رب هه ر نیمه ده چه و سیسنه وه نه که هه ر هه له یه به لکو پیچه وانه شه، زۆریه ی جار ده سه لاتی کوردی عه ره بی چه و ساندۆته وه، که ی عه رب هاتون حوکمیان له سه ر هه ولیر یان سلیمانی کوردی، له پیش

^{٢٥} نه و راپورته له کتیبی (ولایه الموصل) مراجعه و تحقیق عبدالرزاق القیسی بلاکرایته وه.

^{٢٦} و فی شرقی بلاد خوزستان جبال الکراد متصله إلى نواحي أصحجان وبها مساکنهم و مجالاتهم و راءها فی ارض فارس... تاریخ ابن خلدون ص ٨١. له (مقدمة ص ٦٣) دووباری کردۆته وه

^{٢٨} أرض الجزيرة: وهي جزيرة ابن عمر، وتشتمل على ديار ربيعة ومضر، وتسمى ديار بكر، وهي ما بين دجلة والفرات وكلها تسمى بالجزيرة، وبها مدن وقرى عامرة. ومن مدنها الشهيرة الموصل المصدر: عجائب البلدان - لسراج الدين ابن الوردی

^{٢٩} - له هه مان مه وسوعه له باری کرکوک: کرکوک مدینه تقع فی شمالي العراق، وهي عاصمة محافظة التأميم، ومركز حقول البترول الشمالية، حيث تم اكتشاف أول حقل للغلط في غربها وتعدّ کرکوک رابعة کبری مدن العراق، حيث بلغ عدد سكانها ٩٠٠,٠٠٠ نسمة فی عام ١٩٩٣ م، تعدّ کرکوک عاصمة المجموعات الكردية فی شمال العراق.

١٩٢١ بۆ ههشت سده بژمێردو بگهڕێ بزان ههچ دۆخێکی وا ههبوو، دهتوانم بڵێم: به درێژایی میژۆش وانهبوو، بهتایبهتی لهدوای نیسلام به ماوهیهکی کهم عهرب له سهردهمی ئەمهوی دهسهلاتیان ههبوو، نهوانوزهدهی وهک: نهعراپی و نهفام و تینهگهیشوو له سهردهمی پتغمهسهر(د.خ)و خهلیفهکانی راشد لهسهریان بوو لادرا، ههڕهچهنده ئەمهویهکانیش وهک ئێن خهلدون دهلی دهمارگیریان بۆ (قورهیشیزم) ههبو، نهک عروبه، چونکه له بنهچهدا عهرب نهتهوه نهبون، زیاتر بهو ناوچهیهی دهووبهیری مهکهو مهدینه و تراوه عهرب که پیکهاتبون له رهگهز و نایینی جیاجا که به زمانیکی هاوبهش دهئاخافتن.تهنانهت له سهردهمی ئەمهویش عهربهی ئیراکی دهسهلاتیان نهبوو، نهلهسهردهمی عهباسیش.

لهدوای ئەمهوی وعهباسیش زیاتر خهڵکی تر حوکمی عهربهی کردوه بهتایبهتی له عێراق، فارس و کورد و تورک و تورکمان و چهرکەس ومهغۆل ومهملوک، عوسمانی، تا دوایی بهریتانیا هات، کهس به حوکمکردنی عێراق و بهغدا و بهسره ههرا قایل نهبوو، لهئێو عوسمانی بهغداو بهسره ناوی (سییریای عوسمانی) بوو، لهماودی (١٦٣٩ - ١٧٠٤م کهمتر له (٦٠) ساڵ (٣٩) والی گۆرا^{٢٥٠}، له نیوان ١٩٠٨م تا ١٩١٧م (١٥) والی گۆرا، نهوانهش ناوهکانیان: (ابوبکر حازم بک - ١٩٠٧)، (نجم الدین ملا بک - ١٩٠٨)، (محمد شوکت باشا - ١٩٠٩)، (نازم باشا - ١٩١٠)، (یوسف اکاه یاسا - ١٩١٠)، (جمال بک - ١٩١١)، (محمد زکی باشا - ١٩١٢)، (جستو جلال بک - ١٩١٣)، (محمد فازل داغستانی - ١٩١٣)، (جاوید باشا - ١٩١٤)، (رشید بک - ١٩١٥)، (سلیمان نهزیف بک - ١٩١٥)، (نورالدین بک - ١٩١٥)، (خلیل بک - ١٩١٦)، دوا والی (مدوح بک - ١٩١٧)،^{٢٥١} ههندیکیان دووباره دهبونهوه، جار وابوو والیایهتی دهکراو دهفرۆشرا، نهفراسیاب بن أحمد - له سالی ١٥٩٦م ولایهتی بهسرهی له والی عوسمانی کړی به (٤٠٠٠٠٠٠٠ قرش)، ههروهها بکر سوباشیش له بهغدا، نهو دهست گۆڕیهی دهسهلات بهسهر عهرب دهکرا بۆ نهوهی خۆیان بهشاربن یاخود بهرگریهک بکهن، له دوای عهباسی وئهمهوی زیاتر له ٣٠ جار بهغدا به بۆ بهرگری وهک داگیرکردنهکهی

^{٢٥٠} - العراق فی التاريخ-بغداد ١٩٨٣م ص٥٨٦

^{٢٥١} - الإسلام والعلمانية... ب- بغداد المجیدة... المصدر السابق ص٢٦٥-٢٦٦

نەمەریکاگیراوه^{٦٠}، زۆر بەدەگمەن لە میژوو دەسلەتێک یان میرنشینیەک لەبەغداو عێراقی ئیستا دەدۆزیوهووە حوکمی خۆی کردبێت، لە نێو هەموو میژوو میرنشینیەک لە بەسرە بەناوی (شیخ راشد مغامسی - شیخی عەشیرەتەکانی مونتەفەک) لەسەر دەمی سولتان سلیمان قانونی (سەدە ١٦) هەبۆه تا ئێوە پادەیه سەکوو دووعای هەینی بەناوی ئەو بێت^{٦١}، هەرچی کوردستانە زۆر بەزەحمەت داگیرکراوه، لە ٣٨ی شەرفنامە دەلی: کوردستان داگیر نەدەکرا نەگەر بەدەگمەن داگیریش کرابی ئەواخوینیکی ئەوەندە زۆر دەپژا داگیرکەرە که جارهکی تر پرووی لە کوردستان نەدەکردەوه، دروشمی داگیر کەران ئەوه بوو کوردستان بەکەس داگیر ناکرێ، سەر بۆ کەس شوێر ناکەن^{٦٢}، جگە لەنەیبوبی هەر لە سەدە ١٩ لە سەردەمی دەسلەتاتی بابانەکان عبدالرحمن بابان خۆی والی بەغدا دادەنا، جارتیکیان پێیان وت بۆچی خۆت نایە بۆ بەغداو حوکم بکە، وتی من ئاوو هەوای ساردی سلیمانی بە هەموو عەرەبستان نادەم. هەرگیز عەرەب کوردستانی داگیر نەکردوه و تەقەلاشی نەداوه و هەرەشەش نەبووینە - پڕوانە ئەو بەلگەنامە ی بەریتانی^{٦٣}، نینجا عەشایرە عەرەبەکان دەبۆنە جاشی کورد و ناویشیان (ساریجە - سواريجە) بووه، لەپاستیدا ئەوان زیاتر بەدەوی و مەر لەوەرپێن بون، بۆ ئەوەی بتوانن بێنە ناوچهکانی کوردستان و لە روبراری ديجلهو چپای هەمرین بپەرنەوه گەلی جار بەهۆی پەنا بردنە بەر تیکەلی و ژغوازی

^{٦٠} لە پێش تر نەوانە حوکمیان کردوه: (الاکیدیه ٢٣٣٤-٢١٤٤ ق.م)، (أور ٢١١٢-٢٠٠٤ ق.م)، (بابلي القديم ٢٠٠٤-١١٦٢ ق.م)، (أشوريه ٢٠٠٠-١١٢٢ ق.م)، بابلية الحديثة (١٦٦٢-٥٣٩ ق.م)، (أخميني ٥٣٩-٣٣٠ ق.م)، (هليستي ٣٣١-١٢٦ ق.م)، (فرني ٢٢٧-١٢٦ ق.م)، دواي نيسلام نواته: سەلیرتی (٤٤٩هـ)، حۆلکۆ (١٢٥٨هـ)، نیلخانی (١٢٥٩هـ)، جەلانی (١٣٣٧هـ)، مەغۆل-جەنکیزخان-تیمورلەنگ (١٣٩٣هـ)، قرەیسف (١٤٠٢هـ)، محمد شا (قرەقۆینلو ١٤١١هـ)، سلیمانی قانونی ١٤٣٢ هـ، جهان شا (١٤٤٥هـ)، حسن کوپل (١٤٦٨هـ)، (أق قوینلر ١٤٦٨-١٥٠٨هـ)، (الصفویه ١٥٠٨-١٦٣٧هـ) فی هذە المدة استولى علی بغداد الزعيم الكرودي ذوالقارین علی بك سنة ١٥٢٧م، لكن بعد ذلك عادوا فارس وطردهوا فی سنة ١٦٣٧، و(الدولة العثمانية ١٦٣٨-١٩١٧هـ)، (الاحتلال الأنكليزي فی سنة ١٩١٧).. ينظر: أ- درويش مقدادي- تاريخ الأمة العربية- ط ٢، ١٩٣٢م، مطبعة معارف بغداد، ص ٣٣٦ ب- العراق فی التاريخ ص ٥٦٩.

لە (١٥٣٤هـ)، شاعباس (١٦٢٣هـ)، علولکۆ (١٧٤٩هـ)، هەریەگەلە زولفیقارو عیالرحمن پاشا و عەبدیاشای کۆزەر چەند جاری تر لە لایەن کورد داگیر کراوه....، تەنانتە لەکتیبه میژوویی نیسلامیهکان باس لەوه دەکری جارتیکیان کەلە دۆتکی کورد بەغدايان داگیرکردوه (العبر فی خبر من غیر - الإمام الذهبي ج ١)، لەسالی ١٩١٧ بریتانیا داگیری کرد، لەسالی ٢٠٠٣ ئەمەریکا داگیری کرد.... بەوجۆرە سەرچەم ٣٠ جار داگیر کراوه، بەشیکیان چوارجار دووبارە داگیریان کردوه

^{٦١} - پڕوانە: احوال العراق فی مرحلة المشروطية الثانية ص ١٤

^{٦٢} - شەرفنامە - ل سەت وەختار چار

^{٦٣} CO ٧٣٠/ ١٦١/٢ " التماس المقدم من شعب كردستان الجنوبية -الان جزء من العراق ، كردستان هو وطن الكرد التاريخي: لم

يكن كردستان حتى في عصور الخلافة الاولى وطننا للعرب ولم يخضع للحكم التوسعي العربي في عهد من العهود التاريخية. ما عدا بعض التواجد القبلي العربي القليل في اطراف كركوك واربيل ، ليس هناك في كردستان عرب او مناطق عربية. ولم يقهر العرب كردستان في عصر من العصور الماضية.

لم يكن الحاق كردستان في الكيان العراقي شيئا صحيحا او عادلا ولكن بما اننا لا نستطيع الان تصحيح الخطأ الا بتفكيك دولة ذات سيادة

دههاتن، کچیکیان دهه سەرۆک عەشیرەتییکی کورد و دەبونه خزم و دههاتن وەك غونە ی برایم ئاغای مەخمور و ناوچەکانی ھەویجە و زۆر شوینی تر، یان بەشیویەکی تریش ھاتوون، لەکاتی دوژمنایەتییەکی ناوھەخۆیان بنەمالەییەکی عەرەب پەنای بۆ لای عەشیرەتییکی کورد دەھێنا. ھەلبەتە لەناو کوردانیش ھەبو لە دەست دوژمنایەتی خەلکیکی زۆر ئاوارە دەبون بۆ ناوچەکانی عەرەب، ئەوێ لە مێژوو باسکراوە یەك رووداوی شەرپێکە لە نزیک ھەلبەت تیایدا عەرەب کوردیان کوشتووە بە پیتی نەو بەلگەنامەیی خوارووە^{٢٥٦}، ئەوێ سەرنج راکێشە ئەوێ، عەرەبەکان لەنێو کوردەکان دەتوانەو، کەچی کوردەکان لەناو عەرەبەکان ھەر بە کوردی دەستوری کوردی دەمانەو، نەو پرۆسەیی تا سەرەتای سەدەیی بیست ھەروابوو، واتە زمانی عەرەبی و نەدەبیاتی نیسلامی عەرەبی کاریگەرییەکی سەلبی لەسەر دەستوری کوردەواری نەبوو لە قازانجی عەرەبی، بەلام لەدوای ١٩٢١ و ھاتنی عەلانیەت و ھێزەکانی ھاوپەیمانان کورد بەکۆمەڵ تێواو لەناو عەرەب و ھەتا لەناو کوردستان لە شارێکی وەك ھەولێر و کەرکوک بە تورکمان بون سەری ھەلدا، ھەر لەدوای ئەوێش سنوری کوردستان ھەروا بچوو ک دەبێتەو.

سەرەرای ھەموو ئەوانە سەرۆش پەیوەندی کوردو عەرەب دژ بەیەك نەبووینە وەك ئیستا، ئەوناھەزێ لە دواي دروست بونی دەولەتی عێراقی بوو، لە راستیدا کوردو عەرەب برابووینە بە درێژایی مێژوو لە چوارچێوەی (دارالاسلام)، نەو بڕایەتیە کەوتە مەترسی لەوێ دەولەتی عێراقی دروست بوو ھەردوولا ناچار کراون لەو دەولەتە پێکەو بژین بە ناھوسەنگی و ناتەبایی، ھۆیەکەشی زۆر سادەیی پێشوو تر ئەوێ گەنگ نەبوو کێ فەرمانڕەوایی، ھەستیاری ئەوێ کوردو ئەوێ عەرەب نەبوو، ھەمویان ئینتەمایان بۆ نایینیکی پان و بەرین ھەبوو، بەلام لەدوای دروست بونی دەولەتی عێراقی ئەو پەیوەندیە نایینیە نەما بوو رەجەلەکی و نەتەوێ، کەواتە بڕایەتیە کە نەما بوو کیشمە کیشی نەتەوێ سەردەست و بن دەست و متمانەو بڕایەتی تێك رووخا.

^{٢٥٦} - سافر الأمير ناصر الدين بن المهني بعسكر من حلب لتسكين فتنة ببلد شيزر بين العرب والاکراد قتل فيها من الاکراد نحو خمسمائة نفس ونهبت أموال وهداب . وفيها في الحرم عزمت الأرمن على نكبة لا بأس فأوقع بهم أمير إياس حسام الدين محمود بن داود الشيباني وقتل من الأرمن خلقا وأسر خلقا وأحضرت الرزوس والأسرى إلى حلب في يوم مشهود فله الحمد - تاريخ أبو الفداء

مهینه‌تی: چونی هێزێکی زۆری کورد بۆ ناوچه‌کانی شوعه‌یه به‌پێی فتوای زانایانی کوردبو، نیشانه‌ی بونی دده‌سه‌لاتی سیاسی کورده له‌پێش جاردانی حکومه‌تی شیخ محمود له ١٩١٨، هۆیه‌کانی گه‌رانه‌وه‌ی نه‌و هێزه‌ش بریتی بوو له:

١- خیانه‌تی عه‌شایر و نه‌فسه‌ر و عه‌ربه‌کان بون له به‌ره‌که:

٢- هێزی روسیا و گه‌یشتنیان به ناوچه‌کانی کوردستان و له‌گه‌ڵ خوشیان جینۆساید و تالان و سوتان و وێرانیا ن ده‌کرد به‌تایبه‌تی نه‌و نه‌رمه‌نیانه‌ی چاوساگیان بون زۆر درنده بون.

٣- هه‌لگیرسانی شوڤشیك به‌ناوی (شوڤشی مه‌زنی عه‌ربه) به سه‌رکرده‌یه‌تی (شریف حسین بن علی) و به هاریکاری به‌ریتانیا توانیان جه‌زیره‌ی عه‌ربه و قودس و شام بگرن. به‌و شیوه‌یه نه‌و به‌ره‌یه‌ی شوعیبه مانایه‌کی نه‌ماو به‌رگریه‌که تیکچوو، هێزه‌کانی شیخ محمود گه‌راپه‌وه‌و به‌ریتانیاش به‌ره‌به‌ره سه‌رکه‌وت و له ١٩١٧/٣/١١ به‌غداش داگیرکرد به‌سه‌رکرده‌یه‌تی (جنرال مۆد)، به‌پێی رێنمایه‌کانی له‌نده‌ن روی له‌لای کوردستان نه‌کرد، له‌کاتی وه‌ستانی جه‌نگ به‌ پێی (هودنه‌ی مۆدرس له ١٩١٨/١٠/٣١) به‌ره‌و لای موسڵ چوو له سنوری عه‌شایره عه‌ربه‌کان نزیک شه‌رکات بوو، له‌وکاته‌دا (علی احسان پاشا) به‌ناوی سوڵتان له ١٩١٨/١٠/٣٠ بروسکه‌یه‌کی بۆ شیخ محمود کردو هه‌مو مومته‌له‌کاتی عوسمانی نه‌و ناوچه‌یه‌ی به سه‌ربازگه‌کانی عوسمانیشه‌وه ته‌سلیمی دده‌سه‌لاتی کوردستان کرد، به‌و شیوه‌یه دده‌سه‌لاتی شیخ محمود له سلیمانی دان پیاهێنانی فره‌می و یاسایی پێکراو به سنوریکی فراوان، له‌سه‌ر نه‌و بنچینه‌یه حکومه‌تی پێکهێناو خوشی ناونا مه‌لیک، دوا‌ی به‌ریتانیاش له مانگی تشرینی ١٩١٨ دانی پیاهێناو سیفه‌تی (هوکمداری) پێ به‌خشی^{٢٥٧}، ده‌توانرێ بگوترێ له‌روی سیاسی و یاسایی (دان پیاهێنانیکی نیوده‌وله‌تی) به حکومه‌تی کوردستان کرا پێش نه‌وه‌ی نه‌و مادانه له سیقه‌ر تۆمار بکری، له‌وکاته‌دا له به‌غدا هیچ حکومه‌ت و ئیداره‌یه‌که نه‌بوه، له‌سه‌ر داوا‌ی به‌ریتانیا خۆی و هه‌ندی خه‌لکی له‌ناو مالا‌ن هی‌نا ناوی نان حکومه‌ت.

^{٢٥٧} - به‌شیک واده‌زان نه‌و سیفه‌ته‌ی هوکمدار له‌لاین ئینگلیزه‌و به شیخ محمود دراوه، له راستید زۆر پێش هاتنی ئینگلیز نامه‌کانی شیخ محمود به‌ناوی هوکمدار بوه، به‌که‌م جار، له‌قه‌بی هوکمداری له رێکه‌وتنامه‌که‌ی شیخ نیدرس و سولتان سه‌لیم به ٩ دده‌سه‌لاتی کوردی و ده‌کرا له

له ماوهی ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۰ له نهنجامی بهرکری ۱۹۱۹ی کوردستان دژی نینگلیز و شۆرشی ۱۹۲۰ی ئیسلامی خوارو و سهودای ناوهراستیش له گهڵ نینگلیز سی حکومت سهری ههڵدا، دوو حکومتی نازاد له سلیمانی و کهربه لا و حکومتی کړیگرتهش له بهغدا^{۲۵۸} ههریه که لهو حکومتانه ناسنامه و سنور و نامانجیان جیابوو، هاریکاری و هاوتاییه کی زۆر ههبوو له نیوان حکومتی کوردستان و حکومتی کهربه لا، حکومتی کوردستان سنوری کوردستانی بوو به ناوهروکیکی ئیسلامی، حکومتی کهربه لا سنوری عێراقیانه و عربیانه و شتمانی نهبوو و هک میژونوسه عرویه کان و ده سفیان کردوه، نهوان زیاتر مه بهستیان هرکردنی نینگلیز بوو له خاکی دار الاسلام و هک محمهد رهزا شیبب ده لیت: ان الأحرار المجاهدين شابروا على التنكر لتلك الخطة الإستعمارية المرسومة، ههروه ها ده یاز له کتیبی (الثورة العراقية الكبرى) ده لیت: لم تقتصر أهداف الثورة على الأمور التي لها علاقة بالعراق بل كان تأثيرها في الوضع العام في مناطق متعددة من الشرق الاوسط، ههروه ها ده لیت: (لم نعرش على اية فتوى او رأي شخص ذي أهمية من الشيعة يخصص او يشير الى ضرورة تأييد الرجل الشيعي على الدولة العراقية المقترحة))^{۲۵۹}، (مس بیل) یش ده لیت: إن هدف الثورة هو تأسيس حكومة اسلامية و اعلنوا الجهاد من اجلها، له دانوستانه کانیش (وهفده که: کوری محمد شیرازی و محمد علی شهرستانی و احمد خراسانی) و له چوارچیوهی خواستی شۆرش ناوی عیراقی تیدا نهبوو، خواسته کان و هک دهق نهو ۳ خاله بو:

زۆر ناو له شهروشه دکانی ۱۹۱۹ی کورد ده نین شۆرش، به لām شۆرش نهویه و لانت داکیر کرابیت و تۆر هیجت نه بی له نینر میللت له خواروورا دهست به جموجول بکړی و بزوتنه و ده کی چه کداری دروست بکمی و هک له خواروو کرا، به لām له کوردستان حکومت و سهر کردایه تی هه بوو بهرگریان له کوردستان کرد تا داکیر نه کړیت.
^{۲۵۸} - پروانه: الاسلام والعلمانية وأثرهما في نشأة الدولة العراقية الحديثة
^{۲۵۹} - د فباخ- الثورة العراقية الكبرى ص ۲۸۳

١- جلاء القوات البريطانية. ٢ - عفو عام عن الثوار. ٣ - اعادة المنفيين^{٢٦٠}

له گفت وگو به کانی کیرزۆن وعیسمهت نینینۆ دهرده کهوئ، که بهریتانیا چهنده به خهم دروستکردنی عراق ویتک وهنوسانیهتی^{٢٦١}، به پیچهوانه ی بۆچونی شۆرش بیست وزانا ناینیه کانی سهرکرده ی شۆرش که یتک هاتبو له ١٠ زانا^{٢٦٢}، (میس بیل)یش له کتیبه که ی (رسائل مس بل) ده لیت سهرکرده کانی شۆرش بیست ده مارگیری ناینیان هه بو نه ک نیشتمانی وعروبی، له به لگه نامه یه کی وه زاره تی دهره وه ی هند به ژ: ٥٩٩٨ ده لئ له کاتی گهرانی برسی کۆکس به لئواری فورانا له ١٣/١٢/١٩١٧ بروسکه یه کی بۆ هات له لایهن سی زانای پایه به رزی ناوچه که (محمدیه زدی له نه جف، میرزا شیرازی - سهرۆکی شۆرش بیست - سامرا، مازنده رانیس له که ره لا) دهرکه وت نه وانه نارازین به په فتاری بهریتانیا به رامبه ر نیران^{٢٦٣}، له و باره یه وه د فیاز ده لئ: (لم نشر علی ایه فتوی او رأي شخص ذي أهمية من الشيعة يخصص او يشير الى ضرورة تأييد الرجل الشيعي على الدولة العراقية المقترحة)^{٢٦٤}،

له دانوستانه که ش داوای به شیک له ناوچه که یان سهر به خۆیی وده وله تیان نه ده کرد وه ک علی الوردي: إن شعار الثورة هو (لا مفاوضة قبل الجلاء وإذا أرادوا المفاوضة فعلى الإنكليز أن يذهبوا الى الفاو ومن هناك يرسلون إلينا مندوبهم للمفاوضة معنا)^{٢٦٥}، هه رگیز داوای عیراقیانه یان نه بوه که چی زۆریه ی هه ره زۆری کتیبه کانی عه ره ب باس له دروست بونی دهره لته تی عیراقی وشۆرش بیست پیکه وه ده که ن، گوایه عیراق به خه باتی نیشتمانی دروست بوه، له و باره یه وه با نه و ده قه ی د. وردی نه قل به کین: جاء من جانب أكثرية المؤرخين العراقيين بأن الوفد المفاوض (من جانب قادة الثورة) طلب إستقلال العراق!، بینما فی روایه (هیات - الضابط البريطاني المفاوض) لم یأت أي ذکر لهذا الإستقلال^{٢٦٦}

^{٢٦٠} - کوتوف - ثورة عشرين ص ١٨٧

^{٢٦١} - بره وانه: تقرير ولاية موصل ص ٤٢

^{٢٦٢} - بره وانه: الإسلام والعلمانية. ص ١٨٦

^{٢٦٣} - د. فاضل البراك - دور اليهود... ص ١٠٣

^{٢٦٤} - د. فیاض ص ٢٨٣

^{٢٦٥} - د. وردی... ج ٥ ص ٣٣٣

^{٢٦٦} - هه رده و ریه رایه ت له: د وردی... ج ٥ ص ٢٢٨-٢٣٠ بجه تته وه.

سەرکردەکانیشیان بە دەگمەن عەرەبێکی ئێ نادۆزیوە، بە سەرکردایەتی شیخ شعلان نەبۆلجۆنیش نەبوە، بەلکو بە سەرکردایەتی (أ. محمد شیرازی) بو، لە گەڵ سەرکردایەتییە کە پێکهااتبوو لە: محمد تقی مرزا شیرازی، دەرە مەرجهعی شیعەیی عێراق و ئێران و هندو لێنان و کەنداو، بە ڕەچەلەک ئێرانیه^{٢٦٧}، لە ١٧/٨/١٩٢٠ مردو شۆرشیش بەردەوام بوو، بۆیە شۆرشەکەیی خستە ئەستۆی (شیخ فتح الله ئەسفەهانی)^{٢٦٨}، لە سەرکردەکانی تێریش: محمد مەهدی مەولەوی - خەلکی هند بوو، مەهدی الخالصی یەکی لە سەرکردەییەکی بەهێزبو، (مس بیل دەلێت: لە بنەچەدا (خوراسانین)^{٢٦٩}، بە هەمان شێوەش هەریەکە لە: حەبە الدین الشەرستانی وابو القاسم الکاشانی و عبدالکریم الجزائری^{٢٧٠} مرزا احمد خراسانی، حسین قزوینی، عبدالمحسن شیرازی^{٢٧١}

لە ٢٥/٨/١٩٢٠ حکومەتی شۆرش یەکەم هەڵبژاردنی دیموکراسیانەیان کرد، چەندین شاندو ئەنجومەنی ئیداری و سیاسیان دروست کرد، لەوانە: ١ - ئەنجومەنی شارەوانی ٢ - ئەنجومەنی ئیدارە و جێبە جێکردن ٣ - ئەنجومەنی زانستی کە پێک هااتبوو لە (١٤) زانابە ڕاهاڕایەتی (شیخ الشریعە) بۆ چاودێری و سەرپەرشتی شۆرش و حکومەت، شیرازیش ڕاهاڕی گشتی بو تا مردن^{٢٧٢}

دوای بەریتانیا بە سەر هەردوو حکومەتی کوردستان و کەرەبە لا زāl بوو و لە نیوی بردن، حکومەتی بەغداشی پتەوکرد، هەروەک لە ڕێکەوتنی سان ریمۆی ١٩٢٠ دەستکاری نەخشەی سایکس - بیکۆ کراو ویلايەتی موسڵ (بە کوردستانیشەو) لە بەشی (B) ی پشکی فەرەنسی خرایە سەر بەشی (A) ی بەریتانی، دوای لە مەدەیی (٩٥) ی سیقەر جێبە جێکرا، نینجا ئەوێ پێی دەوتری (کێشەیی ویلايەتی موسڵ) لە ١٦/١٠/١٩٢٥ بە زەهیری بەریتانی بەیە کجاری خرایە سەر عێراق و وەک لە (تقریر ولایه الموصل ص ١٠) هاوێ دەلێت: ولایەتی موسڵ لە چوارچێوەی سازشێک کرا کە ویلايەتی موسڵ بێتە مولکی عێراق و لە بەرامبەریشدا بەریتانیا واز لە بەلێنەکانی سیقەر بێتی و کوردستانی

^{٢٦٧} - مذكرات حسن أثير الطيخ ص ٦٠

^{٢٦٨} - وردی... ج ٥ ص ٣٠٩

^{٢٦٩} - مس بیل... ص ٤٤١

^{٢٧٠} - فیاض... ص ٢٧٤

^{٢٧١} - وردی... ص ٢٩٤

^{٢٧٢} - ل وردی... ج ٤ ص ٢٩٢ ب- العراق... ج ١ ص ١٦٦-١٦٧

سەرۆبۆ تورکیابه جی بهیلى، نهو ههنگاوه نه دیوی عیراق له پێکهوتنهوه بههۆی نامرازی سهربازی خسته سهر حکومهتی بهغداو برسی کۆکسی (حاکمی بهریتانیا له عیراق) بهنوسراوی فهرمی ژ: ٣٣٣٠/٤ ی ٢٢/٢ ١٩٢١ فهرمانی دابو به حکومهتی تازدی عیراقی تا کوردستانی خواروو بجه نه سهر عیراق، بهو شیۆدی له خوارووش ههول و تهقه لای کورد روبهروی پلانیکی نێودهولتهی مهزن بۆوه له گهڵ سهرکهوتنی بهریتانی و تهوهری عهلمانی به سهر شۆرشی ئیسلامی خوارو و کوردستان مهینهتی کورد به یه کجاری دروست بو.

نێتر کوردستان له نێو نهخشهی سیاسی جیهانی ناوی کۆژایهوه روبهروی دۆخێکی نوێی وابۆوه له میژوی خۆی نمونهی نهبو، زۆرجار داگیرکراوه بهلام نه مجاره داگیر و دابهشکردن بو به پێی (پێکهوتنی نێو دهولتهی) و (سهروهری دهولتهی هاوچهرخ)، واته کوردستان بو به شیک له مولک و سهروهری (یاسایی) دهولتهی داگیرکەر، بۆیهش زاراوهی مهینهتی ههڵدهگرێ، ههرویهش نهو چاره سهری و به ئێنانهی پێی درا شکستی دههینا، چونکه دهنگی تابهتی خۆی له نێو دهولتهی نهبوو، له پێی حکومهتی عیراقی بو که نهویش دۆست نهبوو، نێتر له باشترین دۆخیدا مافهکانی کهوته چوارچێوهی دهولتهی عیراقی، لهو به ئێنانهش له کۆنگرهی قاهره (لیژنهیهکی ٤ کهسی - کۆکس، مس بیل، لۆرانس، یۆنگ، بابکۆک، میجر نۆیلش وهک نهندامیکی راویژ) بۆ مافی چاره نوس له ژێر رۆشنایی سیههر دروستکرا^{٢٧٢}، پێدرا حکومهتی کوردستانی له چوارچێوهی عیراق ههبی، نهو واقعه قانونیه له مادهی ١٦ ی لانیحهی ئینتداب له سهر عیراق دهقه کهی بهو شیۆدی هاتهوه: المادة ١٦: لا شيء مما في هذا الانتداب، يمنع المنتدب من تأسيس حكومة مستقلة إدارياً، في المقاطعات الكردية، كما يلوح له...^{٢٧٤}

دواي (عصبة الأمم) لهو لایمی سکالایهکی کۆمهڵێک سهرکردهی کورد له پێنمايهکی تابهتی بۆ بهریتانیای دهولتهی (ئینتداب) نارد که بریتی بوو له ٣ ماده تیايدا له مادهی دووهم داواکراوو حکومهتی بۆ کورد پێک بهیتریت و جیت به ههله لیکندهوه بۆ پرپاری

^{٢٧٢} برهانه: قضية الكردية في صراع البريطانى العراقى ص ١٩٤ لهو لیۆنه به تهنهايۆنگ و نۆیل لای کورد بون.

^{٢٧٤} دهقی لانیحهی ئینتدابی عیراق له باشکۆی ژ: ٢ له کۆتایی نهو نویسه.

رۆژی ١٦/١٠/١٩٢٥ نه کړی^{٢٧٥}، له وهش زیاتر له بهلگه نامه کانی بهریتانی زیاتری لیتها تودو دهلی بهرده وام (عصبة الأمم) داوای له بهریتانیا کردو که ولایه تی کوردستان سدر به خۆ بیت له ژیر نینتداب - بروانه نهو بهلگه نامه ی خواره وه^{٢٧٦}، له به یانه دوو قو له که ی بهریتانی عیراقی له ٢٨/تشرینی دوهم/١٩٢٢ دیسان دان بهو مافه هیترا^{٢٧٧}، دوا ی تا سالی ١٩٣٢ چوار ړیکه وتنی ناوای دوو قو لی کرا جار جار مافی کورد سوکتر ده بوو و له ړیکه وتنه کان ناو ی نه ده هات، به تاییه تی نهو راپور ته ی بهریتانی سالی ١٩٣٢ بو نه وه ی عیراق بېته نه ندام له عوسبه^{٢٧٨}، به هوی ناره زایی کورد و پروودا وه کانی بهرده رک ی سه را بو

^{٢٧٥} - دهی بریاره که ی (عصبة الأمم) له ١٤٤٧ ى (المشكلة الكردية في الشرق الأوسط) بموئنه وه. مبهست له بریاری رۆژی ١٦/١٠/١٩٢٥ نه سر بریاره ی که ولایه تی مرسل خرابه سر عیراق بپی تی لیژنه که ی عوسبه.
^{٢٧٦} کتاب معنونه الی ر. جیب سلید خابط المباح دائرة استخبارات القوة الحریة الملكية البريطانية
 مقر القيادة، ذوبیان الحركة القومية الكردية

رغم وجود بعض الاختلافات الحلیة و الاجتهادات الشخصية، هناك قناعة واسعة و مشتركة بين جميع النشاة الكردية بأن الحكم الذاتي المفروض على الكرد بفضل قوات الجيش العربية امر غير ممكن و لا يمكن القبول به. و انهم لا يستطيعون التخلي من فكرة تراودهم دوما بأن عصبة الأمم طلبت بريطانيا ان تحكم الكرد ضمن نظام الانتداب و ان يكون هناك "ولاية كوردستان المستقلة" ضمن العراق و تتعامل مع الحكومة بوجوده المنسوب السامي البريطاني الذي يكون كحلقة الوصل بين الكرد و الحكومة المركزية و تكونت ادارة كل الأمور الداخلية بيد الكرد.....

^{٢٧٧} - نهو هس دهی دان پیا هیتانه که به: ((تعترف حكومة صاحب الجلالة البريطانية والحكومة العراقية بحق الكورد الذين يعيشون داخل حدود العراق في اقامة حكومة كوردية ضمن هذه الحدود ، وتامل الحكومتان ان العناصر الكوردية على اختلافها ستتوصل باسرع ما يمكن الى اتفاق فيما بينها حول الشكل الذي ترغب ان تقوم تلك الحكومة وحول الحدود التي ترغب ان تمتد الیه وان يرسلوا موفدين ذوی صلاحیات الی بغداد للتداول فی العلاقات الاقتصادية والسیاسية مع حكومة صاحب الجلالة والحكومة العراقية)) سره... کوردستان ص ٢٤٤.

^{٢٧٨} - له راپور ته که ی بریتانیا وای باسی عیراق کر دبوو که له هم مریوا وه کان چورته پیتش وشایسته ی نهو ی هیه بهریرسیاریه تی دهو له تی عیراقی پین سپیرو دئ، که ی وانه بوو، نهو هس بهلگه کانی چمرنی نهو راپور ته ی که ده که ی له (الاسلام والعلمانية و اثرهما فی نشأة الدولة العراقية الحديثة) پامان کر دوه بهو شیوه ی خواره وه: هذا التقرير لا يعكس الصورة الحقيقية لوضع العراق، ولا يلبى شروط القبول فی عصبة الأمم، وكذلك يمتري على نواقص اساسية كالآتي:

لـ عناصر الدولة فيه ناقصة، بخلاف شروطه، فإن الشعب متفكك والأقليم عبارة عن أوطان مختلفة، والحدود غير واضحة، والسيادتي الداخلية والخارجية ناقصة ومغلقة، اما السلطة في إقليم ضعيفة ولا فلك مقومات الدولة، وكان رأي بريطانيا الحقيقية غير ذلك الذي كتبه في هذا التقرير الى عصبة الأمم، وخير دليل على ذلك التقرير الذي أرسله (هنري دويس) المنسوب السامي البريطاني في العراق -الى حكومته-، حيث جاء فيه ((أني أعتقد عند أنحاب بريطانيا من العراق تتلأش الحكومة العراقية خلال أشهر، او تبقى بشكل بانس في شرط حدودي بين السامراء والكرك، بينما تنشئ المناطق الأخرى))، وأيد (ملك فيصل) ذلك بأكثر منه

ب- لم يشر التقرير الى غايات فصل الجنوب وولاية البصرة وكوردستان من العراق المقترح. ومجموعه أخرى من مشاكل الداخلية.

ج - ولم يعطي التقرير المذكور أرقاماً وأحصائيات حقيقية حول تحريم الشيعة والكورد من الحكم، هكذا بقيت الدولة العراقية حتى عام (٢٠٠٣م) ولم يسلم اي كوردياً ولا شيعياً منصب رئيس الجمهورية، بينما يشكل الكورد والشيعة أكثر من ٧٥٪ من سكان العراق.

وبدورها تجاهلت عصبة الأمم ترصيات لجنتها التي شكلت من أجل مشكلة ولاية الموصل عام ١٩٢٤ حيث أوصت ببقاء مدة الانتداب ٢٥ سنة فيه ، بسبب عدم أهلية الدولة في العراق ، كذلك تجاهلت العصبة شروط العضوية (الاسيا الجانب القانوني) فيها .

ع - منذ تكوين هذه الدولة إنعدم الاستقرار فيها، ولم يتطرق التقرير البريطاني الى ذلك، والعصبة بدورها تجاهلت التعهدات العشر التي أخذتها من الدولة العراقية، حيث خرق معظم موادها من قبل العراق.

ومأخذ أخرى كثيرة من التقرير...

به ئەندام بون له (عصبه الامم) (١٠) بەئیننامەى لى وەرگیرا، بەئیننامەى (٩ و ١٠) تاییبەت بو بەکورد... بەلام بەو دۆخەى کە کوردستان وەك هەرێم بتۆیتەووە لەناو عێراقدا بەو بەلێنانە چارەسەر نەدەبوو وەك نەبوو، چاکترینیان ئەو پێشنیارەى لیژنەى نیۆپژى ویلایەتى موسلى (عصبه الامم) بوو داواى کرد ئەگەر فاکتەرى ڕەگەزى بنچینە بى بۆ یەکلەکردنەوێ ئەو کێشەى نەوا هەق وایە حکومەتێکى کوردی لى دروست بکرى^{٢٧٩}، ئەگەر ئەودەش ناکەن دەولەتى عێراقى لەو ناستە نیه میلیلەتێکى تری بخریتە ژێر بەرپرەسارى، بۆیە پێشنیاریان کرد کە عێراق بۆ ماوەى ٢٥ سال لەژێر نینتەدایى (عصبه الامم) بمێنێتەووە^{٢٨٠} تا ئەو ساتەش لە چوارچێوەى عێراقدا ئەو پێشنیارە لە هەموى باشترە کە دەولەتێک بێت سەرەخۆبى تەواوى نەبى سوپا و مەركەزى نەبى مولکى (مەحمیه - لە ژێر ویسایەى) نەتەووە یەكگرتووەكان بێت.

کەواتە کوردستان چى بەسەرھات؟

لەروى سیاسى و یاساییەووە خاوەنى هەرێم و خاکی خۆى نەما، خزانە سەر عێراق (هەروەها غونەى تورکیای نوێش هەروا) بە میلیلەتەووە کە توخمەکانى بون بە دەولەتى هەبوو، بى ڕێکەوتن خزانە نۆ زیندانى دەولەتێکى تر، غونەى ئەو جۆرە دەگمەنانە کەم بو لە جەهان، قوبرس و لبنان وەك میلیلەت (نەك وەك هەرێم) تارادەیهك.. بەلام ئەوێ وەك کوردستان دوو هەرێم و دوو میلیلەت پێکەووە دەولەت پێک بەیتن (چیکۆسلۆفاکیا بوو (چیک و سلۆفاکیا). یۆگسلاڤیا کە پێکھاتبو لە: سربیا، کرواتیا، بۆسنە و ھەرسک، مۆنتیگرو (جیل الاسود)، کۆسۆڤا.. ئەوێ داواى شیوە مەركەزى بى ڕێکەوتن بوو لەداواى (تیتۆ) ھەلۆەشایەووە، بەلام غونەى دروست چیکۆسلۆفاکیا بر کە لە دوو میلیلەتى ٦٦% یى چیک و ٢٨% سلۆڤاک، قوبرسیش بە پێى دەستورى ١٩٥٩ تەوافوقیانە رێک کەوتن لە سەر بنچینەى ڕێژەى پێکھاتەبى، بە جۆرێک ٦٠% کەرسى یۆنانى و باقیەکەى تر تورک و کەمایەتى ترن سەرۆک کۆمار یۆنانى جیگرى تورک، ٣٥% پەرلەمانتار بە ١٥، ٧ بە ٣ وەزیر، لبنان و ئیماراتیش ناوا دابەشکراو.

^{٢٧٩} - تقریر ولایە موسلى ص ١٠ بەلام لەراپۆرتە نەسلیەکەى ص ٦١٤٤

^{٢٨٠} - دور جار ئەو پێشنیارە لەراپۆرتى ویلایەتى موسلى ھاترە - تقریر ولایە موسلى ص ٢٢٠

ههنگاوی دروست له پاش مهینه تی نهو دیه: دهوئه تیککی) کوردی - عه ره بی - یا خود باستر لهو له هه ر سئ پیکهاته پیک بیت و مافی تورکمان و ناشوری و نهوانی تر ره چار بکریته) لهو ناوچه یی ئیستا پیی دهوتریت: عیراق دروست بکری لهه ر بنچینه ی ریکهوتنی ئاره زوو مه ندانه، تیایدا ناوی دهو له ت و نالاکه وک (چیکۆسلۆفاکیا) گوزارش له هه ر سئ پیکهاته بکا له دابه شی دهه لآت و دهه ستور... بو نهو دی لایه ک زال نه بی بهه ر لایه کی تر، نهو ریکهوتنه له دهه ستور زامن بکری و نه ته وه یه کگرتوه کانی ش لیی بهر برسیار بن، نهو چاره سه ره که نه گینا چاره سه ری به راستی مافی چاره نه سه

کہواتہ کہی مہینہ تی کورد دروست بوو؟ بہرر سیارہ کان کیئن؟

به کورتی له نیوان ۱۹۰۸-۱۹۲۴ مەینەتی کوردی تیا دروست بوو لەو ماوەیەشدا ئەوانە رویدا:

- ۱- ئىنقلابىي اتحاد الترقى له ۱۹۰۸ ى عملانى تۆرانى بەسەر ۋەتتى عوسمانى.
- ۲- ۋىكىموتنامەى ساىكس بىكۆ ۱۹۱۶ و دابەشى ناۋچەكەو كوردستان لەسەر دەستى ھاۋپە يانان.
- ۳- ھەلگىرسانى جەنگى جىھانى يەكەم له ۱۹۱۴ - ۱۹۱۸ و سەرکەوتنى ھاۋپە يانانى ۋۆژ ئاۋا شىكستى عوسمانى تىايدا و دابەشكرانى.
- ۴- سەرھەلدانى دەۋلەتى توركىيائى عملانى ھاۋچەرخ له ۱۹۱۸ - ۱۹۲۲ لەجى ى دەۋلەتى عوسمانى و ھەلۋەشەنەۋى بەيەكجارى له ۳ - ۳ - ۱۹۲۴، بەھەمان شىۋەش سەرھەلدانى دەۋلەتەتى عىراق و سوريا ... لەۋنىۋانە.
- ۵- ھاتنى دام و دەزگائى عملانى لەجىاتى ئىسلامى ۋەك دەستور و ئەنجۈمەن و پۈرۋگراممى فىرکردن، لەسەر ئاستى جەھانىش پەيداۋونى ۋىكىموتنامە نىۋ دەۋلەتەكەن وياساى نىۋ دەۋلەتى و (عصبة الأمم) و پەيدەندى نىۋ دەۋلەتى ... ھتد
- كەۋاتە زۆر بەزەقى دەرەكەۋى عملانىت لەمەينەتى كورد بەرپرسيارە بەھەر سى تەۋەرى جەھانى و ئىقلىمى و ناۋەكى بەشتەكەك:

۱- عەلمانیەتی جیهانی بەرپرسیارە بەهۆی ڕێکەوتنی سایکس بیکنۆ ۱۹۱۶ تالۆزانی ۱۹۲۳ و دابەشی ناوچەکە و دواى داگیر کردنى و دابەش کردنى بەفەرمانى و خستنه سەر عێراقى تازەو ئەوانى تر.

۲- عەلمانیەتی ئیقلىمى کە بریتىيە لەبزووتنەوهى تورکیای لاو ۱۸۶۵ بەسەرۆکایەتى مدحت پاشا تادەگاتە بزوتنەوهى کەمالى و دروست بونی تورکیای عەلمانى.

۳- عەلمانیەتی ناوھەژ بریتین لە و سەرکردە کوردانەى کە ھاریکاری ئتھاد الترقى و کەمالیان کرد.

بۆ ئەوێ کورد دۆست و دوژمنى خۆى بناسى دەتوانین ھەمو ئەو کەسایەتى و لایەن و مدرسانەى دیارى بکەین کە پۆلتى سەلبى بىنى لە کاتى دروست بونی مەینەتى کوردی و ئەوانەى پۆلتى ئیجابیشیان بىنى:

باشەکان: میجر نوئیل، میجرروس، چەرچل، ئەدمۆند ئەلینى، ئەرسەر فرنج، کالسپۆرت، مەسیولى، یۆنگ، عەقید لۆرانس، کیرزۆن، ج رۆمبلید، فیتیفگیۆ، ریتشارددۆب، کالسرۆپ، سى سى ویل، کۆرنەوالیس، گۆلدسمییس، لۆیدجۆرج، (چوار باشەکەى کۆنگرەى قاهیرە: چەرچل، یۆنگ، نوئیل، تى لۆرانس)، ئەدمۆندکلینى، مدرەسى ئەھلى قاهیرە (بەریتانى)، لیژنەى (کینگ کراىن) ئەمریکى ^{۲۸}، بوغوس پاشای ئەرمەنى، سولتان مەھمەد واحد الدین، فرید پاشای باب العالی، مەھمەد شیرازى (سەرۆکى شۆرشى بیست) توینبى میژوو نوس، شۆرشەکانى سەنوسى و مەھدی و خەتابى مەھدیە و شازلیە و بادىسیە و شۆرشەکانى شیخ عبدالقادر و عمر المختار و عبدالکریم خەتابى لە ئەفریقا و شۆرشى بیست لەخوارووی عێراق....

خراپەکان: ویلسون، برسى کۆکس، مەس بیل، ئەوانە ھەرسێک نوێنەرى بەریتانیا بون لەبەغدا، ھەنرى دۆیس، سیر ف ھەمفرى (سەرکردەى گشتى ھیزە چەکدارەکانى عێراقبوو)، لچمان، تۆماس ھۆھلەر، ھەنرى دۆیز، شىپارد، دى رۆبیک، لورد کرزن، کلایتۆن، میجر سون، لۆنکرینک، میجر ناھى، ماکماھون، میجر راندی،

^{۲۸} ئەو لیژنەى لەلایەن ویلسونى سەرۆکى ئەمریکا نێردرا پۆلەلانى ناوھەژ پێک ھاتبوو لە (ھەنرى چەرال کینگ لەگەڵ چارلز کراىن لەسالى ۱۹۱۹ بۆ یەکەم جار چارچاين بە سەرکردایەتى کورد کەوت و بێو نەخشە دابەشەى کوردستان و سایکس بیکنۆ قایل نەبوون ،

نۆینه ره کانی بهریتانیا له ئێران، مدرسه ی بهغدای نیمچه رالی بهریتانی، اتحاد الترقی، ته یاری تۆرانی، نه تاتورک، لینین، ستالین، بریجیف، ملک فیصل، حزبی الفتاه العربی، ته یاری عروبی، له کورده کانی ش مسته فا ده ریمی، مراد پاشا، دیاب ناغه، ره هبه ری برازای سیده زه، قاسم بک جویرانلی، حاجی شکری بهگ، حسن خهیری، مچۆ ناغه، مسته فازکی بهگ، برنجی زاده، زولفی به گزاده، رامزه گ، جعفر عسکری، ئینینۆ، زیاته لب، لوتفی فکری، جاریش وابوه هه ندیک له وانه (کورده کان و بهریتانیه کان) هه لو یتسی باشیان هه بوه یان له دوایی گۆراوه.

بهشی چوارهم

هۆی راسته‌قینه‌ی به ده‌لته نه‌بونی کورد

ئهو هۆکارانه‌ی له لایهن زانایان باسی کراوه

دیسان ئه‌وه‌ی ئهو بابه‌ته ده‌شیۆینی وه‌ۆی راسته‌قینه‌ی پی نادۆزرتیه‌وه‌له‌سه‌ر کۆمه‌لێك چه‌مك و نه‌كزیۆمی هه‌له‌ بینای توژیینه‌وه‌كه‌ی ده‌كا، له هه‌مویان ترسانك تر ده‌سته‌واژه‌ی: میژووی کورد هه‌ر چه‌وساندنه‌وه‌ بووه‌...، هه‌رچی ده‌ست ده‌داته قه‌له‌م یه‌كسه‌ر ده‌نووسی: به‌هه‌زاران ساڵه‌ کورد ده‌چه‌وسیته‌وه‌، یان ده‌لێ به‌ده‌یان هه‌زار ساڵه‌ عه‌ره‌ب ئیمه‌ی داگیرکردوه‌ یان فارس... ئهو چه‌مكانه‌ بیگومان هه‌لن، جارێ له‌میژوودا تا له‌سه‌رده‌می هاتنی نیسلا میش هیچ به‌لگه‌یه‌ك نییه‌ عه‌ره‌ب هاتبێ کوردی چه‌وساندیته‌وه‌، یان عه‌ره‌ب حوكمی له‌سه‌ر کورد کردییت، ته‌نها له‌سه‌رده‌می عه‌باسی و ئه‌مه‌وی، نه‌ویشبه‌و شتیه‌یه‌ نه‌بوه‌، په‌رتووكی گه‌وره‌ی ﴿الملل والنحل والاعراق﴾ زۆر به‌وردی باسی ئهو دوو سه‌رده‌مه‌ ده‌كا، ده‌لێت: سه‌رده‌میكی ناخۆشی هه‌مو میلله‌تان بو به‌لام میلله‌تی کورد وه‌زعی باش بوو، ته‌نها به‌لینیکی زاره‌کی یان نوسراویان به‌(قاسدێك) ده‌نارد بۆ خه‌لیفه‌ ده‌یان گووت: ئیمه‌ له‌گه‌ل تۆین، به‌لگه‌یه‌کی به‌هێزمان هه‌یه‌ كه‌ هێزی عه‌باسی و ئه‌مه‌وی نه‌گه‌یشه‌ کوردستان ئه‌ویش ئه‌وكاته‌ی ئه‌مه‌وییه‌كان زۆر به‌تووندی له‌بنه‌ماله‌ی پیغه‌مبه‌ریان(د-خ) دا، زۆریه‌ی سه‌یده‌كان له‌هیچ شوێنك جێیان نه‌ده‌بۆوه‌، یان به‌ فراوانتر بلین معاره‌زی ده‌سه‌لات هه‌لده‌هاتن بۆ کوردستان نیشه‌جێ بون، یان (هاتنی خه‌وارچه‌كان بۆ کوردستان كه‌ له‌كوردستانه‌وه‌ هێرش ده‌كه‌نه سه‌ر ده‌لته‌تی ئه‌مه‌وی و عه‌باسی)، كه‌واته‌ ئهو گۆتانه‌ی ده‌وتریت کورد چه‌وساندراوه‌ته‌وه‌ له‌میژوو راست نین، جیاوازی حوكمی نیسلا میان (له‌گه‌ل ئهو هه‌مو سه‌لبیاته‌ی هه‌شیبوه‌) له‌گه‌ل سیسته‌مه‌كانی تر له‌وه‌یه‌ كه‌ مه‌ركه‌زیه‌ت ده‌وری نه‌بوه‌، بۆغوونه‌ له‌پۆم ئه‌وان

سەركەزىيەت بون يان لە ساسانى فارسەكان بون يان لە فیرعەونیيەكان...هتد، مەركەزىيەت ھەبە لەناوچەر جوگرافىا و دانىشتوان، بەلام لەئىسلامدا وانەبوە، سەردەمىك پايتەخت لەمەدىنە بوو، دواى چۆتە كوفە، دواتر چۆتە دیمەشق، بىخدا، قاھیرە، ئەستەمبۆل، ئىران، نەندەلوس...هتد

ئىنجا دەسلەتتى ئىسلامى لەناو مىللەتتىكىش قەتیس نەماو، سەرەتا لەدەست ەدرەب بوو دواى حوكم كەوتە دەست سەلجۇقىيەكان، دواى ئەبۇبەك كوردەكان، دواى مەمالىكەكان و عوسمانى و سەفەوى...هتد.

كوردیش لىرەو دەورى خۆى دیوو، توانیویەتى نزىكەى (۱۰۰) سال میراتى دەسلەتتى ئىسلامى بگرتە دەست، جگە لەوێ دەولەت و میرنشینی كوردی فەرمانرەوایی كوردستانیان كرده، كەواتە كورد شتىكى كەم نەبوو ئەگەر زیاتریش نەبویت، ئەو گەلەلەش ویتەبەكى و نەدا كە ھەرگیز كورد دەولەتى نەبوو، بەلكو مەبەست دەولەتى مۆدیرنە.

مىژووى زولم لە كورد لەسەدەى ۲۰ ەود دەست پێدەكات، لە ھەمو مىژویدا بە ئەندازەى دواى سەدەى بیستەم نەچەوسایتەو دەواگیرنەكراو، كەواتە ئەم بۆچونە راست نیە و حوكم لەسەر مىژو دەكات بە پیتی واقعى ئىست، زۆریش باوى ھەبە لەبەر ئەو ئەگەر ئەم بۆچونە راست بێ كەواتە ئىتە ئەو رزگارییەى دەمانەوێت مانای نیە. ئەم داوايەى لە ولاتانی دراوسێ تورکیا و عێراق و ئىران و سوريا دەیکەین نارەوايە، ئەگەر ھەزاران سال چەوسايتەو تازە داوا لە كى دەكەیت.

ئىنجا چۆن دەست نیشانی مافى خۆت دەكەى، بە پیتی ئەو بۆچونە حق بە بەغدا و دیمەشق و تھران و ئەنقەرە دەدەى كە مافمان نەدەنى بلین: ئىتود تىك دەرن.

پیش سەدەى بیستەم چەوساندنەو ھەبە، بەلام چەوساندنەو نەتەوێ نەبوو، پەنگە كورد غەدرى لىكرابى تالان كرابى كوشتارى لى كرابیت، كوردیش وای لەعەرەب و خەلكى تر كردهو، ھەریەكە خۆبەخۆش وایان لىك كردهو، خەلكى دىكەش وای بەسەر ھاتوو، لەكتیبە مىژوویەكانى (طبرى و ابن كثیر و مقدسى...) باسى زولى كورد كراو لەخەلكى تر، لە (وفیات الأعیان) دەلى لەشقرىكدا كورد ۲۰۰۰ نافرەتیان لە عرب و فارس

ئىتغال كرد، واهاتووه؛ وافتض الاكراد مانتى بكر من أهل البيوتات وحملوا معهم نحو ألفي امرأة إلى بلادهم

ئەگەر بێنە سەر نیتوان کوردو عەرەب رەنگە نزیکەى (٣٠) جار بەغدا داگیرکرايێت، زۆربەى نەتەوێ تر داگیرى کردو کوردیش سێ تاجوار جار داگیرى کردووه، نمونەى ئە نێه لەمێژو عەرەب هاتیبى هەولێرو سلیمانى داگیر کردبى، کەواتە لەپای چى ئەم سەرورەییە دەدەیتە عەرەب دەلیتى هەر ئێمەیان چەوساندۆتەو، کەواتە بەو بۆچونە بێت باوک و باپیرانمان ترسنۆک بونە.

ئەگەر بێتە سەر راستى کە چەوسانەوێ کورد لەسەرەتای سەدەى بیستەمە هەقەکە دیارە، ئەو کات دەلێ: ئەو ئەوانە بەرپرس بون حەقە کەم لەلای ئەمەى لە روى وياسای و شەریعەتى پونە.

پاستیەکەى ئەوێه سەرەتای دروست بونی مەینەتى کورد بۆ سەرەتای سەدەى (٢٠) دەگەریتەو، کاتێک دەولەتى هاوچەرەخ بەپێ یاسای نێودەولەتى دروست بون لە پاش جەنگى جیهانى یەکەم، لەو کاتەو مەینەتى کورد دروست بوە هەر بۆیە مێژوى جولانەوێ کوردیش ئەوکاتە دەستى پێکردووه، کەواتە نێستا دەزانین کێ بەرپرسە وە مافەکاغان لەلای کێیە وە هۆیکەکانى دروست نەبونی دەولەتى کوردی چیه، نایبەتە نەزەرى جودا جودا وەک لە خوارووه بە پالێشت بەو بۆچونە لەنگەى سەرورەو بەکورتى هۆیکەکانى دروست نەبونی دەولەتى کوردی باس دەکەین، دەلێن چونکە:

١- کوردستان سنورەکانى داخراو بوو کەوتۆتە نیتوان عوسمانى وسەفەوى واتە لایەکى لەسەر ئاو نەبوو بۆیە نەبویەت دەولەت^{٢٨٢}

٢- لەکۆنەو هەر چەوساوەتەو و ژێر دەستە بوە..

٣- زۆر عەشایرو دواکەوتوو بوو، میللەتەکەى رەوهند بووینە..

^{٢٨٢} - ئەو راپۆرتە لەنێوان نەرمەنى و بەریتانى هۆیکەکانى بەدولەت نەبونی کورد باس دەکا: جەهریە ارمینیە السوفیتیە - یرىفان Foreign Office

...أعتقد بأن ليس للکرد مستقبل كشعب. أنهم يعيشون في منطقة فقيرة، موزعون بين ثلاثة أو أربعة قوى و أن نفوسها قليل قياسا الى جيرانهم و ليس لهم موقع على الساحل و هم ميل الى القبيلة أكثر من ميلهم الى القومية و ان مصدر الدعوات القومية الكردية الحالية يعود جزاء الى التصريح المشترك الأنجلو - الفرنسي تشرين الثاني عام ١٩١٨ و الذي نص على تحرير الشعوب الخاضعة للدولة العثمانية و أعطائهم حق تقرير المصير و الذي كان جزءا من الأعلام الحربى للدول الحلفاء أثناء الحرب العالمية الأولى.

ترقیع W.J. Childs ١٩٢٩/٨/١٧

- ٤- شارىكى زۆر گەورەى بازارگانى نەبوە كە وەك مەركەزىك بىت.
- ٥- زالبونى ھەستى ئاينى بەسەر نەتەو ھەتەى دا سەركردەكانى كورد ھاوکارىان لەگەڵ پۆژناوا نەکرد، لەتۆلەى صلاح الدین ئەبوی ئەیان کردونەتە دەولەت.
- ٦- زەمینەى یاسای و سیاسى كەبرىتییه لەھەرىم وگەل و دەسەلاتى سیاسى ئامادەنەبو.
- ٧- ئاكوۆكى وناو ھۆ لەنێو كوردان و كێشەو ئاكوۆكى سەركردەكان
- ٨- لیدانى ئەرمەن وچەوساندنەو ھى نەسرانى ئەو كێشانە وای كرد كورد نەبیتە دەولەت.
- ٩- زۆرى سامانى ژیر زەوى كوردستان ھۆى بە دەولەت نەبونى كوردە.
- ١٠- ھەبە دەلتى، چونكە پارچە پارچە كراين بۆ نەبووینە دەولەت!.
- ١١- راپەككى تری نوێش لەنێو كوردستان و دەروە ھەبە دەلتى: توانای دەولەت بەرپۆھەردنیا نەبوەو نەبە.

و ھەلەسەنگاندنى ئەو بۆچونا

یەكەبەكە بە رێز بەندى خۆى و ھەلەم دەدەینەو

- ١- بەشى زۆرى لە مێژووناسى كورد و غەبە كورد و مۆنەزیرەكان ھۆى نەبونى كورد بە دەولەت بۆ ئەو ھۆكارانە دەگێرەنەو دەلتى كورد چوار دەورى بە دوژمن دراو ھىچ لایەك ئاكوۆیتە سەر دەریا، بۆ ئەو ھى دەرگای كراو بىت لى...
- خۆ ئەرمینیا و ئازربەيجان و عێراقیش كەوتبەو نیتوان ئەو دوو ئیمپراتۆریەتەو بونە دەولەتیش، بەپێچەوانەو گەلى جار مێرئشین و دەولەتە كوردیەكان سویدیان لەو جیۆپۆلیتیکە وەرگرتبوو. لەپیش مەینەتەبەكەى واتە لە سەرەتای سەدەى بیست چوار دەورى دوژمن نەبوو، ئەگەر عوسمانى و فارسى بەدوژمن حساب بكەین خۆ عێراق و سوریا و ئوردن دروست نەبون، ئنجا ئەوكاتى كە ئەو دەولەتانە دروست بون و كورد لى بێبەشكرا فارس و عوسمانى ھەر دەسەلاتیان نەمابوو، مێللەتى تریش ھەبو نەداخراو بوینەو كو (مۆنگۆلیا و سودان و چاد و ھەنگاریا و.. بەدەیانى تر) كەچى بووینە دەولەت.. كەواتە ئەو ھۆى بنچینەى نەبوە.

٢- هەرچه‌نده هه‌له‌یه کورد و کوردستان هەر ژێر ده‌سته و چه‌وساوه نه‌بڕینه^{٢٨٣}، خو نه‌گه‌ر واش بێت جوله‌که له‌کۆنه‌وه چه‌وساوه‌ته‌وه یان نه‌رمه‌نبیه‌کان، یان عه‌ره‌ب که‌چی بووینه ده‌وله‌ت.. بونی ده‌سه‌لاتی کوردی به‌و فراوانیه‌ی له‌ میرنشین و ده‌وله‌ت و له‌ ده‌سه‌لاتی نه‌یویی و دوا‌ی ده‌سه‌لاتی کوردی به‌سه‌ر شام و به‌غدا و زۆر شوێنی تر، ده‌سه‌لمێنێ که کورد نه‌زموونی ده‌سه‌لاتی سیاسی و پابه‌ندی به‌ یاسا به‌ تایبه‌تی یاساکانی (شه‌ریعه‌ت) تا نه‌و پاده‌یه پابه‌ندی به‌شه‌ریعه‌ت ببوه نه‌ریت و رای گشتی، به‌لام راسته‌ کۆمه‌لگه‌یه‌کی خێله‌کیش بووه، دیسان نه‌وانه‌ی زۆر خێله‌کی (مه‌به‌ست لێره نه‌وانه‌ی ده‌روه‌ی شاره‌ کوردیه‌کان) تارا‌ده‌یه‌کی چاک توخمی مه‌ده‌نیان لێ به‌دی ده‌کری به‌هۆی ئاینه‌که‌یان له‌ لی‌بو‌رده‌یی و به‌هانا‌هاتن و هه‌لگرته‌ی به‌رپر‌سیاری‌تی گشتی و پاراستنی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی و ژینگه‌...ه‌تد.

نه‌گه‌ر به‌وردی سه‌رنج به‌دینه که‌مینه‌کان ده‌بینن جوو و گا‌ور و دیان له‌ کوردستان نه‌ک له‌ شاره‌کان له‌ گونده‌کانیش ژیا‌ون، مو‌لک و سامانیان پارێستراوه، به‌پیتی راپۆرتی (عصبه‌ الأمم) سا‌لی ١٩٢٥ی ویلا‌یه‌تی مو‌سل و پیشان ده‌دا که لی‌بو‌رده‌یی و پینکه‌وه‌ژیا‌نی مه‌سیحی و کورد له‌ کوردستان نمونه‌بیه‌و ده‌گه‌مه‌نه، به‌پێچه‌وانه‌وه نه‌گه‌ر عێراق به‌نمونه‌ وه‌رگرین و بووه ده‌وله‌تیش به‌پیتی تو‌یژینه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تیه‌کانی (حه‌نا‌به‌تاتۆ)، (د.علی وه‌ردی)، (فۆرسته‌ر)...

ده‌بینن کۆمه‌لگه‌که‌ی نه‌ک هه‌ر خێله‌کیه، به‌لکو به‌ده‌ویش بوه له‌کاتی بونی به‌ ده‌وله‌ت، وه‌ک له‌و ناماره‌ ده‌رده‌که‌وی: ٣٥% به‌ده‌وی، ٤١% ده‌شته‌کی، ٢٤% شارستانی، شارستانی‌ه‌که‌ش زۆریه‌ی غه‌یره عه‌ره‌ب بون. خه‌لکی ناو شاری به‌غدا (به‌ نمونه) به‌شی زۆری عه‌ره‌ب نه‌بونه، له‌ سا‌لی ١٩٠٠ سی نو‌ینه‌ریان له‌ مه‌بعوسان (په‌رله‌مانی عوسمانی) بۆ هه‌لبژێردا ته‌نها یه‌کیان عه‌ره‌ب بوو به‌ناوی (عمود ئالوس)، دووه‌میان کورد بوو به‌ناوی (اسماعیل حق‌ی بابان)، سییه‌میان یه‌هودی بوو به‌ناوی (ساسون ح‌سقیل)، رێژی بازرگانان له‌ ٩٥% یه‌هود بون، خه‌لکی ناو به‌غدا {به‌پیتی ناماری ١٩٠٨} بریتی بوو له‌

^{٢٨٣} - با‌سی نه‌حوالی ولاتانی نه‌مریکا بۆ ده‌که‌ی با‌سی مازی و حا‌ن و نیستقبا‌لی سۆزانی بلن چه‌ند حوکمه‌دارت له‌ به‌دلیس و بۆتان بووه گه‌ر به‌وه عیلمت نیه‌ پاشای بابان بلن

١٥٠,٠٠٠ کەس، ٥٣,٠٠٠ یەهودی بون، جگە لە کورد و فەیلی و مەسیحی، بۆیە شەممە پشوو بازار بو لە جیاتی هەینی^{٢٨٤}، تنجا کۆمەڵگەیەک بون زۆر دژی یاسا و دەسەڵات کەچی بە بریاری بەریتانی بون بە دەوڵەت، بەلای کەمی خەڵکی کوردستان مەدەنی تر بون لە عەرەبی عێراق، تاهاتنی مەلیک فەیسەل، کە لە کۆنگرەکان بەشداری دەکرد بە حساب رۆشنبیرترین کەس بوە ئینجا کە لە بەریتانیا ئیمزای کردبوو نە ی زانی بوو ئینگلیزیه کە ی بخوێنیتەوه لۆرانس بۆی خوێندبوو، شێخەکانی کەنداو ئیمزای دەستیان نەبوو بە پەنجە مۆریان کردو، بەلگەیەک بە هیژتر کاتی سیستەمی نینتداب لەلایەن (عوسبە) دەرچوو بە پیتی ریزبەندییەکانی خوارووه پۆلین کران بە پیتی دواکەوتوویی : گروویی A: ژیر دەسەڵاتی عوسمانی (وەک عێراق و تورکیا و کورد...) نەو پێش کەوتوو بون، گروویی B: ئەفریقا پلە ی دودەمی هەبوو، گروویی C: ژێردەستەکانی ئەلمانیا پلە ی سییەمی هەبوو، کەچی پلە سییەکانیش بونە دەوڵەت.. کەواتە نەوێش هۆی بنچینەیی نەبوو.

٣- هەرچەندە شاری گەورە کاریگەر بوو، کاتی خۆی شار دەبوو دەوڵەت وەک ئەفلاتون لە (جەمهوری) هەکی باسەدەکات. کوردستان شاری گەورە ی لیبوو و دکو هەولێر و سلیمانی و دیارە کر، لە بەلگەنامە ی بەریتانی باس لە شارێکی تری گەورە ی بازرگانی دەکا، کە پۆژەهەڵات و پۆژناوای پێک بەستبوو^{٢٨٤}، وڵاتی تر هەبوو هەر بیابان بوو و دکو (نوردەن و قەتەر...).

کەچی بووینە دەوڵەت.. کەواتە نەوێش هۆی بنچینەیی نەبوو.

٥- ناین زالبوو... خو نەگەر وابواییە پێغەمبەر (د.خ) عەرەب بوو، کەوابو دەبێت یەک وڵات بۆ عەرەبان دروست نەکرا بایە یان دەوڵەتی تورکیا.

^{٢٨٤} - لە نێو هەندێ فەرمرودە زەمی بەغداو نەهلی عێراق کراو و داواکراوە لێی دانەنیشان، لەس ١ ج ١٢١ تاریخ بغداد - الخطيب البغدادي؛ دهلي: بغداد و خاکی سواد غەسبە ناگری و نافرۆشری لێشی دانەنیشی باشە، دهلي: ناری بەغدا لە بتی عەجەمان هاترە بۆسە ناویان نا (دار السلام).

^{٢٨٥} secret. Kurdish policy New Delhi. Lndia..File No. ١٣/١٤ vol.٧١١

وزارة الداخلية ١٦ شباط ١٩٣٠ مذكرة سري، رقم ٦٤٦ أ.س.

... وکان کوردستان مرکز التجارة العالمية ومعر المهم للتجارة بين الصين والهند. حيث كانت القوافل البرية تسير بين همدان وکابل و لاهور ودهلي والصين و اسکندرية وکان الكرد حماة طرق القوافل. کان مدينة کرين الكردية مرکزاً تجارياً عالمياً...

ئىنجا لەدوای جەنگ ھەموسەرکردە کوردەکان دەستیان بۆھاوێیمانان درێژکرد بۆ ئەو مەبەستە، ھەر لە شیخ عەبدوللە و شیخ عبدالقادر شەزینی و شیخ محمود قازی و مەلا مستەفا... ھەرچی ھیزی گەورەییەو کەسیکی کاریگەر بوو لەو جیھانە نامەیان بۆناردووەو گەڵاڵەیان پێشکەش کردووە، ھەم بۆ جیھانی ئیسلامیش، ئەگەر سەرکردە کوردەکان نایانیش بووبن ئەوا لە گەڵ نایەنەکانی تر دۆست بون ھەرۆک لە راپۆرتی و یلایەتی موسل و بەلگەنامەی بەریتانی و زۆر سەرچاوەی ترھاتووە، لە حکومەتی شیخ محمود وەزیری دارایی کەرمی عەلەکە ی مەسیحی بوو شیخ سلام بە شیخ النصرانی بەناوبانگ بو، کاهینییکی گەڕیدە ھاتبووە کوردستان و سەردانی ناوچەی بارزان و کوردستانی کەردبوو سەرسام بو بەوتەبایەیی نێوان کوردستان و نایەنەکان لە نایەنە جیا جیاکان کتیبییکی نووسیوو بەناوی (مهد البشریه - الحياه فی شرق کوردستان) شیخ عبدالسلامی بە (برایان بۆرۆ)ی ئێرەندای شوپھاندبوو، کە لە کوردستانیش لە ژێر سایەی ئەخلاقێ نایەنی وەقە زێرەک لە دەروو ھە بەجێ بەیئە کەس دەستی بۆ نابوو، مالی مەسیحی زیاتر پارێزراو بوو^{٢٨٦}، کۆمەڵێک خەلکی نایەن پەرۆر بە خەگیری شیخ سەعید بون و داوایان لێکرد فەھمیە فەندە دەربەکا چونکە لە کافر کافرو مولحید تر، شیخ سەعید پیتی و تەبون خۆ کوردییکی چاکە لێیگەر پێن با بیتی^{٢٨٧}، کەواتە جار و ابووە نەتەوا یەتیان بە سەر نایدیۆلۆژیا خستووە، ئەگەر ئارستەیی شۆرشەکانی کورد نایەنیش بوی خۆ لە عیراقیش شۆرش دژی بەریتانیا کرا... ئەگەر تۆلەیی سەلاح الدین بیت لە کورد بۆ تۆلە لە (محمد فاتح) نەکراو کەچی بویە دەوڵەت... کەواتە ئەو ھەش ھۆی بنچینەیی نەبوو.

ئەو ھە دەلێت: نایەن پێگەر بوو بۆ کورد و یاری دەدەر بوو بۆ عەرەب و تورک، دەلێن: ئەوان سودیان وەرگرتووە بەلام کورد سودی وەر نەگرتووە... ئەوانە لەو بە ھەلە داچووینە و دەزانن ئەو وڵاتانەیی عەرەبی زادەیی ئەمەوی و عەباسین و تورکیاش زادەیی عوسمانیە...، نەخێر ھەلە کە ئەلێرەیی، وڵاتانی عەرەبی و تورکی لە لایەن رۆژناوا دروست کراون ئەک لە لایەن خیلافەتی ئیسلام.

^{٢٨٦} - أیوب بارزانی - المقاومة الكردية للإحتلال ص ٨ ھەرۆھا بڕوانە ئەو ڕووداوەیی یارمەتی نەرمەنەکان لە لایەن سەرکردە نایەنەکانی

کورد لە ٢٦٤٤ ی مسعود بارزانی - بارزانی و بێژنەو ھۆی رۆژگاری خۆزی کورد

^{٢٨٧} - الملاح السياسية لتاریخ الكرد الحديث والمعاصر - صباح ارام ص ١٤٢

٦- ناکۆکی ناوهخۆی هه‌بوه به‌لام هه‌مو میلله‌تیک ناکۆکی ناوه‌خۆی هه‌بوه ته‌نانه‌ت ده‌وله‌ته‌گه‌وره‌کانی نیستاش له‌وانه: نه‌مریکا یان به‌ریتانیا، .. له‌ کۆی هه‌یه ناکۆکی ناوه‌خۆ نه‌بویه‌ت، که‌چی بۆینه ده‌وله‌ت.. که‌واته نه‌وه‌ش هۆی بنچینه‌یی نه‌بوه.

٧- زه‌مینه‌ی یاسای و سیاسی که‌له‌هه‌موان گرینگ‌تره به‌لام له‌کوردستان له‌هه‌موان زیاتر سازتربوه، هه‌ر خودی به‌کاره‌یتانی و وشه‌ی کوردستان له‌سه‌ده‌ی (١٢) هه‌ ده‌ست پێده‌کات له‌سالی ١٣٣٩ز که‌وته سه‌ر نه‌خشه‌ی نیین مسته‌وفی بۆ یه‌که‌جار وه‌ک میژووی جوگرافیا، میژووی نیداریه‌که‌ی له‌ دوا‌ی سه‌ده‌ی ١٧ ده‌ست پێ ده‌کا^{٢٨٨}، که‌ بۆ ٥٠ یلیه‌ت به‌کارهات و ناوی که‌وته سه‌ر نه‌خشه‌ی نیداری، میژووی سیاسی له‌ کۆتایی سه‌ده‌ی بیستم ده‌ست پێ ده‌کا، کاتێ شیخ عبیدالله داوا‌ی هه‌مو کوردستانی کرد، میژووی سیاسی له‌دوا‌ی سالی ١٩٠٨ خه‌ستهر بۆوه، میژووی یاسایی له‌ کۆنگره‌ی (سیفه‌ری ١٩٢٠) ده‌ست پێ ده‌کات چونکه‌ له‌ژێر سه‌ردێری یاسایی (به‌شی سییم کوردستان) له‌ سیفه‌ر هات، که‌واته له‌ سه‌رده‌می دروست بونی ده‌وله‌تی مۆدیرن کوردستان (واته کوردستان وه‌ک هه‌ریمێک) مقه‌وه‌ماتی میژوویی و جوگرافی و نیداری و سیاسی و یاسایی بری‌بوو بۆ بون به‌ده‌وله‌ت، به‌ پێچه‌وانه‌ی زۆربه‌ی نه‌و هه‌ریمانه‌ی له‌ پۆژ هه‌لاتی ناوه‌راست نه‌و مقه‌وه‌ماتانه‌ی نه‌بوه‌و، به‌راود له‌گه‌ڵ عیراق نه‌هه‌ریمێکی نیداری نه‌سیاسی نه‌یاسایی بوه، تا سالی ١٩٢١ ئینجا له‌ کۆنگره‌کان ناوی هاتوه‌.. که‌چی بۆینه ده‌وله‌ت.. که‌واته نه‌وه‌ش هۆی بنچینه‌یی نه‌بوه.

٨- له‌ راستیدا ره‌فتاری هه‌ندی سه‌رکرده‌و عه‌شایه‌ر دژ به‌ (غه‌یره دین) زۆر سه‌لبی بوه، به‌لام به‌ ده‌یان به‌لگه‌نامه‌ش لای هیزه‌ گه‌وره‌کان هه‌یه که‌ کورد له‌گه‌ڵ که‌مابه‌تی ئاین باش بۆینه، خۆ نه‌گه‌ر نه‌و فاکته‌ره گرنگ بۆیه بۆ ده‌وله‌ت دروست بون ده‌بۆیه تورکیای نوێ هه‌رگیز نه‌بۆیه ده‌وله‌ت، چونکه‌ به‌ فه‌رمی جیتۆسایدی ئه‌رمه‌ن له‌ نه‌ستۆی ئیتحاده‌ولته‌رقی و که‌مابه‌کان بوو، هه‌ر له‌ ماده‌ی (١٤٢)ی سیفه‌ر به‌تیرۆر و ده‌سفی ده‌کار ئاماژه به‌ حکومه‌تی ئیتحاده‌ولته‌رقی (که‌بناغه‌ی تورکیای نوێه) ده‌کا وه‌ک به‌رپرسیار له‌و

^{٢٨٨} - جوگرافی ناهه‌کانی نیلامی له‌و دوا‌یه وه‌ک نیین حه‌ق‌ل و ته‌ستاهه‌ری و ته‌له‌یۆنی و ژۆری تر بۆ یه‌که‌م جار هه‌ولیاندا سنووی نیقیلم له‌سه‌ر بنچینه‌ی زمان دا‌ریژن شان به‌شانی دا‌رشتنی هه‌ندیکیشیان له‌سه‌ر بنچینه‌ی جوگرافی و سه‌روشتی و میژوویی... کوردستان یه‌کێ له‌وانه بوو زوو له‌سه‌ر بنچینه‌ی زمان که‌وته نیقیلمی جیبال.

نەبونی سامان دەبۆه ھۆیەکی مەعقولی نەبوغان بە دەولەت.. کەواتە ئەو خالەش نەك ھۆکاری نەبونی دەولەتە بەلکو بە پێچەوانەو خائێ یارمەتیدەرە.

۱۰- بەشیکی تر پێیان وایە پارچەپارچەکردنی کوردستان و دابەشی بەسەر حکومەتەکانی دەورووبەر ھۆی نەبونی دەولەتێکی کوردیە.

وہ لām/ دەبی بەوردی زنجیرە روداوہکانی میژوو ریژبکەین، لەکاتی بێبەشکردنی کورد ھیشتا دابەش نەکرا بوو (دابەشیەکە مانای مەینەتی و نەگەیشتنی کورد بە دەولەتە)، بۆیە دابەشیەکە پەيوەندی بە بەردەوامی مەینەتیەکە ھەیە نەك بەریاکردنی مەینەتیەکە، لەگەڵ ئەوەشدا زۆر ولات ھەبە خراپتریش پارچەپارچە ببوو، لەوانە ئەلمانیا لەپاش جەنگی سی سالەو رێکەوتنی ویستفالیای ۱۶۴۸ ببووە ۱۳۰۰مێرنشین جیا جیا کەچی بسمارک توانی لەسالی ۱۸۷۱ کۆیان بکاتەوہ دەولەتی ئەلمانیا دروست بکا.

۱۱- سەبارەت بەکەم توانایی کوردی ئەوسا بۆ بەرپۆھەردنی دەولەت ئیستا خەریکە ئەو بۆچوونە زۆر باو وەرگری بەتایبەتی لەژێر سایەي دەسەلاتی کوردی ئیستا، ئەسلو ئەساسی نیە، چونکە:

أ - کورد لە نێو عوسمانی بە توانا تر بون وەك لە مناقشەكەي ئەتاتۆرك لە پەرلەمان لە رۆژانی ۱ و ۲ و ۳/۳/۱۹۲۴ دەردەکەوی.

ب - لەسیفەر ناوی کوردستان بەدەر لە سیستەمی (نینتداب) ھاتوہ^{۲۸۹}، ئەوەش بەلگەيە کە نەك بەتوانا بوە بەلکو لەمیلەتانی تری عوسمانی ئامادە تر بوە بۆ دەولەت. د- زۆربەي دام و دەزگا و حزب و مۆئەسسەساتی نوێي نێو عوسمانی لە داھێنانی کورد بوە ھەتا لەعیراقیش.

ف - ئەو دەولەت و میرنشینانەي کورد بە توانای خۆیان بەرپۆھە چوہ ک - لە بەلگەنامەي بەریتانی کە لەلایەن (موفەتیشی گشتی لیوای ھولێر - سکینگ نێردراوہ:....أما اذا لم تقدم الحكومة على أي شيء فان الوضع ستدهور تدهورا خطيرا.

^{۲۸۹} - لە کتیی (میاة البریطانیة العظمی قیامە مستقبل کردستان ص ۲۶۲ و ھاتوہ کە (یانگ) پێشکاری کردوہ کوردستان بێتە (مەحمەدی بریتانی، نەگەر لەتەرجمە مە (مەحمە) بەھەلە لەجیاتی نینتداب وەرەگێردرای ئەو یەکەم ناماژەي یاسایی و سیاسیی کە کورد ناستی سیاسی و ناویری و یاسایی لەھەمومیلەتانی دەورووبەر بێش کەوتەتر بوە، چونکە مەحمەدی بالائەدە لە نینتداب.

ان انطباعي عن الكرد انهم يحبون النظام ومطيعين للقانون وانهم اقلا ميلا من العرب للفوضى والتمرد...^{٢٩٠}

ت - له گهل زۆر به لگهی تر وای کردبوو پۆژهه لاتناس و کۆنسۆلیه کان وهسفی توانای کورد بۆ دهولت به پێوه بردن وهک (میجر نوئیل) بکهن که ده لێ: کورد له هه مو میله تانی عوسمانی له عه رهب وتورک زۆر به توانا ترن بۆ دهولت به پێوه بردن با هه مو کوردستانیان بۆ یه کخری له دهوله تیک - راپۆرتی مانگانه ی نوئیل ١٩١٩/٧ ... ههروه ها (کۆتلۆف) له تووژینه وهی سه باره ت به عیراق له به شی (ثوره عشرین ص ٢٢٥) ده لیت: بزوتنه وهی کوردی زۆر له بزوتنه وهی عه رهب گه شه سه ندووتره .ه - له به لگه نامه به ریتانیه کانیش وا ها ته، که تادوا ساته کانی عوسمانیش هه رکورد ویلایه ته کانی به غدار به سه رده شی به پێوه برده ^{٢٩١}... کهواته شه وش هۆکاریه بۆ به دهولت نه بونی کورد.

کهواته مهینه تی کورد هه مو ی به پیلان و رێکه وتنیکی میژوو ی نه بوو، له پاش جهنگی جیهانی یه کهم ده ست کرا به دروست کردنی دهولت له سه ر میراتی عوسمانی، هه رکه داگیرکه رێکی گه وره ی جیهان چه ندی لێ کهوته ژێر دهستی دهوله تی له بۆ دروست کرد به پیتی سیسته می (انتی داب) و به رژه وهندی خۆی، شه وهی نه کهوته ژێر دهستی زۆر په یوه ندی پێوه نه بوو..

کهواته هۆکاری راسته قینه ی به دهولت نه بونی کوردستان چیه؟

له وهی سه روو به پرونی ده ری ده خا میژوو به ریرسیار نیه له مهینه تی کورد، واته شه میژوو ده ی ئیستا له پرۆگرامی خوێندن ده بخوێنین غه در له کورد ده کا نه ک میژوو غه در له

^{٢٩٠} - (مکتب المفتش الاداري - أبريل مذكرة رقم: ١٢١١١ شباط ١٠٣٠٨ الى: المستشار في وزارة الداخلية)

٢٩١ ١٦١/٢ / ٧٣٠ CO " التماس المقدم من شعب كردستان الجنوبية "

...كان للكرد في العهد العثماني دورا مهما في ادارة ولاية بصره وبغداد وموصل. هناك حاليا عدد كبير من الاداريين الكرد من العهد العثماني ومن ذوي الكفاءات الجيدة والذين يطالبون باستمرار من الحكومة العراقية توظيفهم ولكن دون جدوى. يمكن التأكيد من عدد الكرد الاداريين من أيام الحكم العثماني من مراجعة سجل وزارة الداخلية. ولكن سياسة الحكومة العربية الحالية هو التقليل التدريجي لعدد الكرد في تلك الوظائف. و الموظفون الكرد الكثر والذين يبقون في الدوائر الحكومية لحد الان سيفقدون آجلا ام عاجلا وظائفهم لأن ليس لهم فرصة لتطوير مهاراتهم الفنية. وبعد فترة قصيرة تكون الحكومة العربية العراقية قد حققت هدفها في تطهير الادارة من الكرد وقريبا لن يكون هناك ولو مسؤول كردي رفيع المستوى في اي منصب مهم في الدولة.

کورد بکا، به گشتی فاکتەری میژوو ئەو رۆڵە ی نه به سلبی و نه به نیجایی بۆ کورد
 نهیبینی، به لām ئەو دەرمانای ئەو نه هەندێ لێو خالانە ی سەر و کارێگەری خۆی هەبۆه،
 یه کێک لێو خالانە ی، تا نیستا به لای دا نه چووینه، فاکتەری فقهی نیسلامی، دهتوانین
 بڵین: به سینک لێو فقهه کارێگەریه کی سەلبی هەبۆه، ئەو به شە ی که پیتی وایه عەرەب
 فەزلی به سەر عەجەم هەیه و خەلیفه و نه میریش ده بی عەرەب بیت، ئەو فاکتەرە رینگربوه
 له گەشە ی ده ولەت نیمپراتۆریه کوردیه کان بۆ پله ی خیلافەت و ده سه لاتنی شرعی،
 به تایبه تی میلله تی کورد له و روه و (سونی و شیعی) هکە ی لی بوه به لā، مەزھەب شافعی
 بوینه که یه کێکه له خاوهن ئەو بۆچونه، به شه کورده مەزھەب شیعه کهشی له بهر ئەو ی
 ئەوانیش پیتان وایه ده بی نه میر له ئالولبهیت بیت له ویش کورد بی چاره نوسه، له کاتیک
 نه سلی نیسلام نه ئەو ی سونه ده لی: وایه نه ئەو ی شیعه، کهس فەزلی به سەر کهس نه
 ته نها به ته قوا نه بیت، ده بینین تورک له کورد به هیز تر نه بون چونکه پهیره ی مەزھەب
 حەنەفی بووینه و نه و مەرجه ی عەرەبی (نه مەویانه ی) تیدانیه بۆیه عوسمانی گەشتنه
 خیلافەت، ئەو فاکتەرە وای کرد میژووی کورد ئەو هنده وه ک خۆی پرشنگذار نه بی، به لām
 هۆیه کی گرنگ نه بۆ به ده ولەت نه بون و مهینه تیه که ی، مهینه تی کورد له سالی ۱۹۰۸
 ده ست پیده کاو له سالانی ۱۹۱۶ خەست ده بیته وه تا له سالانی ۱۹۲۲ - ۱۹۲۵ دروست
 ده بی، له و کاته ده ولە ته کان بۆ تورکو عەرەب و خەلکی تر دروست ده کری له و کاته مهینه تی
 کوردیش دروست بوو له ژێر ئەو گۆرانکاریانه ی خواره وه:

- ۱- له کۆتایی جهنگی جیهانی یه که م جیه جی کرا.
- ۲- له و کاته بوو که هاوپه یمانان به سەر ولاتانی ته وەر (که عوسمانی به شینک بوو لی) زāl بون.
- ۳- له و کاته بوو بیر عەلمانی جیتی بیر نیسلامی گرتوه.
- ۴- له و کاته بوو که بیر نه ته وه گەری بووه بنچینه ی دروست کردنی ده ولە تی هاوچەرخ
 له جیاتی نیمپراتۆریه ته کان.

۵- لهوکاته بوو که ناشتی جیهانی و وفاق الدولی بهو نهخشهیه دروستکرا.

هۆکاری سهرهکی لهوه دیت، که فترديه کی میژوی وا ریکهوت په یوهندی کورد نهوهنده به دهورو بهری باش نه بوه.

نه هاندر بوو نه ریگریش بو، ولاتانی هاوپه یانیش ماندو بیون له شوینی به داهات و بی گچهل و بهرگری ده گهران، شام و نهو ناوچانه کهوته ژیر دهستی فهره نسا، تورکیا نیستا کهوته ژیر دهستی یونان، عیراق کهوته ژیر دهستی بهریتانیا، ناوچه ی کوردستانی سهره بهشی تورکیا بۆ روسیا دانرا بوو، وابه نیازبون تورکیاش نه بیته دهولت، یان نه گهر بووه دهولتیش به پتی (نینتیداب) بی، به لام بهختی تورکیا نهوه بو یونان به هیز نه بوو به ناسانی مستهفا کمال یونان و نیتالیای لهو ناوچانه دهرکرد، نینجا توانی خیل افه تیش برووختینی، واته سهروی رۆژناوا کهوته ژیر دهستی نه تاتورک، له سالی ۱۹۱۷ شۆرشى ئۆکتۆبهری روسیا به سهرکردایه تی (لنین) سهرکهوتو بو نهویش له ناوچهکانی کوردستانی سهروی رۆژناوا کشایه وه، زیاتر له وهش لنین و روسیا یارمه تیدهری پیک هینانی دهولته تی کوردی و سهره خو بی نه بون پیمان و ابو کورد هه لگری ئالای جامیعه ی ئیسلامیه ^{۲۹۲} و دیواریکى ره جیه ته که له لای ئینکلیزونه مریکا دروست ده کری ^{۲۹۳}، نهو ناوچه یه به بۆشی مایه وه، شوینیکی ترسناک بونه یان ویرا خۆی لیبدن له لایه ک میلله ته که ی در بوو نینجا نزیکیش بو له سنوری روسیای به لشفی، بۆ نه مریکایان پشنیار کرد بیته نهو ناوچه یه دواى نه وهی تی یگه یشت نهو مه ترسیانه ی هیه نه هات، له لای باشوریش هاتنی بهریتانیا زۆر به زه جمهت بوو بۆ لای کوردستان له بهر هه مان هۆ وه ک له بروسکهکانی سهرکردهکانی بهریتانی بۆ بهرپرسانی سهریازیان ناردوه، داوایان لیکردون وریا بن زۆر نزیکى ناوچه کوردیه کان نه که ونه وه وه ک بنجایی هندى ناخۆشه ^{۲۹۴}، نهوه له لایه ک سهره وریه که کهس به ناسانی بویری نه کا ناوچه کانت داگیر بکا، لیرده دا خه ریکه نهو سهره وریه ده بیته دهر دو هۆیه که بۆ نه هاتنی هیچ هیزیک و به بۆشایی مانه و دی، نه گینا به لای کهم ده کهوته ژیر نینتدابی یه کیک له هاوپه یانان و چار دهنوسی باش دهبوو، له لایه کی

^{۲۹۲} - بروانه: دراسات فی الحركة الکوردیه المعاصره..

^{۲۹۳} بروانه: دکمال مه زه مر- کوردستان فی سنوات الحرب العالمیه الاولی ص ۲۵۴

^{۲۹۴} - نه سکوتی سهرۆک و وزیرانی بهریتانی هۆشیاری به هیز دهکانی بریتانیا دا تا نه چنه نیتر کوردستان نهو بهر اوورده کی وری نیشوان کورد

وخيله باتانیهکانی پنجابی هه بوو دشمان علی - دراسات فی الحركة الکوردیه ص ۲۶۸

تر هەر له سه ده تاي سه ده ی ۱۹ هه وه وا هه ست پێ ده کرا که له لای به ریتانیا و فرنسا نه و جۆش و خرۆشه ی بۆ عه رهب ویه هودو نه رمه ن هه یه بۆ کورد وانیه، یه که م گورزیان کۆنگره ی ۱۸۳۳ ی کۆتاهیه و ۱۸۴۰ ی له نده نه ی بوو که تیایدا به سه ر محم د علی پاشای میسر سه پینرا که واز له هاویه یانی میری سۆران به یئنی و پرۆژه ی هاویه شیان بۆ جیگرتنه وه ی خیلافه ت کۆتایی پێ هات و میریش شکستی پێهینرا^{۲۸}، هه ر له چوارچێوه ی نه و ستراتیژیه ته به ریتانیا رێگر بوو له وه ی شیخ عبدالقادر به هاوکاری وه زیری عوسمانی له ناوچه کانی نه نادۆل هه لسن و پلانه که ی که مالی تیک و پیک بده ن و چاره نو سیکی مه زن بۆ کورد و ئاین مسۆگه ر بکه ن^{۲۹}، له زۆریه ی به لگه نامه کانی به ریتانی و نه مریکی و فرنسی دا کۆکی له و نه خشه (ارث الإستعماری) رۆژهه لات ی ناوه راست ده کړیته وه دژ به کورد، له کاتی که سیقه ر مۆر ده کرا و مافی کوردی تیا بوو، هیشتا کیشه ی ویلایه تی موسل ساغیش نه ببۆه، که چی هه ریه که له کۆکس و نیلسۆن (حاکمی به ریتانیا له عیراق) به نوسراوی فه رمی ژ: ۳۳۳۰/۴ ی ۲۲/۲ / ۱۹۲۱ فه رمانی دابوو به حکومه تی تازه ی عیراقی تا کوردستانی خواروو بجه نه سه ر عیراقی عه ره بی تازه دروستکراو، هه ر له ماده ی (۲۷) ی سیقه ر سنوری نیوان تورکیا و عیراق پێشنیار ده کړی زۆر پێچه وانه ی ماده ی (۶۲) ی سیقه ره که سنوری کوردستانی دیاکرده، هه ر له ناو عیراقیش له کاتی که به ریتانیا له ۲۴/۱۰/ ۱۹۲۲ دان به ده سه لات ی شیخ محم د هیئرا وک (حوکمدار)، که چی له رێکه و تنامه کانی به ریتانی عیراقی ناوی کوردی هه ر تیا نه ده هات، له راستیدا تیپینه کی زۆر وورد له کارنامه ستراتیژیه کانی به ریتانیا ده کړی له به اری کورد، هه لوێسته چاکه کانی به رپرسانی به ریتانی جیه جی نه ده کرا، به لām نه وانه ی خراپ بون (پایه شیان بچوک تر بوو) جیه جی ده کرا، چه رچل، لوید جۆرج، کیرزن زۆر بالا ده ست بون، پلانی باشیان (نسبیه ن) هه بوو، له وکاتی کیرزن له کۆنگره سی قۆلیه که ی ۱۹۱۹ ی له نده ن ستراتیژیه کی باشی دارشت که بریتی بوو له: ۱- کورد خۆیان بریاری چاره نوی خۆی بدا ۲- جاری ئیداره ی تورکی له کوردستان دوور که وێته وه ۳- نه و ده و له ته کورديه ی دروست

^{۲۸} - له ده شتی هه ولێر ده ئێن کهر له کێ که وێته و کورتان له کێ نه یه... جیگه ی گالته جاریه نه و پیلانه نیوه ده له تییه ی دژ به میری سۆران له نه ستۆی مه لای خه تی "دابێن، یان نه وه ی شیخ عه ره به مشیری حه مه ی مه تهاو نه وه ی شیخ عبدالسلام به سۆفی نیواهییم و... له و داویه ش دیان وێست نه وه ی قازیش له نه ستۆی بارزانی شه تێتن... نیستا به لگه نامه کانی به ریتانیا و نه مریکا و روسیا راستیه کانیان ناشرکرا کردوه دووره له و تێروانییه سادانه.

^{۲۹} - له و باره یه وه برواته: دراستات فی الحركه الكوردیه... ص ۳۳۰

دەببیت زەمانی پێ بدری له هەر هەره‌شه‌یه‌کی تورکی ٤- سەرەپای ئەوانەش خاڵێکی تێدا بوو کە نەهێلن هەموو کوردستان بەکگریته‌وه له‌کۆتایدا تەنها ئەو خاڵە دواي جێبه‌جی کرا، سیاسەتیکی نەرم بۆ ئەتاتۆرک رەحسینرا له‌سەرۆش، ناوچه‌که که‌وته ژێر رەحمەتی سەرەنجامی مەملانێ له‌ نیتوان کوردو تورک به‌ کمال ئەتاتۆرک پڕکایه‌وه، که له‌ سەرۆو(ئەو کاتی ئەوئ مەلبەنی کوردستان بو) له‌ خوارووش کیشه‌ دروست بو له‌گەل بەریتانیا، ئەگەر بەریتانیا‌ش وه‌ک یۆنان بێ هێز بوايه ئەوا حکومه‌تی کوردستان پش عیراق دروست ده‌بوو ^{٢٩٦}، به‌لام وانه‌بو، بەریتانیا به‌ هێز بو چی ویست وای کرد وکوردستانی خوارووشی خسته‌ سەر عیراق، هەندئ هۆی تریش له‌و ده‌مه‌ یارمه‌تی بون بۆ نەه‌گە‌یشتنی کورد به‌ ده‌ولەت وجێبه‌جی کردنی ماده‌کانی(٦٢، ٦٣، ٦٤)ی سیقه‌ر به‌کورتی ئەوانه‌ بوو:

١- جگه‌ له‌ سەرکه‌وتنی به‌سەر یۆنان سەرکه‌وتنی ئەتاتۆرک وئەنقه‌ره‌ و مدرسه‌ی عەلمانی به‌سەر سولتان و ئەسته‌مبۆل و مدرسه‌ی نیسلا‌میش بوه‌ گورز له‌ به‌ ده‌ولەت بونی کورد.

٢- گۆرانی حکومه‌تی بەریتانیا (چه‌رچل) به‌ محافزین، ئەتاتۆرک به‌ سولتان، له‌ ئیتالیا و فرنساش گۆران بوو.. هەمو ئەوانه‌ له‌ قازانجی پششاته‌کانی نویی تورکیا و نەخشە‌ی نویی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست بوو.

٣- ریکه‌وتنه‌کانی ئەتاتۆرک له‌گەل روسیا و فه‌ره‌نسا و بەریتانیا و ئەلمانیا.

٤- چاوتیهرینی بەریتانیا له‌ ویلایه‌تی موسل و سازشکردن له‌سه‌ری.

٨- ئەمریکا و باقی وولانی تر زۆر سور نه‌بون له‌ سەر جی به‌ جی کردنی سیقه‌ر و ده‌یان گوت هەموئ له‌ قازانجی بەریتانی داریژراوه‌، تەنانەت ئەمریکا له‌ ١٤ بنه‌ماکه‌ی (ویلسون) یش په‌شیمان بۆوه‌ سه‌باره‌ت به‌ مافی چاره‌نووسی میلله‌تان، هەروه‌ها فرنسا و بەریتانیا‌ش له‌ لیدوانه‌ هاوبه‌شه‌ به‌ناوبانگه‌که‌ی رۆژی ٧/١٠/١٩١٨ سه‌باره‌ت به‌ مافی

^{٢٩٦} - چرنگه‌ حکومه‌تی کوردستانی سەرکه‌وتنی زۆر گه‌وره‌ی به‌ده‌ست هینا و ته‌واوی سربای بریتانی له‌ کوردستان ده‌رکردو ده‌سکەوت وەبیلی لیکردن، هەندئ میژورناس پشیان وایه‌ له‌دواي شکستی عوسمانی له‌جەنگ له‌ جیهانی نیسلا‌می به‌که‌م جار بوو بشران هه‌یه‌تی هه‌یزێ بریتانیا بشکیتن.

چاره‌نووس په‌شیمان بونه‌وه، فرسا یه‌که‌م ولات بوو هه‌بیه‌تی سیقه‌ری شکاند و دانسی به تورکیای نوێ هینا، داوی نهو ئیتالیا بوو، روسای به‌لشه‌فیش پشتی نه‌تاتورکی گرت و یه‌که‌م کۆبونه‌وه‌یان له ۱۹۱۹/۶/۲۱ له نیوان نه‌تاتورک و سیمه‌ی بودینی گریډرا بو یارمه‌تی سه‌ربازی تورکیا، نه‌مریکاش له‌دژی نهو هه‌نگاوه‌ی به‌ریسانی وه‌ستا و داوی (سیاسه‌ الباب المفتوح) کرد و لیژنه‌ی (کنگ - کرانی) بو ناوچه‌که‌ دروست کرد و داوی کرد هه‌مو نهو ناوچانه‌ی له عوسمانی جیا‌کراوه‌ بخریته‌ سه‌ر مومته‌له‌کاتی (عصبه‌ الامم)، به‌و شیوه‌یه‌ له‌سه‌ر یه‌که‌ ره‌ئی نه‌بون و هیزی جیه‌جیه‌کردنی سیقه‌ریان لاواز کرد، ده‌رفه‌ته‌که‌ش کورت بوو کورد تیایدا به‌ جی ماو نه‌بوه ده‌ولت

هۆیه‌ یارمه‌تیده‌ر و یارمه‌تینه‌ده‌ره‌کان بۆ به‌ ده‌ولت نه‌بونی کورد

ا - یارمه‌تی نه‌ده‌ر

زۆر به‌کورتی نهو هۆکارو فاکته‌رانه‌ی خواره‌وه‌ رێگری به‌ ده‌ولت بونی کورد بون و بونه‌ هۆی مه‌ینه‌تی:

- ۱ - رۆژ ناوا^{۲۹۷} ۲- سه‌ره‌که‌وتنی هاو‌په‌یمانان ۳- مه‌درسه‌ی عه‌لمانی ۴- ئایدۆلۆژیای ناشیونالیزمی ۵- سه‌ره‌له‌دانی ده‌ولته‌تانی هاو‌چه‌رخ‌ی وه‌که‌ عیراق و تورکیا و سوریا ۶- شو‌رش‌ی ئۆکتۆبه‌ری رووسی ۷- بزوتنه‌وه‌ی شه‌ریفی مه‌که‌ ۸- پرۆژه‌ی ده‌ولته‌تی ئیسرائیل ۹- بزوتنه‌وه‌ی که‌مالی ۱۰- عشا‌یرو عه‌لمانیه‌تی کورد ۱۱- بزوتنه‌وه‌ی پان نه‌رمه‌نیزم (تاراده‌یه‌که‌) ۱۲- رێکه‌وته‌نه‌کانی (سایکس بیکو، سان ریۆ، فرسای،

^{۲۹۷} - له‌ مه‌رده‌می یارمه‌تیه‌ مه‌ادیه‌کانیشیان هه‌ر به‌شیک بوو له‌ پیلان به‌روانه‌ نه‌و به‌لکه‌نامه‌ نه‌مریکیه‌، وزاره‌ی اله‌ریجیه‌ الأمیریکیه‌، الواناق الدیپلوماسیه‌ السریه‌ المنشوره‌ - الشرح‌ الأرض، منشورات الهامعه‌ الأمیریکیه‌.

القنصلیه‌ الأمیریکیه‌، حلب، سوریه‌ ۳ - آذار - ۱۹۲۵ الموضع - الانتفاضة فی کردستان

واشنگتن س‌ری: سعاده‌ وزیر الشؤون اله‌ریجیه‌

...یقر عده‌ من الدیپلوماسیین الفرنسیون فی جلساتهم اله‌خاصه‌ بأن لهم تعارون وثیق مع ضباط الاستخبارات العامه‌ الیبریطانیه‌ بالنسبه‌ للأوضاع فی ترکیه‌، و بدأ یراقبون تحركات بعض الكرد العملاء لهم. و بدأت الشائعات تنتشر خلال ۱۰ آیام الماضيه‌ عن تخصیص بریطانیا ۴۰ ألف باوند لتمویل حركه‌ التمرد بین الكرد و اله‌اق منطقه‌ التمرد فی کردستان-ترکیه‌ الی الاداره‌ الیبریطانیه‌ فی العراق...
موریس دبلیو التانر نائب القنصلیه‌ الأمیریکیه‌

قاھیرە، لۆزان) ١٣ - پرۆژەى ناشیۆنالیزمى عروبى و تۆرانى ١٤ - لکاندنى ویلايەتى موسل بە عیراقەو ١٥ - سەر بەخۆبى لە جیاتى ئینتەداب ١٦ - هەرسى رێکەوتنامەى بەریتانیاو عیراق ١٧ - یاسای نێودەوڵەتى و رێکەوتنەکان (تارادەیک) ١٨ - جامیعی عەربى و کۆنگرەى ئیسلامى

ب - یارمەتى دەر: ئەو ھۆکارانەى یارمەتى دەرى (بەدەوڵەت بون) یون:

- ١ - دەوڵەتى عوسمانى (نەستەمبۆل) ٢ - پرۆژەى پان ناشیۆنالیزمى عەربى دژ بە ئیمپریالیزم (تارادەیک) ٣ - جامەى ئیسلامى ٤ - شۆرشى بیست ٥^{٢٩٨} - بزوتنەوێى کوردی رەسەن ٦ - بزوتنەوێى تاشناقى نەرمەنى (تارادەیک) ٧ - بزوتنەوێى رزگار خوازەکان ٨ - رێکەوتنامەى سیفەر ٩ - لیژنەى کنگ کراين (تارادەیک) ١ - عەبە الامم (تارادەیک) ١١^{٢٩٩} - پرۆژە ئیسلامیەکان

ئەگەرەکان و چارەنوسى کورد:

کۆمەڵیک نەگەرى زۆر دەگمەنى بێ نەخشە کۆبونەو وایان کرد کورد نەبیتە دەوڵەت و مەینەتى بۆ دروست بیت، بەتیکرا دەتوانین ئەو سەرنجامەى کورد پێى گەشت بە نەخشەو پلان نەبوو زیاتر رەوتى رووداوەکان وای سۆراند، بۆیە نەگەر ئەو نەگەرەنە خوارەو بە جۆریكى تر ئارستەى وەر بگرتایە ئەو زنجیرەى رووداوەکان ئەو رەوتەى وەر نە

^{٢٩٨} - کۆتولف لەکتیبى (الثورة العراقية ص ١٤٤) دەوت: ((أثناء ثورة العشرين طرحت مسألة تأسيس دولة كردستان لأول مرة في تاريخ تلك المنطقة))

^{٢٩٩} - الكتاب معونة الى رجب سليم ضابط الجناح - دائرة استخبارات القوة الجوية الملكية البريطانية مقر القيادة ، ذوبان بأن عصبة الأمم طلبت دوما من بريطانيا ان تحكم الكرد ضمن نظام الانتداب و ان يكون هناك "ولاية كردستان المستقلة" ضمن العراق و تتعامل مع الحكومة بوجود المندوب السامي البريطاني الذي يكون كحلقة الوصل بين الكرد و الحكومة المركزية و تكونت ادارة كل الأمور الداخلية بيد الكرد . و ان الكرد ينظرون بعين الريبة و عدم الاحترام لكل الاوامر الصادرة من الحكومة المركزية التي تسيطر عليها العرب...

کەواتە لەلایەن زۆربەى کورد عوسبەتولنومەم بەخراپ نازدەد کراوە پێداچوونەوێى دەوێت، بۆ زیاتریش (عصبة الأمم) لەو لایى سکاڵایەكى کۆمەڵیک سەرکردەى کورد لە پێشمايەكى تايبەتى بۆ بریتانیای دەوڵەتى (نیشەداب) نارد کە بێتێى بۆر لە ٣ مەدە تیايدا لەمەدەى دووم داواکراو حکومەتێک بۆ کورد بێک بەنێرتیت وچێت بە هەلە لیکدانەو بە بۆ بریایى رۆژى ١٦/١٠/١٩٢٤ نەکرێ، دەقى بریارەکەى (عصبة الأمم) لە ١٤٥٧ (المشكلة الكردية فى الشرق الأوسط) بێرتنەو. مەبەست لە بریایى رۆژى ١٦/١٠/١٩٢٤ ئەو بریارەیه کە رۆیاى موسل خرایە سەر عیراق بەبێتێ لێژنەکەى عوسبە.

دەگرت كە مەیینەتی بۆ كورد دروست بكا، رەنكە كوردیش بە مافی خۆی دەگەشت. وا بەشیک لەو ئەگەرانیە تۆمار دەکەین:

۱- ئەگەر جەنگی جەهانی یەكەم هەلنەگیرسابوایە، ئەگەریش هەلگیرسا ئەلمانیاو

ولاتیانی تەوەر سەرکەوتوو بونایە لەوانەش عوسمانی ئەوا كورد وای بەسەر نەدەهات

۲- ئەگەر بەریتانیا ئەو ناوچەی ئیستا پی دەوتریت عیراقی داگیر نەکردبایە، لەلای

فاریش نەبوایە بەلکو بەلای كوردستان دا بهاتبایە، بەرە و خواروو وەك فەقە

عوسمانی سالی ۱۵۳۴ جۆرە سەرەنجامیكی جیای لەگەل ئیستا دەبوو.

۳- مادام بەریتانیا هەر هات وەك لە پیشدا بۆی دیایكرا بوو تەنها بەسرای داگیر

بکردبایە و لەسەر داوای حكومەتی مستعمەری هندی بیخستبوایە سەر میلایكی

حكومەتی هندی، بوەستابایە یاخود لەو وەختی جەنگی جەهانی یەكەم بوەستابایە،

یان مانگیكی تری بخایاندبایە هیژەكانی بەریتانی بگەیشتبایە تەواوی ناوچەكە

.. دیسان ئەو نەخشەیە بە جۆریكی تر دەگۆرا دوور لەوێ ئیستا.

۴- ئەگەر ئەو بەرگریە هاوبەشە عوسمانی - كورد - شیعه - لە شوعەیبەو

ناوچەكانی تر سەرکەوتوو بایە ئەو مەیینەتیە بۆ كورد هەردروست نەدەبوو.

۵- تەنانت ئەگەر دەقی رێكەوتن نامە ی سایكس بیكۆش جی بەجی بکرا بایە بە بی

هەموار كردن هەرچەندە زۆر خراپیش بوو بەلام لەو دۆخە دەگمەنە ی دوا ی كە لە سان

ریمۆ و قاهیرە هاتەدی زۆر باشتەر دەبوو، رەنگە رینگە چارەو رزگاری بە دەست بهینابایە

لەناو دراستەكانی سەدە ی بیست.

۶- ئەگەر شۆرش ی بیست لەخواروو سەرکەوتوو بوا یە بەریتانیا نەدەماو كورد

بەسەر بەخۆیی شاد دەبوو.

۷- ئەگەر حكومەتی ئەنقەرە بەسەر حكومەتی ئەستەمبۆل زال نەبوایە لەخواروو

حكومەتی بەغدا بەسەر حكومەتی كەربەلا زال نەبوایە... ئەوا كوردستان وا پارچە

پارچە نەدەبوو

۸- كۆنگرە ی سان ریمۆ هەر نەكرا بایە وسیفەریش نەگۆرا بایە بە لۆزان دیسان بە دەست

هینانی ئازادی ئاسان تر دەبوو وەكو گەلانی تر لە ماویدیە کی كورت سەر بەخۆیی

بە دەست دەهات.

۹- راپۆرتی ویلایهتی موسل ئەو بەشەیی بە عێراق نەدابایە دووبارە سەر بە خۆیی ناسان تر دەبوو.

۱۰- ئەگەر ئەتاتۆرک بە سەر سولتان زال نەبوابە عەلمانی و عەشایرە کوردەکان پشتی ئەتاتۆرکیان نەگرتبایە هەر لە ماددەکانی (۶۲ - ۶۴) ی سێفەر کورد بە مافی خۆی دەگەشت.

۱۱- ئەگەر شۆرشى ئۆکتۆبەرى ۱۹۱۷ هەر نەکرا بایە ئەوا دیسان تورکیای ئیستا دەبوو بەشی رووسی و ئەو مەینەتیەیی بەتەنها بۆ کورد دروست نەدەبوو.

۱۲- ئەگەر فکری عەلمانی و دەولەتی هاوچەرخ و میری نەتەوێگەری نەهاتبایە ئەو ناوچە جۆرە نەخشەییەکی سیاسی تر دەخەملی تیایدا کورد ژیر کەوتە نەدەبوو.

۱۳- ئەگەر پرۆژەى ئیسرائیل لە پۆژەهلەتی ناوەرست نەبوابە بچووبوابە ئەمریکای لاتین یان ئەفریقا ئەوا کورد دووچارى ئەو مەینەتیە نەدەبوو.

۱۴- هەندى ئەگەرى زۆر سادە هەیه بە جۆریکی تر بوابە لە زەمان و زەمینى خۆیدا جۆرە سەرەنجام و نەخشەو پلانیکی تر بۆ ناوچەکە دروست دەبوو هەر تەنها (د. عبداللە جودەت و ئیسحاق سکوتلی) ی کورد بیرى عەلمانیان نەبوابە ئەوانە نەدەبونە هۆی دروست کردنى (اتحاد الترقى له ۱۸۸۹) ئەگەر ئەوەش نەبوابە ئنقلابەکەى ۱۹۰۸ نەدەبوو ئیتر بالی تۆرانى زال نەدەبوو تورکیای نوى نەدەهاتە کایەوه و... سەرەنجام کوردستانیکی یەکگرتوومان بۆ دەمایەوه...

لەگەل زۆر وورده ودرشته ئەگەرى تری هەیه سەرەنجامى ناوچەکیان پى دەگۆرا، ئەگەر بەووردی سەرەنج بەدین دەبینین زۆربەى ئەو هەنگاوانەى بونە هۆی مەینەتی کورد وەك مەشرویتەت و مەبعوسان و سەر بەستى حزبایەتی و مەدەنى و دەولەتی مودیرن و وەچەر خان و نەمانى ئیمپراتۆریەت و وەچەر خانى مەلەکی بۆ کۆمارى و بەعەلمانى کردن.. هەمو ئەوانەش لەسەرەتادا بەشی زۆرى کورد پى ی خۆشحال بووه دواى تیگەشتین کە لەزەرەیهتی.

بەردەوامى مەينەتپەكەي (بەدموئەت نەبون) لەئەستۆي كى يە :

تەمەنى مەينەتى كورد دوو قۆتاغى سەرەكە، دروست بونى وبەردەوامى، لە ھەردوو قۆتاغدا لايەنە بەرپرسيارىيەتەكە ەك يەك نىە، ەك لەودى خوارەو ەبۆمان دەردەكەوى:

لە تويژينەو ەكانى رابردوو بەروونى گەيشتەين چەند راستيەك لەبارەي كيشەي كورد، لەوانە:

۱- كيشەو مەينەتى كورد تەمەنى ەزار سال و ەدان سال نىە، بەلكوتەمەنى لە ەدەيەك تىپەر ناكات، لە نيوان ۱۹۰۸ بۆ ۱۹۲۴ سەرى ەلدا.

۲- ئەو لايەنانەي بەرپرسيارى بون لەدروست كردنى مەينەتى كورد بریتی بون لە ەلمانىەتى جەھانى (بەريتانيا، فرنسا، رووسيا...) ەلمانىەتى ئىقلىمى (بزوتنەو ەي ئتحد الترقى و كمالى...) تارادەيەكيش بزوتنەو ەي شريفى، ئينجا ەلمانىەتى كورد كە بەو دوولايە ەلخەلەتان.

۳- واتە گەلانى ناوچەكە لەعەرەب و تورك و... خودى دەولەتى عوسمانيش بەرپرسيارين لە دروستبونى مەينەتى كورد، ەروەها ئەو كاتى حالەتى ئىسلامى بریتی بوو لە شۆرشەكانى خەتابى لە مەغريب، عمر مختار لە ليبيا سەننوسى و عبدالقادر جزائرى لە جزائر، مەھدى لە سودان، شۆرشى بيست لەعراق و حكومەتى شيخ محمد شۆرشى شيخ سعید لەكوردستان... ئەوانە دژى ئەو تەوەرەنەي سەروو بووينە، لەسەروو بزوتنەو ەي شريفيشمان لەخانەي دژ پۆلين كردن، دەبى خوینەر لى ي تيك نەجى ميژوو نوسەعەرەبەكان ئەو بزوتنەو ەيەي بە (الپورە العربيه الكبرى - شۆرشى عەرەبى مەزن) ناوژەد دەكەن، كەجى ئەو شۆرش نەبوو، جاشايەتپەكى مەزن بوو بۆ بەريتانيا، بونە نامرازيك بۆ جى بەجى كردن و بەرجەستەكردنى ئەو نەخشەو پلانەي پۆژئاوا بۆ پۆژھەلاتى ناوەرەست داپرشتبوو، ەر شريفەكان بون بۆيەكەم جار لەدواى صلاح الدين^{۳۰۰} قودسيان لەدەست عوسمانى دەرھيئاو خستيانە بەردەستى ئينگليز بە پىتى ريكەوتنى (شريف - ماكامھۆن)، ئەويش پيش كەش بە يەھوودى كرد بە پىتى بەلئىنى

^{۳۰۰} - پۆژى ەينى ريكەوتى ۱۸۸۷/۱۰/۲ ز لەلاين صلاح الدين قدس رزكار كرايەو

بەلفۆر، لەپاداشی ئەوەهەنگاوانە عێراق دروست کرا بۆ فەیسەلی کوری، کەواتە بزوتنەوێی شریفی لەریزی شۆرشەکانی سەر و نین، بەلکوبەرپرسە لەمەینەتی کورد.

هەمو ئەوانە لە دروستکردن و بناغەیی دارشتنی مەینەتی کورد بەشدار بووینە، بابزانی قۆناغی دوهم و درێژه کیشانی لەئەستۆی کییه؟

زۆر بەکورتی هەر لەئەستۆی لایەنەکانی سایکس بیکنۆزادەیه، واتە پۆژ ئاواو یەکییتی سۆڤیەت و هەمو ئەوانەیی لە خولگەیی ئەوانە دەسپێنەو، لەگەڵ فاکتەرێکی نوێی تریش، ئەویش بریتیە لە: ئەو ولاتانەیی بە پێی ئەو نەخشەیە دروست بون، وەک (عێراق و سوریا و تورکیا و ئیسرائیلیش - کە بوو پارێزگاری سایکس بیکنۆ و بەلفۆر و دژی کورد)، ئەو ولاتانەیی تر کە دروست کرا و ئیتر خالی (٣) ی سەر و وەرچەرخاب، واتە میللەتانی ناوچەش بەرپرسیاریەتیان کەوتە ئەستۆ، ناکری بەچەند فەرماشتیکی دبلۆماسی کە زۆر دووبارە دەکرێتەو دەڵێن: کوردو عەرەب و تورک بران بەلام دەسەڵاتەکان زۆر لە کورد دەکەن، ئەو تەواو نیە، راستیەکی ئەوەیە بە پێی ئەو ئەزمونە دەوڵەمەندەیی لە ٨٠ سالی رابووردووی مەینەتی کورد بینیمان میللەتی تورک و عەرەبیش بەرپرسن لەبەردەوامی ئەو مەینەتیە، هەر وەک میللەتی کوردیش خۆشی بەرپرسیارە، هەر بەفونە لەشۆرشێ نوێی کوردستان کە لە ١٩٧٦ دەستی پێ دەکا دەبینین ژمارەیی جاش و خۆفۆرش ٣٥٠ جار بە ئەندازەیی ژمارەیی پێشمەرگە بوو، بەشیکی زۆر لەو خۆفۆرشە دەسەڵاتدارە کۆمەڵایەتیانەیی کورد وەک جەنەرالە عەسکەریەکانی داگیر کەر بەرژەوێندیان لەوێهە شۆرشێ کورد نەسەرکەوێ نەکوێتایشی بێ، کەواتە دیسان میراتی پۆژ ئاوا و سۆڤیەت و میراتی کەمالی و میراتی عەلمانیەتی کوردو عەشایرەکانی کوردو نەبونی ستراتێژیەکی زانستی لەلایەن سەرکردایەتی عەلمانی کورد... بەرپرسیاریوینە لە درێژە کیشانی مەینەتی کورد، هەمان ئەو نەخشە جەهانیه رەنگی داوێتەو ئەو کوردستان و دەوڵەتە داگیرکەرەکانیش، ئەگەر بەوردی ئەو میژووێ پێشکەنین لەدوای مەینەتی (واتە لە سالی ١٩٢٤ تا ٢٠١٠) دەبینین لیبرال دیموکراس و عەلمانی ناشیونالیزمی لەنێو دەسەڵاتی داگیر کەر (کە لە خولگەیی پۆژ ئاوا دەسورینەو) زیاتر دژی کوردن، ولاتەکانیش زیاتر ئەوانە بەرپێوێ دەبن، لەهەمان کاتدا شیوعی و چەپیەکانیش هەلوێستیان بەو ئەندازەیی پوسیای کۆن خراب بوینە، شیوعیەکان پێیان

وابو میلله‌تی کورد ئومە نیه به پێی ئەو مەرج و بنەمایانە، کە ستالین بۆ ئومە داینابو!، بۆیه گەلی جار لەلایەن شیوعیەکان بزوێنەوهی کورد به تەقەلای نازی و فاشی و دەردبەگی و رەجعی و لەخزەمت ئیستعمار پۆلین کراوه، هەریۆەش عێراقچیه‌تیان به‌سەر کوردستان چه‌سپانده، تا ئەو راده به‌شیک له‌و چه‌پیانە له‌دوای راپەرینیش له‌سەر دیواره‌کانی کوردستان ده‌یان نوسی (کوردایه‌تی شەرمەزاریه)، هەرچه‌نده ئیستا تاراده‌یه‌کی چاک ئەو دۆخه‌ شازەیان چاکردۆته‌وه به‌ پیری تۆبه‌یان کردو حزبی شیوعی کوردستانی دروستکرا، به‌کورتی هەرلایەن و مەدرەسەو دام و دەزگایەک له‌سەر بنەمای عەلمانی و به‌های سەرمايه‌داری و بنەمای بەرژەوه‌ندی بیت، ئەو زیاتر لەخزەمت بەرجەسته و پتەو کردنی سایکس بیکۆیه، کۆنکریتی زیندانی کورد تۆکمە و ئەستور تر دەکا، دەرگا داخراوه‌کان پۆلایین تر دەکا، پیچه‌وانەش به‌ پیچه‌وانەوه‌یه. ئەوه‌ش کۆدی کۆمەڵێک بابەتی گ‌رنگمان بۆ ده‌کاته‌وه، له‌پیش هەموان دارشتنی س‌تراتیژیه‌تیک بۆ رزگاری کورد، به‌هۆیه‌وه‌ تێده‌گه‌ین له‌و هەمو گۆرانکاریانە له‌و هەمو مدرسه‌ سیاسیانە، له‌ته‌یاره‌ فکریه‌کان... کامیان له‌ بەرژەوه‌ندی کورده‌و کامیان له‌دۆه کامیان نەرم تره کامیان زۆر ره‌ق...

که‌واته‌ ته‌نها دروست بونی مه‌ینه‌تی کورد له‌ ئەستۆی عەلمانی نیه، به‌ل‌کو بە‌رده‌وامیه‌که‌شی هەر عەلمانیه‌ته‌ ئەگەرچی ناسنامە‌ی هۆی بە‌رده‌وامی تاراده‌یه‌ک جیا‌یه له‌گه‌ڵ له‌دایک‌بونه‌که‌ی. به‌رپر‌سیاریه‌تی ئەس‌لی هاوپه‌یمانان به‌ل‌ام ئەوبه‌رپر‌سیاریه‌ته‌ی ئیستا بریتین له‌ ته‌یاری ع‌روبی* و تۆرانی وشۆ‌قێنی که‌ له‌ فەرهنگی ئەوانه‌ ناووزاراه‌ی کوردستان قه‌ده‌غه‌یه، ئەوانه‌ش زالن به‌سەر ده‌سه‌لاته‌ دروست بوه‌کانی ناوچه‌که، ئەگەر ئیمپ‌ریالیزم و مەدرەسە‌ی عەلمانیه‌تو پرۆژه‌ی ئیس‌رائیل مه‌ینه‌تی کوردیان دروست کردبێ به‌ دابه‌شی کوردستان به‌سەر ده‌وله‌ته‌ داگیرکەرەکان، ئەوا ئەوانه‌ش به‌رپر‌سیاری یه‌که‌من ئیستا به‌نه‌گیرانه‌وه‌ی ئەو مافه‌، زیاتر له‌وه‌ش له‌ جیا‌تی ئەوه‌ی نازی کورد راب‌گ‌رن که‌ زولی لێک‌راوه‌ نه‌وانیش هە‌لساون به‌ په‌یره‌وی سیاسه‌تیکی ره‌گه‌زه‌رست به‌رامبه‌ر کورد هەر له‌سەر‌ه‌تای کێشه‌که، به‌ل‌کو زیات‌ریش هە‌ولیان داوه‌ به‌ ده‌ستوریانە و یستوریانە کورد و

* ره‌ک چۆن معمر قه‌زافی له‌ کۆنگره‌ی سه‌رانی ع‌روپ له‌ به‌غدا وتی: ئیستعمار سنووری له‌نیوانمان دانا و (خوسنی)یش (اس‌لاک شانکه‌)ی بۆ زیاد کردوه...

کوردستان بتۆیننەوه، بەو ماددەیە کە دەلێت عێراق یان سوریا* (جزء من الأمة العربية)، لە دەستوری تورکیاش (ئەنایاسا) لە مادە ۶۶) دەلێ: هەرچی لە تورکیا دەژی تورکە، ئەوەش دەقە کەیتە:

Türk vatandaşlığı

MADDE ۶۶. – Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. (Son cümle mülga: ۳.۱۰.۲۰۰۹ – ۴۷.۹/۲۳ md Vatandaşlık kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz. Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

لەسەر ئەو بنچینە زانایانی بەریتانی زانیویانە ئەو دۆخە بەریتانیا بەربای دەکا لەناوچەکە ناشارامی و شۆرشێ لێ بەربادەبێت، تۆینیی دەلێت: لکاندنێ بەشێک لە کوردستان بە عێراق چواندنێ عێراق و کوردستانە پێکەوه، شارەزایەکی وەزارەتی ناوخوا بەریتانی لەو بەلگەنامەیی خوارەو ئەوەهەنگاوه رۆن دەکا تەوه^{۳۰۱}

ئەو پرۆژە ئایدیۆلۆجیانە تر کە لە ناوچەکە نیشیان کردووە جگە لە چەپەکان ئیسلامیەکانیش کە مێکیان بەر دەکەوی، بەتایبەتی ئیسلامی عەردەب، ئەوانەشی بێ سەلبیات نەبووینە لەتێنەگەشتن لە دۆزی رەوا کورد بەلام بەو راستەوخۆییە زیان بەخشی نەبووینە و بەرپرسیاریەتیان لە ئەستۆ نیە سەبارەت بە دروستبون و بەردەوامی مەینەتی کورد.

* سەیری دەستوری عێراق ۱۹۶۸ بکەو و دوايش هەردوو بارە دەبۆد: المادة الأولى: الجمهورية العراقية دولة ديمقراطية شعبية تستمد أصول ديمقراطيتها وشعبيتها من التراث العربي وروح الإسلام. الشعب العراقي جزء من الأمة العربية هدفه الوحدة العربية الشاملة وتلتزم الحكومة بالعمل على تحقيقها. دستور سوريا ۱۹۷۰ و، ۱۹۷۳: المادة الأولى ۱- الجمهورية العربية السورية دولة ديمقراطية شعبية واشترائية ذات سيادة لا يجوز التنازل عن أي جزء من أراضيها وهي عضو في دولة اتحاد الجمهوريات العربية. ۲- القطر العربي السوري جزء من الوطن العربي. ۳- الشعب في القطر العربي السوري جزء من الأمة العربية يعمل ويضطلع لتحقيق وحدتها الشاملة. لـو دستور ۵۹ جـار ووشە عەردەبێ لێهاتەر بۆ یەكجاریش ناوی كوردی تیا نەهاتەر.

ئەوێش دەگەرێتەوه بۆ ئایدیۆلۆژیە رەگەزپەرستەکانی شۆقینی لەفرنسا و ئالانزێسی لە نێسپانیای نازی لە ئەلمانیا فاشی لە ئیتالیا و (شعب الله المختار) یەهودی و... لەمادە ۴) ی بەرنامە (نازی) - حزبێ سوشالیستی کریکاری ئەلمانیا - هاترە: (هەولاتی ئەلمانیا ئەوانەن کە خۆیان ئەلمانە) برۆنە مەسرەعی جودی - سەمەدی: نازی.

^{۳۰۱} - رقم: ۱۲/۱۱ شباط ۱۰۳۰ الى: المستشار في وزارة الداخلية

...لا أريد أن أعطي انطباعاً بأنني خبير في التنبؤ بمصير الثورات والتقدم ولكن ما أريد التأكيد عليه هنا أن خبرتي حول العشائر في الجنوب العراق يمكنني أن أتوقع بمصير انهيار وفوضى في كردستان إذا استمر الغلاء من القوميين العرب في مواقفهم وممارساتها الحالية ضد الكرد في المنطقة الجبلية وستكلف ذلك الحكومة العراقية جهوداً أكثر لتهدئة الأوضاع من تلك التي كلفت الحكومة في الماضي من أجل السيطرة على الوضع. توقيع: سجينغ المفتش الإداري لواء اربيل

هۆیه‌کانی ئالۆز بونی کێشه‌ی کورد

دوای هەردوو جەنگ میلیتەتانیکی زۆری جیهان رزگاریان نەبوو، ئەوانە دووبەش بون:

١- ئەو میلیتەتانی کەوتنە ژێر دەستی ئیستعمار و ولاتە زل هێزە گەورەکانی وەک بەریتانیا و فرנסا و ئیتالیا و پرتغال و... وەک میلیتەتانی (جەزائیر، لیبیا، ئەنگۆلا، قیتنام، ...) ئەوا بە هۆی گەشە یاسایی و مەدەنی جیهان لەلایەک و خەباتی ئەو میلیتەتە بە ناسانی رزگاریان بوو ئیستا دەوتەن.

٢- بەشەکی تر ئەو میلیتەتانی کەوتنە ژێر دەستی دەولەت و میلیتەتیکی بچوک و دەقەری، کێشه‌کیان زۆر قورس بوو^{٣٠٢} ئەوانەش دووبەش:

أ- ئەو میلیتەتانی تەنها کەوتنە سەر یەک حکومەت وەک (ئەریتریا، تیمور، خوارووی سودانی ئیستا، ...).

ب - ئەو میلیتەتانی بە دابەشی کەوتنە سەر چەند حکومەتێک لە تەنێشت یەکتەر ئەوا کێشه‌ی ئەوانە زۆر ئالۆز و سەخت بوو، ئەوانە (کوردستان، باسک، بەربەر، بلوش، فلستین ...)، بەشیکی زۆر لە برائانی عەرەب زۆر بە توندی دژی ئەوەن کێشه‌ی کورد و فلستین پێک بچوونی، بۆیە هەلۆستەیه‌کی خێرای لەسەر دیکەین، چونکە ئەوان دەلێن فلستین دۆزێکی ڕەوایە و خاکی داگیرکراوە بەلام کێشه‌ی کورد لەو ئاستە نیو لەگەڵ بۆی خۆتی^{٣٠٣}، بۆیە لایەنە لەیه‌کچۆه‌کانی پێشان دەدەین:

١- هەردوولایان لەدوای جەنگی جیهانی یەکمەم و لە کۆنگرە (سایکس پیکۆ) نەخشە دابەشی و مەینەتیان بۆ دانرا.

٢- مەینەتی هەردوولا لەو هات ناوچەکیان دابەش کردو دەوتەتیان بۆ دروست کردن کەچی کورد و فلستینیان بێ بەش کرد.

^{٣٠٢} - لەو بارەیەوە تێبینی ئەوە بکە بریتانیا سەرەخۆی بە زۆری موسڵمانەکانی خۆی دا کەچی لەگەڵ نێرلەندای سەرۆ هەروا کێشه‌ی هەیه... ئەوە راستی نە تێزە دەستێکی کە لە پەرەگرافی (٢) هاتووە
^{٣٠٣} بۆ وەلامی ئەوە وا چاکە رای (نیام نین تەبیه‌ی بێنێنەود کە تا رادەیه‌ک لایەنێکی عەرییه‌) و دەلی: داگیرکەر هەر داگیرکەر نەگەر مەسحەفشی لەسەر سەری یوو.

٣- مهینه‌تی هەردوولا لەیەک کارخانە دروست بوو، داگیرکەری هەردوولا بەیەک (بەشی ٧ی سیقەر) دروست بون، عێراقی داگیرکەری کوردستان بە پێی مادە ٩٤ دروست بوو ئێسرائیلی داگیرکەری فلسطینیش بە مادە ٩٥^{٣٠٤}

٤- کوردستان بە پێی بڕیارەکانی سایکس پیکۆو سان ریمۆو لۆزان بۆ چوار بەشی سەرەکی دابەشکرا فلسطینیش بە هەمان بڕیارو لەکۆتایەکی بە بڕیاری ١٨١ بۆ چوار پارچە دابەشکرا، بەو شێوەیە:

أ- ٥٥٪ی فلسطین بۆ دەولەتی ئێسرائیل تا ئێستاش عەرەبی نەو ناوچەیە بە عەرەبی ١٩٤٨ ناودەبرێن.

ب - غەزە بۆ میسر.

ج - زیفە بۆ ئوردن.

د - ناوچەی قودس بۆ ئێودەولەتی

٥ - هەردوولا بە پێی (مادە ٢٢ی بەشی یەکمەمی عەهدی عوسبەتولئومەم) کەوتنە ژێر سیستەمی ئێندابی دەولەتە داگیرکەرەکو لەوێش بۆ ژێر ئێندابی بەریتانی^{٣٠٥}

---

^{٣٠٤} - پێکەوتنامەی سیقەر... بەشی (هوتەم) سوریا و میزۆپوتامیا و فەلەستین

ماددە ٩٤): هەرێمەکی لە سوریا و میزۆپوتامیا (عێراقی نیست- م ع) و بەشێوەیەکی کاتی دەبنە ولاتی سەرەخۆ بە پێی ماددە ٢٢ی بەشی یەکمەمی (میسافی کۆمەڵەی کەلەن) دەکەونە ژێر راویژی ولاتانی ئێنداب کراو بەسوریا هەتا نەوگاتە دەتوانن لەسەر پێی خۆیان بڕێستن. بۆ ئەو مەبەستەش لەوای ١٤ رۆژی تر لیژنەیەکی سن قۆلی (بەریتانی، فەرەنسی، ئیتالی) و نەندامێکی عوسمانیش پێک دەهێنرێت، بۆ بەدواداچرونی نەو سەررانی لە ماددە ٢٧) هاتوو بەجۆزیک بۆ دەستیانکردنی سنوری سوریا نوێنەرێکی نەوان بەشداری دەیت بۆ سنوری میزۆپوتامیا و نوێنەرێکیان نامادە دەیت، بڕیاردان لەسەر سنوری تری نەو دەولەتەکان و دیارکردنی و هەڵبژاردنی جۆری ئێنداب لە نەستۆی هاریەیانە سەرەکیەکانی دەبێ.

ماددە ٩٤): لایەنەکانی نەو پێکەوتنە قایلن بە جێبەجێ کردنی ناوێرۆکەکانی ماددە ٢٢) بۆ نێداری فەلەستین بەوێ لەژێر ئێنداب بێت لە چوارچێوەی نەو سنوری هاریەیانان بۆی دیاری دەکەن، ئێندابکەر بەرپرە لە چالان کردنی جارنامەی ١٩١٧/١١/٢ (مەبەستی بەلغۆزە- م ع) کە لەلایەن بەریتانیارە دەرچوو و لایەنەکانی تری هاریەیانانیش گرتیانەتە بەر، بۆ نەوێ قەوارەیک ئێستامانی بۆ گەلی جەرلەکی لە فەلەستین داچەزۆی، دەبن وونیش بێت هیچ شتێک رێگر نەبێ لە مافە نایینی و مەدەنیەکانی غەیرە جو. هەروەک جەرلەکان لە ولاتی تر هەیانە.

لایەنی ئێنداب بەلێن دەدا بەخێزایی لیژنەیک پێک بهێشتن لەگەڵ سەروۆکیک کە لەلایەن (کۆمەڵەی کەلەن) دەر دیاری بکۆی بۆ نەوێ لەو بەندە بکۆڵێتەوێ چی پێوستە بۆ چین و تێرێزە جیا جیاکانی بکۆین.

^{٣٠٥} - هەردوو لایەنی ئێنداب لە کۆتایی نەو نوبتە بۆتەوێ

٦- به هۆی رێکهوتنی مه‌لیك فه‌یسه‌ل و حایم وایزمان عێراق و فلسطین دروست کران،
تیایدا هه‌ردوولا کهوتنه مه‌ینه‌تی

٧- هه‌ردوولا نه‌و رێسایه‌یان به‌سه‌ر پیاده‌ده‌یی که جمال عبدالناسر بۆ (جۆن که‌نه‌دی)
نوسویه‌تی له‌وه‌لامی نه‌ودروشمی (هه‌رتزل - نیشتمانیککی بی‌ خاوه‌ن بۆ مه‌له‌تیککی بی‌
نیشتمان) ده‌لی: فلسطین نیشتمانی بی‌ خاوه‌ن نه‌یه تا پێشکه‌شی مه‌له‌تیککی بی‌ نیشتمان
بکری‌ت، کوردستانیش ناوا نیشتمانیککی بی‌ خاوه‌ن نه‌یه ...، له‌لایه‌کی تر ده‌لی: (لقد اعطی
من لایمک، وعدا لمن لایستحق، ثم استطاع اثنان (من لایمک ومن لایستحق) بالقوة
والخدیعة ان یسلبا صاحب الحق الشرعی حقه فیما یملکه و فیما یستحقه)^{٣٠٦}، نه‌وه کت و مت
کوردستانیشه

٨ - هه‌ردوولا دووچاری داگیرکاریه‌کی ده‌وله‌تی تازه دروستکراو و نامۆ بون
٩- هه‌ردوولا دووچاری چه‌وساندنه‌وه و پاکتاوی ر‌ه‌گه‌زی بویه‌، له‌ فلسطین (مسته‌وتنی
یه‌هودی) له‌ کوردستانیش (مسته‌وتنی ته‌عریب)
١٠- شو‌رشی هه‌ردوولا به‌ تیرۆرتیکده‌رو ناووناوتۆره‌ی تر و ده‌سف ده‌کری‌ت، له‌
پرو‌تۆکۆلی (ژ: ١٩) شو‌رش به‌ (سه‌گ به‌ فیل ره‌وین) و ده‌سف ده‌کات
... له‌گه‌ل زۆر لای تری وێک چوو.

جیاوازیه‌کانی: هه‌ندی جیاوازیشی هه‌یه
١- کوردستان هه‌ر ده‌سه‌لاتی کوردی تیا بو‌ه له‌ فه‌لستین ده‌سه‌لاتی تایبه‌تی عه‌ره‌بی
تیا هه‌له‌نه‌که‌وتوه ته‌نها له‌ چوارچێوه‌ی خه‌لافه‌تی ئیسلامی بو‌ه
٢- له‌سه‌رده‌می عوسمانی قودس سنجاق بو‌و که‌چی کوردستان له‌سه‌رووی و یلیه‌ت وله‌
ناستی نیاله‌ت بو‌و.

٣- ناوه‌که‌شی گوزارش له‌ په‌یوه‌ندیه‌کی می‌ژوویی و جوگرافی و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی
ویاسایی خاکی کوردان ده‌کا، به‌لام فلسطین ناوێکه‌ گوزارش له‌و په‌یوه‌ندیه‌ له‌گه‌ل عه‌ره‌ب
ناکا، له‌ بنه‌چه‌شدا ناوه‌که‌ یۆنانیه‌ و ده‌گوتری یه‌که‌م جار هه‌یرو‌دۆتس به‌کاری هه‌یناوه‌.

^{٣٠٦} - ده‌قی نامه‌ی جمال عبدالناصر له‌وه‌لامی نامه‌که‌ی ١١/مابۆ/١٩٦١ی (ج که‌نه‌دی) سه‌روکی نه‌مه‌ریکاله‌کێشی (فلسطین فی رسال
عبدالناصر و کندی)

۳- شان به شانی عه‌رب گه‌لی یه‌هودیشی لی‌بود ناویان (سابرا) بوه، له کوردستان عه‌ربه‌بی لی‌نه‌بوه‌به‌کو‌مه‌ل.

۴- نه‌وان ئی‌ستا ول‌اتانی عه‌ربه‌بیان له پشته به‌لام کورد بی‌ پشتیوانه.

۵- ده‌وله‌تی داگیرکهری فلس‌تین له چاو داگیرکهری کوردستان به وی‌ژدان ترو دیو‌کراسی تره.

۶- داگیرکهری فلس‌تین هه‌ردوولا یه‌ک ره‌گه‌زن هه‌رو‌ه‌ک له دی‌باجه‌ی ری‌که‌وت‌نامه‌ی فیصل وای‌زمان هاتوه‌و له نه‌ده‌بیاتی نه‌وه‌ی یه‌که‌می ته‌یاری ع‌رو‌بی واده‌هات، که‌چی داگیرکهری کورد (جگه له‌فارس) نه‌وانی تر له‌گه‌ل کورد یه‌ک ره‌گه‌ز نین. ... له‌گه‌ل زۆر وورده خالی تر.

به‌و جۆره کیشه‌ی کورد به نه‌ندازه‌ی فلس‌تین ئال‌ۆز‌تری‌شه، به‌لام نه‌و چه‌ند ده‌وله‌تی‌کی عه‌ربه‌بی له پشته و‌کورد بی‌ پشتیوانه، بۆ نه‌وه‌ی ر‌زگاری ته‌واو بی‌ته دی، یان ده‌بی‌ چه‌ند ده‌وله‌تی‌کی کوردستانی دروست بی‌ت، یاخود له‌سه‌ره‌تادا پی‌ویست به‌وه ده‌کا که هه‌نگاوی یه‌که‌م کوردستان له ژێر سایه‌ی داگیرکهری‌ک کوردستان کو‌که‌یه‌وه، نه‌ک له‌ژێر سایه‌ی چه‌ند داگیرکهری‌ک بن وه‌اری‌کاری یه‌ک ب‌که‌ن، بۆ نه‌و مه‌به‌سته له‌به‌ل‌گه‌نامه‌ی نه‌م‌ری‌کی - برو‌س‌که‌ی ژ: ۴۹ بال‌ۆی‌ز‌خانه‌ی نه‌م‌ری‌کی له‌به‌غدا بۆ وه‌زاره‌تی ده‌روه له ۱۹۶۲/۹/۲۰ هاتوه: که بارزانی پیش‌نیاری بۆ شای ئێ‌ران کردوه کوردستانی دی‌وی ع‌ی‌راق‌یش به ئێ‌ران ب‌ل‌ک‌ی‌ند‌ری و سه‌رجه‌م کوردستان‌یکی یه‌ک‌گرت‌و‌وی خود‌موختار دروست بی‌ت^{۳۰۷}

نه‌وه پیش‌نیاری‌کی س‌تراتی‌ژی بوه بۆ کردنه‌وه‌ی نه‌و گرێ‌کو‌ی‌ره ئال‌ۆزانه‌ی دو‌چار‌ی کوردستان بوه، له‌و جۆره پیش‌نیارانه به‌نا فه‌رمی ده‌وتری‌ت که مام جلال‌یش بۆ تو‌ر‌گ‌ۆت ئۆ‌زال وه‌ها پیش‌نیاره‌کی کردوه، له‌وانه به‌ روون تر بۆ‌مان ده‌رده‌که‌وی که‌ستان‌دن‌ی وی‌لا‌یه‌تی مو‌سل له‌لای‌هن به‌ری‌تانی‌ا له فر‌ن‌ساو دو‌ایش له تو‌ر‌کی‌ا به‌شی‌که له ئال‌ۆز‌بو‌نی کیشه‌ی کورد

^{۳۰۷} - کوردو کوردستان له به‌ل‌گه‌نامه‌ی نه‌م‌ری‌کی ۷۷

لێره بهولاوله باس لهوه دهکەین که کێشه‌ی کورد ئالۆزیه‌که‌ی ئه‌وه‌نده سه‌خته بۆ ئه‌وه‌ی
پزگاری بێت چی به‌سه‌رهاتوه چی پێویسته، ئه‌وه‌ش هه‌ر بریتیه له به‌رده‌وامی گفت وگو
له‌باره‌ی هۆیه‌کانی ئالۆز بونی کێشه‌ی کورد..

به‌شی چوارەم

دەروازەکانی رزگاری کوردستان

بارودۆخی نێو دەولەتی: دواى خەملىنى ئەو نەخشە سیاسىی جەهان و سەرھەڵدانى دەولەتان لەسەر بنچینەى ناشیونالیزمى ئەلمانى، بستیك خاك نەما بێ سەرودرى و تاپۆى یاسایى دەولەتییكى دیایکراو، نیتەر ئەو میللەتانەى نەبۆنە خاوەن دەولەت کەوتنە سەردەولەتییكى تر، بە پێى کتیبى بەناوبانگى (اقلیات فى خطر) ۲۳۳ کەمایەتى چالاک لە ۹۳ ولات هەیه بۆیه بەشى هەرد زۆرى دەولەتانى جەهانى لەفرە نەتەودو فرە رەگەزو ئاین و چین و توێژ پیک هاتون، دەگوترێ سەرچەم تەنها ۱۲ ولات هەیه نزیکە بتوانین بڵێین: لەیهك میللەت ویهك رەگەز پێکھاتبێت، لەوانى ترکیشەیهكى زۆرسەرى نایەوێ لەدەبەشکردنى دەسەلات و ئەرك ماف، هەندێکیان لەکاتى دروست بونی سنور پەڕینەوێ لە شیۆى ئال و گۆر وەك نێوان تورکیا و یۆنان لە ۱۹۲۰، لە نێوان ئەلمانیا و پۆلزانۆ لەسەر ووی ئیتالیا لە ۱۹۳۰ تا ۱۹۴۵، لەو دوايەش پاکستان و ههندستان ... بە هۆى فرە لایەنى بەشى هەرد زۆرى ولاتانى جەهان تیزو سیستەمى سیاسى و دەستورى ولاتیان گۆرى لەدەولەتى ناشیولیزمى بۆ دەولەتى نیشتمانى، کەتیايدا نەتەودو رەگەزێك سەرودرو پلەیهك نەکرا، بەلکو دەولەت و یاسا سەرودر کرا، تاکەکانى ئەو دەولەتەش لەپەڕى نەتەوايەتى و ناشیولیزمى کۆنەکرانەوێ، بەلکو لەسەر بنچینەى بونیان لەو ولاتە کۆکرانەوێ، لەوێش زاراوى هاوالاتى و کۆمەلگەى مەدەنى سەرى هەڵداو جێى هاوئەتەوێی گرتەوێ، بەمەش زۆریەى کێشەکان چارەسەر کرا، نیتەر بنەمای (کەفانە - تواناو خەلکى شایستە لەشوینى شایستە) کەوتە نێو پرۆسەى دەولەت، جیاوازیەك نەما لەنێوان تاکەکانى ئەو دەولەتە، دەرڤەت بۆ هەموو لایەك وەك یەك رەخسێنرا، بەپێى توانا ئەركیشى بە یەكسانى دابەشکرا، نیتەر سیستەمى دەسەلاتى سیاسیش بەدیماکراسیانە بەرپۆدە چوون، بەو شیۆدیه تارادەیهكى چاک کێشەى جیایی پێکھاتەو بونی فرەنەتەوێ و رەگەز و ئاین لەیهك ولاتى ئاوادا چارەسەر کرا.

هەرچی بەشیکی تر لەو ولاتانە هەر پەیوەست بون بە دەولەتی ناشیونالیزمی و سیستەمی توتالیتاری و سەربازی و دیکتاتۆری، تیایدا رەگەزسالاری حوکم ڕان بون، وەکو ولاتانی عەرەبی و تورکیاوسربییا و هەندی ولاتی نەفەریقی و ناسیایی تر، لەو ولاتانە نەتەوێ سەر دەست و نەتەوێ بن دەستی ئی سەر هەلدا، سەرەنجامە کەشی نەو دیە، نەگەر ئەو نەتەوانە رەسەن و بەر بەرگری بن ئەوا وەر دەچەرخینە شۆرش و بەرگری و زرگار بون، نەگەر میللەتێکی لە رزۆک (بەرگەمی - مقەووە ماتێ) نەتەو دییان نەبێ ئەوا بەر بەرە دەتوینتەو لەنیو نەتەوێ سەر دەست، لە عێراق و تورکیا و سوریا غونە زۆر زیندووی ئەو بابەتەن، عەرەب لە تورکیا توایتەو، تورکمەنیش لە هەمو ناوچەکانی عێراق هەبون تواینەو تەنھا لە کوردستان ماون، ئەویش بەهۆی بەرگری کورد لەو ولاتانە، ئەو ڤۆتەیی ولاتانی عەرەب و تورکیا و سربییا سەرەنجامە کەشی نەو دیە عەرەب لەگەڵ هەمو نەتەوێ دراوسێکانیان لە (بەر بەر، مسیحی، دارفۆری، قبتی، کورد، حوسی، شیعه، تورکمەن) ناکۆکن، بەهەمان شێوەش تورکیا لەگەڵ هەموان ناکۆکەو پیش ناکەوی، سربیاش پارچە پارچە بوو

لە سەر ئاستی نیو دەولەتی ویستراوێ چارەسەریەکی ئەو کێشەییە بکریت، میساقێک بۆ نەتەوێ یە کەگرتووەکان دارژاوە پێکھاتووە لە ۱۹ بەش و (۱۱۱) مادە، بەشی یە کەم تاییبەتەبە (مەبەستەکانی) دامەزراندنی نەتەوێ یە کەگرتوووەکان و لە یە کەم مادە باس لەوێ دەکا بۆ ئەوێ دروستبون تاملیلەتان بە مافی چارەنووسی خۆیان بگەن، کەچی تا ئەو ساتەش بە دەیان کێشەیی وەک کورد لە جەهان ماوەتەو لە ناسیا لە ئەفریقا و هەتالە ئەوروپاش، هەردوو ئەمریکاش، وەک مادەیی یاسایی دەقی لە سەرە پششتگیری میللەتانی ژیر دەستە دەکا لە پەرەگرافی (۲)ی مادە (۱) و مادە (۵۵)ی میساقی نەتەوێ یە کەگرتووەکان، هەروەها لە برگی (۳)ی مادە (۲۹) و برگی (۲)ی مادە (۲۶)ی جاپاری مافی مەرۆڤ^{۳۰۸}، لە بنەچەدا بەو پاساوە یاساییانە ئەو مافی چارەنووس هاتووە:

۱- پاراستنی ناشتی

۲- قە لاچۆی چەوساندنەو.

^{۳۰۸} - میساقی نەتەوێ یە کەگرتووەکان لە ۱۹ بەندا ۱۱۱ مادە پێکھاتووە، جاپانامەیی مافی مەرۆڤیش لە ۳۰ مادە پێک هاتووە، بەپێی بریاری ۲۱۷ لقی (أ) (خولی-۳) لە ۱۰ / دیسمەر / ۱۹۴۸ ئەو جاپانامەییە لە لایەن نەتەوێ یە کەگرتووەکان کەراھی کرا.

۳- پیکهوه نه ژيانی چهند پیکهاته یه ک پیکهوه.

۴- مافی میژوویان له سهر خاکی خوین.

۵- نه بونی راپرسی که پیشانی بدا به پیکهوه ژیان قایلن.

۶- یان پی شیل کردنی ریکه و تنیکي نیوانیان ... بویه بهرده وام بریاری تر له و باره یه وه

دهرچوه، له وانه: چهندین بریاری تریش دهرچوو له وانه:

۱- له سالی ۱۴/دیسمبر/۱۹۶۰ بریاریکی تری (مافی چاره نووسی) درا به ژماره ۱۵۱۴ خولی (۱۵) به سهر دیری: (اعلان منح الاستقلال للبلدان والشعوب المستعمره) تیایدا هاتوه: (ان الجمعية العامة تعلن لجميع الشعوب حق في تقرير مصيرها، ولها بمقتضى هذا الحق أن تحدد بحرية مركزها السياسي، وتسعى بحرية الى تحقيق غايتها الاقتصادي والاجتماعي والثقافي).

۲- بریاری ژ: ۲۱۰۵ خولی ۲۰ - ۱۹۶۵

۳- مافی بهرگری له پیناو چاره نوس - بریاری ژ: ۲۶۲۵ خولی ۲۵

له ۲۴/نؤکتؤبر/۱۹۷۰

۴- مافی به کارهینانی چهک له پیناو چاره نوس - بریاری ژ: ۳۰۷۰ خولی ۲۸

۱۹۷۵

۵- بریاری ۳۳۱۴ سالی ۱۹۷۴

به لآم له لایه کی تر نه و میلله تانه ی بی ده ولت و دهنگی یاسایان نیه نازانن چۆن نه و مافه بهرجهسته بکهن، چۆن له و جهانه نوییه گوزارش له بونی خوین بکهن، چۆن به ناشتیانه نه و بریارانه بیان گریته وه، ئینجا بون به نهدام له (UN) شمولی میلله تان ناکا جگه له ده ولت ههروهک له بهشی دودم له مادهی (۳) تا (مادهی (۶) میثاق الامم المتحدة) باسی به نهدام بون دهکا، بۆ نمونه له په رگرافی (۱) ی مادهی (۴) و دهلی: ((العضوية في الامم المتحدة مباحة لجميع الدول الاخرى المحبة للسلام والتي تاخذ نفسها بالالتزامات التي يتضمنها هذا الميثاق والتي ترى الهيئة انها قادرة على تنفيذ الالتزامات وراعية فيه)) له مادهی (۵) ی به ئیلی شتیکی به جی هیشتوه، له کۆتایداته نه ده ولت دهناسی نهک میلله تان، که واته ناوه کهش هه له یه، که ده لئین: (أمم المتحدة) به لکو راستیه که ی نه وه یه ده ولت ته یه ک گرتوه کانه، بویه نه و بریارو مادانه ی جی به جی ناکری نه گهر میلله ته که خوی پشیویه کی گه ورده دروست نه کاو نه یکاته دیفاکتۆ (نه مری واقع)،

بۆيەش دەنگى مىللەتانى ژىر دەستە لەخىنكان دايە، لەھەموى سەيرتر ئەو دەنگە ئەو كاتە ياساى دەبى، كە لەرى ى ئەو دەولەتەى داگىرى كردوون نىنجا وەردەگىرى، ئەوەش نەستەمە و نەشیاو، چونكە خۆى داگىركەرە ئەو جۆرە دەولەتەنە دەنگى ئەوانە بەسەلامەتى و دروستى ناگەيەنى بەو شىۋەيە زۆرەى مىللەتانى ژىر دەستە لەسەرەتايى سەدەى بىستەم دووگرفتى مەزنيان بۆ دروست بو، يەكەميان خودى داگىر كەرەكە، دووەميان سازنەبونى بارى نىو دەولەتەى، ناچار بەشىكى زۆر لەو مىللەتەنە سووديان لەناكۆكيە جەھانيەكان وەرگرت و دەرياز بون، وەك سوود وەرگرتن لە: ھەردوو جەنگى جىھانى، ناكۆكى پۆژ ھەلاتى و پۆژ ئاوايى كە لەسيەكانى سەدەى (۲۰) دەستى پىكرد تاكۆتايى سەدەكە، يان ناكۆكى نىقلىمى وەك جەزائىر و بەرەى پۆلسارىۆ لەدژى مغرب، پاكستان و كشمير لەدژى ھند، بەشى زۆرى مىللەتان پزگاريان بوو، بەلام كوردو ھەندى مىلەتى تىرىش ماىوھە... بابزانين ھۆيەكەى چيە؟ ناخۆ رەسەن نيە؟ شۆرش و بەرگريان نەكردووە؟ ناتەبان؟ بى سەركردەن؟

نەخىر ئەوانە ھۆى سەرەكى نيە، ئىستە ئەو ھۆيە ديارى دەكەين كە بوو ھۆى درىژەكىشانى شۆرش كورد لەسالى (۱۹۲۵) ھەتتا ئەو ساتەو نەگەيشتووە بە نامانج، ھەلبەتە لەسەرەتادا نەبونە دەولەتەنە باس كردو گفتوگۆمان لەسەر فاكترەكان كرد، ئەو جىايە لەگەل ئەو باسەى ئىستە، ئەو ھۆى بەدەولەت نەبون بوو، لەسەرەتاي سەدەى بىستەم لە كاروان بە جى ماو بوو مىللەتەىكى ژىر دەستە، بەلام ديسان ئەو مىللەتە ژىر دەستانەى وەك كوردىش رزگار بون بۆ چى شۆرشەكانى كوردى يەك لەدواى يەك بى ئاكام بون ھۆيەكەى بەگشتى ئەوھى خوارەوھە: وەك لەسەرەو باسەن كرد مىللەتان دووگرفتيا ھەبوو كەچى بۆ كورد سى يە:

لەراستىدا كۆمەلەىك ھۆكارو كەم و كورى لە پلان و ستراتىيەت و پەرتەوازدەى ھەبوو، كە: بەشىكى زۆر لە سەرۆك عەشیرەت و بەرژەوھەند پەرستانى كورد لە لايەك وبازرگانانى شەپ لە دەولەتە داگىركەرەكان لىرە بەرژەوھەنديان يەك دەگرىتەوھە كە شۆرش ونائازامى نەكۆتايى بىت و نەسەرىش كەوى

به‌لام سهره‌کیمی نه‌وانه نیه، به‌تکو نه‌ویه که میله‌تانی ترله قوناغی رزگاریدا روبه‌روی دوو‌گرفت ده‌بونه‌وه یه‌که‌میان: خودی داگیر که‌رده‌که.

دووه‌م: نه‌ره‌خسانی بارو دۆخی دوه‌لی، که‌که‌متر هاریکاری بزوتنه‌وه‌ی رزگاری و میله‌تانی ژێرده‌سته‌یان داوه، زیاتر به‌رژه‌وه‌ندیان له‌گه‌ل ده‌وله‌ته‌که‌ بووه، سهره‌رای نه‌وه‌ش (ویفاق)و ناشتی له‌ فهره‌هنگی نه‌ته‌وه یه‌که‌گرتوه‌کان ناشتی نیتوان ده‌وله‌ته‌کان بوه، نه‌ک میله‌تان، وایکردوه میله‌تی بی ده‌وله‌ت گرفتییکی گهره‌ی له‌گه‌ل یاسای نیتو ده‌وله‌تی هه‌بی، هه‌رچی کیشه‌ی کورده روبه‌روی سی گرفتیی ترسناک بویته‌وه. یه‌که‌م: کیشه له‌گه‌ل داگیر که‌رده‌که.

دووه‌م کیشه‌ی جهانی وهاوبه‌شه له‌گه‌ل میله‌تانی ژێرده‌سته‌ی تر. سییهم کیشه‌ی ئیقلمی نه‌و‌کیشه‌و گرفته سهربارو تایبه‌ته به‌کورد وچه‌ند میله‌تیکی تر، به‌ده‌گمهن هه‌ندی کیشه‌ی تری ناوا هه‌یه وه‌ک به‌ره‌به‌ره‌کان له‌ نه‌فریقا که‌دابه‌ش بووینه (۲۲ - ۲۵)٪ که‌وتۆته‌جه‌زائر به‌شیکی نادیار له‌مه‌غریب و مؤریتانیایه، تاراده‌یه‌ک کیشه‌ی باسک که (۳) هه‌رمی که‌وتۆته دیوی فرנסاو (۴) هه‌رمیش که‌وتۆته دیوی ئیسپانیا^(۳۰۹) ...، نه‌و جۆره دابه‌شیه گورزیکی کوشنده‌یه له‌و میله‌تانه، چونکه داگیر که‌ره‌کان که دراوسی ی یه‌کترن هاریکاری ده‌کهن له‌ دژی بزوتنه‌وه‌ی رزگاری خواز، که‌لینتیک ناهیلنه‌وه بۆ یارمه‌تی وه‌ک باقی بزوتنه‌وه رزگاری خوازه‌دکانی تر.

دوای نه‌وه‌ی کوردستانیش له‌ سایکس بیکۆ دابه‌شکرا و به‌ ته‌واوی له‌ لوزانی ۱۹۲۳ جی به‌جی کرا نه‌وا کوردستان بوه چوار پارچه‌ی سهره‌کی (عیراق و سوریا و تورکیا و ئیران)، له‌و کاتیه‌وه هه‌ر چواریان هاریکاری یه‌کتریان کردوه دژ به‌ جولانه‌وه‌ی رزگاری کورد، یه‌که‌م هه‌نگاوی نه‌تاتورك قایل کردنی هاوپه‌یمانان به‌وه به‌هۆی رینکه‌ه‌وتن وازه‌ینان له‌ مافی تورکیایی نوێ به‌سه‌ر زۆر له‌ ناو خاک درا به‌ روسیا و یۆنان و ده‌وره‌به‌ری تر، که له‌ ژێر ده‌ستی به‌ریتانیا و فرنسا بون، یه‌کیک له‌وانه‌ش ویلایه‌تی موسل بوو، زۆربه‌ی رینکه‌ه‌وتنامه‌کانی جیبه‌جی کرد، ته‌نانه‌ت گوايه دژ به‌ سیقهر بوو به‌ مه‌رگی تورکیای وه‌سف ده‌کرد به‌تایبه‌تی ماده‌ی (۱۳۲) دوای هه‌موشی جیبه‌جی کرد نه‌وه‌ی کوردو نه‌رمه‌ن نه‌بی، مسته‌فا کمال دوو رینکه‌ه‌وتنی له‌گه‌ل روسیای (لینینی) کرد،

^{۳۰۹} - بۆیه دروشمی بزوتنه‌وه‌ی رزگاری نیستای باسک بریتیه له ۱۹۳۰-۱۹۳۱

یەكەمیان لە ۱/۳۰/۱۹۲۰، دووهم لە ۱۶/۳/۱۹۲۱ تیايدا بە پرونی پشتگیری لە نهاتتورك كردو دژی سيقهر وهستاو بیری كوردستانی سەربەخۆی بە گەڵاڵەى ئيمپيرىاليزم وهسف كرد، لە سالى ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۰ برى ۱۰۰مليۆن رۆبلى وەك يارمەتى لەلایەن روسيا بە نهاتتورك درا ^{۳۱}، لە بەرامبەردا هەريۆمى (قەرم)ى عوسمانى بۆ روسيا لە ۱۶/۳/۱۹۲۱ بە يەكجارى بە جێهێشت، لە ۲۰/۱۰/۱۹۲۱ ناوچهى كليركياى بۆ فرنسا بە جێهێشت، بوه هۆى ئەوهى يەكەم هاريكارى دژ بەكورد لەوه بێت و كاتى هيزى شۆرشگيرانى كورد دياربەكریان گەمارۆ دابو بەسەر ناوچهكە زالببون، لەو كاتە هيزەكانى فرنسا پێيان بۆ سوپای توركيا كردهوه بەناو خاكى سوريابيت گورزى كوشنده لە دواوهى كورد بوهشيتى بوه هۆى تێكشكانى شۆرش لە نيسانى ۱۹۲۵، لەو كاتە شيخ عبدالقادر لەمانگى ۷/۱۹۲۵ نامەيهكى بۆ مەندوبى بەريتانياى نارد لەعيراق، تيايدا داواى هاريكارى كرد، بەلام بەريتانيا داواكەى پەتەكردوهو داواى لە توركيا كرد، كە هاريكارى يەكتر بکەن دژ بە كورد ^{۳۱۱}، بۆيش كاتى براكەى شيخ سعیدى پيران پەناى بۆ سنورى عيراق برد وایزانى بەريتانيەكان هاريكارى دەكەن بەلام پێچهوانە دەرچوو هەموو چالاکیەکیان خستە ژێر چاودێرى و وهستاندیان، لە دیوی عیراقیش چەندین پێکەوتنامە ئەنجامدرا یەكەم جار لەگەڵ بەريتانيا لە ۱۹۲۲، ئینجا پێکەوتنى دووقۆلى وسى قۆلى داگیرکەرانی کوردستان دەستى پێکرد، لە پێکەوتنامەى ۵/۶/۱۹۲۶ ی دیایکردنى سنورى نێوان تورکياو عیراق (کە بە سنورى برۆکسل ناوزەد دەکری) لە بەشى دوهم مادهى (۶) هەردوولا پێکدەکەون کە چەكدارانى یاخى بدەنەو یەکترو هاريكارى ناسایشى سنور جێبەجێ بکەن ^{۳۱۲}، لە ۲۲/۴/۱۹۲۶ پێکەوتنى دووقۆلى تورکياو ئێران مۆرکرا پێك هاتبوو لە (۱۱)بەند لە بەندى پینجەم و شەشەم دژ بەكوردبوو، لەسالى ۱۹۲۶ یەكەم پێکەوتنى سى قۆلى تورکى عیراقى ئێرانى (بەناوى دراوسێى) مۆرکرا و كورد تيايدا گەمارۆ درا، لە گەرمەى شۆرشى ناگرى لە ۱/۹/۱۹۳۰ تورکيا داواى لە عیراق (نورى سعید)کرد كە پێى بدرى هيزەكانى بەناو خاكى عیراق بسورپێنیتەوه بۆ لەناوبردنى شۆرشەكە، بەلام عیراق نەیتوانى

^{۳۱۰} - برهانه: فضیة الكوردیة فی المؤقرات الدلیة ص ۷۴، ۷۵

^{۳۱۱} - المقاومة الكردیة للإحتلال ص ۵۹، ۶۰ ایوب بازوانی

^{۳۱۲} - ئەو پێکەوتنە لە ئەنقەرە لەلایەن نوری سعید (عیراق) و رشدى پاشا (تورکيا) و بەنامەدەیریى نەندى بریتانى مۆر کرا، پێك هاتبوو لە ۱۸ مادە

به‌ونه‌ندازه‌یه یارمه‌تی تورکیا بدات^{۳۱۳}، چهن‌دین ریکه‌وتن وپرۆتۆکۆلی تر مۆرکرا، له ههموان زه‌قتر و به‌ نێو ده‌وله‌تی کردنی له‌په‌یماننامه‌ی سعد ئابادی ۱۹۳۷/۷/۸^{۳۱۴} ده‌ست پێده‌کات، نینجا په‌یمانێ به‌غدا^{۳۱۵}، چهن‌دین ریکه‌وتنی دوو قۆلی و سێ قۆلی و چوار قۆلی تر... له‌ ههن‌دیکیشیان ریکه‌وتنی سه‌ربازیشی تێدا به‌، له‌ ۱۹۴۶/۳/۲۴ تورکیا و عێراق یه‌که‌م ریکه‌وتنی سه‌ربازیان مۆر کرد دژ به‌ هۆزه‌ کورده‌ یاخی بوه‌کان^{۳۱۶}، له‌ سالی ۱۹۶۳ش که‌ شۆرشی نه‌یلول ده‌ستی پێکرد هاریکاری سێ قۆلی سه‌ربازی زیندوو بووه‌ و، به‌ پێی بروسه‌که‌یه‌که‌ له‌ لایه‌ن هه‌والگری کورد له‌ ۱۹۶۳/۷/۲ راوکراوه‌ و ده‌لیت: بۆ فق ۱ + فق ۲ له‌ (حرکاته‌وه‌) ژ: ۳۴۷۸س پێ به‌ فرۆکه‌ی تورکی و ئێرانی بده‌ن له‌ سه‌رووی هێلی ۳۶ تاله‌خراپه‌کاران بده‌ن^{۳۱۷}، ههر له‌ سالی ۱۹۶۳ پشپۆزانی شه‌ری پارتی زانی جه‌زائیری و فرۆکه‌وانانی یه‌مه‌ن^{۳۱۸} و هێزی سووریا به‌ فهرمی هات یارمه‌تی عێراقی دا به‌ پێی ماده‌ی (۲)ی (معاهده‌ الدفاع المشترك بين دول الجامعة العربيه) که‌ له‌ ۱۳/۴/۱۹۵۰، له‌ وێشه‌وه‌ بۆ هاو په‌یمانیه‌کی سه‌ربازی نێوان سووریا و عێراق که‌ له‌ ۸/۱۰/۱۹۶۳ به‌ سترابوو، ده‌قه‌که‌ی له‌ خواره‌وه‌یه‌^{۳۱۹}، به‌و هۆیه‌وه‌ یه‌کێتی سوڤیه‌ت سه‌کالایه‌کی به‌رز کردوه‌ بۆ نه‌توه‌ یه‌که‌گرتوه‌کانو تیایدا شه‌و په‌لاماره‌ عریبه‌ی بۆ سه‌ر کوردستان به‌ جینۆساید له‌ قه‌له‌م دا - شه‌وه‌ی خواره‌وه‌ ده‌قی سه‌کالاکه‌یه‌^{۳۲۰}، (ده‌قی

^{۳۱۳} - دراسات فی الحركة الكردية المعاصرة ص ۴۴۹ عثمان علی

^{۳۱۴} - له‌ ماده‌ی (۷)ی نوو ریکه‌وتنامه‌یه‌ به‌ ئاشکارانه‌ باس له‌ هاریکاری دژ به‌ یاخی بوان و ریکه‌خواری سیاسی ده‌کات، نه‌وه‌ش ده‌قه‌که‌یه‌تی: کهل طرف من الاطراف السامية الموقعة يأخذ علی نفسه عهدا بإتخاذ التدابير الاحتياطية ضمن منطقته الخاصة ضد تشكيل ونشاط الجماعات المسلحة والمجموعات والنظم التي تهدف الى إسقاط المؤسسات القائمة حاليا والمسؤلة عن ضمان الأمن والنظام فی ای جزء من حدود الطرف المقابل- کوردستان ترکیا د مجید جعفر

^{۳۱۵} - نوو ریکه‌وتنه‌ له‌ ۱۹۴۴/۲/۲۳ له‌ نێوان تورکیا و عێراق کرا، دوا‌ی بریتانیا و ئێران و پاکستانی هاتنه‌ ناوی بوو (حلف بغداد)

^{۳۱۶} - بروه‌نه‌: کورد و کوردستان له‌ به‌لگه‌نامه‌کانی برتانیا - دسکال مزره‌ ل ۲۸۲

^{۳۱۷} - ته‌واوی نوو زانیاریه‌ له‌ ۲۳ی کتێبی (مسعود بارزانی- بارزانی و بزوتنه‌وه‌ی روزگاری کورد)

^{۳۱۸} - له‌ کتێبی (روژانی له‌ میژووی شۆرشی نه‌یلول ۱۶۸) باس له‌ وانه‌و باس له‌ هێزی هندی و پاکستانی ده‌کا که‌ یارمه‌تی عێراقیان دا، دابینت، له‌ به‌رامبه‌ریشدا هێزه‌کانی حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران به‌ (احمد توفیق)ی سکرته‌ری شه‌وه‌ هاتن یارمه‌تی شۆرشی نه‌یلولیان دا.

^{۳۱۹} - میثاق الوحدة العسكرية بين سوريا والعراق بغداد - دمشق ۱۹۶۳/۱۰/۸ .... ثانیاً: تشکیل مجلس دفاع اعلى مؤلف من القائد العام للقوات المسلحة للجيش الموحد، وثلاثة أعضاء من كل قطر يعينهم المجلس الوطني لقيادة الثورة. ده‌قی نوو ریکه‌وتنه‌ له‌ پاشکۆی ژ: ۳ له‌ کۆتایی نوو نوسینه‌ به‌رۆته‌وه‌

^{۳۲۰} - رقم E/۳۸.۹ ۹ تموز ۱۹۶۳ الجلسة ۳۶، المادة رقم ۱ في جدول الاعمال.

وہلایمی عیراقی و بریارہ کھی نہتہوہ یه کگرتوہ کان له پاشکوی ژ: ٤ له کوتایی نهو نویسنه بخوینهوه)، له سالی ١٩٧٥ به فهرمی ریکهوتنی عیراقی نیرانی مۆر کرا خاک وناوی عیراق بهرامبر تواندنهوهی شۆرشى کورد له لایهن شیران، له سالی ١٩٨٤ ریکهوتنیکی سه ربارزی له نیوان عیراق و تورکیا مۆرکرا بۆ ههردوولا مۆلت درا هه ریه که بتوانن ٢٠کم سنوری یه کتر بیه زینن بۆ لیدانی شۆرشى کورد.

نهوانه ریکهوتنی راسته قینهی دژیه کوردن زۆر جیایه له گهڵ ریکهوتنه کۆنهکانی عوسمانی و سه فهوری که نهو مه بهستهی تیدانه بوو، به داخه وه له لای پرۆگرامی هاوچه رخی کورد تیکهل کراوه، لهو سه رده می نهو ریکهوتنه می خواره وه مۆر کراون له نیوان عوسمانی و سه فهوری: په میاننامه ی سالی ١٥٣٥، په میاننامه ی نه ماسیه ی ١٥٥٥، په میاننامه ی ١٥٦٨، په میاننامه ی ١٥٨٩ ی نهسته مبول، په میاننامه ی دوه می نهسته مبولی ١٦١٣، په میاننامه ی سه راوی ١٦١٨، په میاننامه ی زه هاوی ١٦٣٩، په میاننامه ی ١٦١٣، په میاننامه ی نه رزه رۆمی یه کهم ٨٢٣، په میاننامه ی نه رزه رۆمی دوی ١٨٤٧، په میاننامه ی ستاتوکوی ١٨٧٠، پرۆتۆکۆلی تاران ١٩١١، پرۆتۆکۆلی نهسته مبولی ١٩١٣... زیاتر هودنه بوه، نهک ریکهوتن، بهووردتر له کتیبی (بهشیک له په میاننامه کان ی دژی کورد) وهک له ناو کورد باوه گوايه هه مو نهوانه دژ به کوردن، به لگه یان نهو مادانه که داوا ی گه پانه وهی هه لاتوه کان دهکا، وهک له غونه ی فهسل ی پینجه می ریکهوتنه می دوه می نه رزه رۆم داوا ی گه پانه وهی هه لاتوه کان دهکاته وه، به لām که لیتی وورد ده بیه وه ده بینی داوا ی هه لاتوی نهو سه رده می که زۆریه ی هه ره زۆری له بنه ماله ی ده سه لات بوه، داوا ی گه پانه وهی نهوان ده کهن، نهک کورد، نهو کاتی که ی کورد

"سیاسة حرب الابادة ضد الكرد من قبل الحكومة العراقية" طلب اضافة فقرة جديدة الى جدول الاعمال - رسالة رئيس بعثة الاتحاد السوفيتي الى الامم المتحدة الى رئيس المجلس الاقتصادي والاجتماعي
 سعادة مستر ا. باتينو الرئيس ، جلسة السادس والثلاثون من اجتماع المجلس الاقتصادي والاجتماعي " استنادا الى بنود المادة ٦٢ من ميثاق الامم المتحدة وقرار الجمعية العمومية رقم ١٩٦١) والصادر في ١١ كانون الأول ١٩٤٦ الخاص بجرمة حرب اباداة الجنس البشري ، تطالب مثلثة الاتحاد السوفيتي من المجلس اضافة فقرة مهمة وعاجلة في بنود الجلسة الحالية بعنوان " سياسة حرب الابادة ضد الكرد من قبل الحكومة العراقية"

نلقن بهذا الرسالة مذكرة توضيحية ومودة قرار ستقدم للامم المتحدة حول المسألة.
 أكون شاكرا لكم لو قمتم بنشر هذه الرسالة وملاحقتها لتكون ضمن الوثائق الرسمية المنشورة للجلسة رقم ٣٦ للمجلس الاقتصادي والاجتماعي للامم المتحدة.

ايس .بورسيف رئيس البعثة السوفيتية الى الجلسة رقم ٣٦ للمجلس

هەڵدەهات و بۆ هەڵدەهات، ئەو لێکدانەویە بە پێی واقعی نێستایە کە زۆر جیاپە لە گەڵ ئەو سەردەم، هەرچی ئەو پێکەوتنە نێستایە جیاپە و بە روونی دژ بە جوجۆلی کوردایەتی و بەرزەوتکردنی سنورە لە چوارچێوەی ستراتیژیەتی دەوڵەتە داگیرکردنەکانە.

فاکتەری ئیقلیمی وای کردووە ناستی شۆرش کورد لە سەقیکی دیاری کراو بڤاو لێی رەت نەبێ، بۆیە شۆرشەکانی کورد لە سالی ١٩٢٧ تا ١٩٧٩ هەر لە خولگەپەکی داخراو دەخولایەو دە بێتی بۆ لە: جوجۆل - رێکخستن - شۆرش - مەینەتی و ئاوارەیی و مال وێرانی - پێکەوتنێکی (وفاقی ئیقلیمی) - رووخانی شۆرش و چاوەپێی لێبوردنی حکومەتی داگیرکەر.

ئەزمونەکان سەلماندوویانە لە چوارچێوەی بنەمای (بەرژەوێندی) و مەدرەسەیی عەلمانیەت ئەو فاکتەرە چارەسەری نیە، بۆیەش تا وولانی داگیرکەر بە عەلمانی مانەوە ئەوا ئەو فاکتەرە ناوە ناوێ گورزی خۆی لە کورد وەشانوود، تا ئێران لە سالی (١٩٧٩) شۆرش کورد وپە کەم غومەیی لە (ئەنتی عەلمانی) لەناوچە کە دروست کرد، بۆ یە کەم جار ئەو فاکتەرە تا رادەپە ک خا و بۆ، چونکە بۆ یە کەم جار سیستەمیکی سیاسی و یاسایی پەیرود کرا لە ئێران تیایدا بە پێی بەرژەوێندی کارنە کرا بە لێک بە پێی نایدۆلۆژیا کار کرا بەدرێژی لە ناسایشی نەتەوێیی و مافی چارەنوسی دەگەرێنەو سەری، ئەو دی جێی سەرئە لەتوێژینەو ستراتیژیەکانی کورد ئەو فاکتەرە بەو شێوەیە دیاری نە کراو، بۆیە لە بنەچەدا نە ئیش بۆ سیستەمیکی وا کراو نە کە هاتە کایەو رەچاوی ئەو دەستکەوتە کرا^{٣١٨}، بە لێک بە پێچەوانەو کورد لە سەردەمی شا بەلای بێ دەنگی لار ببۆو کە بە شێک بوو لە (وفاق ئیقلیمی) لە سەر حیسابی کورد، چەندین گورزی جەرگ پێی لە کورد دا بوو، بە لām کە شا گۆرا سیستەمیکی (ئەنتی عەلمانی) هاتە کایەو کورد چەکیان هەلگرت و بە هاریکاری دەوڵەتی عێراق درووشمی پووخانی کۆماری ئیسلامی ئێرانیان هەلگرت، تەنانەت بە شێک لە بزوتنەوێ کوردایەتی ئیراقیش بە گەر ئەو رەوتە چەوتە کەوت.

^{٣١٨} - لە نامەپەکی (نەجەد تۆنێق) بۆ بارزانی لە ١٩٦٤/٢/١٨ - خالی (٢) نامە کە هەولی دا بای ستراتیژیەکی لە سەر پێکەوتنە گۆڕانی مەدرەسە حوکمەکان دەکا، لە نامە کە پێشێنار دەکا دەلی با پێشی ناسیەکان یگرین لە عێراق چونکە نە گەر لە عێراق ناسی دەسەلاتدار بن ئەوا (وفاق اقلیسی) تێک دەچێت و ئەو سێ لایە (تاران) نەتقەرە، قاهیرە) نیستەم ددگەن و سەدی بۆ کورد دەبێت دەقی نامە کە لە: مسعود بارزانی - بارزانی و بێزوتنەوێ رزگاری خوازی کورد ٤٤٤

هەر له درێژهی کێشه ئیقلیمیهکهی کورد کرفتیکێ تری سهرباری بۆ دروست بوو،
 نهویش نهوهیه کاتی رۆژتاوا جیهانی دابهش کرد بهو شتویه یهکی له مهبهستهکانی
 نهووبوو که ناوچهیهکی پر ناژاوهی هه میشه ی پێک بهیئت و جیهانی نیسلامی یه ک
 نهگرهوه، لهو میانهدا کورد بووه قوربانیهکی زۆر گهوره، له لایهک رای گشتی جیهانی
 نیسلامی بهلای مافی چاره نووسی داناچیت گوايه جیابونهوه زیاتر برینهکان قول دهکاتهوه
 و (تجزئه المجزئه) یه یاخود (تقسیم المقسم) ه، له لایهکی تریش رۆژتاوا خۆی نه ندازیاری نهو
 دابهشیه بوو، جیهانی نیسلامی و زانایانی ناینیش زیاتر هاوسۆزیان له گهڵ میللهته
 موسلمانهکانی ژێر دهسته (غیرد ئیسلامین) ههیه وهکو: فلسطین، کشمیر، چیچان، مۆرۆ
 هتد

بهلام له گهڵ کورد که مته و ته نانهت نه کورد توانیویهتی به چاکی پیناسهی
 کێشه که یانی بۆ بکا نه خویشیان نه و نه دد خولیا ی تیگه یشتنی نهو کێشهیه بووینه، بۆیه
 کهلی جار به دیمه نیککی وه رگه راویش پیشان دراو، مه زلومه به زالم پیشان دراوه،
 له کاتی کدا ئیمپریالیزم و ناژانسهکانی یه هود کوردستانیان وا دابهش کرد که چی، که
 بهرگریهک دهکا زۆر به سانایی به کریگرتهی نهوانه له قه له م دددرین، کاریگهری نهو ههش چی
 له بهو فاکته ره ی سه روو که م تر نیه

ئاسایشی نەتەوهیی و مافی چارەنووسی

تا ئەو ساتە ئەو بابەتە وەك كۆمەڵێك بنەما و مادە (لائىحە) نەنوسرايتەو بەفەرەمى، تا هەمو لایەك لەسەرى رێككەمون^(٣١٩)، بونی لائىحەكى وا ئەو پانتاییە دیارى دەكا كە بریتىيە لە سەوابتەكانى كوردستان لەلایەكى تریش دەبیته هێلى سور بۆ نەبەزاندى نەبونی ئەو لائىحە زیاتر دەگەریتەو بۆ کاریگەرى مدرسه نايدلۆژیهكانى جیهان لە كوردستان، چونكە دیارى كردنى ئەو لائىحە بەپێى مدرسهى شیوعیەت یاخود سۆشیالیست زۆر جیاپە لەگەڵ مدرسهى لیبرالى، هەر دووکیشیان لەگەڵ ناینى جیان، بەگشتى لەلای ئیسلامى و عەلمانى جیاپە، بەلام ئیستا ئەو مدرسانە كال بویینەو، رەنگە بتوانین لەسەر بنچینەى بەرژەوهندى كوردستان ئەو لائىحە دیارى بكەین و هەمو لایەکیشى پێى قایل بین

چەمكى ئاسایشی نەتەوهیی:

لە كۆنەو رۆلى هەبوو و ئیشی پێ كراوە بەلام بەدەقى ئەو ناو نەبوو، بەپێى هەندى سەرچاوە یەكەم جار بەو ناو لەلایەن (لویسی چواردەمى) فەرەنسى بەكار هات، كاتى ئەدەورو بەرى ولاتەكەى جو جۆلى داگیركارى و گۆرانى هاسەنگى هێز بەرپۆه دەچوو، پێى وابوو ئەو هەردەشیە لەسەر ئاسایشی نەتەوهیی، بەو جۆرە ئەو چەمكە سەرى هەلداو بەكورتیش مانای داينكردنى ئاسایشی سیاسى و سەربازى و ئابوورى و كۆمە لایەتى بۆ كیان و دەولەتەكەت، یان هەندى ئینسیكلۆیدیا بەسادەتر گوزارەش دەكەن و دەلێن: پاراستنى دەولەت لە هەردەشەكانى دەرەكى و ناوەكى بریتىيە لە بنەماكانى ئاسایشی نەتەوهیی.

لێرە مانای زیاتر پاراستنى دەولەت دیت، بەو مانایەى دەولەت قاوغە فراوان و گشتیەكەپە كە مولكى میللەتە، نەك حكومەت كە حزینك یان (ئینستیتوت)

^{٣١٩} - وەك سەردەتایەك لە مۆسەرەى جودى و هەندى سەرچاوەى تر نوسرايتەو

فەرمانپەرەيى دەگا، لېرەو ەنەماكانى ئاسايشى نەتەوہىيى ئەمريكا رەھەندى جىھانى وەرەگريٲ، جيايە لەگەل ئاسايشى نەتەوہىيى دەولەتتىكى وەك كويت، ھەر دووكيان جيان لەگەل ئاسايشى نەتەوہىيى ئيسرائيل كە دەولەتتىكى نامۆيە لە ناوچەكە پتيويستى بە ەنەماي زۆر تاييەتى ھەيە، ئاسايشى ھەر ھەمويان جيايە لەگەل دەولەتتىكى وەك ئيران، لەولاشەوہ ئاسايشى نەتەوہىيى وەك يابان لەھەر ھەمويان جيايە كە برىتيە لە ئاسايشىكى فەراھەم بکريٲ بۆ بازار دوور لە عەسكەرتارى، بەو شتويە ئاسايشى نەتەوہىيى جۆراوجۆر ھەيە، بوار نيە بەدريٲى پۆلينيان بکەين، بەلام بەگشتى دوو جۆر ھەيە كە لەگەل رەوشى توٲيٲنەوہ كەمان دەگوٲى، ئەويش برىتيە لە ئاسايشى نەتەوہىيى دەولەتداران و ميللەتانى بىٲ دەولەت. كەواتە ئاسايشى نەتەوہىيى ميللەتانى بىٲ دەولەت چۆنە؟ ھەيە ياخود نيە؟ چى جيايە لەگەل ئەوانى تر؟

ھەلبەتە بەپيٲى دابەش و جيايى بەرژەوہندى ئەو ەنەمايانەش ليٲك جيا دەبن، لە ەنەچەدا وا پتيويست بو سەرچەم مروٲايشەتى برا و ھاريكاربن، ھەر وەك ئىمامى عەلى ئەو ەنەمايەي لە روانگەي ئاينى ئىسلام داناوہ لەنيوان ھەمو مروٲى جياھانەوہ دەلٲى: اما اخ لك في دين او نظير لك في خلق، واتە: ئەگەر ھيچ پەيوەنديەك نەبىٲ لەنيوان دوو مروٲى سەر ئەو زەوى يە يەك رەگەز نەبن خزم نەبن، ھاولاتى نەبن، ھاوچين و ھاوياوەر نەبن، ھيچى يەكتر نەبن ئەوہ ھاوتان لەبون، واتە لە خزميش نزيك ترن

لەو سەردەمە سيستەمى عەلمانى سەرمايەدارى زالە بەسەر پەيوەنديە نيٲو دەولەتتەكان، ئەوہش واى كردوہ كۆمەلگەي نيٲو دەولتى و بەشەريەت دابەش بن، ھەر كۆمەلە دەست بە بەرژەوہندى خۆى بگريٲ و گەلٲى جار لەسەر حيسابى خەلكى تر، يان لەسەر بنچينەي (گەيشتنى دوو بەرژەوہندى لەسەر حيسابى سيٲەم)، گەلٲى جارى ترلە جياتى برايشەتى ەنەماي (مصائب قوم عند القوم فوائد) پەيرەو كراوہ، واتە بەرژەوہنديەكان تىك دەگريٲن و شينى ھەنديٲكيان دەبيٲتە شايى بۆ بەشيٲكى تر، كەباسى عەولەمە و كۆمەلگەي نيٲو دەولەتى و رايگشتى جياھانى و نەتەوہ يەكگرتوہەكان دەكرىٲ وەك يەك ميللەت و يەكسانىەك ديٲتە پيٲش چاو، زۆرجار رۆشەنبىرى كورد بە خيرايى بەسەر ئەو گەتوگۆيە تيٲدەپەريٲ و وەسفى عەولەمە بەوہ دەگا و دەلٲى جياھان بوٲتە گونديٲكى بچوك ...، ناوہستىٲ لەسەر ئەوہ ناخۆ ئەو گوندە ھەمو وەك يەكن، ياخود

جياوازی تېدايه، دابهش بويته بهسەر: رهش و سپی، سهرو خوارو، تیر و برسی، دهوله مه ند و هزار، نه ته وهی سهرده ست و بن دده ست، شارستانی و فره هنگی جياجيا... به ناسایی له هه مو شوینیکی نه و گونده جیت ده بیته وه، نه گهر به نه شارده زایی و بی چاوساغ ده رگای نه و گونده بکه یه وه، ده چیه گهره کینک به خزمه تکار وهرتده گرن، بویه ده بی ناسنامه و شوینی خۆت له و گونده دیاری بکه یته، رهنکه هه بی قایل نه بی و بلی جیهان یه که و نه وروپا و ناسیا نه ماوه، سهروو و خواروو نه ماوه... هتد، باشتیرین به لگه تورکیایه، خۆ نیهمی کورد له تورکیا پیشکه وتوترین له سالی (۱۹۲۲) و (۱۹۲۴) به رده سمی عه لمانیته تی راگه یاندوده، ته نانه ت جل و دیاردهی نیسلامی و نایینی قه لاجۆکرد، پیتی نیسلامیشی کرده لاتینی، له سالی (۱۹۳۱) بۆ کۆنگرده یه کی نیسلامی له قودس بانگیشت کرا نه چو و ده لامیشی نه وه بو: خۆ نیهم ده ولته تی نیسلامی نینه... له وکاتیه وه هه تا نیستا له ته قه لای چونه نیو یه کیتهی نه وروپایه و وهرنه گیراوه، که چی به شیک له خا که کەشی که وتۆته نه وروپا، شکستی نه و ته قه لایه یارمه تی ده ریکی مه زن بو پارتی دادو که شه به ناسنامه یه کی نیسلامی ناوا سهرکه وتنی به دده ست هینا، نه وه نه زمونیکی زۆر ده وله مه ند و پیتیست ناکا ماندومان بکه ن به تاقی (تاقیکراوه)، هه ر له نیستاوه ناسنامه و شوینی خۆمان له و گونده عه وله میه دیاری بکه ین، نه گینا خزمه تکارین و خزمه ت کاریش به مرۆقی ته و او پۆلین نه کراوه و نا کړی،

که واته راسیه که ی نه و دیه نه و عه وله مه یه ی نیستا پیکهاته وه له سهرو خوارو، هه بوه ونه بوه، پیش که وتو وپاشکه وتو، سپی و رهش، داگیرکه ر و داگیرکراو، خاوه ن قیتۆ و بی قیتۆ، نه وروپی و ناسیایی، لیبرالی و مه بادنی، عه لمانی و نایینی... هتد، دۆزینه وهی بونی خۆت و دیاری کردنی ناسنامه و نیستما له و جیهانه نوییه ناسان نیه، بۆ بناغه دانانی بنه ماکانی ناسایشی نه ته و دیان پیتیستمان به دیاری کردنی ناسنامه ی کورد و کوردستانه له عه وله مه ی نویدا... به و شیوه ی خواره وه:

۱ به شیکین له کۆمه لگه ی رۆژه له لاتی له روی جه مسه ری جوگرافیه وه

۲ نیهمه سه ر به فره هنگی نیسلامین له روی نایینه وه

۳. ئىنتىماي نەتەۋەيىشمان كوردەنە رووى رەچەلەكەۋە، كوردستانىش لەرووى نىشتىمانىيەۋە

۴. سەر بەرزگارى - نىشتىمانىن لەرووى نايدىۆلۆژىيەۋە

۵. سەر بەر وولانى جىھانى سى يەمى تازە پى گەيشتوۋەكانىن لەرووى شارستانىيەۋە (۳۲۰)

لېرەۋە دەرەكەۋىت ئىمە كىين و شوين و (كۆ ئۆردىنەيتمان) لەكوپى عەولەمەيە، ھەر لەۋەشەۋە دەچىنە ناو دەرۋازەكانى ناسايشى نەتەۋەيى و زۆر لاي تر. ئەگەر بەبى پىنوينى و چاوساغى و بى ناسنامەي تاييەيتمان خۆمان خستە نىو ئەو گوندەي عەولەمە ئەۋە لە باشتىن دۆخدا بەپىيى بنەماي (ھاۋلاتى بون) و رەگەزى كۆمەلگاي مەدەنى ھەلس و كەۋتمان لەگەل دەكرى و جى ي داۋاكردى مافى نەتەۋەيىمان نابى، جا ئەگەر ئەو داۋايە نەكەين لە ولاتانى عىراق و توركيە و ئىرانىش مافى ھاۋلاتىمان پى دەدرىت ...، بۆيە فەرھەنگى عەولەمى رۆژناۋايى زامەنكردى مافى كوردومافى چارەنووسى تىدانىيە، بەتاييەتى بنەماي (تاكېژيانە)كەي، كەۋاتە لە بنەماكانى ناسايشى نەتەۋەيىمان پىويستە تۆمار بكرى ئىمە بەشيك نىن لەفەرھەنگى رۆژناۋايى وسەرخانەكانى، ھەر تەقەلايەكى واش دۆى بنەماكانى ناسايشى كوردە ... (۱)

كىشەي كورد بەو مانايەي ۋەك دۆزىكى نەتەۋەيى و چەوساندەۋەي نەتەۋەيى و پەيداۋونى نەتەۋەي سەردەست و بن دەست مېژوى راستەقىنەي دەگەرپىتەۋە بۆ سەرھەلدانى دەۋلەتى نەتەۋەيى توركيە و عىراق و سوريا ...، ئەۋانەش لە دەۋرۋەيى ۱۹۲۰ دروست بون، ئەۋەش لەو كاتەبۋو كە:

۱ جەنگى جىھانى يەكەم تەۋاۋ بوو

۲. وولانى رۆژناۋا بەسەر وولانى تەۋەر (بەعوسمانىشىيەۋە) زالبون

۳. زالبونى مدرسەي عەلمانى بەسەر تايىنى

٤. زالبونی واقعی بیرى نەتەودییان و چەمكى ھەرىمايەتى بەسەر بیرى ئىسلامى و چەمكى ئومە و (دار الاسلام)

٥. داروخانى خىلافەتى ئىسلامى وسەرھەلدانى دەولەتى ھاوچەرخى عەلمانى
لەو ئەنجامە ئەوسنورو دەولەتانەى لىنھاتە دى كە كوردستانیان بەسەردا دابەشكراوە،
كەواتە بونى ئەودەولەتانەو پاراستنى يەك پارچەییان، ناسایشى نەتەودییان، پێچەودانەى
ناسایشى نەتەودەیی كوردستانە ... (٢)

لەدواى دروست بونى ئەو دەولەتانە بنەمايەك سەرى ھەلدا بەناوى (وفاقی الاقلىمى -
تەبابى ھەرىمايەتى) واتە: ھاریکاری يەكترکردن لە چوارچێوەى بەرژەودەندى ھاوبەشەکانى
ئابورى و سیاسى و ناسایش يەكێ لەو بەرژەودەندیانە ناسایشى نەتەودەیی ھاوبەشیان
بریتىە لە پاراستنى سنور و بارى ناسایشى ناوخۆ، ئەوەش وادەكا ھاریکاری بکەن
لەدژى بزوتنەودى كوردایەتى، زەق ترین ھەنگاوى فەرمیان پێکەوتنى سنورى نێوان
تورکیاو عیراق تا سەد ئاباد بوو لە ١٩٣٧، لەو کاتیئەو بەزوتنەودى كورد گەشە دەكا بە
ھۆى خەباتى سیاسى و شۆرش تادەگاتە سەقفى ئەو وفاقە وتێك دەشکێ، ئەو سەقفە تا
ئەو ساتە بە تەقەلای كورد ناشکێ، بەو شێوەیە شۆرشى شیخ سەید ١٩٢٥، ناگریداخ
احسان پاشا ١٩٢٧-١٩٣٢، شیخ محمود ١٩١٩-١٩٣٢، کۆمارى مەھاباد ١٩٤٥-
١٩٤٦، شۆرش مەلا مستەفا ١٩٦٢-١٩٧٥ بەو دەردەچوون، ئەو دیمەنە تراجیدیایە
دوو بارە دەبۆو تا شۆرشى ئێرانى لەسالى ١٩٧٩ بە ئاراستەيەكى ئىسلامى سەرکەوت
ئەو سەقفە و فاقیەى تێك شکاند، مەرج نیە بۆ ئێمەى تێك شکاندبێ، بەشێك لە دروشم
و پێبازى وا دەخوازى، بەو شێوەیە گەورەترین لەمپەر لەبەردەم ناسایشى نەتەودەیی كورد
ھێور بۆو، ئەوەش مانای ئەو دەدا كە ھەر تەیار و مەدرەسەيەك لە دەوروبەرى
كوردستان سەر ھەلدا و لەمپەریبێت لەبەردەم و فاقى ئیقلیمى ئەوا تۆماتیکى لەقازانجى
ستراتیژیەتى كوردستانىەولەخزمەتى ستراتیژى كوردستانە (٣)

ئەوەش قەتیس نامینی لەسەر بزوتنەودى ئىسلامى و دەولەتى ئىسلامى رادیکال،
بەلكۆ ھەر تەیاریکى (بەمەبادینی) خاوەن پەيامى وەك شیوعیەتیش ئەو کاریگەریەى
ھەبوو، بەلام لەو سەردەمەدا دەبینین بنەماکانى شیوعیەت و باقى مەدرەسەکانى
عەلمانى وا کال و بچووك بوویتەووە کەوتۆتەو ژێر بەرژەودەندى تاییەتى و بەرژەودەندى بالای

دهولت، كهوا داخوازی نهویش لهپیناو پاراستنی بهرژدهندی ولات بنهماو نایدول وژیا و مهبادینهکانی بداتهلا، نهویش بنهمایهکانی وفاقی دهولی و ههریمایهتیهکه رهچاو دهکا، تیایدا رهههندی کورد دۆراوه، بۆیه لهو سهردهمهدا زیاتر بزوتنهوه نیسلامیهکان و دهولتهتی نیسلامی رادیکالی نهو خزمهته بهستراتیژهتی کورد دهکا، واته تا لهدهورو بهرمان نهو بزوتنهوه نیسلامی و دهولتهتی نیسلامی دروست بیت و بزوتنهوه دهولتهته عملانیهکان لاوازترین بواری (وفاقی اقلیمی و جیهانی) کهمتر دهبیتهوه، بواری گۆزان و مهودای جوجۆل فراوان تر دهکا، واته تهینهوه و فراوان بونی نیسلامی و لاواز بونی عملانیته لهسهرا ناستی جیهانیش لهخزمهتی تاسایشی نهتهوهی کوردستانه... (٤)

نهگهر نهو هاوکیشه سیاسی و سیتراتیژه سهروو فراوان تر بکهین بۆ نیو دهولتهتی، دهبینین ئارامی جیهان و ههماههنگیهکهی دووباره دهبیتهوه لهمپهر لهپیش ستراتیژهتی کورد و نهو گۆزانکاریانهی چاوهروانیتهتی، لهژێر سایهی نهو ریسایانهی یاسای نیودهولتهتی که بناغه کۆنکریتهکان لهسهرا بنچینهی بهرژدهندی دروست بو، بهدهگمهنیش زهحمهته دهرفتهتیک بۆ کورد برهخسی تا له ژێردهست رزگاربیته بهپیتی بنهماو بهرژدهندی، واته بۆ میللهتی کورد واکا که توخمی نهخلاقی سیاسی، یاسایی وێژدانی، مافی مرۆڤایهتی بکهوێته نیو ریساکانی یاسای جیهانی و پهیههندی نیودهولتهتی، نهوهش لهچوارچێوهی نهو ولاتهی جیهانی نیستا بهدی ناکرێ و چهندین جاره نهزمونهکان دهیسهلمینیتتهوه، که رزگاری کوردستان، مافی چارهی خۆنوسی له بهرنامهو نهجندای نهوانه نیه، نهگهر بهووردی یان درشتی سهرنج بهدینه پرۆژهکانی چاکسازی پرۆژه لاتی ناوهراست کهبریتین له:

- ١- پرۆژهلاتی ناوهراستی (step by step) ی کیسنجر ١٩٧٥
- ٢- پرۆژهلاتی ناوهراستی گهوره ١٩٩١ ج - بۆشی بارک (سیستهمی نویی جهانی)
- ٣- پرۆژهی نهوورویی بۆ چاکسازی پرۆژهلاتی ناوهراست (کۆنگرهی برشلۆنه ١٩٩٥)
- ٤- پرۆژهلاتی ناوهراستی تازه ٢٠٠٤ ز - ج بۆشی کور
- ٥- پرۆژهلاتی ناوهراستی فراوان نهلمانیا و فرنسا - ٢٠٠٤ ز
- ٦- پرۆژهی نیسرائیل (شمعون پیرس)

۷- پرۆژەى جامیعهى عربى (دیکۆمینتى نەسكەندەریه) ^{۳۲۱} ھەمو ئەوانە لە چوارچێۆدى سایکس بیکۆ و بنەما تەواوکارىه کانی دەرنایجیت، کە بریتیه له: عدم المساس بالحدود الاستعماريه الموروبه، بنەماى نایزنهاور، پرۆژەى دابهشى رۆژههلاتى ناوهراستى بچووک و گهوره.... هتد، ئەوانەش بریتیه لهپتهوکردنى مهینهتى کورد، بۆیه بۆکورد واباشه پرۆژهیهك ییت نەخشەى سیاسى سایکس بیکۆ تیک بدات، باوەرى بهو سنوره دەستکردانه نەبیّت کە لەسەر بنچینهى سایکس بیکۆ دروست بوە، ئەوەش لەو سەردەمه بەدى ناکرێ جگه له بزوتنەوهى نیسلاى و ئەو دەولهتانهى پهيامى نیسلاى پییه، با لهپرۆژهکانیشیان به راشکاوانه باسیان له مافی چاره نووسی کورد نەکردیتەوه، بەلام ههلهواندنهوهى ئەو نەخشە سیاسیهى رۆژههلاتى ناوهراست (مهینهتى کورد پێ دروست بو) بەرهو ئاراستهیهكى تهريبی رزگارى کوردستانه، به کورتى هەر بنه مایه کت بینى ناتەبابیّت له گهڵ نەخشەى سیاسى سایکس بیکۆ ئەوا له خزمەتى ستراتیژی بزوتنەوهى کوردستان دایه و پانتایی ناسایشى نەتەوهى کوردستان فراوان و جێگیردهکا.... (۵)

بابزانی ئەوهاوکیشانهى سهروچهنده بۆ ناو کوردستانیش گونجاوه، کۆمه‌لگه‌یه‌کى خاوه‌ن دۆز له قۆناغى وەرچه‌رخان (قۆناغى رزگارى نیشتمانى) وه‌ک میلله‌تانی ترینه، قۆناغی‌کی وەرچه‌رخانی هه‌ستیاروودوور، له‌شیۆدى پزیشک و نه‌شته‌رگه‌رى دله، هەر هه‌له‌یه‌کى بچوکیش بیکه‌یت سه‌ره‌نجامه‌کى ترسناکى له‌ تاستى ئەنفال و کیمیاویت پوه‌پرو ده‌بیته‌وه، بۆیه پتویست به‌وه‌ده‌کا هه‌نگاوه‌کانت هه‌موى له‌ژێر سایه‌ى توێژینه‌وه و نەخشە و پلانى وردیّت، پتویست به‌وه‌ ده‌کا ژێرخانى سیسته‌مى ئابوورى و سیاسى و فکرى و فەرهنه‌نگى به (مه‌رجه‌یه‌تى) رزگارى نیشتمانى دیارى بکریّت، له‌و پوه‌ده‌ش ئەزمونی کوردستان تاقانه و ده‌گه‌مه‌نه، بۆیه لاسایى و کۆپى هەر شوێنیک به‌تایبه‌تى ئەوروپى وێرانت ده‌کا، به‌لکو پتویستى به‌ داهینان و مونه‌زیرى تايبه‌تى خۆت هه‌یه، پتویست به‌وه هه‌یه کۆمه‌لگه‌یه‌ک ئاماده‌بکه‌ى به‌ خیرایى پیشوازی له‌ هەر رێنمایه‌کى سیاسى هه‌بیّت له‌لایه‌ن سه‌رکرده‌یه‌کەى، ئەوەش ئەوه‌ ددخوازى: له‌سه‌ره‌وه‌ پارێوه‌یكى به‌ رده‌شت پڕ مه‌بادینو به‌بیروبروا په‌یره‌و بکه‌ى، دوور له‌ پارێوه‌ى سیاسى میکافیلى و

^{۳۲۱} - بروهانه: رساله‌ ماجستیر للطالب ابراهيم محمد عزيز- اشکالية الإصلاح السياسى فى الشرق الأوسط ص ۴۴-

تیۆره‌کانی سیاسی وه‌ك: سیاست به‌رژوه‌دندی و (فن‌المسكنه) و نه‌وانه نه‌و بنه‌مایانه ویرانده‌كهن، له‌لای خواره‌ده‌ش پیتۆیستت به‌وه هه‌یه كۆمه‌لگه‌یه‌كی به‌ر‌دوشت و به‌ نه‌مه‌ك و راستگۆ و هاریكار و دلسۆز و به‌به‌زه‌یی و ئیبه‌رده‌و بوژیرو كوردپه‌روه‌ر دروست بكه‌ی، دوور له‌ نه‌فامی و هه‌له‌شه‌یی و به‌رژوه‌دندی په‌رستی و خۆیستی و بیگانه په‌رست و درۆزن و گه‌نده‌لی، نه‌و نه‌ركه‌ش له‌هه‌ردوو باری سه‌روخوارو له‌و سه‌رده‌مه‌دا به‌ مه‌دره‌سكانی عه‌لمانیه‌ت ناكریت، كه‌ به‌راشكاوانه‌ په‌یره‌وی بنه‌مای به‌رژوه‌دندی تاییه‌ت ده‌كا، په‌یره‌وی سیاسه‌تی میكافیلی و بنه‌مای پراگماتیكی ده‌كا، بۆیه به‌دیلی ترمان نیه جگه له‌وه‌ی له‌ ناوه‌خۆش په‌یره‌وی بنه‌ماكانی ئایینی بكه‌ین، بۆ نه‌وه‌ی به‌و مواسه‌فاتانه‌ی سه‌روو سه‌ركرده‌و كۆمه‌لگه‌یه‌كی ئاوامان هه‌بیت ناماده‌بی بۆ رزگاری و قه‌بوول نه‌كردنی داگیرکاری، ده‌بی خۆ دوورخه‌ینه‌وه له‌ مه‌درسه و ته‌یاره‌كانی عه‌لمانی به‌هه‌رسی بآلی (سۆشیالیسی، شیوعی، لیبرالی)، ته‌نانه‌ت نایدۆلۆژیای نه‌ته‌وایه‌تیش له‌به‌رده‌م به‌رژوه‌دندی تاییه‌تی شكستی هه‌یناوه، بۆیه‌ش ده‌بینین زۆربه‌ی بزوتنه‌وه رزگار خوازه‌كانی ئیستا ئاینین له‌وانه: خوارووی لبنان، فلسطین، چیچان، خوارووی فلیپین، كشمیر....) به‌ پیچه‌وانه‌وه دیمه‌نی عه‌لمانیه‌ت ناشیرینه‌تر بو، زیاتر خه‌ریكی ده‌سه‌لاتبازی و خۆیستیه، بۆیه گه‌لی جار له‌سه‌ر هه‌یج هه‌یلی سور و پاراستنی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی ناوه‌ستی، سه‌ودا له‌گه‌ڵ دووژمنی ژماره‌ یه‌كیش ده‌كهن، هه‌روه‌ك بینیمان له‌ فلسطین له‌كاتی هه‌یرشی نیسرائیل به‌ سه‌ر غه‌زه له‌ سه‌ره‌تای ۲۰۰۹ رێكه‌خراوی فتح یه‌كی له‌و چوارلایه^(۳۲۲) بو كه‌ لایه‌نگیری نیسرائیلیان كردن، هه‌روه‌ها نه‌و دۆخه له‌نیۆ حزبه كوردستانیه‌كانیش به‌ ناشكرا بینرا

بۆ هه‌مو نه‌وانه له‌ناوه‌خۆ له‌سه‌ر ئاستی سیاسی و فه‌ره‌ه‌نگی، له‌ئاستی خوارو سه‌رو بۆ پاراستن و به‌رجه‌سته‌كردنی بنه‌ماكانی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی كوردستان ناوه‌روکی بزوتنه‌وه‌ی كوردستان ئایینی بیه‌ت، یاخود به‌ ووردتر نابیه‌ت كوردایه‌تی و ئاین جیا بكه‌ریته‌وه، نه‌وه‌ش كۆله‌گه‌یه‌كی تری ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یه‌مان بۆ فه‌راهه‌م ده‌كا.... (۶)

عیراق پێكهاته‌وه له‌ ۳ پێكهاته‌ی سه‌رده‌كی و چه‌ند كه‌مایه‌تیه‌كی تر، هه‌ر لایه‌ی درێژكراوه‌ی ئیقلیمی هه‌یه، به‌جۆرێك سونه‌ی عه‌ره‌ب كه‌ له‌ ۱۹۲۱ هه‌ ده‌سه‌لاتدار له‌

^{۳۲۲} - میسر و سه‌عودیة و فتح : نۆرەدن

نێو ئەوان بوو تا ۲۰۰۳ و گورزی بێ وێژدانەیان نە کورد وەشانەدە، ئەوانە کە مایەتین، بەلام جامیعی عەرەبی و رۆژئاواش پشتگیریان بوو، ئیسرائیلیش لێیان راژی بوو، ئەوانە درێژکراوەی هاوپیەمانی عەرەبن، شیعەش زۆرایەتین و بێ دەسەلات بوینە و زیانیان بۆ کورد نەبوو، ئەوانەش درێژکراوەی شیعە نێرانن بەلایەنی کەمەووە لەو دەمە، تورکمانیش کە مایەتیەکی زۆر کەمن و هەرچەندە لە بنەچەدا رەگەزیان لە گەڵ تورکیا جیا، ئەوانە لە ناو دەراستی ئاسیا لە گەڵ شەپۆلەکانی مەغۆل و تەنەر و تورکمانیا هاتون، لە سەر دەمی عوسمانی زیاتر لایەنگیری سەفەوی بون (جگە لە ناوچەی تلە عەفەر نەبیّت)، هەرچی کوردیشە درێژکراوەی کوردستانە...، ئەوەش بە پێویستی دەیدەخا کە دروستکردنی دەوڵەتێک عێراق لەو پێکھاتانە هەڵەکی گەورە بوو، کەواتە ئەک دەوڵەتی عێراقی یاخود حکومەت و دەستور، بە لکو خودی عێراق هەڵە، مەینەتی کورد و پێناسی بزوتنەوێکی کوردایەتیش لەو هەڵە سەرچاوە دەگرێ، کەواتە وردەکاریەکی زانستی و سیاسی زۆر بەستاندەری دەوێ بۆ چارەکردنی ئەو هەڵە، چونکە لە ژێر سایە ئەو جووێ عێراقە بنەمای (مصاب قوم عند القوم فوائد) پەیرەو کراوە بە پێچەوانەوێ بنەمای مەزەبەتێکی و ئاینی (مثل المؤمنین...)، بۆیە هەر تەباییەکی هەردوو پێکھاتە لە سەر بنچینە (عروبی - ئێم) دەبیته گورز بۆ ئاسایشی کورد، یان بە کورتی بێ چارەسەری دادگەریانە دوزی کورد هەر تەباییە ئەنێوان پێکھاتەکانی عێراقی مەرگی کورده، پێچەوانەش بە پێچەوانە، ئەو فاکتەرانی پێکھاتە شیعە و سوننە یەک دەخاتەوێ بریتییە لە چەمکی عروبی نیشتمانی، یاخود عەلمانی عروبی کە سورشتیکی شۆفینی هەیە، بە پێچەوانەوێ هەر خودی فاکتەری ئاینی لە گەڵ هەڵە عێراقی کەناگریتهوێ و دەبیته سەنگەریکی بەرگری بۆ کورد بەر بەرەکانی چەمکی عێراقی عروبی دەکا، ئەو کاتی دەبیته لێک ترازانی ئە نێوان شیعە و سوننە، ئیسلامی و عەلمانی، تەیارێ شعوبی و عروبی... ئەوەش خزمەتێکی مەزن بە ئاسایشی نەتەوێی کورد دەکا، هەر ئەو فاکتەرێ رابونی ئاینی کە لە دوا ۱۹۷۹ جێی رابونی نەتەوێی گرتەوێ بوو هۆی گۆڕینی نەخشە کۆمەڵایەتی عێراق لە (۷۵% عەرەب و ۲۲% کورد) بۆ (۵۵% شیعە

و ۲۲٪ کورد و ۲۰٪ سونه^{۲۲۳} ۳٪ که مایه تی). تیایدا کورد له خنکه خنکی که مایه تی
 زرگاری بوو یه کهم جار له و دۆخه سه رو کۆمار و فیدرالی و هه ری می بو دیایکرا،
 که واته و هه رچه رخانه فاکته ری نه ته وه گه ری بو ئاینی گه وره ترین خزمه تی ئاسایشی
 نه ته وه یی کوردستانی کرد.... (۷)

به ئەزمون بۆمان دەرکەوتووە لەو بارودۆخە ی عێراق بێنیومانە چەندە سەرۆهەری لاواز
 بێت قازانجی کوردە، تا بەغداش بەهێزبووبێت هەرشە بوە لەسەر بزوتنە وهی کوردایه تی،
 هەموئەو دەسکەوتانە ی ئیستاش لەسایه ی بۆ دەسلاتی عێراق هاتو، بەتایبه تی دوا
 نه وهی به فەرمی به پیتی بریاری ۶۶۱ ی ۱۹۹۰ ی نه ته وه یه کگرتو ده کان عێراق خرایه به ندی
 حه وته می میساق، سه رجه م ۶۵ بریاری له سه ر دەرچو، وای کردو ه سەرۆهەری لاواز بێت و
 ئاستی بزوتنە وهی کورد بو یه کهم جار بگاته به ریۆد بردنی حکومه تودروست بونی
 په یه ون دی نیۆده وله تی و به ریا بونی به رژه ون دی ده وله تانی زل هیز له کوردستان... (۸)

که واته نیستاده توانین (به کۆکردنه وهی زانیاری سه روو) بنه ماکانی ئاسایشی نه ته وه یی
 کوردستانی له قۆناغی زرگاری به و شیوه یی خواره وه دیاری بکه یین:

۱ پاراستنی به هاو نه ریت ناین وره سه نایه تی کوردستان و هه موئەو دەر وازانه ی
 ده رژه یته وه سه ری

۲. پاراستنی یه ک ریزی میلله ت و پابه ند به رێنمایی سه رکر دایه تی کۆله گه ی
 ئاسایشی نه ته وه یی کوردستانیه

۳. نارام نه بونی ناوچه که و گۆرانکاری له شیوه ی جهنگی جیهانی یا خود هه ر
 گۆرانیک تیایدا سه روهری سنور و ئارامی نیۆ ده وله تی له سه ر بنچینه ی نه و نه خشه یه
 هه له وه شینیه ته وه، یا خود هه ر گۆرانیک له و یاسای نیۆ ده وله تی به و ئارسته یه

^{۲۲۳} - له زۆریه ی سه رچاره میژوویه کان نه گه ر باسی سونه کورد کرایی نه وه و ورتیه تی کورد ژفا تو بو، بۆ نه و مه به ته با
 به لگه نامه یه کی بریتانی به کار به یئین چونکه لای سونیشیان گرتو:

CO ۷۲۰/ ۱۶۱/۲ سكان كوردستان: ینكر الكرد بكونهم اقلية في العراق لأن عدد السنة العرب ليس أكثر من الكرد ولكن اعتبارهم مع
 الشيعة فقط كعرب يعطي لهم الاكثرية. وإذا اجريت احصاء دقيق ولم يحسب الكرد ضمن عرب السنة يكون عدد الكرد والعرب متساويا. فضلا تم
 تجاهل عدد الكرد في لواء دبالی ذات الاغلبية الكردية والاقضية الكردية في كوت في الاحصاءات السابقة.

٤. تەننەوێ بزوئەوێ ئیسلامی یەکان لەناوچەکە

٥. تەبا نەبونی ولاتانی داگیرکەر لەگەڵ وفاقی ھەریماوەتی و جیھانی واتە بەرپا نەبونی ھاوڕێیانی وھاریکاری ئیقلیمی بەرپا نەبونی گونجان لەنیوان ئەو دەولەتە داگیرکەرانی کوردستان و کۆمەلگەی نیو دەولەتی.

٦. دارشتنی سیستەمەکانی ئابووری و سیاسی و فەرھەنگی دەسەلاتی کوردی

لەسەر بنچینەی قۆناغی رزگاری نیشتمانی، زال بونی ئایدیۆلۆژیا بە سەر بەرژەودندی

٧. تەبا نەبونی پێکھاتەکانی عێراق لەسەر بنچینەی عروبی و شۆفینی و عێراقی چەوت بەگشتی سەرئەگەوتنی ئەو دەولەتانەی کوردستانیان داوەش کردووە و لە کۆتایدا لە ڕووی یاسایی بە (دول الفاشلە) پۆلین بکریڤ چاکە، جا ئەوێش زۆر لا دەگرتەوێ وەک ناھارامی ولات و پێک نەھاتنی پێکھاتەکان و گێڕو گرتنی لە گەل دەورووبەر و نەبونی مەھرکەزی

٨. ھاندانی ھەر ماکیئەیکە بە پێچەوانەی بینی ساییکس بیکۆ و نەخشەیی سیاسی ڕۆژھە لاتنی ناوھەراست بیڤت، کە بنەماکانی ئایزناھەر و (عدم المس بالآثر الإستعمار) یش دەگرتەوێ، لە سەرخانیشت ھەمو ئەو دەولەتانە دەگرتەوێ کە بەھۆیوێ دروست بووینە بە ئیسرائیلیشەوێ، یاخود زیاتر میکافیلیانە ھەرگۆرائیک لە دژی مەیین (جمود) خیرە.

٩. دروست نەبونی کۆمەلگەی مەدەنی لەسەر بنچینەی بەرژەودندی مادی

پێگەیشتنی عەقلیەتی چینیەکانی خەلکی کوردستان و وەرگرتنی زانیاری سەرئەدەم و پێش خستنی تەکنەلۆژیا و ھان دانی عەقلیەتی داھێنان و پەرورەدە کردنی تاکێ کورد بە بەھای مەرۆڤ دۆستی و یەکتر قەبوول کردن و بەرئەوامی رێزگرتن لە پێکھاتەکانی تری کوردستانی بەشیکی گرنگی ئاسایشی نەتەویدیە

بە کورتی چی لە بەرژەودندی یەکیڤتی و ئاسایشی نەتەویدی ئەو وولانە بی پێچەوانەیی بنەماکانی مافی چارەیی خۆووسی کوردە کە بیەوی تەواو خۆی ساغ کردیڤتەوێ بۆ گەیشتن بە دەولەت

به پیچەوانەودەش ئەو بنەمایانەى خواردود هەردەشەکانن لەسەر ئاسایشى نەتەودەى کورد:

أ - یەکیارچەى و ناوەندیەتى وڵاتە داگیرکەردکان

ب - تەبایى و هاریکاری نیوانیان

ج - هاریکاری پینکەتەکانى عیراق لەژێر سایەى دەولەتى عیراقى عروبى

د - ریسایاکانى یاسای نیۆدەولەتى و نەرىتى پەیوەندى نیۆدەولەتى لەسەر بنچینەى بەرژەودەندى

ه - تەنینهودى بەهای عەلمانیەت و هەمو ئەو بینایانەى لەسەر ئەو چەمکە دەکرێتەو هەك: نایدۆلۆژیای نەتەواى عروبى و تۆرانى و شۆفینەکانى تر، دەولەتى نەتەوەى، بنەمای بەرژەودەندى، پارەوى سیاسەتى میکافیلی

ع - تەنینهودى بەهاکانى عەلمانیەت لەنیۆ کۆمەلگەى کوردەوارى و دەسەلاتى دا دەبێتە هۆى هەلۆەشانەودى بینای کۆمەلگەکە و داروخانى کەسێتى کورد لەجیاتى نەرىت و بەهاکانى خۆویستى و بى بەلێنى و هەلەشە و خیانت و قۆلپرى و دەروون ناسکى و.. ئەوەش دەبێتە هۆى داگیرکردنى تاك و خاك پیکەو، چونکە عادەتەن کە خاك داگیردەکرێ دەروونى تاك داگیرناکرێ بۆیە بەرگرى نیشتمانى لى سەر هەلەدا، هەرۆک لەنامەکەى ئەسکەندەرى مەكدۆنى بۆ ئەرستۆى ناردبوو لەکاتى داگیرکردنى وو لاتى فارسى ووتبووى: ئەوا خاکم داگیر کردوون بەلام تاکم داگیر نەکردوون چى بکەم، لە وه لام دا ئەرستۆ ووتبووى: بەهاو نەرىت و رەسەنایەتیاں برووخینە لەرى ی پەرتکەوزال بە...بەو هۆیەش ئەسکەندەر زال بوو(ئەودى خواردود دەقى نامەى ئەسکەندەر وودلامى ئەرستۆیە)^{۲۲۴}، کەواتە هەر مدرسو نایدۆلۆژیاو چا لاکیهکى

^{۲۲۴} : نامەى ئەسکەندەر: ئە شاهد بایران شهر رجلا ذی أصالة فی الرأي، وجمال فی الوجوه، لهم مع ذلك صرامة وشجاعة، وأنه رأي لهم هیات وخلقاً، لو كان عرف حقیقتها، لما غزاهم، وأنه إنما ملکهم بحسن الاتفاق والبخت، وأنه لا یأمن - إن ظعن عنهم - وشرهم، ولا تسکن نفسه إلا ببوارهم. ولامى ئەرستۆ: « فہمت کتابک فی رجال فارس. فأما قتلهم فهو من الفناء فی الأرض ولو قتلتم لانبت البلد أمثالهم لأن إقليم بابل یولد أمثال هؤلاء الرجال، من أهل العقول والساد فی الرأي، والاعتدال فی التریب، فصاروا أعداء وأعداء عقبک بالطبع، لأنک تکرر قد وترت القیم، وکثرت الأحقاد على أرض الروم منهم ومن بعدهم، وإخراجک إیاهم فی عسکرک مخاطرة بنفسک وأصحابک. ولكنی أشیر

سیاسی حزبی و دهسه‌لانی کوردی بی یان داگیرکەر بیتیته هۆی داروخانی بینای کۆمه‌لگه و تاکی کورد هه‌په‌شه‌ی هه‌ر ده‌مه‌زنه له‌سه‌ر ئاسایشی نه‌ته‌وه‌ی کوردستان

ف - سیسته‌مه‌کانی خویندن و ئابووری و سیاسی کۆمه‌لایه‌تی و فه‌ره‌ه‌نگی لایکی ده‌بیتیته هۆی نه‌و داروخانه له‌خالی (٥) باس کرا، بۆیه بزوتنه‌وه‌و حزبی عملانی و لایکی زیانی هه‌یه بۆ ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی کورد

ک - په‌رته‌وازه‌یی و سه‌ره‌له‌دانی کیشه ناوختی و هه‌مو نه‌و هۆکارانه‌ی ده‌بنه نه‌و هۆیه پشت شکینی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یه

م - به‌هێز بونی وولانی داگیرکەر به‌تایبه‌تی له‌ژێرسایه‌ی ده‌وله‌تی ناوه‌ندی

ه - پاش که‌وتووێی و هۆشیار نه‌بونی خه‌لکی کوردستان

که‌واته سه‌رجه‌م بنه‌ماکانی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی کورد پێک دێت له‌ پاراستن و رێ گرتن له‌و هه‌په‌شانه‌ی به‌شی دوهم و کارکردن له‌سه‌ر به‌رجه‌سته‌کردنی به‌شی یه‌که‌م،... ده‌با بزانی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی کوردستان و عیراق که‌ی تێک ده‌کاته‌وه و که‌ی دژن؟ واته ده‌توانین نه‌و په‌یوه‌ندیه دژواره‌ی (مصابب قوم عند قوم فوائد) ٨٠ سالی رابووردو که‌بالی کیشا بوو به‌سه‌ر په‌یوه‌ندی نێوان پێکهاته‌کانی عیراقی و ده‌رچه‌رخیتته (مثل المؤمنین فی توادهم ...)، و په‌یوه‌ندیان چیه به‌ما فی چاره‌نووسی و ده‌روازه‌کانی رزگاری کوردستان

ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی کوردستان و ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی عیراق؛

له‌پراستیدا له‌گه‌ڵ دروست کردنی عیراق به‌و هه‌له‌یه‌ی که له‌پیشوو باسمان کرد ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی عیراق نه‌ک هه‌ر دژی بنه‌ماکانی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی کورده، به‌لکو دژی پێکهاته‌کانی تر و ته‌نانه‌ت دژی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی عه‌ره‌بیشه له‌سه‌ر بنه‌چینه‌ی پان

عليك برأى هو أبلغ لك في كل ما تريد من القتل، وهو أن تستدعى أولاد الملوك منهم، ومن يستصلح للملك ويترشح له، فتقدم البلدان، ويتوليهم الولايات، ليصير كل واحد منهم ملكاً برأيه، فتتفرق كلمتهم، ويجمعوا على الطاعة لك، ولا يؤذون بعضهم إلى بعض طاعة، ولا يتفقوا على أمر واحد، ولا تجتمع كلمتهم. « سرچاوه: تجارب الامم العسكريه المجلد الاول

عمره ب، بۆ ئەم مەبەستە پیتیست دەکا زۆر بەکورتی مەبەستەکانی سایکس بیکۆ و دروست کردنی ئەو (دەولەتە بێژیانە)ی ناوچەکە روون بکەینەوه سەرجم ژمارەى کۆنگرەو تەقەلاکانى دابەشى پۆژەهەلاتى ناوەراست گەیشته ١٨٢٥، هەلبەتە هەر پێکەوتنامەیک دەکری چەند ماددەیکى ئاشکرای هەیه مۆرى لەسەر دەکری، بۆ تێگەشتنى ئەواو لە مەبەست و دیوێ نەیتیهکانى پیتیست بەبەراییهکانى ئەو پێکەوتنەکە هەیه، پێکەوتنى سایکس بیکۆ لە ١٦ / ٥ / ١٩١٦ بەستراو پێک هاتبوو لە (١٢) مادەى ٣٢٦، ئەو پێکەوتنە لەنێوان بەریتانیا و فرەسا و روسیا کراوه، لە لایەن (مارک سایکس)ى بەریتانى و (جۆج بیکۆ)ى فرەسى و (سازانوف)ى روسى مۆرکراوه، ناوبراوه بە (سایکس بیکۆ)، بۆ دابەش کردنى میراتى عوسمانى بە زیندیەتى چاوان، زۆر بە نەیتیش کراوه چونکە پریەتى لە مادەى ١٤ کە لەگەڵ پێکەوتن و بەلێتەکانى تری پۆژ ناوا لێک جیاوو، لەوانە: پێکەوتنى ماکماهۆن - شریف، هەروەها بنەماکانى مافى چارەنوس کە لە لێدوانى مافى چارەنووسى گەلان لەلایەن بەریتانیا و فرەسای ١٨ / ١١ / ١٩١٨، ٣٢٧، هەروەها لەگەڵ ١٤ بنەماکەى ویلسۆن ٣٢٨ و بەیانەکانى بەریتانیا لە بەسەر و بەغدا... لەهەمو ئەوانە بەلێن بە میلیلەتان درابوو بۆ مافى چارەنووسى و رزگارى ئازەروومەندانە، کەچى لەسایکس بیکۆ هەموى پەرش و ب لاو کردبون، بۆیه بە نەیتى

٣٢٦ کردستان فى سنوات الحرب العالمية الأولى ص ٣١٦

٣٢٧ دەقى رێکەوتنەکە لە ١٢٣١ ی ئەو کتێبە بۆرێنەوه

٣٢٨ دەقى لێدوانەکە: ((ان الغاية التي ترمي اليها كل من فرنسا وبريطانيا العظمى في خوض غمار الحرب في الشرق من جراء اطماع ألمانيا، وهي تحرير الشعوب التي ظالما أرزحت تحت أعباء استبداد الأتراك تحريراً تاماً ونهانياً وتأسيس حكومات وإدارات وطنية وتستمد سلطتها من رغبة نفس السكان الوطنيين، وعرض اختصارهم))

٣٢٩ دەقەکەى (بە پەختى): المبادئ الأربعة عشر

١. تقوم العلاقات الدولية على موائيق سلام عامة، وتكون المعاهدات الدولية علنية وغير سرية.
٢. تأمين حرية الملاحة في البحار خارج المياه الإقليمية في السلم والحرب، إلا ما ينص عليه الاتفاق الدولي خلاف ذلك.
٣. إلغاء الحواجز الاقتصادية بقدر الإمكان وإيجاد مساواة بين الدول المتعانة في المحافظة على السلام.
٤. تخفيض التسليح إلى الحد الذي يكفل الأمن الداخلي.
٥. وضع إدارة عادلة للمستعمرات تنفذ ما يحقق مصالح سكانها.
٦. الجلاء عن الأراضي الروسية كلها والتعاون مع أي حكومة روسية يختارها الشعب.
٧. الجلاء عن أراضي بلجيكا وتعميرها.
٨. الجلاء عن فرنسا ورد الألاس واللووين وتعمير ما خرب منها بسبب الحرب.
٩. إعادة النظر في حدود إيطاليا بحيث تضم جميع الجنس الإيطالي.
١٠. منح القوميات الخاضعة للأميراطورية النمساوية حق تقرير مصيرها.
١١. الجلاء عن صربيا ورومانيا والجبل الأسود، وإعطاء صربيا منفذاً إلى البحر وإقامة علاقات جديدة بين دول البلقان كافة مبنية على أسس قومية وتاريخية، وضمان حريتها السياسية والاقتصادية.
١٢. ضمان سيادة الأجزاء التركية وإعطاء الشعوب الأخرى غير التركية التي تخضع لها حق تقرير المصير، وحرية المرور في المضائق لجميع السفن بضمان دولي.

١٣. بعث الدول البولندية بحيث تضم جميع العنصر البولندي، وإعطائها منفذاً إلى البحر، وضمان استقلالها السياسي والاقتصادي دولياً.

١٤. إنشاء عصبة الأمم.

له گهرمه‌ی جهنگی جیهانیش (۱۹۱۴ - ۱۹۱۸) بوو، به کورتی مه‌به‌سته‌کانی نهو
 ریکه‌وتنه و دوايش ریکه‌وتننامه‌کانی تری ناشتی پاریس و سان ریۆ ۱۹۱۹ - ۱۹۲۰،
 سیقه‌ر ۱۹۲۱، لۆزان ۱۹۲۳... دروست کردنی نهو ده‌وله‌تۆکانه‌بوو بۆ نه‌م مه‌به‌ستانه‌ی
 خواره‌وه:

۱. دابه‌شی ئوممه‌تی ئیسلامی بۆ نه‌ته‌وه‌ی جیاواز و نه‌ته‌وه‌ش بۆ عه‌شیره‌ت و تایفه
۲. دابه‌شی (دار الاسلام) بۆ نیشتیمان و له‌ویش بۆ پارچه‌ی تر
۳. دابه‌شی خیلافه‌ت و یه‌کنه‌گرتنه‌وه‌ی بۆ هه‌تاهه‌تایه
۴. بۆ نه‌وه‌ی ناوچه‌که ئارام نه‌بی‌ت و لاتی ده‌ستکرد و نا سروشتی لی دروست کرد
۵. بۆ نه‌وه‌ی ناوچه‌که پیش نه‌که‌وی و هه‌ر بازاری ساغ کردنه‌وه‌ی نه‌وان بی‌ت
۶. نه‌و و لاته ناوخۆسیانه وه‌ک عیراق و سوریا و ئوردن... به‌ نامۆی دروست کرد
 تا جی‌ی و لاتیکی نامۆی وه‌ک ئیسرائیلیش بی‌ته‌وه له‌ناوچه‌که
۷. بۆ نه‌وه‌ی هه‌رده‌م نا‌ئارام بن سنوری نه‌و و لاته ده‌ستکردانه‌شیان به‌پی‌تی
 ستانه‌ری نی‌و ده‌وله‌تی و سنوری سروشتی نی‌و ده‌وله‌تی پیاده نه‌کرد، که‌سنوری سروشتی
 بریتیه له‌ سنوری جوگرافی و یان کۆمه‌لایه‌تی یان نه‌ته‌وه‌یی به‌لکو سنوریکی
 ده‌ستکردیان بۆ دروست کردن به‌شی‌وه‌یه‌ک به‌شیکی فارس خرا سه‌ر عه‌رده‌ب، عه‌رده‌بیان
 خسته سه‌ر فارس و تورکیا، کوردستانیان به‌سه‌ر هه‌ر چوار لا دابه‌ش کرد،،، به‌و شی‌وه‌یه
 تا هه‌ر نا‌ئارامی بی‌ت هه‌روه‌ک نا‌ئارامیه
- نه‌و و لاته له‌سه‌ر نه‌و بنچینه‌و به‌و گیانه دروست کراون، هه‌ر له‌سه‌ره‌تاشه‌وه
 ناوه‌رۆکیکیان بۆ چنرا له‌گه‌ل نه‌و مه‌به‌ستانه‌وه بی‌ته‌وه، نه‌وه بوو له‌ ده‌ستورده‌کان و
 له‌بناغه‌ی نه‌و ده‌وله‌تانه‌ش نه‌و مه‌به‌ستانه چینراون، بۆیه‌ش ریفۆرم له‌و ده‌وله‌تانه
 نه‌سته‌مه، هه‌ر له‌یه‌که‌م ده‌ستوری عیراقی سالی (۱۹۲۵) بنه‌ماکانی لایحه‌ی ئینتدابی
 (۳۲۹) وورد کرابۆوه، ده‌ستوری تورکیاش بنه‌ماکانی لۆزان و مه‌به‌سه‌ته‌کانی سایکس
 بی‌کۆی لی‌ی به‌رجه‌سته کرابوو، نه‌گه‌ر به‌ووردیش سه‌رنج بده‌ینه می‌ژووی نه‌و ده‌وله‌تانه

^{۳۲۹} لایحه‌ی نی‌تی‌داب له (۲۰) ماده بێک هاتبوو، ده‌قه‌کی له‌کۆتای نه‌و کتێبه‌ به‌خۆنه‌وه.

رێك و پێك نەو مەبەستانەى لە سايكس بېكۆ بۆى چێنرابوو پەیرهوى ددەكەن ' كەواتە هەر وو لاتیك لەوانە كێشەیه كە بۆ ناوچەكە و میلله تانى عەرب و كورد و تورك و فارس و ئەوانى تریش، پێویستی بە چاكسازى هەیە، جێگەى داخە ئەو پرۆژە چاكسازیانەى گە لآله كراوه بۆ پرۆژەلاتى ناوەرەست نەچوو بەلای ئەو دەرەدە ریشەییەوه، كە ئەو دەولەتانەى لى ى دروست بووینە دەستكردن بە نارهزوى میلله تانى ناوچەكە دروست نەبووه، بەلكو بە نارهزوى دەرەكى و لەسەر دوو بەرژەودەندى ستاندرى پرۆژاواى و بەرژەودەندى ئاسایشى نەتەوهیى ئیسراییل دروست بووه^{٣٣٠}

كەواتە ئاسایشى نەتەوهیى ئەو دەولەتانه نە ستاندر دەبێت ونەپێكەوهش دەگوێجێن، مەگەم لەسەر (زولم) یەكبەگرن، بۆیەش لەسەرەتا تا ئەو ساتە جەنگى ئاسایشى نەتەوهیە لە ناوچەكە، تەنانت لەنێو خودى ئەو دەولەتانهش.

شەرە ئاسایش:

تۆیژینەوهى ئەو بابەتە بەدەرە لە ناخافتنى دېلوماسى و رەچاوى پەیهەندى برایهتى پێكهاڵەكانى عێراق، بەلكو پێویست بەوه ددەكا بابەتیانە لەسەر بنچینەى مافى چارەنووسى لێكى بەدەیتەوه، لەپاستیدا ئەزموونى دەولەتانی پرۆژاوا و پرۆژە لآت تا رادەیهكى زۆر سەرکەوتوو بووه، دەبینین ئینتەماى هاوالاتى بە پله یەك بۆ وو لآتەكەیه و ئینتەماى ستوونى نەتەوهیى وتایفى و بنەمالەیی لەنێو توایتەوه، هۆیه كەشى ئەوهیه دەستور و سروشتى وو لآتەكە چاكساز بووه، لەوو لاتیكى نەتەوهیى وەرچەخاوه بۆ وو لاتیكى نیشتمانى مەدەنى، راستە لەسەرەتادا وولانى پرۆژاوا لەسەر بنچینەى نەتەوهیى دروست بوو لەدواى رێكەوتنى ویستیشاڵیای ١٦٤٨^(٣٣١) دەولەتەكانى بەریتانیا و فرنسا و هۆلەندا و ئیسپانیا بەتەواوى خەملین، بەلام یەكەم وەرچەرخانى دەولەتى نەتەوهى بۆ دەولەتى نیشتمانى ئەمریکا بوو لەدواى شۆرشى ١٧٨٠، لەو ئەزموونەوه مۆدیلى دەولەتى نیشتمانى تەنیهوه بەئەوروپا و دواتریش بەهەمو جەهان، بەتایبەتى لەدواى

^{٣٣٠} لە كێتیبى (سیاسةالبيطانية العطى تجاه مستقبل كردستان ص ١٤٤ گفت وگۆیهكى بەریتانیەكانى گراستۆتەرە (ویلنۆن) كۆتایى پێى دەنێ و دەلێ ئەو عێراقە بەو سنوورە لكاندنێ كوردستانی خواروو پێنى تاكە پێتەرە كە لەخزمەت بەرژەودەندیه دوروو نزیکەكانمان بیت.

^{٣٣١} ئەو رێكەوتنە لەدواى شەرى ٣٠ سالی تالیفی و رەكەزى بوو لەسەر خاكى نیشتمانى المانیا بەسترا

شکستی نەزمونەکانی دەولەتی نازی لە ئەلمانیا فاشی لە ئیتالیا قلاتژیسی لە ئیسپانیا.. نەزمونیککی (نسبەن) سەرکەوتوو، تیایدا لەجیاتیی هاوئەتەویی چەمکی یاسایی و سیاسی هاوئەتەویی دێتە جێی، ئەوەش مانای بنەمای کۆمەڵگەی مەدەنی دەدا، لەو و ئاتیی وادا وو ئاتیی سەرورە دەستور و خەڵکی شایستە لە شوێنی شایستە دەبی، بەگشتی تاک لە وو ئاتیی وادا ئنتیما ستونیه‌کانی رەگەزی عەشایەری و بنەمالەیی و نەتەوویی هەڵدەوه‌شیتەوه بۆ ئنتیمایە ئاسۆیه‌کانی حزبی و یاسایی و مەدرەسی و نیشتمانی.. یاخود هەرته‌واو بۆ ژیان و پیشەیی وەرەچەرخی کەپیتی دەوتری: (مروڤی یەك رەهەند - انسان ذو بعد الواحد)، لەو وولانە مانایەك بۆ کەمایەتی و زۆرایەتی، نەتەووی (س) و (ص) نامینیت، زۆر ئاسایە عبدالسلام ئاین موسلمانە بییتە سەرۆکی دەولەتی هیند، علی خامەنەئی بەرەگەز ئازارەریە و بییتە (مرشد الاعلی)ی ئێران، کارلۆس مونعیمی رەچەلەك شامی ببتە سەرۆکی بەرازیل، ئۆباما سەرۆکی ئەمریکایە بە رەگەز کینی.... هتد، هەندێ و ئاتیی تر ماون کەمێك کیشەیی ئاینی ماوه کە لە دەستورەکان تۆمار کرابیت، لەوانە: ئە مادی (٤)ی دەستوری سوید و اتۆمارکراوه کە دەبی سەرۆك مەسیحی بییت، بەهەمان شێوەش لە مادی (٩)ی دەستوری ئیسپانیا، مادی (١) و (٤٧)ی دەستوری یۆنانی و مادی (١، ٢)ی دەستوری دانیمارکی و مادی (٥٤) کۆلۆمبیا و (٦٦)ی کۆرسیکا (١٢)ی سلفادۆرو (٢٤) پورتوگال (٣) پاراگوای و (٢)ی ئەرجەنتین و ٣٣٢ بەلابەلا ئاماژە بەوه‌ها مەرجێك دەکا، ئەگینا کۆت ویند لەسەر ئینتیمایە ستونیه‌کان نەماوه، ئەوانەش وایکردوو و ئاتیی ئارام و پێکەوه‌ژیانێ تەبایی بییت، بەدەگمەنی هەندێ کیشە ماوه لە ئێرلەندای سەروو لە نیوان (ئێرلەندا و بەریتانیانی)، لە ئیسپانیا لەنیوان باسك و ئیسپان... ئەوەش دەگەریتەوه بۆ ئەو پاشماویە جیاوازی ئاینی و فەرەه‌نگیەیی لەسەر وو باسما کرد، بەلام بەگشتی روو لە چارەسەریە، تەنانەت بەشێك بە ئارەزووی خۆی جیا بونەوی ناویت، ئەو بوو لە ١٩٩٨ هەلئار دنیکی ئارەزوومەندانە بۆکیییکە فرەسی زمانەکان کرا ناخۆ لەگەڵ کەنەدی (ئینگلیزی زمان) دەژین یاخود جیا بونەویان دەوی، دەرکەوت لە ٥١٪ دەرنگیان بە ژیانێ هاوبەشی دا

٣٣٢ الإسلام والعلمانية.. ص ٢١

هەرچی وولانی عەرەبیە هیشتا وو لاتی نەتەوەیین، هەریە کە شانازی بە ناسنامە ی عەروبی بۆ وو لاتە کە ی دەکا و لە دەستووریش وا تۆمار کراوە، لە دەستووری عێراقی پێشوو لە مادە ی (١) عێراق بە شێکە لە تۆمە ی عەرەب، سوریا، میسر، لبنان^{٢٣٣} تەنانتە لە مادە ی (١) ی دەستووری فەلسەتینیش ئەو هاتو، مادە ی ٦٦ ی دەستووری تورکیاش هەمان رەگەز پەرستی تێدا یە^{٢٣٤}، بۆیە زۆر سەرەنجامێکی لۆژیکە کە کێشە ی نەتەوەیی و تانیفی و رەگەزی لە سەرانی سەری وولانی عەرەبی سەرە بەدا ئە میسر لە گەڵ قیبتیەکان، لە جەزائر و مەغریب لە گەڵ بەرە رەکان، لە لبنان لە گەڵ مەسیحی، لە سودان لە گەڵ مەسیحی و دارفۆزی، لە بەحرەین لە گەڵ شیعە، لە یەمەن لە گەڵ زەیدی و حوسیه کان، لە عێراقیش لە گەڵ کورد و شیعە و تورکمان ...، ئەو تێروانی سەرەگەز پەرستیە هەر لە ناو ولات نەبوو، بە لکو لە چالاکیە دیپلۆماسی پە یوە ندیە نیو دەولەتی پڕۆژەکانی (وحدة العربیه) ش بە ناشکرا گوزارش دەکرا، لە پڕۆژە ی یە کگرتنەو ی میسر سوریا و عێراقی ١٧ / ٤ / ١٩٦٣ لە دیبا جە ی بە یانە کە دە لیت: .. فالوفود الثلاثة تعلن باسم الشعب العربي في مصر وسوريا والعراق ارادة هذا الشعب في قيام الوحدة الاتحادية^{٢٣٥} ...، هیچ حیسابێک بۆ بونی کورد لە عێراق و سوریا و قیبتی لە میسر نە کراوە، ئەو لە عێراق زیاتر کاریگەر بوە، تەنانتە تێستاش لە دوای ٢٠٠٣ دەولەتی عێراق لە ژێر ئەو فەرەهنگە ستوونیە دەرە چوو، هەر چە نە دە هەمو لایە ک بە شدارن لە دەسە لات و سەرۆک کۆمار کوردە بە لام لە مادە ی (٣) دەستوور وا تۆمار کراوە: عێراق ئە ندامێکی دامەزرێنەری کارای کۆمکاری

^{٢٣٣} سەیری دەستووری عێراق ١٩٦٨ بکەر و دوا ی ش هەرووبارە دەبۆرە: المادة الأولى: الجمهورية العراقية دولة ديمقراطية شعبية تستمد أصول ديمقراطيتها وشماعتها من المبادئ العربية الشاملة وروح الإسلام.

الشعب العراقي جزء من الأمة العربية هدفه الوحدة العربية الشاملة وتلتزم الحكومة بالعمل على تحقيقها. دەستوری سوریا ١٩٧٠ و ١٩٧٣: المادة الأولى ١- الجمهورية العربية السورية دولة ديمقراطية شعبية واشتراكية ذات سيادة لا يجوز التنازل عن أي جزء من أراضيها وهي عضو في دولة اتحاد الجمهوريات العربية. ٢- القطر العربي السوري جزء من الوطن العربي.

٣- الشعب في القطر العربي السوري جزء من الأمة العربية يعمل ويناضل لتحقيق وحدتها الشاملة. لەو دەستورە ٤٩ جار ووشە ی عەرەبی لێهاتو بۆ یە کجاریش نای کوردی تیا نەهاتو

نەوش ددە گەزێتو بۆ نایمێز لۆژیە رەگەز پەرستیەکانی شۆڤینی لە فرەنسا و کالانزیسی لە نیسپانیای نازی لە ئەلمانیا و فاشی لە ئیتالیا و (شعب الله المختار) ی بە هەردی ...، لە مادە ی (٤) ی بەزنامە ی (نازی) - حزب سوشیالیستی کریکاری ئەلمانیا - هاتوو: (هەولاتی ئەلمانیا نەوانەن کە خوێنیان ئەلمانە) بروانە مەوسرە ی جودی - سەدە ی نازی

تەنانتە فەلسەتین ژێر دەستەبە کەچی لە مادە ی (١) دەستووریان تۆماریان کردو کە فەلسەتین بە شێکە لە نیشتمانی عەرەبی !! المادة ١: فلسطين جزء من الوطن العربي الكبير، والشعب العربي الفلسطيني جزء من الأمة العربية والوحدة العربية هدف يعمل الشعب الفلسطيني من اجل تحقيقه.

^{٢٣٤} لە مادە ی ٦٦ هەمان شێو وەرکرتو و دەلی ئەو دی لێتورکیا بێت تورکە

^{٢٣٥} بیان اتفاق الوحدة الثلاثية بين مصر وسوريا والعراق - القاهرة - ١٧ / ٤ / ١٩٦٣

عەردەبەھە و پەندە مەساقە کە مەتە، هەر بۆ زانین نە مەدە (١) مەساقی جامەعی عەربی ناسنامە مە ئەندام بون بە مەرجی عەردەبەھە هەچ پەنگە مە کە بۆ غەیرە عەردەبەھە تەیا نە دەقە کە مە لەخوارە وەبە^{٣٦}، واتە بە لایەکی ترە وە دانت نا کە عەراق بە شەیکە لە (نومە عەربی)، ئەو هەش هەمان مەدە مەستوری لێناتە کە لە دیا جە کە مە بەو شەیدە هاتە: لێن عەربی الھویە و الێتەم، وەو عەزو مۆسس و عەمەل فە جامەة الدول العریبة و ملتزم مواتیقها، کما هو عضو مؤسس وعامل في منظمة الامم المتحدة وملتزم مواتیقها والاعلان العالمي لحقوق الانسان. و تجسد الدولة هذه المبادئ في جميع الحقول والمجالات دون استثناء^{٣٧}، هەر لەسەر ئەو بنچینە مە لێکە و تە تائیفی ١٩٨٩/١٠/٢٣ داکۆکە مە توند لەسەر ناسنامە عەربی لێن لە بێرگە مە (ب) مەدە (١) کراوە، و لێ تانی عەردەبەھە و لایەنە سونە کە هەشتا قایل نین لەبارە عەراق، داوا مە ناسنامە مە مە مە روونی عەربی بۆ عەراق دەکەن و ناسنامە مە کورد و تورکمان و پێکەتە مە تر تێک بەشکێنن، ئەو هەش سەرچاوە مە کێشە کە مە لە و و لێ تە عەردەبەھە، نە ک وە ک گۆتە دووبارە بووە کە مە گوا مە ئەو دەستە مە مە پەریالیزم و زایۆنە !!

لەسەر ئەو رەوتە عەراق، بەو ناسنامە عەربی و ناوەندیە مە هەردە مە هەردە مە لەسەر ناسایە مە نەتە وە مە کورد، بە جۆرێک بە هێز بون و سەلامە مە ناسایە مە نەتە وە مە دە و لێ تە عەراق لاواز بون مە ناسایە مە نەتە وە مە کوردستانیە، پێچەوانە مە بە پێچەوانە مە، لە وەش زیاتر هەردە مە کانی سەر ناسایە مە نەتە وە مە عەراق بە ئۆتۆماتیک فاکتە مە بە هێز مە ناسایە مە نەتە وە مە کوردە، تا ئەو رادە مە هەرزانیێک بەریەکیان کە مە دەبێتە قازانج بە مە تر نێتر بە سانایی بنە مە (مصاب القوم عند القوم فواند...) جێ مە (مە)

^{٣٦} مەدە ١: تتألف جامعة الدول العربية من الدول العربية المستقلة الواقعة على هذا الميثاق و لكل دولة عربية مستقلة الحق في أن تنضم الى الجامعة، فإذا رغبت في الانضمام، قدمت طلباً بذلك يودع لدى الامانة العامة الدائمة، و يعرض على المجلس في أول اجتماع يعقد بعد تقديم الطلب. ميساقی جامعی عەربی لە ٢٠ مەدە پێک هاتە لە ١٩٤٥/٣/٢٢ نوسراوە^{٣٧} دەبوا مە کورد بەو جۆرە دارشە مە دەستور قایل نەبوا مە، دەشێت نەو دەستە و اژە لە لایەن مەم جلالە مە پێشکەش کرا و تۆمار کرا، لە وە راست تر نەو پێشنیارە دەستورە مە مە لا مەستە فای بارزان بوا مە کە لە ١٩٦٥/٣/١٢ بۆ بەغدا مە نارد، پێک هاتە بۆ لە ١٣ بەند، لە بەندی (٣) دەبێت کە مە عەردەبەھە لە مەیللە مە عەردەبەھە...

المؤمنون.. ده گرتته وه ههروهك گرتتیه وه^{۳۲۷}، هه ئه به ته نه وه دۆخیکی دروست نیه به لām نه وه ده گه پرتته وه بۆ سروشتی ده ولته تی عیراقی نه وه مده به ستانه ی پیتی دروست کراوه له سایکس بیکی به دواوه وره فتاری ده سه لاتدارانی عیراقیش، نه گهر به ووردی سه رنج بدهینه بنه ماکانی ئاسایشی نه ته وه یی کوردستان که تۆمارمان کرد به سروشتی خۆی دژ به ئاسایشی عیراقه، به ده گمه ن به ندیک نادۆزیه وه هاویه ش بیت، به هه مان شیوه ش نه گهر بنه ماکانی گشتی ئاسایشی نه ته وه یی عیراق له ژیر نه وه ره وشه عرویه (ههروهك له نه ده بیاتی حزبی به عس له باره ی - امن القومی) دیاری بکهین ده گهینه وه هه مان نه نجام، که نه وانه ی خواره و دیه:

۱ عیراقیکی توند و تۆلی و مه رکه زیانه خاوه نی هیزو و سوپا و ئاسایشی به هیزیی بتوانی ژۆل و نه رکی عروبی بیینی

۲ پاراستنی یه ک پارچه یی ویه کی تی خاك و گه لی عیراق دوور له جیاوازی و پارچه پارچه بون و دا برین

۳. گه شه ی ده ولته تی عیراق له رووی ئابووری و کۆمه لایه تی و به ره وه ده ولته تیکی ته کنه له وجیدار و .... و به کورتی چه سپاندنی پایه کانی ده ولته تی عیراقی مۆدرین

۴. ئارامی و ئاسایشی ناوخۆ

۵. پاراستنی په یوه ندی و هاریکاری (وفاق اقلیمی و عربی و جیهانی)

۶ توند و تۆلکردنی په یوه ندیه کانی عیراق به ولاتانی عه ره بی به جۆریک که ئاسایشی نه ته وه یی عیراق بیته به شیک له ئاسایشی نه ته وه یی عه ره ب^(۳۲۸)

^{۳۲۷} له به لگه نامه یی کی بریتانی باس له فلسفه ی ناشیۆنالیزمی ده کار ده لی بون وهیزی یه که میان له سه ر توه نه وه لاوازی دوهم ده وه ستیت و به وه فلسفه یه یه ش تورکیا و عیراق .. نه وانه دروست بروهینه: Foreign Office .... و به نقد انه فی حالة عدم قیام الترك بصهر الشعوب الأخرى ، بطریقه القوه أو بال طرق الأخرى ، فان الشعب التركي مستقرض. ترقیه W.J. Childs - ۱۹۲۹/۸/۱۷

^{۳۲۸} بروهانه ددی (تعریفات ببعض المصطلحات.. ماده: امن القومی). له ریکه وتنی میسر و سوری و عیراقی سالی ۱۹۶۳ هه ره شه له سه ر ئاسایشی نه ته وه یی و دۆژمنیان نیشتمان په روه رانی کورده لایه نی تر نه وانه بوه که له ده یی بیانه کی جاردانی هاتوه: اتفاق الوحدة الثلاثية بين مصر ، سوريا والعراق القاهرة ۱۷/ ۴/ ۱۹۶۳ وتشمّل فئة اعداء الشعب العناصر التالية: ا- المعزولون سياسيا بمقتضى القانون التتالي ضرورة لذلك. ب - كل من حركم ثورسا وأدين بانته انفصالي او متآمر او مستغل.

ئەگەر بەھووردى سەرنج بەدەينە ئەو بىنەمايانە دەينىن بە سىروشتى خۇى ھەرەشەن لەسەر ئاسايشى كوردستان وتەغرىب وتوانەوئى كوردە،... چارەسەرى زانراو تا ئىستا لە لاين بەغداوئە ئەو بۇ ئاسايشى نەتەوئى كورد تىك وئىك بشكىتى تا رادەى قى كوردنى مىللەتى كورد، ئالئىردا پىرسىارە ئالئۆزەكە دەست پى دەكا: ئاخۆ چۆن ئەو دوو جۆرە ئاسايشە پىكەوئە دەھەوئىنەوئە، ئاىا چارەسەر ماناى چ دەگەيەنى، راشكاوانەتر بىلئىن ھىچ بوارىك ماوئە بۆ نەوئى ئەو دوو بىنەما ئاسايشە بەيەك بگەن و ئاسايشىكى نەتەوئى ھاوئەش دروست بىت؟ ھەر چەندە زەھمەتە بەللام ئەستەم نىە، لەوېرگەى خوارەوئە زىاتەر وەلامەكە وەرگەرە.

سىروشتى كوردائىەتى وپىلان دژبە عەرەب

شۆقىنى عەرەب لەدواى دارشتەنەوئى نەخشەى سىاسى رۆژھەلآتى ناوەرپاست ودرۆستكردنى ولآتانى عەرەبى نىكەى سەدەيەكە بانگىشەى نەوئە دەكەن كە: ۱ - پىلانئان لەسەرە لەلاين ئىمپىريالىزم وزيائۆنى ۲ - پىلاننى دووبارەدابهشى ولآتانى عەرەبى(دابهشكراو - تقسيم المقسم او تجزئە الجزأ) لە ئازادايە ۳ - پىلاننى ياخى وجياخوازى ۴ - پىلاننى دژبەيەكگرتەنەوئى ئومەى عەرەب... لەگەل چەندىن بانگىشەى تر، ئەوئى پەيوەندى بەبابەتەكەو كوردستان ھەيە ئەو چوار پىلانئەيە گوايە بزوتەنەوئى كورد بەشىكە لەو پىلانئە، لەچارچىوئى پىلاننى زايؤنى وروژناوا كە كەمايەتيەكانى جھانى عەرەبى ھان دەدەن تا ئەو ولآتەرۆلئى عەرەبيەكەى پەك كەوئى... بۆ ئەوئى خوئىنەرى كوردو عەرەب وخەلكى تىرىش لاى روون بىت ئەو پاستيانەى خوارەوئە زۆر بەكورتى دەخەينە روو: ۱ - بە راستى سايكس پىكۆو دابهشى ناوچەكە عەقلى مىلەتانى كوردو عەرەبى تىك داوئە، ئەگىنا پاستىيەكەى ئەوئە ئەو ولآتانەى عەرەبى لە رۆژھەلآتى ناوەرپاست بەشىكە لە نىعمەتى ئىمپىريالىزم وزيائۆنى بۆ عەرەب(ئەگەر ئەو وەزە نىعمەت بىت)، واتە ئەو نەخشەيەى ولآتانى عەرەبى وناوچەكە بەشىكە لە پىروژدى زايؤنى نىتر بۆچى پىلاننى دژ بكا بە پىنچەوانەوئە دەپيارىزى ھەرەك وا دەينىن ئەو پاراستىتى.

٢ - شۆڤینی عەرەب دلتیا دەکەینەو کە ئیمپریالیزم وزایۆنی نەو یستویهتی و نە دەیهوی و لاتانی عەرەب دابەش بکا، چونکە خۆی وای دابەش کردووە بە (ستاندەر و عەیارێکی) وورد دابەشی کردووە کە دەقاونەق لە بەرژووەندی خۆی ییت، زۆر سەناریۆی دابەشی بۆ پۆژەهلاتی ناوەرەست پێشکەش کرا، لە ڕێکەوتنی سایکس پیکۆ عەرەبی (پۆژەهلاتی ناوەرەست) کرا ٦ بەش و کوردیش کرا ٥ بەش، واتە سەرچەم ناوچە کە کرا (١١) بەش، بێجگە لە دابەشێەکانی کەنداو، دواى داگیرکردن فرەسا و بەریتانیا و یستیان عەرەبی پۆژەهلاتی ناوەرەست لە ٧ بەشەو بەکەنە ٩ بەش: لە ١٩/١١/١٩١٨ م (لورانس) پێشنیاری کرد (ئەوێ ئیستاناوی نراوە خوارووی عێراق) بکریته ٢ هەریم (میزۆپۆتامیای سەرۆو (بەغدا) و میزۆپۆتامیای خواروو (بەسرە) و سوریاش بۆ هەر سێ کۆری شریف بن حسین (عبدالله وزید و فیصل)، وزارەتی هەند لە ١٩١٨/١١/٧ م لایەنگیری ئەو دابەشێە کرد، لای شامیش بۆ (٧) پارچە دابەش بەکەن: ١ - جبال لبنان ٢ - دولة العلویین ٣ - دولة انتاکیة فی شمال سوریه ٤ - دولة جبل دروز ٥ - دولة سوریه ٦ - فلسطین ٧ - امارة شرقي الأردن^{٣٣٩}، بەلام ویلسۆن و کۆکس بروسکەیهکی بە پەلەیان لە ١٩١٩/١١/٢٢ نارد تیایدا ئەو عێراقە ئیستانیان بە کوردستانەو وەک (چاکترین چارەسەر) پێشنیار کرد و چەسپا، لە کتیی (سیاسةالبریطانية العظمى تجاه مستقبل کردستان) گەفت و گۆیهکی بەریتانیەکانی گواستۆتەو دەسەبارەت بە چۆنیەتی دابەشی ناوچەکە، (ویلسون) گۆتایی بەو تاوتۆیە دینێ و دەلی ئەو عێراقە بەو سنوورە لکاندنێ کوردستانی خوارووتا کە پێووە کە لە خزمەت بەرژووەندیە دوورو نزیکە کافمان ییت^{٣٤٠}، فۆرستەریش دەلی: جاء فی التقرير لجنة کنج - کراین: ((ان حکمة قیام بلد موحد لا تحتاج الى نقاش بنسبة الى قضية العراقية)) هکذا جميع الأطراف ترى حکمة فی نشوء هذه الدويلات غنی عن النقاش^{٣٤١} لە کۆتایدا هەموو هاتنە سەر ئەو نەخشەیهی ئیستا کە چاکترین خزمەت بە پلانە کە بکات، کەواتە ئەو سنورو دابەشێە بە ئیرادە کوردو

^{٣٣٩} بڕوانە: تاریخ امه العربیه - ص ٤١٠-٤١٦.

^{٣٤٠} سعد بشر اسکندر - سياسةالبریطانية العظمى تجاه مستقبل کردستان ص ١٥٥

نشأة الدولة العراقية - ص ١٤٩

عەرب و يان بە پىي پىئەيكي نيودەولەتى نەبە، بەپىي بەرژەوەندى ئىستعمارو (ئاسايشى نەتەودىي) ئىسرائىل دارژراون.

ليروە تىدەگەين كە (لۆرانس)وتى ئەو دەولەتەنە وادروست دەكەين نرخی سەتتىكيان نەبىي لەكى ھاتو، لە پروتۆكۆلەكانى زايۆنىش ھەروا دەلييت، واش دەرجوو، ھەرلەسەرەسفى سعد زەغلول كەجاميەى عربى دروست بوو ووتيان جاميە ماناي كۆى (٢٢سفر)^{٢٢}، لەوھش خراتر (م قەزافى) لەكۆنگرەى بەغدا وتى بپارەكانى لەنيوان (٠) - ١ سفر ناقس يەكە)^{٢٣}، بۆيە بە پىچەوانەو رۆژئاواو ئىسرائىل دژ بە ھەر دەستكارىەك دەبييت لەناوچەكە رووبدا، ئەو وەياكرودە بزوتنەوەى كورد ئاوا بكەويتە مەينەت، ھەر ئەوھش بوە وای كرد رۆژئاواو ئىسرائىل لای عىراق وەعەرب بگرن دژ بە ئىران، ھەر ئەوھشەدژايەتى (ھماس)و لايەنگرى فتح بكەن، ولاتانى عەرەبى پرە لە بنكەى سەربازى ئەمەريكى وەمەكتەبى ئىسرائىلى، ھەر ئەوانن رۆژمەكان دەپاريزن و دژ بەمعارەزەى نىشتەمانى وئايىنى و دلسۆزانى عەرەبى راستەقىنە دەوستان. لەگەل دەيان بەلگەى تر.

٣ - ئائىستە ئەو ھەرايەدەكەن لە بارەى(مؤامرة التقسيم) ھىچ رووى نەداو، بە پىچەوانەو ئەوھتا ئەمەريكا و عىراقى راگرتوھ تا تەقسيم نەبىي، زۆربەى ولاتانى رۆژھەلاتى ناوھراست ولاتى(فاشيلن)شايسەى كۆرپىن يان ھەلەشاندنەوھن رۆژئاواو ئىسرائىل رايگرتوون.

٤ - كىي رپى لە عەرەب گرتوھ رۆلى عەرەبى نەبينن جگە لەخۆيان، كىي رپى ليگرتوون يەكبگرن، ئەوھنيە بوويەتەقسەى نەستەق:إتفق العرب على ان لايتفقوا، ئيتەر ميلەتانى ھەژارى وەك كوردوبەربەرو دارفوروحوسى وقىبىتى وھەتا ميلەتى عەرەبى بىي دەسەلاتيش چ بکەن.

٥ - ئيتەرچۆن دەبىي بزوتنەوەى كوردى رەوا بەفیتی ئىستعمارو زايۆنى وەسف بکەن، دژ بەكىي، ئەى ئيوە^{٢٤}خۆتان دروست كراوى ئەوان نين، (مزاحم باجە جى)و كۆمەلئەك لە

^{٢٢} من قضايا الثورة والامان العربي... ص٢٩.

^{٢٣} (له كتيبي)حشية التغير -فى الشرق الأوسط ص٢٢-٢٣) ھاتوھ: منذ إستقلال العرب الشىء الوحيد الذى قدمه هو ١-المرحوب ٢- الترتير بين العالم العربي والعالم المتحضر ٣-مشاكل الداخلية ٤-عدم وجود الحرية ٥-حكم قبلى ٦-الطريق الوحيد للتغير هى إما الانقلابات أو الإغتيالات ٧- سياسة فيها يساوى عنف

^{٢٤} مەبەست دەسلەتدارانى عەرەب و شۆڤىنىستەكانى بەرھەميان ھىتاوھ نەك ميلەتى عەرەب

عەردەیی بەرز بەرامبەر (کوکس) وەستان وپییان ووت (لاتەتیروا الثورة الحالية التي قامت بها بعض القبائل الرحالة ثورة وطنيه، ولا يمثلون العراقيين)^{٣٤٦}، (مس بیل) دەلێ عەردەبەکان دەهاتنە لامان دەیان ووت: أنت بمقامة النبی عیسی وکوکس بمقام الله^{٣٤٧}!!، ئەگەر ئێوە باش بن لەگەڵ ئەومیلەتانە هەزارئیسرائیل وئەمریکاهەول بەدات ناتوانی، نینجا بۆ بەدەولەت بونی کوردیە ئیسرائیلی دووم ناوژەد دەکەن، راستە لە پرۆژەکانی جامیعی ئیسلامی و سەلتەنەتی عوسمانی و شۆرشێ ئیسلامی بیست کوردستان پێشنیارکرا بۆ بەدەولەت بون، بەلام کوا ئە کام پرۆژە ئیسرائیل یان رۆژ ئاوابەدەولەت بونی کوردستانی تیا، کەچی ولاتانی عربی تیا، ئەودە کە کوردستان دابەش دەکری بەهەمان پرۆژە سوریاو عراق وولاتانی عەردەبی دروست دەکری، شام و عراق لەگەڵ ئیسرائیل بەیەک (فەسل-فەسل ٧ لە مادی ٩٤ تا ٩٧) دروست بووینە، ئیسرائیل و ناژانسهکانی یەهود رۆژی گەڕانیان بینیە لە دروست کردنی عراق، ئەودە بوو رێکەوتنەکانی سەرانی عەردەب لەگەڵ وایزەمان و هەرتزل نیشاغان دان، کوا یەک رێکەوتنی سەرانی کورد لەگەڵ ئەوانە، ئینجا ئەودی یەکەمی ناشیونالیستە عەردەبەکان یەهودیەکانیان پێ نزیک تر بوو لە میلەتانی موسلمان (نا سامی)، ئەوتیروانینە وای کرد ئەودی ناوی نراود (ثورة العربية الكبرى - بقترو کایقتی شریف حسین بن علی) سنجاقی قدس لە عوسمانی وەرگرتەو لەرێی بەریتانیا درا یەهودیەکان، لە دیباچەیی رێکەوتنامەکی عەردەب و یەهودیش لە ١٩١٩ ئەو (قرا بە الجەنسیه) عەردەب و یەهود رەنگی داوەتەو کە ئیسرائیل و شام و عراقی پێ دروست کرا^{٣٤٧}، کەواتە بۆچی سوریاو عراق و ئوردن ئیسرائیلی دووم و سێتەمو... دەبەن ئەک کوردستانی سەرەخۆ، ئەگەر کوردستان ئیسرائیلی دووم بوابە ئەوا ئیستا ئێوە وەک ئیسرائیل دانتان پێ دەهێنا و ئالای

^{٣٤٦} د فیاض - ثورة العراقية الكبرى ص ٣٦٢

^{٣٤٧} العراق فی رسائل مس بیل ص ٢٩٣ (وقد أیدت ذلك مصادر أخرى، فقد جاء فی کتاب (مقتل لیمان...) أن مس بیل لقیب فی

العراق ب(أم المؤمنین).

^{٣٤٨} اتفاقية فیصل-وایزمان: إن صاحب السمر الملكي الأمير فیصل ممثل المملكة العربية المجازیة والقائم بالعمل نیابة عنها والدكتور حاییم وایزمن ممثل المنطقة الصیونیة والقائم بالعمل نیابة عنه یذکران القرابة الجەنسیة. الصلات القديمة القائمة بین العرب والشعب اليهودي ویتحقق أن أحسن الوسائل لبلوغ غایة أهدافهما الوطنیة هو فی اتخاذ أقصى ما یمكن من التعاون سبیل تقدم الدولة العربية و فلسطین و لکونهما یرغبان فی زیادة ترطید حسن التفاهم...

كوردستان لەسەرولاتانی عەرەب دەشەكایەونەشتان دەتوانی ناوا نەفەل و كیمیا بارانی بكەن.

٦ - دەمێكە سەركردهی ژیری كورد تیگەیشتووە كە نیسرائیل و پۆژناوا مەیل و لایەنگیری عەرەبیان بەسەردا زالە نەك كوردستان، ئەو بەلگەنامەی خوارەو بەسە پۆ تیگەیشتن^{٣٤٨}

٦ - بڕایەتی راستەقینە بەو جۆرە گووتارو تیپروانینانەی بڕایانی عەرەب دروست نابێت، لەلای كوردیش ئەگەر وابزانن لەو هەتە میژووە هەر عەرەب كوردی چەوساندۆتەووەو ئەوان بەرپررسن لە مەینەتی و وابزانن نیسرائیل و پۆژناوا رزگار كەری كوردەو ناكۆکی كوردو عەرەب نوسیلیكە لە نوسولەكانی كوردایەتی.. ئەواتێك گەیشتن و بڕایەتی دروست نابێت، ناوهرۆکی بزوتنەوێ كورد بەسروشتی خۆی ناتەبانیە لەگەڵ پڕۆژەی یەكخستەنەوێ عەرەب و كیشەكانیان، هەرەك لە خالەهاویەشەكانی فلسەتین و كوردستان نیشانمان دا، ناتەبایی بزوتنەوێ كوردو عەرەب لەو كاتانە یە كە یەكێكیان یان هەردوو لا لەسەر عەیار نەبێت

٧ - ئەو هەش بەشێكە لە پڕۆژەی چاكسازێ پۆژ هەلاتی ناوهراست، دەبێ لەسەر بنچینەی بڕیاری چارەنوس بێت، یان وەك دروشمەكە شیخ سعیدی پیران: گەرانهوێ خیلافەت ئەگەر ئەو هەش نەبێ هەریەكە دەوڵەتی خۆمان هەبێ، ئەو پڕۆژەی چاكسازێ پۆژ هەلاتی ناوهراستە، پۆ نێمە چاودەرانی پۆژناوا بكەین پڕۆژەی چاكسازێ پۆژ هەلاتی ناوهراستمان پۆ گەلێ بەكەن.

كەواتە لەو دەمە چارەسەری دروست كردنی بڕایەتی كەوتۆتە دەست بڕایانی عەرەب، بەتایبەتی دەسەلاتداران، سی دۆخی لەپێشە:

^{٣٤٨} FO ٦٢٤/٦٣ الكرد وحركة مايس ١٩٤١ تقرير رقم ب.س ١٧٧-١٧٨ تموز ١٩٤١ س.ج. ادويندز، المستشار في وزارة الداخلية في

العراق

..هناك الواقعون الذين وصلوا الى قناعة مفادها بأن مصالح السياسة الاستعمارية البريطانية لا تتفق مع الاهداف القومية الكردية و تخدم المصالح العربية القومية وليس من المعقول أن نتوقع ان تقوم الحكومة البريطانية بأنتهاج سياسة تنيرمشاعر العرب من أجل إرضاء الكرد. س.ج.

أدموندز ٢٧-٧-١٩٤١

٤ - بۆ ئوۋدى ھېچ لايەك ھەرەشە نەبىت بۆسەر ھېچ لايەك ئىزا لەسەرەتا بە
مىساقىتىكى نىشتىمانى ولەژىر چاۋدىرى نەتموۋە يەكگرتوۋەكان ئىزا دەۋلەتە بەرپوۋە
بەجىت، وا چاكىشە ئىزا دەۋلەتە سوپاى نەبىت.

٥ - لەكۇتايدا نەگەر ئىزا چارەسەر نەبون ۋەەر نا ئارامى ۋناتەبايى لەو ۋلاتە
بەردەوام بوو ئىزا مادام ئىستعمار ئىزا دەۋلەتەى بە دەستگردانە دروست كردوۋە ئىزا
ھېچ شوئىنىكى پىرۆز نىزا زۆر ئاسايە شرىكەكان لىك بىنەۋەبە دادگەرانە ۋەك چىكو
سلۇفاكىا.

نەگەر ئىزا ھەنگاۋانە كران ئىزا كاتى بەرە بەرە ۋەرچەرخانى دەۋلەتى عىراق لەو دۆخە
ستونىيەى، لەناسنامەى ستونى (عروبى) بۆ دەۋلەتتىكى نىشتىمانى مەدەنى دەجىت، يان
بۆ دەۋلەتتىكى ئاسۇبى و دادگەرى ئانىى، بەرەبەرە جىاۋازىيەكانى ھەردوۋ ئاسايش
دەتۋىتتەۋە، لەجىى دا بىنەماى ئاسايشى نەتمەۋەبى ھاۋبەش دەخەملى، تىايدا ئىنتمايە
ستونىيەكان و كاردانەۋە و سەرنەغامەكانىيان كال دەبىتتەۋە تا تىكەل دەبن، ئىزا لەلايەن
بەغداۋە دەست پىشخەرى دەۋى و بتوانى متمانە دروست بكا كە تا ئىزا ساتەش
نەيكردوۋە بە نىيازىش نىزا.

دەرباز و مافى چارەنوۋسى:

مافى چارەنوۋسى مىللەتان لەدەۋرۋەرى جەنگى جىھانى بەتمەۋاى سەرى ھەلدا، ھەر
لايەى مىللەتانى ژىر دەستەى ھان دەدا بۆ سەربەخۇبى تاگەىشتەنە ئىزا رادەبەى لىدۋانى
فەرمى بەرىتانى و فرىسى لە ١٩١٨ دەجىت، ھەروەھا چۋاردە بىنەماكانى ودرۆ
ۋىلسۆن لە ١٩١٨ دەرچوۋ، ھەروەھا لەبىنەماكانى شۆرشى ئۆكتۆبەرى ١٩١٧ رووسىاش
ئىزا مافە پەيرەو كرا

دۋاى لەمادەى (٢٢)ى (عەھد عىبە الامم) تارادەبەك ۋبەجۆرىكى ترمافى چارەنوۋسى
لەشىۋەى ئىنتەداب رەنگى دابۆۋە،بەلام لەمىساقى نەتمەۋەبەكگرتوۋەكان بە ئاشكراتر لە
پەردەگرافى (٢، ٣) ى مادەى (١) و لەمادەى (٥٥) ھاتوۋە، بەشىكى زۆرى تر مافى
چارەنوۋسى بۆ پىش جەنگى جىھانى يەكەم دەگىرنەۋە، ھەردوۋ شۆرشى نەمىرىكى

۱۷۷۶ و فرەنسە لە ۱۷۸۹ بەیەکم بەرجەستەى ئەو جارنامەىە دەزانن، بەشیکی تر بۆ
 ڕێکەوتنامەى ویستفالیای (۱۶۴۸) دەگیرنەو، لەگەڵ زۆر رای تریش لەراستیدا مافی
 چارەى خۆنوس لەگەڵ دروست بونی میژووی سیاسى نەتەوەکان دەست پێ دەکا، لەرووی
 یاساییەو دەتوانن بۆلەین لەگەڵ سەرھەڵدانى پەيوەندى سیاسى و یاسایی نۆوان ھەریم و
 گەل و دەسلەلتى سیاسى دەست پێ دەکا، بەشیوەیەك ھەریم بۆ نیشتیمان و گەل بوو
 نەتەوەو دەسلەلتى سیاسیش بوو ئیرادەى نەتەوەى نیشتیمانیک بۆ خۆ بەرپۆدەردن
 بەو پێیە میژوو دەکەى کۆن ترە لە جەنگى جیھانى یەکمە (۱۹۱۴ - ۱۹۱۸)، ڕەنگە
 پڕۆژەى جامیعیەى ئیسلامى کە لەسەر دەستى شیخ سعیدی نەورەسى و جمال الدینی
 ئەفغانى و لەگەڵ سولتانی عبدالحمید یەکمە تەقەلای مافی چارەنوس بیت لەجیھانى
 ئیسلامى، دواى نیشقلاب بەسەر ئەو پڕۆژەى کرا لە ۱۹۰۸ و لە ۱۹۰۹ سولتان
 عبدالحمید دەرکرا و بەرەبەرە بیرى تۆرانیکى تورکى ھاتەنیو عوسمانى و زیاتر نەتەوەکانى
 تری وەك کورد و ەرب و جەرکەس و ئەرنانوت و ھەست و خواستى نەتەواوەتیان
 بۆ دروست بوو، بەو شیوەیە جیھانى ئیسلامیش وەك جیھان کەوتە سەردى دروست کردنى
 دەولەتى نەتەویدی کەدوا ھەنگاوى مافی چارەنوس بوو بۆ میللەتان، بەو شیوەیە
 نەخشەى سیاسى نۆی جیھان دروست بوو، شەرعیت درا بەھەر نەتەویدیەك کە خواھەنى
 ھەریم و نەتەو و میژوو و فەرھەنگى سەرەخۆ بیت و بەرگەى (مقەوماتى) دەولەتى
 ھەبیت بەجۆرێك: لە (ھەریم) دا مقەوماتى جوگرافى و ئابورى ھەبى، لە (گەل) دا مقوماتى
 کۆمەلایەتى و گەشەى تێدابیئت، لە (دەسلەلت) ی سیاسیش مقوماتى سیاسى و یاسایی و
 بەرپۆدەردنى تێدابیئت، ئەو بۆیان ھەیە دەولەت دروست بکەن و بریارەکانى نەتەو
 یەكگرتووەکان بۆ ئەو مافە دەیانگریتەو، سەرەرای ئەوێ لە کوردستان پایەکانى دەولەت
 ھەبوو، کەچی بە دەولەت نەگەشتن مەینەتى کوردی لى دروست بوو، ئەوێ زیاتر ئالۆزى
 کرد ئەوێە لەدواى دروست بونی ئەو دەولەتانە و دروست بونی (عصبە الامم ۱۹۱۹)
 ودوایش (نەتەو یەكگرتووەکان ۱۹۴۶) تا ئیستا ۱۹۳ ولات ئەندامن لى ی، بستە
 خاکیك لەو جیھانە نەماو بى سەرورەى، ھەموى مولكى دەولەتیکە لەو دەولەتانە،
 ھەرچى ڕێکەوتن و بنەمای یاسایی نیو دەولەتیە لەنیوانیان لەسەر بنچینەى بەرژووەندى
 ئەو وولانە خۆیتیان، واتە ئاسایشى نەتەویدی ئەو وولانە رەچاو دەکرى کە بریتىە لە:

پاراستنی یەك پارچەیی خاکیان (هەریڤم) و دەست تێوەرنەدان لەئیش و کاری ناوڤ، کەواتە هەتا بنەماکانی نیۆ دەولەتی بە ناشتی و ئارامی و پێنک گەشت و هاریکاری (وفاق الدولی) لەسەر بنچینەی بەرژەوێندی هاوێش بیت، ئەوا بواری جەم و جۆل و تەکان بەردو رزگاری میللەتی ژێر دەستە تەنگ دەبێتەو، ئەو کاتە میللەتی بێ دەولەت ناخوێنرێتەو، هەرچەندە ناوی (امم متحده) بەلام لەراستیدا (دول المتحده)یە، سزا بۆ میلەتان هەیه بۆ دەولەتان نیە، سزای هەردەتوندی (UN) بۆ دەولەتان لەبەندی حەوتە کە لەمادهی ۳۹ را دەست پێ دەکا تامادە ۵۱، هەروەك عێراق پێ سزادرا لەدوای بریاری ۶۶۱ ی ۱۹۹۰، ئەو بەندە سزایش بۆ ئەو دەولەتانەیه کە دەبنە مایە هەردەشە لەسەر ناشتی و ئارامی نیۆدەولەتی، بەو شیوەیه هەردەشە لەسەر میللەتانی ژێر دەستە و بێ دەستە نابێتە هۆی دەرچوونی بریارێك بەپێی بەندی ۷، هەروەك بینیمان ئەو هەموو سەركێش و تاوانانە عێراق (هەتا ئەنفال و کیمیاییش) نەگەشتنە ئەو سزایە، بەلام داگیرکردنی کویت گەیانیدیه ئەو سزایە، تەنانت بریاری ۶۸۸یش بۆ کورد دەرندەدەچوو ئەگەر نامەکە وەزیری دەرەوێ ئێران و تورکیا نەبوايه، لێرەو میللەتانی ژێر دەستە - بەتایبەتی کوردستان - دووچاری بنەمایەکی زۆردەگمەن دەبێت، ئەویش دروشمی (باکونین) هە کە دەتێ (تخپیم کل ماھو قائم خیر) (۹، ۳)، هەرچەندە باکویت مەبەستی لەو بنەمایە بۆ شۆرشێ کرێکارانە لە دژی سەرمايەداری، کە بەدروشمیککی و بێ سەروەر (فەزەوێ) بەناو بانگە، بەلام بۆ کوردستان گونجاو، دەبینین مافی چارەنووسی کوردستان لەو دەروازانەو دەت کە دژ بە واقعیە، دژ بەنەخشە پۆژەه لاتی ناوەراستە، دژ بە (وفاق) ه، دژ بەرێساکانی یاسای نیۆدەولەتیە، هەتد، سوودمەندە لە هەلە ستراتیژی وولانی داگیرکەر یاخود هەر ستراتیژیەکی نیۆدەولەتی، ئەزمووتی ۱۰۲ سالی رابوردووی تەمەنی بزوێنەوێ کوردایەتی ئەوێ سەرووی سەلماندووه، ئەو (تەنجام) ه پێ خۆش دەکا بۆ دیاری کردنی دەروازەکانی رزگاری کوردستان، بزانین لەکام پڕۆژە مەدرەسە جیهانی رزگاری کوردستان دێتە دی؟

^{۳۹} برۆانە: باکونین _ مبادی الثورة

پروژه و نامرازه‌کانی رزگاری کوردستان

ئەوێ تیپینی دەکریت ئەومیللەتانی دووچاری مەینەتی هاتوون زۆربەیان میللەتی
رەسەن:

+ ھەزاران سالێ گەلی ئێرلەندا لە خاک و وولاتی خۆیان بووینە، لە ساڵی ۱۶۴۱ ز
(کرومۆل) ی بەریتانی گورزێکی کوشندە ی لێ وەشاندن نینجا دەستیش بە پاکتای
رەگەزی کرد و ئینگلیزی برده ئێرلەندا...

+ گەلی فلسطین رەسەن ترن لە یەھوودیەکانی ئیستا حکومەتن - جگە لە
یەھودیەکانی سابرا کە دانیشتوی رەسەنی فلسطین.

+ گەلی کورسیکا کە لەبن دەستی فرەسیا گەلی کونن لە ساڵی ۱۷۹۶ ناپلیون^{۳۵}
داگیرکرد.

+ گەلی باسک کە ئیستا ژێر دەستی ئیسپانیایە بەشیکیش لە فرەسی کۆن ترین
میللەتی ئەوروپین.

+ گەلی بەربەریش کە لە ژێر دەستی جەزائیر و مەغریب و مۆریتانیا.... ئەوا کۆن
ترین میللەتن ئەک ھەر لە ناوچە کە لە سەرانی سەری ئەفریقا.... بەھەمان شێوە گەلانی
کشمیر، تبت، چاچان، تاملیلەکان، مۆزۆلە خواروی فلیپین، کورد، کەچی ژێر
دەست کراوون.

ئێستاش وەلامی پرسیارە کە ی سەرۆ دەدەینەو و پروژەکان باس دەکەین

یە کەم - پروژە و نامرازی چەپەکان:

لە سەرەتای شۆرشێ ئۆکتۆبەری ۱۹۱۷ لنین کۆمەڵێک بنەمای جاردای بۆ مافی چارە
خۆنۆس و ولاتانی وەک فنلندا و پۆلۆندا.. سەرەخۆییان پێ وەرگرت، بەلام لەگەڵ
خەفە بونەوێ ئەو ھەلچونە هاتنەو سەرینەمای مارکسیزم لەو باریدەو دەستیان
بەسەر چارەنووسی میللەتانی تریش گرتو یەکیتی سۆفیەتیان لەو ۱۵ کۆمارە بە توژی
پێک ھێنا: (روسیا، ئوکرانیا، کازاخستان، ئۆزبەکستان، روسیای سپی، جورجیا،
لیتوانیە، ئازەربایجان، مالدیشیا، تاجیکستان، لاتفیا، ئەرمینیا، تورکمانستان،
ئستوانیە، قیرغیستان))، بۆیە پروژە ی چەپی کوردیش ھەروا پوون نەبوو ئاخۆ مافی

^{۳۵} ناپلیون خۆشی بەنەمل کۆرسیکە.

^{۳۶} ھەربێ وەبەر ئیسپانیا کەوتوو و ۳ شی وەبەر فرەسا، بۆیە دروخی ویکخراوی (نیئا ی باسک بریتە لە: ۳+ ۱=۴

چارەنووسی کورد مانای چیه، لەو بارودۆخانەی کە لە نێو شۆرشێ کورد بونایە ئەوا ئەو ئەدەبیاتە مارکس و ئەنجلیسی سەبارەت بە نێرلەندا و جارنامەکی لینین لە سەردەتای شۆرشێ ئۆکتۆبەر بە کار دەهات، ئەگەر لە گەل حکۆمەتەکانی ناوەندی بونایە ئەوا جۆرە گوتارە سیاسەتەکانی کریکارێ دە هات کە ئەو پرۆژەی رەسەنی چەپی بوود بۆ مافی چارە خۆنووسی.

لە بیرێ چەپی راستەقینەدا توخمی نەتەوەیی و نەژادی تیانیە، بە لکو ئنتمای چینیایەتی بە پلە یەك و بنچینە وەر دەگیرێ، باقی ئینتەماکانی تر سەنەوین^{٣٤١} بۆیە لەو پرۆژەییە پێیان وایە بەرزگاری چینی کریکار هەموو کێشە نەتەوەیی و نیشتمانی و سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری ... چارەسەر دەبێ، نیتەر کێشە یەکی وەك کورد، بە شە (جزء) کێشە کریکار گشتە (کل)، رێبازی ئەقلى لوجیکیش ئەو یە کێشە (کل) چارەسەر بکری ئەك (جزء)، بە وشیو یە گەلێ جار خەباتی کوردایەتی و پرۆژە سەربەخۆی کوردستان بە داوا یەکی رەجعی و برجوازی و هەندێ جاریش بە فاشیانە لە قەلەم دراوە، بۆیە درووشمی چەپیەکان لە ولاتانی داگیرکەری کوردستان ناوەندیانە بوو وەك درووشمی (حشع) (نیشتمانیکی ئازاد و گەلێکی بەختیار)، مەبەستی نیشتمان عیراقە، گەلە کەش گەلی عیراق، زیاتر لە وەش گەلێ جار لە سەر دیوار دەنووسرا (کوردایەتی شەرمەزاریە) ! هەربە و تەرازو وەش لینین پشتی (نەتاتورکی) گرت لە دژی شۆرشەکانی کورد ١٩٢٠ - ١٩٢٨^{٣٤٢} داوایش تێك دانی کۆماری مەهاباد ١٩٤٦، پشت گرتنی سۆقیەت بۆ بە عسی عیراق لە ١٩٧٢ بە داواوە چەك هەلگرتنی چەپی و شیوعیەکان بۆ عیراق لە دژی شۆرشێ کوردی زۆر غوونە تر^{*}، لە راستیدا ناکرێ ئەو بەکریتە پرۆژەیی هەموو چەپی، چونکە بەشیکی تر پێیان وابوو کوردستانیش شایستە سەربەخۆیە، بە پشت بەستن بە پرۆژە جیهانی و ئەزموونی رزگاری گەلان لە ژێر دەستی ئیمپریالیزمی جیهانی دەست کاری یەکی لە یاسا و پرۆژە بنچینەییەکانی مارکس کراو گۆرا بۆ: دەشی تە لە هەندێ بارو دۆخی تاییبەتی ناکۆکیە سەنەویەکان وەختیانە جیگە ناکۆکی پلە یەك بگرنەو، لەوانە:

^{٣٤١} بۆ زیاتر برۆانە: بیان الشیوعی (مانیفیست) - مارکس و ئەنجلیس

^{٣٤٢} مەنفا کمال دوو رێکەوتنی لە گەل روسیا کرد بە سەركردایەتی لینین، یە کەمیان لە ٣٠/کانوون دووم / ١٩٢٠، دووم لە ١٩٢١/٣/١٦ تیایدا بە روونی پشت گۆی لە نەتاتورک کردو دژی سیفەر وەستاو بیری کوردستانی سەربەخۆی بە گەلەلی ئیمپریالیزم وەسف کرد
^{*} کەلی جار سەدام دووبارە دە کردووە گرایە کاتی کە بریاری ئۆتۆنۆمی درا نیشتمانی شیوعی ورتیەتی ((سیدی لما: احکام الذاتی))، نەو کاتی پێکەو لە بەرە بوون و تا ئەو ساتەش حزبی شیوعی نەمی نەو کۆتەیی سەدامی نە کردووە

خەباتى رزگارى نىشتىمانى (لە قۇناغى خۆي) جىڭەي پلەيەكى خەباتى كرىكاران لە دژى سەرمایە دارى بىگرىتەود، بەو شىتودىە مىللەتانیكى زۆر بەو ھۆکارە لەنەفرىقا و ئەمرىكای لاتىنى و ئاسىيا بون بە دەولوت و ئەندام لە (UN)، بەو ئایدۆلۇژیایە بەھىتەزەي چەپ مىللەت دە وورۇژاوتوانای بەرگى و رزگارى دروست دەبوو، بەلام ئەو پىرۆژەيە لە خزمەتەي جەنگى ساردو جەنگى ستراتىژی سۆڧىەت دژ بە ئەمرىكا دابوو، واتە تەنھا ئەو جۆرە خەبات و پىرۆژەيان بەرەوا دەزانى كە لە دژى راستەخۆي پۇژاوا بوو ئەك گەلانى سەردەست، ھەر بۆيە بىنىيمان دروشى چەپپەكانى كوردستانى زياتر روو لە نىمپىريالىزمى جىھان بوو، بۆيە لایەنە چەپپەكانى كوردستان لە (ى. ن. ك) و (حسك)، (حزبى زەحمەت كىشان)، (حشك)، (حەكا)، (پەكەكە)، ھەتا (پ دك) یش دروشى بنچىنەيان خەبات بوو لە دژى نىمپىريالىزمى ئەمرىكى و سەرمایەدارى و دىموكراسىيەكە و بازارى نازاد.... گوايە بە دارووخانى سەرمایەدارى مافەكانى كورد دەگىرنەو بەيە زۆر جار لە كوردستانیانە وەرەگەران بۆ عىراقیانە يان ئىرانیانە....، نىتر چارەسەرى كىشەي كوردیان لە چوارچىوئەي ئەو دىڤاكتۆيەي كە لە دواي سايكس پىكۆ بوو ھۆي دروست بونى عىراق و سورىا و توركىا و ئىران و.... واتە پىرۆژەكانيان رزگارى تەواوى كوردستان و يەكخستەنەوي تیانەبوو، ئەگەر بەووردى سەرنج بەيەنە پىرۆژەكانى رزگارى كە برىتى بون لە:

١ - پىك ھىنانى حزبى پىشەرەو لە كرىكاران(واتە لە كرىكارانى عىراقى ئەك ھەمو كورد)

٢ - خۆيەستەنەو بە جەمسەرى سۆشىالىستى لە دژى نىمپىريالىزمى جىھانى

٣ - جەنگى رەوا و ئاكوۆكى پلەيەك لەگەل برجوازي ناوەكى و نىمپىريالىزمى جىھانە، ئاكوۆكى نەتەوئەي ژۆر دەستى كورد نەتەوئەي سەردەست و رژىمى عىراق سەنەويە.

٤ - بانگىشەي برايەتەي كورد و عەردب لە چوارچىوئەي عىراق

بەو شىئەيە ئەو پىرۆژەيە نەبوو غەوونە بۆ كىشەكانى نەتەوئەي لە ولاتانى سۆشىالىستى و چەپى

دوودەم - پىرۆژەو ئامرازى لىبرالى بۆ رزگارى كوردستان:

ئەو پىرۆژەيە لەسەرتەي سەدەي (٢٠) لەگەل سەرھەلدانى عەلمانى لە كوردستان باوى ھەبوو، پىشتى بەست بە سەرورەيەكانى ئەزموونى تەكنىكى و زانستى پۇژاوا بەدەھىنان

كۆشانت دەبىي بىكەۋىتتە سەر رەخم و بەزەبى كەۋرە ۋىلاتانى جەھان، لەسەردەمى نوپى تاك جەمسەرى خەرىكە ھەندى غوونە دروست دەبىي، تەيمورى خۆرەھە ۋىلات، تارەدەبە كىش كۆسۆفۇ، ۋا ھەرىكە لە دارفور و كوردستانىش لە قۇناغى ھەلپەساردىن، لە ھەمان كوردستانى سەروو زمانى كوردىش قەدەغەبە كەچى رەخمى ئەو پىرۆزەبە نايگىرەتەۋە، ئەگىنا بەپىي (سىستەمى نوپى جەھانى) ۋ (مىل مىلاننى شارستانى) كەمىر بىزوتنەۋەى رىزكارى خوازى لەفەرەنگى ئەو پىرۆزەبە جىي دەبىتەۋە، بۆبە بەزۆرى دان بە دىقائەتۋى بارە سىياسەكان دەھىتى، تاكە پىرۆزەبەكى ۋاقىقى لەو مىدرسەبە بەكارىتت لەلايەن كورد (يان ھەر مىللەتتىكى تر) ئەۋەبە بانگىشەى دىموكراسى بەكى بۆ ۋىلاتە داگىر كەرەكەت تا دوۋىستت بۆ پەيدابى ئەۋەش لە دوا پىرۆسە دا نەبە ھىزى دىموكراسى و سىياسى نەبە ھىزى ياساى ناتوانى كوردستانىكى سەربەخۆت پىش كەش بەكا، لە باشتىرەن دۆخىدا لە دۆزەخ دەرت دەكا بەلام ناخخاتە بەھەشت، بەلكو ھەر بىناكەى (ساكىس بىكۆ) موكوم دەكەى كە كوردستانى لەت لەت كىردوۋە.

سىيەم - پىرۆزەۋ نامىرازى سۆشىال دىموكراسەكان:

نەۋبەشەش كەمىر لە كوردستان پىرۆزە بوۋە، لە دىۋى كوردستانى ئىزان لە سالانى ۱۹۸۰ بە دواۋە جار جار باسى لىۋە دەكرا لەلايەن (ھىدكا)، نىنجا لە دواى راپەرەنىش ماۋەبەكى كورت نەبى ئەگىنا رۆلى ئەمىرىكا زىياتر لە سۆشىال دىموكراسىەكانى ئەۋروپا ھاتوۋە. ھەندى جۆرە سۆشىالىستى نىشتىمانى ھەبە كۆمەللىك بىنەماى نەتەۋەبى و سەروەرى نىشتىمانى و رەچەلەكى تىابە، ئەۋىش لەبەر شىكىست ھىنانى ئەزمونەكان شوقىنى لە فرىنسا، فاشى لە ئىتالىا، نازى لە ئەلمانىا، فالانژىش لە ئىسپانىا، تۆرانى لە توركىيا، بەعسىەت لە عىراق، سىست بونەۋە، بەكورتى لە كوردستان پىرۆزەبەكى سۆشىالىستى ۋاتە تىرۆتەسەل گەلالە نەبوۋە تا ئىستە.

چوارەم - پىرۆزەۋ نامىرازى نەتەۋەبەكان:

بىرى نەتەۋەبە بەرپەرسە لەو مەبىنەتەبە كورد، لە كوردستان پىرۆزەى ناشىونالىزىمى لەماۋەى كورت سەرى ھەلدوۋە و نىقوم بوۋىتەۋە، ئەو پىرۆزەبە بەزەق تر و راشكاۋەنە تر بانگىشەى كوردستانىكى سەربەخۆ دەكا بەلام ھىزى رىكخىستىن و بەرنامە و نەخشە و پىلاننى بى ستراتىگىيەتە و لە كارۋانى سەردەمىش تەۋاۋ بەجى ماۋە.

پىنجەم - پىرۆزەۋ نامىرازى ناينى بۆ رىزگارى كوردستان:

ئەو پرۆژەيە زۆر كۆن نىيە، راستە لەسەرە تاى مەينەتى كوردەوە ھەتا سالى ۱۹۷۵يش ھەر زاناي ئاينى سەرپەرشتى جولانەووەكانى كوردى كردووە، بەلام كەمتر خاوەن پرۆژەى دارشتراو بووينە، جگە لە سەرەتاى تەقەلاكانى شىخ سەعیدی پىران و ھەندى سەرکردەى ترى ئەو ساتى كىشەى كوردیان بەستەو بە پرۆژەى ئىسلامى بە دروشمى (يان گەرانەوەى خىلافەتى ئىسلام يان كوردستانىكى ئىسلامى سەرپەرشتى) بەلام نەبوو زانستىك وەك (فقهى رزگارى كوردستان) و بناغە و گەشەى پى بەردى، بۆيە پرۆژەكان زياتر عەلمانى بوو، واتە كوردايەتەك بەناوەرۆكى لىبرالى، يان ماركسى، يان سۆشىيالىستى..... ھەتا تەقینەوەى رابونى ئىسلامى لە جەهان لە دواى ھەشتاكانى سەدەى رابووردو ئىدى ئىسلامى سىياسىش بوو رەھەندىكى جەھانى، لەو كاتىيەو ئەو پرۆژەيە سەرى ھەلدا: ماناي ئەو پرۆژەيە ئەو يە كە:

۱ - چارەنووسى جولانەوەى كورد بەچارەنووسى رابونى ئىسلامى بېستەو، ئەویش لە ھەلەوەشانەوەى ئاسەوار مىراتى ئىمپىريالىزم لە ناوچەكە كە كوردستان وجیھانى ئىسلامى پى دابەش كردووە

۲ - ناوەرۆكى ئەو كوردايەتە بە بنەماكانى شەرىعەت پربكەيەو، لە جىياتى بنەما عەلمانىەكان.

۳ - پەيوەندىكى ئۆرگانىكى لە نىوان (رزگارى - نىشتمانى) و (رزگارى - كۆمەلایەتى) بە ئىسلامیانە دابریژى، ياخود بەسادەتر پەيوەندى نايدۆلۆجيا بە كوردايەتى (تیکەل کردنى سەنگەرى ئاينى و كوردايەنى)

۴ - بەپى شەرىعەتى ئىسلامى خەباتى (جەھاد) لە پىناو كوردستان رەواى وەرگرى

۵ - بتوانرى لە رى گوتارى سىياسى و شەرىعى دۆست لە جەھانى ئىسلامى بۆكىشە رەواكەى كوردستانى دروست بكا، سەرەراى پەيدا كردنى دۆست لەسەر ئاستى جیھانى

۶ - لە كۆتايدا بتوانرى فتواى شەرىعى لەلایەن زانایانى ئاينى دەربرى لەسەرتا سەرى جیھانى ئىسلامى بەتایبەتى لە خودى ولاتە داگیركەرەكان، تا ئىستا لە كوردستانیش فتوايەكى روون بۆ ئەو كىشە نىيە

بۆ ئەو وى ووردتر دەست لەسەر رزگار كەر دابنێن پىويستمان بەو ھەيە لە توژینەوە فكريەكە بپەینەو بە سىياسى لە پرۆژە فكريەكان بپەینەو بە بەرنامەى سىياسى و ئەو حزبانەى زادەى ئەو پرۆژە فكريانەن، ئەو پرۆژانەى لەسەروو باسمان كردن لە فەترەى

مهینه تی کورد دا دوو مدرسه به پښه جیاجیا ده گړتیه که ده شی رزگاری کوردی لی به دی ببوايه یان بیت، یه کیان له ماو دی رابوردو به کار بوو نیستا لاواز بوه (شیوعی)، نهو دی تر نهو کاتی لاواز بوو نیستا له گه شه دایه بریتین له بزوتنه وه نیسلامیه کان، ههرچی مه دره سه ی لیبرالیزم و دنیای رڼاوايه نه وانه پیناس و بوچوونیان له باره ی شورش و بزوتنه وه رزگار یخوازه کان ته و او جیا یه، زیاتر له چوارچیو دی به رڼه وهندی (یان له باشترین دڅیدا) به روانگه ی یاسای ده ولی سهیری نه ویا به تانه ده کهن، به لام له وسه رده مه ناکری نه و انیش فدراموش بکه ی، چونکه بینیمان نه و ان بوون بوونه هو ی سه ریه خو بی کو سو فا و نه و دڅه یاسایه ی بو سنه و هر سک، هه روه ها تاراده یه کی زور بو تیمورو خوارووی سودان، ناشی و اتی بگه ی که نه و ان ته نها یار مه تی مه سیحی ده دن دژ به نیسلام، نهو دی بو سنه و کو سو فا پیچه وانه ی نه و تیوره یه، بویه له تو یژینه ویه کی زیاتر په یوه ست باسیان ده که ی، نیستا ده گه پښنه وه سر هه ردو و ته و هری نیسلامی و شیوعی:

یه که م - بزوتنه و دی کور دایه تی و حزبه شیوعیه کان:

کریکاران نیشتیمانیان نیه و به رڼه وهندی نه و ان له سه رووی هه مو به رڼه وهندی ه کی تره^{۳۵۴}، به و ه ش مانای شه رعیه ت ستان دنه ویه له خه باتی رزگاری نه ته و یی، له هه مان کاتدا مارکس و نه مجلس لی دوانیان هه بوو له باره ی کیشه ی نی رلندا، به لام به به شیک له کیشه ی کریکار و رمایه داری ده به سته وه، له سر نه و بنچینه یه ش درو شی (نه ی کریکارانی جیهان یه کگرن)^{۳۵۵} له و باره یه وه که متر کورد توانی سوود له شیوعیه ت وه رگرت، جا هو یه که ی بو لایه نی کورد ده گه پښنه وه یان بو شیوعیه کانی کورد یان بو لایه نی شیوعیه کانی جیهان، یان بو هه مو یان، نه و ان هه ش بابه تن و در یژه ی هیه، به هیواین تو یژینه و دی له سه ربکری، یان نه و پر سیار انه ی سه روو به شیوازیکی تر گوزارش ده کری به بی مه نه هج، نیستا کاتی هاتو وه مه نه ه جیا نه گه لاله بکرت و له گه ل پر وژه کانی رزگاریش (که له و وه پت شوو باسمان کرد) پتکی به ستینه وه، نیستا پر سیاریکی زور ده کری له لایه ن

^{۳۵۴} مارکس و انجلس بیان الحزب الشیوعی ص ۶۳ له سالی ۱۸۹۳ ده رچو

^{۳۵۵} له به رندا نه و درو شه له درو شی (نه ی موسلمانانی جهان یه کگرن) هاتر ده که له جامعیه ی نیسلامی کرایه و له بلا و کرا و دی (عرو،

الریقی) جمال الدینی نه فغانی بلا و ده کایه وه

تهیاره جیا جیاکانی عه‌لمانیه‌تی کوردی و ده‌لێن سهرکرده‌کاغان، میلله‌تی کورد، نه‌یتوانیوه وه‌ک خه‌لکی تر سوود له‌ ئیسلام وهرگری بۆ رزگاری؟ دوا‌ی که‌می‌ک یه‌کسه‌ر تاوانی به‌ده‌وله‌ت نه‌بونی کورد ده‌خه‌نه نه‌ستۆی زانا‌یانی ئاینی و ساویلکه‌یی کورد و جارواشه ده‌بج‌ه‌نه نه‌ستۆی خودی ئاینی ئیسلام، نه‌گه‌ر به‌ مه‌نه‌ه‌جیا‌نه پرسیاره‌که دارێژینه‌وه جاری له‌ پێشدا پرسیاره‌که نه‌وه‌یه نه‌گه‌ر کورد و ئیسلام سوودیان له‌یه‌ک وهرنه‌گرت نه‌دی بۆچی سوود له‌مدرسه‌ی عه‌لمانی وهرنه‌گیراوه، سوودله‌لیبرالی و دیموکراسی سیسته‌می سه‌رمایه‌داری و سۆشیالیستی و شیوعیه‌ت وهرنه‌گیراوه، بۆچی سوود له‌ رابونی نه‌ته‌وه‌یی وهرنه‌گیراوه ...، که‌واته نه‌و پرسیاره‌ی سه‌روو لۆژیکی نه‌یه، باشت‌ر وایه بۆ وه‌ لایمی پرسیاره‌کان ماوه میژوو‌یه‌کان وهرگرین، ته‌مه‌نی حوکی ئیسلامی تا سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی ۱۹ نزیک‌ی ۲۰، ته‌مه‌نی مدرسه‌ی عه‌لمانیه‌کانیش نزیک‌ی ۲ سه‌ده‌یه له‌ناوچه‌که و کوردستان (نه‌گه‌ر چاک‌سازیه‌کانی سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی ۱۹ مدحت پاشا بکه‌ینه سه‌ره‌تا)، ته‌مه‌نی لیبرالی دیموکراسی و سۆشیالیست نزیک‌ی سه‌ده‌ و نیو‌یکه، ته‌مه‌نی مدرسه‌ی نه‌ته‌وايه تیش سه‌ده‌یه‌که، ته‌مه‌نی شیوعیه‌تیش ۹۲ ساله، که‌ ئیستا به‌پێی نه‌و مه‌نه‌ه‌جه دزه‌که ده‌گیرێ، هه‌ر لایه‌ک ده‌زانن که‌ باری سیاسی کورد تا سه‌ره‌تا ۱۹ باش بوو سه‌رجه‌م خاوه‌نی ۶۴ ده‌وله‌ت و میرنشین و قه‌واره‌ی سیاسی بوو، له‌کاتی‌کا میلله‌تانی تر له‌دوا‌ی نه‌و به‌رواره‌ بونه ده‌وله‌ت خاوه‌نی نه‌و سه‌روه‌ریه‌ سیاسیه نه‌بووینه، کوردیش له‌دوا‌ی سالانی ۱۹۰۸ هه‌و مه‌ینه‌تی و ژێر ده‌ستی بۆ دروست بوو، پێشتر ژێر ده‌ست و به‌جێ ماو نه‌بووه، یان ووردتر بلێن نه‌و کێشه‌و مه‌ینه‌تیه‌ی بۆی دروست بوو ده‌گه‌رێته‌وه بۆ ماوه‌ی نێوان ۱۹۰۸ _ ۱۹۲۴ (٣٥٦)، که‌واته به‌سانایی ده‌توانین تاوانبار و بی‌تاوان له‌و پرسیاره دادگاییانه لێک بکه‌ینه‌وه، که‌ بریتین له‌ ئیسلام و شیوعیه‌ت، تاوانه‌که ده‌که‌وێته نه‌ستۆی مه‌درسه‌کان لیبرالی و سۆشیالیستی و ناشیۆنالیزم یان به‌کورتی عه‌لمانی جۆری رۆژ ئاوا‌یی به‌رپرسیاره له‌و مه‌ینه‌تیه و به‌پله یه‌ک ته‌یاری ناشیۆنالیزمی

^{٣٥٦} له‌و ماوه‌یه‌دا: نێقلابی نێتعه‌اده تهرانه‌کان له‌ ۱۹۰۸، له‌ ۱۹۰۹ سولتان عبدالحمید لادرا، له‌ ۱۹۱۴ جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م، له‌ ۱۹۱۶ رێکه‌وتن نامه‌ی سایکس بی‌کۆ، له‌ ۱۹۱۷ به‌لێنی بلقۆز له‌ ۱۹۱۸ کوتایی جه‌نگ، له‌ ۱۹۱۷ شۆرش شیوعیه‌ت، له‌ ۱۹۱۹ فرسای، له‌ ۱۹۲۰ سان ریۆ، له‌ ۱۹۲۱ دروست بوونی ده‌وله‌تی عێراق و تورکیا و سیریا، له‌ ۱۹۲۳ لیزان، له‌ ۱۹۲۴ هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی یه‌کجاری خه‌لافه‌تی عوسمانی

ناوچه که (تورک و عەرەب)، نینجا بەشیکی بەر خودی کورد و بەشیکیش بەر شیوعیەت دەکەوی بەو شیوعیەتی خوارەو:

هەر خودی بنەماکانی شیوعیەت کە لە سەر و باسماں کرد زۆر هاندەری ئەو رەوتە نیە، بۆیە شیوعیەکان کوردستانی بە نیشتمانی خۆیان نەزانیوە، بۆیە پاشگری ناوی حزبەکیان عێراقی بوو ئەک کوردستانی، تەنانەت لە نێو کۆمەڵەی رەنجدەرانیشت ئەو ئارستەییە بەسەرۆکایەتی مەلەبەختیارو عماد احمدو سەرکردەیی تر سەری هەلداو عێراقیانەیان بەسەر کوردستان چەسپاند، لەدیوی کوردستانی پۆژەهلاتیش هەمان سیناریۆ دووبارە بۆوە، لەو پەوشە ئەو کوردانەیی عەلمانیەتەکی زۆر غەرب زادە بواوە ئەویش ئینستامی نیشتمانی لاواز دەبوو، وەک لەوگفت وگۆیەیی لەگەڵ (دەبدالله جودت) لەو دەلامی پرسیاریکا دەلی: نیشتمانی من ئەو شۆینەیی سودی بۆ من هەیە، هەر شۆینێک گریانێ لیبتت و لاڤە^{٣٥٧}، لە هەمان کاتدا ئەو کەسانەیی بەرژەوێندە پەرست و چینیە پێگەرەکان و پەرەندو بەدەویەکان (وێک ئیبن خەلدوون) دەلیت ئەوانە بۆ نیشتمان و لە کێ دزی و پێگەری لیبتت ئەو نیشتمانیەتی، سەرەرای ئەو هەلوێستەیان بەرامبەر نیشتمان ئەو گرفتەشیان لی بەدی دەکریت سەبارەت بە کورد:

١ - هەر خودی شۆرشی ئۆکتۆبەر و دوای ئەوانیش هەلوێستیان بەهۆی جۆراو جۆر خراب بوو، زیاتر لەو دوش لینین و روسیا یارمەتیدەری پێک هێنانی دەولەتی کوردی و سەرەخۆیی نەبون پێیان وابوو کوردەهەلگری ئالای جامیعیەتی ئیسلامیە^{٣٥٨}

٢- شیوعیەکان و خودی قەلای شیوعیەت (سۆفیەت) پێکەوتنی لەگەڵ ئەتاتۆرک کردبۆ یارمەتیدان و بوو هۆی سەرکەوتنی کمالی و شکستی دۆست و لایەنگرانی کورد و شۆرشەکانی

٣- دوای دروست بونی دەولەتی عێراقی و تورکی شیوعیەت هاتە نێو ئەو دەولەتانە، زیاتر لە دەروازەی چینایەتی هات، هەرچەندە لە دوو رێگەش هات یەکەمیان، (لە ویلایەتی بەسەر و ناسرەلەپێگەیی بیتەر قاسیلینی و هەریەکە لە یوسف سلماں (فەهد) و عبدوحمید خەتیب لە سالانی ١٩٢٧ -

^{٣٥٧} القومية الكردية و د عبدالله جودت - سالمانس ص ٨٧

^{٣٥٨} دراسات في الحركة الكردية المعاصرة ص ٢٥٦

١٩٢٨ جـم و جۆلیان هه‌بووه، له ویلایه‌تی به‌غداش له ١٩٢٩ وه عاسـم فلهـیح کارا بووه^{٣٥٩}، له کوردستانیش به جیا حزبی شیوعی هاتوه و ئامانج و پیکهاته‌که‌ی جیا بوه له‌گه‌ل به‌غداو خواروو، ده‌بویه دوودل نه‌بونا‌یه له‌دروست کردنی (ح ش کوردستان) به جیا له‌وه‌ی عیراق، بۆیه چهند جار ناوه‌که‌ی ئالوگۆری پێ کرا له حزبی شیوعی کوردستانه‌وه بۆ حزبی شیوعی عیراق له‌کۆتاییداله‌دوای سا لانی ١٩٦٧ ته‌نها (لیژنه‌ی نیقیلمی کوردستان) دیاری کرا له‌ناو حزبی شیوعی عیراق و به‌و شیویه عیراقیه‌که زال بوو به‌سه‌ر کوردستانیه، نه‌وه سه‌رچاوه‌ی ده‌رده‌کانی تره

٤- نه‌و هه‌نگاوه ترسناکه‌ی خاڵی (٢) وای کرد شیوعیه‌کان بۆ پاساوی عیراقیه‌نه کۆمه‌لیک تۆمه‌تیش بده‌نه پال بزوتنه‌وه‌ی کوردایه‌تی وه‌ک: فاشیه‌تی، ره‌گه‌ز په‌رستی، سه‌ر به ئیمپریالیزم و زایۆنی، بزوتنه‌وه‌یه‌کی ده‌ره‌به‌گی عه‌شایه‌ریه، دژ به‌پڕۆلیتاریایه، تا نه‌و راده‌یه‌ی بارزانی تازه گه‌رابۆوه له‌سوڤیه‌ت مالی له‌به‌غدا بوو، له‌لایه‌ن خویندکاره شیوعیه‌کان له‌سه‌ر ده‌رگه‌ی مالی بارزانی نو‌سیبویان خاوه‌نی نه‌و ماله به‌سه‌یاره راده‌کیشری^{٣٦٠}، له‌وه‌ش ترسناک تر له ١٩٧٣/٧/١٧ به‌ره‌یه‌کی هاویه‌شیان له‌گه‌ل حزبی به‌عس کرده‌وه و تا سالی ١٩٧٨ شان به‌شانی حزبی به‌عس چه‌کیان هه‌لگرت له‌دژی شو‌رش به سه‌رو‌کایه‌تی بارزانی، که نه‌و کاتی کورد زۆر پێویستی به‌هه‌لو‌یستی چاکی (ح ش ع) هه‌بوو، داوایش شو‌رشی نو‌یشیان به‌ره‌جعی و گومان لێ‌کراو وه‌سف کرد^{٣٦١}،

العراق - حنا بطاطو ص ٦٦- بۆیه چهند میژوره‌کی جیای دروست بوونی (ح ش ع) باس ده‌کری، (الموسوعة السوفيتية) له‌ج ١٨ ل ٥٦١، ٢٢٢، ٣٩١ ده‌قی سالی ١٩٣٢ دروست بووه نه‌ک وه‌ک باوه ١٩٣٤
٣٦٠ نه‌و زانیاریه له‌و به‌لگه‌ نامه‌بریتانیه وه‌رگه‌راوه:
أحداث كركوك ١٩٥٩ التصور الأميركي والبريطاني سري
السفارة البريطانية - بغداد
٣١/نوز ١٩٥٩ ١٠١٣/٣٢١/٥٩
إلى وزارة الخارجية / الدائرة الشرقية

"ساعرض لكم خرائط معدة من قبل اتحاد الطلبة موزعة بغداد إلى عدة مناطق حيث البيوت التي يتم سحل أبنائها مثلاً مكتوبة عليها: إن الرجال الموجودين في بيوت فلان وفلان يتم سحلهم. و بيوت مؤشرة عليها بعبارة "مشبهة" ووجدنا في الخريطة مجموعة من البيوت في حي واحد مكتوب عليها "السحل" ومن ضمنها بيت كامل المجادري وبيت ملا مصطفى البارزاني في الكرخ. هل هذه الأعمال من النوع التي يجب ان تقوم بها اتحاد الطلبة؟

^{٣٦١} کێشده‌ی هه‌ره گه‌ره‌ی (ح ش ع) نه‌وه بوو زوو زوو بزوتنه‌وه‌ی کوردی به‌ره‌جعی وه‌سف ده‌کرد که‌چی حزبی به‌عسی پێ پێشکه‌وتنه‌واو بوو، هه‌ره‌قه‌نه: بڕوانه نه‌و نامه‌یه‌ی عزیزمحمد سکرتری حشع بۆ بارزانی ناردوه له ١٩٧٣/٢/٢ کانۆنی یه‌که‌می ١٩٧٣ چۆن نه‌و وه‌سفی به‌عس ده‌کات.

ئەو ئەزمونە بە روون تر لە (ح ش تۆنس) یەكەم جار سەری هەلدا، لەبەر خاتری (ح ش فرەسا) شیوعی تۆنس دژی فرەسای نیستعمار ئەدەدەستا كە تۆنسی داگیر کردبوو

۵- پاساوی عیراقانەیان بەو دەهیناوه گوایه میلیهتی کورد مەرجهکانی (میللەت و ئومەت)ی تێانەسەزاو بەپیتی ئەو مەرجانە (ستالین) دیاری کردبوو کە بریتی بوو لە: میژوو و زمان و خاك و بەرژەوێندی هاوبەش، بۆیە هەندێ جار ئۆتۆمیشیان پێ زیاد بوو، وەك گەلی جار (صدام حسین) لەکاتی دەرچوونی یاسای ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان لە ۱۹۷۴ دووبارە دەکردهو لەبەر چاری (حشع) دەبیوت سەرکردهیەکی شیوعی پێی ووتم: سیدی لماذا حکم الذاتی؟ واتە بۆچی حوکمی زاتی بە کورد دەدە و پیتیست نیە، کەچی کوردستان هەردەم پەناگە ی شیوعیەکان بوو، تەنانت لە بەلگەنامە یەکی ئەمریکی کە لەلایەن (پ کرۆک) نیردراو لە ۱۹۶۳/۲/۲۳ هاتو کە گفت وگۆ هەیه لە نیوان شۆرشی کوردو بەغدا، بەلام کێشە کە ئەو یە سەرکردهیەتی شۆرشی کورد بە (تاھیر یەحیان) ووتو ئەوان بێ ئەو ی زیندانەکانی (حشع) یش وەك کوردەکان نازاد نەکرێ دانوستانە کە دەوەستیئن^{۳۶۲}

۶- بەشی هەرە زۆری حزبه شیوعی و وولانی سۆشیالیستی هەلۆیستیان بەرامبەر بە مەینەتی کورد لەدوای ۱۹۷۲ هەتا کۆتایی هەر سەلبی بوو، زیاتر پالپشتی عیراق بون لەتاوانەکانی ئەنفال و کیمیایی و وێرانیش ...، لە ۱۹۷۲/۴/۹ رێکەوتنامە یەکی ۲۰ سالی عیراقی و سۆفیەتی بەسترا، بە پێی مادە ی (۲ و ۸) ی ئەو رێکەوتنامە یە سۆفیەت لە دژی شۆرشی کورد هاریکاری بەعسی کرد.

۷- لە ئەزمونی کۆماری کوردستانی (مەهاباد) ستالین و سۆفییت پشتیان لە کورد کرد و سەودایان لەسەر کرد کۆمارە کە تێک چوو

ئەوانە سەلبیاتیەکانی حزبی شیوعی بوو، ئیجابیاتیەکانیشیان ئەوانە ی خوارەو دەبوو:

^{۳۶۲} کوردو کوردستان لە بەلگە نەهینیەکانی بریتانی ۱۹۶۱

١. لەسەرەتای شۆرشى ئۆكتۆبەر ١٩١٧ جارى مافى چارەنووسى مىللەتان درا، زۆر مىللەت رزگارى بوولە پىش ھەموان فنلەندا نىنجا ناسيا و ئەفريقا كەپىشتەر ناومان ھىنان

٢. خودى بنەماى شيوعىيەت ھاندانى مىللەتانی تىدابوو بۆ شۆرش و راپەرین و قابىل نەبون بە چەوساندنەو و ژێردەستى دژ بە داگیرکاری و خوین خۆرى و دژ بە جاشايەتى و عەشايەرگەرى و... بون

٣. لەھەموى گرنگتر قابىل نەبون بەو نەخشەيەى نىمپىريالىزمى كە لەجىھان و لەرۆژھە لاتى ناوەرەست بەپىش نەخشەكانى سايكس بيكۆ و بەلفۆر و لۆزان دايان رشتبوو، حزبە شيوعىيەكان دژ بەو سنورە دەستكردانە بون، كرىكارانى سەرانسەرى جىھانيان لا يەكسان بوو، بەو شتوويە ھاوپەيمانەتيەكى سەرتاسەرى دژ بە شيوعىيەكان ھەبوو لەلايەك لەلايەك شىش ھاوپەيمانەتيەكى شيوعى ھەبوو، بواری گرنگ بۆ كورد رەخسا، تا ستراتىيەتي بەو گۆرانانە بىەستىتەو، كە لە ئەنجامى ھەلۆھەشاندنەو و نەو سنورانە دەھاتەدى، لەسەردەمى شيوعىيەت بەتاييەتي لەماوى نىوان ١٩٧٦ _ ١٩٨١ راستەوخۆ ھىزە ھاوبەشەكانى سۆڤىيتى - كرى - المانى بەجىھاندا دەگەران و دەچونە نىو دۆلەتان، بەشتوويەك كە سنور و سەرورە و ولان ئەوئەندە ھىز و پىرۆزى نەمابوو، ئەوئەندە دەرڤەتى زىرين بوو بۆ كورد كارى لەسەر بكار بۆ ھەلۆھەشاندنەو و نەو سنورانەى كە بەسەريدا داخراون وەك زىندانى

يەكيتى سۆڤىيت و ولاتانى سۆشاليستى ناوئەناوە يارمەتيدەرى شۆرشى كورد بووينە بەتاييەتي لەنىوان ١٩٦٣ تا ١٩٧٠، يەكەم سكالائى جىنۆسايد سۆڤىيت پىش كەشى نەتەو يەكگرتوئەكان كرد - (وثيقة رقم ٣٨٠٩ / E ٩ تەموز ١٩٦٣ الجلسة ٣٦، المادة رقم ١ في جدول الاعمال، سياسة حرب الإبادة ضد الكرد من قبل الحكومة العراقية " طلب إضافة فقرة جديدة الى جدول الاعمال - رسالة رئيس بعثة الاتحاد السوفيتي الى الامم المتحدة)

٤. لەو سەرەوئەش حزبى شيوعى عىراقى لەژێر دروشمى (الديمقراطية والتجديد) كۆنگرەى (٥)ى لەرێكەوتى ١٩٩٣/٦/٣٠ بەست، ناوى خۆى گۆزى بوو حزبى شيوعى كوردستان

سەرەنجام لەنێوان سەرکردایەتی بزوتنەوێی کوردستان و شیوعیە کوردەکان و حزبە شیوعیەکانی جیهان و ناوچەکە سوود لە بزوتنەوێی شیوعیەت وەرەگیرا، لەو بە هێزێکی شیوعیەکان کوردستان نەبوە بەشێک لە پرۆژەیان، کوردستان سودێکی وای لێ نەبینین، زەرەدریش زۆر بوو، تاکورد نیشی پێیان بوو نامادە نەبون ئیستا باش بووینە بەلام ئەو نیشەیی ئەوکاتیان پێ ناکرێ، بەو لاوازیەیی زۆر زەحمەتە سودی وایان هەبێ تا پادەیی رزگاری.

دووەم - بزوتنەوێی کوردایەتی و لایەنە ئیسلامیەکان:

بنەماکانای ئاینی ئیسلام جیهانی و ئاسۆییە، دوورە لە رەچەڵەک و رەگەز و فاکتەرە ستونیه‌کان، لەنێویدا جیاوازی لە نێوان: رەش و سپی، ئەوروپی و ئاسیایی، عەرەب و عەجەم، هەژار و دەولەمەند، نێر و مێ...^{٣٦٣} نیه، ئەو بنەمایانە لەسەر دەمیەک پەیرەو دەکرا لەنێو عەرەب و جیهان بنەمای (انصر اخاك ظالما او مظلوما) هەبوو، بۆیە عەرەب و زۆردارانێ ئەوسا زۆر بەتوندی بەگژ ئەو بنەمایانە ئاینی ئیسلام دادەچوونەو، لەدوایدا ئەو بنەما مەروپیانە سەرکەوتوو بوو، لەسەر دەمی ئەمەوی (بەشە خراپەکەیی ئەمەوی) جارێکی تر ئەو بنەما رەگەز پەرستیانە هاتنەو کایەو و مەدرەسەیی (جعلناکم...)یان تەرت و وێران کرد، بنەما مەروپیه‌کانی ئاینی و سەرکرده و هەتا بنەمالەیی پێغەمبەریشیان ئەنفال کرد (جگە لەوانەیی هەڵاتنو ئاوا بەجیهان پەرش و بڵاوبوون)، زاراو و چەمکی (موالی و شعوبی) و (علوج)ی لێ هاتەدی، ئەو دوو زاراو رەگەز پەرستە وەک زارەاوێکانی تری (بەرەری لەنێو رۆم) و (ئەسنی لەنێو مەسیحی) و (جویم و ئومەمی لەنێو یەهودی) و (شودراو مەنبوز لەنێو هەندۆسی) و (مۆر لەناو لاتینیەکان)... و (بێگانە لەنێو خێلەکیەکان) مانای دەدا، بەشیوەیک ئەوێ لەرۆم نەبواوە پێیان دەوت بەرەبر، ئەوێ یەهودی نەبواوە پێیان دەوت (جویم)، نێر جویم لەلای یەهودی هاوڵاتی پلە دوو بوو ژن و ژنخوازی لەگەڵ نەدەکرا... بەکورتی بە (مەروڤی تەواو)

^{٣٦٣} جعلناکم شعوباً و قبائلًا لتعارفوا ان اکرمکم عند الله اتقاکم.

ههژمار نه ده کرا، له نیتو نه مه ویش (غیره عه رب) ^{۳۶۱} نه و مامه له ی له گه ل ده کرا، هه تا له سه ر ئاسی زانایانیش پرسى فزلى عه رب گه یشته فتوا و مه زه به ییش، له سونه فزلى عه رب ^{۳۶۵} به سه ر گه لانى ترو له شيعه ش فزلى سه يد به سه رخه لکى تر، فزلى عه رب له وروانگه فاشيه که ی فزلى يه هود و فزلى لاتین وروم و فزلى فارس و... زوړلو و جوړه تیوره په گه زپه رستیه دوور له ثابین هاتو ته کایه وه که سه ر ده نجامه که ی ته وژمى نازیه تى ئه لمان و فاشيه تى نیتا لیا و شو قینیه تى فرنسى و قالانژیسی نیسپانى تۆرانى تورکى و زایونى يه هودى و به عسیه تى عربى لى په یدا بو، فزلى عه رب دژ له گه ل قورئان و فدرموده، له کاتیکا له ۱۱ شونى قورئان باسى (اعراب) ی کرده... تا ده گاته (الأعراب أشدُّ کُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) ^{۳۶۶}، له عه ربیش باسى (... لعلکم تعقلون) ی کرده، که چى نه و جوړه مه زه ب و ئیمام و زانوا و مفتیان به پیچه وانه ی نه ده بیاتى قورئان له یه ک شوین به (ئه عراب) ناوړه دیان نه کړوون ^{۳۶۷}، به لام نویسنه کانیان پر په له (اکراد و اتراک و اعاجم)، تا نه و پا ده یه قه ده غه ی پیدانى ژنى عه رب به عه جم (به بیانوى که فانه) له به شیکى زوړى کتیبه کانى فقهى نیسلامى به دى ده کړى، له هه ندیکان ده بیترى نه و ژنانه ته لاقیان پى داو ن که دراونه عه جمى وه که نه وى خوا ره وه چو ن ژنیکی عه ربیان به (بن سیرین) ی کورد ته لاق داو ^{۳۶۸}، له کتیبى (تاریخ التعریب الدینى - د عرفات ابى شوینکار) ناو ی نیمامان) شافیعى و احمد بن حنبل و مالیک بن انس و ابن تیمیه و سه عالبى و کرمانى و... زوړى تری تیا به ^{۳۶۹}، هه رچنده نه و زانایانه ی ناویان براوه خزمه تى مه زنیان به ثابین کرده،

^{۳۶۱} به پتلى نین خه لدون نه مه ویه کان زیاتر ده مارگوى و ره گه ز په رستى به هغى قوریشیان هه برو نه ک عه ربى وه که ده لیت: به پتلى نه ده بیاتیان نه و قوریش پش نیلام جاهل نه برو نه تا ثابین چاکى کړدین، به لکو پیاو و خاوند شکومند برو نه.

^{۳۶۵} برونه: شیخ الاسلام ابن تیمیه - اقتضاء الصراط المستقیم ج ۱ ص ۴۱۹

^{۳۶۶} التوبة - نایتلى ۹۷

^{۳۶۷} بق نه و مه به سه برونه: مقدمه ابن خلدون .

^{۳۶۸} المعرفه والتاریخ - أبو یوسف یعقوب بن سفیان الفسرى، المحقق: د اکرم ضیاء العُمري ج ۲ ص ۶۳... حُدُّنَا سَعِيدُ بْنُ أَنَسٍ، حُدُّنَا ضَمْرَةَ عَنْ ابْنِ شَوْبٍ قَالَ: تَزَوَّجَ بَنَ سِيرِينَ عَرَبِيَّةً وَكَرِهَ الْمَوَالِيَّ لِمَا يَدْخُلُهُمْ مِنَ السَّيِّئِ. قَالَ: فَذَهَبَ بَنُ عَوْنٍ يَتَشَبَّهُ بِهِ فَلَمْ يَحْمِلْ لَهُ الْعَرَبُ ذَلِكَ، فَفَرَعُوهُ إِلَى بِلَالِ بْنِ أَبِي بَرْدَةَ بْنِ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ فَضَرَبُوهُ وَفَرَّقُوا بَيْنَهُمَا، قَالَ لَهُ: طَلَّقْهَا. قَالَ: هِيَ طَالِقٌ. قَالَ: ثَلَاثًا قَالَ: وَاحِدَةً تَبْتَهَا. قَالَ: أَقُولُ لَهُ ثَلَاثًا وَهُوَ يَبْتَهَا. وَقَالَ لَهُ: طَلَّقْهَا. قَالَ: هِيَ طَالِقٌ ثَلَاثًا. قَالَ: وَاحِدَةً. قَالَ: أَقُولُ لَهُ ثَلَاثًا وَهُوَ يَفْتَنِي بِطَلَّقْهَا.

^{۳۶۹} بیچکه لوړ کتیبى ناوبراو له زوړ کتیب و سه رچا وى گرتکى ترم بینو به ورونى دوى ده دا که نه هلى سونه و جه ماعه پشيان وایه عه رب فزلى به سه ر عه جم هیه، له کتیبى (مسبوک الذهب فى فضل العرب- به فدرموده یا ساغى هاو سه رى نیران عه رب و عه جم ده کا) هه روه (المعرفه والتاریخ - أبو یوسف یعقوب بن سفیان الفسرى) نه و سه ر و ده ته لاقه که باس ده کا، شیخ الإسلام ابن تیمیه - له (اقتضاء

ئەزىيەتچىلەرنىڭ بىر قىسمى ئۆزىنىڭ ئەللىرىگە دەسلەپتە (بەناو خەلىفە) ، بەلام توشى ھەلەش بويىنى، ۋادىيە ھەر زانايەكى ئاينى ئايەتە راستەقىنەكانى قورننى پىرۆز و ھەرمودەي جى بىجى بىر دىيە ۋە ھەربىي بەسەر عەجەم فەزل نەكر دىيە ئەو پىيان دەوت شەيى، بەشىك لە فەقى ھەزەبەكان و ئاۋا لىكجىيان لە ژىر گۇشارى ئەوانە دارشترادە، بۆيە پىرە لەخلىت و خارى ئەوانە، تا ئەو ساتەش ئاسەۋارى ماۋەو لەۋكاتەي كورد خراۋەتە ژىر دەستى ھەرب كارىگەرى نىشتەمانىشى زىاد كىدە.

ھەرچەندە تەييارى عەربى ھاۋچەرخ لەبەنەرەتا ئەللىرىن رۆژئاۋا دروست كرا لەدژى عوسمانى بەلام دۋاي بويە ئايدۆلۇژىيەك رەگەكەي دەگەپتەۋە سەردەمى ئەمەۋى ^{۳۷۰} و لەۋشەۋە بۆ نەفامى پىش ئىسلام، ئەو شەپۆلەش زۆر بەھىز و رەگ پتەۋە، بۆيە عەربىيەت كارىگەرى لەسەر بىزوتنەۋى ئىسلامىيەكانى عەربى ھەيە بەھەرسى تەييارى ميانرەو و توندەكانىش، زۆربەي سەلبىيەتەكانى بىزوتنەۋە ئىسلامىيەكان سەبارەت بە كىشەي كورد لەۋە سەراۋە دەت.

ئەۋەي سەروو سەلبىيەتەكانى مۇسلمانە نەك ئىسلام بۆ گىشتىشە نەك تەنھا بۆ كورد، لىرەۋە دىيە سەر ئەۋەي كە بىنەماكانى ئاينى ئىسلام چەندە گۇناۋە لەگەل پىرۆژى رىزگارى نىشتەمانى و دەۋلەت دروست كىدن، چەندە ھانى مىللەت دەدا بۆ راپەرىن لەدژى زۆردارى و داگىرەكان، ئەۋەي روۋنە لە ئاينى ئىسلام ئەو بىنەمايانە ھەيە، مەدرەسەي

الصراف المستقيم) ص ۱۸۶، دى: ۱) فان الذي عليه اهل السنة والجماعة: اعتقاد أن جنس العرب أفضل من جنس العجم، عبرانيهم وسريانيهم، روميهم و فرسيهم وغيرهم) ، دەشلىن عەرب عاقل ترن و كوردو عەجەم دىيە لە خەمەتەن دابى. بەكەم جار گومانى زۆر لەۋە ھەبىر كەنەر عىبارەنى (فەزلى عەرب بەسەر عەجەم) لەدۋاي نوۋىنەۋەي مېژور (سەدى ۱۹ و ۲۰) لە سەردەمى ئەلمانى عەربى ئەو دەستكارە كرابى ، ھەروەك چۆن كۆمەلىك لەۋ ھەرمودانە لە سەردەمى ئەمەۋى دەستكارى كران، چۆنكە لەكتىبى (فەقە اللغە وسر اللغە) لە ص ۲۵ نۆسخە نەسلىكە ئەو (فەزلى) تىدا نىە كەچى لە نۆسخەكانى دۋاي تىيەدە، بەلام دۋاي بىيىم ئەو كىشەيە لە مېژور ھەبەرەتا ئەو رادەيە لەكتىبى (العروبي بين الشعوب والاستعمارات) خەۋى ئىسلام پىۋىستى بە ئەخلاقى عەربەي بۆ !! ، بۆيە كورد زۆر رەجىي بە عەرب كورد، زۆرىش لە بىنەمالە كوردكان بەو ھۆبەرە خۇيان بىر دۆتەۋە سەر رەچەكەي عەرب ، لەۋانە: بىنەمالەي شىخ عبدەلەلە دەلىن نىمە لە ئەۋەي خالىدىن ، لە شىعەرىكى شىخ رەزا رۆر لە عەرب دەكاۋ دەلى نىرە تەفەزەل ترن لە نىمە، بەو شىرە زۆربەي مىلەتەننى لازار لە شام وسەروۋى نەفرىقا لە نىرە عەرب ترانەۋە ۋەك لەۋ بەلگەنامە بىرتانە دەردەكەي: ۱۸۱/۲ / ۷۲۰ CO... ينطق الكرد باللغة الكردية التي تعود الى اللغات الآرية ولا تربطها شيء بالعربية ذات الاصل السامي. بينما استطاع العرب ان يفرضوا لغتهم على الشعوب الغير العربية في سوريا ومصر ومناطق اخرى فلم يستطعوا ذلك في كردستان حيث لا زال الكرد يتكلم بلغته الاصليه ... ، بە كورتى دىيە زانايانى پىسۆر لەۋ بارەمەۋە بە جوانى روۋنى بىكەنەۋە (نەك داپىۋىش) ئاخۆ ئەو پىرسە چۆنە تا چىتر كوردو ئاينى نىسلايش لىي زەرەر مەند نەبى.

^{۳۷۰} لە (بەدەيە و نەبەي) باس لە بىرپاينىكى جىنەسەبەد دەكا لەسەردەمى ئەمەۋى دەچۆر دۆ بەكورد: وفيها استعمل الحجاج على فارس عمداً بن القاسم الثقفي ، وأمـــــــره بقتــــل الأكــــراد.

بەدەيە و نەبەي ج ۱۶

لائىكى لەجىھانى ئىسلامى و لەكوردستان لەهەول و تەقەلايەكى بى وچان دايە تا واپيشان بدا كە ناينى ئىسلام ھۆكارى دواكەوتن و بەدەولەت نەبونى كوردە، دەيەوى بەلمىنى كە ئىسلام دژ بەخەباتى رزگارى و پرۆژەى نەتەويى و شۆرش و....، بۆ ئەو مەبەستەش ھەولى داوہ ئەگەر بەزۆرىش بىت ئىسلام و سىياسەت لىك جيا بكا تەوہ، ئىسلام وەك ناينى تاكە كەس (٣٧١) و مردوو پۆلین بكا، دەيانەوى بنەماكانى رىكەوتنامەى (پاپا و مۆسۆلىنى _ سەرۆكى كۆمارى ئىتالىاي سەردەمى فاشى) سالى ١٩٢٩ پەيرەوبىكەن، كە بەوشىوہەى خوارەوہەى:

- ١ - مرۆڤ پىتش لەدايك بون بۆ پاپا(ناين) بىت تا لەدايك دەبىت.
- ٢ - لەدواى لە دايك بون بۆ مۆسۆلىنى(دەولەت) بىت تا دەمرىت.
- ٣ - لەدواى مردن دەبىتەوہ مولكى پاپا...

ئەگەر بەووردى سەرنج بەدەينە جكومەت و دەسەلاتە عەلمانەكانى جىھانى ئىسلامى و كوردىش دەيانەوېت ھەمان رىكەوتنامەكە لەگەڵ مامۆستايانى ناينى پەيرەو بکەن، بەشىوہەىك مرۆڤ كە لە رەھى دايكەتەى ئەوا دوعاى (قريب الفرج) بۆ مەلاى ناينە و تەواو، دواى لەدايك بونى ئەو مرڤە تامردن دەكەوتتە باوہشى ياسا و حزبى سىياسى و دەسەلات... لە مردن نۆرەى مامۆستاي ناينى دىت ياسىن وتەلقىنى بدات، لەماتەمينەكەى فاتىحە بخوینى، لەسەر گۆرى قورئان بخوینى.... بەو شىوہە رۆلى ناين لەسەر دونيا بى كاردەبى جگە لە ئومىدى دواړۆ بەلن، ئەوكاتى بەتوومەت بەونايانە دەلین (افيون الشعوب) (٣٧٢)، ئەگەر ھاتە مەيدانىش ئەو بەتیرۆر و ئسولى و... تۆمەت بارى دەكا، لەكۆتايىشدا دەلى ئەوہ تا ئىسلام بۆ ھەمو ميللەتان باش بووہ تەنھا بۆ كورد خىرى نەبووہ !

وہ لآمى ئەوہ دراوہ بەلام تا ئىستا بەووردى وزانستيانە چارەسەرى دياردەى دەولەتى مۆدرىن نەكراوہ كە لەجىھان باوى وەرگرتووہ، چونكە لەدواى شكستى ئەزموونى سىياسى ئىسلام دروست بووہ (واتە لەدواى روخانى خىلافەتى ئىسلامى عوسمانى)، ئەو دەولەتانە

٣٧١ لەووروہە رىبازىك لەنار زانايانى ناينى سەرى ھەلداوہ دەلەت ناينى ئىسلام دەولەت و ھوكم و سىياسەت نە، يەكەم كىتەب لەو بارەيەوہ (الاسلام و اصول الحكم) شىخ على عبدالرزاق نىستا ھەندى تەييارى سەلەفى لاجماعى و زانايانى سەربەزارەتى نەوقان ھكومەتە عەلمانەكانىش ھەمان بانگىشە دەكەن.

٣٧٢ ماركس نەو نارەى لەناين نارە.

لهسەر پایه و چه مەك و مەبهستی عەلمانی درووست بووینە، دوور لەچەمەك و یاسایە كۆلەگە ئاینیهكان، لهسەر بنچینهی مافی چارەنووسی نەتەوهكان دروست بووه، ئایینی ئیسلام تەبا نیە لەگەڵ ئایدۆلۆژیای نەتەواپەتی و سەردەنجامەكانی^{٣٧٣}، هەروەها پایەكانی دەولەتیش كە پێك هاتوو له:

١ هەرێم (نیشتمان) ٢ گەل (نەتەوه) ٣. دەسەڵاتی سیاسی (عەلمانی)... زۆر روونه ئایینی ئیسلام دان بەنیشتمانی نەتەوه و دەسەڵاتی سیاسی عەلمانی نانی، بۆیه لەگەڵ تەواوی واقعی جیهانی نوێ كێشە هەیە، كێشە ئیسلامی و زانایانی ئاین و بزوتنەوهی ئیسلامیهكان لێرەوه دێت، لەو سەردەمە خۆیان ئیش و کاریان لەجیهانێكە ناتەبایە لەگەڵ ئاین، گەلی جار ئەوانە لەهەموو ئەو واقعی جیهانی بێ دەنگ دەبن و پوو له میللهتێکی كوردی لی قەوماو دەكەن و ئاین پەرورەیهك بەسەر ئەوان پیاده دەكەن و كوردایەتی و پرۆژەی رزگاریان لی قەدەغە دەكەن، ئەوەش سەرچاوەی كۆمەڵێك سەلبیاتی ترە...

بەوجۆرە لە پێشدا دێنە سەر سەلبیاتەكانی ئیسلامی و زانایانی ئایینی و بزوتنەوه ئیسلامیهكان ئینجا دێنە سەر پرسیارەكانی تری ئیجابی وچۆن ئایینی ئیسلام دەبێتە ماکیهێ پرۆژەی رزگاری نیشتمانی؟ یاخود بەجۆریکی تر، ئایا شەریعەتی ئیسلامی ری بە كورد دەدات لەپێناوی دەولەتێکی سەربەخۆ كاربەكەن؟

سەلبیاتەكانیان سەبارەت بە دۆزی كورد:

١ ئەوێ زۆر زەقە ئەوێهە وەك پێویست ئەو لایەنانە بەهانا ئیمللەتی كورد نەهاتوون، هەر چەندە خۆیان بەشدار نەبووینە لەوتاراوانە، زیاتر حزبیکی عەلمانی وەك بەعس و دامو دەزگای سیاسی تری عەرەبی شۆڤینی پالەشتیان كردوون، بەلام لەچار دادگەری ئیسلام هەلۆیستی بزوتنەوه ئیسلامی وزانایانی ئایینی (بەتایبەتی عەرەب) لاواز بوو.

^{٣٧٣} لێزەدا بابەتیکی گرنگ قوت دەپێتەوه، كە دەگرتێ ئاین لەگەڵ ئایدۆلۆژیای نەتەویی تێك ناكەنەوه یەكسەر تاکی كوردەواری وای دێتە پیش چا ئاین رێگر بێت لە مافی چارەنۆی كورد، لەراستیدا وانیە بەلكو رێگر بێت لە داگیر و دابەشكردنی كوردستان لەسەر بنچینهی نەتەواپەتی، رێگر بێت لەچەوساندنەوهی نەتەویی میللهتێك بەسەر میللهتێکی تر، كە كورد دووچار بێت، بەلام جیهان دابەش بێت بۆ تیزی نەتەویی نەو نەهاتوو رێگری لەكورد بكات بە تەنھا بلی تۆش نەیکە، لە راستیدا هەندێ لێ نایبە دۆستەكان بەتێنەگەشتن و هەندێك پیاوی نایبی ناخەزو تێكەشتیش نەوێ قۆزیتەوه دژ بەكورد.

۴. له پرۆژه‌کانی چاکسازی پرۆژه‌لاتی ناوه‌راست و راپورته سیاسي و په‌یره و پرۆگرامیان به پوونی باس له مافی کورد ناکریت له‌گه‌ل نه و زوله گه‌وره‌یه‌ی لییکراوه، هه‌روا به چاوی موالی و که‌مایه‌تیه‌کی په‌که‌وته ته‌ماشای کورد ده‌که‌ن وله‌کاتی لیقه‌ومان ده‌لێن (خطیة کورد..)

۵. زۆر به زه‌حه‌ت ناوی کوردستان ده‌بن، هه‌ندیکیشیان له‌وانه (هیئة العلماء السنة - به‌سه‌رکردایه‌تی حارس زاپی) ده‌لێن ما یسعی اقلیم کوردستان

۶- تا نه‌مریکا کوردی به یه‌تیمی نیتو ده‌وله‌تی وه‌سف کرد له ۱۹۷۹ه‌وه، له‌راپورتیک بۆ کۆنگرێسی نه‌مریکی له ۱۹۷۹/۱۱/۲۹ له ژێر سه‌ردێری (کوردی هه‌تیوی نیتو ده‌وله‌تی)، ئینجا ئیسلامیه‌کانیش له ۱۹۹۱ه‌اتنه سه‌ر نه و وه‌سفه‌وته کتێبه‌ی دفه‌می شناوی که له ۱۹۹۱ ده‌رچوه به‌ناوی (الاکراد یتامی المسلمین)

۷- له‌ناو کوردستانیش بزوتنه‌وه ئیسلامیه‌کان به‌دره‌نگه‌وه پوویان له نه‌رکی نیشتمانی و کوردستانیان کرد، دوايش هه‌لوێستیان لێله به‌رامبه‌ر چاره‌نوسی کوردستان و تا راده‌یه‌کی زۆر هێشاهه‌لوێسته‌کانیان له ژێر کاریگه‌ری ئیسلامیه عه‌رویه‌کان داده‌پێژێرێ، بۆیه گه‌لی جار هه‌لوێستیان وه‌رگرتوه بۆ خۆیان و مه‌يله‌ته‌که‌و خودی ئاینیش قازانجی لی نه‌کردوه، هه‌ر به‌ غونه: بزوتنه‌وه‌ی ئیسلامیه‌کانی کوردستان له ده‌ورو به‌ری داگیرى عیراق زانیاری به‌ چه‌واشه‌یان له ئیسلامیه عه‌رویه‌کان وه‌رگرتبوو گوايه نه‌مریکا دیت یه‌که‌م گورز له ئیسلامیه‌کان ده‌دات، بوه هۆی نه‌وه‌ی دژ به هاتنی نه‌مریکا بۆ عیراق سه‌نگه‌ر بگرن و هه‌ندیکیشیان په‌یوه‌ندیش په‌یدا بکه‌ن له‌گه‌ل نه و درنده به‌عسه، که‌چی له به‌لگه‌نامه‌ی نه‌مریکی (بیرپاری ژ: ۱۳ - ۹۹ ی سه‌رۆک له ۱۹۹۹/۲/۴ بزوتنه‌وه‌ی ئیسلامی له سییه‌مین حزبه‌ کاریگه‌ریه‌کانی) (۷حزبه‌که: ویفاق - موئته‌مه‌ر -

---

یه‌کلایه‌نی شه‌ری راگرت و دارای له سربای عیراقي کرد بچیت نه‌رکی ئیسلامی خۆی بیینی و بچیت یارمه‌تی عه‌رب، نه‌وه‌ی جیتی سه‌رغه‌له‌و کاته‌ی که عه‌رب ده‌لێن سه‌ر به نیرسانیه‌ وه‌ک بیرختان له‌لای رۆژئاواش بوختانی شیوعیایه‌تی و نزیک له سۆقیه‌ت ده‌درا بال مه‌لا مسته‌فا ، له به‌لگه‌نامه‌یه‌کی بریتانی ژ: ۱۹۱۴/۱۰/۲۲۹ له بالوتزخانه‌ی به‌ریتانیاه‌ بۆ وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه له سالی ۱۹۶۳باس له‌وه ده‌کا که وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی نه‌مریکا (مستهر دالاس) پشی وایه بارزانی داله‌ده‌وه‌ی شیوعیه‌و نزیکه له سۆقیه‌ت ، ته‌نانه‌ت له هه‌ندێ سهرچاوه‌ی رۆژئاوای بارزانیان به (مه‌لای سوور-Red mulla) سه‌روانه: د کمال مزهر (کوردو کوردستان له به‌لگه‌نامه‌ی به‌ریتانی ۳۷۴-۳۷۶)

بزوتنه وه - پارتی - ملکی - یه کیتی - مجلس نه علا) نیو عیراق پۆلین
کرا بوو، نه مریکا دهیو یست نه وانیش به شداری پی بکا، که چی هه لحه له تینرا دوا
نیسلامیه عربیه کانیش به هاناشیان نه هاتن زیاتر له وهش ناوو ناتۆره
ترسناکیان ده دانه پالیان.

ئێجابیاته کانیا:

یه کهم - نهو ماوه دوور و درێژهی دهسه لاتی سیاسی کورد و ئه یوبی و... که له دوا
فتهی نیسلامی باس کرا خه زینهی ئێجابیاته هه تهواو نابیت.

دوهم - ههروه ها هه لو یسته کانی و به راوردی نیوان تهسته مپۆل و نه نقره که له وه پیش
کرا... نهویش ئێجابیاتی له بن نه هاتهوه.

سییه م - له سه رده می نویش: له گه ل پشکینی وورد به دوا ی نهو دهست و لایه نانه ی
به دوور و نزیک به پر سن له مهینه تی کورد نه لایه نیکه نیسلامی نه زانایه کی ئایه
ونه فتوایه کی لایه نگره به ناست ده بی نه وه.

چواره م - تا سالی ۱۹۸۰ به دوا وه که متر نرخ بو نهو هه لو یستانه هه ژمار کرا وه،
چونکه زانای ئایه ی و بزوتنه وه نیسلامیه کان نهو سه نگه یان نه بو وه یان هه ر بونیان
نه بو وه تا هه لو یستیان به ئیجابی و سه لبی هه لسه نگین، له دوا ی نهو به روا ره ی
سه رووش به تایبه تی له کار و ساته مه زنه کانی نه نفال و کیمیا یی نهو هه لو یسته
جوامیرانه ی خواره له ناره زایی تۆمار ده که یه له لایه ن بزوتنه وه نیسلامیه کان:

۱ - نهو رۆله ی ئیران بی نهی لهو کات که له لایه ن هه مو لایه که وه باس کرا وه، خینی
فتوای شه هاده تی بو نه نفال ه کان دا.

۲ - راشید غه نوشی سه رۆکی بزوتنه وه ی نه هزه ی تۆنس

۳ - مسته فا مه شه ور را به ری ئیخوانی جهان.

۴ - دحسن ترابی خۆی هاو سه ری سه رۆکی حزبی کۆنگره.

۵ - نوسه ره ناو داره کانی وه که فه همی هه ییدی و دفه می شناوی، نه وه ی دوا ی ورتبووی:

جیی سه رسو پرمانه عه ره ب دان به ده ولته تی ئیسرا ئیل ده نین به لām دان به ده ولته تی کوردی
نانین.

- ٦ - هەریە کە لە مەحفوز نەحناح و عبدالله جاب الله سەرۆکی ئیخوانی جزائیر.
  - ٧ - شیخ حافز سەلامی سەرۆکی کۆمەڵەی هیدایەتی میسر.
  - ٨ - عبدالعزیز بن باز موفتی سعودیە - داوای زەکات کۆکردنەوەی بۆکردن.
  - ٩ - نجم الدین ئەربەکانی سەرۆکی حزبێ رەفاھی تورکیا.
  - ١٠ - قازی حسینی سەرۆکی کۆمەڵەی ئیسلامی پاکستان.
  - ١١ - زەینەب غەزالی پارچە پەخشانیکیشی هەیه بەسەر ئەو زولمە لە کورد کراوە لەسەر دەستی عەرەبی شۆفینی.
  - ١٢ - هەریە کە لە ئەحمەد شا مسعود و رەبانی و حکمتیاری سەرکردە ئیسلامیانی ئەفغان.
  - ١٣ - حزباللهی لبنان و بزوتنەوی جیهادی فەلستین و د سعید رەمان بوتی موفتی سوریا. و د یوسف قەرزای سەرۆکی زانیانی جەهان. و محمد حسین فەزلوللە، شیخ عمر عبدالرحمن، زۆر لای تر^{٣٧٤}
  - ١٤ - لەناو عیراقیش هەریە کە لە مجلس ئەعلا و حزبێ دەعوە و زانیانی تریان... و زۆری تر دەنگی دژ بە زولم لە کوردیان بەرز کردەو.
- کەواتە ئیستا دەروازە زەنگاری لە کام فەزا دیت؟

دەربازێکی بەهێز و نامەرازیکی لاواز

بۆمان دەرکەوت لە چوارچێوەی بنەماکانی سایکس بیکو و عەلانیەت زەنگاری کوردی لێ بەدی ناکرێ، زیاتر لە مەدرەسە مەبەدیتەکان بەدی کرا، ئەویش دوان بون، مەدرەسە شیوعیەت کە ئیستا لاواز بوو، کەواتە ئەوێ ماوە مەدرەسە ئاینیە، کە هەلۆستە لەسەر دەکەین بزانین چۆن و بۆچی دەروازەن بۆ زەنگاری کورد؟ و ئە نایا هیچ رینگێ تر نیە؟ بەتایبەتی گۆزانە ناکاوەکان؟

مەبەست لە دەروازە ئەوێ کە بەسروشتی خۆی ناوەرۆکی بزوتنەوی کوردایەتی بەلای کەمی لەو قۆناغەدا رێک دەکەوێ لە گەڵ ئامانجەکانی بزوتنەو ئاینیەکان، ئیتر ئەو

^{٣٧٤} ئەو زانیاریانە لە: ١- هەلویستی ئیسلامیەکانی جیهان لە مەر کورد و مەرگەساتەکانی - راگەیاندنی یەککرتوو (١٠:١)، ٢ - جەلال نەبەز - نیستەو پاشەرۆژی نەتەوێ کورد وەرگیراوە.

مانای ئەوە نیه ئەو بزوتنه‌وانه له‌کورد کوردتر بن، یان حسابی وایان بۆ بکری، ئەوە باسی ستراتیجیه‌ت و نه‌خشه و پلانی قوول و زانستیه، مانای باس کردنی هه‌لۆستیکێ چاکێ ئیسلامی لێ‌وه یه‌کی خراپ له‌ شوێنیکێ تر نیه، رێکلام و سه‌لماندنیش نیه، به‌لکو ره‌وتی توێژینه‌وه‌که وای ناشکرا ده‌کا که چۆن عملانی له‌ (مه‌ینه‌تی کورد) به‌رپرسیاره‌ ناواش له‌ به‌رده‌وامیه‌که‌ی. که‌واته‌ ده‌روازه‌ی رزگاریش له‌وێ نیه، بۆیه ده‌بێ به‌دوای به‌دیله‌ بگه‌ڕێن و ئەوانه‌مان دۆزیه‌وه، ئیستاش بارودۆخی سیاسی ئیستای کوردستان شی ده‌که‌ینه‌وه زیاتر ئەو نه‌لقه‌ی نێوان رابووردو و داها‌تووی ئەو ده‌روازه‌مان بۆ یه‌کلا ده‌کاته‌وه.

بارودۆخی سیاسی ئیستای کورد له‌ به‌ره‌مه‌ی کێ یه؟

مه‌به‌ست له‌وه‌یه ئیستا بارو دۆخی کورد گه‌یشته‌ۆته ئاستێک له‌ ۹۰ سالی رابووردوونیه‌ نه‌بوه ..بزانین ئەوه چیه‌و له‌ کێ هاته‌وه؟ نامانه‌وێ وه‌ لایه‌کی عاتفیه‌انه‌مان ده‌ست که‌وێ و بلێن ئەوه به‌ره‌مه‌ی خۆینی شه‌هید و ئاره‌قه‌ی پێشمه‌رگه‌ و فرمێسکی مندا له‌ کورده‌، راسته‌ ئەوه فاکته‌ری بنچینه‌به‌وه، به‌لام فاکته‌ری سه‌ربار ناشکراو دیاره‌، چونکه‌ پێشوتر به‌هه‌مان خۆین و ئاره‌قه‌ و فرمێسک ته‌نها ده‌گه‌یشته‌ ئاستی سه‌فقیێ و نوشستی به‌کورد ده‌هات، ئەو جاره‌ (له‌و سه‌قفه‌ تێپه‌ریوه‌)، بابزانی له‌نێوان ئەو کۆمه‌له‌ گۆرانکاری و هۆکارانه‌ی کاریگه‌ریان له‌سه‌ر ناوچه‌که‌ هه‌یه‌ که‌بریتین له‌: ۱ جه‌نگه‌کانی ناوچه‌که‌ ۲ هاتنی ئەمه‌ریکا ۳. شۆرشێ ئیران ۱۹۷۹ و بزوتنه‌وه ئیسلامیه‌کان ۴. له‌ناو عیراقیش ئەو هێزانه‌ی خوارو هه‌ن بزانی کامیان کاریگه‌ر بووه له‌سه‌ر دروست بونی ماده‌ی ۱۴۰، رێژه‌ی ۱۷%ی داها‌ت، بونی سه‌رۆک کۆماری کورد، به‌فه‌رمی ناسینی حکومه‌تی هه‌ریم و فیدرالیه‌ت.... ئینجا له‌ناو عیراقیش بزانی کام له‌و هێزانه‌ن کاریگه‌ری ئیجابی و کامیشیان سه‌لبی هه‌بوه ئەو هێزانه‌ش بریتین له‌:

هێزه‌ ئیسلامیه‌کان مجلس الاعلی و دعوه و ئیسلامی، هێزه‌ عملانیه‌کان لیستی نه‌لعراقیه و حزبی شیوعی، هێزه‌ عه‌ربه‌یه‌کان لیستی حه‌دبا (نجیفی)، دیالۆک (صالح موته‌له‌گ)، ته‌جمعی عه‌ره‌ب، هێزه‌ نیشتمانیه‌ عیراقیه‌کان: ته‌یاری سه‌دری، هه‌ینه‌ی عوله‌مای سوننه‌، ته‌یاری چاکسازی، به‌وشیوه‌یه هێزه‌ کاریگه‌ریه‌کان شی ده‌که‌ینه‌وه

بەسانایی ئەو تیۆرو بۆچوونە ساغ دەبیتهوه که ناخۆ کۆی لەخزمەتی ئەو بارو دۆخە سیاسییە ئیستای کوردە.

یەكەم لە نیۆ ئێران: لەپیش شۆرشى ئێرانى ١٩٧٩ ئەو شۆرشە چواردهورى كوردستان بەكۆمەڵێك دوژمنى سەرسەخت درابوو، بەپێى ڕێكەوتنە ئیقلیمی و جیهانیەكان هاریکاریان هەبوو لەدژی بزوتنەهەى كورد، هەر لەپەیماننامەى سعد ئابادى ١٩٣٧، ..جزائیر ١٩٧٥، لە سالى ١٩٨٣ تورکیا و عێراق ڕێكەوتن هەریەكە بۆی هەبیّت ٢٠كم بچیتە ناو خاکی یەكتر*

هەرشۆرشێكى كورد (بەتایبەتی لەباشوورى كوردستان) سەرى هەلەدا تا سەقفێك گەشەى دەكرد و بەهۆی (وفاق اقلیمی) و ڕێكەوتنێك تێك دەرووخا، لەبەر هۆیەكى زۆر سادە، چونكە بەرژەوهەندى وولانى داگیركەر بۆمانهەوب كوردستان لەژێر دەستیان بالاتر بوو لەهەر كێشەیهكى تری ناوخۆ، بەو شیۆهیه ئەزموونى شۆرشەكانى كورد لە ١٩٢٥ هە تا ١٩٧٩ بەو ئەزمونە تێدەپەڕى وئەوهش فاكتهرى بە ئالۆزبونى كێشەى كورد بوە.

سروش و بنەماكانى ئەو شۆرشە: ئەو شۆرشە نە نەتەوهیى بوو نە نیشتیمانى، بەلكو شۆرشێكى ئاینى ئیسلامى بوو، زۆر بەخێرایى سروشت و رەهەندە ئیقلیمی و جیهانیەكەى دەرکەوت، زاراوهی (شۆرش ناردن _ تصدير الپوره)ى لەگەڵ ب لاو بۆوه، پشیویهكى بى هاوتای خستە نیۆ وولانى دیکتاتۆر و داگیركەرانى ناوچەكە، بووه هۆی سەرھەڵدانى بزوتنەهە ئیسلامیه شۆرشگیرەكان لەناوچەكە، هەرچەندە وولانى عەرەبى و ئیسرائیل و پۆژناوا توانیان بەهۆی جەنگى عیراقى _ ئێرانى لە ١٩٨٠ _ ١٩٨٨ تا رادەیهك بەرى لێبگرن، ئەوهی پەيوەستە بە ستراتیژیەتى كورد لەوشۆرشە و سەرنجامەكەى ئەوهیه:

١. باوەرو کارنامەى ئێران و بزوتنەهە ئیسلامیهكان بەو سنورە دەستکردانەى ناوچەكە نیە.

٢. ئەو (وفاق اقلیم)یە و سێ کوچکە خنکینەرەى سەر کوردیان تێك ویتێك شکاند و هەمو ئەو ڕێكەوتنە کۆنە لە (سعد ئاباد) و (سەنتۆ) و (بەغدا).... تا (جزائری ١٩٧٥)

* نەر جۆره ڕێكەوتنە یەكەم چار لە ئێران كوردەشەمەن كرا، لە مادەى (٢)ى ڕێكەوتنى پارتى شۆرشكێزى نەرمەن (تاشناق) لەگەل كۆمەڵەى سەربەخۆى كورد (خۆشیون) لە ١٩٢٩/١٠/١٩ مۆر كرا، لە ١٩ مادە پێك هاتیرو.

۳. یه کهم ههنگای راستهوخۆ نهوهبوو (أخیمنی) لهوه لآمی کۆمهلیک بروسکه بهبۆنه یادی سههرکهوتنی شۆرش لهلایهن (احمد حسن البکر، ملا مستهفا، جلال تالهبانی، مسعود بارزانی، ئیدریس بارزانی، محمد باقر الصدر، لهچوارچیوهی عیراق) تهنها وه لآمی بروسکی ملا مستهفا و محمد باقر الصدری داوه بهنیجایی، وه لآمی بروسکهکهی (احمد حسن البکر _ کۆماری عیراق) به (السلام علی من اتبع الهدی) دایهوه، لهبروسکهکهی بۆ بارزانی داواشی لی کرد بگهریتهوه نیران، چونکه لهوکاتی بارزانی و خانهوادهی له نهمریکا بون لهدوای شکستی شۆرشی ۱۹۷۵ بهدهستی ئیرانی شا و نهمریکا، بهلام بارزانی پی رانهگهیشته بگهریتهوه وهفاتی کرد، ههریوهش مسعود بارزانی له ۱۹۷۹\۳\۳ لهکاتی به خاک سپاردنی بارزانی لهشنۆ ووتی: بارزانی نهمرد بهلکو سیای ئهمریکی و ساواکی ئیران بهدهرمان خۆر شهیدیان کرد، ... بهشیک لهسههرکرده کوردهکان ههرچوار پارچه(زیاتر عهلمانیه توندهکان) بهو ههنگاوهی خومهینی دهرهق بهبارزانی خۆشحال نهبون، لهوکاتیهوه وهسفی سیستهمی نوێ ی ئیران به رهجعی و ناخوند و مهلالی و... کرا، بهشیکیش پێیان وابوو نهوه ههنگاویکی مهزنه لهناوچهکه و جیهان وهك دهرهت بۆ کورد هاته پێش پێویسته بهووردی و زانستیانه بقۆزێتهوه، دۆخیکه ویچووی نهو دابهشییهی له نیو ریزی بزوتنهوهیی کورد سهری ههڵدا که بهشیک پێیان وابوو لهگهڵ نهستهنبول و عوسمانی مافی کورد دێته دی، بهشه عهلمانیهکesh پێیان وابوو لهگهڵ کهمالی، دوای لهگهڵ سههرکهوتنی عهلمانی و کهمالی مالی کوردیان وێران کرد، ب لهناو ئیران عهلامه احمد مفتی زاده و ههندی له پدیرهوانی لههمهوان ووردتر لهوههنگاوه ئیجابیه گهیشتهون، لهدوای نهو شههید د. عبدالرحمن قاسملۆش رهچاوی نهو ههنگاوه و مانای دهولهتی نوێ ئیرانی زانی چیه، بهلام باقیهکهی تر له کۆمهله و مامۆستا شیخ عزالدین حسینی و ههندی شیخی ترو بنکهکانی تری حزبی دیموکرات و زۆر لای تر لهو مانایه نهگهیشته، زیاتر کهوتنه ژێر کاریگهری پلانی بهعس و جامیعهی عهرهبی و پۆژناوا، دوای حزبی دیموکراتیش بهتهواوی تێوه گلا، له کورستانی عیراقیش ههریهکه له ئیدریس بارزانی و مسعود بارزانی و رسول مامند، لهنیو یهکیتهی د. فوئاد معصوم پێچهوانه ی رای مام جلال و د. محمود کۆمهلهی رهنجدهران...بوو، تالهوا ی بووه شهپی نیوخۆ بهجۆرتیک سۆشیالیست و پارتی کهوتنه لای ئیران و یهکیتهی و حزبی

دیموکراتی ئیران کهوتنه لای حکومتی عیراق، شهر له نیوانیان دهستی پیکرد و مفاوه زاتی ۱۹۸۳ ی نیوان (ی ن ک) به عسی لی هاته دی و بزوتنه وهی کوردی دوو چاری هه لدریکشی مهترسی کردو بوه هوی نه نفال و کیمیایی وهه مو کوردستانی عیراق له ۸۰ تا ۹۰ کلم^۲ کۆکرایه وه.

مانه وهی ده ولته تی ئیران به و سروشته یارمه تی هه میشه یه بۆ بزوتنه وهی کوردایه تی، به لām هه رکاتی هاته سه ر رای (ریفۆرخوازه کان) و به رژه وهندی ده ولت و میلله تی ئیرانی خرا سه رووی به رژه وهندیه کانی تر وهک (باقی ده ولته نیشتیمانی و نه ته وهیه کانی تر) نه و کۆتایی به و ئیجاییاته ی دیت بۆ ستراتیژی ته ی کورد، واته له نیو ئیرانی ش دا باله کان جیا جیان، هه ر هه موی به یه ک راده و ته وژم پۆلین نا کرین، نابی له بیر بکه ین نه و توژی نه وهیه هه لسه نگانندی کۆماری نیسلامی ئیران نیه تا چاک و خراپه کانی باس بکه ین، توژی نه وهیه کی ستراتیژی به یه وه ست به کاریگه ریه کانه له سه ر کورده، نه گینا نه ویش سه لبیاتی گه لی زۆره له هه موی نزیک تر تا نه و ساته نه یوانیوه ماده ی (۱۵) ده ستوره که ی خۆی جیبه جی بکات که بریتیه له خویندن به زمانی خۆیان^{۳۷۵}

نه وانه و زۆر دیوی تر هه یه راسته قینه ن، توژی نه وه که ی نیتمه نه وه نیه به لکو پانتایی ستراتیژی وه رگرتوه، واته تیکرای به راورده کان وه رده گیرین، که له سه ر ناستی نیخۆ و ناوچه کانی جیهان زۆر له سه رده می (شا) باشتره، له سه ر ناستی ناوچه که و جیهان روونه و که متر کیشی له سه ره، به لām بۆ باری ناخۆ هه ندی معاره زه هه یه ده لین نه ویش مافی کوردی نه داوه، تا نه وه ساته ش به رپرسانی غهیره کورد فه رمانه وه ی کوردستان ده کا، به تایبه تی تورکمان (عه جه م) ئینجا خویندن به زمانی کوردی نیه .... له گه ل زۆر مافی تر..

^{۳۷۵} ده ستوری کۆماری نیسلامی ئیران له سالی ۱۹۷۹ به پیتی واپرسیه که له ۹۸ ی رازی هاته کایه وه، پیک هاته له ۱۷۶ ماده ، ده قی ماده ی ۱۵: اللغة والكتابة الرسمية والمشاركة هي الفارسية لشعب إيران، فيجب أن تكون الوثائق والمراسلات والنصوص الرسمية والكتب الدراسية بهذه اللغة والكتابة. ولكن يجوز استعمال اللغات المحلية والقومية الأخرى في مجال الصحافة ووسائل الإعلام العامة، وتدریس آدابها في المدارس إلى جنب اللغة الفارسية.

به‌شیک له‌وانه راسته به‌لام بۆ‌کورد ناشیت لاسایی نه‌میریکا و به‌ریتانیا بکاته‌وه، پیتویستی به‌عه‌قلانیه‌ت و دانایی هه‌یه مادام نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌ست نیه، مادام جۆرتیک له‌ هه‌بژاردن و دیموکراسی و سه‌روه‌ری ده‌ستور مافی هاو‌لاتی بون هه‌یه، مادام نوستانیک به‌ناوی کوردستان هه‌یه، که‌نالی ئاسمانی به‌کوردی هه‌یه... هتد، مانای جی ی ده‌ست خۆشیه و خه‌بات و تیکۆشانی ناشتیانه‌ی پیتویشته تا زۆری تر به‌ده‌ست به‌ینری.

دوهم له‌ نیو تورکیا: له‌دوای سه‌ده‌ی ۱۷ه‌مه‌وه (۵)ویلیه‌ت له‌ ئیداره‌ی عوسمانی به‌(کوردستان) ناوز زه‌د ده‌کریت، له‌هه‌مو به‌شه‌کان ئالۆزتر کوردستانی تورکیایه، له‌ ۲۹% ی خاکی تورکیا پێک ده‌هینێ کوردیش له‌ ۲۵%ی دانیشتوانه^{۳۷۶}، که‌ به‌خوارووی رۆژه‌ لآت ناو ده‌برێ نەك کوردستان، بۆ یه‌که‌م جار له‌سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی ئیتحاده‌ولته‌ره‌قی ناوی کوردستانی (که‌ فهرمیه‌تی ئیداری و سیاسی و یاسایی وه‌رگرتبوو) له‌ پرۆگرامی خۆبندن کوژایه‌وه^{۳۷۷}، تا دوا نه‌خشه‌ی عوسمانی ۱۸۹۳ و ۱۸۹۶ ئیداری ناوی کوردستان هه‌ر به‌گه‌وره‌یی مابوو، ویلیه‌ته‌کانی خوارووشی ده‌گرتوه‌ نه‌گه‌ر چی له‌ ئیداری هه‌ر ۵ ویلیه‌ته‌که‌ی (عمودییه، العزیز، دیاربکر، بدلیس، وان)^{۳۷۸} ده‌گرتوه‌.

له‌دوای شکستی هه‌ردوو شوێشی شیخ سعید ۱۹۲۵ و شوێشی ئیحسان نوری پاشا له‌ ۱۹۲۷ تا ۱۹۳۰ کوردستانی تورکیا (باکوور) که‌وته مه‌ینه‌ت و زیندانیه‌کی داخرا، به‌ کتایبکی فهرمی ژ: ۱۵۰۵ ی سالی ۱۹۲۳ مولک و مالیکی زۆری کوردان ده‌ستی به‌سه‌رداگیراو دووپاتی فهرمانه‌کانی سه‌رده‌می ئیتحاده‌ولته‌ره‌قی کرایه‌وه‌و ناوی کوردو کوردستان وزمانه‌که‌ی قه‌ده‌غه‌ کرا، له‌سه‌ر نه‌خشه‌ش ناوی کوردستان به‌ یه‌که‌جار هه‌لگیرا، له‌ده‌ستووری تورکیا دا نکۆلی له‌بونی کورد کرا، هه‌رچه‌نده‌ له‌دروست کردنی تورکیای نوی

^{۳۷۶} نه‌وه له‌ به‌نگه‌نامه‌ی بریتانی و نه‌میریکی وه‌رکیاره‌ نزیکه‌ له‌ راستی و تهرکیا ناماری نیه له‌و باره‌وه.

- ^{۳۷۷} مالیسازد - القومية الكردية و عبد الله جودت ص ۶۲، به‌که‌م جار ئیتحاده‌ولته‌رقی له‌ رۆژنامه‌ی (ته‌ن) له‌ جیاتی کوردستان ویلیه‌تی شرقي به‌کاره‌ینا.

^{۳۷۸} نه‌وه له‌ به‌لگه‌نامه‌ی که‌ی نه‌میریکی به‌ ۵ ویلیه‌ت هاتوه، نه‌ره‌ش ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌یه:

وزارة الخارجية الاميركية، الوثائق الدبلوماسية السرية المنشورة

الشرق الأوسط، منشورات الجامعة الأميركية. واشنطن سري

القطبية الاميركية، حلب، سورية ۳ - آذار - ۱۹۲۵ الموضوع - الانتفاضة في كردستان

الى: سعادة وزير الشؤون الخارجية

... و لكن ذلك لم تقضي على التمرد، حيث هناك العديد من المدن و القرى المحاطة للسيطرة المطلقة لقادة التمرد. يقال بان حركة التمرد شملت كل من الولايات التالية: عمودية، العزیز، و دیاربکر، بدلیس، وان، وأن هذه المنطقة بجمعة تشكل ما يعرف بکردستان.

(نهگەر هه‌له‌ش) بێت کورد به‌شدار بووه له پەرله‌مانی تورکیا (بویج ماجلیس) له ماده‌ی (١) ی میساقی نه‌ته‌وه‌یی تورکیا نه‌وه مافه سه‌ره‌تایانه‌ی تێدا‌یه، له ده‌وره‌یه‌ی ١٩٢٢/١/١٦ پەرله‌مانی تورکیا پرۆژه‌یه‌کی نه‌تاتورکی گه‌ت وگۆ کرد سه‌باره‌ت به‌ فیدرالی بۆ کوردستان، پێک هاتبوو له ١٨ ماده - نه‌وه‌ی خواره‌وه ده‌قی ١٨ ماده‌که‌یه له به‌لگه‌نامه‌ی به‌ریتانی هاتوه^{٣٧٩}، هه‌روها له ماده‌کانی (٦٢، ٦٣، ٦٤) ی سێشه‌ر

^{٣٧٩} مشروع مصطفی کمال للحکم الذاتي

وزارة الخارجية البريطانية دائرة الشرق الأدنى-تركية (٣٤٤٣/١٦/٦٤ E) سري للغاية

من سير ايج راسبولد الى:ماركوس كوزون كيدلستن رقم التقرير ٢٠٨

سیدی: إشارة الى كتابي رقم ٥٣ المزمع في ١٩٢٢/١/١٦ و مراسلاتي السابقة بصدد المسألة الكردية.... كان بنود المشروع المقترح لمعالجة المسألة الكردية كالآتي:

١. انطلاقاً من الحرص على ضمان تقدم الشعب التركي ونهضته و استناداً الى المباديء الحضارية التي نؤمن بها، يقترح المجلس الوطني تشكيل إدارة للحكم الذاتي للشعب الكردي بما يلائم عاداتهم و تقاليدهم.
٢. قد يعين الحاكم العام في المناطق ذات الأكثرية الكردية من قبل الأعيان الكرد و يساعده في إدارة الحكم مساعد الحاكم العام الذي قد يكون كردياً أو تركياً و يعين من قبل المجلس الوطني التركي
٣. يقوم المجلس الوطني بالموافقة على الحاكم العام للمنطقة و الذي يجب أن يكون ادارياً جيداً و مجرباً و ذات سمعة جيدة و يحضى بتقدير و احترام جميع الكرد.
٤. يعين الحاكم العام لمدة ٣ سنوات و في حال انتهاء تلك الفترة يقوم المجلس الوطني كردستاني المحلي بترشيح أسم شخص جديد للمنصب و لكن في حالة موافقة أكثرية الكرد يمكن تمديد الحكم للحاكم العسكري لفترة أخرى.
٥. رغم أنه من صلاحية المجلس الوطني أن يقرر فيما اذا يكون نائب الحاكم العام الكردي أو تركيا، ألا النائب العام يجب ان يكون منتخباً مباشرة من المجلس الوطني كردستاني. يجب ان توافق حكومة أنقرة على أسماء المرشحة لمنصب الحاكم العام و نائب الحاكم العام و منصب المستشار
٦. تنتخب المجلس الوطني كردستاني من قبل سكان الولايات الشرقية عن طريق الانتخابات العام المباشر و تكون ولايته لمدة ٣ سنوات. تبدأ اجتماعات المجلس في الأول من آذار من كل عام و ان مدة عقد الاجتماعات تكون لفترة ٤ أشهر. و اذا لم تكن هذه الفترة كافية لانتهاء أعمالها يمكن تمديد الفترة و ذلك من خلال طلب يقدم المجلس الوطني كردستاني و يجب ان يحضى الطلب بموافقة صوت الأكثرية من الأعضاء و تصديق حكومة أنقرة لذلك.
٧. يحق المجلس الوطني ان يدقق في الموارد و ميزانية و مصروفات الولايات الشرقية او النظر للمظالم الذي قد يتعرض احد موظفي الدولة. يحق للمجلس الوطني المحلي ان يتخذ اي قرار من اجل تطور و ازدهار المنطقة، و لكن يجب ان يعلم سلطات أنقرة بالقرار و قد يكون للمجلس الوطني على علم مسبق بالقرار.
٨. يبت المجلس الوطني في جميع المسائل الخلافية بين الحاكم العام و المجلس الوطني كردستاني و على الطرفين القبول بقراره.
٩. حين يتم تحديد حدود المنطقة الكردية من قبل لجنة مشتركة من الكرد و الترك يكون المجلس الوطني كردستاني ممثلاً للولايات التالية: وان، بدليس، دياربكر، درسيم، و بعض الاقضية و النواحي الأخرى.
١٠. يتم تأسيس نظام قضائي خاص للمنطقة الكردية و يكون هذا النظام منسجماً مع العادات و العرف المتبع في المنطقة. ففي الظروف الحالية يتم تعيين اداريين أكفاء، نصفهم من الكرد و النصف الآخر من الترك لأدارة الشؤون القضائية. و في حالة أحالة الموظفين الترك الى التقاعد يمكن ان يعين محلهم اداريين من الكرد.
١١. أنبداً من تاريخ بدأ العمل بهذا القرار (مشروح الحكم الذاتي) لا يمكن ان يفرض في المنطقة أي ضريبة كسامة للمجهود الحزبي او اي ذريعة مماثلة. و يلغى العمل بكل الضرائب المالية المفروضة حالياً اذا رأى الحاكم العام ذلك و يعطي الضرائب العادية مرة كل سنة. ان كمية الموارد المالية التي سترسل الى الخزينة المركزية في أنقرة تحدد من قبل لجنة مشتركة -يكون اعضاؤها من المجلس الوطني كردستاني و المجلس الوطني تركي.
١٢. تشكل قوة جندرمة خاصة في الولايات الشرقية و تشرع المجلس الوطني الكردستاني قانوناً خاصاً لتنظيم عملها و لكن ستظل المناصب العليا في الجندرمة بيد الضباط الترك الى وقت يتم اغفانهم من المنصب.
١٣. يبقى الجنود و الضباط من الكرد يخدمون في مواقعهم الحالية حين عقد معاهدة السلام (المقصود اتفاقية للشلال بين تركية و دول الحلفاء - المؤلف) و بعد عقد اتفاقية السلام يحق هؤلاء العودة الى الولايات الشرقية.
١٤. بعد عقد اتفاقية السلام تقوم الحكومة بتقرير قيمة الاموال و الحيوانات التي اخذت من الناس في الولايات الشرقية و تعوض الحكومة الكرد بذلك في فترة لا تتجاوز سنة.

باسی له دهوله تیک کوردستانی کردوه به دانانی یاسایی له دواى سالیك، له لوزانیش له ماده کانی (٣٨، ٣٩، ٤٠) داکۆکی له مافه که مه نه ته وه کانی تورکیا کردوه ^{٣٨٠}، به لām دواى سه رکه وتنی نه تاتورك له هه موی پشیمان بووه، بهو شیویه پرۆژهی عه لمانیه تی کورد شکستی هینا، که پییان وابوو ده توانی له چوار چیهی دهوله تیکی نه ته وه بی مؤدیرن مافی ته وایان هه بی، به پیچه وانه ی لای دوو دم که ثانیه کان بون ^{٣٨١} پییان وابوو له چوار چیهی عوسمانی دهشی وهک بینرا دهوله ت و میرنیشینی مه زنی لیها ته دی، به لām له چوار چیهی دهوله تی تورکیای نوی نه سته مه، پرۆژهی ثانیه کان له ده ره وهی تورکیا و که مالی بوو، بوه شۆرش و شکستی هینا، هه رچی عه لمانیه تی کوردی بوو له گه ل که مالیه کان توانه وه شه ره زاریان هینا، له کۆتایدا نکۆلی له هه مو کورد کرا ده ستوریک دارژرا جیا له ده ستوره کانی جهان یان پته و یان نه رم، ده ستوری تورکیا هه ردوو لایه، به شیویه که نه و مادانه ی ناماژدیه بۆ پیکهاته ی تورکیا به (پته و) تۆمار کراون، له ماده ی (١، ٣) و، (٦٤ - ٦٨) به تاییه تی ماده ی ٦٦، واتا نه وانه نابی ده ست کاری بکری، بهو شیویه فه رمانه وه ی تورکیا ده رگای له سه ر زیندانی کورد داخست، ناوه ناوه ته کانیک بووه له چوار چیهی نه و بنه مایه ی له پیشووتر باسما ن کرد، له کۆنگره ی (٤) ی ١٩٧٠/١٠/٣١ حزبی کاری تورکی بۆ یه که م جار دانی به بونی کورد هینا له نیو تورکیا، به لām کایگه ری نه بوو چونکه نه و هه لویسته ی بوه هو ی نه وهی دادگای تورکیا له ١٩٧١/٣/٢٠ چالاکی یاسایی

١٥ يستعمل اللغة التركية فقط في داخل المجلس الوطني الكردستاني و مكتب الحاكم العام و دوائر الدولة. و لكن يمكن ان يدرس اللغة الكردية في المدارس و الحكومة قد تشجع ذلك بشرط لا يكون ذلك خطوة تمهيدية بالمطالبة من أجل جعل اللغة الكردية هي اللغة الرسمية للحكومة في الولايات الشرقية.

١٦ يكون الهدف الأساسي للمجلس الوطني الكردستاني هو تأسيس جامعة في المنطقة و تكون فيها كليات القانون و الطب.

١٧ لا يمكن للمجلس الوطني الكردستاني ان يفرض أية ضريبة قبل موافقة الحاكم العام و أعلام المجلس الوطني بالأسر.

١٨ ليس من حق المجلس الوطني الكردستاني أن يعطي أية امتيازات (المقصود هنا امتيازات أجنبية- المؤلف) بدون موافقة المجلس الوطني. ن هذا العرض الموجز لقانون الحكم الذاتي المقترح يبين لنا عارضة التراب الكرد بشدة.

لي الشرف

هوراس رامبرلد

تێبینی: نه و به ندانه له ژێر بارو دۆخی خه لافه تی ته سته مپۆل و کۆنگره ی سیفه روجهنگی تورکیا له گه ل یۆنان و کیشه ی ویلایه تی موسل و هیزی کورد له ر کیشه نه هات، له یو پرله مان کفتو کۆی له سه ر کرا به لām کوردی نیو پرله مان پێی قایل نه بوون.

^{٣٨٠} بروانه دهقی ریکه وتنی (لوزان - سه نه نا به نینگلیزه که ی هه مه) ^{٣٨٠} له هه ندێ سه رجاوه ی وهک د. محه د خه زینی له کتێبی (جولانه وهی رزگاری نیشتمان) محه د شیرزاد له کتێبی (رجال الاکراد)، د. قاسملو و چه ندین کتێبی تر ناماژمان به ماده کانی (٣٨، ٣٩، ٤٠) ی لوزان کردوه گوایه مافه ناوی کوردی تیا هاتوه، دوا ی نه وهی به وری به راورد مان کرد له گه ل دهقی ریکه وتنه مه ی لوزان به نینگلیزه که ی ده رکه وت ناوی کوردی تیا نه هاتوه. به لām له کتێبی (الهکره ده ی العصر الحدیث- لا زاریف و جلیلی - ص ١١٧)، ماده کانی ٣٩، ٣٨ یان وهک خۆی گراسته ته وه بێ ناوی کورد.

^{٣٨١} - له لایه ن (فۆرسته ره وه) به نه سته مپه رلیه کان ناو ده بران.

وہستینرا ھەرۆک حزبی رەفاهیش بە ھەمان دەرد چوو، تارا دەیهک چەپەکان وێستان دەرگای ئەو زیندانیه بکەنەو.

بەلام کاریگەرێکی وای نەبوو، تاسەرھەڵدانی ئیسلامیەکان لە تورکیا، لەسەر تادا لەیەکەم ھەلبژاردن نجم الدین نەریەکانی سەرۆکی حزبی رەفا توانی حکومەت پیک بەینیت و بەھۆی ھەلویستە چاکەکانی بەرامبەر کورد سوپای تورکیا لەدەسەلات نەیانھێشتن، دوای لە زنجیرە ھەلبژاردنەکانی سەرەتای سەدە (٢١) پارتی دادو گەشە بەرەبەراییەتی نەردوگان و عبداللە گول لە ٤٢٪ دەنگەکانیان ھیناو زۆرایەتی کورسیەکانی پەرلەمانیان مسۆگەر کرد: دوای سەرۆک وەزیرانیش و لە ھەرە دوایش سەرۆکایەتی کۆماریشیان مسۆگەر کردو وا ھێرش بەرەو دەستور و دادگاشە.

ئەو گۆرانکاریەیی تورکیا بەرە بەرە دەرگا داخراوەکانی شل کردووە و بوو تەکانێکی تەربە بزوتنەوێ کوردایەتی، لەگەڵ بەردەوامی ئەوانە داھاتی ستراتیجی زیاتر دەبێ، لەودش زۆر زیاتر دەبێ ئەگەر سەرکردایەتی سیاسی کورد لە ناستی تیگەشیشتنی ئەو گۆرانکاریانە بن، کە گومان ھەیە وای.

سییەم - لەنیو عێراق: پرسیارە بنچینەییەکە لێرەش ئەوێە لەسەرەتای مەینەتی کورد لەو بەشە ھۆیەکانی کام لا بووینە؟ عەلمانی یان ئیسلامی ئینجا ھۆیەکانی بەردەوام بونی؟ لەکاملاش بواری دەربازی کوردی تیا، یاخود بەروون تر بڵین لەنیو ئەو پیکھاتانە عێراق: شیعی سونە، عەلمانی ئیسلامی، عروبی نەتەوایی یان عروبی نیشتمانی... لەکامیان بەختەوێ و سەلامەتی بۆ کوردستان ھەیە؟ لەکامیشیان سەرچاوەی ھەرەشەیی تەعریب و ئەنفال و کیمیایی و ویرانی بوو...

دروست بونی عێراق... مال وێرانی: لەبەر ئەوێ زۆر بە زیادەرەوێوە باس لە تیۆری پیلان دەکری، ئەوا گەلی جار لای خوێنەرپراستیەکانیش دەشیوینن، ئەگیناتیۆری پیلان گێڕی سەرتاسەری ھۆننەوێ، بەتایبەتی لە سەردەمی خەلافەتی عوسمانی و کۆنگرەکانی ئەو سەردەمی، بەپێی ھەندێ سەرچاوە نزیکەی ١٠٠ کۆنگرەیی ئاشکراو نەیتنی لەو پێناوێ کراوە، دەتوانین بڵین زۆریەتی ئەوێ خەشە سیاسی و مەدرسە فکری و

سیاسیانهی لهناوچه که دروست بونه بهرهمی نهو کۆنگرانه، نهک بهرهمی پهوتی سروشتی ناوچه که بیت، لهوانهش سهره‌لدانی فکری عهلمانی و فکری نهته‌وایه‌تی و زاراوه‌ی وهک (امه‌العربییه) و (امت‌العربییه والاسلامیه) زیاتر له وهش زهق کردنه‌وه‌ی ناوی وهک سوریا و عیراق و ئوردن و کویت، دروست کردنی ده‌وله‌تی عیراق و سنور و دام و ده‌زگاکانی هیچی (به‌موتله‌قی) له‌بهرهمی خه‌لکی نیستای عیراق و ناوچه‌کش نیه، ههر هم‌موی بهرهمی پوژ ئاوایه، نه‌وه‌ی بووه به‌لای زیاتر له‌دروست کردنی عیراق نه‌وه بوو نه‌وه ده‌وله‌ته له‌سهر بنچینه‌یه‌کی لوجیکی نیم‌پریالیزمیش دروست نه‌بووه، که پی‌وه‌کانیان بریتی بوو له‌ده‌وله‌ت دروست کردن له‌سهر بنچینه‌ی فاکتیه‌یکی کۆمه‌لایه‌تی یان نه‌ته‌وه‌یی یان ئایینی و میژووی دیایکراو، که چی عیراق له‌سهر نه‌وه بنچینه‌نه‌بوو: له‌سهر بنچینه‌ی به‌ره‌نجامی دیفاکتوی هیزی سهربازی به‌ریتانی بوو، (فقد جاء في برقية من الحكومة البريطانية الى المندوب السامي في بغداد يبلغه بأن يؤسس دولة عربية في مناطق التي تصلها نفوذ بريطانيا باسم العراق)^{٣٨٢}، به‌پی‌ی بروسکه‌ی (چه‌رجل) بو سهرکرده سهربازی‌کان و بو خودی شا فه‌یسه‌لیش خوارووی چای حه‌مرین به‌سنوری سهرووی (عیراقی دروستکراو) دیاری ده‌کا^{٣٨٣} و ده‌لیت: اننا وعدناك بتأسيس دولة عربية وليست امبراطورية، لذلك ان حدودك لن تتجاوز جبل حمرين الى ما ورائه فهو كوردستان))^{٣٨٤}، به‌سهرکرده سهربازی‌کان ده‌لی ده‌وله‌تیک دروست بکه‌ن سنوری خواره‌وه‌ی (فاو) بیت سنوری سهرووش له‌ژیر پای دوا سهربازی به‌ریتانی بیت، نه‌وه‌ش گوزارش له‌مه‌به‌سته نه‌ینه‌کانی سایکس بی‌کۆ و کۆنگره‌کانی تر ده‌کرد، که به‌کورتی مه‌به‌ستیان له‌ناوچه‌که نه‌وه بوو خه‌یلافه‌تی عوسمانی بروخینن و نه‌وه ده‌وله‌تو‌کانه دروست بکه‌ن بو نه‌وه‌ی: جهانی ئیسلامی دابه‌ش بیت، ناوچه‌که هه‌رده‌م نا‌نارام بیت، هه‌میشه

^{٣٨٢} الإسلام والعلمانية .. ص ٢٣٨

^{٣٨٣} د‌قی بروسکه‌که ده‌لی: نینه به‌لێنی پێک هێنانی ده‌وله‌تو‌که‌کی عه‌ره‌بیان پ‌دا‌یت نه‌ک نیم‌پراتۆزیه‌ت بویه سنوری تۆ (جبل حمرین) له‌وی به‌سهره‌وه کوردستانه. له‌به‌لگه‌نامه‌یه‌کی تری به‌ریتانیا (٢٧١/١٦٣٦٧) ١٥ تیلگرام ٦١٦ هه‌مان ر‌ستی دوا‌ره ده‌کاته‌وه.

^{٣٨٤} حدود كوردستان الجنوبية... ص ٢١٧

له دوا كهوتن دابيت، له چوار چيوه ي نهو ناكوكي و ناموييه جي ي دهوله تيكي ناموي وده ئيسرائيليش له ناوچه كه بيته وه.. له گهل زور مه بهستي تر زور بهش هاتوته دي.

له سهر نهو بنچينه گشتيانه و ستانده ره كاني ئيمپرياليزم و ناژانسي زايون عيراق دروست كراوه، سهره راي نه وهش دهوله تي عيراقى به تاييه تتر و له سهر بنچينه ي سزاو پاداشت به زهبرى تانك و فروكه دروست كراوه، سزا بو نه وانه ي بهرگري نيشتمانيان كرد دژي پيلاني دروست كردني دهوله تي عيراقى، كه زياتر پيك هاتبو له هيزه ثانيه كان وهيزه دلسوزه نيشتمانيه كان، له عيراقى ئيستا ميراتگره كانيان بريتين له هيزه ثانيه كان

له كوردستانيش سهر كرده و زاناياني ثانيى و جه ماوهره فراوانه كديان به شدار بون، ههرچي له ناوچه عه ره به سونيه كان هو شياري ثانيى نه وهنده گه شه ي نه كردبوو، زياتر ناوچه ميهك بوو به هاو نه ريتي ره وهندي زال بوو^{٣٨٥}، بويه ماموستا ثانيه كانيان خه لكيان نه بوو، ههر خو يان له پري ي گوتاري ههيني و وه عزه كاني تر لايه نكريان له بهرگري و شوړش كرد.

نه وانه (نهو چينانه ي له نيئو ههرسي لاي شيعه وسونه و كورد) له شوړش و بهرگري له دژي هيزي به ريتاني سهر كه وتونه بون وسزادران، نه واني تر يش پاداش كران له لايه ن به ريتانيا و ده سه لاتي دهوله تي عيراقيان پي به خشر، نه وانه ي پاداش كران له دواي دروست كردني دهوله تي عيراقى بريتي بون له: بنه مه ماله ي شريفى مه كه^{٣٨٦}) باوكي مه ليك فهيسه لي عيراق، عه لماني و به كريگير اواني به ريتانيا، به شيكي فراوان له ته ياري عروبي، عه شيره ته كاني نهو ناوچه ميه، له كوردستانيش به شيك له ته ياري عه لماني وليبراليه نه ته وه بيه كان..، نه وانه ش له پاداشي هاريكاريان بو هيزه كاني به ريتاني وهاو په يماني له ناوچه كه و بزووخاني عوسماني و دابه شي ناوچه كه وده ره يناني قودس له ژيردهستي هيزي عوسماني پيداني به يه هوديه كان... بو هه مو نه وانه عيراق درايه

^{٣٨٥} بؤ زياتر له وباريه وه پروانه: ١- الاسلام والعلمانيه.. ب- زوربه ي كتيبه كاني د علي وردى.. ج- الشيعه والدوله العراقيه حسن العلوى .
^{٣٨٦} چهند بنه ماله يك له نيئو عه ره ب موچه ي مانگانه شيان بؤ برا به وه له لايه ن به ريتانيا له وانه (١- ابن السعود ١٠٠٠٠٠ جنيه، ٢- ملك حسين- شريف مكه- ١٠٠٠٠٠ جنيه، ٣- فهد الهذال ١٤٠٠٠٠ ربيعه ٤- السيد الادريسي ١٢٠٠٠٠ ليرو..) به لام بنه ماله ثانيه كان نهو باره و زير بيان ردت كرد دود.

ئهوانه، كوردو شيعه و لايه نه ئاينيه كان بى بهش کران و سزا دران، تانك و تۆپيان له دژ به کار هات، بهو شیوهیه دروست بونی عیراق پیش نهوهی به لا بیت بۆكورد بۆ عهریش به لایه، بوه بهشیک له دابهشی عهرهب و داوکهوتهیی و نامۆیی و دهستکردهیی و نا ئارامی...، بوو ته بهشیک له پاساوی بونی دهولهتی ئیسرائیل له ناوچه که، هه مو ئهوانه بوو ته هوێ مال ویرانی بۆ كورد و عهرهب و تورکمان و ناشوری و هه مو لایهک له گهڵ دروست بونی دهولهتی عیراقی مهینهتی کوردیش دروست بوو، له وکاتیهوه هاریکاری و ههلوێستی مهردانهی زانایانی ئاینی له عیراق بهدی دهکری بهوشیوهیهی خوا رهوه:

أ. له کاتی هێرشى بهریتانیا بۆ سه ر ناوچه که به مه به سته جی به جی کردنی نه خشه و پلانی دابهشی کوردستان و جیهانی ئیسلامی له ١٩١٤ ئهوا هێزهکانی شیخ محمود و هێزه ئیسلامیهکان به سه روکایهتی زانایانی ئاینی نهجهف و که ره لا و کازمیه و سامرا پێکه وه جهنگان، له وزانا ئاینیانهی سه رکردهی به ره کانیا ن کردووه: محمد سعید الحبوبی، باقر الحیدری، محسن الحکیم، مهدی الخالصی، عمر خالصی، جعفر الشیخ الرازی، عبدالکریم الجزائری، عیسی کمال الدین، مهدی حیدری، شیخ الشریعه، مصطفی کاشانی، علی الداماد و عبدالرزاق الخلو...، له لای عه لمانیه کانیش کۆبونه وه دهکرا بۆ هاریکاری کردنی بهریتانی، هه ره که له: (موسی کاظم باجه جی، عبدالرحمن جمیل، یوسف سویدی، یوسف باجه جی، عبدالرحمن النقیب، عبداللطیف تیتان، رشید الهاشمی...) کۆبونه وه و نامهیه کیان بۆ بهریتانیا نارد بۆ په یوه ندی ژێر به ژێر، به شیکیشیان له گه رمه دی جیهاد چونه پێزی بهریتانیه کان لهوانه: مولود مخلص، علی جودت آیوبی، عبدالله دلیمی... هتد^{٢٨٧}

له ماوه ی سا لانی ١٩١٨ تا ١٩٢٠ سیّ حکومت له و خاکه ی ئیستا پێی ده لێن عیراق دروست ببوو حکومه تیک ئیسلامی له فوراتی ناوه راست به سه روکایه تی (ا). شیرزای^{٢٨٨}

^{٢٨٧} انور علی الجبوری- دور المثقفین فی الثورة العشرين ص ٢٣-٢٤

^{٢٨٨} وچهند نهجمه نیکى بالای سه ره رشتی که له ١٩٢٠/٨/٢٤ دامه زان بهوشیوهیه: ١. نهجمه نى شاره وانی ٢. نهجمه نى کارگێرى ٣. نهجمه نى جێبه جێکردن (حکومه ت) ٤. نهجمه نیکى زانستیش پێک هاتبوو له (١٤) زانا به سه رکرده یى (شیخ الشریعه) بۆ سه ره رشتی وچاوه دێرى حکومه ت وئۆرش بکه ن بروه: -آوردی... لحات ج٤ ص ٢٩٢ ب- العراق... ج ١ ص ١٦٦-١٦٧

حکومەتی دوهم عەلمانی عەربی لە بەغدا و حکومەتیکی نیمچە نیسلامیش لە سلیمانی، حکومەتی نیسلامی کەربەلا دانی بەو حکومەتەو سلیمانی هینابوو، نامەی ئالوگۆزیش لەنیوانیان هەبووێ تاییبەتی لە نیوان شیخ محمودو مەهدی خالصی^{٣٨٩}

ب. دواى شکستى هەردوو حکومەتی خواروو و سەروو و سەرکەوتنی حکومەتی بەغدا، ئەو ھاریکارییە بەردەوام بوو، لەسالی ١٩٣٥ لەنیوان بکر صدقی کورد و أ. کاشف الغطاء....، لە چوارچێوەی بەردەوامی ئەو پەییوەندیە لەسا لانی ١٩٦٣ دیسان لە نیوان بارزانی و محسن الحکیم بوو ھۆی ئەو فتوایە بەناوبانگەو حکیم سەبارەت بەشۆرشى کورد کە تا ئەو ساتەش کاریگەری ماو.

ت. لەدواى ئەو ھەش ھەلۆیستى زانایانی ئاینی تریان لە محمد باقر الصدر، محمد باقر الحکیم، علی سیستانی، ..باشتر بوە لە عەلمانیەو عەروییەکان.

ئەو بارو دۆخە نا ئاساییە لە عێراق بەردەوام بوە بۆ چارەسەریەکی راستەقینە، ھەربۆیەش ولاتیکی نا ئارامو پەر لە پشێوی لێ دروست بوە، سەرچەم زیاتر(٣٦) ئینقلاب و راپەرینی ئاشکراکراوە^{٣٩٠}، شۆرش راپەرین تاگەیشتە رادەو بەکار ھینانی چەکی کیمیایی و ئەنفال و وێران کردن، نینجا دەرچوونی سزای نیو دەولەتی لەدژی دەولەتی عێراقی و قۆلبەستکردنی لە بەندی (٧)ھمی میساقی نەتەو یەکگرتووھەکان و دەرچوونی (٦٥) بریار لەدژی، دواییکەش لەسێدارەدانی سەرۆک کۆماری، ئەو ھەش کۆتایی زۆربەو سەرۆک و بەرپرسیەکان بوو لە عێراق، جگە لەو ھەو یارمەتی نەبوو لەسەر ئاستی عەرەب و بۆ کێشەو فلسەتین بەلکو بەشیک بوو لەپیلان و داگیر کاری کویت و جەنگەکانی تری لەگەل ئێران و... زۆر مەرگە ساتی تر...، بەپاستی ئەو پششبینیەو بۆ ئەو دەولەتانەو رۆژھەلاتی ناوھەراست ھاتە دی کە لە: ١ - مەبەستەکانی سایکس پیکۆ دارژرابوو ٢ - پڕۆتۆکۆلی ژ: ٧ کە دەلێ دروست کردنی

^{٣٨٩} لەکاتی ھێرشى شیخ محەدبۆ کەروک ناگاداری شیخ خالصی کردۆتەو وەک لە کتێبی (کوردستان من بداية الحرب العالمية الأولى الى نهاية مشكلة الموصل - سرور اسعد صابر ص ٢٤٧ ھەتاتو.

^{٣٩٠} بروانە: ١- کتێبی (انقلابات فى العراق) ٢- کتێبی: العراق ج٢ ص ١٢١ حنا بەتاتۆ - تیایدا ئەو ئینقلاب و راپەرین و یاخی بوونانەو

ئەو دەولەتە ئانە وەك بۆمب وایە لەناوچەكە ھەردەمەك بمانەوێت دەیتەقینینەو ۳ -
 ئەوێ لۆرانس وتی ئەو دەولەتە ئانە دروست دەكەین بە قازانجی خۆمان نایەلین نرخى
 سەنتیكیشیان ھەبى تەواو وادەرجوو... كەواتە چۆن عێراق بەلا بوو بۆ كورد ئاواش
 بەلا بوو بۆ عەرەب، بۆیەش لەدواى یەكسەدە لەتەمەنى دەولەتى عێراقى ئینجا
 شیخیكى عەرەب بە پۆل بریمەرى ووت تكتاتان لى دەكەین عێراق بكەنە ویلايەتى
 ۵۳ەمینى ئەمریکا^{۳۹۱}، لەسەر ئەو بنچینەىە لەسەر ناستى بەرىتانى وەرەبى وزۆر
 لای تر ئامۆژگارى بەرىتانىان كرده كە عێراق سەرکەوتو نابى وبادروست نەكرى،
 ھەندىك لەو ئامۆژگارىانە تۆماردەكەین:

۱ - زانای بەرىتانى تۆینى وتی دروست كردنى عێراق بەو سنووەو لكاندنە بەشێك
 لەكوردستان بە عێراق دەبێتە ھۆى تێچوونى كوردستان وعێراق پێكەو.

۲ - شای سعودیە لەپرۆژى ۱۸/مەیس/۱۹۲۱ لەسكالاىەكى فەرمى بۆ برسى كۆكس
 دەلیت سەرکەوتنى دەولەتێكى عەرەبى لە عێراق مەحالە، داوات لیدەكەم دروستى
 مەكەن.

۳ - لەبەلگەنامەكانى بەرىتانى پریەتى لەو ھا ئامۆژگارى، لەھەموان روونتر
 راویژكارى ھەزارەتى ناو ھۆراپۆرتیكەرز دەكاتەو ھەژ: ۲۱/۱ شوبات ۱۰۳۰ دەلی ئەو ھى
 مەن دەیبینم لەدروست كردنى ئەوعێراق ھەموى دەبێتە ناكۆكى وشۆرشى كوردو نا
 ئارامى وشكستى ئەو دەولەتەى دروستى دەكەن

۴ - لەناو عێراقیش لەسەرەتا دلسۆزانى عەرەب وتەیارى ئاینى پێى پازى نەبون،
 گەیشتە ناستى ھونەر وشیعەر، ئەوانەى خوارەو ھەندى لەو شیعرانەى:

«الشاعر محمد صالح بحر العلوم:

سیاسه شرعها الأتتداب فقام فى تنفيذها الخائنون
 فغیبت الشمس وراء الضباب لعلہ يعرفها المخلصون^{۳۹۲}

«الشاعر طبرى الهنداوى:

يا قوم لاتتكلمو أن الكلام محرم

^{۳۹۱} عام قضية فى العراق ص ۷

^{۳۹۲} موسوعه العراق المصدر السابق ص ۴۱۲

ناموا ولا تستيقظوا مافاز الا النوم
*الشاعر عبود الكرخي:

يانقيب يانقيب عجيب ماعندك صليب
من عفت جدك (محمد) صارا اليك (الكوكس) جيب^{٣٩٣}
وقد أعترف (نقيب) نفسه وقال أنني خنت الإسلام

چاره سهريه كاني: لهو به بۆمان ده رده كهوى كه ده ولته تى عراق بهو سنورو قه بارهيه سروشتى نيه، به ئيراده و ريكه وتنى ميلله تانى عراق دروست نه بووه، بهلكو به تۆز و زهبرو زهنگ بووه، مانه وى نهو ده ولته تش به هوئى داپلوسينى و سويار هه والگرى ماوه، واته بهرگه (مقه وه ماتى) سروشتى و به شهرى و سياسى زۆر لاوازه تا نهو ساته تش، له وهش ده ولته تى نيستماني وخوشگوزهراني و دادگهري دروست نابيت، هه ردهم پيكهاتهو لايه نيك به سهر پيكهاته كاني تر زال ده بيت، له نيو نهو پيكهاته تش لايه ن و حزبيك، له نيو نهو لايه نه تش تا قميك، له نيو نهو تا قمه تش كه سيك زال بووه، نه وهش وهك وه سفي اتحادو الترقى كه بونه مايه ي رووخاني ده ولته تى عوسماني (على فوناد) گۆته نى هه مو عوسمانيان خستبووه ژير ده ستي اتحادو الترقى، نه ويشيان خستبووه ژير ده ستي (مركز العام)، نه ويش له ژير ده ستي انور پاشا بوو^{٣٩٤}، سه ره نجامه كه تش نهك بۆ عوسماني بونه به لا و مهينه ت بهلكو بۆ هه مو جهاني ئيسلامى.

كه واته چاره سهري بۆ عراقى نيستا ههنگاوه كاني پيچه واندى دروست بون و هوكاره كاني به به لا بونه، چاكترين چاره سهر نه وديه ته وارى سهرخاني سايكس پيكو و كوئنگره كاني سان ريمو وسيقهرو لوزان وبه لينى بهلفور هه لوه شيته وه، ده ولته تى سروشتى بنيات نريته وه، بنه ماي مافى چاره نووس پياده بكرى، يا خود دروشه به ناو بانگه كه ي شيخ سعيد پياده بكرى: يان هيچ ميلله تيكي ئيسلامى ده ولته تى تاييه تى نه بي هه مومان خيلافه ت دروست بكه ينه وه يان كوردستانيش با ده ولته تيكي هه بي، نه گهر هه مو نه وانه ئاسته م بيت، نه وا: بۆ نه وى له ده ولته تيكي وهك عراقى دروست كراو جاريكي تر دام و ده زگاكان له سه ر بنچينه ي ريكه وتن له نيو ان پيكهاته كان دروست بكريته وه، هه رلايه ي ئهرك و مافى خوئى له ده ستور بۆ ديارى بكرى، بۆ نه وى نهو پرۆژهيه ببه زه مانه تييك بۆ

^{٣٩٣} موسوعه العراق ص ٤١٢

^{٣٩٤} بروانه: الإسلام والعلمانية.. ص ٧٢

هه مو لایهك تا ده سه لآت نه بته تیغ بۆ سه رملی لایهك یان دوو لابه ده ست لای سییه م، نه وا پتویست به (میساق) و (ته عه هودات) ٲك ده كاله نیتوان پٲكه اته كانی عیراق، پاسا و دیاسایی و سیاسی و كۆمه لایه تی و نیشتمانیه كانیش نه وانیه خواره وه ن:

١ - بۆ نه وه ی به راستی بناغه ی ده وه لٲه تیكی عیراقی هاوچه رخ و ئارام و دیوكراس دروست بیٲ، ده بی ٲیگا یاسایه سه ره تاییه كانی ته وا و بكا كه بریتیه له أ - یه كیتی گهل (نه ویش به یه كیتی پٲكه اته كانی نیو عیراق به هۆی میساقیكی ئاوا ده بی ببه ستریتیه وه به یاسای نیو ده وه لٲه تی. ب - یه كیتی هه ریم نه ویش به پٲك هینان و كۆكرده وه ی هه ردوو هه ریمی كوردستان و عیراقی عه ره بی به هه مان شیوه ی (أ) ج - ئینجا ده سه لآتی سیاسی له سه ر دروست ده كری

٢ - نه و (١٠) ته عه هوده ی عیراق به (عصبه) دابووی له ١٩٣٢^{٣٩٥} ده بته هه مان پاساوی یاسایی سه رباری تر وه ك له خاله كانی خواره وه زیاتر ده رده كه وی

٣ - هه روهك چۆن له گهل سه ره له لآنی مهینه تی كورد له سه ره تای سه ده ی بیسته م بۆ یه كه م جار دوو چاری پاكتاوی ره گه زی وهاولا تی پله دوویی وزۆری تر بو، نه وا بۆ یه كه م جاریش دوو چاری جینۆساید بوویه وه، له ١٩٦٣ یه كیتی سوؤقیه ت به سكا لایه كي فه رمی داوا ی له نه ته وه یه كگرتوه كان كرد كه نه و جهنگه ی و لا تانی عه ره بی و عیراق دژ به كورد ده یكه ن بریتیه له جینۆساید (رقم E/٣٨٠٩ ٩ تموز ١٩٦٣، المجله ٣٦، ماده رقم ١ فی جدول الاعمال، "سیاسة حرب الابداء ضد الكرد من قبل الحكومة العراقية" رساله رئیس بعثة الاتحاد السوفيتي الى الامم المتحدة)، و به رده وامی جینۆساید^{٣٩٦} هه تا له داوی رووخانی به عیش به هۆی ته قینه وه ی كۆمه ل كۆژی، به تاییه تی دژ به شیعه و كورد و كه مایه تیه كانی تر

٤ - واقعی ئیستای عیراق به تاییه تی له نیو ته یاری عروبی شوؤینیست زیاتر نه و پرۆژه یه پتویست ده كا

٥ - نه گه ر به (فه ره زیش) داما ننا ئیستا باشه، نه گه ری بونی ئینقلاب هیه یان سه ركه وتنی لایهك له تونده ره وان نه وانی تر دوور ده خاته وه له ده سه لآت (هه روهك لیستی

^{٣٩٥} ته عه هوده كان ژماره یان ١٠ بور، له لایه ن لیژنیهك نرسرایه وه پٲك ها تبه رو له: ١- داود حمیدیه ی - سه رۆك (كورد) ٢- غمیا سه دین نه قشه ندی - جیگر (كورد) ٣- عبدا لجار نه لته كه رلی - بریا و ده، سه باره ت به وه رگه رانی عیراق برو له عصبه الامم له ته عه هودی ژماره (٩) باسی كوردی تی دیایه، له ماده ی (١٠) ش پاس پٲشیل نه كرده ی دكا، ته و ته عه هودانه ش له ١٩/ماید/١٩٣٢ نرسرایه وه.

^{٣٩٦} جینۆساید كه به به بریاری ٢٦٦/١٠/٩٠٨ نه مجمه نی سه رۆكایه تی كۆماری عیراق و به ره له مانیش بریاریندا: نه وه ی به سه ر كورد ها ت جینۆساید برو به هه مرو پٲترانه یهك .

حەبە بەرامبەر کورد کردووێتە (دیسان عێراق دەکەوێتەوێ ژێر یاسا و حوکمی (تاریخ العراق الدموی).

٦ - بە ئەزمون سەلمێنراوە لەنێو هەموو پێکھاتەکان لایەنی توندپەرە و بکوژی تێدا، بۆیە پێویستە میکانیزمی دابنری تا هیچ لایەك وازان نەبێ بەسەر لاکانی تر، هەموو لایەك چاویان لەو بێت نە زۆردار بن نە زۆرداریشیان لی بکری

٧ - لە راستیدا کەم و زۆر حوکمی هەموو لایەك بەسەر هەموو لایەك بینرا، حوکمی سونی بەسەر هەردوولا و وێرانی بوو، حوکمی شیعیش لە دوا ٢٠٠٣ بینرا چاک یان خراب سونیهکان پێی رازی نەبون، حوکمی کوردیش بینرا بەسەر عەرەب لە کەرکوک و موسڵ ئەوانیش پێی رازی نەبون... کەواتە هیچ پێکھاتەك بەوی تر رازی نیە، ئەوێ نکولی لەو راستیە بکا ئەو دەیهوی حوکمیکی دیکتاتۆری تاک پەوی سەدامی پەیرهو بکا

٨ - بۆ ئەوێ جاریکی تر دەسلاتی تاک پەوی و شەپانی لە عێراق دروست نەبێت بێتە هەر شە لەسەر ناشتی نیوخۆو دەرەو، جاریکی تر عێراق نەکەوێتەوێ ژێر باری بەندی (٧).

کی ئەو چارەسەریانە ی پێ دەکری؟

ئەو چارەسەریە تەنها بۆ کورد نیە، لە راستیدا ئەو بەشیکی لە چارەسەر و ریفۆرمی پۆژەلاتی ناوەراست، لە قازانجی هەموو لایەکیشدا، ماویەکی دوورو درێژ تەقەلای چارە تر لەلایەن بەغدا و کوردستان دراوە چارە نەبوو، لەلای بەغدا هەول دراوە شان بەشانی بەکارهێنانی سوپا و تانک و تەیارە گوتاریکی ساویلکانه بەناوی باریەتی کوردو عەرەب و ئێمە هەموو عێراقین هەموو ھاوڵاتیەك مافی یەکسانە... هتەبەکاربھێتی، ئەو دروشمانە سوایتەوێ و خەلکی کورد زەندەقی لیچوو، چونکە (صدام حسین) زیاتری ئەو دەووت، دەبووت عەرەب یەك مافی هەیه کورد دووجار مافی هەیه!! چونکە جاریک دەنگ بە بەرپرسیاری عێراقی دەداو جاریکیش دەنگ بە بەرپرسی کوردستانی دەدا، کەچی لەوکاتە بوو کە هەموو کوردستان کۆکرا بوو لە ٨٠ - ٩٠ کم و هەموو وێران کرابوو، بۆیە ئەوێ ئێستا ئەو گەللانە پێش کەش دەکاتەوێ و باس لە باریەتی دەکا،

گەلالەکانیش پەرە لەقین و ڕەگەز پەرستی، نکولی لەهەمو مافیکی کورد دەکا، تەنانەت
 فیدرالیشت بەجیاوازی خوازی و دابەش دەزانی، بەشێکی ترکه تارادەیهک میان ڕەون لە نیو
 عەرەبەکان، باس لەو دەدەکن کە عێراق لەسەر بنچینەی (امە العراقیە) و (چەمکی
 ھاوڵاتی) و... دوور لە تافی و ڕەگەزی دروست بکەینەو، ئەو واقیعی نیە چونکە: ١ -
 دابەش سیاسی هەر لەمەر حزب و لایەنەکان نیە، بەلکو کۆمەڵگەش دابەش بوو
 لەئەنجامی ئەو ٨٠ - ٩٠ سالە حوکی عێراقی سەقام و تافی و ڕەگەزی ٢ -
 حکومەتی عێراق و زۆری حوکمەتە عەرەبەکان نەشێونالیزم بەهۆی بونیان بەئەندام لە
 جامەعی عێبی کە ئەمادە (١)ی میساقی جامەعە داکۆکی لە ناسنامە عێبی عێبی عێبی
 وڵاتانە کراوەتەو، هەرچەندە ئەو ناسنامە یەش نەبووینە ئەو وڵاتانە ڕۆژی
 نەتەوایی بێن، بەلکو بە پێچەوانە دەبینن زۆری هەر زۆریان دەرد بووینە بۆ کێشە
 فەلستین و دۆزەکانی تری عەرەب، دروست تر بلین ئەو وڵاتانە لە بنەچە بۆ دژی یەکی
 عەرەب و بۆ پارێزگاری ئێسرائیل دروست بووینە، لەدوا هێش ئێسرائیلیش بۆ سەر غزە
 لە (٢٠٠٩) وڵاتانی ئوردن و میسرو سعودیە و دەسلاتی فەلستین لایەنگیری ئێسرائیلیان
 کرد، تانەو ساتەش ئابلقە خراوەتە سەر فەلستین لەلایەن عەرەب خۆی... واتە
 عێبیەکی عێراق خزمەتی دۆزی عەرەبی پێ نەکراوەو بووینە کێشەش بۆ ناوێخۆی
 عێراق ٣ - ئەو بانگێشەیی (نێنتمای عێراقیانە بخیرتە سەرۆکی هەمو ئێنتمایەکانی تر)
 بریتی یە لەمانای بون بەدەوڵەتی نیشتمانی مۆدیرن، ئەوێش بە بریارو دروشم نابیت،
 متمانەو ڕۆسەو گەشەییکی سروشت و دروستی کۆمەڵایەتی و سیاسی و فەرەنگی و
 دەستوری پێویستە، ئەوانە ئۆنە بەوڵاتانی ئەوروپی دەهینەو! عێراق و وڵاتانی عەرەبی
 زۆر دوورن لە وڵاتانی ئەوروپا، جگە لەوێ نەتەوایی ئێنجا لەدەستوریش تۆماریان
 کردووە کە ئەو وڵاتە بەشێکە. لە امە العریبە، بۆئۆنە عێراق (لەمادە یەکی
 دەستورەکانی تۆماری کرا، لەدەستورەکانی میسر، لەسوریا، لەبنان، موریتانیا، هەتا لە
 دەستوری فەلستینیش...بەو شێوە دەوڵەت وەرناچەرخیستە دەوڵەتی نیشتمانی و بنەمای

هاوالاتی بونی دهستوری، راسته زۆریه‌ی ده‌وله‌تانی هاوچه‌رخ له‌سه‌ره‌تادا ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی بون، نه‌وانه و (له‌ئه‌وروپاش) دوو پێبازیان گرتە به‌ر، یه‌که‌میان به‌ره‌و زیاتر ناشیونالیزمی و مه‌رکه‌زیانه‌ رو‌یشتن و ده‌وله‌تی نازی له‌ئه‌لمانی و فاشی له‌ ئیتالی و ئالانزیس له‌ ئیسپانیای لی دروست بوو، هه‌رچی ده‌وله‌ته‌کانی تره‌ به‌ره‌ و فیدرالی و لا مه‌رکه‌زی رو‌یشتن وه‌رچه‌خانه ده‌وله‌تی نیشتمانی مۆدیرن^{٣٩٧}، نه‌و هه‌نگاوه‌ش به‌ نه‌زموونیک تیه‌پهرین که‌تیایدا نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌ست ده‌سه‌لاتی قورخ نه‌کرد، به‌ کاریشی نه‌هینا له‌دژی نه‌ته‌وه‌و پیکهاته‌کانی تر، بۆیه به‌ره‌ به‌ره‌ به‌ سروشتی گه‌شه‌ی خۆی خه‌لکی نینتما ستونیه‌کانی کال بوویه‌وه نینتمای ئاسۆیی و هاوالاتی بون و به‌رژه‌وه‌ندی هاوبه‌ش هاته‌ جی، له‌پۆژ هه‌لاتی ناوه‌راست و (ولاتانی عه‌ره‌بی به‌تایبه‌تی) به‌و ئاراسته‌یه‌ نه‌بوه‌، به‌لکو به‌ره‌و به‌ نینتمای عه‌ره‌بی و ناسنامه‌ی ده‌وله‌ت دراوه‌، عه‌ره‌بی سه‌رمه‌شق بو، یان وورد تر نه‌و عه‌روه‌یه‌یان به‌رامبه‌ر ئیسرائیل نه‌کردوه‌، به‌لام به‌رامبه‌ر میله‌تیکی هه‌ژاری وه‌ک کورد یان میله‌ته‌ ده‌سته‌کان به‌ قێ کردنه‌وه‌ کردوه‌، له‌وه‌شه‌وه‌ هه‌رکێشه‌ سه‌ره‌ه‌له‌دا له‌مه‌غریب و جزائر له‌گه‌ل نه‌مازیغه‌کان، له‌سودان له‌گه‌ل مسیحی و دارفۆریه‌کان، له‌میسر له‌گه‌ل قه‌بتی، له‌که‌نداو له‌گه‌ل که‌مایه‌تی شیعه‌، له‌ یه‌مه‌ن له‌گه‌ل حوسی، له‌ لبنان له‌گه‌ل مسیحی، له‌سوریا و عیراق له‌گه‌ل کورد، جگه‌ له‌وه‌ی ولاتانی عه‌ره‌بی له‌گه‌ل دراوسێکانیان ناتهبان، له‌تورکیاش هه‌مان کێشه‌ هه‌ست پی ده‌کری، له‌ده‌ستوری تورکیا (نه‌نایاسا) له‌ماده‌کانی (٦٤ — ٦٨) سه‌روه‌ری به‌ره‌گه‌زی تورک دراوه‌ و به‌س، هه‌رچه‌نده‌ تاراده‌یه‌ک دیمکراسیش په‌یره‌و کراوه‌، به‌لام نه‌بوویه‌ته‌ چاره‌سه‌ر مادام ره‌گه‌زه‌په‌رستی له‌نیو هاوکیشه‌کانی ده‌سه‌لات هه‌بی، تاراده‌یه‌ک ئیران له‌و رووه‌وه‌ چاکتره‌، وه‌ک تۆماس بو‌اش ده‌لێ له‌ دوا‌ی رووخانی خه‌لافه‌ت با‌ری کورد له‌ ئیران چاکتر بوه‌ له‌ وانی تر^{٣٩٨}، توانیویه‌تی ده‌وله‌ته‌که‌ی به‌ره‌و نیشتمانی بروا هه‌رناوی ده‌وله‌ته‌که‌ش (ئیران)ه‌هه‌مو

^{٣٩٧} یه‌که‌م هه‌نگاری وه‌چه‌رخانی نه‌ته‌وه‌یی به‌ره‌و نیشتمانی له‌شۆرشێ نهمریکای ١٧٧٦ به‌دی ده‌کری.

^{٣٩٨} تازیخ الاکراد ص ٢٠١

پیکهاته‌کان ده‌گریته‌وه، له‌ده‌ستوریش سه‌روه‌ری به‌ره‌گه‌زی فارس نه‌دراوه^{۳۹۹}، پیکهاته‌کانی غه‌یره فارس‌یش ده‌گریته‌وه... له‌و باره‌یه‌وه با ده‌ستوری نه‌فغانستانی‌ش وه‌ك نمونه وه‌رگرین ده‌بینین ناوی هه‌مو پیکهاته‌کان به‌یه‌کسانی هاتوه(ماده ۴: ملت افغانستان عبارت است از تمام افرادی که تابعیت افغانستان را دارا باشند، ملت افغانستان متشکل از اقوام پشتون، تاجک، هزاره، ازبک، ترکمن، بلوچ، پشه‌ای، نورستانی، ایماق، عرب، قرغیز، قزلباش، گوجر، براهوی و سایر اقوام می‌باشد)، ته‌نانه‌ت له ولاتیکی وه‌ك مه‌نگولیا(پیکهاته‌وه له: ۹۰٪ مه‌نگول، ۴٪ کازاخ، ۲٪ هان، ۲٪ روس، ناینیش: ۹۰٪ بوزی، ۸٪ مسیحی، ۲٪ موسلمان) که به دواکه‌وتوو وداپراوترین ولاتی جیهان ده‌ژمیتریت، که‌چی له‌گه‌ل نه‌و که‌مایه‌تیانه‌ی له‌نیویان ده‌ژین کی‌شه‌ نیه، چونکه ره‌گه‌زیه‌رستی نه‌ته‌وه‌ییان نیه، له زۆربه‌ی ده‌ستوره‌کانی جهان وایه، له‌ده‌ستوری نه‌میریکا نه‌نوسراوه‌ گه‌لی نه‌میریکا به‌شیکه له میلیله‌تی مه‌زنی نه‌نگلو سه‌کسونی... هه‌رچی ولاتانی عه‌ره‌بی وتورکیایه دوو ولاتی ده‌گمه‌نن له‌و سه‌رده‌مه ره‌گه‌زو تایفه‌یان به‌ده‌ستورو یاساو سیاسه‌تیش کردوه.

له‌و سه‌رده‌نجامانه‌وه مه‌تیقیه کی‌شه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و تایفی و ناینی سه‌ره‌ه‌لبدا، که‌چی نه‌گه‌ر به‌رگریش له‌خۆت بکه‌یت ده‌لین نه‌وه پیلانی زایۆنی و نیمپریالیزمه، جوداخوازیه، تیکدانه، پیلانی دابه‌شیه...، نالین له به‌رامبه‌ر نه‌و زولمانه‌ی داگیرکه‌ر پشیوی و نا‌تارامی و شو‌رش سه‌ری هه‌لداوه، چاره‌سه‌ری نه‌وانیش یه‌کسه‌ر تانک و توپ به‌کار هاتوه...، له‌لای کورد ویرانی و له‌لای ده‌سه‌لاتیش شقلاب و دادگایی و سیداره‌ی سه‌روکه‌کانیان کراوه...، که‌واته نه‌وه چاره‌سه‌ر نیه، له‌لای کورد به‌شیک له‌ناشیونالیزم ولیبرالی کورد هه‌ر له‌ژیرخانه‌وه به‌هه‌له له سه‌رچاوه‌کانی مه‌ینه‌تی کورد گه‌یشته‌وه، ده‌ستپیکی گوتاره‌کانی وه‌ك له پیشوو باسما‌ن کرد نه‌ویه: میلیله‌تی کورد هه‌زاران ساله

^{۳۹۹} نه‌گه‌ر چی ده‌ستوره‌که‌یان ته‌نها دان به‌که‌مایه‌تی ناینی ده‌نی نه‌ك که‌مایه‌تی وه‌گه‌زی، به‌لام هیچ جزوه سه‌روه‌یه‌ك به‌ ره‌گه‌زی فارس نه‌ادا، ته‌نها له ماده‌ی ۱۴ و ۱۶ بای‌ی فارسی تێدایه نه‌ویش له‌باره‌ی زمانی فهرمی ولاته، که له‌پال نه‌و زمانه پتدراوه بو خویندن ونوسین وراکمیاندن بۆ زمانه‌کانی تریش.

دەچەوسیتەو، لەشەری چالدىرانی ١٥١٤ ی کوردستان دابەشکراود، هەر عەرەب زولمى
لەئیمە کردوو... هتد، ئەو گۆتانه هەرەهلەى سادە نین، بەلکو بە پیتی ئەو تینگەیشتنە
کۆمەلێک چارەسەرى بەهەلەشى دارشتوو، وەك لە خوارەو بەسیان دەکەین:

١- دیموکراسى بۆ عێراق نۆتۆنۆمى دوايش بوو فیدرالى بۆ کوردستان، زیاتر لەنیو
سەدەیه ئەو دروشمی بزوتنەوێى رزگارى خوازی کورد بوو، لەناکاو لەدواى سالى ٢٠٠٣
(دروشمەکەى کورد) دیموکراسى هاتەدى، دەرکەوت مالى کورد ویران دەبی لەبەر هۆیه‌کى
زۆر سادە، ئەویش ئەوێه (وەك خەلەلیکى دیموکراسى) زۆرایەتى کەمایەتى دەبا، با
لەسەر هەقیش بن، هەلبەتە کوردیش کەمایەتیه لەنیو پەرلەمان، بەو شێوەیه لەناکاو ئەو
دروشمە گۆرا، دروشمی تەوافقى سەرى هەلدا، کەکەس پیشووتر گۆی ی لی نەببوو، نیت
ئەو دروشمە دیرینەى کورد هەلە دەرچوو، هەلەکەش لەو دیت (دروشمى دیموکراسى بۆ
عێراق) زامەنکەرى نەتەوێى نیه، چونکە ئەو ئەزمونە لەولاتانى وەك بەریتانیا و
ئیسپانیا و فرەنسائوتورکیا و هند و ئیسرائیل پەیرهو کرابوو، کەچی هەریه‌کە کێشەى
نەتەوێیان لەگەڵ نیرلەندا و باسک و کۆرسیکاو کوردستان و کشمیر و فلستین هەیه، جا
ئەو لەولاتانىکی نیشتمانیه، چۆن لە ولاتێکى ستونى وەك عێراق کەپەیرهوێى سیستەمى
ناشیونالیزمى دەکری دەرنگ دان لەسەر بنچینەى نینتمای ستونى بیت ئەو مافەکان
دەخوری و دیموکراسیش نابیتە دەرمانى هەموو دەرمان وەك لە راپۆرتى سیاسى هەردوو
کۆنگرەى (١)، (٢) ی (ی، ن، ک) هاتوو.

٢ - پۆلىنى دۆست و ناحەزانی بزوتنەوێى کورد: لەسەردتای سەرەهەلدانى
بزوتنەوێى کوردایەتى بالى ئاینى و بالى عەلمانى لێک جیا بووینە لەدەست نیشان
کردنى دۆست و ناحەز، بالى عەلمانى زۆر خراب تیايدا بەهەلەدا چووبوو، ئەو بوو
باسى ئەو کێشەمان کرد لە ئەستەمبۆل و ئەنقەرە و هەلویستى هەردوولا و
سەرەنجامەکانیشى، دوابى وتا ئەو ساتەش ئەو دوو هەلویستەهەلێک جیاوو،
لەراستیدا عەلمانیەتى کورد تا سالى ١٩٧٦ بەدواوێ ئینجا دەسەلاتى شۆرش کوردیان

کەوتە دەست^{٤٩}، لەگەڵ ئەوەی قارەمان بووینە لە هەلگیرسانەوهی شۆرش و جانفیدیایی و نەبەزبان دیارە، بەلام سەلبیاتی ترسناکیشیان داھێناوە، ئەو سەلبیاتانە هەلەبۆتێرین کە لە گەڵ ڕەوتی بابەتە کەو و ەلامی پرسیارەکانی سەر و بێت، لەوانە:

أ - پەرته وازەیی و شەری برا کوژی ب - نشتقاقی زۆر ج - خوویستی و گیرفان پرکردن د - پەیدابونی مەلەفداری ه - دارووخانی کۆمەلگەیی کوردەواری ع - زیاد بونی قەبارەیی جاشی بە ١٠٠ هیندە ق - بی متمانەیی نێوان سەرکردایەتی و جەماوەر ک - خۆبەستەنەوه بە عەلمانیە توندڕەوێکی وەک مارکسیەت و دواش تەغریبەکی سەخت، لەسەر ئەو بنچینە تیراوانینی عەلمانی کورد بۆ جەهان کە خۆی زیاتر لەبەیانێ دامەزراندنی (یەکیەتی نیشتمانی کوردستان) دەنویست بەو شیوەی خوارە وەبوو:

أ - دۆستەکانی کورد بریتی بون لە یەکیەتی سۆڤیت و لاتانی سۆشیالیستی و بزوتنەوهی برولیتاریا و هیزە عەرەبیە پیش کەوتووێکی عەلمانیەکان

ب - ناحەزەکانی کورد بریتین لە سیستەمی سەرماوەداری و لاتانی کۆلۆنیازمی پۆژ ئاواپی، لەسەر ووی هەمویان ئەمریکا و هیزە کۆنە پەرستەکانی عەرەبی و ئیسرائیل و چینی بەرجوازی و بالی سەرکردایەتی عەشایری ئاینی کورد کە خۆی لەمەلا مستەفا بارزانی دەنویست^{٥٠}

ج - ئەو تێ روانینانە ئەوەندە بەتەوژم بون هەمو لایەنەکانی سەرگۆڕەپانی بزوتنەوهی کوردایەتی گرتەوه، عەتا (پارتی دیمکراتی کوردستان) کە لە مادە (٥) (٦) ی بەرنامەیی کۆنگرە (٩)ی سالی ١٩٧٩ هەمان ناوەڕۆکی سەر ووی تۆمار کرد، هەر وەها pkk و حەسک و کۆمەلەو، حزبی دیمکراتی ئێرانیش لەدروشمی کردنەوهی رادیۆکەیان بەوه بوو: تێ دەکۆشین لە پیناوی هینانەدی کۆمەلگەییەکی سوشیالیستی و رووخانی قەلای سەرماوەداری بەتایبەتی ئیمپریالیزمی ئەمریکا.

د - لەجوار چێوهی بەرجەستەکردنی ئەو بیرو رایانە هەریەکە لە (ی، ن، ک) و (پ، د، ک) هاوێمانیان لەگەڵ هیزە ناشیونالیزم و عەلمانیە عەرەبی و فارس و تورکیەکان دەکرد،

^{٤٩} سەرەتای شۆرشەکان کە لە کۆتایی سەدەی ١٩ دەست پێ دەکا هەم سەرکردەو پەرەو جەماوەرێکی ئاینی بوو، دوا سەرکردە ئاینی سەر بەلام پەرەو حزبە عەلمانی بوو، تارووخانی شۆرشێ نەیلوول لە ١٩٧٥ بەدواوە هەم سەرکردەو هەم شۆرش و حزب هەمەروێ عەلمانی بوون.

^{٥٠} برۆانە دەقی بێانی یەکیەتی دامەزراندنی (ی ن ک) کە لە ١٩٧٤/٦/١ دەرچوو.

له‌باشور دوو به‌ره له‌سالی ١٩٨٠ هاته کایه‌وه به‌ره‌ی نیشتمانی نه‌ته‌وه‌ی دیموکراسی (جو‌قد) که‌له ١٩٨٠/١١/٢ له دیمه‌شق دروست بوو، پێک هاتبوو له: یه‌کیتی - حسک - شیوعی - به‌عسی سه‌ر به‌ سوریا، یه‌کیتی لی‌ی بنچینه بوو، به‌ره‌ی دوهم به‌ناوی به‌ره‌ی نیشتمانی دیموکراسی (جو‌د)یش پێک هاتبوو له: حسک - پ.د.ک - شیوعی لی‌ی بنچینه بون، ... نه‌گه‌ر پێدا‌ب‌چین هه‌رچه‌وته‌ی وله‌نگی له‌ ستراتیژی‌ه‌تی بال‌ی عه‌لمانی کوردستان هه‌ر ته‌واو نابیت، به‌شیک پێیان وایه‌ نه‌سه‌لن هه‌ر ستراتیژی‌ه‌تی نه‌بو‌وه‌ نیه‌.

هه‌رچی بال‌ی نایینه هه‌تا دوا قۆناغ ده‌بینین مه‌لا مسته‌فاش (که‌سه‌ر به‌مه‌دره‌سه‌ی نایینه) له‌ده‌ست نیشان کردنی دۆست و ناحه‌ز زۆر وورد بوو و زانیویه‌تی سروشتی دۆسته‌کانی کورد بریتیه له‌ دژه‌کانی: أ - سایکس بی‌کۆ ب - وفاقی ئیقلیمی و جهانی ج - یاسا‌په‌یوه‌ندی نیوده‌وله‌تی د - ولاتانی سه‌ر به‌ پۆژ ئاواو پۆژ هه‌لات ف - بال‌ی عه‌لمانی و ناشیونالیزمی ناوچه‌که‌.. هه‌رچه‌نده‌ نه‌ویش وه‌ک سه‌رکرده‌کانی پیشو هه‌رتقه‌له‌ی له‌گه‌ل هێزه‌ گه‌وره‌کان داوه‌ بۆ پشتگیری کردن، به‌لام لی‌یان دل‌نیانه‌بووه‌، له‌به‌رامبه‌ردا پێ‌ی وابوو هێزه‌ نایینی و زانایانی نایینی و پاریزگاران و هه‌مو نه‌و هیزانه‌ی ته‌بانین له‌گه‌ل لانیکی و نه‌خشه‌ی سیاسی پۆژ هه‌لاتی ناوه‌راست دۆستن به‌لام نه‌و کاتی نه‌و هیزانه وه‌ک نیستا کاریگه‌ر نه‌بون، له‌سه‌ر نه‌و بنچینه‌یه‌ په‌یوه‌ندیه‌کی پته‌وی له‌گه‌ل زانایانی نایینی نه‌جف و که‌ربه‌لا و کازمیه هه‌بوو، له‌نیوانیشاین دا له‌گه‌ل محسن الحکیم و اخمینی، هه‌ر نه‌و په‌یوه‌ندیه‌یه تا نیستاش کورد سودی لی وه‌ر ده‌گری، نه‌و په‌یوه‌ندیه‌ی بارزانی هه‌ر له‌گه‌ل زانایانی نایینی شیعه نه‌بووه، له‌گه‌ل سونیه عه‌ربه‌کانیش هه‌بووه، نامه‌ی بۆ جمال عبدالناسر نووسی بۆ نه‌وه‌ی (سید قوتب) له‌سێداره نه‌دری، نه‌و تی‌روانینه وای کردبوو و له‌زانایانی نایینی کوردستانی بکا تا نه‌و راده‌یه داوای لی کردن شۆڕشه‌که بکریته ئیسلامی، به‌لام زیاتر له‌گه‌ل زانایانی شیعه گه‌رم و گورتر بووه، نه‌وده‌ش له‌به‌ر نه‌وه‌ی:

أ - پهیره‌ندیه کی میژووی کۆن له‌نیوان زانایانی ئاینی کوردو شیعه هەر هه‌بووه له‌نیوان شیخ محمود و ا. شیرازی و مهدی خالسی...، دواى له‌که‌ربه‌لا له‌نیوان بکر سدقی و (ا کاشف الغطاء) ^{۱۰۱} ئینجاله‌نیوان بارزانی و محسن‌الحکیم

ب - عه‌لمانیه‌ت و عروبییه‌ت له‌نیو نه‌وانه که‌مترجی ی ده‌بووه

ج - نه‌وانه زیاتر پابه‌ند بون به‌ره‌گ و ریشه‌ی ئاین به‌ریگه‌ی خۆیان ،دوور بون له ده‌مارگیری عروبی و(محیط العربی،حاضنة العربیة...)هاو‌به‌یامانه عربیه‌کانی تری وه‌ک جامیعه‌ی عربی

د - له‌وده‌ته‌ی کورد دوو‌چاری مه‌ینه‌ت بو‌ینه بۆ تۆز‌قالیکیش له‌سه‌رده‌ستی نه‌وان زیان نه‌هاتوه، به‌پێچه‌وانه وه‌ زیاتر نه‌و مه‌ینه‌تیه له‌و ناو‌چانه بۆ کورد هاتوه‌که(به‌سوننه ناوزه ده‌کرین)، سه‌ره‌رای نه‌وه‌ش به‌شیکی زۆر له‌زانایانی ئاینی و بزوتنه‌وه ئیسلامیه‌کانی سوننه تارا‌دیه‌ک که‌وتونه‌ته ژیر کاریگه‌ری ته‌یاری عروبی، که بۆ کورد مال ویرانی بووه، تانه‌و ساته‌ش له‌لایه‌ن حزبه ئیسلامیه شیعه‌کان و زانایانی ئاینی نه‌وان تیگه‌یه‌شتن بۆ دۆزی کورد و کوردستانیش هه‌یه، به‌لام به‌شی زۆری سوننه نه‌و تیگه‌یه‌شتنه‌یان نیه‌و واده‌زانن (یان واپ‌یارپان داوه)دۆزی کورد‌دروست کراوی ئیسرائیل وئه‌مریکایه‌یان جیا‌خا‌زیه و نه‌وه‌ی سه‌دام به‌سه‌ر کوردی هینا پاسا‌وی هه‌یه، به‌شیکی زۆر له‌وان هیشتا به‌ چاو‌یککی سوکی موالیانه ته‌ماشای کوردو هه‌تا زانایانی ئاینی کوردیش ده‌کا‌و خۆی به‌ نه‌ف‌زل وشایسته تر بۆ سه‌ر‌کر‌دایه‌تی ده‌زانی و‌کوردیش بۆ پله دوو و ته‌نها گو‌یرا‌گرتن، چه‌ندین جاریش له‌ نیو نه‌وانه فتوا‌دژ به‌ومیله‌ته هه‌ژاره دراوه هه‌ره‌دوا‌یه‌که‌ی نه‌و زنجیره فتوا‌یانه‌ی مانگی ۲۰۱۱/۱ هه‌تد، له‌به‌ر نه‌و هۆیانه په‌یوه‌ندی بارزانی له‌گه‌ل لایه‌نی شیعه زه‌ق تر بووه، به‌گه‌شتی له‌نیو ئیسلامی و زانایانی ئاینی عه‌ره‌ب و غه‌یره عه‌ره‌ب یان چا‌که‌یان هه‌بووه بۆ کورد یان بی زیان بو‌ینه، به‌پێچه‌وانه‌وه هه‌رچی به‌سه‌ر کورد هاتوه له‌سه‌رده‌ستی عه‌لمانی و عروبی و تۆرانی بووه که‌ مدرسه‌ی دژ به‌ئیسلامن.

^{۱۰۱} بروانه:العراق فی مذكرات الدبلوماسین الاجانب -به‌متابه‌ته‌ی به‌شی:مذكرات (فریتز غوربا)یعه‌ندوبی نه‌لمانیا له‌ عیراق ص ۹۲-

کهواته به کورتی ده توانین بلین بارزانی و سه رکرده ناینیه کان بزوتنه وهی ئیسلامی و مهرجه و قوتب و مدرسه ناینیه کانیان به دۆست پۆلین کردوه، هه رچه نده به رده و امیش بووینه له تاقی کردنه وهی لایه کانی ترله سه ر ناستی ناوه کی و ئیقلمی و جهانش، وه نه بی نه و تیروانینه یان وای کردبی هه رده م له ده رگای ولاتانی زه یزانیان نه دابی، به رده وام که لاله و نامه ی نه و سه رکردانه به رده و پۆژ ناوا و پۆژه لات وولاتی ناوچه که چوه ^{٤٠٢}، به لام به شی زۆری سه رکه وتوو نه بووه

له وهی سه روو توانیمان پرسه که له بزری و میژوو ییه وه به یئینه وه پیش چاو، کهواته ئیستا و هلامی پرسیاره که ی سه روو به سانایی ده دریته وه به و پرسیاره واقعی ی بارودۆخی ئیستا، با بزاین نه و ده سکه وتانه ی ئیستا له بونی فیدرالی له ده ستورو ماده ی ١٤٠ و سه رۆک کۆماری کوردو بودجه ی له ١٧٪... له کام لای نه و لایه نانه ی خواره وهی: دانایی و زانایی سه رکردایه تی کورد، نه مریکا و پۆژ ناوا، هیزه عملانی و پیش که وتن خواره کانی وه که نه یاد علاوی سالخ موله گ ئوسامه نجیفی احمد چلبی و.... یاخود له هیزه ئیسلامیه کان مجلس الاعلی حزبی دعوه حزبی ئیسلامی...، وه له نیو پیکهاته کانیش له کامه هاتوه: شیعه سونه تورکمان.... و هلامی نه و پرسیاره ده رازه ی دارشتنی ستراتیژیک ده نوینیت که بزهر له لایه ن سه رکردایه تی کورده وه، بۆیه له سه ر هه ریه که یان هه له وه سته یه کی یه که به یه که ده که ین تا به جوانی روون بیته وه:

یه که م - دانایی و زانایی سه رکردایه تی کورد: بی گومان سه رکردایه تی شۆرش قاره مان ونه به زبووینه، پیش مه رگه بووینه له و شاخه، به لام نه وه ری نابی له وه بگری هه له سه نگاندنی کارو داناییه کانیان بکه ین، له وه و پیشو و با سمان کرد که سه رکردایه تی تازه ی کورد زیاتر تیروانینه کانی عملانیه، هه رله سه ر نه و بنچینه یه ش هه لئس و که وت نه خشه و پلان و ستراتیجیه کانیان دارشته، به کورتی نه و خالانه ی خواره وه ده ری ده خا که سه رکردایه تی کورد دانا نه بو له هینانه دی ئامانجه ستراتیژییه کان و نه و به رده غجامه چاکه ی بۆ کوردستان هاته وه:

^{٤٠٢} هه مر سه رکده کان هه ر له شیخ عبیدالله تامله مسته فاو سه رکده کانی ئیستا هه یج هه یزو کاربه ده ستینکی جهانی نه به ره سکالای خۆیان بۆ نه برده ی، له و رده وه که مه رشیخ سعیدی پیران نه و نارسته یی گرتۆته به ر

١ - له ههلبژاردنی دۆست و دووژمن، ته مریکای به سه سهخت ترین دووژمن پۆلین کرابوو، کهچی ئیستا له سایه ی ئه و ده لێن ئه و باره چاکه بۆ کورد هاته، به هه مان شتیه له رووی لایه نه عری و چینایه تی و مه دره سه ی فکریشه وه زۆربه ی نه ک به هه له دا چوینه به لکو پێچهوانه بوه، ئه وه ی خواره وه لیستی که له و هه لوێسته پێچهوانه کانیان^{٤٠٣}

٢ - له گهرمه ی جهنگی عیراق ئیران دانوستان له گه ل عیراق کرا و یارمه تی ئه و درا له و جهنگه سه رکه وتوو ییت و سه ریشه کو ت یه کسه ر ئه نفال و کیمیایی پێشکهش کردن.

٣ - له گهرمه ی ناره زایی جیهانی دژ به به عس له ١٩٩١ دیسان دانوستانیان له گه لی نه خام دا، له سه ر ئه و بنچینه یه ی گوایه کیشه ی کورد له جیهان به کیشه یه کی مرۆقایه تی سه یر ده کړی ت نه ک سیاس ی (به تایبه تی سه رۆک مسعود بارزانی ئه و بانگی شه یه ی ده کرد)،

^{١٠٣} ئه وه لیستی هه لوێسته کانی حزبه کوردستانیه کانه که پێچهوانه ده رچه و نیستا

پێش رووخانی شیوعیهت - ١٩٩٠	دوای رووخانی شیوعیهت
١- دژی دیوگرایی، مافی مرۆ، کۆمه لگه ی مه دنی، نازادی، هه لبژاردن برون به ناشکرا و له نووسینه کانیاندا.	١- زۆر جهخت له دیوگرایی و مافی مرۆ و کۆمه لگه ی مه دنی و نازادی و هه لبژاردن له نووسین و ناخافندا.
٢- نیسلام ناپی میالی یه و که رانه وه برو بۆ (قرون الوسطی)	٢- به کفته بانکیشه ی نیسلامی ده کن، نابیت له سه نگه ری کوردا یه تی جیا پێشه وه، زیاتر گۆشه ی نه ک کرده وه.
٣- لایه نگری شیوعیهت، دیکتاتۆریهت، به ری پزکاری و سۆشالیستی جیهانی برون.	٣- دژی دیکتاتۆری، دژی شیوعیهت و هتا به ری پزگاریش.
٤- نه ته وایه تی، ره نه نایه تی، به هاو نه ریت به ره جیهت حساب برو (کوردا یه تی شه ره مزله یه) دروشم برو له سه ر دیوار ده کان دهنوسرا. سه رو دی (شه ی ره قیپ)ش کۆرا بۆ سه رو دی ننتر ناشیونال	٤- زیاد له پیریت نه ته وه یین و کوردا یه تی شه ره ف.
٥- لایه نگری مافی که لان برون.	٥- تروتیانه دیلنه وه به تیزو و نایاسایی باسیان ده کن.
٦- دژی پوژناوا و نه مریکا برون به هه مه و ناره ستیه ک.	٦- به و خه شتیه پێچهوانه یه لایه نگری پوژناوا و سه ره مشتیه نه زمونه کانیسیانه.
٧- ناغه و شیخ و ده ره به گ و سه ره ک خێل به ری ره جیهت برون.	٧- به نه مه اله ی نه جیب زاده (بیرو ماقول) حساب ده سه لاتیان درا وه تی.
٨- هه ر زانیانی ناپی هۆی شکست برونه بو کورد	٨- هه مه و حزبی ت لقیکی (یه کێتی زانیان) یه یه.
٩- مه ره فاتی پێشه مرکه: ده ست و دم و داوێن پاک، مه به دنی، (چه کی یی بیرو واده ی سن داری جه ما وه ده) یان په یرو ده ده کرد	٩- مه ره فاتی نیشای پێچهوانه یه.
١٠- حزبا یه تی نامراره، ناهاغیش سۆشالیزمه.	١٠- حزبا یه تی تاما جه و نامراریش کوردا یه تیشه.
١١- له گهرمه ی چه پ گه ری لایه نه سه لیه کانی شیوعیه تیان بۆ ده هینیان نه ک نیجا یه کانی.	١١- نیشاس له جاتی لاسایی دیوگرایی پوژناوا و ته کنه لۆجیا که ته نها لیبراله تی کۆمه لایه تیه که ی پوژناوا مان بۆ دینن که لایه نه سه لیاتیانه.
١٢- زۆر نایدی زۆجایی برون نه ک هادیانه.	١٢- زۆر هادیانه و بی نایدی زۆجیا و به مان.
١٣- به رزه وه ندی گشتی له سه رووی به رزه وه ندی تاییه تی بوو.	١٣- به رزه وه ندی تاییه تی له سه رووی گشتیه به هه مه و ناره ستیه ک.
١٤- نه ندام و لایه نگریان رشیار و له خۆیرو ده و په ی به رگری به هیز بوو، ولات په ره وه و پاریز بوو.	١٤- نه ندام و لایه نگرانی ناوشیار و له رزوک و خۆیست یی نه واده و یی نه واده و یی نیشمان.

کهچی دهیښن له ههمان کات بوډ برپاری ۶۸۸ ی یاسایی بۆکوردستان دهړچوو، له ۱۹۹۱/۳/۲۰ نهڅوموښی نویتهران بهناوی (ولایتیک بۆ کوردان)تاوتوی دهکرا^{۴۴} چ لهوانه یاسایی و سیاسي تر ههیه

۴ - تپروانی ستراتیژیتهتی عهلمانی نیشتمانپهروهري کورد له سهرهتادا هر لنگ بوه، لهگهل نهتاتورک و سولتان، لهگهل رۆژ ههلات ورۆژئاوا، لهگهل ناینیهکان وناشیونالیزمهکان، ...تهنانهت دهتوانین بلتین له عیراق لهو کاته بهیهکجاری ناشیونالیزمی عهرهپی سونی عیراق دهستیان بهسهر دهولت داگرت که سهرۆک نهړکان(بکر صدقی)ی کورد له پیتش ۱۹۳۶ نهو ههلهیهی کرد چو زۆر به توندی له ناسوری دا، نینجالای سونی وعهلمانیه عروپیهکانی گرت وگورزی کوشندهی له بهرگری شیعهکان له ناوچهی فورات وهشاند

۴- زۆریه نهو دروشم وداخوازی وپلانونهی سهرکردایهتی کورد ههلیدهگری نهگهر بهاتبایهدی مالی کورد ویران دهبوو، وهک سهرکهوتنی سشیالیستی وديکستتوری پرۆلیتاری و هیزه پیشکهوتوو ولانیکیه عهرهپ وتورک وفارس ... که نیستا دهیان بینین دژی خواستی کوردن، بهغونه(پ د ک) داوای دهکرد عیراق لههوپهیمانیهکانی لهگهل رۆژئاوا بیتهدهر ههروهک لهبهیانی ۱۹۵۸/۷/۱۴ بلاوی کردبۆوه، هر لهوبهییانی خوشحالبوو بهگۆرینی مهلهکیهت بۆ کۆماری، پشتی حزبی بهعسی گرت له ئینقلابهکهی دژ به عبدالکریم قاسم، ههمو نهوانه لهپرووی ستراتیج ههلهن، یهکهم کهس که ههستی بهو ههله ستراتیژیانه کرد مهلا مستهفا بوو ووتی ههلهمان کرد ئیمه عبدالکریمان ماندوو کردو بهعسیش به ناسانی پاوی کرد.

۵ - سهبارهت به خالی (۴) نهگهر بهووردتر بۆی بچین دهیښن نهوهی له قازانچی کورده، لهدهروهوهی نهخشه وپلانی کورد بوه، نهوهی چاکهشی بۆ کورد کردوهو بهشیک لهو واقعیه ئیجابیهی بۆ هیئاینه دی بهدهر بوه له نهخشهی هاپهیمانی لهگهل سهرکردایهتی کورد، یان له نهرشییان به پیاو خراب تۆمار کرابوو، غونهیهکی لهسهروو دههیئینهوه:لهکاتیکا زۆریه تهعمیرهکانی کوردستانی سهروو لهسهر دهستی

^{۴۴} کورد کوردستان له بهلگهنامهی نهمریکی ۳۶۸

ئىسلامىيەت كان بۇدو بەھۇي پەيرەۋى ميانپەرۋانە سەبارەت بەكورد حزبى رەفاھ لەناۋەپراستى نەۋەتەكان خسترا لەلايەن سويا، كەچى يەكپايسەكى سەرکردايەتى كوردى سەروو و خواروو ھەبوو تا دەنگ بەدەنە مسعود يەلماس و حزبەكەى نەك نەريكان، ئىستە ھەلەى نەو ھەنگاۋە ستراتىيە پرون تر دەرکەوتوۋە كە بەراورد لەنيوان ئىسلامى تورك ولانيكى تۆرانى تورك سەبارەت بەكورد دەبىنرى.

٦ - پىشوو تىرىش باسماں كورد ئەوانەى لەغىراقىش بەدۆست ھەژمار كران و بەردىان لەگەل كوردنەۋە، دۆست دەرەنەچوون ئەوانەى لە لىستى رەشى كوردى بوو چاكتەر دەرچوو، ھەر بە غونە: لەزانپارە نەيتىيەكانى پۆل بىرەركە دواى بەناۋى (نەۋەى بىرەمەر يادداشتى نەكردوۋە لە كىتەبەك لە لاين سكرتېرەكەى نوسراۋە) لە ١٢٦٦ ھاتوۋە: بارزانى رقى لە چەلەبى وئال الحكىم، محسن عبدالحميد، جەغفەرى دەبۆۋە، دىلخۆشىش بوو بەغەلاۋى، پاچەچى، جادىچى... كەچى دەرکەوت نەۋەى جىي رقى لىبۆنەۋە بوو ئەوان چاكتەر لەوانەى پىيان دىلخۆش!

٧ - لە دواى ١٩٩٠ و سىستەمى نوپى جىھانى و فۆرمات بونەۋەى جىھان لەدواى ھەلۋەشانەۋەى سۆڧىيەت مىلەتانىكى زۆر رزگارىان بوو، دواى چوار مىلەتى تر كەوتنە رى بۆ رزگارى (كورد، فىلىستىن، تەيمور، كۆسۆۋا) نەو دۋەى يەكەم لەبەر گەندەلى و خەرىك نەبون بە ئەسلى كىشە رەۋاكە بە جىمان دۋەكەى دواى بونە دەۋلەت، ھەر بەغونە لەو كاتەى كەپىشنىارى (ولانىك بۆكورد) لە ١٩٩١/٣/٢٠ لەلايەن ئەنجومەنى نوپىئەرانى نەمىريكا تاۋتوۋى دەكرا، زۆرەى سەرکردايەتى كورد بە ئاۋديو كوردنى كەل وپەل وپەمنافسەۋىيەكتر نەخوتىندەۋە سەرقال بوو.

٨ - لاينەى عەلمانى كورد لەسەرەتادا بناغەيەكى چەۋتى بۆ كوردايەتى وئىنە كورد، كورد گىرۆدەى دەستى عەلمانى وئىتخادولتەرەقى و كەمالى بون، كەچى ئەوان سەرسام بون بەمەدەسەكانى ئەوان، نەۋەتە سەرچاۋەى ھەمو حزبە كوردستانىيەكانى(عەلمانى) بۆ (پ د ك) دەگەرتەۋە، ئەۋىش بۆ (ھىۋا)، ھىۋاش بۆ(حزبى داركەر) بە سەرۆكايەتى رىفىق

* عدنان پاچەچى لەشەتەكان دەزىرى دەۋە بوو دژ بەكورد بىر وولانىكى كرنكى بىنى لە ھىنانى سىراى سورىا بۆ سەر كوردستان - بىرۋانە پاشكۆى ژ: ٤ سكالانى سۆڧىيەت، بەلام دەرەنە بلىن (كامىل جادىچى) ھەلۋىستى بەرامبەر كورد باش بوو ، پىش شۇرشى ١٩٥٨يەكەم حزب (پارتى نىشمانى دىركراس - بەسەرۆكايەتى كامىل جادىچى) دانى ھىناپرو بە شىركايەتى كوردە عەروەب لەو عىراقە .

حلمی، با بزاین ناسنامهی نهو حزبه له کئی ساغ دههتهوه؟ دارکهر کت و مت کۆبی (کاربۆناری) ئیتالیایه که (نیتحادولتهرهقی) دژ به کوردی له تورکیا هینا نارایهوه، چ لهوه چهوت تر ههلسیت موعجیب بیت به دوژمنت و لاسایی داگیرکهرت بکهیتهوه.

۸ - زۆر خالی تر ههیه لهبارهی ناوهخۆو شهره برا کۆژی^{۴۰} و بیاده کردنی عملانیته وتا دهگاته دهرهوهو پرسه دهستور و پرێکهوتنامه که له گهل نهمریکا و دهرچوون له بهندی ۷ و ناکوکیهکانی سونه و شیعهو ستراتیجیان له پۆژههلاتی ناوهراست ... زۆربهی ههره زۆری لایهنگری نهو بۆچوونه دهکا که نهو دهسکهوتانهی بۆ کوردستان هاته دی له دانایی وزانایی سههرکرایهتی کورد نیه

دوهم - نهمریکاو پۆژ ناوا: لهراستیدا نهمریکا بهپیتی بنهمای مۆنرو(۱۸۱۷ - ۱۸۲۵) که مترخۆی لهکیشهکانی جهان دهگلاند، له دواي سالانی ۱۹۱۷ راستهوخۆ تر هاته نۆ کیشهکان، پيش نهو بهرواره تانیستا بهلگهنامهیهکی رووغان نه دۆزیتهوه تیايدا جۆرێک له پهیههندی کورد و نهمریکا گوزارش بکا.

لهپيشتر باسمان کرد که پۆژههلاتی ناوهراست به کوردستانیشهوه بهپیتی ههردوو بهرژهوهندی ئیمپریالیزمی و ئیسرائیلی دابهشکراوه، سنوری نهودهولتهانهی وهک عراق وئوردن و سوریا... بهوتهرازوه ههستیاره دانراوه، بۆیه دهست کاری کردنی زۆر سهخته ههرهوهک له ههردوو بنهمای ئایزنهواهری ۱۹۵۷ و بنهمای (عدم المس بالارث الاستعماری) دهردهکهوی، نهوانه نهبونه یارمهتیدههری دۆزی کورد، بهلام بنهمایهکی تر ههیه رهنگه تارادهیهک بپیته یارمهتی، نهویش نهویه خودی نهمریکا له پرێکهوتنهکانی سایکس بیکۆ و سههرهخامهکانی له دابهش کردنی پۆژههلاتی ناوهراست و ئینتدابا بهشدار نهبووه، بهریتانیا و فرنسا ههولتیا دا چاوی بنوسیئن و ئهرمینیا ی پی بدهن وهک ئینتداب، بهلام دواي نهمریکا بۆی دهرکهوت نهوه فیللی لی دهکهن، دهیانهوی بیکه نه سهنگهر لهپیش بزوتنهوهی بهلشهفی شیوعی له سههردهمی لینین و روسیا، نهمریکا له دژی نهوههنگاوانه

^{۴۰} له بهلگهنامهی نهمریکی - گفتم و گۆ له گهل دیقیه وتلشی جیگری وهزیری دهرده له ۱۵/۱۰/۱۹۹۸ دهلیت شه پراکۆژی پارتی ویهکیشتی وهاریه پانی کردنیان له گهل عراق و ئیران خهریک بوو تهزهوونی کوردستان تیک بدار نهتهوه یه کگرتوهکان وخودی نهمریکاش دهستان لێ هه لکری - کوردو کوردستان له بهلگهنامهی نهمریکی ل ۷۶۴

^{۴۱} ناماژه بهو نامهیهی جیمس مۆنرو چارهمین سههر کۆماری نهمریکا بۆ کۆنگرێسی نارد داواي کرد که نهوهنده نهمریکا لهکیشههر کۆبهندهکانی نهروروپا نهکلیشی.

بەرىتانى وھاپەيمانان ۋەستا، لەسالى ۱۹۱۸لەلەيەن وىلسۇنى سەرۆكئىھ ۱۴بەنەماكەى بۆ
 ئەو مەبەستە بۆلۈككردە، لەدوای سالى ۱۹۱۹لىژنەى (كنگ - كراينى) بۆ ناوچەى
 رۆژھەلاتى ناوھەراست نارد وداوای (سىاسە الباب المفتوح) كرد، پىشنيارىشى كرد ھەمو
 ئەو ناوچانەى لە عوسمانى جياكراوھ بخريته سەر مومستەلەكاتى (عصبه الامم)، يەكەم
 پەيوەندى كوردو ئەمريكالەو ليژنەى بەدى دەكرى كە ھاتبون لەكوردستان لەگەل
 نوينەرانى كورد دانىشتبون، لەو كاتىھەو تا نيەى سەدەى بىستەم رۆليكى وای لەناوچەكە
 نەبەو لەگەل كوردىش بەو شىوہە نەبەو، لەو كاتىھەو دەتوانين بلىن بوھ ميراتگرى
 بەرىتانىا لەناوچەكە، تاكوئايى سەدەى بىستەم و رووخانى يەكيتى سۆڤىت(واتە لە نيوان
 جەنگى سارد) ھەلوئىستى ئەمريكا (وہك لەبەلگەنامەنھينى وناشكراكان
 دەردەكەوى)نەيوستەوھۆ لەكىشەى كورد بگلينى وزياتر بنەماكانى ئىستعمارى وسايكس
 پىكۆى لەناوچەكە پىادەكردوھ، لەھەمو بەلگەنامەو چالاكەى دىپلۇماسىيە راستەوھۆ
 وناپاستەوھۆكان دەرکەوتوھ: ھەرگىز نەگەيشتە ئەو رادەيەى قەناعەتى ئەمريكا بىت كە
 مىللەتى كورد شايستەى مافى چارەنوسە، بەلام كەدەكەويتە لىوارى دۆزەخ بەھانات
 دىت، دەرت دىنيت لە دۆزەخ بەلام ناختاتە بەھەشت، ئەو جۆرە سىياسەتەو تىنەگەيشتى
 كورد لى شىكستى ۱۹۷۵ى لى ھاتە دى، يەكەم گۆرپانكارى بەسەر سىياسەتى ئەمريكا
 سەبارەت بەكورد لەدوای سالى ۱۹۷۹ لەدوای سەرکەوتنى شۆرشى ئىران بەسەرۆكايەتى آ
 خمينى دىت، كەشا رووخا تارادەيەك كوردكەوتە نىو حىساباتى ستراتىژى، دواى ئەوہى
 ئىسلامىيەكان لە توركياش سەرکەوتن ولەسالى ۲۰۰۳نەبونە يارمەتيدەرى ھىزەكانى
 ئەمريكا لە كاتى ھىرشيان بۆسەر عىراق جاريكى تر تەكانىك بە پەيوەندى كوردو
 ئەمريكا درابۆ ئاستىكى بەرز، لەگەل رووخانى بەعس لە عىراق وگەيشتە دەسلالتى
 ئىسلامىيەكان لەعىراق دووبارە تەكانىكى گەورەترەو پەيوەندىيە درا، كەواتە ئەو پەيوەندىيە
 بۆ كورد لە دۆراندنى دۆستى فەرمى ئەمريكا ھاتوھ، واتە دەست بەكاربونى
 مەدرەسەيەكى ناتەبا لەگەل ئەمريكا وای كردوھ ئەو پەيوەندىيە دروست بىت، لە
 ۲۰۰۲ھە دروشمى جەنگى (يان لەگەلمى يان دژمى) لەلەين ج بۆشەوھ جاپدرا،
 شىكستەكانى لە نەفغانستان و لە عىراق و مانەوہى دەولەتى ئىران وەك خۆى بوھ ھۆى
 شىكستى ئەمريكاوھاتنى ئۆباما، ئىتر واز لەو ھەنگاوە ھىنرا، ئەگىنابەردەوامى لەو

سیاسه ته چهوتهی نه مریکا له قازاځی کورد بو، مادام تیځدانی نه خشی سیاسی پوژهلالتی ناوه راست بو .، واته: ۱ - په یوهندی کوردو نه مریکا سروشتی نیه، لهو کاتانه سووډمه ند ده بی که دؤخی پوژهلالتی ناوه راست ناسروشتیه، ستاندهر بونه وهی مه ترسیداره بؤکورد، په نگه هه تا سهری نه بی ۲ - بونی نهو هیزه نیسلامیانه بوو یته هو ی نهو په یوهندیو جه ژنی بزوتنه وهی کوردا یه تیه ۳ - نه مریکا چاکه ی له گهل کورد کردوه به پروخاندنی به عس ولادان لهو ستراتیژی نزیکه ی سده یه ک بوو پوژهلالتی ناوه راستی به سستیوه .

له وهی سهروو دهرده که وی نه مریکا نایه ت کوردستان بؤ رزگار بکا، سیبه ریکی گشتیت بؤ دروست ده کا نه گهر بهرنامه ت ووردو زانستی بی ت نهوا سوډمه ند ده بی، نه گینا پیچه وانه ده بی ت، له سهر نهو بنچینه یه سهره ځمکی مه نتیقه که نه مریکا بگه رپته وه سهر په یوهندی خو یی و ولاتانی ناوچه که، نهو هس زیاتر به وه ده بی نه گهر (عیراق وتورکیا وئیران) لهو بنه ما نیسلامیانه یان هه لگه رپته وه یان بدو رپتن ههروه ک بینیمان له پروخانی به عس نه مریکا چاکه ی پیشکه شی هه مولایه ک کرد(میله تانی عیراق، کویت، ته نانه ت بؤ ئیران وقاعیده ش سودیان له روخانی صدام بینی)، به لآم چاکه که ی ته وانه کرد له گهل کورد، هه ربؤیه ش لهو فه تره یه ی که راسته وخؤ خو ی حوکی عیراتی کرد(گارنهر وبرمه ر)، یاخود له ری ی دؤسته کانی، که یه که م سهرؤ کؤمار غازی یارور و سهرؤ ک وه زیران نه یاد علاوی کی شه کانی کوردی چارده سهر ده کرد، به پیچه وانه وه هیچ ده سته و تیک له وانه ی سهروو بؤکورد لهو دوو فه تره یه نه هاته دی، به لکو له دواتر هاته دی، له راستیدا بنه چه ی کی شه ی ماده ی ۱۴۰ له بریاری دژه فرینی سهروی هیلی ۳۶ دیت، هه رچه نده نه وکاتی پیاو ه تیه کی گه وره بوو له گهل کوردستانیان کرا، به لآم راستیه که ی سهروی هیلی ۳۴ بویه نهو کی شه یه نیستا نه ده بوو، بویه نه مریکا و رؤژ ناوا خاوه نی نهو ده سته و تانه ی نیستا نین بؤ کورد.

سییم - هیزه عملانی و پیش که وتن خوازه کان: پیش تر له سهر هه رسی ناستی ناوه کی وثیقلمی و جهانی باسی رهوت و هه لسوکه وتی عملانیمان کرد، له گهل هه لو یسته کانیان سهاره ت به کوردستان، دهرکه وت سهرکرده ناینیه کانی کورد لهو بابه ته باش تیگه یشتبون، بویه که متر روویان لهو هیزه بووه، به لآم له قوناغی نوی ی

بزوتنه‌وهی کورد که له‌دوای ۱۹۷۶ ده‌ست پی ده‌کا ئه‌و تیڤه یشتنه‌و پیچه‌وانه بووینه‌وه، سه‌رکردایه‌تی عه‌لمانی کوردی هاوچه‌رخ پاگنده‌ی ئه‌وه‌ی ده‌کرد که هیژه عه‌لمانی و پیش که‌وتن خوازه‌کان دۆستی کوردن، هه‌روه‌ک له‌به‌یانی دامه‌زردنی (ی - ن - ک) و ئه‌ده‌بیاتی هه‌مولایه‌ک به‌رده‌وام دووباره بووینه‌وه، هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌و بنچینه‌یه‌ش ئه‌و (به‌ره‌نیشتمانیه‌ی) راده‌گه‌یه‌نرا له‌گه‌ل هیژه عه‌لمانیه‌کان بووینه، که‌چی نه‌گه‌ر به‌ووردی سه‌رنج بده‌ین ده‌بینین جگه له‌وه‌ی چی به‌سه‌ر کورد هی‌نرا عه‌لمانی به‌رپرسیار بوو ئه‌وا به‌رده‌وامی مه‌ینه‌تیه‌که‌ش هه‌رله نه‌ستۆی ئه‌و دایه، ئه‌وه‌تا: داگیر و دابه‌ش کورد، سه‌رکو‌تی شو‌رشه‌کان، فا‌کته‌ره‌کانی مانه‌وه‌ی داگیر که‌رو پالپشتی داگیر که‌ر، ئینجا پرۆسه‌کانی ته‌عریب نه‌نفال کیمیایی ویرانی... هه‌ر هه‌مو‌ی له‌نه‌ستۆی ئه‌وانه‌یه، ته‌نانه‌ت ئه‌و هیژه عه‌لمانی و مه‌ده‌نی و پیش که‌وتن خوازانه‌ی دووریش بووینه ئه‌وا به‌ راگه‌یانراو نووسین لایه‌نگیری ئه‌و زوله‌یان کردووه دژ به‌ کورد، له‌دوای پروخانی حزبی به‌عسی له ۲۰۰۳ و دامه‌زراندنه‌وه‌ی حکومه‌تییکی نو‌ی له‌ عیراق ئه‌و پرۆسه‌یه به‌ زه‌ق تر که‌وته به‌رچاوی می‌لله‌تی کورد، ده‌رکه‌وت چه‌نده سه‌رکردایه‌تی هاوچه‌رخ‌ی کورد له‌و تی‌پروانین و پۆلین کردنه به‌هه‌له‌دا چوو، هه‌روه‌ک چۆن (قۆلتی‌ر) شانۆگه‌ریه‌کی پیچه‌وانه‌ی (با‌ی) کرد تیایدا پی‌اوه ئاینیه‌کانی مسیحی چوونه دۆزه‌خ ئه‌وانی تر چوونه به‌هه‌شت، له عیراقیش رێک وا پیچه‌وانه ده‌رچوو، هه‌رچی سه‌رکردایه‌تی کورد به‌ دۆستی پۆلین کردبوو دژ ده‌رچوو، ئه‌وه‌ی فه‌رامۆشیش که‌رابوو هیژه ئیسلامیه‌کان بوو که‌چی ئه‌وانه دۆست ده‌رچوو، باش‌ترین به‌لگه‌ی ژمی‌ریاری تریش بریتیه له‌ هه‌لبژاردنی مام جلال به‌سه‌رۆک کۆمار وه‌ک یه‌که‌م جار له‌می‌ژووی عیراقی له‌ ۲۰۰۵/۴/۱۲ رێک ئه‌و نه‌خشه‌یه ده‌رده‌خا، که به‌و شی‌ویه بوو: به‌هۆی ئه‌و هاو‌په‌یمانیه‌تیه‌ی کورد له‌گه‌ل لایه‌نه ئیسلامیه‌کانی عیراقی (حزبی ده‌عه‌و و مجلس الاعلی...) به‌ کۆی ۲۲۷ ده‌نگ به‌رامبه‌ر ۳۰ ده‌نگی دژو ۱۷ ده‌نگیش غائب مام جلال بوه سه‌رۆک کۆمار، زۆری ئیسلامیه‌کانی عه‌رده‌ب ده‌نگی (به‌لی)یان دا مام جلال، ئه‌و ۳۰ ده‌نگه دژده‌ش زۆربه‌ی عه‌لمانیه عه‌رده‌به‌کان بوو، هه‌لبه‌ته له‌ژێر سایه‌ی عروبی عه‌لمانی و نه‌میریکی هه‌رگیز سه‌رکۆماری کوردت نه‌ده‌بینی بۆ عیراق هه‌روه‌ک له‌ نا‌ره‌زاییه به‌ناوبانگه‌که‌ی تاریق هاشمی ئه‌و راستیه گوزارش که‌راو وتی: عیراق ده‌وله‌تییکی عه‌ربه‌یه نابێ سه‌رکۆماری کورد بی‌ت، هه‌ر به‌و پالنه‌ره‌ش (بکه‌ر

سدقی) له ۱۱/ ۸/ ۱۹۳۷ تیرۆر کرا له ژێر درووشمی عێراقی عەرەبی نایبێ کورد حوکمی بکا^{۴۰۶}. دوايش بهروون تر دەرکەوت هیزه عەلمانی و مەدەنی و ناشیونالیزمی عەرەبی و تورکمانی نەک هەر دۆست نین، بەلکو تەنھا بەو قایلن کە کوردستان ژێر دەستە بیت و خەلکیش لێ ی پله دوو بیت، بە پێچەوانەی خراپەکەی هیزه ئیسلامیەکان لەو پیکهاتانه زۆر نەرم ترن، ئەوێ ئیستا مەترسیه بۆ ئەزمونی کوردستان بریتین لە: بەرە ی دیاڵۆک بەسەرۆکایەتی سالح مۆتلەگ، لیستی حەدبا بەسەرۆکایەتی نوسامه نجیفی، لیستی عێراقیه بەسەرۆکایەتی ئەیاد علاوی، بەرە ی تورکمانی.. ئەوانەش بریتین لە هیزه عەلمانی و پیش کەوتن خوازه مەدەنیەکان بە پێ ی ئەو وەسفە ی کەسەرکرایەتی کورد پیشانی دا بوو.

نابی ئەوێشان لەبەرچیت کە لە بنەچەدا شۆرشەکانی کوردچۆن دژ بە داگیر و دابەشی کوردستان بوە ناواش دژ بە عەلمانی بوە، چونکە زانیویانە مەینەتی کورد لە ئەستۆی عەلمانی دایە، مەلا سلیم و شیخ عبدالسلام و ئەوێ شیخ سعیدی پیران بە پرووتەر لە دادگاییەکە ی دەرە کەوێ کە لە گۆڤاری (گێژشەم) بڵاو کرایەتەر و دەلیت: ئیمە دژی داگیرکەر و عەلمانیەت شۆرشان کردو، بەتایبەتی کەبیینیم لە جریده ی (سبیل الرشاد) عبداللە جودت و احمد ناویک نوسیویان: موسابە لەخۆبایی و عیسابە ناویانگی و محمد بە ئەمین. هەریە کە ئاینیکیان هیناوه، ئیمەش دەتوانین ئاینیک بەینین، ئەو جۆره بانگیشانە لەپۆژنامەکان تەنێبۆه ئیمەش شۆرشان دژ بەوانیش کرد^{۴۰۷}. کەواتە سەرکەردەکانی کورد لە هەولێ نەپساوه بووینە تائین لە کوردایەتی جیا نەکریتەر و، داگیرکەران بەردەوام لە هەولێ لیکجیا کردنەر وێ ناین لە کوردایەتی بووینە، (تاین شتی کە و سیاسەتیش شتیکی تر) درووشمی پۆژنامە ی بەریتانی (تیگەیشتنی نوێ) بوو^{۴۰۸}، تا میلەتی کورد پەرته وازه بیت و توانای بەرگری نەمی نیت و بە ناسانی داگیر بکری، لیک جیا کردنەر وێ تاین و سیاسەت و تاین و کوردایەتی لە ئوسولی بەرنامە ی داگیرکەر بوە تا ئەو

^{۴۰۶} العراق فی مذكرات الدبلوماسين الأجانب ص ۱۲۹

^{۴۰۷} دەقی گف و گۆی دادگاییە کە لە: دراسات فی الحركة الکوردیة المعاصرة ص ۵۱۲-۵۲۳

له ژمارە ی رۆژی ۱۲/ کانونی بەکەم/ ۱۹۱۸ بە مانشتە کەرەکی وا هاتبوو — سەرچاوه: کوردستان فی سنووات الحرب العالمیة الأولى

ساتهش، لهو لایهش خو پاراستن له عهلمانیته یه کینکه له ئوسوله کانی بزوتنه وهی رزگاری خوازی کوردستانی

چاره م - له پیکهاته کانی عیراق (شیعه و سوننه)^{٤٩}: له دوای دروست بونی دهولهتی عیراقی نهو زاراوانهی وهك: کورد و عهدهب شیعه و سوننه به چهوتی سهری هه لداوه، هه ره له سه ره تادا و له نیو کۆنگره ی قاهره ١٢ - ١٩٢١/٣/٢٤ که عیراقی پی دروست کرا، یه کیک له پاساوه کانی به ره ی دژ به کورد مس بیل، برسی کۆکس، ویلسون، به رامبه ره گه لاله که ی چه رچل نه وه بوو که نه گه ره کوردستانی خواروو نه خریتته سه ره عیراقی تازه نهوا ناهاوسه نگیه کی فراوان له نیوان سوننه و شیعه دروست ده بی، به تایبه تی تازه شو رشی (٢٠) کپ کرابووه، که له لایه ن زانایانی شیعه وه سه ره رشتی کرابوو، به و شیوه دروست کردنی عیراق و دابه شی کوردستان چۆن گورز بووه له کوردستان ناواش له شیعه، سه ره رای نه وه ش مانای نه وه نیه هه مو شیعه یه که باش بوو بیت و هه مو سونیه کیش خراب بوو بیت، نینجا پیو یسته نه وه ش روون بکریته وه که مه به ست له عه ره بی سوننه ی عه قیده نیه به لکو سوننه ی کۆمه لایه تی، نه گینا نه و گوزرانه ی له کوردستان دراوه له سه ره دهستی نه و پیکهاته یه له لایه ن ئیسلامی سوننه نه بووه، به لکو حزبی عه لمانی و ناشیونالیزمی بووینه، هه ره به مونه حزبی به عس که به سونه ده ژمیتریت نه وه با وه ریه تی: ناینیان پی ریگر و تی کده ر و ره جعی بوو، له وه سیه ته کانی کۆنگره ی (٤) ی حزبی به عس ١٩٦٠ هاتووه: (يعتبر المؤتمر الرجعية الدينية إحدى المخاطر الأساسية أمام التقدم)

، به لام به شی له تو یژه ره وان پیتان وایه سه ره رای نه و هه لو یسته تر سنا که ی حزبی به عس به رامبه ر ثاین هه ره سونیه کان (وهك زۆرایه تی لایه نگیری بووینه)، به گشتی نه و به راوردانه ی خواره وه هدی له نیوان شیعه و سوننه سه به اردت به کیشه ی کورد:

^{٤٩} نه و دهسته واژه یه به هه له بی هاتو، ده بی نه وه روژن که یته وه که مه رج نیه هه موو شیعه و سونیه که واین، به لکو نه وه باس له زۆرایه تی دیت. واته ده سه لاتدار له نیو ته وانه تا نیستا وایه

۱- هه‌مو ئه‌و پرۆسه‌یه‌ی دژ به‌ کورد کراو ن له‌سه‌ره‌تای دابه‌شی کوردستان و لکاندنێ به‌ عێراق و له‌سه‌رده‌می یه‌که‌م راپه‌ڕینی شیخ محمود هه‌تا نه‌نفال و کیمیایی ئه‌وا ئه‌و گوزرانه له‌لای سوننه‌ی عه‌ره‌ب هاتوه‌ نه‌ک شیعه.

۲- سوننه‌ی عه‌ره‌ب له‌ عێراق زیاتر نوێنه‌رایه‌تی سه‌رخانی سایکس پیکۆو بۆ چوونی جامیعه‌ی عه‌ری و په‌هه‌ندی عه‌ره‌بی له‌ عێراق ده‌کا، که ته‌یارکی شۆفینی و ره‌گه‌ز په‌سته به‌رامبه‌ر کورد، که‌چی شیعه که‌مه‌تر ئه‌و درێژکراوه‌ی هه‌یه، نه‌گه‌ر هه‌شییته ده‌گه‌رپه‌تیه‌وه بۆ ئێران و هند، که خانه‌واده‌ی ئارین ئه‌وه‌نده ره‌گه‌ز په‌رست و ده‌مارگیرین، له‌ جهانی ئیستای ئیسلام له‌نیو دوو میللته ره‌گه‌ز په‌رستی ماوه، که بۆ خۆشیان بووینه سه‌ر ئیشه‌و ماندوو بون، ئه‌و دوانه‌ش عه‌ره‌ب و تورکن، هۆیه‌که‌ش بۆ ئه‌وه ده‌گه‌رپه‌تیه‌وه وه‌ک (ابن خلدون و د علی وردی) وه‌سفیان ده‌کا و هه‌ردوولایان له‌ به‌های بیابانی جزیره‌ی عه‌ره‌بی و جزیره‌ی مه‌نگۆلیا ده‌په‌ریون، خاوه‌نی به‌هاو نه‌رتی ده‌مارگیری په‌وه‌ندین، له‌سه‌ر ئه‌و بنچینه قوڵه سونه زیان به‌خش بووینه وشیه‌ش سه‌لامه‌ت به‌رامبه‌ر کورد

۳- هه‌رله‌گه‌ل جه‌نگی جهانی یه‌که‌م و ده‌رچوونی فتوای جه‌اده‌له‌ ۱۹۱۴/۱۱/۷ له‌لاین شیخ الاسلامی عوسمانی (سه‌بری نه‌فه‌ندی و ۳۰ زانای گه‌وره) دژ به‌ په‌لاماری به‌ریتانیا بۆ ناوچه‌کانی به‌سه‌ره، ئه‌وا یه‌که‌سه‌ر زانایانی شیعه و زانایانی کوردستان هاتنه‌ده‌ست، له‌سالانی ۱۹۱۴-۱۹۱۶ به‌سوپایه‌کی هاویه‌ش له‌ناوچه‌کانی شوعه‌یه‌یه رووبه‌رووی سوپای به‌ریتانیا بونه‌وه، به‌لام دوا له‌به‌ر خیانه‌تی عه‌شایرو نه‌فسه‌ره‌کانی وه‌ک نوری سعیدوعلی جودت نه‌یوبی ومولود مخلص و حکمت سلیمان و... کۆمه‌لیکیش خۆیان به‌دیل کردن دابوو، له‌وانه: جعفر عسکری، نوری سعید، یاسین هاشمی، ناجی شوکت، صبیح نجیب، ته‌ها هاشمی، جمیل الراوی، عارف فقطان، عبدالرزاق حلی، سامی الأرفلی، محمد أمین زکی، رشید خوجه.. که دوا له‌ پاداشا بونه ده‌سه‌لاتدار، ئه‌و سوپایه هاویه‌شه‌ی کوردو شیعه‌و عوسمانی شکستی هه‌تتا، سه‌رکرده‌ی سه‌ربازی عوسمانی (سلیمان عسکری به‌گ) خۆی کوشت له‌پرکان، له‌و کاتیه‌وه هاریکاری زاناو سه‌رکرده‌کانی کورد له‌گه‌ل زانایانی نه‌جه‌ف و که‌ریه‌لا هه‌ر هه‌بووه، له‌ده‌وری سالانی بیست له‌گه‌ل (ا. محمد شیرازی) دوا له‌ سالانی ۱۹۳۰ له‌گه‌ل (ا. محمد کاشف الغطاء)، دوا له‌ چله‌کان له‌گه‌ل (ا. محسن الحکیم)، دوا له‌وانه له‌گه‌ل محمد باقر الصدر و نه‌وه‌ی ئال المحکیم، دوا له‌وانه‌ش

که ۲۰۰۳ به دواوه بۆیه کهم جار (ا. علی سیستانی) به فتوايهك لاری نه بونی له فیدرالی ده‌برری، نهو جوړه په یوه‌نډیه که‌متر بووه له‌گډل زانایانی ثانینی ته‌هلی سوننه، نه‌وش به‌شیکي ده‌گه‌رپټه‌وه بۆ سه‌لبیات وه‌لس وکه‌وتی ه‌دراجانه‌ی عملانی کورد، که‌گه‌لې جار خوی وکورد تاوان بارده‌کا بی نه‌وه‌ی کاره‌که‌شی نه‌نجام دابی یان لیی سودمه‌ند بووبی، به‌شه‌گرنه‌که‌شی زیاتر ده‌گه‌رپټه‌وه بۆلای زانایانی سونه‌ی عه‌ره‌ب، ه‌رچه‌نده نه‌وزانایانه به‌شدار نینه له‌و مه‌ینه‌تیه‌ی به‌سهر کورد ه‌اتووه، به‌لکو ه‌لویتیان به‌راورد ناکړی له‌گډل لایه‌نه عملانی و ناشیونالیزمیه سونه‌کانی عه‌ره‌ب، به‌لام گله‌یه‌که له‌چار نیدی‌عای نی‌سلامیان خه‌ست ده‌بټه‌وه، به‌کورتی هاوکی‌شه‌یه‌ک ه‌یه ه‌مو لایه‌کی پی له‌ قه‌پان ده‌دری، نه‌ویش نه‌ویه ه‌تا فکری عروبی نه‌فامی زال تر بیت به‌سهر ه‌ر لایه‌ن و پیکه‌اته‌یه‌ک نه‌واه‌لو‌یستی به‌رامبه‌ر کورد خراپه‌ر پی‌چه‌وانه‌شی به‌ پی‌چه‌وانه‌وه.

۴ - زور خالی به‌راوردی تر که له‌ په‌وتی نه‌و نویسه‌مان با‌سمان کړده

رنگای دهر باز

بۆ نه‌وه‌ی کورد به‌ مافی چاره‌نووسی بگات ده‌بی:

۱ - سنوری چوار ولاتی گه‌وره‌ی روزه‌ل‌اتی ناوه‌راست تیک بدات

۲ - بناماکانی سایکس پیکو، (عدم المس بالآثر الإستعماری) وبنه‌ماکانی نایزنه‌اور .. که به‌ نه‌گور ه‌اتوه ه‌مو تیک بده‌ی

۳ - ناسایشی نه‌ته‌ودبی نی‌سرائیل ده‌ستکاری بکه‌ی وتیکي بده‌ی

۴ - تیک دانی نه‌ونه‌خشه‌یه‌ی ولاتان که‌ده‌قی پی‌وه گرتوه‌و چه‌ندین ریکه‌وتنی نی‌قلیمی وده‌ول‌تی نویی له‌سهر بینا کړاوه. نه‌وه‌مو به‌رژه‌وه‌نډیه گه‌وره نابووری و سیاسیبانه‌ی له‌سهر نه‌و سه‌رخانه دروست بوه ه‌ه‌موی تیک بده‌ی

تیکدانی نه‌و بنه‌ما نی‌وده‌وله‌تیه گه‌ورانه له‌ ناستی هیزی کورددا نیه، هیچ چاره‌ی نیه ده‌بی هی‌زیکي نی‌قلیمی و جیهانی وا بدوزرپټه‌وه که له‌ سروشتدا دژ به‌ نه‌خشه‌ی سیاسی روزه‌ل‌اتی ناوه‌راست و ژیرخانی سایکس - پیکو (میراتی نی‌ستعماری و ناسایشی نه‌ته‌ودی نی‌سرائیل) بیت، به‌ کورتیه‌که‌ی ویفاقی نی‌قلیمی و ویفاقی جیهانی له‌ قازانجی بزوتنه‌وه‌ی کورد نیه، ه‌له‌ی ستراتیژی خه‌لکی ترله‌ قازانجی کورده

کهواته پرسپاریکی ستراتیژی لیږه وه سهر هه لده دا: ناخو کورد سود له پوژناوا وهرناگریت؟ به لئى سود وهرده گریت، به لام لهو کاتانه سود وهرده گریت که هه لئى ستراتیژی ده که ن و پابه ند نابن به و بنه مایانه ی: سایکس بیکو، (عدم المس بالارث الاستعمار)، بنه ماکانی نایزنه اهر، ناسایشی نه ته وه یی نیسرائیل، مه به سته کانی دروستبونی ده و له ته کانی پوژه لاتی ناوه راست.. واته له بارى ناسایی خو ی کورد سودی سیاسی له پوژناوا وهرناگرى، لهو کاتانه زیاتر له کانی مهیندت ده ستی مروثایه تی بو دریژ ده کرى که له لایه ن ولاتانی به ناو موسلمان نه وه نده ش ناکرى.

لهو باره یه شه وه نیسرائیل که متر نه و هه لانه ده کا، نه گهر له لای نه مریکا هیه ههروه ک داگیرکردنی عیراق، که بووه سود بو کورد و میلله تانی زورایه تی عیراق و بزوتنه وه نیسلامیه کان و نیرائی ... لیږه وه چهنه کیشیه کی زور گه وره ساغ ده بیته وه:

۱ - بز عه رهب - هه مو نه و تۆمه تانه ی برایانی عه رهب بو بزوتنه وه ی کورد دایان تاشی گوايه نه و بزوتنه وه یه دروستکراو و پالپشتکراوی نیسرائیل و پوژناوا یه، بوختانیکی زولم و پینچه وانه یه.

۲ - هه مو نه و گر یکو ره بو به ربه ستانه ی پیش ده ربازی کوردستان له مه دره سه کانی عملانی سه رچاوه ده گری

۳ - پیویسته بنه ماکانی ناسایشی نه ته وه یی کورد له سه ر نه و راستیه ستراتیژیانه پر بکهینه وه.

۴ - بو کورد - دۆست وناحه زی بزوتنه وه ی کوردستان له سه ر نه و بنه ما زه به لاحانه دروست ده کرى، نیسرائیل و پوژناوا دۆستی ستراتیژی نین، نه گینا تی نه گه یشتن ونه بونی نه خشه و پلانی ستراتیجه، به لکو سروشتی بزوتنه وه ی کوردایه تی نزیکه له بزوتنه وه نیسلامیه کان سه ره پای سه لبیاته کانیشیان، نه وه توژی نه وه یه کی نه کادی می ستراتیژیه په یوه ندی به بیرو راو بوچوون نیه، نه وه له لایه ک له لایه کی تر مانای نه وه نیه سه رکردایه تی دانای کورده رگای پوژناو له سه رخو ی داخا، با زانیاریه ستراتیژیانه ی لابی نینجا هه لس وکه وت له گهل هه مو لایه ک بکا

له‌وه‌ی سه‌روو به بی دوودئی بزمان ده‌رده‌که‌وی که رزگاری یه‌که‌جاری کورد زۆر زه‌حه‌مه‌ته، به‌لام مه‌حال نیه، ڕینگه‌ی ده‌ربازیشی له ڕیتی پرۆژه‌که‌وره‌کانی جیهانی - ژیانییه.

هیزه ئاینیه‌کان و دمریاز:

ئىتستاندا ۱۷% ى داھاتى عىراقى و مادەى ۱۴۰ و بونى يەكەم سەرۆك كۆمارى كورد زۆرى تر، زىاتر لەكام لاهات، لەو كورته هەلسەنگاندە دەركەوت لەدانایى و زانایى كوردو لەلای ئەمىرىكا ولەلای ھىزە عەلمانىەكان نەھاتوو، راستە ھەرىكە لەوانە بەرىزەى جىا كارىگەر بووینە چ بە یارمەتیدەر چ بە پىچەوانە، ئەو ى لى دلتىاين ئەو بارودۆخە ئىجابىەى ئىتستان بۆ كورد ھاتوو لە ئەنجامى ئەو ھاپەيمانىەى نىوان ھەردوو حزبى كوردستانى (پ دك) و (ى ن ك) لەگەل لایەنە ئىسلامىەكانى عىراقى كوردووانە، ھەرچەندە ئەو دوو حزبە لەپىش تىرش و تا ئەو ساتە شەرمى بەو راستىانە ھەى، چونكە لەلایەك لە مېژووى خۆى وایان را نەدەبینى كە لایەنى ئىسلامى خىر بىت بۆ كوردستان، بۆىە ئەوان نامادە نەبون ئەك بەرە ھەر ھارىكارى و پەىوھندى دىپلۆماسىش لەگەل لایەنە ئىسلامىەكان بکەن، لىرەدا دەرەكەوى كەلایەنە ئىسلامىەكانى كوردستان چەندە بى ستراتىزىەتن ھەتا ئەو ساتەش، دەبواىە ئەوان خاوەنى ئەو رىكەوتنانە بونایە، یاخود بەلای كەم ئەوان پردو نىبۆزى نىوان ھەردوو حزبى دەسەلاتى كوردى و لایەنە ئىسلامىەكانى عىراق بونایە، شانازیان بەو بەكرەباىە ھاتۆتای حزبە دەسەلاتدارە كوردىەكان لە عەلمانى و ناشىونالىزمى عىراقى نامادە نىە دان بەھىچ مافىكى كورد بەینى، كەچى ئەو لایەنە ئىسلامىەكانى عىراقىە بووینە ھۆى بەدى ھىنانى مادەى ۱۴۰ دەستور فیدەرالى بوودجەى كوردستان بونى مام جلال بەسەرۆك كۆمار... ھتە. ئەگەر بەووردى بەراوردى نىوان ئىسلامى و عەلمانى ئىران و توركىاش بکەین بۆ بارودۆخى ئىتستانى كورد و رابوردو ھەمان سەرەنجامان دەست دەكەوى، ھەئەتە ئەو مانای ئەوھنىە ئىسلامىەكانى ئەو ولاتانە بى عەیب بن، نەخىر، ئەو بەھەتەمان نىە، بەلكو ئەو توپزىنەوہەكى ستراتىزىى بەراوردىە لەننۆان چەمكەكانى چاك و

چاكتَر خراب و خراپتر ناحهزو ناحهزتر زۆر چاك و هه ره چاك... له چوارچيوه ی ستراتیژییه تی (ترتیب الاولویات - یان به زمانی فقهی پیی ده لێن فقه الموازنات) نه گهر نهو دهسکهوتانه له پیتی نهوانه هاتبێ نهوه به هه مان شیوه ش له گه ل گرتنه به ری نهو ستراتیژییه دهسکهوتی زیاتر به دهست دیت تا ده گه یه چاره نوس.

مافی چاره نوسی به ده ولت بوون. نه گهر نهو برایه تیه له نیو عیراق نه هاته دی هه مولایه ک کۆکن له سه ر مافی چاره نوس به پیی شه ریه تی ئیسلامی ویاسای نیو ده ولته تی ویاسه ی ده ولیش، له راستیدا هه ر سی پای یاسای نیو ده ولته تی دیاره که کوردستان خاوه نی (هه ریم و گه ل و ده سه لاتی سیاسی) د، مه رجه کانی نه ندامیه تی له به شی دووی میساقی نه ته وه یه کگرتوه کان له ماده کانی (۳-۶) هاته، نه و دیان روونه، که چی نه وه ی ده گۆرپی (سیاسه ی ده ولیه)، نه وه یان کاریگه ر ته ره له (یاسای ده ولی)، سیاسه ی ده ولیش وه ک (یاسای ده ولی) چه سپاو نیه ده گۆرپیت، له م ده موو ده سه ته ده توانین بلیتین مه بادینه کانی سیاسه ی ده ولی بۆ به ده ولت بوونی کوردستان له و هه نگاوانه خۆی ده نوینی:

- دروست کردنی غومیه کی جوان له ده سه لاتی کوردی له سه ره وه ی یاسا و پیاده ی ده ستووو پرۆسه ی دیموکراسی، هه لبژاردنی نازاد و پرسته قینه و ده ست گۆری ده سه لات، پاکی تۆمارگای مافه کانی (مروژ و نافه رت و روژنامه نویسی)، پیکه وه ژیا نی له گه ل که مایه تیه کان.
- پاراستنی سنوره کانی نیو ده ولته تی له گه ل ده و روبه ر، وه ک کیانی ک نه بیته هه ره شه بۆ سه ر ده و روبه ر که له میساقی نه ته وه یه کگرتوه کانی (به ندی حه وت) ی بۆ ته رخانکراوه وه ک سزاو (مقاصده کانی نه ته وه یه کگرتوه کانیش) له سه ر بنیات نراوه.
- بتوانی (مقوماتی) ئابوری و سیاسی و فره هه نگی و تعلیمی و کۆمه لایه تی و... بسازانی بۆ ده ولت، له دوای سه ره بخۆ بوونی نه بیته بار قورسی بۆ

(کۆمەلگای نێو دەولەتی) نە برسیایەتی و هەژاری و پیس کردنی ژینگە و
 پێ شیلی یاسا و پێکەوتنە نێو دەولەتییەکان.
 • لەسەر ئەو بنچینانە بتوانی بەرژەوهندی تەوهرو بارستە نێو دەولەتییەکان
 لەگەڵ بەدەولەت بوون هاوتەریب بکەیت.
 ئەو بە کورتی هەنگاوه گشتیەکان، بەلام بۆ کوردستانی باشور هەنگاوی تایبەتیش
 هەیە، مادام باری سیاسی زۆر تایبەت و مەینەتیەکی زۆر ئالۆز ترە لە میلەلەتانی
 ژێردەستە تر.

کۆتایی

پوختە و دەرەنجام و پیشنیار

هەموو ئەو میژووێ نووسراوە و لە توێژینەوه ئەکادیمیەکان و زانکۆکان دەخویندرین
 ووردو دروست نین، هەندێ پاستی تایبە بەلام وای لێ هەلبژارداهە کە دیوێ روناکەکانی
 فەرامۆش کراوه، کوردیش هەزاران سال نیە داگیر و دابەشکراو بیت، وەک ئەو خالانە
 خواوەی دەرەنجام بۆمان دەرەکەوێ:

۱- هاتنی ئیسلام بۆ کوردستان کەمیکی نەبی بەشەر نەبووه، کەمە شەرەکانیش
 لەدەورووبەر بوە ئەک لەناوجەرگە کوردستان.

۲- میژووی پاستەقینە کورد لە دواي شارستانی ئیسلام دەست پێ دەکا.

۳- ئەو میژووێ زیاتر رزگاری و سەرەخۆیی بووه، بەبەرورد لەگەڵ عەرەب زیاتر
 کورد سەرەخۆ بووینە.

۴- بەشیکی زۆر پیکەوه ژبانی کورد لەگەڵ ئیمپراتوریەکانی ناوچەکە لە چوار
 چێوێ پێکەوتنامە بووه.

۵- کوردیش نۆرە خۆی بەزیاوهوه لە دەسلاتی ئیسلامی کرد، بونی دەست گۆری
 دەسلات لە چوار چێوێ نەژاد و نەتەوهکانی ئیسلامی وای کرد دەولەتی ئەیوویی بۆ کورد

دروست ببیت، نه‌گهر راست بیت نه‌مه‌وی بۆ عه‌ره‌ب و عوسمانی بۆ تورک و سه‌فه‌وی بۆ فارس ببیت.

٦- له‌وه‌ته‌ی کورد هه‌یه نه‌چه‌وسایته‌وه وه‌ک ده‌گۆتری، یه‌که‌م دابه‌ش و داگیرى کوردستانیش له‌ جه‌نگی چالديرانی ١٥١٤ نه‌بووه، نه‌و گوتاره سیاسیه ده‌بیته هۆی ماف بزر کردن له‌ جه‌نگه‌لسته‌کانی میژوو، راستیه‌که‌ی نه‌وه‌یه سه‌ره‌تای مه‌ینه‌تیه‌که‌ی ده‌گه‌رپێته‌وه بۆ فه‌تره‌ی ١٩٠٨ وله‌گه‌ل جه‌نگی جه‌انی یه‌که‌م (١٩١٤ - ١٩١٦) و دابه‌ش کردنی میراتی خیل‌افه‌تی عوسمانی که‌له په‌یماننامه‌ی سایکس بیکۆی ١٩١٦ ده‌ست پێ ده‌کات تا په‌یماننامه‌ی لۆزانی ١٩٢٣ وه‌به‌کورتی و راشکاري له‌گه‌ل هاتنی عه‌لمانیه‌ت و هه‌لمه‌ته‌کانی ئیمپریالیزمی و نه‌خشه‌ی مه‌زنی ده‌وله‌تی ئیسرائیل نه‌و کیشه‌یه دروست بوو.

٧- بیری نه‌ته‌وه‌یی و کارکردن بۆ نه‌ته‌وه‌و ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی له‌ لایه‌ن تورک و عه‌ره‌ب و کوردو هه‌مولایه‌ک له‌دوای ١٩٠٨ ده‌ست پێ ده‌کا.

٨- بۆ نه‌وه‌ی مافی میلیه‌تی کورد بزر نه‌بی پپیوسته لایه‌نه‌کانی به‌رپرس به‌ووردی دیاری بکه‌ین نه‌وه پپیوست ده‌کا نه‌و فه‌تره‌یه و خه‌سله‌ته‌کانی دیاری بکه‌ین، به‌ناسانی لایه‌نه‌کان دیاری ده‌کری، مه‌ینه‌تی کورد له‌ و بارودۆخانه‌ی خواره‌وه دروست بوو:

- أ- له‌گۆتایی جه‌نگی جه‌انی یه‌که‌م و له‌گه‌ل سه‌رکه‌وتنی هاوپه‌یمانان به‌سه‌رکردایه‌تی به‌ریتانیا و فرنسا به‌سه‌ر ولاتانی ته‌وه‌ر که‌ سه‌ره‌کیه‌که‌ی نه‌لمانیاو عوسمانی بوو. ب- سه‌رکه‌وتنی نه‌تاتورک و نه‌نقه‌ره به‌سه‌ر سولتان و نه‌سته‌مبۆل. ج- سه‌رکه‌وتنی فکری نه‌ته‌وه‌یی و ده‌وله‌تی هاوچه‌رخ به‌سه‌ر فکری ئاینی و ده‌وله‌تی ئیمپراتۆری. د- سه‌رکه‌وتنی عه‌لمانیه‌ت به‌سه‌ر شریعه‌تی ئیسلامی. ل- سه‌رکه‌وتنی په‌یماننامه‌کان هاوپه‌یمانان به‌سه‌ر شو‌رشه‌کانی خه‌تابی مه‌هدی و مختارو شو‌رشی شیخ محمود و بیستی خوارووی عیراق و ... م- سه‌رکه‌وتنی نه‌خشه‌ی دابه‌ش جه‌انی ئیسلام به‌سه‌ر نه‌خشه‌ی دارالاسلام و بیری جامعه‌ی ئیسلامی. ل- سه‌رکه‌وتنی لۆزان به‌سه‌ر سیفه‌ر..... سه‌رکه‌وتنی نه‌خشه‌ ریگه‌ی عه‌لمانیه‌تی کورد به‌سه‌ر نه‌خشه‌ی ریگه‌ی زانایانی ئاینی کورد...

۹- ئەو بارو دۆخانه لەفەترەدی ۱۹۰۸ بۆ ۱۹۱۴ و بۆ ۱۹۱۶ و ۱۹۱۸ و بۆ ۱۹۲۴

هاتنە کایەو و ئەو وەرچەرخانانە روویدا، نیتەر دیایکەردنی لایەنی بەرپرسیار
مەدرەسەیی بەرپرسیار.... بەسانایی دەردەکەوی.

۱۰- هیزە ھاوێمانەکان و ئاژانسە بە تواناکانی یەهود ناوچەکیان دابەش کرد بە
کوردستانیشەو، بە پێی دوو ستاندر: ۱ - بەرژەوێندی بالای ئیمپریالیزی ب -
بەرژەوێندی ئاسایشی نەتەوویی دەولەتی ئیسرائیلی داھاتوو. بۆیە دەستکاری ناوچەکە
زۆر بەزەحمەت دەکری و یەکگرتنەوێ کوردستان لەو پەڕی زەحمەتێدا، هەم لەبەر ئەوێ
دابەشکراوە بەسەر چەند ولایتیکی ھاوسی هەم لەبەر ئەوێ یەکگرتنەوێ کوردستان و
مافی چارە نووسی کورد دەبێتە ھۆی دەست کاری نەخشەیی سایکس بیکۆ و بەرژەوێندی
بالاکانی ئیمپریالیزم و ئیسرائیل و کۆمەڵێک بەرژەوێندی ئالۆز، کەواتە ئەگەر
بەرپرسیاریەتی سەرھەلدانی مەینەتی کورد دەگەریتەوێ بۆ بەرژەوێندی ئیمپریالیزی ئەوا
بەردەوامیەکی دەکەوێتە سەر بەرژەوێندیەکانی پۆژ ئاوا و ئیسرائیل و ولاتانی
ناوچەکەش و فکری عروبیی و رەگەزی وتۆرانی...

۱۱- بەپێی روون کردنەوێ خالی (۹) ھەموو دەستەواژانەیی ماوێدەکی دوور درێژە
وێک توومەت دەدریتە پال کورد لەوانە: بزوتنەوێ کورد بە فیتی ئیمپریالیزم و زایۆنی
یە، بەشیکە لە پیلانی دابەش، یاخی بون و جیاوازی خوازیە... ھەموو ئەوانە ئەک ھەلەو
توومەتە بەلکو تەواو پیچەواندە.

۱۲- دەروازەکانی سەرکەوتن و رزگاربونی کورد ئەو ھەنگاوەو پیچەوانانەییە کە
لەو فەترەییە روویان دا.

۱۳- بەپێی ئەو دەرەنجامانەیی سەرۆ بزوتنەوێ کوردایەتی لەناوە رۆکدا بەسروشتی
خۆی بەشیکە لە بزوتنەوێ رزگاری ناوچە(بەتایبەتی بزوتنەوێ رزگاری خوازیە
راستەقینەکان لەوانەش بزوتنەوێ ئیسلامی)کەدژ بەو ولاتۆکانەیی دروست کراوان، دژ
بە پیلانی دابەش ناوچەکەو ئەو سنورە دەستکردانەیی کە ئیمپریالیزم و ئیسرائیل
دروستیان کردوون.

چارهسهریه‌کانی:

به‌پێی ئەو توێژینه‌وه، کێشه‌کانی دیایکران، ده‌ركه‌وت ئەو گه‌لاله‌ی شیخ سعیدی پیران و سه‌ركرده نایینه‌كان هه‌تا ئەو ساته‌ش باش‌ترین گوزارشه له وه‌قه، هه‌م بنه‌مایه‌کی لوجیکێشه بۆ تیگه‌یانده‌نی میله‌تانی تر بۆ ئەو کێشه‌یه، که بریتیه له: یان گیرانه‌وه‌ی خه‌لافه‌ت یان بۆ کوردستانیش ده‌وله‌ت، مانا که‌ی زۆر ساده‌و ماقولیشه واته: یان ئەوه‌ته هه‌مو لایه‌ک له میله‌تانی موسلمان تورک و عه‌ره‌ب و فارس و... نیشتمانمان (دار الاسلام) بیت، نه‌ته‌وه‌ کانه‌مان ئومعه‌ی ئیسلامی بیت، که‌س خاوه‌نی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی و نیشتمانی تایبه‌تی نه‌بیت، ئەوا ئەو کاتی ئیمه‌ی کوردیش داوا‌ی ده‌وله‌ت و فیدرالی و مافی چاره‌نووس ناکه‌ین، به‌لام تۆ بلی ی من ده‌وله‌تم ده‌وی وه‌ک عه‌ره‌ب و تورک و... به‌لام نابێ بۆ تۆ بیت، ئەوا زوله‌، کێشه‌که لێره سه‌ره‌له‌ده‌دا، واته ئەو ده‌وله‌تانه کێشه‌ن نه‌ک کورد، نه‌گه‌ر تۆ دروشمی عه‌روبی و تورکایه‌تی سه‌روه‌ر بکه‌ی، من له‌نیوتان چی بکه‌م چ په‌یوه‌ندی به‌من هه‌یه...، ئەو کۆمه‌له بنه‌مایه‌ی سه‌رووی راقه‌ی راسته‌قینه‌ی دۆزی کورده، هه‌م توخمی بنچینه‌ی هه‌ر پرۆژه‌یه‌کی کورده بۆ چاکسازی پۆژ هه‌لاتی ناوه‌راسته، له‌ژێر رۆشانیایی ئەو بنه‌مایانه چاره‌سهریه‌کانی ئەوانه‌ی خواره‌ویه:

١- چاره‌سه‌ری ولاتانی داگیر که‌ر - له‌سه‌ره‌تای دروست بوونی ئەو ده‌وله‌تانه له‌نیوان دوو دۆخدا له‌گه‌ل کورد: یان نکۆلیان له‌بونی ئەو میله‌ته مه‌زنه به‌و میژووه دوورو درێژه و نه‌خشه سیاسی و جوگرافیه‌که‌ی کوردستانی کردووه، یاخود به‌ ئۆینبازانه له‌ژێردروشمی (برایه‌تی، جیاوازی نیه، هه‌مو هاو‌لاتیان یه‌کسان، ..) چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کوردیان کردووه.. بۆیه ئەو چاره‌سه‌ری و گه‌لالانه‌ی داگیر که‌ران سه‌رکه‌وتوو نه‌بووه.

٢- له‌به‌ر ئەوه‌ی ئەو ولاتانه به‌ زۆری و له‌ژێر فه‌رمانی ئیمپریالیزم داگیر کراوه ئەوا پێویست به‌وه ده‌کا جاریکی تر ئەو ده‌وله‌تانه به‌ ئاره‌زومه‌ندانه دروست بکه‌ینه‌وه به‌شریکایه‌تی، نه‌گینا نه‌زموونی ئەو ٨٢ ساله‌ی ده‌سه‌لاتی عیراقی بریتی بووه له: نا‌ئارامی کوشتارو هیرش بۆ سه‌ر کوردستان و نه‌نفال و کیمیا‌یی و له‌ کۆتایشدا

له سیداره دانی سەرۆك كۆمار.. ئەو دیمەنە دیسان دووبارە دەبیته وه داهاات و ماندووبونی خەلکی عیراق بەفیرۆ دەروات، ئاواش بۆ تورکیا و ئێران و سوریا..

۳- ئەو دەولەتە تانە دەولەتی پیکهاتەن، پێویستە هەمو لایەك دان بە راستی و واقعی عیراق چۆنە ئاوا دانی پێ بهێنن، کە بریتیه له: دەولەتێکی ناعەرەبی، دەولەتێکە ستونیه و پیکهاتوه له ۳ پیکهاتە، له رووی هەریم و گەلیشه وه پێك هاتوه له دوو هەریم و دوو میلەتی جیا به سەرەکی، دەولەتی عیراق دروست کراوه بهو شێوهیهی سەر وو ئەوهش وا دهخوازی به لایەن کەمه وه له سەرەتای دارشتنه وه به شیوهی (دیموکراسی تهوافوق) پێك بین، وهك زۆریه دهولەتانی ئەوروپا له دواي سەرکوتن و یه کتر قەبوول کردن نینجا دهبیته دهولەتی کەفاتهی نیشتمانی، ئەگینا وهك ئەو ۸۰ سالهی رابووردوو له گۆماوی توندو تیژی هەمو له گەل هەمو نقوم دهبیته وه

۴- یه کەسه ریادهی بنه مای هاوڵاتی بون (له عیراقتیک به نمونه) سەرکوتونه، چونکه کۆمه لگهیه کی ستونی و دهستوو ناسنامهی رهگهزی و بون به ئەندام له جامیعهی عربی و بونی مادهی دهستوری وهك عیراق به شیکه له ئومە عربی، یاخود عیراق دامه زینه ری جامیعهی عربی یه.. ئەوا مانای وایه هاوڵاتی غهیره عرب له و لا ته میوانه، پله دووه، بنچینهیی نیه پاشکویه... هتد، تا ئیستا زیاتر ئەوه کێشه بووه، واته له و لا تێکی وهك عیراق نه هاتوه (نازی) میلله تی کورد راگری، که دابهشکراوه و به شیکه خراوه ته سەر عیراق، به لکو ههلساوه به پیچه وانهی (ناز) ههولتی داوه ناسنامهی بکوژینته وه و ته عربیی کردوه، ههروه ها له تورکیا و لا تانی تریش، ئیتر له و ۹۰ سالهی ئەزمونی کوردستان له پۆژ ههلاتی ناوه راست دوو چاری: أ - له ونه خشه گه ورهیهی کوردستان ئیستا بچوک بوته وه بۆ نیوه ب - میلله تی کورد به قورهیش العجم ناو زده دهکرا ئیستا به (یتاما المسلمین ناو زده دهکری ج - پیشو ترین خەلکی کوردستان دهوله مند ترینیان بون ئیستا کاریان هه مبالیی وه ژاریه د - له پوه کانی زانستی و ئابوری و کۆمه لایه تی و ده روونی و فره نهنگی.. دوا که وتوه، خه ریکه بلێن داگیر کاری عه قلی گشتیش تیک ددها به زه حه ت ستانده ر ده بی، بۆیه پیش ئەوه ی بنه مای (هاوڵاتی بون) به چاره سه ردا بنریتده بی به قۆناغی (تطبیع) تیپه ری که بریتیه له لادان و ناسای کردنه وه ی ئەو هه مو زیانانه ی که با سمان کردن و بنه مای متمان ه پهیره و بکری

۵ - باش ترين و دادگهري ترين چاردهسەر به پي ی واقيعی نئىستا مافی چاره نووسی ميللهتی کوردستان به دهستی خۆی که له مادهی (۱) و مادهی (۵۵) ی میساقی نه ته وه یه کگرتوه کان تۆمار کراوه، ههروه ها بریاره کانی: ژماره ۱۵۱۴ خولی (۱۵) له ۱۴/ دیسمبر/ ۱۹۶۰، بریاری ژ: ۲۱۰۵ خولی (۲۰) له ۱۹۶۵ز، بریاری ژ: ۲۶۲۵ خولی ۲۵ له ۲۴/ ئۆکتۆبەر/ ۱۹۷۰، بریاری ژ: ۳۰۷۰ خولی ۲۸ له ۱۹۷۵، ههروه ها بریاری ۳۳۱۴ سالی ۱۹۷۴

له هه مان ئه نجوومه ن ده رچوود، ئینجا پیشوو تریش نه و مافه له جامعه ی نیسلامی و له ۱۴ خاله کی ویلسون و له بنه ماکانی شۆرشى ئۆکتۆبهر شۆرشه کانی پیشوی نه مریکی ۱۷۷۶^{۱۰} و فرنسا ۱۷۸۹ هاتوود، میلله تی کورد و نیشتمانی کوردستانیش به روونی ده که ویته چوار چیوه ی یاسایی نه و مافه، مادام په یوه نده کی میژوویی و یاسایی و سیاسی له نیوان (کوردستان، هه ریم، نیشتمان) له گه ل (کورد، گه ل، نه ته وه) هه یه، ههروه ها ده سه لاته کانی سیاسی کۆن و شۆرش و حکومه تی هه ریمی نئىستاش چاکترین به رجه سته ی ده سه لاتى سیاسیه له سه ر نه و هه ریمه، به وه ش هه رسى پای یاسایی نیو ده ولته تی بۆ به ده ولته بونیکی سه ره بخۆی کوردستن پیشان ده دا.

^{۱۰} - له ده قی جار ی سه ره بخۆی نه مریکا نه و دوو ماده یی تیا هاتبوو- إعلان الاستقلال امريکا ۴ یولیو عام ۱۷۷۶م: نحن نعتبر هذه الحقائق بديهية: ۱- إن الناس جميعاً خلقوا متساوين، وإن خالقهم حباهم بحقوق لا يجوز الانتهاك عليها، وإن من هذه الحقوق حق الحياة، والحرية، والسعي وراء السعادة. ۲- وإِنَّه تأمينا هذه الحقوق، فقد أنشأت الحكومات مستمدة سلطاتها العادلة من موافقة المحكومين.

پاشكۆكان

پاشكۆى ژ: ۱ (بهشتيك)له لاتيحهى نينتداى بهريتايا بههر فلهستين

أعلن مشروعه من قبل عصبة الأمم المتحدة بتاريخ ٦ يوليو ١٩٢١ وصدق عليه في ٢٤ يوليو سنة ١٩٢٢ ووضع موضع التنفيذ في ٢٩ سبتمبر

مجلس عصبة الأمم

ولما كانت دول الحلفاء قد وافقت على أن تكون الدولة المنتدبة مسؤولة عن تنفيذ التصريح الذي أصدرته في الأصل حكومة صاحب الجلالة البريطانية في اليرم الثاني من شهر تشرين الثاني قد وافقت أيضا على أن تكون الدول المنتدبة مسؤولة عن تنفيذ التصريح الذي أصدرته في الأصل حكومة صاحب الجلالة البريطانية في اليوم الثاني من شهر تشرين الثاني سنة ١٩١٧ وأقرته الدول المذكورة لصالح إنشاء وطن قومي لليهود في فلسطين

لذلك فان مجلس عصبة الأمم بعد تأييده الانتداب المذكور يحدد شروطه ونصوصه بما يلي:

المادة الثانية: تكون الدولة المنتدبة مسؤولة عن وضع البلاد في أحوال سياسية وإدارية واقتصادية تضمن إنشاء الوطن القومي اليهودي وفقا لما جاء بيانه في ديباجة هذا الصك وترقية مؤسسات الحكم الذاتي وتكون مسؤولة أيضا عن صيانة الحقوق المدنية والدينية لجميع سكان فلسطين بقطع النظر عن الجنس والدين.

المادة الرابعة: يعترف بوكالة يهودية ملانمة كهيئة عمومية لإسداء المشورة إلى إدارة فلسطين والتعاون معها في الشؤون الاقتصادية والاجتماعية وغير ذلك من الأمور التي قد تؤثر في إنشاء الوطن القومي اليهودي ومصالح السكان اليهود في فلسطين ولتساعد وتشارك في ترقية البلاد على أن يكون ذلك خاضعا دوما لمراقبة الإدارة.

يعترف بالجمعية الصهيونية كوكالة ملانمة ما دامت الدولة المنتدبة ترى أن تأليفها ودستورها يجعلانها صالحة ولانقة لهذا الغرض ويترتب على الجمعية الصهيونية أن تتخذ ما يلزم من التدابير بعد استشارة حكومة صاحب الجلالة البريطانية للحصول على معونة جمع اليهود الذين يرغبون المساعدة في إنشاء الوطن اليهودي.

المادة الثامنة والعشرون:في حالة انتهاء الانتداب الممنوح للدولة المنتدبة بموجب هذا الصك يتخذ مجلس عصبة الأمم ما يراه ضروريا من التدابير لصون استمرار الحقوق المؤمنة بموجب المادتين ١٣، ١٤ على الدوام بضمان العصبة وستعمل نفوذه لان يكفل بضمان الجمعية احترام حكومة فلسطين للالتزامات المالية التي تحملتها إدارة فلسطين بصورة مشروعة في عهد الانتداب احتراما تاما وفي جملة ذلك حقوق الموظفين في رواتب التقاعد والمكافآت.

لهسان ریمو ۹۲۰/۴/۲۵ بریاری لهسهر درا عیراقیش له ۹۲۰/۵/۳ پیتی قایل بوو

صک الانتداب البریطانی علی العراق

بناء علی نص المادة (۱۳۲) من معاهدة الصلح، الموقع عليها في (سيفر)، في اليوم العاشر من شهر أغسطس سنة ۱۹۲۰، التي بموجبها تنازلت تركية عن كل حقوقها وتملكها في العراق، إلى الدول المتحالفة الرئيسية“ وبناء علی المادة (۹۴) من تلك المعاهدة، التي بموجبها قررت هذه الدول الكبرى، وفقاً للفقرة الرابعة من المادة (۲۲)، من الفصل الأول (عهد جمعية الأمم)، بأن تعترف بالعراق دولة مستقلة، يشترط عليها قبول المشورة الإدارية والمساعدة من قبل منتدب، إلى أن تصبح قادرة علی القيام بنفسها وحدها“ وإن تحديد تقوم العراق، سوى ما هو مقرر في المعاهدة المذكورة، واختيار المنتدب، تتفق عليه الدول الرئيسية المتحالفة“ وما أن الدول المتحالفة الرئيسية قد اختارت صاحب الجلالة البریطانية، منتدباً من قبلها علی العراق، وما أن شروط الانتداب الآتي ذكرها، رفعت إلى مجلس جمعية الأمم، للمصادقة عليها، وما أن صاحب الجلالة البریطانية، قد قبل أن يكون منتدباً علی البلاد المذكورة، وتمهد بذلك، بالنيابة عن جمعية الأمم، طبقاً للمواد الآتية لجمعية الأمم - توافق علی شروط هذا الانتداب، كما يلي:

المادة الأولى: للمنتدب أن يضع، في أقرب وقت، لا يتجاوز ثلاث سنين من تاريخ تنفيذ الانتداب، قانوناً أساسياً للعراق، يعرض علی مجلس جمعية الأمم، للمصادقة“ فينشره سريعاً. وهذا القانون، یسن بمشورة الحكومة الوطنية، و یبین حقوق الأهالي الساکنین ضمن البلاد ومنافعهم ورغائبهم، ويحتوي علی مواد تسهل تدرج العراق وترقيته، كدولة مستقلة. وفي الفترة، قبل العمل بالقانون الأساسي، تجري إدارة العراق طبقاً لروح الانتداب.

المادة الثانية: يحق للمنتدب أن يحفظ قوة عسكرية في البلاد، الواقعة ضمن هذا الانتداب، لأجل الدفاع عنها. وإلى أن ینفذ القانون الأساسي، ويوطد الأمن العام، له أن یؤلف جيشاً علیاً، لتأييد الأمن والدفاع عن البلاد، یجنده من الأهالي القاطنین في البلاد. ويكون هذا الجيش مسؤولاً لدى الحكومة المحلية، وخاضعاً دائماً للمشارفة (للسلطة)، التي يتولاها المنتدب علی هذا الجيش. ولا یجوز للحكومة العراقية، أن تستخدم هذا الجيش في سبيل آخر، غير ما ذکر سابقاً، إلا بموافقة المنتدب. ولا یحول شيء بما هو مذكور في هذه المادة ومن اشترك الحكومة المحلية في مصرف أي جيش كان یقیمه المنتدب علی العراق. ويحق للمنتدب، في كل وقت، استعمال الطرق والسكك الحديدية والمراسي في العراق، لتحريك القوات المسلحة، ونقل الوقود والأرزاق.

المادة الثالثة: يفوض المنتدب بإدارة علائق العراق الخارجية، وبالحق بإصدار التفويض للقناصل، الذين تعینهم الدول الأجنبية فيه. وكذلك، يكون له الحق بفرض الحماية، السياسية والقنصلية، علی رعايا العراق في البلدان الأجنبية.

المادة الرابعة: علی المنتدب تبعة الاحتفاظ بالأراضي العراقية. فلا یتنازل عنها، ولا توجر، ولا توضع تحت سلطة دولة أجنبية.

المادة الخامسة: يلغى بتاتاً، في العراق، إعفاء الأجانب وامتيازاتهم في المصالح الناتجة عن المحاكم، القنصلية والجنانية، التي كانوا يتمتعون بها، نظاماً أو عرفاً، في السلطنة العثمانية.

المادة السادسة: تكون الدولة المنتدبة مسؤولة عن إيجاد نظام قضائي في العراق، يضمن: ١ - مصالح الأجانب. ٢ - والقوانين - ولحد ما يرى أنه من المناسب - الاختصاص القضائي القائم الآن فعلاً في العراق، فيما يتعلق ببعض المعتقدات الدينية، كاحكام الوقف والأحوال الشخصية. وتوافق الدولة المنتدبة، على الأخص، بأن تكون السيطرة على الأوقاف وإدارتها جارية طبقاً للشرعة وإرادة الواقفين.

المادة السابعة: ريثما تعقد معاهدات خاصة مع الدول الأجنبية، فيما يس العراق، من تسليم المجرمين الفارين إليه، يعمل بالمعاهدات الحاضرة بين المنتدبين والدول الأجنبية.

المادة الثامنة: يؤمن المنتدب للجميع حرية الوجدان التامة، وحرية العبادات، في كل هيئاتها وأشكالها، بشروط ألا يخل ذلك بالأمن العام والآداب. ولا تميز فئة على أخرى في العراق، بسبب جنسية أو دين أو لغة. والمنتدب يسجل التعليم بلغات العراق الوطنية، ولا ينكر على فئة حقها، ولا تضار في تأييد مدارسها الخاصة بتعليم أبنائها لغتها الخاصة، على شرط انطباق ذلك على مقتضيات التعليم، التي ترسمها الحكومة.

المادة التاسعة: لا يجوز أن يؤول شئ بما ذكر في هذا الانتداب، لأنه يمنح المنتدب حق التدخل في مباني أو إدارة العتبات المقدسة، التي تبقى صيانتها مكفولة.

المادة العاشرة: على المنتدب أن يراقب أعمال المبشرين في العراق، حسبما تقتضيه الحالة، لتوطيد الأمن العام، وحسن إدارة الحكومة. وفيما سوى ذلك، لا تؤخذ وسيلة ما من الوسائل، لمعارضة تلك الأمور والمداخله فيه" ولا تميز فرقة على أخرى، بسبب مذهب أو جنسية.

المادة الهادية عشرة: على المنتدب أن يمنع، في العراق، التمييز بين رعايا أية دولة أخرى، في كل ما هو متعلق بالضرائب والتجارة والصناعة والفنون، أو في معاملة السفن التجارية والطيران الملكي. وكذلك، لا يكون تمييز، في العراق، بين البضائع الصادرة عنه إلى أية دولة، أو الواردة إليه منها. وتكون حرية النقل تامة في كل البلاد، بشروط عادلة. وفيما سوى هذا، فللحكومة العراقية الحق - بعد استشارة المنتدب، أن تضرب الضرائب والرسوم الجمركية، كما تقتضي، وأن تتخذ أحسن الوسائل لاستثمار موارد البلاد الطبيعية، وتأمين منافع الأهالي. ولا يحول شيء بما في هذه المادة، دون حق الحكومة العراقية، بعد مشورة المنتدب، بعقد وفاق جمركي مع أية دولة، كانت كلها، في سنة ١٩١٤ ميلادية، داخله في تركيا الآسيوية، أو جزيرة العرب.

المادة الثانية عشرة: يوافق المنتدب، بالنيابة عن العراق، على المعاهدات الأيمية، المتبعة الآن، أو التي يصير عقدها فيما بعد، بمصادقة جمعية الأمم، في كل ما هو متعلق بالنخاسة، أو تجارة الأسلحة، أو العقاقير المخدرة، أو للمساواة التجارية، أو حرية النقل للملاحة الجوية والسكك الحديدية والبريد والبرق واللاسلكي، والملكيات الفنية والأدبية والصناعية.

المادة الثالثة عشرة: يضمن المنتدب موازنة الحكومة العراقية، ما سمحت له الأحوال، الدينية والاجتماعية، على تنفيذ السياسة العامة، التي تتخذها جمعية الأمم، لمنع الأمراض ومحاربتها، شاملاً ذلك أمراض النبات والحيوان.

المادة الرابعة عشرة: يضمن المنتدب، في أثناء اثني عشر شهراً من تاريخ العمل بهذا الانتداب، أن يسن نظاماً للأثار العتيقة، ويجري بموجبه، طبقاً على ما في المادة (٤٢١) من الفصل الثالث عشر، من المعاهدة التركية، عوضاً عن نظام الأثریات التركي. ويكفل المساواة في كل ما له مساس بالتحريات الأثرية، بين كل رعايا الدول، التي هي أعضاء في جمعية الأمم.

المادة الخامسة عشرة: بعدما ينفذ القانون الأساسي، يعقد اتفاق بين المنتدب والحكومة العراقية، على الشروط، التي بموجبها تتسلم الأخيرة الأعمال العمومية، والأشغال الدائمة، التي يرجع منافعها إلى الحكومة العراقية. ويعرض هذا الاتفاق على مجلس جمعية الأمم.

المادة السادسة عشرة: لا شيء مما في هذا الانتداب، يمنع المنتدب من تأسيس حكومة مستقلة إدارياً، في المقاطعات الكردية، كما يلوح له

المادة السابعة عشرة: يرفع المنتدب، كل سنة، إلى مجلس جمعية الأمم، بياناً بالأعمال المتخذة في تلك السنة، لتنفيذ الانتداب، ويرفقه بنسخ من كل الأنظمة والأوامر، الصادرة في تلك المدة.

المادة الثامنة عشرة: يقتضي رضا مجلس جمعية الأمم، لتعديل شروط هذا الانتداب، على شرط أنه إذا اقترح المنتدب تحويراً، يكفي للعمل به، أن ينال رضا أكثرية المجلس.

المادة التاسعة عشرة: إذا وقع اختلاف بين أعضاء جمعية الأمم، على تأويل أو إجراء مواد هذا الانتداب، ولم يمكن تسويته بالمفاوضات، فيرفع إلى محكمة العدل الدولية الدائمة، المذكورة في المادة (١٤) من عهد جمعية الأمم.

المادة العشرون: عندما ينتهي الانتداب الممنوح بهذا التصريح، يتخذ مجلس جمعية الأمم التدابير اللازمة، لجعل الحكومة العراقية، بكفالة الجمعية، تدفع كل المصاريف القانونية، التي صرفها المنتدب، مع حقوق الموظفين بالمكافأة ومعاش التقاعد.

تحفظ هذه النسخة في خزانة جمعية الأمم. ويرسل كاتب سر الجمعية نسخة رسمية إلى كلٍّ من الدول، الموقعة في معاهدة الصلح مع تركيا.

باشكزی ژ:

میشاق الوحدة العسكرية بين سوريا والعراق بغداد - دمشق ١٩٦٣/١٠/٨

لما كانت الوحدة العربية هدفا أساسيا من اهداف ثورتي الرابع عشر من رمضان والثامن من اذار، ولما كانت وحدة المنطلق والمصير بين الثورتين التي جعلت منهما في الحقيقة ثورة واحدة قومية عربية اشتراكية شعبية تلقي عليهما مسؤولية المبادرة في اتخاذ الخطوات العملية لارساء قواعد الوحدة المنشودة، وبما ان التهديدات الاستعمارية والصهيونية آخذة بالازدياد نتيجة لاندحار الرجعية العربية، وانتصار الاتجاه الثوري الشعبي في كل من سوريا والعراق، وبما ان ثورتي الرابع عشر من رمضان والثامن من اذار مسؤوليتان ليس فقط عن الدفاع عن المكتسبات الثورية في كل من القطرين، بل ان هويتها الوحدية التحررية تفرض عليهما ايضا الدفاع عن كافة اجزاء الوطن العربي في وجه الاخطار المحيطة به، ولما كانت وحدة الجيش حلقة هامة في طريقة الوحدة الكاملة، وبناء على ما ورد في البيان المشترك الصادر في دمشق عن وفدي الجمهورية العراقية والجمهورية العربية السورية في الثامن من ايلول ١٩٦٣، وبناء على الاتصالات التي جرت في دمشق وبغداد، ونتيجة للزيارة التي قام بها الوفد العسكري العراقي برئاسة وزير الدفاع الى دمشق بتاريخ الثامن والعشرين من ايلول عام ١٩٦٣. فقد تم الاتفاق على ما يلي:

اولا: اعلان الوحدة العسكرية بين القطرين العراقي والسوري، وتشمل كافة القوات المسلحة للجمهورية العربية السورية، والجمهورية العراقية.

ثانيا: تشكيل مجلس دفاع اعلى مؤلف من القائد العام للقوات المسلحة للجيش الموحد، وثلاثة أعضاء من كل قطر يعينهم المجلس الوطني لقيادة الثورة.

ثالثا: تعيين الفريق الركن صالح مهدي عمّاش وزير الدفاع العراقي قائدا عاما للقوات المسلحة.

رابعا: تكون دمشق مقرا للقيادة العامة. والمجلسان الوطنيان لقيادة الثورة في العراق وسوريا اذ يعلنان للشعب العربي قيام الوحدة العسكرية بين القطرين يدعوان الدول العربية الشقيقة الاخرى للانضمام اليها، ويؤكدان تصميمهما على العمل من اجل تحقيق الوحدة العربية الشاملة مبتدئة بالاقطار العربية المتحررة.

باشكوى ٤:

سكالآكهي مؤقيته وپريارهكو وهلامى عتراق ١٩٦٣

-١-

مذكرة مقدمة من البعثة السوفيتية حول سياسة حرب الابداء ضد الكرد من قبل حكومة الجمهورية العراقية ترتكب الحكومة العراقية في هذه الايام جريمة حرب ابادء الجنس الشري ضد الشعب الكردي في العراق. تقوم الحكومة العراقية بارتكاب جريمة حرب الابداء الشاملة ضد الشعب الكردي. في ٦ حزيران ١٩٦٣ بدأت الحكومة العراقية حملة عسكرية مكثفة ضد الكرد الذين يشكلون ربع سكان البلاد. تشمل حرب الابداء التي تشنها الحكومة العراقية ضد الكرد اراضي شاسعة من المنطقة الشمالية حيث تقوم الطائرات العسكرية والدبابات ووحدات من الدروع والمدافع بقصف عشوائي وشامل للمدنيين الابرياء في القرى الكردية. ترتكب القوات الحكومية في حربها هذا المذابح

الجماعية وسياسات قمعية ضد الكرد. كانت حصيلة الايام الاولى من القصف الجوي هي تدمير ٢١ قرية وقتل ١٥٠ من الاطفال والنساء.

تتعرض الشعب الكردي لهذه الأعمال البربرية لا لذنب الا لنضالهم المتواحي من اجل تحقيق حقوقهم القومية المشروعة. تسند المطالب الكردية العادلة الى مبدأ حق تقرير المصير للشعوب وحق جميع الشعوب بأن تحترم حقوقهم وامانيهم القومية وتعترف بها.

حاول الشعب الكردي ولا يزال تحقيق اهدافه القومية بطرق سلمية وأجرت لهذا الغرض مفاوضات مع الحكومة العراقية. اضافة الى ذلك ، لا تشكل المطالب الكردية مطالب انفصالية وانهم يريدون فقط الحكم الذاتي ضمن الجمهورية العراقية.

وقف الشعب الكردي في السابق ولا تزال مع الشعب العربي في الكفاح ضد السياسات الامبريالية القمعية لتحقيق الاستقلال الوطني. بعد أن ربط الكرد مستقبلهم بالعرب شاركوا مشاركة فعالة في ثورة تموز ١٩٤٨ لأسقاط النظام الرجعي في بغداد.

ولكن رغم ذلك ، ففي سعيه لتثبيت دكتاتوريته قام عبدالكريم قاسم خلال ١٨ الأشهر الماضية بشن حملة عسكرية لقمع الحركة الكردية بقوة السلاح. وكنيجة للقصف الجوي التي تقوم بها القوات الحكومية للقرى الكردية قتل لحد الان ٣٠٠٠ شخص ونزوح ١٢٠ ألف من قراهم المدمرة. وفي نفس الفترة دمرت القوات الحكومية ١٥٠ قرية ومدينتين صغيرتين كأجراءات عقابية ضد الكرد.

تسير الحكومة الحالية على خطى الحكومة السابقة. رغم أن الحكومة الحالية ادانت سياسة الحكومة السابقة تجاه الكرد وتعهدت بحل المسألة بطرق سلمية و الاعتراف بالحقوق القومية للكرد، الا أنها عادت بعد فترة من المفاوضات مع قيادة الحركة الكردية لرفض أبسط الحقوق القومية الكردية. يبدو ان الحكومة الحالية لم تدخل المفاوضات بحسن النية استعملت الحومة المفاوضات مع قادة الحركة الكردية لكسب الوقت لتعزيز سلطته وارسال المزيد من القوات الى المنطقة الكردية.

ان هذه السياسة الخادعة هي نموذج للسياسات التي تتبعها الحكومة تجاه الكرد. ان المذابح الدموية التي ترتكبها الحكومة حالياً ضد الكرد هي سياسة حرب إبادة الجنس البشري : فهي سياسة تهدف على القضاء الكامل و المنظم على فصيلة اثنية من الشعب العراقي. لهذا السبب يلفت بعثة الاتحاد السوفيتي نظر المجلس الى بنود المادة ٦٢ من ميثاق الامم المتحدة وقرار الجمعية العمومية رقم ٩٦(١) والصادر في ١١ كانون الأول ١٩٤٦ الخاص بجريمة حرب إبادة الجنس البشري. تشكل السياسة الحكومية تجاه الكرد حرب إبادة للجنس البشري وخرقا للقانون الدولي وروح ميثاق الامم المتحدة ويجب أن تحض بأهتمام دولي. كما تلفت نظر المجلس الى قرار الجمعية العمومية الصادر في عام ١٩٤٨ والخاص باتفاقية حضر إبادة العنصر البشري واعتبارها جريمة تستوجب العقوبة لمرتكبيها. فبما أن الحكومة العراقية وقعت مع ٧٣ دولة اخرى على الاتفاقية المذكورة ، فانها في اختراق واضح لبنود هذه الاتفاقية بارتكابها حرب إبادة ضد الكرد.

"تنص الاتفاقية لحظر حرب الإبادة على حق الدول الموقعة عليها ان تطالب المنظمات المعنية التابعة للامم المتحدة لاتخاذ الاجراء المناسب لوقف ومعاقبة جريمة حرب ضد الطرف الذي يقوم بمخرق بنود الاتفاقية " علما ان الجمعية العمومية هي الطرف الراعي للاتفاقية المذكورة والتي تبنتها المجلس الاقتصادي والاجتماعي داخل الامم المتحدة.

كما تلفت بعثة الاتحاد السوفيتي نظركم الى كون احد أهداف المجلس الاقتصادي والاجتماعي في الامم المتحدة واستنادا الى ميثاق الامم المتحدة هو تقديم التوصيات الخاصة بتحسين واحترام حقوق الانسان والحريات الاساسية.

لهذا لا تستطيع المجلس الاقتصادي والاجتماعي تجاهل ما تجري في كردستان العراق. ان المجلس مدعوة الى اذانة اعمال الحكومة العراقية وتطالبها بوقف حرب الابادة الشنيعة الجارية هناك.

تؤكد البعثة السوفيتية بأن القضية لم تعد مسألة داخلية عراقية وإنما قضية دولية تحكمها مجموعة من الاتفاقيات الدولية التي وافقت عليها الأمم المتحدة. لذلك تلج البعثة السوفيتية بأن حرب الإبادة الشاملة ضد الكرد مسألة يجب أن تدرج في جدول أعمال المجلس الاقتصادي والاجتماعي. لذلك تقدم البعثة السوفيتية مسودة قرار ملحق بهذه المذكرة للنظر إليه بهذا الصدد.

-٢-

المجلس الاقتصادي والاجتماعي للأمم المتحدة الجلسة السادسة والثلاثون

مسودة قرار مقدمة من البعثة السوفيتية حول سياسة حرب الإبادة ضد الكرد من قبل حكومة الجمهورية العراقية

المجلس الاقتصادي والاجتماعي - الأمم المتحدة

تنظر الحكومة السوفيتية بقلق بالغ الى قيام حكومة الجمهورية العراقية بشن حملة عسكرية ضد الكرد في شمال العراق، وبما ان هذا الحرب حرب شاملة وتستهدف وجود الكرد وانه بطبيعته حرب الإبادة انها تدين وبشدة هذه الاجراءات التي تقوم بها الحكومة العراقية والتي تعد خرقا واضحا بنود المادة ٦٢ من ميثاق الأمم المتحدة وقرار الجمعية العمومية رقم ١٩٦ (١) والصادر في ١١ كانون الأول ١٩٤٦ الخاص بجرمة حرب إبادة الجنس البشري والمبادئ الانسانية العامة والاعراف الدولية ، وبما أن العمليات العسكرية الجارية ضد الكرد تعتبر خرقا لقرار الجمعية العمومية الصادر في عام ١٩٤٨ والخاص باتفاقية حظر إبادة العنصر البشري واعتبارها جريمة تستوجب العقوبة وان العراق من أحد الدول الموقعة على تلك الاتفاقية ،

تطلب وبالحاح من حكومة الجمهورية العراقية الوقف الفوري لجميع العمليات العسكرية ضد الشعب الكردي.

-٣-

مجلس الامن - الأمم المتحدة

التداول العام S/٥٣٤٦ ١٠-تموز-١٩٦٣ النسخة الاصلية

رسالة من مندوب العراق الدائم في الأمم المتحدة الى رئيس مجلس الامن ، ١٠ تموز ١٩٦٣

اشارة الى الوثيقة رقم S/٥٣٤٥ المؤرخ ٩ تموز والتي تحتوي على رسالة معنونة الى رئيس مجلس الامن الدولي من المندوب الدائم للاتحاد السوفيتي في المجلس ، يشرفني ، وبتوجيهات من حكومتي ، ان أدلي بالتصريحات التالية حول المسألة :

ان حكومة الجمهورية العراقية تستنكر وبكل شدة التدخل السافر للحكومة السوفيتية في الشؤون الداخلية العراقية. في الحقيقة ان التصريحات الاخيرة الصادرة من الحكومة السوفيتية تعتبر خرقا صريحا لمبدأ مهم من ميثاق الامم وهو عدم التدخل في الشؤون الداخلية للدول الاعضاء ، والتي سبق وان وعد الاتحاد السوفيتي باحترامه وتشدق به في عدة مناسبات.

ان الادعاء بوجود حرب إبادة ضد الكرد في الشمال لا اساس لها على الاطلاق. نشن العمليات العسكرية في منطقة
عدودة وموجهة اساسا ضد زمرة من الخونة من الخارجيين على القانون والمدعومين من الخارج لتمزيق وحدة العراق ارضا
وشعبا.

كما ان الادعاء السوفيتي بأشتراك قوات غير عراقية في العمليات العسكرية ضد الكرد في شمال العراق لا أساس لها
من الصحة اطلاقا ولذلك نرفض الادعاء السوفيتي بأشتراك القوات والطائرات السورية في شمال العراق. ان التدخل
الاجنبي الوحيد في الشؤون العراقية هو التدخل الروسي ممثلة بجلها مسألة داخلية عراقية بمحة امام منظمات الامم
المتحدة. اضافة الى ذلك نرى في الاونة الاخيرة قيام وسائل الاعلام السوفيتية والدول الاشتراكية الحليفة بتحريض
المتمردين الخونة بمعمل السلاح ضد الحكومة التي سبق وأن أعترفت بها.

ان التدخل السوفيتي في الشؤون العراقية كما يحسده رسالة مندوبه الدائم للأمم المتحدة هو تهديد صريح
لأستقلال ووحدة اراضي العراق. وان استمرار التدخل السوفيتي هذا رغم تعبير العراق عن رغبتها لتمتين اواصر
الصداقة مع الاتحاد السوفيتي بسبب الكثير من القلق والاستهجان في الاوساط العربية التي تلقت نبأ هذا الموقف
العدواني بكثير من الاستغراب. كما يشكل هذا التدخل تهديدا خطيرا للسلام والأمن الدوليين. لذلك نأمل ان تقوم
الاتحاد السوفيتي بالوقف الفوري لهذا التدخل في الشؤون العراقية ومحترم بنود ميثاق الامم المتحدة التي تنص الحفاظ
على وحدة اراضي و السيادة الداخلية للدول الأعضاء.

توقيع: عدنان الباججي

المخلص

پاشکزی ژ:

نه نه خشه یی له سه ده می بابلیه کان کیشراوه نه نای عیراقی نیایه نه په یوهندی به عیراق ههیه.

ڕ.ب	سەرۆک	ل
١	هەولێر ٢٠١٢ پێشهکی سەنتەر (١)	٤
٢	چاپی دووهم: بەناوی خودا	٦
٣	پێشهکی پێداچوونەوە (٢)	٧
٤	پێشهکی نوسەر (٣)	١١
٥	دەروازەی کوردۆلۆژی	١٢
٦	بەشی یەکەم: میژووی سیاسی کورد	٢٠
٧	دەسلاتی کورد لە پێش نیسلام:	٢٢
٨	لە سەر دەمی نیسلام:	٢٨
٩	بەشی کورد لە شارستانی نیسلام:	٣٣
١٠	دەسلاتی کوردی و عوسمانی:	٣٥
١١	دەسلاتی کوردی و عوسمانی:	٣٨
١٢	سەرەتای کێشەی کورد:	٤٢
١٤	بەری نەتەواپەتی و کوردایەتی	٥٧
١٥	سەرەتا یەکی کوردایەتی (کوردو عوسمانی لە جەنگی جیهانی یەکەم)	٦٢
١٦	بەشی دووهم: کوردایەتی و مەینەتی کورد	٧٠
١٧	کورد لە مەملەتی (نەنقەرە عەلانی) و (نەستەمیولی ناییتی):	٧٣
١٨	خشتەی بەراورد عەلانی تورک و عوسمانی سەبارەت بە کورد	٨٢
١٩	سەرەنجای مەملەتی نەنقەرە و نەستەمیولی	٨٣
٢٠	مناڵەشەکی هەلوێشانە دەمی خێڵەت:	٨٦
٢١	کورد لەو وەچەر خانە زەمری بوو یان ئازاد؟	٨٨
٢٢	لە خێڵەت بۆ عەلانیەت لە سێقەر بۆ لۆزان:	٩٣
٢٣	هەلوێستی کورد	٩٦
٢٤	بەشی سێهەم: لە مەینەتیە کەووە بۆ مەینەتیەکی تر	١٠٣
٢٥	دەولەتی عێراقی لە پلانی نیو دەولەتی:	١١٣
٢٦	دروست بوونی دەولەتی عێراقی:	١١٩
٢٧	مەینەتی کورد لە دروستبوونی دەولەتی عێراق	١٢٤
٢٨	کەواتە کوردستان چی بە سەرھات؟	١٤٨
٢٩	بەشی چوارەم: هۆی راستە قینەیی بە دەولەت نەبوونی کورد	١٥٢

١٦٧	هۆیه یارمه تیدهر و یارمه تینه دهرمگان بۆ یه دموکرات نه بونی کورد	٢٠
١٦٨	نه گهرمگان و چاره نوسی کورد:	٢١
١٧١	بهرده وای مهینه تیه که ی (به دموکرات نه بون) له نه ستۆی کی یه :	٢٢
١٧٥	هۆیه گانی ئاڵۆز بونی کیشه ی کورد	٢٣
١٨٠	یه شی چواره م: دمر وازمگانی رژگاری کوردستان	٢٤
١٩٠	ناسایشی نه ته و می و مافی چاره نووسی	٢٥
٢٠٣	ناسایشی نه ته و می کوردستان و ناسایشی نه ته و می عیراق:	٢٦
٢١٠	سروشتی کوردایه تی و پیلان دژکه عه ره ب	٢٧
٢١٦	دهرباز و مافی چاره نووسی:	٢٨
٢١٩	پروژه و نامرازمگانی رژگاری کوردستان	٢٩
٢٢٥	یه که م - بزوتنه و می کوردایه تی و حزبه شیوعیه گان:	٣٠
٢٣١	دووم - بزوتنه و می کوردایه تی و لایه نه ئیسلامیه گان:	٣١
٢٣٩	دهربازنکی به هیز و نامرازنکی لاواز	٣٢
٢٤٠	بارودوخی سیاسی نیستای کورد له به ره مه کی یه؟	٣٣
٢٧٥	رینگای دهرباز	٣٤
٢٧٧	هیزه نایینه گان و دهرباز:	٣٥
٢٧٩	کۆتایی: پوخته و دهره نجام و پشنیار	٣٦
٢٨٣	چاره سه ریه گانی:	٣٧
٢٨٥	پاشکۆگان	٣٨
٢٩٣	به ره مه بلا و کراوه گانی / کتیبخانه ی حاجی قادری کۆبی	٣٩
٢٩٧	ناوهرۆك	٤٠

له م کتێبه دا

شیوهی له دایک بوونی هه ر بیردۆز
 و بیروکه و رێبازیک گرنگه بو گه شه و
 بلا بوونه وه و سه رکه وتنی،
 بیروکه ی عه لمانیه ت به سه لبی و ئیجابیه وه
 له رووی تیۆری و جێبه جێکردنه وه له لایه ن زۆر
 دām ده زگا و کتیب باسی لیوه کراوه، به لام
 هیچ کامیان وه کو نووسه ری ئه م کتیبه
 نه ها تووه باس له ره گ و ریشه و هوکاره
 راسته قینه کانی دروست بوون و بلا بوونه وه ی
 بیر عه لمانیه ت بکات به تاییه تی
 کاریگه ریه کانی له سه ر مهینه تی کوردیه وه.

له بلا و کراوه کانی کتیبخانه ی: حاجی قادری کو یی
 ۰۰۶۶۲۲۳۳۸۶۸

ابو علي الكردي

mom
 مام - چاپخانه - سهره بێ
 0750 118 19 19
 momo.k2012@yahoo.com